

(talerii olandezi și piaștrii sau gurușii otomani) care circulau în Țările Române și zloții polonezi erau monede egale ca valoare.

Allerhöchstes Patent vom 14. März 1787¹¹¹⁰

A

Ad 140 ex Februario [1]787

Mutter Patent d[e]to 14/3 [1]787: Verfassung der Bukowina

IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina¹¹¹¹

Ad 140 Febr[uario] 1787

14. März [1]787, Galizien

IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina¹¹¹²

Wir Joseph der Zweyte, von Gottes Gnaden erwählter römischer Kaiser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, König in Germanien, Hungarn, Böhmen, Galizien und Lodomerien, Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund, und zu Lothringen u[nd] a[ndere]¹¹¹³.

Um den Endzweck, welchen Wir bei Einverleibung der Bukowina mit Galizien im Gesichte hatten, desto sicherer zu erreichen, und beyde Länder unter sich desto mehr zu vereinigen, finden Wir zuträglich, auch dem Adel der Bukowina eine mit dem galizischen gleichförmige Gestalt zu geben.

In welcher Absicht Folgendes festsetzen:

§ 1

Es haben künftig die Titel Bojar, Masil, un[d] s[o] w[eiter] ganz aufzuhören, und wird der sämmtliche Adel der Bukowina in Herrn und Ritterstand eingetheilet werden.

§ 2

Der Herrnstand begreift unter sich Grafen, und Freyherrnstand, den alle Familien erhalten, welche in der Moldau eines der 12 großen Landesämter bekleidet zu haben, und 3 000 fl. jährliche Einkünfte aus den k. k. Staaten ausweisen.

Für den Grafenstand haben diese Familien die ganze, für den Freyherrnstand keine Taxe zu entrichten.

§ 3

Die taxfreye Erhebung in den Freyherrnstand ist binnen 2 Jahren anzusuchen. Nach Verlauf dieser Zeit kann derselbe nur gegen Entrichtung der ganzen Taxe erhalten werden.

§ 4

Der Bischof der Bukowina gehört, wie die galizischen Bischöfe, zu dem Herrnstande.

§ 5

¹¹¹⁰ Note făcute pe coperta mapei, în care se află toate documentele.

¹¹¹¹ Note făcute pe coperta mapei, în care se află documentul în germană și română.

¹¹¹² Note făcute pe documentul în germană și română.

¹¹¹³ „Noi, Iosif al doilea, din mila lui Dumnezeu, ales împărat roman, măritor în toate timpurile al Imperiului, rege în Germania, Ungaria, Boemia, Galiția și Lodomeria, arhiduce de Austria, duce de Burgundia și Lotharingia și celelalte”.

Der Ritterstand mit dem Rechte zur Immatrikulirung wird allen Bojaren und Masilen, ohne denselben ansuchen zu müssen, hiemit eben so, wie den polnischen Edelleuten durch das Patent vom 13. Junius 1775 zugestanden.

§ 6

Als Bojaren werden alle diejenigen angesehen, welche diesen Titel gegenwärtig führen, als Masilen aber nur diejenigen anerkennt, welche in dem von der Moldau mitgetheilten Verzeichnisse enthalten sind. Diejenigen, welche in diesem Verzeichnisse nicht stehen, und diesen Rang anzusprechen sich berechtigt halten, haben ihre Beweise aus unverwerflichen Urkunden zu führen und wenigstens darzuthun, daß ihnen der Titel eines Masilen in Rechtsstreitigkeiten, oder bei einem andern öffentlichen Vorfalle beigelegt worden.

§ 7

Jeder immatrikulirte Landstand, welcher 75 Gulden Kontribution entrichtet, hat das Recht, dem Landtage mit Sitz und Stimme beizuwohnen. Um sich hiezu zu erklären, wird eine Frist von 6 Monaten bewilliget.

§ 8

Die sogenannten sujets mixtes, welche ihr Recht, dem Landtage beizuwohnen, darthun, und dieses Rechts geniessen wollen, haben jährlich entweder durch 6 volle Monate im Lande zu wohnen, oder die Kontribution doppelt zu entrichten.

§ 9

Den Ruptaschen endlich wird die Besitzfähigkeit sowohl in Ansehen ihrer vorigen Güter als neuer Erwerbungen zugestanden.

Die Obrigkeit der Ruptaschen ist bei Realklagen über landtäffliche Güter das Landrecht, in allen übrigen Personal und Realklagen aber das Ortsgericht.

Gegeben in unserer Haupt- und Residenzstadt Wien den 14ten Tag des Monats März im siebenzehnhundert sieben und achtzigsten, unserer Reiche der römischen im drey und zwanzigsten, und der erbländischen im siebenten Jahre.

B

Noi, Iosif al doilea, din mila lui Dumnezeu ales împărat roman, măritor în toate timpurile al Imperiului, rege în Germania, Ungaria, Boemia, Galiția și Lodomeria, arhiduce de Austria, duce de Burgundia și Lotharingia și celelalte¹¹¹⁴.

Ca mai adevărat să agiungem scoposu [pe] care l-am avut la împreunarea Bucovini[i] cu Galiția și amîndoaî țări[le] cu atâta mai mult a le uni, am aflat a fi cu cuviință, pă boieri[i] și mazili[i] Bucovini[i] a-i pune la asemen[ea] stare cu cei de Galiția.

Pentru aceeaia, hotărâm mai gîos scrisele:

Stih 1

Titlușirile, adecă numirile: boier, mazil i proci de acmo înainte de totul să lipsască și toată boieria și mazilia de Bucovina să înparte în stare domniască și fon sau, păcum să numește după ungurie, nemeș (adecă după nemție Her[r]n¹¹¹⁵ și Ritărștand¹¹¹⁶).

¹¹¹⁴ Intitulația a fost scrisă doar în limba germană.

¹¹¹⁵ Corect: „Herren”.

¹¹¹⁶ Corect: „Ritterstand”.

Stih 2

Starea domnească cuprinde în sine păstarea grofilor, adecă conte, și a baronilor, care cinste toate acele familii dobândesc, cari vor dovedi că au avut vro boerie din cele 12 bo[i]erii mai mari a Moldovii și trag vinit de trii mii lei din moșii ce sint supt stăpânirea Împărății Austrii.

Pentru cinste[a] de graf, adecă conte, vor avea familiile a plăti taxa deplin, iară pentru baronie nemica.

Stih 3

Rădicarea la cinste[a] baronească fără de taxă au a cere în vreme de 2 ani, iară după trecere[a] vremii aceștia nu să poate cu alt chip câștiga, fără numai împlinind taxa deplin.

Stih 4

Arhiereul Bucovini[i] este asemenea cu arhierei[i] Galiții, de starea domnească.

Stih 5

Starea cinstii fon (adecă Ritărștand), cu voia a să scrie la Condica (adecă Immatriculirung) aleselor neamuri, să dă prin aceasta tuturor boierilor și mazililor, fără a trebui a o cere, păcum s-au dat ș[e]jhtnicilor de Țara Leșască, prin patentul din anul 1775, iunie 15.

Stih 6

Ca niște boieri numai aceia să vor ține în samă, cari acmo au această numire (adecă tituluș), iară mazili să vor socoti numai aceia cari sint cuprinși în izvodu' ce s-au trimes de la Moldova. Aceia cari nu sint însămnăți la acest izvod și socotesc a ave[a] dreptate a cere cinstea aceasta, au a arăta temelnice dovezi și cât mai puțin a dovedi cum că li s-au dat numire (adecă tituluș) de mazil la giudecâți sau la altă întâmplare de obște.

Stih 7

Fieștecare boier de țară stăpân de moșie, care este scris la Condica, adecă Matric[o]l[a] Țări[i] și plătește 75 lei contribuție, are voie a șide și a cuvânta la Adunarea (adecă Se[i]mul) Țări[i]. Ca să ceară cineva aceasta, să pune vede de 6 luni de zile.

Stih 8

Acei ce să numesc sudiți mestecați și vreu să dovedească privileghia lor, ce au a șede la Adunarea, adecă Se[i]mul Țări[i], și vreu să aibă privileghi[u] acesta, uni[i] ca ceia au a șide în țară sau deplin șasă luni sau a plăti contribuția îndoit.

Stih 9

Ruptașilor să dă voie a stăpâni moșiile sale ce le-au avut până acmo, cum și acele moșii care de acmo înainte li-ar câștiga.

Ruptași[i] pentru pricini de moșii care sint scrise la Condica Giudecătorii Țări[i] să fie trași la giudecata țări(i), iară pentru alte averi și pricini depreună la giudecata locului.

S-au dat în mai mare și la a noastre ce[a] de ședere cetate Vienna, la anul una mie șapte sute optuzeci și șapte, martie 14, la anii stăpânirii noastre [cele]i¹¹¹⁷ rămlenești douăzeci și [trei]¹¹¹⁸, iară a altor moștenito[ari țări la]¹¹¹⁹ al șaptele[a] an.

¹¹¹⁷ Acoperit de sigiliul timbrat.

¹¹¹⁸ Acoperit de sigiliul timbrat.

Joseph [m.p.]

Leopoldus Comtes à Kollowrat, Reg^{is}Boh^{ix}Sup[rem]us & A.A. pr[i]musCancellar[ius]¹¹²⁰
[m.p.]¹¹²¹
Johann R[udolph]¹¹²² Graf Chotek [m.p.]¹¹²³
Johann Wenzel Graf von Ugarte [m.p.]¹¹²⁴

Ad Mandatum Sac. Cael.

Regiae Majestatisproprium
Alöysius Graf von Ugarte [m.p.]¹¹²⁵

C

Ministerium des Innern
Faszikel: IV D1 Fas[zikel] 9 Generalia Bukowina
Patent d[e]to 14/3 1787 Organis[i]e[r]ung der verschiedenen Akten des Adels in der Bukowina
4 Stück

Patent 14/3 [1]787 Adelsorganis[i]e[r]ung in der Bukowina
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina¹¹²⁶.

Einziges Exemplar
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina
IV DI Galiz[ien] Adel in que[stion]
Bukowiner Adels Patent v[om] 14/3 [1]787.
K.K. Hochkanzler¹¹²⁷.

Regulierung des Bukowiner Adels
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina
IV D1 Gal[izien] Adel *in genere*
Bukowiner Adel¹¹²⁸.

Patent vom 14. März 1787 Reguli[e]rung des Adels-Verhältnisses in der Bukowina.
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina
IV D1 Gal[izien] Adel *in genere*
Regulierung des Bukowiner Adels¹¹²⁹.

Adel in der Bukowina, den 14. März [1]787
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina
Letztes Exemplar¹¹³⁰.

¹¹¹⁹ Acoperit de sigiliul timbrat.

¹¹²⁰ Acoperit de sigiliul timbrat.

¹¹²¹ Lipsește din variantele publicate de Ion Nistor și Mircea Pahomi.

¹¹²² Acoperit de sigiliul timbrat.

¹¹²³ Lipsește din variantele publicate de Ion Nistor și Mircea Pahomi.

¹¹²⁴ Lipsește din variantele publicate de Traian Larionescu, Ion Nistor și Mircea Pahomi. Numele lui Johann Wenzel Graf von Ugarte nu se regăsește în varianta tipărită în germană și poloneză.

¹¹²⁵ Lipsește din variantele publicate de Ion Nistor și Mircea Pahomi.

¹¹²⁶ Note făcute pe coperțile mapei, ce cuprind documentele scrise în germană și poloneză.

¹¹²⁷ Note făcute pe primul document, scris în germană și poloneză.

¹¹²⁸ Note făcute pe al doilea document, scris în germană și poloneză.

¹¹²⁹ Note făcute pe al treilea document, scris în germană și poloneză.

¹¹³⁰ Note făcute pe al patrulea document, scris în germană și poloneză.

Dla¹¹³¹ osiągnięcia tym bezpieczniejszego celu, który sobie w inkorporacji Bukowiny z Galicyą, y w tym scislejszym obydwóch tych Kraiów między sobą złączeniu założyliśmy, przyzwoitą rzeczą być sądziemy, żebyśmy szlachcie Bukowińskiej podobną do Galicyjskiej postać dali.

W tym zamiarze następujące przepisy ustanawiamy:

§ 1

Tytuły Boiar, Masil, y t. p. napotym zupełnie ustać mają, y cała Szlachta Bukowińska na Stan Panow y Rycerzow podzieloną będzie.

§ 2

Stan Panow zawiera w sobie Stan Hrabiów y Baronow, te dostojności wszystkie owe Familie otrzymają, które dowiodą, iż w Moldawii iaki z 12 wielkich Kraiowych urzędów piastowały, y że 3 000 Zł. Ryn. rocznych dochodów z C.K. Państw mają.

Też Familie za Stan Hrabiow całą taxę, a za Stan Baronow żadney taxy, nie zapłacą.

§ 3

O wyniesienie na Stan Baronow od taxy wolne w przeciągu 2 lat prosić należy. Po upłynionym zaś tym czasie toż wyniesienie iedynie tylko za zapłaceniem całej taxy dostąpione być może.

§ 4

Biskup Bukowiński należy do Stanu Panow tak, iak y Biskupi Galicyjscy.

§ 5

Stan Rycerski z Prawem Immatrykulacyi wszystkim Boiariom y Masilóm bez proszenia o to również tak, iak y polskiej Szlachcie przez Uniwersał pod 13tym Czerwca 1775 niniejszemi pozwala się.

§ 6

Za Boiariow wszyscy owi poczytani będą, którzy tego tytułu teraz używają, za Masilow zaś tylko owi uznani będą, którzy w Regestrze od Moldawii udzielonym zawierają się.

Owi, którzy w tym Regestrze nie są wyrażeni, a o tę godność domagać się sądziliby mieć prawo swe dowody z nieodrzutnych dokumentow przywieść, lub przynajmniey to okazać powinni, iż im tytuł Masila w sporach sądowych, lub w inney iakiey publiczney wydarzoney okoliczności dawany bywał.

§ 7

Każdy inmatrykulowany Pan Stanowy, który 75 Zł[oty] Ryn. podatku płaci, na seymie z głosem, y siedzeniem być obecnym prawo ma. Do oswiadczenia się w tey mierze przeciąg czasu 6 Miesiący pozwala się.

§ 8

Dwoykraiowi obywatele sujets mixtes zwani, którzy prawa swego względem bywania na seymie dowioda, y tego prawa używać chcą, albo przez całe 6 Miesiący w Kraiu mieszkać, lub podatek w dwoynasob płacić mają.

¹¹³¹ Documentul este în germană și poloneză, însă nu am redat încă o dată textul german, deoarece este identic cu cel din documentul scris în germană și română.

Nakoniec Rubtaszom zdolność do posiadania tak ich przeszłych dóbr, iako też do nabycia nowych pozwala się.

Zwierzczońcia Ruptaszow iest co do zaskarżeń realnych względem dobr intabulowanych Sąd Szlacbecki, we wszystkich zaś innych osobistych y realnych skargach Sąd mieyscowy.

Dan w naszym Stołecznym y Rezydencyonalnym Miescie Wiedniu dnia i4Miesiąca Marca, Tysiąc siedemset osiemdziesiątego siódmego, Państw naszych Rzymskiego w dwodziestym drugim, a dziedzicznokratoowych w siódmym Roku.

Joseph

Leopoldus Comtes à Kollowrat, Reg^{is}Boh^{ix}Sup[rem]us & A.A. pr[i]mus Canc[elar]ius
Johann Rudolph Graf Chotek

Ad Mandatum Sac.Cael.
RegiaeMajestatisproprium
Alöysius Graf von Ugarte

Sursa: Österreichisches Staatsarchiv, Direcția (Abteilung) Allgemeines Verwaltungsarchiv; Colecția de fonduri (Bestandsgruppe): *Adelsarchiv*; Fondul (Bestand): *Hofadelsakten*; Subfondul (Teilbestand): *HofadelsaktenAkten*; serie (Serie): Adelsgeneralien; Karton nr. 597 – Galizien, Bukowina; Fascicul (Faszikel): *IV D1 Fas[zikel] 9 GeneraliaBukowina*, f. 50–70. Originale tipărite bilingv: german-român și german-polonez, c. neagră, difolio; originalul tipărit în germană și română este semnat de împăratul Iosif al II-lea și de înalții funcționari ai Imperiului Habsburgic și are sigiliu timbrat cu timbru mobil; în câmpul sigilar, acvila bicefală; pe tipăriturile în germană și poloneză, numele împăratului și numele a trei dintre funcționarii săi sunt reproduse doar prin tipărire.

Ediții consultate: Traian Larionescu, „Familii vechi bucovinene”, în vol. Mihai-Bogdan Atanasiu, Mircea-Cristian Ghenghea (coordonatori), *Pro Bucovina. Repere istorice și naționale*, București, Editura „Mitropolit Iacov Putneanul”, 2010, pp. 377–379 (republicare după Traian Larionescu, „Familii vechi bucovinene”, în „Arhiva Genealogică Română”, București, Tipografia Ministerului de Război, 1944, pp. 1–3) (traducere românească după textul german); Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoc, București, Editura Humanitas, 1991, pp. 53–55 (variantea românească, cu limbaj modernizat); Mircea Pahomi, „Boieri și mazili – nobili bucovineni”, în „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 1 (18), 2002, pp. 70–71 (reeditare a variantei publicată de Ion Nistor, cu unele completări după Traian Larionescu).

ELITA ROMÂNILOR DIN BUCOVINA ANILOR 1775–1862¹¹³²

MIHAI IACOBESCU

The Elite of the Romanians in Bukovina between 1775 and 1862

(Summary)*

Approaching the problem of the existence and affirmation of a Romanian elite in Bukovina between the years 1775 and 1862, from the analysis of the historical facts regarding this period it can be stated that the elite of these years, in other historical conditions and under new circumstances, naturally followed and continued the activity of the personalities from the period when this territory was a part of Moldavia. This elite, formed and activated in the years 1775–1862 is therefore the continuation of the one developed and affirmed in the previous period, represented by Jacob Putneanu, Vartolomeu Măzăreanu or Gherasim Clipa. The new elite of the Bukovinian Romanians formed during the military administration (1775–1786) and the Galician one (1786–1861) consisted of scholars such as the boyar Vasile Balș, important clergy members, such as Dositei Herescu and Isaia Baloșescu, priests such as Vasile Țintilă, Porfiriu Dimitroviță, Iracie Porumbescu and Samuil Andrievicei Morariu or polyglot public servants such as Teodor Racoce. Above all, the members of the Hurmuzachi boyar family should not be forgotten, especially Eudoxiu, Constant, Gheorghe and Alexandru, all of them with thorough humanistic, legal and political studies in Vienna. To these could be added the deputies Mihai Bodnar-Bodnărescu and Miron Ciupercă, both peasants. In the cultural activity of 1848–1849, the elite of the Bukovinian Romanians was animated by high democratic and humanistic ideals. The most significant fact is that the spirit and zeal of the activity of 1848–1849 was prolonged and fulfilled in the following decade.

Keywords: Bukovina, Romanian intellectual elite, democratic and humanistic ideals.

În comparație cu teritoriile românești rămase sub suzeranitatea otomană și protectoratul rus, Bucovina a evoluat după 1774 în granițele Imperiului Habsburgic sub înrăurirea unui ansamblu de factori favorabili. Bucovina a fost ferită de numeroasele invazii și raiduri de pradă ale rușilor și turcilor. Ea s-a bucurat de o îndelungată și fertilă perioadă de dezvoltare pașnică. A putut să beneficieze mai ales de faptul esențial că, odată scoasă de sub împovăratul monopol economic al Porții Otomane, era introdusă într-un circuit de valori materiale și spirituale, de progresele tehnice și informaționale ale Europei Centrale și Occidentale.

Cum ținuturile ocupate în 1774 și anexate în 1775 de către austrieci aveau cel mai mare potențial demografic din toată Moldova – Ținutul Cernăuți înregistra la acea dată 7 220 de familii, iar Ținutul Sucevei, cu 8 834 de familii, se situa pe primul loc între celelalte ținuturi ale țării¹¹³³ –, deci nu putea fi vorba de „pustiitate și puținătate” a populației, noua administrație, urmărind exploatarea cu maximă eficiență și integrarea acestei zone cât mai complet la imperiu, s-a străduit, prin colonizări și prin stimularea imigrărilor cu elemente alogene, să distrugă primatul populației majoritare românești și să sporească de peste zece ori numărul locuitorilor¹¹³⁴, creând un mozaic etno-lingvistic și confesional, acel „Das Völker-Konglomerat” cu care se laudă o parte a istoriografiei oficiale¹¹³⁵, încurajând o permanentă emulație creatoare și o benefică activitate concurențială într-un cadru juridic superior celui existent anterior. Curtea din Viena a creat un climat de ordine, de stabilitate și legalitate, climat care a permis adoptarea unei politici economice mercantiliste. Îndeosebi reformele iosefiniste au stimulat, printr-un larg evantai de mijloace legislative, financiare și vamale, economia de piață, înlesnind trecerea lentă la o „revoluție” agrar-industrială, cu rezultate dintre cele mai prospere în domeniile cerealier și animalier, modernizarea și redistribuirea proprietății în folosul

¹¹³² „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 3, 1997, pp. 605–620.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹¹³³ P. G. Dimitriev, P. V. Sovietov (editori), *Moldova în epoca feudalismului. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774*, ediție, cuvânt introductiv și comentarii de P. G. Dimitriev, volumul VII, partea a 2-a, Chișinău, Editura Știința, 1975, pp. 1–11.

¹¹³⁴ Vl. Trebici, *Bucovina. Populația și procesele demografice în anii 1775–1993*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1994, p. 13.

¹¹³⁵ W. Messner, *Dem Kaindl-Archiv*, Henbach, Württemberg, 1985, pp. 15–17.

curcurilor imperiale, schimbarea și perfecționarea administrației și justiției, accelerarea procesului de urbanizare și transformarea Bucovinei într-un „stat-model” al imperiului¹¹³⁶.

Însă foloasele politicii imperiale habsburgice pentru românii autohtoni au evoluat odată cu ponoasele noii stăpâniri străine. Fiindcă, dacă până atunci, teritoriul și bogățiile sale erau muncite și stăpânite exclusiv de către români, acum principalele beneficii reveneau elementelor alogene, care au invadat și acaparat cele mai importante pârgșii ale conducerii vieții economice, politice, culturale ale administrației și justiției. A vedea astăzi, în mod idilic, numai aspectele pozitive ale administrației habsburgice, fără reversul aceleiași situații, fără relevarea simultană a consecințelor negative, înseamnă a reconstitui subiectiv realitatea obiectivă a trecutului, a anula caracterul științific al istoriei, proiectând în trecut dorințele noastre actuale sau aspirațiile de viitor.

Teza falsă a creării de către imperiu a celui „homo bucovinensis”, definit prin „practica toleranței de către oamenii de înaltă și variată cultură”¹¹³⁷, reprezintă tocmai o astfel de proiecție subiectivă, idilică, potrivnică realității istorice. Ar fi suficient să exemplificăm următoarea situație complexă: anulând și uzurpând toate drepturile și libertățile tradiționale ale răzeșilor și mazililor – ca, de pildă, ale țaranilor din fostul Ocol al Câmpulungului Moldovenesc –, Curtea din Viena a intrat într-un amplu și îndelungat proces cu ei, proces care a durat aproape o sută de ani, finalizându-se prin izbânda parțială a populației băștinașe. Tocmai de aceea, unul dintre fruntașii românilor, care a trăit sub administrația habsburgică și care a simțit deopotrivă binefacerea și consecințele păgubitoare ale politicii imperiale, auzind încă de pe atunci despre acel scornit și imaginar „homo bucovinensis”, replica îndreptățit: „Un astfel de «homo bucovinensis» este un monstru, o creație fantastică ieșită de sub bagheta de vrăjitor a Habsburgilor”¹¹³⁸.

Ar mai fi adăugat și un alt exemplu: dacă astăzi Bucovina este una dintre zonele turistice extrem de mult căutate și vizitate de oameni de toate vârstele și profesiile, din țară și din străinătate, simpli turiști sau specialiști, ori delegații guvernamentale care vin din România, acest fapt se datorează exclusiv valorilor de patrimoniu național și universal create de autohtoni înaintea ocupării și anexării zonei.

Teza celui „homo bucovinensis” este contrazisă de istoria complexă și veridică a provinciei și de însăși poziția și activitatea elitei românilor din Bucovina anilor 1775–1862, delimitare cronologică incluzând cele două etape ale stăpânirii habsburgice: etapa administrației militare (1775–1786) și a administrației civile galițiene (1786–1848 și 1850–1862), perioadă la care ne vom referi pe scurt în rândurile ce urmează.

Mai întâi, ce înțelegem prin noțiunea de elită? Exact ceea ce explică îndeobște autorii dicționarelor enciclopedice, adică oameni aleși, oameni deosebiți, oameni care formează partea cea mai bună și mai demnă, mai instruită și mai plină de inițiative benefice a unei populații, națiuni, societăți, într-o anumită etapă istorică¹¹³⁹. O elită nu se poate confunda nici cu o clasă socială ori grup social ca, de pildă, cu intelectualitatea; într-o elită – care, în fapt, este un grup restrâns – pot intra oameni din clase și grupuri sociale diferite: oameni politici, intelectuali, țărani isteți și foarte activi (cum au fost, în cazul Bucovinei, deputații țaranilor din districtele Câmpulung și Rădăuți, Miron Ciupercă/Ciupercovici și Mihai Bodnar/ Bodnărescu) sau boieri cu vederi liberale, progresiste.

Abordând problema existenței și a afirmării unei elite românești în Bucovina anilor 1775–1862, se poate constata, din analiza faptelor istorice referitoare la această perioadă, că elita din acești ani este continuatoarea firească, în alte condiții istorice și în noile împrejurări, a pleiadei de personalități din perioada când acest teritoriu făcea parte integrantă din Moldova.

Tocmai de aceea vom releva și argumenta, mai întâi, că, la ocuparea și anexarea acestei zone, cu ocazia diferitelor aniversări, în aprecieri pripite, conjuncturale, de conveniență, noii stăpâni au găsit aici „urși” și „ființe semisălbătice”, într-o „țară barbară”¹¹⁴⁰. În Bucovina, când au intrat trupele austriece, „atât nobilimea, cât și preoșimea, nota istoricul R. F. Kaindl, nu aveau aproape deloc studii sau alte educații”¹¹⁴¹. În 1774–1775, când s-a instalat administrația imperială, adaugă Ferdinand

¹¹³⁶ M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administrația militară la autonomia provincială* (în continuare se va cita: M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*), București, Editura Academiei Române, 1993, p. 182.

¹¹³⁷ Expresia „Homo bucovinensis” a fost lansată și definită, în anul 1955, de către Hans Prelitsch.

¹¹³⁸ Apud Vasile Schipor, „Țara Fagilor”. *Buletin cultural*, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994, p. 528.

¹¹³⁹ *Mic dicționar enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972, p. 328.

¹¹⁴⁰ „Calendariu”, Cernăuți, 1878, p. 82; P. S. Aurelian, *Bucovina. Descriere economică*, București, 1916, pp. 34–45.

¹¹⁴¹ R. F. Kaindl, *Bukowina in Wort und Bild*, Czernowitz, Pardini, 1903, p. 219.

Zieglaer, „sistemul școlar și cultural stătea încă pe treapta cea mai de jos a evoluției lor”. „Școala și biserica erau într-o situație foarte rea”, aprecia Johann Polek și „marea masă a poporului creșterea fără nicio învățatură”¹¹⁴². În astfel de „condiții”, subliniază istoriografia oficială habsburgică, sistemul superior de învățământ și cultură, pe care l-a introdus noua administrație austriacă, „a reușit să câștige de partea Austriei majoritatea boierimii și populației sătești”, conchidea Erich Prokopowitsch¹¹⁴³.

Astfel de aprecieri, credem noi, pot fi anulate chiar de un singur argument: valorile uriașe ale civilizației și culturii românești, concentrate în această zonă, monumente și necropole feudale de la Voroneț, Rădăuți, Putna, Sucevița, Moldovița, Dragomirna etc., toate datând din perioada anterioară stăpânirii austriece, foste importante centre de spiritualitate românească în întreg Evul Mediu, cu picturi, cu fresce exterioare, cu manuscrise, opere de artă, care durează de patru – cinci veacuri și care, prin calitățile lor artistice, rivalizează cu creațiile renascentiste din Apusul Europei (istoricul de artă francez Paul Henry, de pildă, socotea Voronețul „a opta minune a lumii”) și care justifică înscrierea lor în patrimoniul UNESCO – instituție care a și acordat salbei de ctitorii și monumente voievodale românești din zonă, ca o recunoaștere recentă a semnificației lor artistice de interes universal, „Mărul de Aur”, aflat în muzeul moastic de la Vatra Moldoviței. Toate aceste valori de patrimoniu, de interes național și universal, concentrate în sudul Bucovinei, nu puteau fi create de niște „analfabeți”, cu atât mai mult cu cât pe frescele de aici apar pictați și filosofi antichității, iar tematica frescelor moldovenești exprimă o înaltă și elevată concepție filosofică și o mare erudiție a „zugravilor” anonimi, în majoritatea lor născuți și învățați aici, în această zonă.

Elita care se formează și activează în anii 1775–1862 este așadar continuarea celei dezvoltate și afirmate în perioada anterioară, elită din care amintim doar câteva personalități reprezentative din „secolul luminilor”.

Învățătul Iacob Putneanul (1719–1778), autor al primului abecedar, *Bucvarul*, care apare la 1665 și se retipărește la Viena în anul 1781, pledează pentru un învățământ modern, laic, național, iluminist, „în graiul și obiceiul țării”, deși, la scurtă vreme după instalarea administrației militare, Habsburgii au desființat Academia de la Putna, unde lucrase și se afirmase acest cărturar. Înaintea venirii austrieșilor în Bucovina, înaintea reformelor iosefiniste, el a propus să se introducă obligativitatea și gratuitatea învățământului primar, cu o durată de șase ani. Iacob Putneanul a combătut vehement intervenția fanarioșilor în treburile Bisericii Ortodoxe Române, ca și tendința elementelor grecești, strecurate în Principate odată cu domniile fanarioșii, de a se urca și instala în diferite funcții ecleziastice, inclusiv încercarea de a pune mâna pe funcțiile de mitropolit sau de stareț al mănăstirilor noastre. Adresându-se contemporanilor și mai cu seamă tinerilor, el spunea: „Când nu ai, omule, cu ce te mângâia, în veacul acesta al plângerii [veac care pentru Principatele Române însemna seria nesfârșitelor războaie ruso-austro-turce și transformarea teritoriilor românești în principalul teatru al operațiunilor militare și al jafurilor acestor armate străine – n.n.], numai învățătura este asemenea florilor frumos mirositoare, care tămăduiește toate rănile cele trupești, iar cel neînvățat este asemenea copacului uscat”¹¹⁴⁴.

Vartolomeu Măzăreanu (1720–1805), originar chiar de pe meleagurile sucevene, este un om erudit, poliglot, autor de cărți laice și ecleziastice, „îndrumător al școlilor domnești, episcopoști și mănăstirești din Moldova”. El continuă strădaniile pentru modernizarea și reorganizarea învățământului în sensul dezideratelor iluministe, raționaliste, sporind locul și rolul disciplinelor laice și al limbii vorbite de popor.

Tot astfel, cărturarul Gherasim Clipa, din Vicovu de Sus, cu studii temeinice făcute la Putna, Iași și Leipzig, acționează pentru realizarea aceluiași înalt ideal iluminist, desfășurând o prodigioasă activitate culturală și realizând mai multe traduceri valoroase, între care *Istoria lui Carol al XII-lea*, a lui Voltaire¹¹⁴⁵.

Elita românilor bucovineni, din etapele administrației militare (1775–1786) și a celei galițiene (1786–1861), este formată din cărturari laici ca boierul Vasile Balș sau ierarhi ai bisericii, precum Dositei Herescu și Isaia Baloșescu, preoți ca Vasile Țintilă, Porfiriu Dimitroviță, Iraclie Porumbescu

¹¹⁴² *Ibidem*, p. 126.

¹¹⁴³ Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukovina und der Daco-Romanismus*, Gratz-Köln, 1965, pp. 35–36.

¹¹⁴⁴ Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *În slujba ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române: Mitropolitul Iacob Putneanul*, Mănăstirea Neamț, 1978, p. 71.

¹¹⁴⁵ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 276–277.

și Samuil Andrievici Morariu (acesta va ajunge ulterior mitropolit) ori funcționari poligloți, ca Teodor Racoce, dar mai presus de aceștia, membrii familiei Hurmuzachi în general și, dintre ei, în special Eudoxiu, Constantin, Gheorghe, Alexandru, cu o temeinică pregătire umanistă, juridică, politică la Viena. La aceștia s-ar putea adăuga și deputații țărani Mihai Bodnar-Bodnărescu și Miron Ciupercă.

Față de perioada anterioară, în care s-au format și afirmat personalitățile din acest spațiu, în opera de constituire a elitei românești din Bucovina anilor 1775–1862 intervin factori noi, mai complecși, deosebit de importanți: iluminismul iosefinist, contactul între spiritualitatea de factură latină și cea germano-austriacă; aducerea în Bucovina a unor învățați și pedagogi transilvăneni, între care Anton de Marki și Ioan Budai-Deleanu – acesta din urmă era un însemnat cărturar format în universitățile vieneze, cunoscător al culturilor germană, austriacă, engleză, franceză, italiană; știa 14 limbi, era adept al iluminismului transilvănean. S-au mai adăugat și alte împrejurări: legăturile permanente cu cărturarii din întreg spațiul locuit de români în general și cu cei din Moldova și Transilvania în special; prezența refugiaților, a conducătorilor revoluțiilor române de la 1821 și 1848 și alți factori. Aceștia explică în bună parte de ce programul de activitate a elitei românești bucovinene vizează o dublă preocupare: îmbunătățirea vieții materiale și spirituale în acest teritoriu și abordarea, de către majoritatea reprezentanților de seamă ai românilor bucovineni (Vasile Balș, membrii familiei Hurmuzachi) a cauzei mai largi a tuturor românilor, așa cum se va constata din analiza activității acestora în rândurile ce urmează.

Față de administrația habsburgică, elita românilor bucovineni adoptă o atitudine diferențiată, dar, în ansamblu bine chibzuită, bine individualizată, nici servilă, nici ostilă, mai adesea de colaborare și întotdeauna constructivă, prudentă, moderată, cuviincioasă, fiindcă, fără s-o poată spune sau scrie, ea este convinsă că, dintre cele trei imperii – otoman, rus și habsburgic – care-i pândesc și asupra pe români, Imperiul Habsburgic este de preferat celorlalte două. Cu ajutorul Curții din Viena, în general, și a statelor germane, în special, credeau unii că ar trebui românii să încerce să-și salveze situația critică în care se aflau la această răscruce blestemată a interferenței celor trei coloși care se spionează și se concurează reciproc în stăpânirea și asupra popoarelor mai mici și mijlocii din sudul și sud-estul european.

Vasile Balș, descendentul unei străvechi și influente familii boierești din această zonă, prin memoriile sale din 13 noiembrie 1780, aprilie 1781, ca și prin noile propuneri și memorii, din februarie și noiembrie 1791, se implică direct și plenar, atât în realizarea reformelor pe care le crede necesare „în folosul obștesc” în teritoriul Bucovinei, cât și în acțiunile mai ample pentru emanciparea generală a întregii națiuni române. Astfel, în *Descrierea Bucovinei și a situației interne*, Balș dezvăluie și condamnă starea jalnică în care se afla această zonă de pe urma faptului că „strămoșii noștri au fost siliți să accepte, de nevoie, ca țara să devină o feudă a Porții Otomane”. Boierul bucovinean se pronunță pentru menținerea administrației militare habsburgice – și nu pentru integrarea Bucovinei la Galiția – pentru ca astfel domnul Moldovei, pașalele din Moghilev și Hotin să respecte noile realități istorice care vor fi create în Bucovina, iar proprietarii moldoveni, cu moșii în Bucovina, să poată admira și urma „exemplul de organizare” de aici și la nevoie să găsească aici „un dulce refugiu”. Balș mai propune ca în Bucovina să se introducă „o bună legislație”, încât cetățenii să fie „supuși unei purtări morale”, respectând tradițiile locale, în care el înscrie obiceiul ca „boierul, clerul, mitropolitul, episcopii și egumenii mănăstirilor să fie totdeauna scutiți de orice fel de contribuție”. În domeniul reformelor interne, Vasile Balș considera că noua administrație trebuie să fie capabilă să înlăture „dezordinea, mizeria, neștiința și abuzurile” vechiului regim politic turcofanariot, pentru care, arăta Balș, „unicul țel era stoarcerea banilor”. Erau necesare, continua Balș, reforme care să asigure „dezvoltarea societății din Bucovina spre folosul obștesc” și „pentru fericirea generală”, adică pentru „prosperitatea Patriei”.

Din analiza memoriilor și proiectelor redactate de Balș între anii 1780 și 1781, se desprind câteva soluții concrete. Problema problemelor, mobilul prosperității industriei, agriculturii și comerțului îl constituiau emanciparea și împroprietărirea țăranilor. „Țăranul, scria Balș, este izvorul cel mai bogat al trebuințelor comune ale țării”, dar, în Bucovina, „agricultura este în starea cea mai proastă”, țăranii bucovineni „sunt lipsiți de loturi proprii și îndestulătoare”, ei „nu au case acătării, ci niște sărmene colibe, împrăștiate ici și colo, iar cele mai multe din locuințele lor sunt fără grădini, fără curți și fără fântâni”. Țăranul bucovinean, fiind sărac, „seamănă și recoltează de abia atât cât îi este de trebuință până la anul viitor; motivul acestei purtări se bazează pe îndoiala dacă această colibă a sa, mică, o va păstra în anul care vine sau va pribegi aiurea”. Ce e de făcut? Soluția fundamentală și

singura pe care o vedea și o propunea Balș era ca „pământul să fie împărțit fiecărui țăran, după starea averii sale”; numai împroprietărirea „ar încuraja pe oameni de la sine să puie pământul roditor într-o stare cât mai înfloritoare și atunci, ca niciodată, nu și-ar mai părăsi coliba”. Devenind proprietar deplin, dispunând de „dreptul de succesiune”, de „legile și bunele rânduieli din alte țări înfloritoare”, stimulat și prin „înființarea câtorva colonii, care să devină un model pentru localnici”, țăranul bucovinean s-ar preface într-un „om bun și instruit”, care s-ar preocupa de „exploatarea cu maximă eficiență a pământului”¹¹⁴⁶. Odată cu împroprietărirea țărănilor, considera Balș, s-ar efectua și catagrafierea, intabularea și hotărnicirea proprietăților, ceea ce ar lichida certurile interminabile pentru pământ, procesele nenumărate ce constituiau „un rău fundamental” și creau deținătorilor de pământ „o stare permanentă de nesiguranță”, fiindcă „aproape nu este niciun lot de pământ fără să fie încurcat în certuri și procese de hotare sau fără să fie supus justiției în felul oriental al acesteia de a face dreptate”¹¹⁴⁷.

În strânsă legătură cu emanciparea și împroprietărirea țărănilor, Vasile Balș preconiza și un ansamblu de reforme ce viza creșterea animalelor. În acest sens, în anul 1780, el îi scria lui Iosif al II-lea că „averea țărănilor constă în vitele lor”, dar, din cauza sărăciei, „pentru ca vitele lor – care sunt expuse tuturor schimbărilor și intemperiilor iernilor – să ajungă la o situație și la o creștere și o îngrijire mai bune, trebuie să nu lipsească țărănilor nimic din tot ce le este necesar, adică, pentru început, să fie ajutați țărăni și să li se și poruncească să-și construiască grajduri convenite”, apoi să fie învățați și totodată ajutați să poată da vitelor „un consum mai bun de hrană și de sare”. Balș insistă asupra faptului că țărăni din Bucovina au nevoie de „sare mai multă și mai ieftină și de mai bună calitate” – problemă ce nu era rezolvată nici la 1848, când, în mai toate memoriile țărănilor se relevă necesitatea ca statul să-i ajute în acest domeniu. Boierul bucovinean explica în memoriul său că cererile formulate de dânsul în numele crescătorilor de vite sunt rezultatul consfățuirii lui cu țărăni și negustorii din Bucovina. Pentru îmbunătățirea acestui sector de însemnătate vitală în economia Bucovinei, Balș înainta și alte propuneri importante, ce urmăreau selecționarea și ameliorarea raselor autohtone de bovine, ovine și cabaline. Astfel, în memoriul din 1780, el releva împăratului că în Bucovina „caili țărănilor sunt mici și inapți pentru anumite lucrări”, de aceea „ar trebui să se poarte de grijă și să acționeze pentru aducerea unor armăsari de rasă din străinătate”, să se înființeze crescătorii model. Într-adevăr, în anul 1783, la Coțmani, a fost înființată herghelia care, în anul 1788, a fost mutată la Vășcăuți, apoi, în 1792, la Rădăuți, în clădirile fostei episcopii și pe întinsele moșii ale acesteia. S-a creat și s-a dezvoltat astfel o mare și excelentă unitate model, un complex agro-zootehnic, cu o herghelie vestită în toată Europa, cu filiale la Dornești, Volovăț, Vicovul de Sus, Straja, Sucevița și Lucina, cu secții pentru introducerea, aclimatizarea, ameliorarea, selectarea și înmulțirea a noi rase cabaline, ovine și bovine, cu o școală de cavalerie și altele de învățământ agricol, cu loturi experimentale și pepiniere deservite de specialiștii cei mai buni din tot imperiul și din diverse părți ale Europei¹¹⁴⁸.

Pădurea, „aurul verde”, ocupa, la acea dată, peste 60% din teritoriul Bucovinei. Ea constituia o imensă avuție naturală. De aceea, V. Balș atrăgea, cu multă stăruință, atenția Curții din Viena și asupra acestui domeniu, arătând că „luncile, râurile, sălciiile, pădurile sunt, după obișnuința practică de guvernare dezordonată orientală, în cea mai mare încurcătură și neglijență; niciun proprietar funciar nu se recunoaște răspunzător asupra acestora”. Condamnând nepăsarea și ignoranța localnicilor față de modul în care se gospodărea această imensă avuție naturală, Balș scria că „fiecare țăran se crede împuternicit să taie, fără să țină seama de vreo regulă, de proprietar, ba chiar fără știrea acestuia, ceea ce face adesea ca unele din cele mai bune și mai frumoase păduri să fie distruse numai din rea credință”; țărăni „taie cei mai buni și mai frumoși copaci și lasă crengile pentru alții să se usuce, fără să le care și să le utilizeze. La aceasta se adaugă multe alte abuzuri la care sunt expuse pădurile, spre paguba proprietarilor, din partea poporului încăpățânat și imoral”. Balș arăta că, în urmă cu numai 30 de ani, au fost distruși codrii din Zaliska, Suceava și Coțmani, iar necrotirea pădurilor ar putea face, în viitor, ca să devină fără sens însuși numele de Bucovina, Țara Fagilor¹¹⁴⁹.

¹¹⁴⁶ Bassilius Balsch, „Beschreibung der Bukovina und deren innern Verhältniss”, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums”, 1895, pp. 103–112.

¹¹⁴⁷ N. Grămadă, „Sătenii și stăpânii în Bucovina între 1775–1848”, în „Anuarul Muzeului Bucovinei”, anul I–II, 1944, pp. 41–44.

¹¹⁴⁸ M. Iacobescu, *op. cit.*, pp. 217–220.

¹¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 222.

Un alt domeniu prioritar, conturat în programul formulat de Vasile Balș, îl reprezenta reformarea și reglementarea averilor mănăstirești. În Bucovina, la data anexării, existau 17 mănăstiri, 15 schituri, patru sihăstirii, 247 biserici, cu circa 1 000 de preoți și călugări, care stăpâneau circa 60% din suprafața Bucovinei (267 de moșii) – terenuri arabile, păduri, pășuni, fânețe, vii, iazuri, depozite de mărfuri, dughene, pivnițe, mori, braniști, heleșteie etc. Acestea era datorite de domniile țării de la întemeierea statului și răsfrirate în toate ținuturile Moldovei. În Bucovina, din cele 229 comune, 115 se aflau pe moșiile mănăstirești¹¹⁵⁰. Pentru prosperitatea și fericirea locuitorilor Bucovinei, aprecia Vasile Balș, trebuie să se înființeze o episcopie la nivelul întregii zone, să se treacă la inventarierea averilor și veniturilor mănăstirești, să se instituie un control asupra proprietăților și averilor bisericii, să se creeze un Consistoriu, format din episcop, doi clerici și doi funcționari laici, numiți de stat, iar egumenii să prezinte anual rapoarte detaliate asupra utilizării veniturilor acestora. De fapt, boierul bucovinean mergea și mai departe cu propunerile sale, sugerând Curții din Viena ca, din veniturile mănăstirilor și bisericilor, să fie întreținută întreaga rețea de învățământ din Bucovina și să se salarieze călugării, preoții, învățătorii și profesorii din toate școlile care, împreună cu cele ce urmau să ia ființă în toate așezările urbane și rurale, trebuiau să formeze „cetățeni instruiți și demni”¹¹⁵¹.

În pofida faptului că multe dintre propunerile sale nu erau identice cu intențiile programului reformator iosefinist, o mare parte din ideile lui Balș și-au găsit înfăptuirea în cadrul reformelor habsburgice. Devenind, rând pe rând, director al așezământului rezidențial din Cernăuți (în 1779), însărcinat imperial cu traducerea și editarea publicațiilor și patentelor imperiale pentru Bucovina, apoi înalt funcționar la Consiliul Aulic de Război din Viena (în 1783), dar, mai ales, fiind promovat în cea mai înaltă funcție, aceea de căpitan al Bucovinei, între anii 1792 și 1808, Vasile Balș a avut posibilitatea să transpună el însuși în viață cele mai multe dintre propunerile și proiectele sale. Una dintre ultimele sale misiuni asumate a fost aceea de sftenic al împărăției austriece, care a negociat și încheiat șase tratate de vânzare a moșiilor Fondului Bisericesc Ortodox din Bucovina, moșii aflate pe teritoriul Basarabiei și pe care Balș le-a vândut, în anul 1812, în favoarea Curții din Viena, aducând în visteria acesteia suma de 6 000 de guldeni¹¹⁵².

În domeniul vieții spirituale, în primele decenii de după ocuparea și anexarea nordului moldav, Vasile Balș s-a remarcat drept unul dintre principalii promotori, organizatori și înfăptuitori ai învățământului modern, laic, de stat, din Bucovina. Sub influența iluminismului, el preconiza construirea de „școli publice”, școli „moderne, model”, la care să învețe nu numai copiii orașenilor și țăranilor din Bucovina, ci și ai celor Moldova. În 1781, într-un memoriu către Iosif al II-lea, boierul bucovinean reia și dezvoltă, mai pe larg, argumentarea referitoare la necesitatea înființării școlilor satești și orașenești. Balș propune ca noul sistem de învățământ, de factură iluministă, să aibă la bază „studierea cu precădere a limbii latine”, limbă care era încă limba universală în știință și în biserica catolică. Deoarece românii bucovineni erau descendenți din daci și latini, limba latină, aprecia Balș, „va place poporului bucovinean, fiindcă va avea ocazia să-și instruiască fiii în mod gratuit și, pe deasupra, va avea avantajul însemnat că, neexistând în Moldova astfel de școli publice, dacă se va răspândi odată renumele bun al școlilor bucovinene, moldovenii își vor trimite negreșit și ei copiii să învețe în Bucovina”¹¹⁵³ – previziune ce s-a și împlinit: printre cei ce învățau la Cernăuți, în primele decenii de la începutul celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, s-a aflat și Mihai Eminescu. Vasile Balș participă în mod direct la efectuarea recensământului școlar în primii ani ai administrației militare, elaborează și editează 16 manuale școlare, în colaborare cu cărturarul transilvănean Ioan Budai-Deleanu, pe care îl cheamă în Bucovina și îl angajează în funcția de „traducător, copist, scriitor”; aduce de la Viena 4 275 de manuale școlare pentru cele 300 de localități în care urmau să fie întemeiate școli primare¹¹⁵⁴.

La prima vedere – o parte din istoriografia austriacă s-a și pronunțat în acest sens – Vasile Balș pare câștigat definitiv și total de partea intereselor habsburgice, după cum se afirmă tot atât de greșit și în cazul lui Eudoxiu Hurmuzachi. Or, analizând dimensiunea națională a activității preconizate de

¹¹⁵⁰ *Ibidem*, pp. 288–289.

¹¹⁵¹ *Ibidem*, pp. 288–289.

¹¹⁵² *Ibidem*, pp. 118, 122, 125, 145, 209.

¹¹⁵³ F. Ziegler, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung (1774–1786)*, Bd. II, Czernowitz, 1894, pp. 95–96. Mihai-Ștefan Ceaușu, „Vasile Balș, un iosefinist bucovinean”, în „Suceava”. Anuarul Muzeului Bucovinei”, anul XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, pp. 407–418.

¹¹⁵⁴ M. Iacobescu, *op.cit.*, pp. 323–324.

Balș – lucru valabil în cea mai mare parte și în cazul lui E. Hurmuzachi –, constatăm că acest fruntaș al românilor bucovineni se pronunță cel dintâi în mod consecvent pentru apărarea intereselor tuturor românilor și pentru conservarea și afirmarea individualității românilor bucovineni. Astfel, le cere mai întâi să se păstreze nealterată autonomia Bucovinei și, în acest scop, Balș respinge atât ideea dezmembrării teritoriale a provinciei (o jumătate din aceasta să se alipească la Transilvania, iar cealaltă jumătate la Galiția), cât și alipirea ei integrală la provincia Galiția – propuneri formulate în cadrul Conferinței de la Viena din anul 1780, care a dezbătut problema organizării Bucovinei. „Bucovina, se arăta în 10 martie 1781, în nota de răspuns a șefului Cancelariei Aulice din Viena la memoriul lui Balș pe această temă, în niciun caz nu trebuie să fie unită cu altă provincie, ci să fie tratată ca o provincie cu totul separată”, pentru ca, în acest fel, „să câștige simpatia și încrederea națiunii moldovene”¹¹⁵⁵.

Asupra necesității păstrării autonomiei Bucovinei, Vasile Balș revine în mod insistent într-un memoriu înaintat împăratului Leopold al II-lea, în anul 1790, în care se arăta – iar Cancelaria Aulică din Viena recunoștea oficial, fapt deosebit de important – că Bucovina este o țară cu totul deosebită de Galiția, prin „obiceiuri, religie, limba locuitorilor” săi, care descind din daci și romani, iar Bucovina, veacuri în șir, a făcut parte integrantă din Moldova. Din nefericire, această recunoaștere oficială, înscrisă într-o diplomă imperială, n-a fost urmată și de separarea Bucovinei de Galiția, așa cum cerea Balș. A avut oare Curtea din Viena motive speciale, cerute de cheltuielile de administrație pentru acceptarea păstrării separate a Bucovinei, sau a vrut să dea satisfacție nobilimii galițiene, care cerea cu insistență o „recompensă”, oricât de modestă, pentru serviciile aduse de polonezi în timpul depresurării Vienei de primejdia invaziei otomane cu prilejul asediului din 1673?¹¹⁵⁶

Problema națională, abordată de Vasile Balș, nu s-a rezumat la simpla păstrare a autonomiei Bucovinei. Programul său are cu mult mai multe laturi care nu pot fi decât rezumate într-un text atât de restrâns. El, Vasile Balș, printre primii români din Bucovina, explică în ce sens văzuse Curtea din Viena, în anul 1774, că ocuparea acestei zone reprezenta intrarea în posesia a ceea ce se chema „cheia Moldovei”¹¹⁵⁷. „Progresul și însăși existența Bucovinei, scria Balș în 1780, atârnă de legăturile sale cu Moldova”, fiindcă, completa el într-un memoriu din 1791, Bucovina „se află cu Moldova într-o foarte strânsă relație, prin natura granițelor, a locului, a simpatiei părții pentru întreg și a întregului pentru parte”; „Moldova își caută în soarta Bucovinei, într-o anumită măsură, pe a sa”¹¹⁵⁸. Bucovina, adaugă boierul bucovinean, este „încă un pod de aur” pentru legăturile cu întreaga suflare românească din spațiul vechii Dacii; el considera că, în contextul istoric de atunci, „Moldova și Valahia sunt primele a căror situație și soartă se adresează țărilor ereditare cezaro-crăiești și următoarele în care revoluțiile pot fi iminente”. În împrejurările, devenite acum vizibile, decăderii Porții Otomane și ale expansiunii permanente a Rusiei spre gurile Dunării, trebuie să se vadă clar, scria Balș, că „Moldova și Valahia garantează țărilor ereditare cezaro-crăiești avantaje și perspective, aproape de același rang și greutate, cu acelea pe care le oferă Crimeea Rusiei”¹¹⁵⁹.

Vasile Balș are, așadar, meritul de a fi schițat, primul dintre românii Bucovinei, principalele reforme ce urmau să fie introduse în Bucovina și, prin funcțiile publice deținute, de a se fi implicat în realizarea lor. El are, totodată, meritul de a fi elaborat și difuzat și coordonatele fundamentale ale activității elitei românești în problema națională, pentru aproape o sută de ani.

După repudierea reformelor iosefiniste, după trecerea Bucovinei la Galiția, odată cu conturarea efectelor negative ale politicii conservatoare ale sistemului Metternich, în general, și ale Guberniului de la Lemberg, în special, în Bucovina se resimte din ce în ce mai grav politica expansivă a Rusiei care, dorind să contracareze acțiunile Curții din Viena de a atrage la imperiu pe toți ucrainenii, încurajează gruparea habsburgofilă a tinerilor ucrainenii din ținut. De aceea, în perioada postiosefinită, elita românilor bucovineni își concentrează activitatea spre apărarea și dezvoltarea limbii române, spre înființarea și diversificarea rețelei școlare, spre elaborarea, traducerea și adaptarea

¹¹⁵⁵ Idem, „Un memoriu din 1780 al iluministului Vasile Balș”, în „Codrul Cosminului”, s.n., anul I, 1995, pp. 214–225; Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 412.

¹¹⁵⁶ H. I. Bidermann, *Die Bukovina unter österreichischer Verwaltung 1785–1875*, Wien, 1875, pp. 6–8.

¹¹⁵⁷ *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, București, 1875, pp. 38–39.

¹¹⁵⁸ Mihai-Ștefan Ceaușu, „Idei politice în Bucovina la sfârșitul secolului al XVIII-lea: cazul Vasile Balș”, în vol. Leonid Boicu, Gabriel Bădărău, Lucian Nastasă (coord.), *Istoria ca lectură a lumii*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1994, p. 494.

¹¹⁵⁹ *Ibidem*, pp. 495–496.

manualelor școlare, spre înmulțirea și difuzarea scrierilor cu caracter religios ortodox, dar și a acelor lingvistice, filologice, literare și chiar cu conținut istoric, în care pulsează ideologia daco-românismului, idealul apărării și afirmării unitare a întregii națiuni române, amenințată prin politica Rusiei sau a Austriei. În prima jumătate a veacului al XIX-lea, chiar înainte sau în sincronizare cu aceleași preocupări în Principate, în Bucovina se editează și se difuzează primele calendare și publicații în limba română. Se cere recunoașterea egalității pe plan politic, cultural și confesional a naționalităților din imperiu, dobândirea și lărgirea autonomiei naționale – deziderate ce capătă o maximă claritate și pregnanță în programele elaborate și difuzate la 1848–1849, mai ales în condițiile în care cărturarii români din familia Hurmuzachi reiau și dezvoltă principalele deziderate ale emancipării întregii națiuni române, cu ajutorul Austriei în special și a statelor germane în general.

Întreținerea și stimularea interesului pentru procurarea și difuzarea cărților în limba română sunt ilustrate de următoarele date statistice: dacă între anii 1600 și 1700, în zonă circulă doar 47 de tipărituri românești, între 1700 și 1750 numărul lor urcă la 238, adică de peste cinci ori. Între anii 1750 și 1800, în zonă circulă 772 de cărți românești, adică de trei ori mai multe ca în întreg veacul anterior, iar între 1800 și 1825, alte 776 de cărți românești sunt aduse din tiparnițele moldovene, muntene sau transilvănene, dar și din tipografiile de peste granițele spațiului etnic românesc, de la Viena și Buda, la care se mai adaugă și cărțile ieșite din tipografiile special înființate pentru românii bucovineni la Cernăuți și Lemberg. Crește, totodată, preponderența cărților cu conținut laic, extrem de divers: literar, filosofic, umanist, științific, juridic, economic, fiscal, militar, istoric, vama etc.¹¹⁶⁰. În pofida emigrării unor cărturari bucovineni în Moldova, în ciuda desființării majorității mănăstirilor, adevărate focare de cultură și spiritualitate românească, în umbra zidurilor locașurilor de cult continuă să se scrie încă multe lucrări. Numai în etapa de până la 1848, în zonă au fost identificate peste 120 de manuscrise, între care și patru variante ale celebrei lucrări populare *Alexandria*¹¹⁶¹.

După ce Guvernul de la Lemberg renunță public, în anul 1793, la obligativitatea învățământului primar și instaurează, după 1805, monopolul Consistoriului catolic asupra școlilor, lupta elitei românești pentru înființarea de școli românești sau bilingve, româno-germane, se desfășoară sistematic și cu perseverență, îndeosebi sub conducerea unor ierarhi ai Bisericii Ortodoxe. Într-un apel către preoții și credincioșii ortodocși, Dositei Herescu le cerea „să se așeze la fieștecare sat, unde există parohie, o școală pentru învățatul copiilor”. Prin stăruințele lui Dositei Herescu și Isaia Băloșescu iau naștere mai multe școli ca, de pildă, la Ițcani, Dornești, Pătrăuții Vechi, Ilișești, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuți, Sadagura, Prisaca Dornei, Măneuți, Putna, Solca, Iacobeni, Tereblecea, Bucșoia, Boian, Crasna, Satu Mare, Vatra Dornei etc. În 1823 erau 27 de școli noi „popolare”, întreținute din veniturile Fondului Bisericesc Ortodox din Bucovina, instituție ce acorda o leafă în valoare de 25 de florini pe an preoților și diaconilor, slujitorii ai școlilor. „M-am ostenit înainte de toate să înființez școli, scria Dositei Herescu, pentru folosul patriei, pentru ca timpul său să nu treacă fără folos”¹¹⁶². Tot astfel, după ce, în anul 1818, guvernul galițian a desființat modestul Seminar Teologic din Cernăuți, s-a reușit, în urma unor numeroase memorii și stăruinți la Viena, grație îndeosebi episcopului Isaia Băloșescu, să se înființeze, în anul 1827, Seminarul și Institutul Teologic din Cernăuți – unitate școlară la nivelul institutelor europene similare –, care a avut un rol însemnat în formarea de cadre preoțești nu numai pentru Bucovina, ci și pentru Moldova și celelalte teritorii românești. Au urmat alte acțiuni concertate ale elitei românești pentru scoaterea învățământului din Bucovina de sub îndrumarea și controlul Consistoriului catolic din Galiția, reușindu-se să se obțină această izbândă, după îndelungi și stăruitoare intervenții la Viena, în anul 1844.

După ce, în anul 1803, învățătorul român Ion Bălea (Bilewicz) întreprinde o încercare nereușită de a edita o publicație în limba maternă a populației indigene, un alt slujitor al școlii, Vasile Țintilă din Tereblecea, scoate, între anii 1809 și 1824, mai multe calendare, inițiativă continuată, fără întrerupere, din anul 1841, de către Porfiriu Dimitroviță (1801–1865)¹¹⁶³.

Un moment aparte îl reprezintă încercările lui Teodor Racoce, un erudit cărturar din nordul Bucovinei, știutor a șase limbi. În *Înștiințarea* sa, din 8 martie 1817, difuzată în întreg spațiul locuit de

¹¹⁶⁰ M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, pp. 317–319.

¹¹⁶¹ *Ibidem*, p. 322.

¹¹⁶² *Suceava. Fișe de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388–1918*, vol. I, București, 1989, p. 468.

¹¹⁶³ Vasile Schipor, „Calendarele românești din Bucovina”, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994, p. 312.

români, Teodor Racoce trasează un veritabil program cultural în vederea creării unei prese românești, concluzionând, în finalul manifestului său, că „neamul românesc, măcar că este împărțit întru mai multe țări și trăind sub mai multe stăpâniri osăbite, totuși are o limbă, aceeași lege și aceleași obiceiuri, precum și aceleași cărți și aceeași scrisoare; deci, românii, socotiți împreună, fac o nație de mai multe milioane, care de mult dorește a fi părtașa culturii celorlalte neamuri ale Europei”¹¹⁶⁴. Publicația sub forma unui magazin, *Chrestomaticul românesc* (1820), *Dicționarul româno-germano-francez* a lui Vasile Cantemir, înființarea Societății Literare (1846), care își propunea „cultivarea și dezvoltarea limbii naționale”¹¹⁶⁵, reprezintă alte momente și izbânzi ale activității elitei românești.

Revoluția de la 1848, care ar putea forma ea însăși tema unei lucrări aparte și detaliate, reprezintă un moment de însemnătate crucială în afirmarea și fundamentarea conștiinței naționale, în conștientizarea și angajarea intelectualității bucovinene, în organizarea și conducerea activității de apărare și emancipare a românilor din acest teritoriu. Acum, elita românească și-a sporit în mod considerabil numărul și forța de înrăurire, formulând câteva idei forță, care au devenit pilonii activității de până la eliberarea și unirea din 1918. Noile revendicări sociale, politice, economice, culturale, religioase, cu un pronunțat caracter național, au fost gândite și răspândite în/și pentru cercuri politice cu mult mai largi ale populației. A fost depășită considerabil faza anterioară a formulării și menținerii unor idei și proiecte doar la nivelul unui grup restrâns de inițiați. S-a lărgit și consolidat colaborarea cu românii din celelalte teritorii ale vechii Dacii. Pentru emanciparea generală a românilor și a întregii populații din Bucovina, s-a lucrat și înaintat pe o multitudine de planuri: economic, politico-național, spiritual etc.

Astfel, la inițiativa elitei românilor bucovineni – elită mult sporită numeric și calitativ superioară celei de dinaintea anului 1848 – activitatea și lupta împotriva regimului absolutist feudal, condus de cancelarul Metternich, se desfășoară sub diverse forme: participarea tinerilor, în frunte cu Eudoxiu Hurmuzachi, la luptele revoluționare pe baricadele vieneze; convocarea, în 22 martie 1848, în capitala Bucovinei, a adunării naționale, alegerea Comitetului Național de Acțiune, condus de Doxachi Hurmuzachi; elaborarea programului principal al revendicărilor, *Petiția Țării*; constituirea gărzilor naționale în principalele orașe ale provinciei; extinderea, la sfârșitul lunii martie și în lunile următoare, a frământărilor țărănești și a acțiunilor politice cu caracter de masă, luarea cu asalt a primăriilor, sediilor administrative și a unor conace boierești de către țărani; înlăturarea unor funcționari imperiali din unele localități; editarea unor memorii care sporeau considerabil seria revendicărilor social-politice și naționale; editarea și difuzarea unei gazete naționale, bilingve, „Bucovina” (1848–1850) etc. Programul revendicărilor este detaliat și diversificat în memoriile ale țăranilor, orașenilor, boierimii liberale, clerului sau în paginile gazetei „Bucovina”, stând sub semnul maturizării considerabile și a afirmării puternice a elitei românești, animate profund de idealul daco-românismului¹¹⁶⁶.

În domeniul gândirii economice, elita românilor bucovineni se pronunță pentru stimularea industriei și a comerțului, pentru înființarea unui institut de credit, pentru desființarea numeroaselor restricții și piedici în relațiile comerciale dintre Bucovina și celelalte teritorii românești, „vecine și consângene”¹¹⁶⁷. În *Petiția Țării* se releva că relațiile existente între teritoriile românești „exercită o înrăurire puternică asupra industriei și comerțului”¹¹⁶⁸. În memoriul locuitorilor orașului Suceava, din 16 iunie 1848, către Prezidiul Galiției, se face o incursiune în trecutul acestei așezări glorioase, relevându-se că fosta capitală a Moldovei a decăzut considerabil după anexarea sa la Imperiul Habsburgic, din cauza regimului sever de frontieră, a piedicilor impuse în calea dezvoltării sale firești, a numeroaselor obligații care împovărează toate clasele și păturile sociale; de aceea, mai mult de jumătate din populația orașului s-a refugiat în Moldova. Semnatarii memoriului propuneau înlăturarea cât mai grabnică a restricțiilor vamale în comerțul cu Moldova¹¹⁶⁹. Și în memoriul locuitorilor din comunele Gura-Humorului, Ilișești și Brașca, din 30 iulie 1848, sunt denunțate restricțiile impuse de

¹¹⁶⁴ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 347.

¹¹⁶⁵ *Ibidem*, pp. 348–349.

¹¹⁶⁶ M. Iacobescu, „Idealul unității național-politice în gândirea și acțiunile românilor din Bucovina în timpul revoluției de la 1848–1849” (în continuare se va cita: M. Iacobescu, *Idealul unității național-politice*), în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» Iași”, s.n., III, Istorie, tomul XXXI, 1985, pp. 57–62.

¹¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 58.

¹¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹¹⁶⁹ Arhiva Mănăstirii Sfântul Gheorghe, Suceava, inventar 1421.

Habsburgi în calea schimburilor dintre Bucovina, pe de o parte, și Muntenia, Moldova, Transilvania, pe de altă parte, relevându-se că, în pofida acestor restricții, românii bucovineni dezvoltă în mod clandestin relațiile cu confracții lor chiar și în condițiile în care „mai mulți oameni – spre indignarea poporului – au fost împușcați în mod arbitrar”¹¹⁷⁰.

În manifestul *Fraților țărani din Bucovina*, din 17 noiembrie 1848, deputatul țăranilor din zona Rădăuți, Mihai Bodnar-Bodnărescu, împreună cu deputații Miron Ciupercă și Gheorghe Timiș, precum și țăranii Ilie Niculiță, Vasile Știrbu și profesorul Anton Kral, directorul liceului din Cernăuți și reprezentant al minorităților germane, explică populației conținutul revendicărilor susținute de dânsii în Parlament și relevă, între altele, că ei au cerut încetarea colonizărilor în Bucovina, dreptul bucovinenilor de a fi stăpâni pe propria lor soartă și pe bogățiile locului: „Judecați, fraților, voi singuri, nu-i mai bine dacă-și face cineva mămăliga singur, cum vrea el, decât să i-o facă altul, cum vrea acela? Nu-i mai bine să fie cineva singur gospodariu în casa lui și stăpân în livada lui, pe grădina lui și pe pământul lui, decât să fie slugă la altul?”. Și în acest document se pledează pentru liberalizarea legăturilor comerciale cu Moldova: „Oare dacă ne trebuie într-o nevoie un coreț de păpușoi, de la Galiția ne ducem să aducem? Sau de ne trebuie o vită, din Galiția o aducem?” Drept urmare, se cerea „să se ridice sau să se ușureze cordonul de pe granița Moldovei, care negoțul cu această megieșă țară așa tare îl împiedică” și „să se mai coboare prețul sării, de vreme ce în megieșa Moldovă mult mai ieftină și mult mai bună este sarea ca la noi, din care pricină mulți sunt siliți să calce granița ca să-și aducă sare mai bună și mai ieftină; câți prin acel încriminal au căzut sau pe graniță de câtane s-au împușcat”¹¹⁷¹.

Pe tărâmul gândirii și al acțiunilor politico-naționale, elita românilor bucovineni cere – în *Petiția Țării* – „păstrarea naționalității, adică a legii, limbii și obiceiurilor noastre, care, noi, din moși, din strămoși le avem”¹¹⁷². În acest scop, soluția dorită era acordarea statutului de autonomie națională, cu toate prerogativele ce decurgeau din aceasta. Aceasta era cererea minimă ce se putea obține, dar s-a încercat și unirea tuturor provinciilor românești aflate la imperiu – Transilvania, Banatul și Bucovina – într-un mare ducat românesc. În acest sens, Eudoxiu Hurmuzachi a acționat, alături de Andrei Șaguna, în cadrul unei deputațiuni a românilor din imperiu, care s-a deplasat la Viena, Praga, Kreamsier și Olmütz. Acest mare ducat al tuturor românilor din imperiu urma să fie organizat pe baza unei largi autonomii, având organe legislative, executive și juridice proprii, în care românii trebuiau să fie reprezentați în directă proporție cu numărul lor majoritar din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina¹¹⁷³. Constituția din 4 martie 1849 nu admitea decât autonomia Bucovinei. Dar, dincolo de cerințele înscrise în actele oficiale – așa cum pe Câmpia Libertății de la Blaj mulțimea adunată striga: „Noi vrem să ne unim cu țara!” –, problema unirii tuturor românilor era la ordinea zilei. Comitetul revoluționar al refugiaților moldoveni de la Cernăuți hotărâ, în 2 iulie 1848, să-l trimită la București pe Iancu Alecsandri, pentru ca împreună cu o deputațiune trimisă la Viena, Frankfurt și Paris să acționeze și pe cale diplomatică, pentru a câștiga cercurile politice europene în favoarea constituirii unui stat național român, sub egida Casei de Habsburg. Acesta urma să se formeze prin ieșirea Moldovei și Munteniei de sub suzeranitatea Porții Otomane și protectoratul Rusiei și, împreună, să se unească cu teritoriile românești din cele două imperii – Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia. În același sens acționa, în luna august 1848, și o delegație a românilor moldoveni, munteni, transilvăneni, bucovineni și bănățeni, care a prezentat împăratului de la Viena proiectul detaliat al constituirii statului național român. Membrii delegației românilor din întreg spațiul locuit de români s-au străduit să câștige de partea lor și simpatia Parlamentului. Românii s-au încredințat că unii deputați austrieci și polonezi se arătau favorabili acestei idei. Dar agravarea situației din Imperiul Habsburgic în general și amenințările din partea revoluției ungare în special, teama de unele complicații internaționale și, mai ales, situația în care s-a văzut Curtea din Viena de a face apel la intervenția trupelor țariste contra armatei revoluționare ungare, toate acestea au determinat căderea planului unirii tuturor românilor într-un stat național, sub egida Casei de Habsburg¹¹⁷⁴. Planul unirii tuturor românilor sub egida și cu ajutorul Habsburgilor era urmărit

¹¹⁷⁰ Arhiva Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, Fond 1848, inv. 1326.

¹¹⁷¹ *Ibidem*, inv. 1328.

¹¹⁷² Octav Monoranu, Mihai Iacobescu, Eugen Dimitriu, „Documente ale Revoluției de la 1848 în Bucovina”, în „Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, anul V, 1987, pp. 490–492.

¹¹⁷³ Teodor Bălan, *Eudoxiu Hurmuzachi și memoriul românilor ardeleni din 1849*, Cernăuți, 1943, pp. 1–33.

¹¹⁷⁴ I. G. Sbierea, *O pagină din istoria Bucovinei din 1848–1849*, Cernăuți, 1899, pp. 18–19.

îndeaproape de cercurile guvernamentale din Rusia. În vreme ce delegația tuturor românilor acționa la Viena, ministrul Afacerilor Externe al Rusiei își informa reprezentanții din principalele centre politice europene că „boierii moldoveni, refugiați în Bucovina, strângeau forțe pentru a merge asupra Iașului și, de comun acord cu cei ce s-ar fi alăturat lor din Transilvania și chiar din Basarabia, rebelii au pregătit o răscoală generală al cărei rezultat ar fi trebuit să fie, ca și în Valahia, asasinarea sau expulzarea domnitorului, răsturnarea ordinii stabilite și unirea celor două Principate într-un singur stat, fără nicio legătură cu Rusia și Poarta Otomană”¹¹⁷⁵. Unirea mai era la ordinea zilei și în septembrie 1849, când țărani răsculați din zona Rădăuți au cerut „unirea cu Moldova”, iar căpeteniile răscoalei, în frunte cu Ioan Tolocariu, au fost executați¹¹⁷⁶.

Elita românilor bucovineni protestează împotriva intrării trupelor otomane și rusești în Principate; bucovinenii strâng bani și hrană pentru trupele lui Avram Iancu, iar portretul acestuia se răspândește în Bucovina, odată cu îndemnul ca bucovinenii să-i ajute pe frații lor din Transilvania. Refugiaților din cele trei țări române li se oferă o caldă ospitalitate în capitala Bucovinei, în rândul familiei Hurmuzachi¹¹⁷⁷.

Concepția politică a elitei românilor din Bucovina cu privire la caracterul unitar al revoluției române de la 1848 este extrem de semnificativă. În paginile gazetei „Bucovina” se scria limpede: „Revoluția este cea mai frumoasă pagină din istoria nouă a României”. Cuvântul România revine frecvent în paginile publicației, prefigurând o realitate istorică în devenire. Revoluția este „un lucrător pentru România întreagă”, ea a fost determinată nu atât de „efectul revoluției europene”, cât de trecutul nostru, care „este pentru România de un caracter cu totul istoric”, aprecia elita românilor bucovineni concentrată în redacția gazetei¹¹⁷⁸. Gazeta se referă și la apropiata și sperata unire a Principatelor, scriind că „această unire, între două țări ale aceleiași nații, de la întemeierea Principatelor, s-a dorit pururea de cei mai însemnați bărbați ai României”¹¹⁷⁹. Elita românilor bucovineni a luat apărarea confracților din Transilvania: „Poporul român este una în principii ca și în fapte și aceste principii sunt acele ale adevăratei libertăți, egalități și frățietăți, principii proclamate atât la București, cât și la Blaj. Românii vor să fie frați liberi, nu sclavi”¹¹⁸⁰.

În activitatea culturală din anii 1848–1849, elita românilor bucovineni este animată de înalte idealuri democratice, umaniste, de ideologia daco-românismului. Eufrosina Petrino, fiica lui Doxachi Hurmuzachi, în deceniul premergător Revoluției de la 1848, era preocupată, după aflăm dintr-o mărturie contemporană, „de a îmbogăți colecțiunea cântecelor populare, naționale, din toate țările locuite de români”, ajungând la strângerea și publicarea celebrelor fascicule de *Arii naționale românești* (1841), puse pe note de compozitorul român Carol Miculi¹¹⁸¹. În Cernăuți, în cercurile intelectuale, se recită versuri ale lui Cârlova și Bolintineanu, iar gazeta „Bucovina” publică poezii și proză din toate teritoriile locuite de români, fiind o veritabilă „Dacie literară” și „un organ al întregii revoluții românești”¹¹⁸². În paginile gazetei apare celebra nestemată folclorică *Miorița*, apar poezii de Vasile Cârlova, Vasile Alecsandri, pamflete ale lui Mihail Kogălniceanu, fragmente literare din scrierile lui Andrei Șaguna, George Barițiu, Costachi Negruzzi, Dimitrie Bolintineanu ș.a.¹¹⁸³. Cu prilejul instalării ardeleanului Aron Pumnul ca profesor titular la prima catedră de limba și literatura română din Bucovina, la Cernăuți, unul dintre tinerii săi „studenți” îi urează ca sămânța aruncată de el pe ogorul cunoașterii să însemne „începutul unei îndoite Primăveri, a Primăverii anului și a Primăverii noastre naționale celei adevărate”, dorind „să rodească nu numai în Bucovina, ci până la ultimele margini ale întregii Români”¹¹⁸⁴.

Profesorul Aron Pumnul avea să îndeplinească în scurtă vreme această caldă, profetică, urare: el a publicat, la Viena, celebrul său *Lepturariu*, în patru tomuri și șase părți, cu texte din peste 100 de

¹¹⁷⁵ Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 812.

¹¹⁷⁶ Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, București, Editura Litera, 1982, pp. 71–72.

¹¹⁷⁷ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 60.

¹¹⁷⁸ Idem, „Preocupări de istorie națională la românii din Bucovina. Revoluția de la 1848–1849 reflectată în paginile gazetei «Bucovina» (1848–1850)”, în „Suceava”. Anuarul Muzeului Județean”, anul X, 1984.

¹¹⁷⁹ „Bucovina”, nr. 3, 1848, pp. 23–25.

¹¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 28 (Supliment).

¹¹⁸¹ Ion Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor bucovineni (1774–1859)*, București, 1916, p. 43.

¹¹⁸² N. Iorga, *Istoria literaturii române*, vol. III, București, Editura Fundației „Regele Ferdinand”, 1933, p. 20.

¹¹⁸³ M. Iacobescu, *Idealul unității național-politice*, p. 62.

¹¹⁸⁴ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 62.

scriitori români, din toate timpurile și din întreg spațiul național, prefigurând, pe plan literar, Marea Unire, România Mare, ce se va realiza în 1918¹¹⁸⁵.

Faptul cel mai semnificativ este acela că spiritul și zelul activității de la 1848–1849 s-au prelungit și împlinit în deceniul următor, prin câteva succese importante: dobândirea autonomiei provinciale a Bucovinei; înființarea Dietei Bucovinei; crearea catedrelor de limba și literatura română la liceul și Institutul Teologic din Cernăuți; desființarea clăcii și a servituțiilor feudale; înființarea Bibliotecii Țării și a Reuniunii pentru Leptură, devenită în scurtă vreme Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina – Astra Bucovinei. Unirea cea mică, a Moldovei și Munteniei, din 1859, era salutăată de Hurmuzăcheștii bucovineni ca „un răsărit de soare” care dădea elitei românilor din acest teritoriu „lumina și căldura” de care avea nevoie¹¹⁸⁶.

¹¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹¹⁸⁶ *Idem, Din istoria Bucovinei*, p. 473.

ROLUL FAMILIEI HURMUZACHI ÎN PROCESUL DE MODERNIZARE A SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA SECOLULUI AL XIX-LEA¹¹⁸⁷

ILIE LUCEAC

The Role of the Hurmuzachi Family in the Process of Modernizing Romanian Society in Bukovina in the 19th Century

(Summary)*

The socio-political situation of the Romanians in the Habsburg Bukovina in the second half of the 19th century was quite bad. History mentions for the year 1848 an acute lack of a national intellectual elite in all areas of social activity, so that the participation of the members of the Hurmuzachi family in the socio-political and cultural life of the Bukovinian society of that time seems to us today as a providential act for Romanian society from the Duchy of Bukovina. Together with other intellectuals – mainly boyar sons – the Hurmuzachi brothers from the first generation were at the forefront of the process of strengthening national unity in Bukovina. They knew how to give a foundation to the national culture and to show the path that the Romanian Bukovinian society should choose for its transformation in the sense of modernity. Later, at the end of the 19th century, the Romanian intellectual class (including the second generation of the Hurmuzachi family) contributed significantly to the realization of the national unity ideal and to the actual unification with Romania in 1918. In order to preserve our identity even today, despite all the unfavorable conditions for the national recognition of minorities within a unified and independent state, we must always return to history. The cultural and national work of the Hurmuzachi family in the second half of the 19th century must be a benchmark for us because it was essential for Romanian identity and culture.

Keywords: Bukovina, Hurmuzachi family, modernizing Romanian society, national identity and culture.

Situația social-politică a românilor din Bucovina habsburgică în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea ajunsese într-o stare precară. La momentul 1848, în Bucovina se înregistra o lipsă acută a unei pătri intelectuale naționale în toate sferile de activitate ale societății, așa încât implicarea membrilor familiei de Hurmuzachi în viața social-politică și culturală a societății bucovinene de atunci ne apare astăzi, în retrospectiva anilor, ca o împlinire providențială pentru comunitatea românească din Ducatul Bucovinei.

Alături de alți intelectuali – în majoritatea lor fii de boieri –, frații Hurmuzachi din prima generație s-au aflat în fruntea procesului de coagulare a unității de neam în Bucovina înstrăinată. Ei au știut să pună bazele culturii naționale și să arate drumul pe care urma să pășească societatea românească de aici, în procesul de transformare modernă a ei, încât mai târziu, clasa intelectualilor români de la sfârșitul secolului al XIX-lea (inclusiv generația a doua a Hurmuzăcheștilor) a contribuit esențial la înfăptuirea idealului de unitate națională, care a culminat cu actul unirii de la 1918.

În toată rezistența pe care au înfruntat-o românii bucovineni, „Mecca românismului” – Cernaucă – i-a focalizat pe toți intelectualii, reușind să mențină vie conștiința de neam. Meritul de pionierat al Hurmuzăcheștilor la formarea și educarea unei clase a intelectualității naționale, cât și a promovării culturii în Bucovina a fost uriaș. Ei au contribuit: – la înființarea primului ziar românesc „Bucovina” – „gazetă românească pentru politică, religie și literatură” (4 octombrie 1848 – 2 octombrie 1850), care a apărut din inițiativa și pe spezele fraților Hurmuzachi. Redacția ziarului se afla în casa Hurmuzăcheștilor de la Cernăuți¹¹⁸⁸, care se află și astăzi în preajma Bisericii „Sfânta Paraschiva” din centrul fostei capitale a Bucovinei. Frații Gheorghe și Alecu au fost și redactorii ziarului „Bucovina”; – la întemeierea, în 1851, a Bibliotecii Țării, iar mai târziu, în 1857, și a Bibliotecii gimnaziștilor români de la Liceul german din Cernăuți. Eudoxiu, Constantin și Alexandru Hurmuzachi au îmbogățit Biblioteca Țării și Biblioteca Societății cu fonduri de carte românească care apărea în România. Gheorghe Hurmuzachi, moștenind biblioteca personală a lui Eudoxiu, după

¹¹⁸⁷ „Analele Bucovinei”, anul XIX, nr. 1 (38), 2012, pp. 75–81.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹¹⁸⁸ Ilie Luceac, „Încă o dată despre casa Hurmuzachi din Cernăuți”, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, anul XVI, nr. 3(63), 2009, pp. 39–47.

moartea acestuia, a dăruit-o Bibliotecii Țării¹¹⁸⁹ din Cernăuți, la a cărei înființare și susținere Eudoxiu Hurmuzachi a stăruit pe toate căile; – la înființarea Reuniunii Române pentru Leptură (19 aprilie/1 mai 1862), iar din ianuarie 1865 – a Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina. Fiind concepută ca o instituție culturală, Societatea a reușit să adune pe toți cărturarii români din Bucovina și să formeze o intelectualitate tânără, care mai târziu va juca un rol important în destinul politic și cultural al provinciei. Timp de peste 80 de ani, această societate a grupat și a călăuzit forțele intelectuale ale bucovinenilor; – la conducerea nemijlocită a Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina. În 1865, președinte a fost ales Gheorghe Hurmuzachi, care a deținut această funcție până la încetarea sa din viață, în 1882. Atât membrii din prima generație a Hurmuzăcheștilor, cât și unii reprezentanți din cea de a doua generație au stat în fruntea societății, în special, Eudoxiu (Doxuță) Gh. Hurmuzachi, între anii 1889–1899, ca președinte, cât și Alexandru N. Hurmuzachi, mai târziu, ca vicepreședinte. Așadar, Hurmuzăcheștii s-au aflat în fruntea societății în cea mai frumoasă perioadă (perioada de aur) a activității ei; – la fondarea organului de presă al societății – „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, având experiența ziarului „Bucovina” de la 1848–1850, editat și redactat cu pricepere tot de către frații Hurmuzachi. În „Foaia Societății...” nu se urmăreau doar cele două principii ce s-au respectat în ziarul „Bucovina”, adică ideea națională românească și ideea unității de neam. Aici s-a publicat și foarte multă literatură originală; – la obținerea, în 1848–1849, a unei catedre de limba și literatura română la Gimnaziul Superior de Stat din Cernăuți, unde tot Hurmuzăcheștii au avut un rol decisiv pentru ca titularul catedrei să ajungă Aron Pumnul. De fapt, geneza, evoluția și afirmarea clasei intelectuale românești în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea se datorează prezenței școlii¹¹⁹⁰. Seria începe cu înființarea, în 1808, a Liceului (Landgymnasium), devenit ulterior Liceul „Aron Pumnul”, apoi continuă cu Institutul Teologic (1828), cu Catedra de limba și literatura română (1849) și culminează cu înființarea Universității Francisco-Josefine (1875) din Cernăuți; – la dezlipirea Bucovinei de Galiția. Aici îl amintim în primul rând pe Eudoxiu Hurmuzachi – istoricul și omul politic providențial pentru Bucovina, care, dacă nu a dictat la timpul său faimoasa *Petiție a Țării (Landespetition)* din iunie 1848, cerând prin ea dezlipirea Bucovinei de Galiția și constituirea ei într-o provincie separată, atunci, cu siguranță, el a alcătuit noua și temeinica pledoarie din *Pro Memoria zur Bukowiner Landespetition vom Jahre 1848*, cu o largă documentare istorică, având la bază ideea romanității românilor și a unității lor etnice. Acest reprezentant al primei generații a Hurmuzăcheștilor s-a evidențiat ca unul dintre ctitorii istoriografiei românești moderne, ca „eliberator” al Bucovinei și artizan al vieții parlamentare a Ducatului¹¹⁹¹; – la lupta acerbă în favoarea înființării unei catedre de istoria românilor (să ne amintim de conferințele lui Alecu Hurmuzachi, în special, de conferința „Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi”¹¹⁹²). În ceea ce privește catedra de istorie a românilor, aceasta se va deschide abia la 1912, când tânărului profesor Ion I. Nistor i se va încredința Catedra de istorie sud-est europeană la Universitatea din Cernăuți. Frații Hurmuzachi (Gheorghe și Alecu) și alți intelectuali s-au străduit să deschidă la Institutul de Studii Filozofice (instituție românească de învățământ superior de până la inaugurarea în 1875 a universității cernăuțene) o catedră de limba și literatura română, să obțină, de asemenea, ca româna să fie introdusă ca limbă de predare și la Institutul de Teologie din Cernăuți (1848); – la editarea „Calendarelor” Societății; – la susținerea teatrului românesc și organizarea unor turnee ale trupelor de teatru din țară în Bucovina¹¹⁹³: trupele de

¹¹⁸⁹ Ileana-Maria Răduț, „Din corespondența familiei Hurmuzachi. Date privind înființarea primei biblioteci publice din Bucovina, «Biblioteca Țării»”, în „Hrisovul”. Buletin al Facultății de Arhivistică, s.n., (tomul II, 1996, pp. 109–122. Cele cinci scrisori ale lui Eudoxiu către Constantin în legătură cu Biblioteca Țării din Bucovina, cuprinse în Fondul Hurmuzachi, de la Serviciul Arhive Naționale Istoric Centrale), dosar 316 (patru scrisori) și dosar 318 (o scrisoare), au fost traduse din limba germană de autoarea articolului citat.

¹¹⁹⁰ Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi: între ideal și realizare. O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea* (în continuare se va cita: Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi*), Cernăuți, Timișoara, Editura „Alexandru cel Bun”, Editura Augusta, 2000, p. 74.

¹¹⁹¹ *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzachi în Dieta Bucovinei. Din viața parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, ediție bilingvă, cu stabilire de text, prefață, note și comentarii de Ilie Luceac, traducerea textului german de Catrinel Pleșu, București, Institutul Cultural Român, 2007, pp. 9–59.

¹¹⁹² Alexandru Hurmuzachi, „Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?”, în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul IV, nr. 3, 1 martie 1868, pp. 60–80.

¹¹⁹³ Idem, „Teatrul național la Cernăuți”, în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul IV, nr. 6 și 7 (iunie–iulie), 1868, pp. 172–173.

teatru ale Ștefaniei (Fany) Tardini (1864, 1865), Mihail Pascaly (1869), Matei Millo (1871), Mihail Galino (1872), Maria Vasilescu (1874) și altele; – la inițierea și menținerea colaborării lui Vasile Alecsandri mai întâi la ziarul „Bucovina” și apoi la „Foaia Societății...”, ceea ce a contribuit fundamental la dezvoltarea și îmbogățirea literaturii originale în Bucovina¹¹⁹⁴ și la sporirea patrimoniului cultural al românilor, în general; – la înființarea unei universități românești. Dacă în 1875 s-a deschis o universitate germană în Cernăuți, deputații români din Parlamentul austriac, și în special Gheorghe Hurmuzachi, au cerut insistent cel puțin o catedră de limba și literatura română în cadrul acestei universități. Cererea le-a fost satisfăcută. Primul titular al acestei catedre a fost numit Ion Gheorghe Sbiera; – la editarea între 1881–1884 a revistei Societății „Aurora Română” (redactor Ion Bumbac); – la menținerea legăturilor culturale cu intelectualii din Transilvania¹¹⁹⁵, în special cu George Barițiu, precum și cu cei din Principatele Unite, despre care am amintit mai înainte; – la organizarea ciclurilor de conferințe publice cu caracter științific și cultural; – la susținerea diverselor acțiuni culturale, cum a fost culegerea de cântece și arii naționale românești din Bucovina, în baza cărora s-a născut *Albumul* în patru fascicule a celor „48 Aires nationaux roumains”, album întocmit și publicat în 1855, la Lemberg, de către Carol Miculi, fost elev al lui Frédéric Chopin sau la susținerea celor două concerte la Cernăuți, în primăvara anului 1847, de către celebrul compozitor și pianist ungar Ferenc Liszt¹¹⁹⁶, la îndemnul lui Eudoxiu Hurmuzachi; – la înființarea bibliotecilor școlare sătești etc.

Toate aceste realizări, mai mult sau mai puțin reușite, ale fraților Hurmuzachi cu privire la păstrarea identității, a limbii, școlii și bisericii românești le calificăm astăzi ca fiind o contribuție esențială la modernizarea societății românești din Bucovina secolului al XIX-lea.

Cât privește activitatea culturală a fraților Hurmuzachi, ea este bine ilustrată în corespondența acestora. Cităm un fragment dintr-o scrisoare adresată lui George Barițiu de către neobositul Constantin Hurmuzachi, care, pe lângă ocupațiile ce le avea în Moldova, ca demnitar de stat, a manifestat un interes deosebit pentru dezvoltarea artei muzicale naționale românești din Bucovina, îngrijindu-se de soarta *Albumului* în patru fascicule a celor 48 de *Arii naționale românești*, album întocmit și îngrijit, după cum am mai amintit, de către Carol Miculi, cunoscut compozitor, celebru pianist și unul dintre primii profesori de muzică ai lui Ciprian Porumbescu. Iată ce îi scria Constantin Hurmuzachi lui Barițiu: „Dacă ați ales, în anul trecut, pe la iunie sau iulie, în «Bucovina», un articol al meu, despre concertul lui Miculi, și colecția făcută de el, vă puteți acuma încredința, din alăturatul cântec, că am scris adevărul. Pân-acum, acest rar talent a transcris sub nemijlocita asistență și îmboldire a mea și a surorii mele Săftica¹¹⁹⁷, după executarea celor mai buni lăutari, ce i-am adus din toate părțile, mai bine de 36 de cântece naționale, din cele mai frumoase, care curând se vor trimite la Lipsca. De nu asistam eu și soră-mea, dânsul fiind cam leneș, nu compunea nici trei cântece. Dar așa, având aspră execuție în spate, n-au avut ce face”¹¹⁹⁸. Aceste cântece au pus baza ulteriorului album în patru fascicule, în care găsim doine, hore, balade și cântece ciobănești, culese de la lăutarii și interpreții populari din nordul Moldovei, descoperiți de către Eufrosina, Eliza, Constantin și Alecu Hurmuzachi.

Prezentăm încă un exemplu elocvent de implicare a Hurmuzăcheștilor în procesul de modernizare a societății românești din Bucovina în secolul al XIX-lea. Este cunoscut faptul că celebrul compozitor și pianist ungar Ferenc Liszt, la îndemnul lui Eudoxiu Hurmuzachi, a concertat în mai 1847 la Cernăuți. Liszt s-a întâlnit la Iași în două rânduri și cu fratele lui Eudoxiu, Constantin Hurmuzachi: în prima sa călătorie prin Țările Române din ianuarie 1847 și în cea de a doua vizită, întreprinsă în mai 1847, în drum spre Constantinopol, când Franz Liszt a susținut și cele două concerte la Cernăuți. În capitala Bucovinei, Liszt a fost primit, pe lângă alți intelectuali de origine

¹¹⁹⁴ Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1940, pp. 114–122, 127–133, 226–232.

¹¹⁹⁵ Ilie Luceac, *op. cit.*, pp. 38–48.

¹¹⁹⁶ Idem, „Câteva notițe despre istoricul Sever Zotta și articolul său «Franz Liszt la Cernăuți»”, în „Academica”, anul XVI, nr. 185–186 (48–49), 2006, pp. 97–103.

¹¹⁹⁷ Eliza, numită și Săftica Sturdza, născută Hurmuzachi (1821–1885). Ea își doarme somnul de veci în cimitirul fostului conac Sturdza de la Miclăușeni, alături de frații Constantin și Alecu Hurmuzachi.

¹¹⁹⁸ Nicolae Bănescu, *Correspondența familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Barițiu*, Valenii de Munte, Tipografia „Neamul Românesc”, 1911, pp. 93–94.

germană¹¹⁹⁹, și de către Doxaki tatăl, fiii Gheorghe și Nicu Hurmuzachi. Iar în Moldova, la Iași, compozitorul s-a aflat în anturajul lui Constantin Hurmuzachi¹²⁰⁰. Gestul lui Eudoxiu Hurmuzachi de a-l sfătui și de a insista ca Ferenc Liszt să treacă prin Cernăuți și să concerteze în capitala Bucovinei demonstrează că el a ținut să prezinte societății cernăuțene o valoare a muzicii europene și universale. Aceasta era o strategie de gândire modernă a generației de la 1848 a intelectualilor din familia Hurmuzachi. Cultura națională, câtă exista, trebuia integrată în circuitul european, de aceea Hurmuzacheștii s-au orientat după situația care exista la Cernăuți încă de prin anii 1830–1840, când intelectualitatea de aici arăta un interes sporit pentru muzică¹²⁰¹. Aceste cuceriri nu erau lucruri ușoare, întrucât se cunoștea atitudinea neprietenească a Habsburgilor și mai ales a galițienilor față de români. Ele au redat bucovinenilor un drept ce l-au avut întotdeauna și l-au întărit prin slava lor.

Cuvintele lui Gheorghe Hurmuzachi, rostite în cadrul unei conferințe a Societății pentru Literatura și Cultura Română, înflăcărează și astăzi pe cei care le citesc și care înțeleg că propășirea și modernizarea cu adevărat a unei societăți se face prin intermediul cărții și al culturii. Iată ce scria el: „Cu fruntea înaltă, cu mândria cetățenilor, ce se numără astăzi între cei mai liberi din Europa, să pășim înainte și să stăruim a se împlini ce s-a negrijit mult și de către mulți, de sus până jos, în biata noastră țară; să conlucrăm la întemeierea și la întărirea regimului libertății în mijlocul nostru, la îmbunătățirea stării patriei, și, pătrunși de prima îndatorire a unui cetățean liber și a virtuții cetățenești, de simțământul de legalitate, să înfățișăm lumii icoana cea adevărată a țării noastre, și descoperind, fără frică și fără cruțare în folosul acesteia, împreună cu dorințele, cu nevoile și trebuințele obștii, toate neajunsurile, lipsele și abuzurile – orișunde le-am întâmpla – să le trădăm tribunalului celui mai sever și nepărtinitor: conștiinței publice, spre a fi îndreptate sau spre a fi osândite”.

Așadar, în secolul al XIX-lea, în centrul tuturor acestor manifestări naționale și culturale, pe lângă ceilalți intelectuali cărturari din Bucovina, s-au aflat, în primul rând, membrii familiei Hurmuzachi.

Pentru ca și în vremurile noastre să putem să ne păstrăm identitatea, în pofida condițiilor, uneori nevaforabile, de afirmare națională a minorităților într-un stat unitar și independent, trebuie să apelăm mereu la memoria istorică.

Să învățăm de la înaintașii noștri din secolul al XIX-lea și de la cei mai aproape de noi, care ne-au încredințat ștafeta. Să nu uităm că fără limbă, școală și biserică românească nu vom mai reprezenta nimic sub soare decât o comunitate de cetățeni fără identitate.

¹¹⁹⁹ Este vorba despre Ritter Umlauff von Frankwell, fost președinte al Tribunalului din Cernăuți, om cu merite față de națiunea română, întrucât în 1842 a cerut, printr-un raport, înființarea unei catedre pentru limba și literatura română. Președintele era meloman și poet, iar sosirea lui Liszt îi răpise aproape echilibrul sufletesc, făcându-l să dea o atenție numai secundară serviciului. „Liszt – scrie fiul său Viktor, în cartea *Leben und Wirken eines oesterreichischen Justizmannes* (Viața și activitatea unui magistrat austriac), Wien, F. Maur & Comp., p. 57 – a dat în Cernăuți, de care se atașase, două concerte și a rămas acolo peste o săptămână. Ultima seară a petrecut-o în casa lui Umlauff, într-o societate veselă, de care nu se putea despărți și abia în zorii zilei s-a urcat în careta poștei. Umlauff a dat expresie entuziasmului său față de acest rar om prin două poezii, pe care le-a tipărit anonim și le-a împărțit în public”. Mai târziu Umlauff a publicat în „Bucovina” o poezie dedicată lui Doxaki Hurmuzachi.

¹²⁰⁰ Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi*, pp. 214–215.

¹²⁰¹ R. F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Czernowitz, 1899, p. 209.

DER ÖSTERREICHISCHE REICHSRAT UND DIE ABGEORDNETEN AUS DER BUKOWINA VON 1861 BIS 1918¹²⁰²

OTTO-FRIEDRICH HALLABRIN

The Austrian Parliament and the Deputies of Bukovina between 1861 and 1918

(Summary)*

In the present study, the author presents the activity of the Austrian Parliament and of the Bukovinian deputies in the period 1861–1918. The following aspects are detailed: the composition and functions of the Parliament; the role of the Chamber of Deputies and the Senate; the parliamentary delegation and its representatives from Bukovina; the law of nationalities and the national issue in Parliament. The study provides an overview of the 12 legislatures of the mentioned period, highlighting the activity of their members, representatives of Bukovina, during the 22 parliamentary sessions. The tables present concrete data regarding the name, occupation and status of all Bukovinian parliamentarians, as well as the way of representation of nationalities in the Parliament in relation to the entire population of Bukovina.

Keywords: Bukovina, Austrian parliament, Bukovinian deputies, nationalities.

1. Die Zusammensetzung und Funktion des Reichsrats

Die verfassungsmäßige Verankerung des österreichischen Reichsrates wurde, mit den kaiserlichen Patenten vom 20. Oktober 1860 und 28. Februar 1861 sowie durch die „Dezember-Verfassung“ von 1867 erzielt. Im ersten Artikel des Grundgesetzes über die Reichsvertretung von 1861 heißt es: „Zur Reichsvertretung ist der Reichsrath berufen. Der Reichsrath besteht aus dem Herrenhause und dem Hause der Abgeordneten“¹²⁰³. Diese Bestimmung wurde durch den § 1 des Gesetzes vom 21. Dezember 1867 – eines von insgesamt fünf Gesetzen der „Dezember-Verfassung“ – bestätigt und bis zur Auflösung der Monarchie im Jahre 1918 nicht mehr geändert¹²⁰⁴.

Im Zeitraum 1861 – 1918 wurden mehrere Veränderungen des Reichsrates in Bezug auf Mitgliederzahl und Wahlmodus durch folgende Gesetze vorgenommen: – Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867; – Gesetz über die Reichsvertretung vom 2. April 1873; – Reformierte Reichsratswahlordnung vom 4. Oktober 1882; – Erweiterung des Reichsrats nach dem Gesetz vom 14. Juni 1896; – Wahlreform nach dem Gesetz vom 26. Januar 1907.

Der im Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 1861 in nur drei kurzen Abschnitten beschriebene „Wirkungskreis des gesamten Reichsrathes“ umfasste die Reichsfinanzen, Militärangelegenheiten, das Geld- und Kreditwesen, den Handel und die Zölle sowie das Post-, Eisenbahn- und Telegrafwesen¹²⁰⁵. Eine detaillierte Beschreibung des Kompetenzbereiches des Reichsrates wurde erstmals durch das Gesetz vom 21. Dezember 1867 vorgenommen. Dieser Aufgabenbereich blieb ohne wesentliche Veränderungen bis 1918 erhalten. Nach den Bestimmungen dieses Gesetzes fielen in den Zuständigkeitsbereich des Reichsrates „alle Angelegenheiten, welche sich auf Rechte, Pflichten und Interessen beziehen, die allen im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder gemeinschaftlich sind, insoferne dieselben nicht infolge der Vereinbarung mit den Ländern der ungarischen Krone zwischen diesen und den übrigen Ländern der Monarchie gemeinsam zu behandeln sein werden“¹²⁰⁶. Zu diesen „Angelegenheiten“ gehörten: 1. Die Genehmigung der Handelsverträge und der Staatsverträge die eine Gebietsänderung einzelner Königreiche und Länder betreffen; 2. Die Militärangelegenheiten einschließlich des Haushaltes für Verpflegung und Unterbringung des Heeres; 3. Alle Finanzangelegenheiten (Staatshaushalt, jährliche Bewilligung der Höhe der Steuern und Abgaben, Aufnahme neuer Anleihen, Umwandlung von Staatsschulden,

¹²⁰² „Analele Bucovinei“, anul XX, nr. 1 (40), 2013, pp. 21–42.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹²⁰³ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1861, Nr. 20, Beilage 1, § 1.

¹²⁰⁴ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 141, § 1.

¹²⁰⁵ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1861, Nr. 20, Beilage 1, § 10.

¹²⁰⁶ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 141, § 11.

Veräußerung von Staatsvermögen); 4. Geld-, Münzwesen; 5. Zoll- und Handelsangelegenheiten; 6. Post- und Telegraphenwesen; 7. Eisenbahn und Schifffahrt; 8. Kredit-, Bank- und Gewerbegesetzgebung (ohne Propinationsrecht); 9. Gesetzgebung für Maße, Gewichte sowie Marken- und Musterschutz; 10. Gesundheitswesen und Epidemicschutz; 11. Staatsbürger- und Heimatrecht; 12. Gesetzgebung über die Organisation der Gerichts- und Verwaltungsbehörden; 13. Reichsgericht; 14. Zivilrechtsgesetzgebung (mit Ausnahme derer die in den Kompetenzbereich der Landtage sind); 15. Polizei- und Passwesen; 16. Volkszählungen; 17. Handels- und Wechselrecht; 18. See-, Berg- und Lehenrecht; 19. Strafjustiz und Polizei; 20. Konfessionsangelegenheiten; 21. Vereins- und Versammlungsrecht; 22. Pressewesen; 23. Schutz des geistigen Eigentums; 24. Unterrichtswesen der Universitäten, Gymnasien und Volksschulen (ohne technische Hochschulen, Realschulen und gewerbliche Bildung); 25. Gesetzgebung über das Verhältnis der Länder untereinander; 26. Gesetzgebung über die Durchführung der mit den Vertretern der Länder der ungarischen Krone als gemeinsam vereinbarten Angelegenheiten.

Der § 12 des Gesetzes bestimmte, daß „alle übrigen Gegenstände der Gesetzgebung, welche in diesem Gesetze dem Reichsrathe nicht ausdrücklich vorbehalten sind, in den Wirkungskreis der Landtage der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder gehören und werden in und mit diesen Landtagen verfassungsmäßig erledigt“¹²⁰⁷.

In Bezug auf das Verhältnis der Reichsgesetzgebung zur Landesgesetzgebung hat das Gesetz vom 2. Januar 1907 eine Präzisierung vorgenommen. Der Artikel III dieses Gesetzes legte fest, daß „in Angelegenheiten, welche hienach auf Grund der Landesordnungen und dieses Staatsgrundgesetzes zum Wirkungskreise der Landesgesetzgebung gehören, kann letztere die zur Regelung des Gegenstandes erforderlichen Bestimmungen auch auf dem Gebiete der Strafjustiz- und Polizeistraf-, sowie der Zivilrechtsgesetzgebung treffen“¹²⁰⁸. In den Wirkungskreis der Landesgesetzgebung gehören damit auch solche Verfügungen über die Organisation der staatlichen Verwaltungsbehörden, welche durch die Kompetenz der Landesgesetzgebung zur Organisation der autonomen Verwaltungsbehörden notwendig sind und sich innerhalb der Bestimmungen des § 11 des Staatsgrundgesetzes von 1867 bewegen. Diese Bestimmung betraf insbesondere die Organisation der Gerichts- und Verwaltungsbehörden.

Die durch Artikel III des im Gesetzes von 1907 vorgenommenen Ergänzungen räumten den Landtagen auch die Möglichkeit ein, ein bestimmter Verhandlungsgegenstand aus dem eigenen Kompetenzbereich dem Reichsrat zu übertragen. Die Entscheidung des Reichsrates war in so einem Fall nur für den übertragenen Verhandlungsgegenstand gültig und hatte für andere Kronländer keine Wirksamkeit. In der Praxis der Landtage wurde diese Bestimmung selten angewendet (z. B. im Fall der Errichtung der technischen Hochschulen).

Das Grundgesetz über die Reichsvertretung von 1861 enthielt keine Bestimmung über eine Geschäftsordnung des Parlaments. Zwar legte die Regierung den Abgeordneten in der ersten Sitzung des Reichsrats am 2. Mai 1861 eine Geschäftsordnung vor, sie wurde aber von beiden Häusern des Parlaments abgelehnt. Nach Verhandlungen der Regierung mit Vertreter der zwei Kammern wurde am 31. Juli 1861 die erste Geschäftsordnung des Reichsrats in Form eines Gesetzes erlassen¹²⁰⁹. Das Staatsgrundgesetz vom Dezember 1867, enthält selbst einige wichtige Bestimmungen zur Geschäftsordnung des Parlaments und zum Verhältnis der beiden Kammern untereinander, überließ aber die Normen über den internen Geschäftsgang der Entscheidung der Abgeordneten selbst. Dabei ist festzustellen, daß die Geschäftsordnungen des Reichsrates Gesetzeskraft hatten und im Reichsgesetzblatt publiziert wurden, während die „autonomen“ Geschäftsordnungen des Herrenhauses vom 25. Januar 1875 und des Abgeordnetenhauses vom 2. März 1875, keine Gesetze waren und im Reichsgesetzblatt nicht publiziert wurden. Die Gültigkeit der Bestimmungen dieser Geschäftsordnungen war davon allerdings nicht betroffen.

Nach dem Inkrafttreten des Staatsgrundgesetzes von 1867 wurde auch eine Änderung der Geschäftsordnung des Reichsrates notwendig. Sie wurde durch das Gesetz vom 15. Mai 1868 durchgeführt¹²¹⁰. Nach der Einführung der direkten Reichsratswahl wurde mit dem Gesetz vom 12.

¹²⁰⁷ Ebenda, § 12.

¹²⁰⁸ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1907, Nr. 15.

¹²⁰⁹ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1861, Nr. 78.

¹²¹⁰ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1868, Nr. 42.

Mai 1873 eine neue Geschäftsordnung für den Reichsrat erlassen¹²¹¹. Die Bestimmungen dieser Geschäftsordnung wurden durch die Gesetze vom 20. Dezember 1909¹²¹² und vom 21. Dezember 1910¹²¹³ nur geringfügig geändert und behielten ihre Gültigkeit bis zur Auflösung der Monarchie im Jahre 1918.

Nach §1 der Geschäftsordnung von 1873 und im Einklang mit den Bestimmungen des Staatsgrundgesetzes von 1867 erfolgte die Einberufung, Vertagung, Schließung oder die Auflösung des Reichsrates durch den Kaiser. Die Mitglieder der zwei Kammern hatten „dem Kaiser Treue und Gehorsam, unverbrüchliche Beobachtung der Staatsgrundgesetze, sowie aller anderen Gesetze und gewissenhafte Erfüllung ihrer Pflichten über Aufforderung des Vorsitzenden an Eidesstatt zu geloben“. Die Bestimmungen des Grundgesetzes über die Reichsvertretung und der Geschäftsordnung des Reichsrates von 1861 gaben dem Kaiser das Recht die Präsidenten und Vizepräsidenten beider Häuser zu ernennen. Dies änderte sich mit dem Staatsgrundgesetz von 1867. Darin heißt es: „Der Kaiser ernennt den Präsidenten und die Vizepräsidenten des Herrenhauses aus dessen Mitglieder für die Dauer der Session. Das Abgeordnetenhaus wählt aus seiner Mitte den Präsidenten und die Vizepräsidenten. Die übrigen Funktionen hatte jedes Haus selbst zu wählen“¹²¹⁴. Die Präsidenten und Vizepräsidenten beider Häuser übten Ihre Funktion wegen der Erledigung der laufenden Geschäfte beider Kammern und den Vorbereitungen für die nächste Session auch nach dem Sessionende aus¹²¹⁵.

Die feierliche Eröffnung des Reichsrates mit der Anwesenheit der Mitglieder beider Häuser erfolgte erst nach dem Eid, der sogenannten „Angelobung“ durch den Kaiser oder durch eine von ihm beauftragte Kommission, die in diesem Fall eine kaiserliche Botschaft verlas. Die Tagesordnung setzte der Vorsitzende fest, wobei die Behandlung der Vorlagen der Regierung Vorrang hatte. Regierungsmitglieder hatten das Recht, an den Sitzungen des Reichsrates und seiner Ausschüsse teilzunehmen und das Wort zu ergreifen. Im Gegenzug konnte der Reichsrat über seine Vorsitzenden Regierungsvertreter zu die Sitzungen einzuladen um zu bestimmten Verhandlungsthemen Stellung zu nehmen¹²¹⁶.

Die beiden Häuser des Reichsrates verkehrten miteinander über ihre Präsidenten durch mündliche oder schriftliche Botschaften. Anträge, deren Behandlung von einem Haus abgelehnt worden sind konnten in dem anderen Haus nicht eingebracht werden. Besonders dringende Anträge über das Jahresbudget, Finanzgesetze oder Militärangelegenheiten über die in einer Session eine Übereinstimmung beider Häuser nicht erzielt werden konnte und die nicht bis zur nächsten Session verschoben werden konnten, wurden in einer gemeinsamen „Konferenz“ erneut behandelt. Die Ergebnisse der Beratungen der „Konferenz“ wurden in einem gemeinsamen Bericht den Vorsitzenden beider Häuser zugestellt und in beiden Kammern erneut verhandelt¹²¹⁷.

Das Haus der Abgeordneten und das Herrenhaus bildeten zusammen das Organ „Reichsrat“ und waren rechtlich völlig gleichgestellt. Sie konnten nur gemeinsam einberufen, vertagt und geschlossen werden. Die meisten Beschlüsse des Reichstags, insbesondere die Gesetze, konnten nur über eine Gesamtwillensbildung verabschiedet werden. Die zwei Kammern waren Teile eines Organs und hatten eine gemeinsame Funktion. Die einzelnen Geschäftsordnungen beider Häuser hatten keinen Gesetzesrang. Ihre Grundlage war ein gemeinsames Geschäftsordnungsgesetz.

Die unabhängig voneinander ausgeübte Rechte der zwei Häuser beschränkten sich auf einzelne Kontrollmaßnahmen und auf das Mitspracherecht bei der Zusammensetzung des Reichsgerichts und des Staatsgerichtshofes. Ihre Autonomie und einzelne Stärke konnte jede Kammer dadurch beweisen, daß sie ihre Zustimmung zu einem Gesetz verweigerte.

Das Gesetzinitiativrecht des Reichsrates regelte der § 13 des Staatsgrundgesetzes von 1867, der folgende Bestimmung enthält: „Gesetzesvorschläge gelangen als Regierungsvorlagen an den Reichsrath. Auch diesem steht das Recht zu, in Gegenständen seines Wirkungskreises Gesetze vorzuschlagen“¹²¹⁸. Für eine gültige Beschlußfassung war die Anwesenheit von mindestens die Hälfte

¹²¹¹ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1873, Nr. 94.

¹²¹² „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1909, Nr. 204.

¹²¹³ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1910, Nr. 232.

¹²¹⁴ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 141, § 9.

¹²¹⁵ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1873, Nr. 94, § 16.

¹²¹⁶ Ebenda, §§ 1–4.

¹²¹⁷ Ebenda, § 11.

¹²¹⁸ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, nr. 141, § 13.

der Mitglieder und die absolute Stimmenmehrheit der Anwesenden notwendig. Für Verfassungsgesetze war eine Zweidrittelmehrheit in jedem Hause erforderlich. Das Stimmrecht konnte nur persönlich abgegeben werden¹²¹⁹. Zu jedem Gesetz war die Zustimmung beider Häuser und die Sanktion des Kaisers erforderlich.

Die Reichsgesetze wurden im „Reichsgesetzblatt“ veröffentlicht. Bis 1849 bestand in Österreich keine obligatorische und einheitliche Form der Gesetzpublikation. Sie wurde erstmals mit dem „Allgemeinen Reichsgesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich“ durch das kaiserliche Patent vom 4. März 1849 eingeführt. Nach einer Neufassung und Namensänderung in „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“ durch das kaiserliche Patent vom 27. Dezember 1852¹²²⁰ wurden mit dem „Gesetz vom 10. Juni 1869 über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen“¹²²¹ die Bestimmungen zur Publikation der Gesetze erlassen, die, mit wenigen Ergänzungen durch eine Verordnung des Ministers des Innern vom 23. September 1907, bis 1918 gültig waren. Die Bestimmungen des Gesetzes vom 10. Juni 1869 traten am 1. Januar 1870 in Kraft¹²²². Seitdem trug das Gesetzblatt den Namen „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“¹²²³.

Verantwortlich für die Herausgabe des Reichsgesetzblattes war das Ministerium des Innern. Es mußte laut § 2 des Gesetzes in „allen landesüblichen Sprachen“ erscheinen. Die deutsche Ausgabe des Reichsgesetzblattes enthielt den „authentischen Text“, die Ausgaben der anderen Sprachen waren „offizielle Übersetzungen des authentischen Textes. In Kraft traten die Gesetze, wenn im Text nicht ausdrücklich ein exaktes Datum genannt wurde, mit dem Anfange des fünfundvierzigsten Tages, an welchem die deutsche Ausgabe [...] herausgegeben und versendet wurde“¹²²⁴. Das Ministerium war verpflichtet den Landesbehörden, Landesausschüssen und Kommunalämter das Reichsgesetzblatt zuzusenden. Die Bezirks- und Kommunalbehörden mussten das Reichsgesetzblatt „in den landesüblichen Sprachen im Amtlokale auflegen“ und „in den Amtsstunden jedermann Einsicht in dasselbe zu gestatten“. Auch die Gemeinden waren „zur Anschaffung eines Exemplars des Reichsgesetzblattes in einer der landesüblichen Sprachen verpflichtet“¹²²⁵.

Die jährliche Tätigkeit des Reichsrates verlief wie auch im Falle der Landtage in Sitzungsperioden, auch „Sessionen“ genannt. Der Zeitraum einer Session war aus parlamentarischer Sicht eine rechtliche Einheit. Der Schluß der Session, im Gegensatz zur Vertagung, hatte entscheidende Auswirkungen für den Reichsrat und seine Mitglieder: Mit Beendigung der Session hörten die Funktionen aller Organe des Reichsrates (Präsidium mit der oben erwähnten Ausnahme, Ausschüsse, Abteilungen) auf, die Mitglieder des Reichsrates verloren ihre Immunität und die Mitglieder des Abgeordnetenhauses ihre Diäten.

Die Sitzungen des österreichischen Reichsrates fanden in dem nach Plänen von Teophil von Hansen von 1874 bis 1883 erbauten Reichsratsgebäude in Wien statt.

2. Das Haus der Abgeordneten im Reichsrat und seine Mitglieder aus der Bukowina

Das „Hause der Abgeordneten“, in der Fachliteratur meist Abgeordnetenhaus genannt, sollte nach den Bestimmungen des kaiserlichen Patentes von 1861 aus 343 Mitgliedern bestehen. In dieser Größe kam das Abgeordnetenhaus nie zusammen. Nach den Bestimmungen der „Dezember-Verfassung“ von 1867 setzte sich das Abgeordnetenhaus des Reichsrates ohne die Vertreter Ungarns, Kroatiens, Siebenbürgens und Lombardo-Venetiens aus 203 Mitgliedern, die bis 1873 von den Landtagen gewählt wurden, zusammen. Das Gesetz vom 2. April 1873 führte die direkten Wahlen für das Abgeordnetenhaus ein, dessen Mitgliederzahl auf 353 erhöht wurde¹²²⁶. Durch die Herabsetzung der direkten Mindeststeuer auf fünf Gulden durch das Gesetz vom 4. Oktober 1882¹²²⁷ und auf vier

¹²¹⁹ Ebenda, §§ 15 und 17.

¹²²⁰ „Allgemeines Reichs- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1852, Nr. 260.

¹²²¹ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1869, Nr. 113.

¹²²² Ebenda, § 12.

¹²²³ Ebenda, § 3.

¹²²⁴ Ebenda, § 6.

¹²²⁵ Ebenda, §§ 7, 8 und 9.

¹²²⁶ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1873, Nr. 40.

¹²²⁷ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1882, Nr. 142.

Gulden durch das Gesetz vom 5. Dezember 1896¹²²⁸ wurde das Wahlrecht ausgedehnt. Mit dem Gesetz vom 14. Juni 1896 wurde zu den vier bestehenden Wählerklassen (Großgrundbesitz, Handels- und Gewerbekammer, städtische Bevölkerung und Landgemeinden) eine fünfte „allgemeine Wählerklasse“ eingeführt und die Mitgliederzahl des Abgeordnetenhauses auf 425 erhöht¹²²⁹. Das Kurienwahlrecht wurde durch das Gesetz vom 26. Januar 1907 aufgehoben und durch das allgemeine, gleiche, direkte und geheime Wahlrecht ersetzt. Gleichzeitig stieg die Mitgliederzahl des Abgeordnetenhauses auf 516¹²³⁰. Von 1861 bis 1918 stieg die Zahl der Mitglieder im Abgeordnetenhaus des Reichsrates aus der Bukowina von fünf auf 14.

2. 1. Erste Wahlperiode, erste Session 1861–1862

Bendella, Theophil	gr.-or. Generalvikar und Archimandrit	Großgrundbesitz
Iliutz, Gregor	Grundbesitzer	Landgemeinden Storzynetz
Iseczeskul, Leo	Oberlandgerichtsrat	Städte
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Turecki, Georg	Grundbesitzer	Landgemeinden Zastawna

2. 2. Erste Wahlperiode, zweite Session 1863–1864

Bendella, Theophil	gr.-or. Generalvikar und Archimandrit	Großgrundbesitz
Iliutz, Gregor	Grundbesitzer	Landgemeinden Storzynetz
Iseczeskul, Leo	Oberlandgerichtsrat	Städte
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Turecki, Georg	Grundbesitzer	Landgemeinden Zastawna

2. 3. Erste Wahlperiode, dritte Session 1864–1865

Bendella, Theophil	gr.-or. Generalvikar und Archimandrit	Großgrundbesitz
Iliutz, Gregor	Grundbesitzer	Landgemeinden Storzynetz
Iseczeskul, Leo	Oberlandgerichtsrat	Städte
Simonowicz, Jakob Ritter von	Landgerichtsrat	Großgrundbesitz
Turecki, Georg	Grundbesitzer	Landgemeinden Zastawna

2. 4. Zweite Wahlperiode, vierte Session 1867–1869

Andriewicz-Morariu, Samuel	gr.-or. Konsitorialrat	Großgrundbesitz
Hormuzaki, Eudoxius Freiherr von	–	Landgemeinden
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Prokopowicz, Josef	Bezirkshauptmann	Landgemeinden
Simonowicz, Jakob Ritter von	Landesgerichtsrat	Großgrundbesitz

2. 5. Zweite Wahlperiode, fünfte Session 1869–1870

Andriewicz-Morariu, Samuel	gr.-or. Konsitorialrat	Großgrundbesitz
Hormuzaki, Eudoxius Freiherr von	–	Landgemeinden
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Städte
Prokopowicz, Josef	Bezirkshauptmann	Landgemeinden
Simonowicz, Jakob Ritter von	Landesgerichtsrat	Großgrundbesitz

¹²²⁸ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1896, Nr. 226.

¹²²⁹ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1896, Nr. 162.

¹²³⁰ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1907, Nr. 15.

2. 6. Dritte Wahlperiode, fünfte Session 1869–1870

Kovats, Anton von	Gutsbesitzer	Landgemeinden
Petrino, Alexander Freiherr von	Minister a. D.	Großgrundbesitz
Schulz, Richard	Gerbermeister	Städte, Handels- und Gewerbekammer
Styrcea, Eugen Ritter von	–	Landgemeinden
Hormuzaki, Alexander Ritter von	Grundbesitzer	Großgrundbesitz

2. 7. Vierte Wahlperiode, siebte Session 1871–1873

Bendella, Theophil	gr.-or. Archimandrit	Großgrundbesitz
Kochanowski, Anton	Bürgermeister von Czernowitz	Städte
Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von	Landespräsident der Bukowina	Landgemeinden
Schönbach, Anton	Konsistorialsekretär	Landgemeinden
Tomaszczuk, Dr. Konstantin	Landesgerichtsrat	Großgrundbesitz

2. 8. Fünfte Wahlperiode, achte Session 1873–1879

Alesani, Hieronymus	k. k. Landespräsident der Bukowina	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper (ab 1876 für Theophil Bendella)
Bendella, Theophil	gr.-or. Erzbischof und Metropolit der Bukowina	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper (bis 1875, abgelöst von Hieronymus Alesani)
Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper
Kochanowski, Anton Ritter von	Bürgermeister von Czernowitz, Advokat	Stadt Czernowitz
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper
Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von	Landespräsident	Landgemeinde Wisnitz – Kotzmann (bis 1877, abgelöst von Styrcea, Eugen Ritter von)
Renney von Herszeny, Orestes von	–	Landgemeinden Radautz – Kimpolung
Rubinstein, Isak	Handelskammervizepräsident	Handels- und Gewerbekammer (bis 1878, abgelöst von Wagner, Heinrich)
Styrcea, Eugen Ritter von	k. k. Regierungsrat	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper (ab 1878 für Pino-Friedenthal, Felix von)
Tomaszczuk, Dr. Constantin	Landgerichtsrat	Landgemeinden Czernowitz - Storzynetz (ab 1878 Universitätsprofessor)
Wagner, Heinrich	Handelskammervizepräsident	Handels- und Gewerbekammer (1879 für Rubinstein Isak)
Woynarowicz, Johann	Statthaltereirat i. R.	Städte

2. 9. Sechste Wahlperiode, neunte Session 1879–1885

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper
Horst, Julius Freiherr von	k. k. Geheimrat, Minister für Landesverteidigung, Generalmajor	Landgemeinden – Radautz – Suczawa – Kimpolung
Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan	Bürgermeister Czernowitz, Advokat	Stadt Czernowitz
Ofenheim von Ponteurin, Victor Ritter	Privatier	Städte Suczawa – Sereth – Radautz
Stremayer, Dr. Karl Edler von	k. k. geheimer Rat, Justizminister und Leiter des Ministeriums für Culthur und Unterricht	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper
Styrcea, Victor Ritter von	Gustbesitzer	Landgemeinden Wischnitz – Kotzman
Tomasczuk, Dr. Constantin	Landgerichtsrat,	Landgemeinden Czernowitz –

von	Universitätsprofessor	Storozynetz
Wagner, Heinrich	Handelskammervizepräsident	Handels- und Gewerbekammer
Zotta, Dr. Johann von	Gutsbesitzer	-

2. 10. Siebte Wahlperiode, zehnte Session 1886–1891

Czuperkowicz, Arcadie	gr.-or. Archimandrit, erzbischöflicher Generalviakr	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper
Gojan, Leon Ritter von	Staatsanwalt	Großgrundbesitzer – Zweiter Wahlkörper (ab Dez. 1889)
Grigorcja, Dr. Nikolaus Ritter von	-	Großgrundbesitz (bis 1889)
Kossowicz, Cornel	Landgerichtsrat	Landgemeinden Radautz – Suczawa
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Marin, Gustav	Gutsbesitzer	Landgemeinden (ab 1890)
Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von	Landespräsident	Landgemeinden (bis 1887)
Popper, Heinrich	Bankdirektor	Handels- und Gewerbekammer
Tomaszczuk, Dr. Konstantin	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden
Wagner, Heinrich	Bankier	Stadtgemeinden
Zotta, Dr. Johann von	-	Landgemeinden
Zotta, Isidor Ritter von	Gerichtspräsident	Landgemeinden Suczawa – Radautz – Kimpolung (1886–1887)

2. 11. Achte Wahlperiode, elfte Session 1891–1897

Czuperkowicz, Arcadie	gr.-or. Archimandrit, erzbischöflicher Generalviakr	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper
Gojan, Leon Ritter von	Staatsanwalt	Großgrundbesitzer – Zweiter Wahlkörper (ab Dez. 1889)
Grigorcja, Dr. Nikolaus Ritter von	-	Großgrundbesitz (bis 1889)
Kossowicz, Cornel	Landgerichtsrat	Landgemeinden Radautz – Suczawa
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Marin, Gustav	Gutsbesitzer	Landgemeinden (ab 1890)
Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von	Landespräsident	Landgemeinden (bis 1887)
Popper, Heinrich	Bankdirektor	Handels- und Gewerbekammer (bis März 1896)
Tomaszczuk, Dr. Konstantin	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden
Wagner, Heinrich	Bankier	Stadt Czernowitz (bis Okt. 1894)
Zotta, Dr. Johann von	-	Landgemeinden
Zotta, Isidor Ritter von	Gerichtspräsident	Landgemeinden Suczawa – Radautz – Kimpolung (1886–1887)
Rott, Dr. Josef	Landeshauptmannstellvertreter, Präsident der Advocaten	Stadt Czernowitz (ab Okt. 1894 für Heinrich Wagner)
Wassilko, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper (ab März 1895)
Tittinger, David	Kaufmann, Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer	Handels- und Gewerbekammer (ab März 1896)

2. 12. Neunte Wahlperiode, zwölfte Session 1897

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth – Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, Daivd	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wolan, Dr. Basil	Universitätsprofessor	Landgemeinden
Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz

2. 13. Neunte Wahlperiode, dreizehnte Session 1897

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth – Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, Daivd	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wolan, Dr. Basil	Universitätsprofessor	Landgemeinden
Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz

2. 14. Neunte Wahlperiode, vierzehnte Session 1898

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth – Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, David	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wolan, Dr. Basil	Universitätsprofessor	Landgemeinden

Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz
--------------------	-----------------	-----------------

2. 15. Neunte Wahlperiode, fünfzehnte Session 1898

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, David	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wolan, Dr. Basil	Universitätsprofessor	Landgemeinden
Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz

2. 16. Neunte Wahlperiode, sechzehnte Session 1899–1900

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth – Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, David	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wassilko, Nikolaus Ritter von	Gutsbesitzer	Landgemeinden (Wischnitz – Kotzmann) (ab Febr. 1900)
Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz

2. 17. Zehnte Wahlperiode, siebzehnte Session 1901–1907

Bohosiewicz, Zacharias	k. k. Landgerichtsrat	Großgrundbesitzer – 2. Wahlkörper
Isopescul, Demeter	Direktor der k. k. Lehrer- und ehrerinnenbildungsanstalt Czernowitz	Allgemeine Wählerklasse – 2. Wahlkreis
Lupu, Dr. Florea	k. k. Landgerichtsrat	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz (bis Dez. 1905)
Lupul, Johann	Landeshauptmann, k. k. Geheimer Rat	Landgemeinde Suczawa – Radautz – Kimpolung
Pihuliak, Hierotheus	Oberrealschulprofessor	Allgemeine Wählerklasse, 1. Wahlkreis
Repta, Dr. Wladimir von	Weibischof und Universitätsprofessor	Großgrundbesitz – 1. Wahlkörper (bis Nov. 1902)
Rosenzweig, Leon	Direktor der Bukowiner Sparkasse	Handels- und Gewerbekammer
Skedl, Dr. Arthur	k. k. Universitätsprofessor	Städte Suczawa, Sereth, Radautz
Straucher, Dr. Benno	Advocat	Stadt Czernowitz

Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Gutsbesitzer	Landgemeinde Wischnitz (Januar 1904)
Flondor, Theodor Ritter von	Großgrundbesitzer	Allgemeine Wählerklasse – Radautz, Sereth etc. ab Okt. 1901
Popowicz, Constantin	gr.-or. Theologieprofessor	Großgrundbesitz, 1. Wahlkörper (ab Febr. 1903)
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Sekretär der k.k. Finanzprokurator	Großgrundbesitz, 2. Wahlkörper
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Generaldirektor der Mähreischen Landesversicherungsanstalt	Landgemeinde Czernowitz

2. 18. Elfte Wahlperiode, achtzehnte Session 1907–1909

Bellegarde, Franz	Landesregierungsrat, k.k. Kämerner, Bezirkshauptmann	Dorna-Watra – Kimpolung Land
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratorsekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Grecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gurahumora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Pihuliak, Hierotheus	Universitätsprofessor	Stanestie – Waschkoutz Land
Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzamnn – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Skedl, Dr. Arthur	Landtagsabgeordneter, Universitätsprofessor	Suczawa – Radautz – Sereth – Stadt
Spenuł, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla

2. 19. Elfte Wahlperiode, neunzehnte Session 1909

Bellegarde, Franz	Landesregierungsrat, k.k. Kämerner, Bezirkshauptmann	Dorna-Watra – Kimpolung Land
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratorsekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Grecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gurahumora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Pihuliak, Hierotheus	Universitätsprofessor	Stanestie – Waschkoutz Land
Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzamnn – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Skedl, Dr. Arthur	Landtagsabgeordneter, Universitätsprofessor	Suczawa-Radautz-Sereth-Stadt
Spenuł, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla

2. 20. Elfte Wahlperiode, zwanzigste Session 1909–1911

Bellegarde, Franz	Landesregierungsrat, k.k. Kämerner, Bezirkshauptmann	Dorna-Watra – Kimpolung Land (bis März 1910)
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratorsekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Grecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gurahumora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Pihuliak, Hierotheus	Universitätsprofessor	Stanestie – Waschkoutz Land
Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzmann – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Skedl, Dr. Arthur	Landtagsabgeordneter, Universitätsprofessor	Suczawa – Radautz – Sereth Stadt
Spenul, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla – Seletin – Wischnitz Land
Serbu, Georg	Forstverwalter	Dorna-Watra – Kimpolung Land (ab Januar 1911)

2. 21. Zwölfte Wahlperiode, einundzwanzigste Session 1911–1914

Serbu, Georg	Forstverwalter	Dorna-Watra – Kimpolung Land
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratorsekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Grecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gura-Humora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Smal-Stocki, Dr. Stefan von	Universitätsprofessor, Leshauptmannstellvertreter	Stanestie – Waschkoutz Land
Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzmann – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Hruska, Eduard	Forstmeister	Suczawa – Radautz – Sereth Stadt
Spenul, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla – Seletin – Wischnitz Land

2. 22. Zwölfte Wahlperiode, zweiundzwanzigste Session 1917–1918

Serbu, Georg	Forstverwalter	Dorna-Watra – Kimpolung Land
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratorsekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Grecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gura-Humora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Smal-Stocki, Dr. Stefan von	Universitätsprofessor, Landeshauptmannstellvertreter	Stanestie – Waschkoutz Land

Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzmann – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Hruska, Eduard	Forstmeister	Suczawa – Radautz – Sereth Stadt
Spenuł, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla – Seletin – Wischnitz Land

3. Die Rolle des Herrenhauses und seine Mitglieder aus der Bukowina

Nach den Bestimmungen des Grundgesetzes über die Reichsvertretung von 1861 bestand der Reichsrath „aus dem Herrenhause und dem Hause der Abgeordneten“¹²³¹. Mitglieder des Herrenhauses waren „durch Geburt die großjährigen Prinzen des kaiserlichen Hauses“, „die großjährigen Häupter jener inländischen, durch ausgedehnten Gutsbesitz hervorragenden Adelsgeschlechter, denen der Kaiser die erbliche Reichsrathswürde verleiht“ als erbliche Mitglieder sowie „alle Erzbischöfe und jene Bischöfe, welchen fürstlichen Rang zukommt“¹²³². Außerdem behielt sich der Kaiser vor, „ausgezeichnete Männer, welche sich um Staat oder Kirche, Wissenschaft oder Kunst verdient gemacht haben, als Mitglieder auf Lebensdauer in das Herrenhaus zu berufen“¹²³³ eine gleichzeitige Mitgliedschaft in beiden Häusern schloß das Gesetz aus.

Das Staatsgrundgesetz von 1867 brachte keine Änderungen in Bezug auf Zusammensetzung und Aufgabenstellung des Herrenhauses. Eine Reform der ersten Kammer des Reichsrates wurde durch die Staatsgrundgesetze von 1907 vorgenommen. Das „Gesetz vom 26. Januar 1907 wodurch der § 5 des Grundgesetzes über die Reichsvertretung vom 21. Dezember 1867 abgeändert wird“ bestimmte, daß die Zahl der auf Lebensdauer ernannten Mitglieder 170 nicht überschreiten darf, aber auch nicht unter 150 verbleiben darf¹²³⁴. Ein weiteres Gesetz vom selben Tag hob die Bestimmung auf die eine gleichzeitige Mitgliedschaft in beiden Häuser ausschloß. Nach den Bestimmungen des neuen Gesetzes „können in das Herrenhaus berufene Mitglieder ins Abgeordnetenhaus gewählt werden. Im Falle der Annahme einer solchen Wahl ruht für die Dauer dieses Mandates die Mitgliedschaft im Herrenhause. Wird ein Abgeordneter [...] in das Herrenhaus berufen, so ruht seine Mitgliedschaft im Herrenhause, so lange er sein Mandat als Abgeordneter nicht zurückgelegt hat“¹²³⁵.

Die Kompetenzen und die Funktionsweise des Herrenhauses wurden durch die Gesetze über die Geschäftsordnung des Reichsrates festgelegt. Die autonome Geschäftsordnung des Herrenhauses mußte sich innerhalb dieser Bestimmungen bewegen und hatte, wie auch im Falle des Abgeordnetenhauses, keine Gesetzeskraft.

Die Bestimmungen des „Gesetzes vom 12. Mai 1873 in Betreff der Geschäftsordnung des Reichsrates“¹²³⁶ galten, mit wenigen Ausnahmen, für beide Häuser des Reichsrates. Der Präsident des Herrenhauses wurde nicht durch seine Mitglieder gewählt, sondern vom Kaiser ernannt¹²³⁷. Die eigentliche Arbeit des Hauses vollzog sich in Kommissionen, deren Kompetenzen mit den Ausschüssen des Hauses der Abgeordneten vergleichbar waren. Nach § der Geschäftsordnung konnte die Regierung ihre Vorlagen in beliebiger Reihenfolge in die zwei Kammern einbringen, mit Ausnahme der Finanzvorlagen und des Rekrutengesetzes, die zuerst im Abgeordnetenhaus behandelt werden mußten. Ohne Zustimmung des Herrenhauses konnte kein Gesetz im Reichsrat verabschiedet werden.

Mitglied des Herrenhauses des Reichsrates aus der Bukowina waren: Hackman, Eugen, gr. or. Erzbischof, 1862–1873; Bendella, Theophil, gr. or. Erzbischof, 1874–1875; Blazewicz, Theoktist, gr.or. Erzbischof, 1877–1879; Morariu-Andriewicz, Sylvester, gr.or. Erzbischof, 1880–1895; Czupperkowicz, Arcadie, gr.or. Erzbischof, 1896–1902; Repta, Wladimir von, gr.or. Erzbischof,

¹²³¹ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1861, Nr. 20, Beilage 1, § 1.

¹²³² Ebenda, §§ 2–4.

¹²³³ Ebenda, § 5.

¹²³⁴ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1907, Nr. 16.

¹²³⁵ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreich und Länder“, Jahrgang 1907, Nr. 15, Artikel 1.

¹²³⁶ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1873, Nr. 94.

¹²³⁷ Ebenda, § 1.

1902–1918; Wassilko-Serecki, Alexander Freiherr von, Großgrundbesitzer, 1881–1893; Wassilko-Serecki, Georg Graf, Großgrundbesitzer, 1904–1918.

4. Die Delegation des Reichsrates und die Mitglieder der Delegationen aus der Bukowina

Nach dem österreichisch-ungarischen Ausgleich von 1867 entstand neben dem Abgeordnetenhaus und dem Herrenhaus ein dritter parlamentarischer Vertretungskörper, die sogenannte „Delegation“. Die rechtliche Grundlage der Delegation war das „Gesetz vom 21. Dezember 1867 betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung“¹²³⁸. Als gemeinsame Angelegenheiten galten die auswärtigen Angelegenheiten einschließlich der diplomatischen und kommerziellen Vertretungen, das Kriegswesen einschließlich der Kriegsmarine aber ohne die Rekrutenbewilligung, die Gesetzgebung über die Wehrpflicht und die Unterbringung und Verpflegung des Heeres. In diesen Bereichen hatte die Delegation die Kompetenz über die Festlegung des Budgets und über die Prüfung der Rechnungen¹²³⁹. Zusätzlich zu diesen „gemeinsamen Angelegenheiten“ kamen die sogenannten „dualistischen“ Angelegenheiten, die „zwar nicht gemeinsam verwaltet, jedoch nach gleichen von Zeit zu Zeit zu vereinbarenden Grundsätzen behandelt werden“¹²⁴⁰. Dazu zählten die Zollgesetzgebung, das Münzwesen und der Geldfluß, die Eisenbahnlinien, die „das Interesse beider Reichshälften berühren“ und die Feststellung des Wehrsystems. Für die gemeinsamen Angelegenheiten hatten die Delegationen des österreichischen Reichsrates und des ungarischen Reichstages das ausschließliche Gesetzgebungsrecht¹²⁴¹. Die Verwaltung der gemeinsamen Angelegenheiten übertrug das Gesetz einem „gemeinsamen Ministerium“¹²⁴². Die Kosten der gemeinsamen Angelegenheiten waren von beiden Reichshälften nach einer gemeinsam festgelegten Quote zu bestreiten. Konnten die Delegationen keine Einigung darüber erzielen, legte der Kaiser die Quote fest¹²⁴³.

Die Delegation des österreichischen Reichsrates zählte 60 Mitglieder. 20 davon wählten die Mitglieder des Herrenhauses aus ihrer Mitte. Die restlichen 40 Delegationsmitglieder wurden nach den Bestimmungen des Gesetzes von 1867 von den Abgeordneten der einzelnen Landtage nach einem durch das Gesetz festgelegten „Verteilungsmodus“ gewählt. Auf die Bukowina entfiel ein Delegationsmandat¹²⁴⁴. Nach der Einführung der direkten Wahlen für das Abgeordnetenhaus durch das Staatsgrundgesetz vom 2. April 1873 waren die Delegationsmitglieder und Ersatzmänner „durch die in dem betreffenden Lande gewählten Mitglieder des Abgeordnetenhauses zu wählen“¹²⁴⁵.

Die Mitglieder der Delegation und die Ersatzmänner wurden für jedes Jahr neu gewählt. Die Delegationen wurden jährlich vom Kaiser einberufen. Sie wählten aus ihrer Mitte den Präsidenten, den Vizepräsidenten und die Schriftführer¹²⁴⁶.

Die Gesetzesvorschläge wurden als Regierungsvorlagen des gemeinsamen Ministeriums eingebracht. Ebenso hatten die Delegierten das Recht, eigene Vorschläge einzubringen. Jede der beiden Delegationen verhandelte und beschloß in getrennten Sitzungen. In Ausnahmefällen waren auch gemeinsame Plenarsitzungen möglich. Für die Beschlußfähigkeit der Delegation des Reichsrates war die Anwesenheit von mindestens 30 Mitgliedern und die absolute Mehrheit der Anwesenden notwendig. Zur Beschlußfähigkeit der Plenarversammlung war die Anwesenheit von mindestens zwei Dritteln der Mitglieder jeder Delegation und die absolute Mehrheit der Anwesenden erforderlich. Die Mitglieder der Delegation genossen Immunität und hatten keine Instruktionen anzunehmen. Zu allen

¹²³⁸ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 146.

¹²³⁹ Ebenda, § 1.

¹²⁴⁰ Ebenda, § 2.

¹²⁴¹ Ebenda, § 6.

¹²⁴² Ebenda, § 5.

¹²⁴³ Ebenda, § 3.

¹²⁴⁴ Ebenda, § 8.

¹²⁴⁵ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1873, Artikel II.

¹²⁴⁶ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 146, § 11–13.

Gesetzen war die Übereinstimmung beider Delegationen und die Sanktion des Kaisers erforderlich¹²⁴⁷.

Die Mitglieder der Delegation des Reichsrates hatten Anspruch auf Tagegelder und auf Erstattung der Reisekosten bei der Einberufung zu Verhandlungen außerhalb von Wien. Nach dem Gesetz vom 11. März 1875¹²⁴⁸ betrug das Tagegeld zehn Gulden und die Reisekostenentschädigung einen Gulden für jede Meile der Hin- und Rückreise. Mit wenigen Ausnahmen fanden die insgesamt 50 Sessionen der Delegationen im jährlichen Wechsel in Wien und in Budapest statt.

Die Mitglieder der Delegation des Reichsrats aus der Bukowina: 1. Session 1868, Budapest – Petrino, Alexander Freiherr von; 2. Session 1869, Wien – Petrino, Alexander Freiherr von; 3. Session 1870/71, Budapest – Styrza, Eugen Ritter von; 4. Session 1871, Wien – Petrino, Alexander Freiherr von; 5. Session 1872, Budapest – Petrino, Alexander, Freiherr von; 6. Session 1873, Wien – Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von; 7. Session 1874, Budapest –Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von; 8. Session 1875, Wien – Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 9. Session 1876, Budapest – Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 10. Session 1877, Wien – Dr. Tomaszczuk, Constantin; 11. Session 1878, Budapest – Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 12. Session 1879, Wien – Hormuzaki, Georg von; 13. Session 1880, Budapest –Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 14. Session 1881, Wien –Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 15. Session 1882, Wien – Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 16. Außerordentliche Session, 1882, Wien – Kochanowski, Anton Ritter von; 17. Außerordentliche Session, 1882, Wien – Kochanowski, Anton Ritter von; 18. Session 1883, Wien – Dr. Mitrofanowicz, Basil; 19. Session 1884, Budapest – Dr. Grigorcja, Nikolaus Ritter von; 20. Session 1885, Wien – Dr. Grigorcja, Nikolaus Ritter von; 21. Session 1886, Budapest – Lupul, Johann; 22. Session 1887, Wien – Lupul, Johann; 23. Außerordentliche Session 1887, Wien – Lupul, Johann; 24. Session 1888, Budapest – Lupul, Johann; 25. Session 1889, Wien – Lupul, Johann; 26. Session 1890, Budapest – Lupul, Johann; 27. Session 1891, Wien – Lupul, Johann; 28. Session 1892, Budapest – Lupul, Johann; 29. Session 1893, Wien –Lupul, Johann; 30. Session 1894, Budapest – Lupul, Johann; 31. Session 1895, Wien – Lupul, Johann; 32. Session 1896, Budapest – Lupul, Johann; 33. Session 1897, Wien – Lupul, Johann; 34. Session 1898, Budapest – Winniki, Isidor; 35. Session 1899, Wien – Winniki, Isidor; 36. Session 1900, Budapest –Dr. Popovici, Georg; 37. Session 1901, Wien – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 38. Session 1902, Budapest – Wassilko, Georg Freiherr von; 39. Session 1903, Wien –Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 40. Session 1904, Budapest – Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von; 41. Session 1906, Wien – Dr. Straucher, Benno; 42. Session 1907, Wien – Hormuzaki, Alexander Freiherr von; 43. Session 1908, Budapest – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 44. Session 1909, Wien – Simionovici, Teophil; 45. Session 1910, Budapest – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 46. Session 1911/12, Wien – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 47. Session 1912, Budapest – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 48. Session 1913, Wien – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 49. Session 1914, Budapest – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 50. Session 1917/18, Wien – Wassilko, Nikolaj Freiherr von.

5. „Nationalitätenrecht“ und die nationale Frage im Reichsrat

Das Habsburger Kaiserreich war ein polyglotter Staat, dessen Bevölkerung sich aus mehreren nationalen Minderheiten zusammensetzte. Eine Bevölkerungsgruppe mit absoluter Mehrheit gab es nicht. Die relativ größte Minderheit unter den insgesamt rund 25 Millionen Einwohner der österreichischen Reichshälfte waren die Deutschen. Die in regelmäßigen Abständen von zehn Jahren durchgeführten Volkszählungen, die nach der Umgangssprache erhoben wurden, ergaben z. B. in den Jahren 1880, 1890 und 1900 einen relativ konstanten Anteil von 36 Prozent Deutsche, 23 Prozent Tschechen, 16 Prozent Polen, 13 Prozent Ruthenen und 5 Prozent Slowenen. Kleinere Gruppen gaben Serbo-Kroatisch (drei Prozent), Italienisch-Ladinisch (drei Prozent), Rumänisch (ein Prozent) oder Magyarisch (0,03 Prozent) als Umgangssprache an¹²⁴⁹.

Das Grundgesetz über die Reichsvertretung des Februarpatentes von 1861 enthielt keine Bestimmungen zur Frage der nationalen Zusammensetzung des Abgeordnetenhauses des

¹²⁴⁷ Ebenda, Nr. 33, § 14–36.

¹²⁴⁸ „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1875, Nr. 22, § 1.

¹²⁴⁹ Edmund Bernatzik, *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, a. a. O., S. 879.

Reichsrates¹²⁵⁰. Auch das Staatsgrundgesetz von 1867 setzte keine neuen Maßstäbe in Bezug auf ein „Nationalitätenrecht“ in Österreich, sprach aber von der „Gleichberechtigung aller Volksstämme“¹²⁵¹. Die erste verfassungsmäßige Rechtsnorm mit direkter Auswirkung auf die nationale Zusammensetzung des Abgeordnetenhauses des Reichsrates war der nur für Mähren und für die Bukowina zutreffende Paragraph 1 der Reichsratswahlordnung von 1907.

Eine Übersicht über die nationale Zusammensetzung der Abgeordnetenkammer des Reichsrates im Vergleich zum Anteil der verschiedenen Nationalitäten an der Gesamtbevölkerung im Jahre 1907 zeigt folgende Tabelle¹²⁵²:

Nationalität	Zahl der Mandate	Anteil der Mandate im Abg.-Haus (in Prozent)	Anteil an der Gesamtbevölkerung (in Prozent)
Deutsche	233	45	36
Polen	81	16	16
Slowenen und Serbo-Kroaten	37	7	8
Ruthenen	33	6	13
Italiener	19	4	3
Rumänen	5	1	1
Insgesamt	516	100	100

Aus der Tabelle geht hervor, daß die Deutschen in dieser Reichshälfte im Verhältnis zu ihrem Anteil an der Gesamtbevölkerung im Abgeordnetenhaus stark überrepräsentiert waren. Leicht bevorzugt waren die Italiener. Die Polen und die Rumänen waren angemessen vertreten, während die Tschechen, Slowaken und Südslawen leicht benachteiligt waren. Unterrepräsentiert im Abgeordnetenhaus im Vergleich zu ihrem Anteil an der Gesamtbevölkerung und deswegen stark benachteiligt waren die Ruthenen.

Die Bukowina war im Abgeordnetenhaus von 1907 mit vierzehn Abgeordneten vertreten. Nach ihrer Volkszugehörigkeit waren fünf davon Rumänen (Georg Grigorovici, Constantin Isopescu-Grecul, Theophil Simionovici, Aurel von Onciul, Alexander von Homuzaki), fünf Ukrainer (Elias von Semaka, Nikolaj Spenul, Anton Lukasiewicz, Hirotheus Pihuliak und Nikolaj von Wassilko), zwei Deutsche (Arthur Skedl und Anton Keschmann) und ein Jude (Benno Straucher). Dazu Bezirkshauptmann Franz Graf Bellegarde der abwechselnd zu der Gruppe der Rumänen und der Deutschen gezählt wird.

Auch in der Bukowina war das Verhältnis der Mandate im Vergleich zu den Anteilen der verschiedenen Volksgruppen an der Gesamtbevölkerung des Landes unausgeglichen, wie aus folgender Tabelle ersichtlich wird¹²⁵³:

¹²⁵⁰ Siehe dazu 2.2.1

¹²⁵¹ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 142, Art. 19.

¹²⁵² Zahlen zusammengestellt aus: *Namenverzeichnis der Mitglieder des Abgeordnetenhauses nach den einzelnen Königreichen und Ländern, XVIII. Session 1907*, hrsg. von der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1907; Fritz Freund, „Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch, XI. Legislaturperiode, XVIII. Session, Wien 1907. Für die Bevölkerungszahlen wurden hier wegen dem kleineren Zeitabstand die Vergleichsdaten der Volkszählung von 1910 genommen“, in K. K. Statistische Zentralkommission (Hg.), *Österreichische Statistik. Neue Folge. Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern*, 1. Band, Heft 1 und 2, Wien, 1914.

¹²⁵³ *Namenverzeichnis der Mitglieder des Abgeordnetenhauses nach den einzelnen Königreichen und Ländern, XVIII. Session 1907*, a. a. O.; Fritz Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch, XI. Legislaturperiode, XVIII. Session 1907*, a. a. O. Für die Bevölkerungsstatistik siehe Abschnitt 1.1.3 dieser Arbeit.

Nationalität	Zahl der Mandate	Anteil der Mandate im Abg.-Haus (in Prozent)	Anteil an der Gesamtbevölkerung (in Prozent)
Rumänen	6 (5)	43	35
Ruthenen	5	36	38
Deutsche	2 (3)	14	9
Juden	1	7	12
Andere	0	0	6
Insgesamt	14	100	100

Prozentuell mehr Mandate im Abgeordnetenhaus im Jahr 1907 als ihren Anteil an der Gesamtbevölkerung in der Bukowina hatten die Rumänen und die Deutschen, weniger dagegen die Ruthenen und die Juden.

MEDIUL ASOCIATIV

SOCIETATEA PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA HABSBURGICĂ

MIRCEA IRIMESCU

The Society for Romanian Culture and Literature in Bukovina in the Habsburg Period

(Summary)*

The article presents the circumstances in which, in 1862, the most prestigious associative organization of the Romanians from the former Moldavian lands of Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Chernivtsi and Câmpulung Rusesc was created: „Reuniunea Română pentru Leptură în Cernăuți” (since 1865 the title was „Soțietatea pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”), its founders, the leaders, the activity. The idea that generated the initiative to achieve it is to be assumed that it came from several directions: it started from the educated Romanians, especially the boyars, then the young Alexander and Gheorghe Hurmuzachi, but also from others (for example, Aron Pumnul, who worked in Chernivtsi as a Romanian teacher at the State Gymnasium and had soon acquired a notable prestige. Another direction of initiative comes from young Romanians studying in Vienna. The period 1865–1882, in which the Society was led by Gheorghe Hurmuzachi as president, was a rich one in achievements, in which its role in the life of the Bukovinian Romanians was fully validated. The activity of the Society in the Austro-Hungarian period, in fact in its entire existence, was complex (the most important involvement of the Society in the Austro-Hungarian period was in the school field), with many successes, but also with failures. The society patronized and cooperated with all the other Romanian societies and associations from Bukovina that were contemporary to it. This association of civil society was to be the most important within the Romanian community, it would get involved in all the areas that were allowed by its statute, it would fight for the Romanian interests and it would prepare, constantly and efficiently, the union of 1918. The society survived the Austrian domination in Bukovina, had a fruitful activity in the interwar period and was re-established after the communist period.

Keywords: Society for Romanian Culture and Literature in Bukovina, Habsburg Monarchy, cultural activity.

Contextul

De la înstrăinarea din 1775 și până în anul 1862, când a luat ființă „Reuniunea Română pentru Leptură în Cernăuți”, Bucovina, parte și emblemă a Moldovei istorice, s-a schimbat substanțial. Prefacerile erau evidente în orașele și târgurile provinciei, în sate erau mai puțin vizibile, dar au cuprins toate domeniile vieții sociale. Altor realități trebuiau să le facă față cetățenii și comunitățile naționale bucovinene în ultimii 55 de ani ai stăpânirii habsburgilor în Bucovina.

În primul rând situația demografică era alta: de la circa 70–75 de mii de locuitori în 1775 (60% români, 34% ruteni și huțuli, 6% evrei, armeni, țigani, alții)¹²⁵⁴, s-a ajuns la 510 mii de suflete (43% români, 37% ruteni, 10% evrei, 7% germani, 3,5% maghiari, 9,5% polonezi, armeni și lipoveni)¹²⁵⁵. Este vorba de o creștere a populației de peste 700% în 94 de ani. Grupul etnic românesc, majoritar la data anexării, pierde acest statut și, deși rămâne încă cel mai numeros din Bucovina, nu-și poate impune interesele în instituțiile politice prin mecanismele democratice ce se prefigurau a se instaura după revoluția din 1848. Apar comunitățile naționale germană, poloneză, maghiară și rusă (lipovenească), iar cele evreiești și armene se întăresc. Colonizări succesive (organizate de stat) și imigrații permanente (tolerate de autoritățile imperiale) sunt cauzele principale ale noii realități demografice și nu sporul natural al populației, afectat puternic de mortalitatea infantilă ridicată în rândurile băștinașilor. Mai trebuie subliniat faptul că tendința de scădere a ponderii românilor este un fenomen constant ce se va menține până la Primul Război Mondial, în timp ce celelalte comunități, cu precădere cele ruteană și evreiască, se întăresc numeric. Localitățile urbane capătă, treptat, trăsături tot mai cosmopolite, iar în cele rurale conservatorismul tradiționalist rămâne puternic.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹²⁵⁴ Numărul locuitorilor Bucovinei în 1775 este controversat. Cele mai multe studii dau date apropiate de cele prezentate.

¹²⁵⁵ Date din recensământul efectuat în anul 1869.

Anii grei din timpul subordonării administrative galițiene (1786–1849) trecuseră. Influențele catolice, mai ales în învățământ, nu mai erau atât de puternice. Reformele de după anul 1848 prind contur tot mai clar și, după mai bine de un deceniu cu decizii politice contradictorii (1849–1860), Bucovina devine ducat autonom al Coroanei Imperiale (1861). Infrastructura provinciei se extinde și se modernizează. Mugurii capitalismului se dezvoltă sesizabil, banii își întăresc rolul în toate domeniile, mai pregnant în economie. Încet, încet, poate prea lent față de alte zone ale imperiului, creșterea nivelului calității vieții este resimțită de tot mai mulți oameni.

Structura repartiției marilor proprietăți de terenuri nu mai era cea de pe timpul Moldovei. Principalele instituții deținătoare de sate, moșii și păduri (mănăstirile și schiturile, Episcopia Rădăuți și Domnia Moldovei), prin reformele impuse, au pierdut total sau în parte fondurile funciare pe care le dețineau. Boierii și mazilii moldoveni, din motive economice legate în special de instaurarea noului sistem juridico-administrativ din țară, au înstrăinat bucăți importante din suprafețele agricole și silvice pe care le dețineau, iar mulți au falimentat. În aceeași vreme, herghelia statului, stabilită în Rădăuți din 1792, exploata o suprafață de teren arabil de aproape 10 000 de hectare din proprietatea Fondului religios ortodox-oriental al Bucovinei¹²⁵⁶ și aducea în zonă metode, materiale și tehnologii agricole în măsură să producă progres în viața sătenilor și orașenilor din preajma ei.

Biserica ortodoxă, care gira confesional comunitățile românească (în totalitate) și ucraineană (în cea mai mare parte), își găsisese o stare de stabilitate care-i facilita și ei dezvoltarea. Vechea Episcopie din Rădăuți, mutată la Cernăuți în 1781, era condusă de un consistoriu destul de eficient și își mărise considerabil numărul de parohii. Bisericele sătești și preoții lor sunt foarte activi în promovarea primelor forme de învățământ modern în toate zonele provinciei. Două instituții înființate de Curtea Imperială, Fondul religios greco-oriental al Bucovinei (1783) și Institutul Teologic Cernăuți (1827), constituiau o garanție temeinică în rezolvarea problemelor materiale ale Bisericii Ortodoxe și creșterea gradului de instruire a clerului din cadrul acesteia (la mijlocul secolului al XIX-lea, în Eparhia Bucovinei toți preoții erau absolvenți de studii superioare).

Situația școlară din Bucovina în 1775 nu este încă pe deplin cunoscută. Cert este că erau deschise șase școli domnești (Suceava, Cernăuți, Rădăuți, Putna, Câmpulung Moldovenesc, Câmpulung Rusesc), o școală episcopală la Rădăuți, Academia Teologică de la Putna, un număr necunoscut de școli mănăstirești și o formă de școlarizare privată prin învățători ambulanți. La modul general, istoriografia apreciază că învățământul din Bucovina, la data ocupării acesteia de către Imperiul Habsburgic, era mai dezvoltat decât în restul Moldovei¹²⁵⁷. În 1862 funcționau 122 de școli „poporale”, confesionale și „triviale” (cu trei discipline de studiu: cititul, scrisul și socotitul) – 64 ortodoxe, 42 catolice, 12 evanghelice, două evreiești, una armeană și una lipovenească; două școli clericale; două gimnazii (unul înființat la Cernăuți în 1808 și celălalt la Suceava, în 1860) și Preparandia Ortodoxă (Cernăuți, 1849)¹²⁵⁸. Cu toate acestea, învățământul public primar și secundar era încă departe de a cuprinde toate localitățile bucovinene. Puțini elevi urmau cursurile școlare, localurile școlilor erau improvizate, numărul învățătorilor redus. Abia în anul 1869, reforma învățământului public din împărăție avea să conducă la extinderea treptată a școlilor în toate comunele provinciei. Cu timpul, învățătoria bucovineană devine tot mai numeroasă și constituie un corp profesional ce va juca roluri importante, în toate comunitățile naționale și în toate locurile, până la sfârșitul monarhiei bicefale (1918).

Mentalitățile cunosc o evoluție spre copierea formelor celor de tip central-european, dominante în cadrul monarhiei. Administrația austriacă, prin abilitate (nu lipsită de cinism politic) și corectitudine, treptat, a cucerit admirația unei mari părți a funcționării și intelectualității românești din Bucovina. Și masele apreciau felul de conducere al treburilor publice în imperiu, binefacerile traiului într-un stat de drept, deși sufocant prin birocrație. Dar, dincolo de calitatea superioară a serviciilor de stat (corupție aproape inexistentă, activitate stabilă și predictibilă, atitudine corectă față de cetățean etc.), se întâlneau și destule racile, în special legate de tratamentul inechitabil aplicat

¹²⁵⁶ Acesta a fost înființat în anul 1783, prin exproprierea parțială sau totală a proprietăților funciare mănăstirești și a Episcopiei de Rădăuți și administrat printr-o lege specială emisă de stat. Din veniturile Fondului, care s-a dezvoltat în special în domeniile forestier și minier, se întrețineau biserici, se înființau școli, se plătea clerul și se suportau cheltuielile Institutului Teologic Cernăuți (ulterior ale Facultății de Teologie a Universității Cernăuți).

¹²⁵⁷ Vezi Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007, p.

grupurilor etnice și crearea de tensiuni între acestea, lipsa unui ideal comun, divinizarea persoanei împăratului, împilarea națională și germanizarea, alcoolizarea dirijată a satelor ș.a.

Introducerea liberalismului în imperiu prin Constituția din 1861 favoriza dezvoltarea democrației și economiei, dar și concurența dintre comunitățile etnice în toate secțiunile vieții publice. Spiritul asociativ se manifestă din ce în ce mai des, apar primele organizații ale societății civile, care se implică tot mai mult în activitățile de zi cu zi. Odată cu întărirea numerică, economică și organizatorică a comunităților alogene, își fac apariția și cele dintâi forme ale doctrinei „bucovinismului” (Bukowinaerthum)¹²⁵⁹, se înțelege, foarte convenabilă guvernului din Viena. Ademenirilor pe această cale le-au căzut victime, în timp, mulți dintre cei ce se considerau băștinașii acestui pământ.

Intellectualitatea românească începea să simtă pericolul dispariției comunității naționale pe care o reprezenta. Se răspândea, cu destul temei, teama pentru pierderea valorilor culturale, economice și sociale moldovenești cu care se trăise din vechime și înlocuirea lor cu forme străine, implantate de un regim, în esență, civilizator. Ideea că Austria a adus aici numai civilizație, pentru a nu se denatura realitățile, trebuia comentată și nuanțată și boierii instruiți manifestau adesea atitudini critice. Aceștia știau bine că bucovinenii aveau istorie, cultură, religie și tradiții proprii la data ocupării lor de către habsburgi. Acum, în noile condiții statale, poate chiar instinctiv, simțeau că asupra acestor valori a început o luptă sistematică ce urmărea lichidarea lor. În orașe și instituții publice, limba română își pierduse aproape în întregime rolul de altă dată. Noua viața socială și politică a Bucovinei a validat noi structuri, altele decât cele de tip moldovenesc, în care s-au încadrat persoane străine, alese, instruite și numite potrivit interesului general al statului de a obține cât mai bune și rapide rezultate economice din potențialul aflat la dispoziție în Țara Fagilor. Este de înțeles că limba germană a trecut în prim plan, devenind limba oficială în burocrația de stat, în care se înțelegeau naționalitățile nou venite în Bucovina.

Descrise sumar, acestea au fost împrejurările în care a fost creată, în 1862, cea mai prestigioasă organizație asociativă a românilor din fostele ținuturi moldovene ale Sucevei, Câmpulungului Moldovenesc, Cernăuțiului și Câmpulungului Rusesc: „Reuniunea Română pentru Leptură în Cernăuți”. Această asociație a societății civile avea să fie cea mai importantă din cadrul comunității românești, se va implica în toate domeniile care-i erau permise de statut, va lupta pentru interesele românești și va pregăti, constant și eficient, unirea din 1918.

Preocupări pentru înființarea unor asociații de acest tip au existat la toate naționalitățile care trăiau în Bucovina. Pentru a tempera tendințele de exclusivism și exagerări naționaliste, statul austriac a intervenit prin impunerea unei restricții de ordin general la elaborarea statutelor: membrii societăților, indiferent de comunitatea care le iniția, pot avea orice naționalitate, orice confesiune și nu pot fi selectați din rândurile tineretului studios. Îngrădirea nu a putut împiedica o tendință generală existentă în Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în perioada 1900–1918 a secolului al XX-lea și organizațiile de acest tip au devenit, aproape în totalitate, strict naționale și în stare de adversitate între ele.

Fondatorii

Ideea care a generat inițiativa realizării „Reuniunii Române pentru Leptură în Cernăuți” este de presupus că a venit din mai multe direcții. Pe de o parte, aceasta a pornit de la românii instruiți (în special boieri, cu precădere tinerii Alexandru și Gheorghe Hurmuzachi¹²⁶⁰, dar și alții), care se simțeau defăimați pentru presupusa incultură a neamului din care făceau parte. Ei își întăresc simțul românesc și sentimentul apartenenței la un popor latin împrăștiat în principatele dunărene, imperiile țarist și habsburgic și conștientizează originile lor nobile. Pe de altă parte, ideea a pornit de la Aron

¹²⁵⁹ Doctrina urmărea o omogenizare a societății prin atenuarea până la dispariție a trăsăturilor naționale a indivizilor și grupurilor etnice din care făceau parte, întărirea rolului culturii și limbii germane în viața publică și în viața privată a cetățenilor.

¹²⁶⁰ Alexandru Hurmuzachi (1823–1871) – descendent al unei familii boierești cu sediul la Cernauca, regiunea Cernăuți (azi Ucraina), fratele istoricului Eudoxiu Hurmuzachi. Licențiat în drept la Universitatea din Viena. Membru fondator al Societății Literare din București (1866), viitoarea Academie Română. Gheorghe Hurmuzachi (1817–1882) – licențiat în drept la Viena. Deputat în Dieta Bucovinei de la Cernăuți și în Camera Imperială din Viena. Președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1863–1882).

Pumnul¹²⁶¹, care activa la Cernăuți ca profesor de română la Gimnaziul de Stat și dobândise în scurt timp un prestigiu notabil. Se stabilise în capitala Bucovinei pentru a i se pierde urma participării sale la evenimentele anului 1848 din Transilvania. A devenit un apropiat al fraților patrioți Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi, împreună cu ei realizând redactarea primei gazete cernăuțene editate și în românește în Bucovina habsburgică¹²⁶². Cunoștea activitatea Societății de Lectură ce se înființase la Blaj, în 1838, participase în mod direct la fondarea Societății Teologilor Români, în 1844 și făcea în toate împrejurările dovada unui om de acțiune. A treia direcție de inițiativă vine de la tinerii români aflați la studii la Viena, care se implicaseră în campania electorală pentru Dieta Bucovinei din martie 1861. Trei studenți, toți foști elevi la Cernăuți ai lui Aron Pumnul, Ion G. Sbiera¹²⁶³, Artemie Berariu-Ieremievici¹²⁶⁴ și Leon Popescu¹²⁶⁵ au trimis în Bucovina un amplu manifest electoral¹²⁶⁶, în care făceau o pertinentă radiografie a stării de lucruri din comunitatea românească și cereau să se țină cont de interesele naționale în acordarea voturilor. Nu s-a întâmplat asta și aceste prime alegeri au avut darul să zdruncine serios starea de inactivitate pe tărâm național a românilor. Rezultatul a fost dezamăgitor pentru ei: între cei 12 deputați dați de circumscripțiile rurale (unde majoritatea alegătorilor erau români), doar trei erau de naționalitate română. Asta i-a determinat pe junii intelectuali să nu rămână nepăsători la chestiunile publice din provincia lor. Îndemnați și de cele ce se petreceau în sânul altor comunități naționale, bucovinene sau din alte provincii ale monarhiei¹²⁶⁷, aceștia pun la cale înființarea unei asociații cu caracter național, pentru promovarea intereselor românești în nordul înstrăinat al Moldovei.

Ion G. Sbiera, probabil consultându-se cu Aron Pumnul, a întocmit un proiect de statut¹²⁶⁸, l-a prezentat unui comitet de inițiativă din care făceau parte Orest Renei¹²⁶⁹, Leon Popescu, Nicolae Vasilco¹²⁷⁰ și Leon Ciupercovici¹²⁷¹. Apoi, în înțelegere cu frații Hurmuzachi, au supus statutul aprobării guvernatorului Bucovinei, contele Rudolph Amadei¹²⁷² (1 ianuarie 1862). După încuviințarea stăpânirii, a fost stabilită data primei adunări generale la 19 aprilie/1 mai 1862. Adunarea s-a ținut într-una dintre sălile Primăriei Cernăuți în prezența a 12 membri, între care boierii Iancu Costin¹²⁷³ (conducător al adunării), Alexandru Costin¹²⁷⁴, Alexandru Hurmuzachi, Gheorghe Hurmuzachi și Nicolae Vasilco, profesorii Ion Calinciuc¹²⁷⁵ și Ion G. Sbiera, medicul Mihai Zotta (cel

¹²⁶¹ Aron Pumnul (1818–1866) – ardelean stabilit în Cernăuți după evenimentele din 1848. Primul profesor de limba română la Gimnaziul de Stat Cernăuți, unde l-a avut elev pe Mihai Eminescu.

¹²⁶² „Bucovina». Gazetă românească pentru politică, religie și literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur”. Apare la Cernăuți, în limbile română și germană, în perioada 1848–1850, sub conducerea fraților Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi.

¹²⁶³ Ion G. Sbiera (1836–1916) – istoric și folclorist. Succesor al lui Aron Pumnul la catedra de română a Gimnaziului de Stat Cernăuți (1861–1871). Profesor la Universitatea Cernăuți (1875–1906), șeful catedrei de limba română. Membru al Academiei Române.

¹²⁶⁴ Artemie Berariu (1834–1922) – preot și publicist. Licențiat în teologie la Cernăuți (1858) și în filologie clasică la Viena (1861). Profesor la Institutul de Teologie Cernăuți (1868).

¹²⁶⁵ Leon Popescu (1838–1895) – Preot și profesor de religie în Cernăuți. Intrat în conștiința publică ca un salvator, pentru activitatea sa din timpul epidemiei de holeră (1866–1867).

¹²⁶⁶ Vezi Ion G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Tipografia universitară „R. Eckhardt”, 1899, pp. 134–140.

¹²⁶⁷ De notat mai ales Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român, care s-a înființat la Sibiu, în septembrie 1861, cu nouă luni înaintea societății cernăuțene.

¹²⁶⁸ Vezi Ion G. Sbiera, *op. cit.*, p. 172.

¹²⁶⁹ Orest Renei de Herșeni (1836–1899) – jurist. Căpitan districtual la Rădăuți. În timpul mandatului său s-a organizat Congresul Studențesc de la Putna (1871) și s-a inaugurat Gimnaziul de Stat Rădăuți (1872).

¹²⁷⁰ Nicolae baron de Vasilco (1840–1887) face parte dintr-o cunoscută familie boierească bucovineană, cu reședința la Berhomet, districtul Storjineț. Sprijinitor al societăților studențești și de binefacere din Bucovina.

¹²⁷¹ Leon Ciupercovici – funcționar pe lângă mai multe judecătoriai din Bucovina.

¹²⁷² Rudolph von Amadei (1814–1898) – guvernator al Ducatului Bucovina în perioada 1862–1865.

¹²⁷³ Iancu Costin (1809–1866) – descendent al familiei boierești care a dat Moldovei pe cronicarii Miron și Nicolae Costin.

¹²⁷⁴ Alexandru Costin – urmaș al aceleiași familii ca și Iancu Costin. Își avea reședința la Nepolocăuți, districtul Cernăuți. Membru în Comitetul Țării Bucovina și în comitetul de conducere al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

¹²⁷⁵ Ion Calinciuc (1812–1875) – preot în Cernăuți și profesor de teologie dogmatică la Institutul Teologic din capitala Bucovinei (1838–1875).

mai vârstnic participant la adunare, se pare că era și bolnav)¹²⁷⁶, preotul Leon Popescu, ofițerul Teofil Romanovici¹²⁷⁷ și funcționarii Orest Renei și Leon Ciupercovici. Nouă persoane dintre cele prezente și profesorul Aron Pumnul vor constitui primul comitet de conducere al noii organizații în componența următoare: Mihai Zotta – președinte, Alexandru Hurmuzachi – vicepreședinte, Ion G. Sbiera – secretar (singura funcție care era retribuită), Aron Pumnul, Alexandru Costin, Ion Calinciuc, Leon Ciupercovici, Nicolae Vasilco, Orest Renei și Leon Popescu – membri.

Se impun câteva precizări referitoare la alegerea președintelui Mihai Zotta. Acesta era bucovinean, făcea parte dintr-o familie cunoscută și apreciată. Se remarcase în provincia natală prin participarea în delegația bucovinenilor care a prezentat împăratului, în 1848, la Viena, *Petițiunea* poporului bucovinean și prin activitatea depusă la înființarea Bibliotecii Țării Bucovina, în 1851. Era ginerele Elizei Sturza, sora fraților Hurmuzachi și, de mai bine de treizeci de ani, activa la Iași, unde a ajuns să ocupe poziții sociale destul de însemnate și unde a participat la constituirea unor importante organizații profesionale. Sunt destule argumente pentru a concludiona că alegerea sa a fost impusă din considerentele de tactică politică (abilă) ale liderilor români bucovineni din acele timpuri. Zotta nu era expus în niciun fel în fața autorităților austriece și garantau pentru el o conduită impecabilă și frații Hurmuzachi, din familia cărora făcea parte. Fapt este că, în anul în care a fost președinte, nu a participat la nicio adunare și nu a semnat niciun act al „Reuniunii Române pentru Leptură în Cernăuți”. Cel care a condus asociația la începuturile ei a fost Alexandru Hurmuzachi, secondat de fratele său, Gheorghe.

Statutar, limba oficială a noii organizații este cea română, inclusiv în relațiile cu autoritățile austriece locale sau de la Viena. Însă nu era vorba de limba vorbită curent în Bucovina acelor vremuri, ci de forma ei „pumnulistă”¹²⁷⁸, puternic sprijinită de unii dintre elevii mentorului transilvănean, în primul rând de Ion G. Sbiera, care era secretarul „Reuniunii Române pentru Leptură în Cernăuți”. Acest fapt a avut o urmare negativă, conducând în timp la dificultăți de colaborare cu românii din principate¹²⁷⁹.

„Reuniunea Română pentru Leptură în Cernăuți” a funcționat sub această titulatură până în anul 1865. Propunerea de schimbare a denumirii în „Șoțietatea Bucovineană pentru Literatura și Cultura Poporului Român” (de remarcat similitudinea aproape perfectă cu denumirea „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român”) adoptată de adunarea generală din 1863, nu este acceptată de autoritățile locale, care admit formularea „Șoțietatea pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, nume sub care se înaintează spre validare curții imperiale. Propunerea este aprobată în 1864 și intră în funcțiune la începutul anului 1865, an în care-și începe mandatul unul dintre cei mai vrednici președinți din istoria Societății: Gheorghe Hurmuzachi. În perioada 1865–1869 denumirea oficială este cea amintită mai sus, iar din 1869 până în prezent titulatura este cea de „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” (în continuare Societatea).

Liderii

După primul an de activitate, în 1863, adunarea generală a asociației îl alege ca președinte pe episcopul Eugenie Hacman¹²⁸⁰, fără ca acesta să fie prezent și fără să fi depus vreo activitate notabilă în domeniu. Totuși, era apreciat pentru introducerea limbii române în activitatea didactică a Institutului Teologic Cernăuți (1848) și pentru cele două sute de florini depuși drept cotizație. Speranța că va sprijini material „Reuniunea Română pentru Leptură în Cernăuți” prin implicarea eparhiei pe care o conducea s-a dovedit a fi deșartă.

¹²⁷⁶ Mihai Zotta (1800–1864) – studiază medicina la Viena (licența în 1826). Medic al orașului Iași (1829–1831) și „promedic” al Moldovei (1831–1833). Cofondator al Cercului de Lectură Medical Iași (1830) și al Societății de Medici și Naturaliști din Iași (1833). Primul președinte al Reuniunii Române pentru Leptură în Cernăuți (1862).

¹²⁷⁷ Teofil Romanovici – căpitan la Regimentul 41 Infanterie Cernăuți.

¹²⁷⁸ Curent de influențare a evoluției limbii române prin impunerea pregnantă a elementelor de latinitate, creat în Bucovina de Aron Pumnul, sub influența teoriilor și practicilor lingvistice promovate de Școala Ardeleană.

¹²⁷⁹ Sunt bine cunoscute atitudinile critice pe această temă ale lui Vasile Alecsandri și Dimitrie Petrino, colaboratori la „Focea Șoțietății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”.

¹²⁸⁰ Eugenie Hacman (1793–1873) – profesor la Institutul Teologic Cernăuți (1827–1835). Episcop (1835–1873) și întâiul mitropolit al Bucovinei (1873). Căpitan al Țării Bucovina (1861), membru în Camera Magnaților din Viena. Acuzat de atitudine părtinitoare față de comunitatea ucraineană.

A urmat o perioadă de 18 ani (1865–1882), în care Societatea a fost condusă de Gheorghe Hurmuzachi în calitate de președinte, perioadă bogată în realizări, în care s-a validat deplin rolul acesteia în viața românilor bucovineni. În timpul serviciului său, în primul rând datorită calității sale de membru al Camerei Imperiale din Viena, dar și indisponibilității impuse de starea de sănătate, au existat perioade în care Societatea a fost condusă de către vicepreședinți: Ion Calinciuc (1871), Silvestru Morariu¹²⁸¹ (1874–1880) și Miron Calinescu¹²⁸² (1880–1882).

Lui Gheorghe Hurmuzachi i-au urmat Victor Stârcea¹²⁸³ (1882–1888), Iancu (Ion) Zotta¹²⁸⁴ (1888), Eudoxiu G. Hurmuzachi¹²⁸⁵ (1889–1899), Dionisie Bejan¹²⁸⁶ (1900–1920). Dintre toți cei care au fost în fruntea Societății între anii 1882 și 1918, trebuie remarcat Dionisie Bejan, care a condus competent, direct, modest și echilibrat destinele asociației, într-o vreme caracterizată prin aprinse dispute politice și pe teren religios.

Obiceiul de a se delega atribuțiile președintelui către vicepreședinți s-a întâlnit în intervalele de timp 1882–1888 (când a girat conducerea Miron Călinescu), 1889–1896 (Vladimir Repta¹²⁸⁷) și 1896–1899 (Dionisie Bejan).

Lista vicepreședinților Societății din perioada austro-ungară cuprinde numele unor personalități de prim rang în istoria românilor bucovineni: Alexandru Hurmuzachi (1862–1863), Gheorghe Hurmuzachi (1863–1865), Ion Calinciuc (1865–1874), Silvestru Morariu (1874–1884), Miron Calinescu (1884–1889), Vladimir Repta (1889–1900), Alexandru N. Hurmuzachi¹²⁸⁸ (1900–1904), Sextil Pușcariu¹²⁸⁹ (1909–1914), Iancu Flondor¹²⁹⁰ (1909–1911), T. V. Stefanelli¹²⁹¹ (1911–1914).

Au îndeplinit funcția de secretar al Societății: Ion G. Sbiera (1862–1864), Ambrosiu Dimitroviță (1864–1866), Leon Popescu¹²⁹² (1867–1868), Miron Calinescu (1868–1884), Calistrat Coca¹²⁹³ (1884–1888), Dimitrie Socolean¹²⁹⁴ (1888–?), Iancu Balmoș (?–1902), Dorimedont Popovici¹²⁹⁵ (1873–1950), George Tofan (1909–1914).

¹²⁸¹ Silvestru Morariu-Andrievicei (1818–1895) – preot și profesor la seminarul diecezan din Cernăuți. Mitropolit al Bucovinei și Dalmației (1880–1895). Autor de manuale școlare, traducător, editor de gazete.

¹²⁸² Miron Calinescu (1837–1912) – teolog, profesor în învățământul secundar din Cernăuți, publicist. Profesor de teologie morală la Facultatea de Teologie a Universității Cernăuți (1877–1881). Deputat în Dieta Bucovinei. Editor de calendare pentru popor.

¹²⁸³ Victor baron de Stârcea (1839–1908) – boier bucovinean cu reședința la Tărășeni. Om politic implicat în mișcarea națională a românilor din Bucovina. Deputat în Dieta Bucovinei și membru în Camera Imperială de la Viena.

¹²⁸⁴ Iancu cavalier de Zotta (1840–1896) – jurist. Ginerelul lui Gheorghe Hurmuzachi, mare proprietar la Noua Sulița. Deputat în Dieta Bucovinei și membru al Camerei Imperiale din Viena.

¹²⁸⁵ Eudoxiu (Doxuță) G. Hurmuzachi (1845–1931) – fiul lui Gheorghe Hurmuzachi (nu trebuie confundat cu unchiul său, istoricul Eudoxiu Hurmuzachi). Licențiat în drept la Viena. Funcționar de stat, căpitan districtual la Suceava și Cernăuți (1878–1891), deputat în Dieta Bucovinei și în Parlamentul din Viena. Președinte al Partidului Național Român din Bucovina.

¹²⁸⁶ Dionisie Bejan (1837–1823) – preot în sate bucovinene (1869–1884) și consilier consistorial la Mitropolia Bucovinei și Dalmației (1884–1918), cancelar sinodal (1896–1918). Deputat în Dieta Bucovinei. În calitate de președinte al Societății, a condus lucrările Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918, care a hotărât unirea cu România.

¹²⁸⁷ Vladimir Repta (1842–1926) – teolog, profesor la Gimnaziul de Stat Cernăuți (1868–1871). Profesor de exegeza Noului Testament la Institutul Teologic (1873–1875) și la Facultatea de Teologie a Universității Cernăuți (1875–1895). Vicar general (1896–1902) și mitropolit al Bucovinei (1902–1924). Deputat în Dieta Bucovinei și membru al Camerei Imperiale din Viena. Membru corespondent al Academiei Române (1919).

¹²⁸⁸ Alexandru N. Hurmuzachi (1869–1946) – nepot de frate al academicianului Alexandru Hurmuzachi, vicepreședinte al Societății. Jurist. Funcționar în Cernăuți. Deputat în Dieta Bucovinei, pe care a condus-o între 1910–1918. Senator în Parlamentul României (1919–1920).

¹²⁸⁹ Sextil Pușcariu (1877–1948) – filolog. Profesor la universitățile din Cernăuți (1906–1919) și Cluj (1919–1945). Membru corespondent (1905) și titular (1914) al Academiei Române. A jucat un rol important în unirea Bucovinei cu România (1918).

¹²⁹⁰ Iancu Flondor (1865–1924) – boier bucovinean cu reședința la Storojineț. Jurist. Important om politic, fondator al Partidului Național Român din Bucovina (1892). A jucat un rol major la unirea din 1918, președinte al guvernului Bucovinei instaurat la Cernăuți în 1918. Ministru pentru Bucovina în guvernul României.

¹²⁹¹ Teodor V. Stefanelli (1849–1920) – licențiat în drept la Universitatea din Viena, publicist. Magistrat în Cernăuți, Câmpulung Moldovenesc, Suceava, Lemberg și Viena. Membru al Consiliului Național Român din Bucovina (1918). Fost coleg de studii cu M. Eminescu la Cernăuți și Viena.

¹²⁹² Leon Popescu (?–1869) – a nu se confunda cu preotul Leon Popescu, fondator al Reuniunii Române pentru Lectură în Cernăuți. Jurist cu studii la Viena.

¹²⁹³ Calistrat Coca (1853–1918) – absolvent al Facultății de Teologie Cernăuți (1877). Preot la Molodia și în Cernăuți. Profesor de religie la principalele școli secundare din Cernăuți. Publicist. Autor de manuale școlare.

¹²⁹⁴ Dimitrie Socolean (1842–1922) – învățător și director școlar în Cernăuți. Președinte al Reuniunii Școlare Române în Bucovina (1905). Publicist și activist cultural.

Înființarea „Reuniunii Române pentru Leptură în Cernăuți” a avut un ecou puternic în rândurile românilor bucovineni, în Principatele Unite Române, Basarabia și în Transilvania¹²⁹⁶. La mai puțin de o lună de activitate s-a deschis sala de lectură din Cernăuți, iar peste un an noua structură ajunge la 221 de membri, deși cotizația obligatorie nu era nici pe departe accesibilă oamenilor de rând ce ar fi dorit să se înscrie în rândurile ei¹²⁹⁷. Cei mai mulți dintre noii membri erau preoți, dar și boieri și funcționari. Lipsa unui grup semnificativ de învățători se explică prin numărul încă redus al acestora în Bucovina de atunci și prin veniturile reduse și nesigure pe care le realizau. Mai trebuie amintit rolul jucat în primii ani de activitate de femeile bucovinene din familiile boierești, care au fost foarte active în donații, activități organizatorice și sociale. O dovadă că activitatea Societății în primii ei ani s-a bucurat de apreciere este și faptul că, în 1866, la înființarea Societății Literare din București (din 1871 Academia Română), între membrii fondatori au fost nominalizați și bucovinenii Alexandru Hurmuzachi, Ion G. Sbiera și Ambrosiu Dimitroviță¹²⁹⁸.

Toată perioada cuprinsă între 1862 și 1879 Societatea a activat în locații situate în imobile închiriate, în zona centrală a orașului Cernăuți. În 1879, valorificând fondurile pe care reușise să le agonisească până atunci și cu ajutorul uneia dintre cele mai inimoase doamne românce din vremea austro-ungară, Alma Volcinschi¹²⁹⁹, Societatea reușește să cumpere o casă cu acareturi și teren, situată pe fosta stradă a Transilvaniei, la nr. 7. După ce o repară și o amenajează corespunzător, aici se stabilește sediul Societății pentru următoarele două decenii. Înmulțirea societăților românești (de binefacere, studențești, profesionale, culturale, religioase) impune căutarea de soluții pentru găzduirea lor. Se decide, în 1901, cumpărarea unui hotel situat în Piața Centrală a orașului, în imediata apropiere a Primăriei Cernăuți. Prin amenajare și extindere, clădirea, proprietatea Societății, capătă denumirea de „Palat Național” al românilor și va adăposti aproape toate organizațiile românești ale timpului, o sală de festivități, restaurant, tipografia românească și alte spații comerciale. Aici s-au petrecut toate evenimentele unioniste din toamna anului 1918, cu excepția Congresului General al Bucovinei, ținut în Sala Sinodală a Mitropoliei Bucovinei. Astăzi, în acest imobil este sediul Tribunalului Regional Cernăuți și sediul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina „Mihai Eminescu”.

Trebuie amintit că, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea, în comunitățile naționale importante din Bucovina era o vie preocupare pentru a se prezenta publicului ca proprietare ale unor sedii impunătoare. Astfel, comunitatea evreiască construiește în perioada 1906–1908 un palat impozant (cinci niveluri, sală de spectacole și bal, birouri, spații comerciale etc.), cu o arhitectură specifică epocii și fațadă cu decorațiuni impresionante, situat în Piața Teatrului din capitala Bucovinei. Astăzi, aici funcționează o casă de cultură orașenească, sediul comunității evreiești locale și Muzeul de Istorie și Cultură Evreiască din Bucovina. Comunitatea germană ridică și ea, între anii 1908 și 1910, pe Strada Domnească a orașului Cernăuți, un imobil de mari dimensiuni, cu arhitectură modernă, dotat cu cea mai mare sală de festivități din oraș, săli de expunere și de bibliotecă, magazinul general german, restaurant etc. Aici vor fi adăpostite societățile și asociațiile germane (inclusiv cele studențești și de meseriași). Ucrainenii au dobândit prin cumpărare două clădiri în 1886, le-au unit (1888) și reconstruit corespunzător (1897–1899) și au obținut un palat situat pe Strada Petrovici, în apropierea Catedralei Ortodoxe, peste drum de Biserica Armenească. În această clădire și-au găsit adăpost societățile ucrainene de toate felurile. Polonezii bucovineni și-au construit casa națională (1904–1905), tot pe Strada Domnească, nu departe de

¹²⁹⁵ Dorimedont (Dori) Popovici (1874–1950) – jurist, publicist. Funcționar superior în capitala Bucovinei. Deputat în Dieta Bucovinei (1910–1914) și în Parlamentul României (1919). Ministru de stat pentru Bucovina (1921, 1926–1927). Deținut politic al regimului comunist din România.

¹²⁹⁶ Mircea Irimescu, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–2012). La 150 de ani. Istoric și realizări*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2012.

¹²⁹⁷ Cotizația stabilită era în quantum progresiv, după venituri, plecând de la 12 florini.

¹²⁹⁸ Ambrosiu Dimitroviță (1838–1866) – licențiat în drept la Lemberg, funcționar de stat în Cernăuți. Secretar al „Reuniunii Române pentru Leptură în Cernăuți” (1864–1866).

¹²⁹⁹ Alma Volcinschi (1855–1937) – soția marelui proprietar și medic Ioan Volcinschi, viitoare vicepreședinte a Societății Doamnelor Române din Bucovina, distinsă activistă a comunității românești din Bucovina.

Deutsche Haus, iar în perioada 1905–1945 aici și-a avut sediul majoritatea organizațiilor poloneze. În prezent, imobilul găzduiește Muzeul de Istorie al Bucovinei și Societatea de Cultură Poloneză.

Cea mai importantă implicare a Societății în perioada austro-ungară a fost în domeniul școlar. În perioada 1870–1890 se extinde învățământul primar de stat în toate satele Bucovinei. Școlarizarea primară generalizată impunea crearea de școli secundare, pentru a se putea oferi șansa de continuare a cursurilor pentru absolvenții cu aptitudini deosebite de studiu. Între comunitățile naționale era concurență și pentru ocuparea locurilor din aceste școli. Între români se punea problema lipsei aproape totale de meseriași români, de agronomi calificați, comercianți etc. Locurile pentru studiu și calificare erau din ce în ce mai numeroase. Pe lângă Gimnaziul de Stat din Cernăuți (1808), Preparandia Ortodoxă din Cernăuți – școală de învățatori (1849), Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava (1860) și Școala Reală Superioară din Cernăuți (1862), în anii care urmează se mai înființează: Școala Normală Cernăuți (1870), Școala Agricolă Cernăuți (1871), Gimnaziul Superior de Stat Rădăuți (1872), Școala Normală de Învățătoare (1872), Școala Reală Inferioară (1873), transformată în Gimnaziul de Stat Siret (1899), Școala Tehnică Cernăuți (1873), extinsă ulterior cu secții de construcții, chimie industrială, comerț etc., Școala de Prelucrarea Lemnului Câmpulung (1895), Gimnaziul Inferior de Stat II Cernăuți (1896), transformat în Gimnaziul Superior de Stat II (1901), Gimnaziul Superior de Fete Cernăuți (1898), Gimnaziul Superior de Fete Suceava (1900), Gimnaziul Superior Coțmani (1904), Gimnaziul de Stat III Cernăuți (1906), Gimnaziul de Stat Câmpulung (1907), Gimnaziul de Stat Vijnița (1909), Gimnaziul Superior Real Privat Storojineț (1910).

Acestor școli li se vor adăuga mai multe instituții private de învățământ confesional sau laic. Și Societatea se va înscrie în lista instituțiilor bucovinene care au înființat școli primare private. În anii premergători Primului Război Mondial, ca urmare a rezultatelor nesatisfăcătoare ale recensământului din 1910 pentru români și a abnegației deosebite dovedite de George Tofan¹³⁰⁰, se vor deschide școli private în limba română, cu una până la patru clase, în satele: Breaza, Călinești Cuparencu, Călinești Enachi, Carapciu pe Ceremuș, Comarești, Comarești-Tisovăț, Costești, Cotul Bainschi, Gemenea, Hliboca, Măriței, Mihalcea, Panca și Șerbăuți. Existența acestor școli a fost efemeră, ca și existența Școlii de Învățători private din Cernăuți, inițiată și condusă de același George Tofan.

În majoritatea cazurilor, în școlile secundare, pedagogice și profesionale limba de predare era germana. Abia în ultimele două decenii ale stăpânirii austro-ungare, în unele cazuri, s-au înființat secții paralele cu predarea în limbile naționale ale vechilor locuitori ai Bucovinei (români și ucraineni). Populațiile românească și ucraineană din Bucovina, preponderent rurale, beneficiau de școli unde copiii învățau în limba lor maternă, dar aveau mari probleme la promovarea copiilor în învățământul secundar, la școli situate în orașe unde accesul era dramatic limitat de posibilitățile bănești reduse ale țăranilor și de necunoașterea limbii germane.

În numele românilor pe care-i reprezenta în această chestiune, Societatea a acționat energic și în planuri diferite. Pe de o parte, pentru acordarea de ajutoare, stipendii și burse tinerilor români din gimnazii și universitate (de obicei prin concurs, cu aprecierea deosebită a rezultatelor la limba română) și pentru obținerea de cursuri școlare secundare cu predarea în limba română. Pe de altă parte, Societatea a luptat pentru asigurarea materialelor didactice necesare (manuale, cărți și rechizite) și pentru asigurarea cazării convenabile în orașe a elevilor veniți din sate.

Necesitatea obținerii fondurilor bănești necesare a impus Societății adoptarea mai multor metode de a le procura. De bază a fost, în toată perioada, colectarea cotizațiilor de membru. La asta s-au adăugat nenumărate acțiuni de colectare în cadrul spectacolelor, adunărilor, balurilor, nunțiilor și chiar din pomenile de la înmormântările tradiționale. Pentru colectarea de bunuri și alimente, reprezentanți ai Societății se deplasau prin sate cu trăsuri speciale și rezultatele erau mulțumitoare. Fondurile Societății erau depuse în felurite plasamente de speculații financiare, o dată s-a organizat chiar și o loterie. O latură aparte a activității financiare a Societății a constituit-o gestionarea donațiilor mari făcute de către unii dintre membrii ei (terenuri agricole, case, sume cu destinații stabilite de donatori etc.). De regulă, aceste donații au condus la înființarea mai multor fundații, fără personalitate juridică, dar cu activitate financiară evidențiată separat. Aceste fundații, administrate eficient, au adus în timp venituri importante ce au constituit baza ajutoarelor școlare de toate felurile.

¹³⁰⁰ George Tofan (1880–1920) – profesor de liceu la Suceava și Cernăuți. Publicist și fondator al revistei „Junimea literară”. Lider al corpului didactic român din Bucovina.

S-a început cu Fundațiunea „Pumnuleană” (1867), Fundațiunea „Agnes Popovici” (1870), Fundațiunea „Contele Emanuil Logotetti” (1871), Fundațiunea „Alec cavaler de Popovici” (1871) și s-a continuat cu altele, ajungându-se la începutul Primului Război Mondial la un număr de 33 de fundații¹³⁰¹.

Sute și sute de elevi și studenți au primit susținere financiară din partea Societății. Rapoartele anuale de activitate indică cu exactitate numele beneficiarilor, sumele primite și împrejurările în care s-au acordat. Nominalizările din rapoarte produc impresia că mai mult de jumătate dintre intelectualii români din Bucovina, care au studiat în ultimii 50 de ani de stăpânire habsburgică, au solicitat și au primit ajutoare materiale de la societățile românești cu activitate în domeniu.

În timpul subordonării administrative galițiene a Bucovinei (1786–1849), prea puținele manuale școlare editate în limba română erau tipărite la Viena, Karlovitz sau Lemberg și aveau o circulație restrânsă. După obținerea autonomiei și a statutului de ducat (1861), dezvoltarea învățământului primar public în alte limbi decât germană impune o implicare a Societății în chestiunea editării manualelor. Procedura de elaborare a manualelor în limbile română, ucraineană sau polonă¹³⁰² prevedea ca, după ce erau aprobate de autorități, statul să organizeze licitații de atribuire a lucrărilor, manualele se tipăreau și se recepționau, apoi se deconta o parte din cheltuielile aferente, potrivit contractelor încheiate. Dar pentru asta trebuiau să existe persoane fizice pentru întocmirea și corectarea cărților, precum și persoane juridice autorizate, care să participe la licitații, să adjucească lucrările, să devină parte contractantă cu statul și să asigure fonduri private pentru cofinanțare.

În ceea ce privește comunitatea românească, cei care s-au implicat în redactarea sau traducerea manualelor școlare în limba română formează un șir destul de lung: viitorii mitropoliți Teoctist Blajevici și Silvestru Morariu-Andrievici, profesorii Vasile Ianovici, Aron Pumnul, Ion G. Sbierea, Gherasim Buliga, Ioan Drogli, D. C. Isopescu, Lazăr Turturean, G. Bozdech, Mihai Vicol, învățătorii Ion Litviniuc-Liteanu, Nicolae Ieremievici-Dubău, Crisant Matiassevici. Lângă aceștia au fost încă mulți alții. Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și-a asumat rolul de a colabora cu statul pentru producerea de manuale românești. Membri ei au făcut parte din Comisiunea pentru cărți școlare românești (1867), organism recunoscut de autoritățile imperiale, au elaborat sau tradus manuale, le-au prezentat spre aprobare, apoi Societatea s-a ocupat de tipărirea lor. Trebuie precizat că Societatea a cheltuit și importanțe fonduri proprii pentru manuale, obținând în anumite cazuri și subvenții de la Fondul religios. O parte însemnată dintre cărțile elaborate sau tipărite la Cernăuți s-a folosit și în Transilvania.

Pentru o corectă înțelegere a acțiunilor societăților culturale din toate grupurile etnice bucovinene în chestiunea găzduirii elevilor trebuie precizat că statul austriac nu se implica direct în construirea, dotarea și administrarea internatelor școlare de niciun fel. Cine avea nevoie de astfel de instituții trebuia să și le facă prin forțe proprii. Și aici angajarea Societății a fost importantă pentru românii bucovineni. Primul internat a fost deschis în Cernăuți, în anul 1872, într-o clădire închiriată situată pe Strada Rusească, la capătul dinspre marginea orașului. La vremea respectivă încă nu apăruse sistemul de colectare publică de alimente și materiale acordate gratuit și necesare internatului. Toate cheltuielile trebuiau plătite (alimente, încălzire, întreținere, chirie, ba chiar și impozite). În aceste condiții au rezultat taxe de internat destul de mari, care trebuiau plătite de părinți. Urmarea a fost închiderea cu datorii a întreprinderii amintite mai sus după numai trei ani de activitate.

După alți 24 de ani, chestiunea internatului pentru români se reia cu implicarea mai puternică a Societății. În anul 1898 urma să se sărbătorească jubileul de 50 de ani de la urcarea pe tron a împăratului Franz Josef I și în tot imperiul se pregăteau festivități de amploare. Se aflase că statul urma să sprijine cu fonduri bănești substanțiale lucrările de amenajare a unor instituții private de asistență socială, obiective ce urmau să poarte numele împăratului și să fie puse sub patronajul acestuia. Și la Cernăuți era destulă agitație pe această temă. Comunitățile română și ucraineană, independent una de alta, au decis să profite de împrejurările favorabile. Ucrainenii modernizează sediul casei lor naționale din Strada Petrovici și amenajează aici un internat școlar. Românii, prin Societatea pentru Cultură, cumpără în 1896 un imobil mare și un teren aferent de circa 50 de ari, situat

¹³⁰¹ Constantin Loghin, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–1942), la 80 de ani. Istoric și realizări*, Cernăuți, 1943, pp. 62–64.

¹³⁰² Comunitățile evreiască și armeană au consimțit, fără rezerve, instruirea în limba germană. Despre preocupări în acest domeniu la comunitatea maghiară din Bucovina sunt puține date.

în Cernăuți pe Strada Lumii Noi nr. 24, în apropierea Școlii Reale Superioare și a Școlii Tehnice, și deschide aici, în condiții destul de precare, Internatul de Băieți Români din Cernăuți. Odată pus în funcțiune, cu o capacitate de circa 50 de locuri, internatul putea fi închinat sărbătoririi monarhului, și prin asta reparat, dotat și amenajat corespunzător și cu o contribuție din partea statului. Sub numele de „Internatul Francisc-Iosif de Băieți Români în Cernăuți”, pe care-l purta din 1899, instituția a mai primit două subvenții substanțiale de la Dieta Bucovinei, în anii 1902 și 1906, ajungând în prima etapă la 130 de locuri, apoi la 250 locuri de cazare¹³⁰³. Se rezolva astfel parțial (nevoia reală era de 400 de locuri) problema cazării elevilor români de la toate școlile din orașul Cernăuți. Amintim că, la Cernăuți, în perioada 1910–1911, la inițiativa Societății Meseriașilor, Comercianților și Micilor Industriași Români din Cernăuți, pe un teren oferit de Societate, se construiește Internatul Meseriașilor Români. Din cauza unor greutăți materiale, internatul nu va putea să funcționeze până la unirea din 1918, dar avea să funcționeze în perioada interbelică.

Tot prin implicarea decisivă a Societății se înființează internate de băieți la Rădăuți (1905, capacitate de 50 locuri) și Siret (1904, capacitate de 20 de locuri). Aceste noi instituții private s-au realizat cu mari cheltuieli (la Rădăuți prin cumpărarea teren și construire; la Siret prin cumpărarea și modernizarea unei case cu șapte camere). Se înțelege că problema internatelor românești din Bucovina a fost doar incomplet rezolvată. Multe dintre localitățile în care funcționau școli secundare nu au reușit să aibă astfel de capacități de cazare până la sfârșitul stăpânirii cezaro-crăiești în Bucovina (1918).

Biblioteca Societății a fost înființată chiar din 1862 și a întreținut o sală de lectură cu zeci de publicații periodice în limba română, dintr-o multitudine de locuri unde s-au tipărit. În anul 1880, Societatea primește și Biblioteca Gimnaziștilor Români din Cernăuți (înființată prin donațiile bucovinenilor în 1857, aceasta a fost consultată și de elevul Mihai Eminovici). An de an, fondul de carte a crescut ajungând în 1914 la circa 6 500 de volume. Mai trebuie amintite și zecile de cabinete de lectură inițiate de Societate în localitățile cu populație românească din Țara Fagilor, toate cu biblioteci proprii.

Societatea a dăruit Bucovinei, în perioada habsburgică, primele reviste de cultură și multe calendare pentru popor în limba română. Este vorba despre „Focea Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina” (1865–1869) și de „Aurora Română” (1881–1884), care apar la Cernăuți. În anul 1873, Societatea preia de la Consistoriul Bisericesc al Mitropoliei Bucovinei și Dalmației sarcina de a edita în continuare „Calendarul Poporului” (primul număr apăruse în 1841) și-și respectă obligația în perioada 1874–1886, la care se adaugă un număr cu titlul „Calendarul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, care apare în 1914.

Pentru tipărirea lucrărilor proprii și ale altora, în anul 1897 Societatea devine proprietara tipografiei fondate de mitropolitul Silvestru Morariu în 1883, care avea să funcționeze în diverse locații din Cernăuți până la evacuarea din fața sovieticilor, din martie 1944. De asemenea, în perioada austro-ungară Societatea a avut și o editură proprie.

Tot din grijă pentru conservarea limbii române în Bucovina austriacă, Societatea a organizat și produs evenimente culturale cu impact și efecte deosebite între conașionali noștri. Este vorba despre turneele teatrale organizate în perioada 1864–1914, cu spectacole mai întâi la Cernăuți, iar din 1876, selectiv, și la Suceava, Rădăuți, Siret, Câmpulung și Gura-Humorului. Spectacolele se țineau în săli publice (dacă erau) sau în spații private amenajate corespunzător din hoteluri, restaurante și terase-grădini. Seria de turnee a cuprins anii: 1864 (trupa Vlădescu-Tardini), 1864–1865 și 1870 (trupa Fany Tardini), 1869 (trupa Mihail Pascaly), 1871 (trupa Matei Millo), 1872 (trupa M. Galino), 1874, 1877 (trupa M. Vasilescu), 1875 (trupa C. Demetriade), 1876 (trupa G. Popescu), 1878 (trupa N. Constantinescu), 1880, 1884 (trupa C. Lugoșianu), 1885 (trupa I. D. Ionescu), 1885 (trupa Teatrului Național București), 1887 (trupa L. Chirimescu), 1893 (trupa A. Bobescu), 1910, 1911 (trupa Petre Liciu), 1912, 1913, 1914 (trupa C. Belcot). În acest context trebuie consemnate și acțiunile Societății, din 1910, de a organiza turneul de întâlniri și șezători literare al reprezentanților Societății Scriitorilor din România (în frunte cu M. Sadoveanu), precum și zborul demonstrativ al lui Aurel Vlaicu la Cernăuți, din 1912.

¹³⁰³ Viața elevilor în internat a fost relatată contradictoriu de cei care au locuit în el. Este sigur că cei mai mulți au avut de câștigat prin faptul că au fost admiși acolo. Să nu uităm că internatul avea și o bibliotecă care, între altele, poseda și cele mai cunoscute enciclopedii generale publicate în germană și franceză.

Activitatea Societății în perioada austro-ungară, de altfel în toată existența ei, a fost complexă, cu multe succese, dar și cu eșecuri. Societatea a patronat și conlucrat cu toate celelalte societăți și asociații bucovinene românești care i-au fost contemporane. Singură, Societatea ar fi realizat mult mai puțin. Amintim aici, în ordinea vechimii și spre veșnică cinstire, numele unora dintre ele și anul în care și-au început activitatea: Societatea Studențească „Arboroasa” (1875), Societatea Academică „Junimea” (1878), Societatea Academică „Bucovina” (1880), Societatea „Armonia” (1881), Societatea „Școala Română” din Suceava (1883), Academia Ortodoxă pentru Literatură, Retorică și Muzică Bisericească din Cernăuți (1884), Societatea Cântăreților Bisericești „Lumina” (1890), Societatea Doamnelor Române din Bucovina (1891), Asociațiunea Clerului Ortodox Român din Bucovina (1898), Societatea Mazililor și Răzeșilor Bucovineni (1899), Societatea Academică „Dacia” (1905), Reuniunea Școlară Română din Bucovina (1905), Societatea Meseriașilor, Industriașilor și Comercianților Români din Cernăuți (1907), Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina (1909), Societatea Academică „Moldova” (1910). Lor li se adaugă sutele de arcăși¹³⁰⁴, cluburi culturale, societăți, asociații și reuniuni locale ș.a., persoane particulare care au jertfit timp și bani intereselor naționale românești în Bucovina austro-ungară.

Societatea a supraviețuit dominației austriece în Bucovina, a avut o rodnică activitate în perioada interbelică, a înviat din propria-i cenușă (ca pasărea din mitologie) după perioada comunistă și încă duce și astăzi, sus, cât și cum poate, steagul tricolor pe acest binecuvântat pământ voivodal al Moldovei, din păcate împărțit momentan între două țări.

Societatea a strâns (prin jertfa românilor de pe aceste meleaguri) în perioada discutată o avere însemnată: imobile, terenuri, pinacotecă (care conținea, între altele, lucrări de N. Grigorescu, Șt. Luchian, Epaminonda Bucevschi), tipografie, mijloace bănești, documente, bibliotecă. Despre toate acestea s-a scris și s-a vorbit. Amintim câteva dintre bunurile mai puțin cunoscute ale Societății, păstrate și ele în sediul din Cernăuți, dispărute la prima invazie sovietică în Bucovina (1940): un inel și o șuviță din părul lui Aron Pumnul, precum și o pictură pe carton a acestuia, două tablouri cu Ștefan Vodă (o pictură pe carton după statuia ecvestră de la Iași și o copie pe carton după portretul de la Mănăstirea Putna) și bustul ce-l reprezenta pe fondatorul Alexandru (Alec) Hurmuzachi.

¹³⁰⁴ Asociații cultural-sportive din satele românești bucovinene, înființate la inițiativa Societății Academice „Dacia”, începând cu anul 1905. Au depus o importantă activitate național-patriotică în interes general românesc.

MEMBRII SOCIETĂȚII ACADEMICE „JUNIMEA” DIN CERNĂUȚI PE FRONTURILE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL¹³⁰⁵

ANGHEL POPA

Members of the “Junimea” Academic Society from Chernivtsi on the Fronts of the First World War

(Summary)*

Based on the document stock of the society “Junimea”, the author of this article presents the “Junimea” members who fought in the First World War. The presentation is made chronologically, according to their registrations in the company. The author also introduced three “Junimea” members who did not go to the front to the group of these fighters. They are nevertheless considered heroes, both by the way they have put themselves at the service of the national interests of the Bukovinian Romanians and by their tragic death. These members were the magistrate Ioan Cojocari, the parish priest Atanasie Gherman and the professor Nicolai Ciobotar. The collected data show that 37 former “Junimea” members fought under the Austro-Hungarian flag; ten of them died or were declared missing. The Romanian army included 14 of them; four of them died. A total of 51 members of society fought in the First World War, including 14 dead or missing. The author is of the opinion that it was also other “Junimea” members who fought and died in the First World War, whose biographical information was not mentioned in the chronicle of the society.

Keywords: Bukovina, First World War, “Junimea” Academic Society.

Vara anului 1914 avea să se dovedească deosebit de „fierbinte” pentru Europa și, ulterior, pentru întreaga lume. Un eveniment tulburător s-a petrecut la Sarajevo, reședința administrativă a Bosniei, proaspăt integrată, alături de Herțegovina, Imperiului Austro-Ungar: prințul Franz Ferdinand, moștenitorul tronului imperial, împreună cu soția, au fost asasinați, în 15/28 iunie, de un naționalist sârb. Vestea a șocat popoarele imperiului, în vreme ce cabinetele europene au conștientizat că, de această dată, războiul, evitat până atunci în mai multe rânduri, nu mai putea fi ocolit. Aceeași intuiție au avut-o și alte minți lucide ale vremii.

În această fatidică zi pentru imperiu, la sediul Societății Academice „Junimea” din Cernăuți a fost adusă vestea dublului asasinat de George Pridie, student la Facultatea de Drept¹³⁰⁶, care, în fața colegilor săi prezenți, asernați, a concluzionat: „Asta-i război și desrobire”¹³⁰⁷. Evenimentele ulterioare aveau să confirme afirmația sa. O lună mai târziu, Imperiul Austro-Ungar, conștient de implicațiile Serbiei în asasinat, i-a declarat război. Cât despre „desrobirea” Bucovinei, cum a afirmat George Pridie, aceasta avea să se înfăptuiască, dar plătită cu o mare jertfă de sânge, atât a românilor bucovineni, cât și a celor din Vechiul Regat al României. Numai că în cazul bucovinenilor, ca și al transilvănenilor, se impune a fi subliniat faptul că prețul a fost dublu: ei au plătit despărțirea de imperiul dualist, murind cu arma în mână pe toate fronturile acestuia și luptând, totodată, și ca voluntari în armata română, începând din vara anului 1916. Printre jertfelnici au fost și membrii Societății Academice „Junimea”¹³⁰⁸, asupra cărora vom insista în paginile următoare.

Clopotele mobilizării generale au chemat sub arme toate popoarele heteroclitului imperiu dualist. În rândul acestora s-au aflat și românii din Bucovina. La decretarea mobilizării generale au fost chemați sub arme 30 000 de români bucovineni, numărul lor majorându-se ulterior, în condițiile transformării războiului balcanic într-un război mondial. Bucovinenii, rezerviști și recruți, au fost încadrați în Regimentele Imperiale 23 și 41 Infanterie, 4 și 9 Dragoni, toate constituite în Divizia 43. Cei care depășeau vârsta recrutării (la început vârsta a fost fixată la maximum 42 de ani, prelungirea

¹³⁰⁵ „Analele Bucovinei”, anul XX, nr. 1 (40), 2013, nr. 2 (41), 2013, pp. 193–217, 535–556.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹³⁰⁶ Date detaliate despre studentul George Pridie se găsesc în fișa sa, având nr. 717. Vezi Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita: S.J.I.A.N.), Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 389.

¹³⁰⁷ Vezi Raportul pe anul 1913/1914, de la 1 decembrie 1913 – 3 iulie 1914, în *ibidem*, *Cronica „Arboroasa” – „Junimea”*, vol. IV, p. 262.

¹³⁰⁸ Despre junimenii care au luptat în cadrul armatei române vezi Anghel Popa, *Societatea academică „Junimea” din Cernăuți. 1878–1938* (în continuare se va cita: Anghel Popa, *Societatea academică „Junimea”*), Câmpulung Moldovenesc, Fundația Culturală „Alexandru Bogza”, 1997, pp. 110–127.

războiului a extins-o la 50 de ani), au fost organizați în unități de milițieni sau glotași, constituite în Brigada 35, care a fost dispusă la hotarul împărăției cu Rusia, pentru apărarea graniței¹³⁰⁹.

Mobilizarea generală a lovit, firește, și în tineretul studios român, exceptându-i pe studenții teologi, care erau scutiți de serviciul militar. În aceste condiții, comitetul de conducere al Societății Academice „Junimea” a decis, în grabă, încetarea activității acesteia. Sediul societății și toate bunurile sale materiale au fost puse sub protecția Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, a cărui președinte era consilierul Consistoriului mitropolitan, preotul Dionisie Cavaler von Bejan¹³¹⁰. Steagul organizației studențești, din rațiuni și cauze care nu ne sunt cunoscute, a fost trecut clandestin în Vechiul Regat al României, de fostul junimean George Traian Cavaler von Gallin¹³¹¹, care a beneficiat de imunitatea diplomatică a tatălui său¹³¹², viceconsul și consul al Vechiului Regat al României la Cernăuți. Steagul a fost depus la Academia Română, fiind readus la Cernăuți în anul 1919, în împrejurări speciale, după cum vom constata pe parcursul lucrării prezente. În ceea ce îi privește pe membrii Societății, aceștia, în marea lor majoritate fiind mobilizați sub steagul negru-galben al pajurei împărătești, au înfruntat moartea în tranșeele fronturilor din Serbia, Galiția și Italia, luptând cu una dintre cele mai puternice și numeroase armate a lumii, armata imperială a Rusiei. Unii dintre ei „s-au împărtășit de eterna binecuvântare a morții în cadrul eroismului războinic și al martirajului național”, cum a consemnat *Cronicarul* societății¹³¹³; alții, luați prizonieri, au cunoscut lagărele din Rusia și Italia, intrând, ulterior, ca voluntari în Legiunile românești, constituite din inițiativa prizonierilor români transilvăneni aflați în lagărele din Rusia, acțiune sprijinită și de Vechiul Regat al României, pentru a lupta „alături de frații lor din România liberă, în vederea liberării lor de jugul milenar străin”, cum au cerut inițiatorii acestei acțiuni istorice într-un *Memoriu* adresat ambasadorilor țăriiilor membre ale Antantei acreditați la Petrograd (noua denumire dată orașului Sankt Petersburg de guvernul provizoriu al Rusiei)¹³¹⁴. O altă parte dintre ei, începând cu anul 1914, a trecut, pe căi ilegale, în Vechiul Regat al României, împărtășind tragedia neamului românesc, urcând drumul aceleiași Golgote, la capătul căruia avea să se înfăptuiască România Mare. La București s-au alăturat românilor transilvăneni, și ei refugiați sau dezertori, militând împreună, alături de alte forțe politice, pentru intrarea țării în război, „ca să ne mântuiască pe noi și să se întărească pe ea”, cum a afirmat, în 15 februarie (st. v.) 1915, în numele românilor din Imperiul Austro-Ungar, poetul-luptător pentru cauza unității noastre naționale, Octavian Goga¹³¹⁵.

Cei doi ani de neutralitate ai Vechiului Regat al României au echivalat pentru pribegii bucovineni, în totalitatea lor, cu o adevărată criză a „iluziilor pierdute”, ei neînțelegând sau refuzând să înțeleagă politica desfășurată de Ionel I. C. Brătianu, sintetizată și concretizată în faptul că în politică nu există sentimente, că o țară nu putea fi angajată într-un conflict militar, de proporțiile Primului Război Mondial, oricând și în orice condiții, fără a fi obținute dintr-o alianță avantaje maxime, sub toate raporturile, pe plan național. Această realitate a fost reflectată pregnant într-o scrisoare aparținând junimeanului Dionisie Para, datată Botoșani, 3 august (st. v.) 1915, aflat voluntar în Școala de ofițeri cu termen redus, adresată lui Ilie Dugan, fost membru al „Junimii”, refugiat și el în țară: „Câte iluzii nu s-au sfărmat, câte existențe nu au fost distruse și noi cu ce ne alegem? Patria și familia ni le-am pierdut, în schimb ce avem? Nu suntem priviți drept frați vitregi? Mă refer la cei de la cârmă. Din fericire, mai sunt și oameni care gândesc altfel și care nu au renunțat la prea frumosul basm al înfăptuirii României Mari. Dar, deocamdată, suntem mici și n-avem decât un basm și nu un ideal. A trecut un an și tot nimic! N-am dreptate, dacă spun că e numai un basm?”¹³¹⁶.

Acestea erau sentimentele și trăirile tinerilor intelectuali din Bucovina, care erau împărtășite și de celelalte categorii sociale aflate la București. În totalitatea lor, românii bucovinenii refugiați în țară

¹³⁰⁹ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan*, dosar 31, Ilie Dugan, *Amintiri familiare*, partea a II-a, manuscris, p. 224.

¹³¹⁰ Preotul Dionisie Cavaler von Bejan a fost membru de onoare al Societății Academice „Junimea”. Anghel Popa, *op. cit.*, p. 79.

¹³¹¹ *Ibidem*, pp. 61–62.

¹³¹² *Ibidem*, p. 49.

¹³¹³ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, p. 115.

¹³¹⁴ Vezi Raportul lui G. Moroianu, în vol. *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, Atelierele grafice „Cultura națională”, București, 1929, p. 60.

¹³¹⁵ Apud *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor. I-a întrunire a Ligii Culturale ținută la București în ziua de 15 febr. 1915*, Vălenii de Munte, 1915, p. 15.

¹³¹⁶ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan*, dosar 29, f. 5.

doreau intrarea Vechiului Regat al României în război, alături de Antantă, înțelegând că numai în acest mod se va realiza unirea Bucovinei cu țara.

În așteptarea „pornirii steagurilor” – cum a caracterizat N. Iorga momentul declanșării războiului de întregire națională – junimenii au activat în cadrul Ligii Culturale și a Federației Unioniste, sprijinind „prin toate mijloacele lupta pentru determinarea unei acțiuni militare a țării, așteptând clipa mobilizării armatei române, sub al cărei steag vom cădea sau vom vedea izbânda cauzei noastre”¹³¹⁷. Totodată, prin fondarea unor publicații de propagandă, prin conferințe, articole, discursuri sau printr-o importantă activitate desfășurată în cadrul Marelui Stat Major al Armatei Române și al Ministerului de Interne¹³¹⁸, reprezentanții Societății Academice „Junimea” au contribuit la pregătirea aceluși „ceas” – intrarea Vechiului Regat al României în război, alături de Antantă, eveniment petrecut în noaptea de 15/28 august 1916.

O adevărată exuberanță națională s-a produs în țară, cu reverberații profunde în rândul românilor aflați sub stăpânire străină, care așteptau evenimentul, pregătiți pentru jertfa cea mare. A devenit emblematic evenimentul petrecut în satul Carapciu pe Siret, districtul Storjineț, din Bucovina imperială, unde preotul paroh Atanasie Gherman, membru emerit al Societății Academice „Junimea”, „a murit, cum se povestește, de bucurie, când sosi vestea că România a declarat război în vederea înfăptuirii idealului național”¹³¹⁹.

În rândul armatei române care a trecut Carpații s-au aflat și voluntari bucovineni, printre ei și foști junimeni, conștienți, ca întregul tineret studios din Bucovina, de menirea lor, aceea de a „indeplini, în unire cu ceilalți stegari români, marele ideal național al deșteptării și consolidării neamului, ca, întăriți, să stăm ca o stâncă de granit împotriva oricărui pericol și oricărui dușman, iar pentru ziua cea mare, a reafirmării noastre, să fim preparați”, cum a subliniat cu pertinență, într-o scrisoare adresată Societății „Junimea”, adevărat program național pentru bucovineni, preotul paroh Atanasie Gherman¹³²⁰.

Vestitori ai Unirii, tinerii voluntari bucovineni au trecut munții în Transilvania, au luptat în Câmpia Română și au trăit drama retragerii din Moldova. Acești bucovineni proveneau din rândul celor care au trecut pe căi ilegale în țară, imediat ce a izbucnit războiul, în 1914. Primele unități de voluntari bucovineni au fost constituite din prizonierii proveniți din lagărele din Rusia. Aceste unități, din care făceau parte și voluntari transilvăneni și bănățeni, au venit în țară, fiind primite, într-o atmosferă de sărbătoare națională, la Iași, în iunie 1917. Ele au luptat, acoperindu-se de glorie, în armata română până la sfârșitul războiului. Li s-au adăugat, ulterior, alte unități, constituite în Rusia, dar și în Italia.

În acest context, ne punem întrebarea, firească, justificată de tema studiului nostru prezent, care a fost jertfa Societății Academice „Junimea” la realizarea României Mari? Răspunsul, chiar parțial, îl putem găsi numai în documentele din arhiva Societății. Cercetarea acestora ne-a dus la următoarea relevantă constatare. În 14 decembrie (st. n.) 1919, în marea Catedrală Ortodoxă din Cernăuți, Societatea Academică „Junimea” a organizat marele parastas pentru pomenirea morților săi, căzuți pe fronturile Primului Război Mondial. Au fost prezenți toți membrii Societății, în frunte cu președintele de atunci, studentul în drept Emilian Ursuleac¹³²¹. Drapelul Societății, în bernă, readus din România în acel sfârșit de an, a fost purtat de studentul Virgil Cechovschi¹³²². Ceremonia religioasă a fost condusă de episcopul Cernăuțului, Î.P.S. Vorobchievici. Din rândul marelui sobor de personalități ale Bisericii Ortodoxe Române menționăm câteva nume: preot dr. V. Tarnavschi, arhidiaconul Mihai Ursuleac,

¹³¹⁷ O. C. Tăslăuanu, *Sub flămurile naționale. Note și documente din războiul de întregire al neamului*, vol. I, Sighișoara, 1935, p. 125.

¹³¹⁸ Vezi, în acest sens, activitatea desfășurată în Vechiul Regat al României de George Toma, Emilian Slușanschi, Dimitrie Cojocarul și Aurel Morariu. S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. I, pp. 370, 474; vol. II, pp. 235, 249.

¹³¹⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 436.

¹³²⁰ Vezi scrisoarea preotului paroh Atanasie Gherman din 1 decembrie 1905, adresată Comitetului de conducere al Societății Academice „Junimea”, cu prilejul numirii sale ca membru emerit. *Ibidem*, dosar 29, f. 86.

¹³²¹ Anghel Popa, *op. cit.*, p. 63.

¹³²² Vezi fișa nr. 947 a studentului în științe fizico-chimice Virgil Cechovschi, deosebit de succintă ca informații. S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, p. 175.

preot dr. Ipolit Tarnavski, preoții George Ciupârcă, Dimitrie Dan și George Șandru. A predicat, simplu și impresionant, preotul aromân dr. Vasile Gheorghiu¹³²³.

În *Pomelnicul* dat de comitetul de conducere al societății, citit cu acel prilej, erau menționați 58 de morți și dispăruți, fie în cadrul armatei imperiale austro-ungare, fie a celei a Vechiului Regat al României, fără a fi indicat numărul total al combatanților¹³²⁴. Documentul citat nu dă decât cifra celor morți sau dispăruți pe fronturi, nu și numele acestora, așa cum erau, cu certitudine, menționați în *Pomelnicul* dat la Catedrală, ca în toate situațiile similare; nu există pomelnic care să cuprindă doar cifre, ci numai nume de persoane. Dacă dețineam aceste nume, evaluarea era mai facilă. Considerăm cifra menționată greșită, din rațiuni pe care le vom explica.

Din datele cunoscute de noi, prin cercetarea fondului documentar al Societății, rezultă că sub steagul imperial austro-ungar au luptat 37 de foști junimeni, din care au murit sau au fost dați dispăruți 10 combatanți; în cadrul armatei române au luptat un număr de 14, dintre care s-au jertfit pe frontul pentru întregirea neamului patru. Deci, un total de 51 de membri ai Societății au luptat pe fronturile Primului Război Mondial, dintre care au murit sau au dispărut 14, după cum vom arăta în paginile următoare.

Considerăm necesar, totodată, să facem următoarea subliniere: foștii junimeni care au luptat în cadrul armatei române proveneau din următoarele situații: din rândul dezertorilor armatei imperiale (sunt două cazuri), din cei care au trecut ilegal granița în Vechiul Regat al României, începând cu anul 1914 și din prizonierii armatei austro-ungare, luați de Rusia și Italia, care s-au constituit în legiuni românești, ce urmau să lupte în cadrul armatei române. Mai există două situații, să le numim pline de inedit: alți doi foști junimeni, ofițeri în rezervă, care au luptat în armata austro-ungară din 1914 până la capitularea imperiului, în 1918, în România Mare s-au înscris voluntari în armata română, luptând, întreaga campanie din 1919, pe frontul cu Ungaria bolșevică. Pe aceștia, după mici ezitări, am decis să-i menționăm doar ca participanți în ambele tabere beligerante, așa cum, de altfel, realitatea o impune, dar fără să-i includem, sub raport numeric, și în grupul luptătorilor din armata română de până la 1918; în anul 1919 cei doi bucovineni au acționat ca cetățeni ai noului Regat al României.

Revenim, inevitabil, la considerațiile inițiale, de ordin oarecum statistic, dar numai cu scopul de a face lumină în această problemă, neelucidată pe deplin, după trecerea a aproape o sută de ani de la consumarea ei. În acest context, cum se poate explica diferența de 44 de morți dintre cifra din *Pomelnic* și cea menționată de noi, ambele cifre având ca sursă de informare arhiva Societății? În unele documente ale Societății am sesizat un aspect nu lipsit de importanță legat de această problemă. În diferite contexte sunt menționați morții de pe frontul românesc, numeric sau cu numele proprii. Astfel, într-o fișă biografică a unui membru al Societății sunt amintiți „cei cinci eroi ai «Junimii» care au pecetluit înfăptuirea României Mari cu sângele lor”¹³²⁵, fără a li se menționa numele, în vreme ce în *Cronica* Societății sunt nominalizați patru membri: Ion Grămadă, Lascăr Luția, Iustin Breabăn și Toader Turturean¹³²⁶.

Chiar și în fața acestor cifre, pe alocuri contradictorii, avem convingerea, din varii motive, pe care le vom expune, că au mai fost și alți membri ai Societății care au luptat și au murit pe fronturile Primului Război Mondial, dar a căror fișe biografice nu au fost realizate de *Cronicarul* Societății. Oferim, în acest sens, trei exemple. Primul dintre acestea este cel al lui Alexandru Leca Morariu (fiul preotului Constantin Morariu, fost membru al Societății Academice „Arboroasa”, implicat în procesul din 1878), care a luptat în cadrul armatei imperiale austro-ungare, fiind răsplătit cu numeroase medalii. Fișa sa biografică nu a mai fost realizată; în *Albumul* societății îi este trecut doar numele, la nr. 618, cu mențiunea că a fost student la Facultatea de Filosofie, din cadrul Universității din Cernăuți; în rest, pagina este goală¹³²⁷. Într-o situație similară este și Ilie Dugan-Opaiț, care a luptat în cadrul armatei române, trăind o adevărată dramă în Vechiul Regat al României, despre care am scris cu un

¹³²³ *Raportul pe anul administrativ 1919/1920, de la 19 noiembrie 1919 – 13 decembrie 1920*, în *Ibidem*, *Cronica „Arboroasa” – „Junimea”*, vol. IV, p. 277.

¹³²⁴ *Ibidem*.

¹³²⁵ *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 419.

¹³²⁶ *Raport pe anul administrativ 1919/1920, de la 19 noiembrie 1919 – 13 decembrie 1920*, în *Ibidem*, *Cronica „Arboroasa” – „Junimea”*, vol. IV, p. 277.

¹³²⁷ *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 279.

alt prilej¹³²⁸. În *Album* a fost înregistrat sub nr. 656, ca student la Facultatea de Drept din cadrul Universității din Cernăuți; ca și în cazul precedent, pagina este goală¹³²⁹. Al treilea caz este și mai semnificativ, având în vedere că este cel de-al patrulea erou căzut pe frontul pentru întregirea neamului, Toader Turturean. Fișa sa are nr. 781, cu mențiunea că era student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți. În acest caz, deși fișa a fost realizată, din păcate pagina este deteriorată¹³³⁰.

Adăugăm acestor exemple posibilitatea ca în cifra de 58 de morți și dispăruți, comitetul de conducere din acea perioadă să fi introdus și cazurile unor membri ai Societății care au murit în numele idealului național în alte împrejurări decât cele de pe front, cum sunt cele două exemple prezentate de noi în studiul prezent.

La finalul acestor considerente, apreciem că este necesar să menționăm că unul dintre *Albumele* Societății (vol. II) are numeroase pagini deteriorate, fiind atinse de apă și atacate de mucegai, o consecință a celor două refugii din Bucovina (1940 și 1944). Acest volum cuprinde, nefericită coincidență, tocmai pe membrii Societății care au luptat pe fronturile Primului Război Mondial.

În paginile următoare vom prezenta pentru întâia dată în istoriografia Societății Academice „Junimea”, pe luptătorii junimeni din Primul Război Mondial, sub raport numeric, dar și numele lor, însoțit, fiecare, de fișa sa biografică, bazându-ne, evident, pe fondul documentar al Societății. Vom reda fișele în ordinea lor cronologică, în conformitate cu numerele de înscriere ale studenților în cadrul Societății. Considerăm necesară, în cadrul acestei concluzii, o mențiune specială, anticipată de altfel: am introdus, în rândul acestor combatanți, fără să-i includem numeric, trei junimeni pe care îi considerăm eroi, atât pentru modul în care au servit interesele naționale ale românilor bucovineni, chiar dacă nu au fost pe front, cât și pentru modul în care, doi dintre ei, și-au sfârșit viața: magistratul Ioan Cojocari, preotul paroh Atanasie Gherman și profesorul Nicolai Ciobotar.

IOAN COJOCARI

A fost înregistrat ca membru al Societății sub nr. 287, în calitate de student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți, în 16 octombrie 1890. Din fișa sa rezultă că s-a născut în orașul Suceava, în 22 decembrie 1869, într-o familie de armeni, stabilită în Moldova în secolul al XV-lea. Odată cu trecerea timpului, numele familiei a fost românizat, luând denumirea de Cojocari, cu referire la meseria practică de unul dintre descendenți, aceea de cojocar. Bunicul său pe linie paternă, la începutul veacului al XIX-lea, era mare proprietar de pământ în satul Știrbăț sau Chilișeni, din cadrul districtului Suceava. Fișa nu conține date referitoare la anii copilăriei și la studiile preuniversitare.

După absolvirea liceului, a devenit student la Cernăuți și membru al Societății Academice „Junimea”, probabil în anul al doilea de studii, în cadrul căreia a activat până în anul 1892. Nu există în fișă mențiuni referitoare la activitatea sa în cadrul Societății de-a lungul anilor de studenție. După absolvirea facultății a activat în magistratură. S-a angajat și în activitatea politică, devenind, în anul 1913, prefect al districtului Gura-Humorului, funcție pe care a onorat-o prin modul în care și-a servit naționalii în perioada grea a Primului Război Mondial.

Nu a fost pe front, dar a purtat o adevărată bătălie, lungă și grea, cu temutul și durul general Fischer, numit guvernator militar al Bucovinei pe durata războiului. Menționăm că, în calitate de prefect al districtului, s-a opus internării în lagăre a fruntașilor românilor bucovineni, considerați periculoși pentru integritatea imperiului. După internarea unora dintre ei în lagăre, a intervenit, cu mari riscuri, punându-și libertatea în pericol, pentru a li se acorda un regim cât mai uman posibil. Insistențele sale l-au supărat pe călăul Bucovinei, cum a fost calificat generalul de contemporanii săi, care s-a decis să-l aresteze pe prefect, sub motivația de subminare a imperiului pe timp de război. Numai marea popularitate a lui I. Cojocari în rândul românilor din Bucovina și teama unei reacții negative din partea acestora, care, pe fondul războiului, putea avea o consecință a principiului

¹³²⁸ Anghel Popa, *Între fronturi. Bucovineni în România Primului Război Mondial* (în continuare se va cita: Anghel Popa, *Între fronturi*), Câmpulung Moldovenesc, Fundația Culturală „Alexandru Bogza”, 1998, passim.

¹³²⁹ S.J.I.A.N., *Fond Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 323.

¹³³⁰ *Ibidem*, p. 459.

dominoului, determinând răbufniri și în rândul altor popoare din imperiu, l-au determinat pe general să nu-și pună intenția în practică.

La sfârșitul războiului, în condițiile înfăptuirii României Mari, românii bucovineni din cele 32 de sate din fostul district Gura-Humorului, în semn de recunoștință, i-au oferit lui Ioan Cojocari, titlul de *Cive onorariu* și un frumos *Album* ce conținea fotografiile, cu dedicații, ale celor care au fost în lagărele austriece. Totodată, i-au acordat votul, în două legislaturi, alegându-l prefect la Zastavna, județul Cernăuți și pretor al Plășii Dragomirna, județul Suceava.

După reorganizarea Societății Academice „Junimea” la sfârșitul războiului, a sprijinit-o financiar, în amintirea anilor frumoși din studenția sa. În semn de omagiu, Societatea i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit¹³³¹.

NICU CAVALER VON FLONDOR

Fișa sa nu conține informații detaliate despre ilustra sa familie și despre anii copilăriei și adolescenței. Unele date, puține sub aceste aspecte, sunt menționate în fișa altui membru al Societății, Grigori Filimon¹³³², care ne informează că Nicu s-a născut în familia lui Gheorghe Cavaler von Flondor și a soției sale Isabella, din satul Horecea, districtul Cernăuți, la conacul moșiei lor. Era cel de-al treilea băiat al familiei, după frații săi, Tudor și Iancu.

După terminarea studiilor preuniversitare, a devenit student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți. În documentele Societății Academice „Junimea” se menționează că a devenit membru al acesteia în anul 1889, fiind înregistrat sub nr. 288. A fost activ în perioada 1889–1895, semestrul I. Nu a deținut funcții onorifice și nu s-a remarcat printr-o activitate laborioasă în perioada menționată.

La absolvirea facultății a intrat ca jurist în administrația imperială din Cernăuți. A păstrat legătura cu Societatea, sprijinind-o financiar și donându-i un teren pentru construirea unui cămin studentesc. În semn de omagiu, a fost desemnat președinte de onoare al comitetului de organizare a balurilor anuale ale „Junimii”, organizate pe Centrul universitar Cernăuți. În această funcție onorifică, Nicu Cavaler von Flondor s-a confruntat cu următoarea situație. În anul 1900, când Societatea se afla în plină luptă cu autoritățile austriece pentru dreptul de folosire a tricolorului, ca simbol național al românilor bucovineni, guvernatorul Bucovinei, baronul Bourguignon, i-a cerut magistratului imperial să renunțe la funcția onorifică deținută în cadrul „Junimii”, în caz contrar va fi destituit. Răspunsul s-a concretizat în faptul că Nicu cavaler von Flondor a deschis balul anual al Societății, spre bucuria și mândria tuturor studenților români, indiferent de societatea academică căreia îi aparțineau, dar și a intelectualității cernăuțene, care participa la aceste activități mondene. Ca urmare a acestor acțiuni, a doua zi a fost, conform promisiunii, destituit din funcție. Societatea Academică „Junimea”, cum s-a menționat într-un proces-verbal al acesteia, a luat următoarea decizie: „Pentru acest gest de mândrie națională e numit [Nicu cavaler von Flondor] membru onorariu în adunarea extraordinară din 3/6 1900”.

La izbucnirea Primului Război Mondial a fost mobilizat, alături de miile de români din cadrul împărăției. A servit, ca sanitar, într-o unitate din Cernăuți, care a fost transferată, în cursul anului 1915, pe frontul din Galiția. Într-o luptă de noapte, a fost luat prizonier. I s-au pierdut urmele pentru totdeauna într-un lagăr din crunta și temuta Siberie¹³³³.

GEORGE TOMA

Fișa acestui membru al Societății Academice „Junimea”, înregistrată sub nr. 307, am prezentat-o într-o altă lucrare¹³³⁴, motiv care ne determină, în noul context, să nu stăruim decât asupra activității sale desfășurate pe plan militar.

Nu știm dacă, legal sau nu, cunoscutul magistrat și om politic din lumea românească a Bucovinei din preajma Primului Război Mondial, George Toma, a trecut în Vechiul Regat al

¹³³¹ *Ibidem*, vol. I, p. 347.

¹³³² *Ibidem*, pp. 294–295.

¹³³³ *Ibidem*, p. 348.

¹³³⁴ Anghel Popa, *Societatea academică „Junimea”*, p. 51.

României, în 14 mai 1915. La București și-a desfășurat activitatea în cadrul Ministerului de Interne, unde a condus Biroul de propagandă pentru românii din Bucovina, „în scris și în grai viu”, redactând, în acest sens, o revistă numită „Bucovina”, prin care, împreună cu comitetul de redacție, a desfășurat o politică unionistă, de subminare a imperiului dualist. Din acest organism făceau parte numai români bucovineni, cum a fost cazul fostului junimean Emilian Slușanschi. Această activitate, completată de refuzul de a se prezenta la chemarea sub arme, a determinat autoritățile imperiale austriece să acționeze. Un tribunal militar l-a judecat în contumacie, condamnându-l la moarte pentru „înalță trădare și dezertare”¹³³⁵.

După intrarea Vechiului Regat al României în război, George Toma a primit din partea guvernului român o misiune specială, care avea să se dovedească de lungă durată, dar mai cu seamă grea și dificilă. Iată cum o descrie într-o *Autobiografie*, redactată în anul 1928, într-o anumită împrejurare: „Martiriul României trezi în piepturile foarte multor prizonieri români din Rusia, originari din Ardeal și Bucovina, simțul datoriei fiului față de suferințele mamei sale și ei puseră, la Kiev, bazele Corpului de voluntari români din Rusia, cu scopul de a veni în ajutorul Patriei Mame. Spre a încuraja, a sprijini și a intensifica această acțiune, guvernul român trimise, în iunie 1917, o misiune, compusă din ofițeri activi și propagandiști de peste hotare, între care mă găseam și eu, ca singurul propagandist bucovinean. Cu prilejul acesta, făcui una din cele mai minunate călătorii din câte a făcut vreodată vreun român bucovinean, rătăcind, doi ani de zile, în cele mai extravagante împrejurări, departe de neam și de țară [...]. După ce la Kiev intrasem, ca fost ofițer de rezervă, în Corpul voluntarilor români, care se împrăștie, ulterior, în fața invaziei austro-germane, întrucât nu plecase în Vechiul Regat, pusei, la Vladivostok, bazele unui nou Corp de voluntari români. Plecat în misiune, ca reprezentant al românilor bucovineni, eu m-am înapoiat, în aceeași calitate, ca trimis al Corpului de voluntari români din Siberia, în primăvara anului 1919, pe vaporul Tomsk al flotei voluntare ruse”¹³³⁶.

Pentru activitatea desfășurată, prin care a contribuit la realizarea României Mari, George Toma a fost decorat de Regele Ferdinand I al României cu Ordinul Național „Coroana României” în grad de ofițer.

ANTONIU ȘESAN

Fișa sa a fost înregistrată în *Albumul Mare* al Societății sub nr. 342. Din această sursă documentară rezultă că Antoniu Șesan s-a născut în 24 iulie 1872 în satul Slobozia-Rarancei, districtul Storojineț, în familia preotului Dimitrie Șesan și a soției sale Parascheva, născută Nichitovici. Fișa nu conține nicio informație în legătură cu anii copilăriei și adolescenței.

După absolvirea liceului, în anul 1892 a devenit student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți. În aceeași toamnă, s-a înscris în Societatea Academică „Junimea”, în cadrul căreia a fost activ până în anul 1897. Nu a îndeplinit decât funcția de casier, în schimb s-a achitat, cu seriozitate, de toate obligațiile ce decurgeau din calitatea lui de membru al acesteia. În acest sens, a făcut parte din delegația Societății care a participat, în anul 1894, la Congresul studenților români din Vechiul Regat al României, desfășurat la Constanța. Pentru această participare și pentru conduita avută în timpul desfășurării ședințelor congresului, la terminarea studiilor Societatea i-a acordat, în 14 noiembrie 1897, titlul de membru emerit.

După absolvirea facultății a intrat în magistratură, fiind judecător la Tribunalul din Cernăuți o perioadă de un an; în anul 1898 a fost transferat la Suceava, iar în 1899 la Rădăuți. A mai activat, în aceeași calitate, în orașele Câmpulung Moldovenesc (aceiași district) și Sadagura (districtul Cernăuți), până în anul 1908, când s-a stabilit definitiv în localitatea Rădăuți (aceiași district).

La izbucnirea războiului a fost mobilizat în armata imperială, fiind trimis pe frontul din Galiția. În iarna anului 1915–1916, combatanții s-au confruntat nu numai cu moartea, venită din partea inamicului, dar și cu efectele unor temperaturi scăzute, care a produs mii de victime. Într-un adăpost, improvizat în tranșeea din linia I a frontului, ofițerul Antoniu Șesan a înghețat, fiind salvat de la

¹³³⁵ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dușan*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. I, pp. 369–371.

¹³³⁶ Autobiografia lui George Toma, redactată pe 11 pagini, nu s-a păstrat în arhiva Societății în original, fiind reproducă în *Ibidem*, dosar 31, Ilie Dușan, *Amintiri familiare*, partea a II-a, manuscris, adăugire la p. 254, subnota 1.

moarte de ordonanța sa, un fecior de țărani din părțile Sucevei. A servit sub drapelul imperial până la sfârșitul războiului. Pentru bravura dovedită pe front, a fost răsplătit cu numeroase ordine și medalii, fiind, totodată, avansat la gradul de căpitan.

La sfârșitul războiului a revenit la Rădăuți, unde a trăit momentul înfăptuirii României Mari. A organizat, în orașul în care trăia, o filială a „Junimii”, a cărui președinte a fost în perioada 1921–1922. S-a stins din viață în 9 februarie 1924, fiind înmormântat în cimitirul ortodox al orașului în care a trăit în ultima parte a vieții¹³³⁷.

AUREL POLONIC

Aurel Polonic a fost înregistrat ca membru al Societății sub nr. 345. Fișa sa nu conține date despre familia sa și despre anii copilăriei și adolescenței. Se menționează că a devenit student al Facultății de Filosofie a Universității din Cernăuți în toamna anului 1892. A fost primit ca membru al Societății în 8 octombrie 1893, activând în cadrul acesteia până în anul 1897; a îndeplinit funcția de secretar II.

La absolvirea facultății a devenit profesor la Liceul III de Stat din Cernăuți. A sprijinit financiar Societatea, motiv ce a determinat conducerea acesteia să-i acorde, în 30 noiembrie 1913, titlul de membru emerit.

La izbucnirea războiului a fost mobilizat, fiind integrat în Regimentul 41 Infanterie care, prin tradiție, era format numai din români bucovineni. În cadrul acestei unități militare a îndeplinit funcția de stegar. Până în toamna anului 1915 a luptat pe frontul din Galiția; după intrarea Italiei în război, Regimentul a fost mutat pe frontul italian. Stegarul Aurel Polonic a căzut în luptele purtate în Munții Tirol, într-un loc neștiut, plătind cu viața sa victoria așteptată atât de mult la Viena¹³³⁸.

ALEXIE CAVALER VON GRIGORCEA

Fișa acestui membru al Societății Academice „Junimea”, având nr. 357, conține foarte puține date referitoare la familia din care provenea și la anii copilăriei și adolescenței. Unele date familiale le-am completat cu informațiile cuprinse în fișa fratelui său mai mare, Radu, și el fost membru al aceleiași societăți studentești.

S-a născut în anul 1876 în satul Prisăcăreni, districtul Storojineț, în familia lui Mihail Cavaler von Grigorcea și a soției sale Olga, născută contesă Logothetti. Era al treilea copil al familiei, frații săi, mai mari ca vârstă, fiind Radu și Dimitrie¹³³⁹. Primele noțiuni școlare, cititul și socotitul, le-a primit la conacul din Prisăcăreni, de la preceptorul familiei. Liceul l-a urmat la Cernăuți, după absolvirea căruia s-a înscris la Facultatea de Drept, în anul 1892. În această calitate a devenit membru al Societății Academice „Junimea”, fiind activ în perioada 1893–1896. După absolvirea facultății și-a continuat studiile la Viena.

Reîntors din capitala imperiului, a intrat în magistratură, fiind numit judecător la Tribunalul din Cernăuți. Din această funcție a fost mobilizat în armata imperială, la scurtă vreme după declanșarea războiului. Pe întreaga durată a conflictului, a servit în cadrul Marelui Stat Major al unei unități a armatei imperiale aflate pe frontul din Serbia și, ulterior, pe frontul cu România, ca „locotenent auditor” (translator).

La terminarea războiului a reintrat în magistratură, activând ca judecător la Cernăuți, localitate unde a și decedat. Conform dorinței sale testamentare, a fost înmormântat la moșia familiei din satul Prisăcăreni¹³⁴⁰.

VICTOR BARON VON WASSILKO

La nr. matricol 363 a fost înregistrat studentul Victor Baron von Wassilko, având o fișă interesantă sub toate aspectele, bogată în informații. S-a născut în 19 mai 1872, în satul Berhomet pe

¹³³⁷ *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. I, p. 409.

¹³³⁸ *Ibidem*, p. 412.

¹³³⁹ *Ibidem*, pp. 349, 379.

¹³⁴⁰ *Ibidem*, p. 425.

Siret, districtul Storojineț, în familia moșierului Alexandru Wassilko și a soției sale Ecaterina, născută Flondor. O veche și ilustră familie boierească, atestată documentar din secolul al XIV-lea, după cum rezultă din arborele genealogic al acesteia¹³⁴¹, deosebit de stufos, din care sintetizăm. Sub domnia lui Alexandru cel Bun, această familie de răzeși moldoveni a fost înzestrată cu moșia din Berhomet, în anul 1428 fiind ridicată la rangul de boierie. Ulterior, în anii zbuciumați de la sfârșitul veacului al XVII-lea, doi descendenți ai familiei, frații Vasile și Gavril, au fost înobilizați de regele Poloniei, Jan Sobieski al III-lea, în anul 1679, pentru servicii aduse Coroanei poloneze, tot mai implicată în viața internă a Moldovei. Aceste informații nu sunt menționate în document. Frații au primit titlul nobiliar de baron, concretizat într-o diplomă.

Victor a învățat să scrie și să citească la conacul din Berhomet, îndrumat de un preceptor. Liceul l-a făcut în localitatea Rădăuți. Ca student la Cernăuți, a devenit membru al Societății Academice „Junimea”, în anul 1894. În fișă se menționează că era student al Facultății de Drept, fiind activ în perioada 1894–1897. Există, însă, o inadverență, în sensul că se subliniază, totodată, că în perioada 1893–1898 a fost student al Facultății de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți, pe care a absolvit-o, fără a se da nicio lămurire. Care poate fi explicația? Cu certitudine că adolescentul s-a înscris, inițial, la Facultatea de Drept, când a făcut și cererea de înscriere în Societate. În toamna aceluiași an a intervenit schimbarea, din motive pe care nu le cunoaștem, când s-a retras de la Drept și s-a înscris la Facultatea de Teologie, pe care a absolvit-o în anul menționat.

Ca membru al Societății a îndeplinit mai multe funcții: controlor, bibliotecar, casier și vicepreședinte. Între colegii de la „Junimea” și chiar de la alte facultăți cernăuțene, s-a bucurat de respect și de aprecieri deosebite, datorită demnității și curajului cu care, în diverse împrejurări, lua atitudine față de atacurile la adresa neamului românesc, afișate deschis de alojeni. A fost notoriu gestul lui Victor Baron von Wassilko, care l-a provocat la duel pe profesorul Hiller, deoarece acesta, la cursul său, a făcut aprecieri jignitoare la adresa românilor ca neam. Cazul a ajuns în dezbaterea Senatului universitar care, în 30 martie 1895, l-a sancționat pe studentul român cu o „dojană”. În același an a fost sancționat pentru a doua oară, deoarece a participat la o demonstrație de protest a studenților din Cernăuți, îndreptată împotriva unor prelați ai Bisericii Ortodoxe.

Popularitatea de care se bucura în rândul studenților s-a concretizat, în 21 ianuarie 1896, prin alegerea sa ca președinte al Societății. În această calitate a participat la jubileul de 25 de ani de la fondarea Societății Academice „România Jună”, a studenților români de la Universitatea din Viena.

După absolvire, a sprijinit financiar Societatea de-a lungul întregii sale vieți. În 27 noiembrie 1898, în semn de recunoștință, „Junimea” i-a acordat titlul de membru emerit.

Când Imperiul Austro-Ungar a declarat război Serbiei, în vara anului 1914, preotul Victor Baron von Wassilko, deși prin profesiunea sa era scutit de serviciul militar, în semn de loialitate față de împărăție, s-a înscris voluntar în armata imperială, servind, pe întreaga durată a războiului, ca preot militar în grad de căpitan. A primit numeroase ordine și medalii, dintre care amintim: Crucea proțească de merit, clasa a II-a și „Karl Truppen Kreuz”.

După război, în România Mare, a fost preot paroh la o biserică din Cernăuți, a cărui nume nu este menționat în fișa sa; din 1 martie 1928 a îndeplinit și funcția de preot spiritual la spitalele și instituțiile sanitare din același oraș. Pentru sprijinul financiar oferit Societății Academice „Junimea”, aceasta i-a acordat Medalia jubiliară de 50 de ani (1928) și Medalia jubiliară de 60 de ani (1938). Nu știm unde și când și-a încheiat viața pământească¹³⁴².

ATANASIE GHERMAN

Atanasie Gherman a fost o personalitate unică în felul său, care nu poate fi comparată, prin trăire națională și prin modul în care și-a sfârșit viața, cu nici unul dintre cei 1 667 de membri ai Societății Academice „Junimea”. Deși nu a luptat pe fronturile Primului Război Mondial, indiferent de tabăra militară, am considerat, emblematic să-l includem în șirul celor care și-au adus jertfa supremă în numele idealului național al românilor din toate provinciile etnice.

Fișa sa, din păcate, este deosebit de succintă. Nu există nicio informație, cât de mărunță, despre perioada copilăriei și adolescenței, nu se menționează nimic despre familia sa. A devenit student al

¹³⁴¹ *Ibidem*, p. 432.

¹³⁴² *Ibidem*, p. 435.

Facultății de Teologie, din cadrul Universității din Cernăuți, în anul 1892. În această calitate, în 30 noiembrie 1893, a solicitat primirea în Societatea Academică „Junimea”; a fost primit în 16 decembrie același an, în cadrul adunării generale a societății. În anul următor, s-a transferat la Institutul de Teologie, încetându-și activitatea la „Junimea”. A devenit membru al Societății „Academia Ortodoxă”, ce reunea numai studenții teologi ai Institutului; pentru activitatea exemplară desfășurată în cadrul noii Societăți, a fost ales președinte al acesteia în perioada 1896–1897.

După absolvirea studiilor teologice s-a înscris la Facultatea de Drept. Fiind din nou student la o facultate laică, s-a putut reînscris, în 1 noiembrie 1900, în cadrul Societății Academice „Junimea”. În noua situație a activat ca redactor la ziarul Societății, „Deșteptarea”.

Absolvind și Facultatea de Drept, în anul 1903, a luat decizia de a se hirotoni, fiind numit preot paroh în satul Carapciu pe Siret, districtul Storोजineț. Alături de soția sa a început, în acest sat, o vastă activitate în numele lui Hristos și a ortodoxiei, completată de o adevărată luptă pentru folosirea limbii române, asaltată de pericolul rutenizării, sădind convingerea în fiecare membru al comunității că aparține poporului român și că se vor uni cu Țara Mamă.

Cunoscându-i activitatea, care-și avea sorgintea și în educația primită în cadrul Societății Academice „Junimea”, aceasta i-a acordat, în 12 noiembrie 1905, titlul de membru emerit¹³⁴³. Marcat, sincer, de primirea acestei importante distincții, preotul paroh Atanasie Gherman a răspuns printr-o scrisoare de mulțumire, datată 1 decembrie 1905, un adevărat program național pentru Societate: „Să vă știți chemați a îndeplini, în unire cu ceilalți stegari români, marele ideal național al deșteptării și consolidării neamului ca, întăriți, să stăm ca o stâncă de granit împotriva oricărui pericol și oricărui dușman, iar pentru ziua cea mare a reafliării noastre, să fim preparați”¹³⁴⁴. La lectura acestei scrisori, făcută în cadrul adunării generale a Societății, entuziasmul studenților a fost de nedescris.

Sub semnul acestei speranțe naționale și-a desfășurat preotul Atanasie Gherman, în anii ce au urmat, activitatea în rândul credincioșilor din parohia sa. Izbucnirea Primului Război Mondial i-a întărit convingerea că lumea veche se va prăbuși, iar pe ruinele ei, la sfârșitul conflictului, se vor naște state noi, în șirul cărora se va afla și statul național al tuturor românilor. Expectativa Vechiului Regat al României, care a stat în neutralitate vreme de doi ani, din rațiuni diplomatice, l-a exasperat, determinându-l, în discuțiile purtate cu prietenii săi, să facă aprecieri dure la adresa statului român și a politicii sale externe.

Vestea intrării Vechiului Regat al României în război, în vara anului 1916, i-a fost adusă în biserica parohiei, unde oficia slujba de praznicul Adormirii Maicii Domnului (15 august). Bucuria a fost pentru preotul paroh șocantă, încât s-a prăbușit în fața altarului și a murit sub privirile enoriașilor, așa cum moare pe front un luptător, străpuns de gloanțele inamicului, în fața camarazilor săi; caz unic în istoria Bucovinei, care a devenit o adevărată legendă¹³⁴⁵.

ALECU IACOVIȚĂ

În *Albumul societății* are o fișă succintă, înregistrată sub nr. 369; nu se fac referiri la familia sa, la locul natal și la anii copilăriei și adolescenței. A devenit student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți, în toamna anului 1893. A solicitat înscrierea în Societatea Academică „Junimea” la sfârșitul aceluiași an, fiind primit în Adunarea generală din 16 octombrie 1894. A fost membru activ în perioada 1894–1897. S-a remarcat în cadrul Societății printr-o conferință, ținută în anul universitar 1895–1896, intitulată „Câteva momente caracteristice din viața lui Mihai Viteazul, până la suirea sa pe tronul Munteniei, și din viața poporului român de atunci”. După absolvirea facultății a intrat în magistratură. Fișa nu menționează funcția deținută și nici localitatea în care a activat.

La izbucnirea Primului Război Mondial, Alecu Iacoviță a fost mobilizat, cu gradul de sublocotenent, și trimis pe frontul din Galiția. Rănit grav, într-una din numeroasele lupte cu armata imperială rusă, a fost internat într-un spital din Praga, unde a murit în anul 1917¹³⁴⁶.

¹³⁴³ *Ibidem*, p. 436.

¹³⁴⁴ *Ibidem*, dosar 29, f. 86.

¹³⁴⁵ *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. I, p. 436.

¹³⁴⁶ *Ibidem*, p. 440.

EUSEBIE PRELICI

Din fișa acestui student, înregistrată sub numărul 398, rezultă că s-a născut în anul 1875, în satul Breaza, districtul Câmpulung Moldovenesc, în familia preotului Gheorghe Prelici și a soției sale Eufrozina, născută Bocancea. Școala primară a făcut-o în satul natal, iar liceul în orașul Suceava. În toamna anului 1895 a devenit student al Facultății de Drept, din cadrul Universității din Cernăuți. S-a înscris în Societatea Academică „Junimea” în același an, fiind membru activ în perioada 1895–1897. Nu s-a remarcat prin activități deosebite care să merite a fi menționate în documentele Societății. După absolvirea facultății și-a continuat studiile la Universitatea din orașul austriac Graz.

La terminarea studiilor, a revenit în Bucovina, îndeplinind funcția de notar la Cernăuți, precum și în orașele Boian (situat în apropierea reședinței districtuale) și Câmpulung Moldovenesc. În ultima localitate l-a surprins izbucnirea Primului Război Mondial. A fost mobilizat în anul 1915, luptând în cadrul unei unități militare pe frontul din Italia. Rănit, a fost internat într-un spital militar din Viena, unde a decedat, în luna februarie 1917, în urma gravelor răni primite pe front¹³⁴⁷.

AMULIU LITVINIUC

O fișă interesantă prin conținutul său, deși foarte succintă, înregistrată sub nr. 490, o are Amuliu Litviniuc. Nu conține nicio informație despre familia studentului, despre anii copilăriei și adolescenței, precum și despre studiile preuniversitare.

Amuliu Litviniuc a devenit student al Facultății de Filosofie, din cadrul Universității din Cernăuți, în toamna anului 1900. În același an a fost primit, la cererea sa, în cadrul Societății Academice „Junimea”. A fost membru activ în perioada 1900–1905. În anii studenției a dirijat numeroase concerte ale Corului „Armonia”, cor al studenților cernăuțeni, fapt ce-i dovedește pregătirea temeinică pe care o avea în domeniul muzicii. Societatea i-a acordat pentru această activitate, după absolvirea studiilor, în 21 noiembrie 1906, titlul de membru emerit, iar în același an a fost numit și membru fondator, pentru sprijinul financiar acordat acesteia.

Fișa nu menționează locul unde și-a desfășurat activitatea profesională după absolvirea facultății. Dublul asasinat de la Sarajevo l-a găsit într-o localitate din Bucovina. Intuind că va izbucni războiul între împărăție și Serbia, a fugit în Vechiul Regat al României. Ca refugiat politic în statul român, și-a desfășurat activitatea ca profesor în localitățile Giurgiu și Târgu Bujor. La intrarea țării în război (1916), a solicitat să fie primit în armată, cererea fiindu-i respinsă, deoarece nu avea calitatea de cetățean român. După înfrângerile suferite de armata română în Câmpia Munteniei, urmate de părăsirea capitalei țării, profesorul Amuliu Litviniuc a îngroșat rândurile refugiaților, care s-au retras în Moldova, topindu-se în imensa masă a acestor nefericiți ai sorții.

Ulterior, în împrejurări neelucidate pe deplin, a ajuns până la Marea de Azov și în Caucaz; în fișa sa se menționează doar acest fapt, fără a se da o explicație. Considerăm, prin extrapolare la alte cazuri similare, că a făcut parte din grupul de români bucovineni și ardeleni, special organizat de conducerea statului român, care a fost trimis în Rusia, aliata României, pentru a organiza unități de voluntari români, proveniți din rândul prizonierilor de război din armata austro-ungară, aflați în lagărele rusești. Schimbările politice survenite în Rusia, urmate de ieșirea acesteia din război, l-au surprins în această țară. Urmărit de guvernul bolșevic, care l-a condamnat la moarte în contumacie, a reușit, printr-o adevărată minune, să revină în Regatul României, străbătând întregul necuprins al Rusiei pe jos.

În România Mare și-a desfășurat activitatea la Chișinău, ca profesor la Școala Duhovnicească. Aceasta este ultima informație din fișa fostului student Amuliu Litviniuc¹³⁴⁸.

ILIE HOCIOTĂ

Este unul dintre puținii membri ai Societății Academice „Junimea” care nu era originar din Bucovina. S-a născut într-o familie de țărani români din satul Săliște, din apropierea Sibiului. După terminarea studiilor preuniversitare, a venit la Cernăuți, unde s-a înscris la Facultatea de Teologie din

¹³⁴⁷ *Ibidem*, p. 475.

¹³⁴⁸ *Ibidem*, vol. II, pp. 128–129.

cadru Universității. În această calitate a devenit membru al Societății. A fost activ în perioada 1901–1903.

În fișa sa, având nr. 506, nu se menționează unde și-a desfășurat activitatea profesională după absolvirea facultății. A sprijinit financiar Societatea, care i-a acordat, în 28 noiembrie 1909, titlul de membru emerit.

La izbucnirea războiului mondial, deși era scutit de armată prin profesiunea sa, s-a înscris voluntar în armata austro-ungară, servind ca preot militar pe frontul din Serbia și apoi, după înfrângerea acesteia, pe cel din Italia.

În România Mare s-a angajat în armată, fiind numit protopop militar, cu grad de locotenent-colonel, în Corpul 5 Armată, care avea reședința în orașul Brașov¹³⁴⁹.

NICOLAI CIOBOTAR

Un membru al Societății Academice „Junimea”, cu un destin impresionant, marcat tragic de Marele Război, a fost Nicolai Ciobotar. Fișa sa, având nr. 507, nu conține nicio informație relativă la familia sa și la anii copilăriei și adolescenței. Se menționează, doar, că în anul 1901 a devenit student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți. În toamna aceluiași an a fost primit, ca urmare a cererii sale, în Societatea Academică „Junimea”, unde a fost activ în perioada 1901–1907. Este o perioadă lungă ca membru activ, ce depășește durata facultății, care nu este explicată.

Fișa nu menționează locul în care a activat după absolvirea facultății. S-a făcut cunoscut în epocă prin curajul și demnitatea cu care a apărut, pe plan juridic, drepturile neamului românesc din Bucovina, față de pretențiile de „stăpâni”, invocate, în toate împrejurările, de elementele alogene, ruteni și evrei, aduse de apele istoriei în această provincie românească. Un conflict cu reprezentanții acestora a fost inevitabil. Nereușind să-l înfrângă pe plan juridic, au trecut la atacuri fizice, asupra lui și a familiei sale, precum și la amenințări cu moartea. În această situație a fost nevoit, pentru a-și salva viața, să fugă în Vechiul Regat al României, în anul 1912, unde i s-a acordat azil politic.

S-a stabilit la Iași, înscriindu-se la Facultatea de Litere, din cadrul Universității „Al. I. Cuza”. La intrarea țării în război, în august 1916, a solicitat înrolarea în armată ca voluntar. Cererea i-a fost respinsă, ca la toți refugiații politici români, care nu aveau obținută cetățenia română. În această situație a părăsit Iașii și s-a stabilit în satul Negrești, din apropierea orașului Tecuci, unde a fost profesor la școala din localitate. La intrarea trupelor rusești în această zonă, în calitate de aliați, în toamna anului 1916, unde urma să se organizeze apărarea comună a sudului Moldovei, a fost împușcat de un soldat rus¹³⁵⁰.

MODEST CAVALER VON SOROCEAN

Informațiile documentare despre acest membru al Societății Academice „Junimea” sunt deosebit de parcimonioase, după cum rezultă din *Albumul Mare* al acesteia, unde are o prezentare succintă și lacunară. Cu scopul de a realiza o cât de succintă biografie a acestui membru al „Junimii”, aparținând uneia dintre familiile ilustre ale Bucovinei, înnobită de Casa Imperială a Austriei, am completat-o cu alte documente, găsite, din fericire, în arhiva Societății, realizând o biografie pe care am publicat-o într-o altă împrejurare¹³⁵¹. Astfel că, în acest context, evitând repetarea unor date deja cunoscute, vom menționa doar contribuția lui Modest Cavaler von Sorocean la Primul Război Mondial.

La izbucnirea războiului, aflat la Câmpulung Moldovenesc ca director al Liceului Particular de Fete, a fost mobilizat în 1 august 1914, cu gradul de sublocotenent. A luptat pe frontul din Galiția până în anul 1917 împotriva armatelor imperiale rusești, fiind rănit în două lupte. Pentru bravura dovedită pe front, a fost avansat la gradul de locotenent și decorat cu patru medalii. După căderea Frontului Oriental, în 1917, a fost detașat în cadrul Comandamentului Corpului XIX, aflat pe teritoriul Albaniei, în localitatea Scutari. Din această locație, relativ liniștită, unde și-a refăcut forțele măcinate pe frontul rusesc, a fost mutat, în primăvara anului 1918, la Comandamentul Armatelor din Bucovina.

¹³⁴⁹ *Ibidem*, p. 149.

¹³⁵⁰ *Ibidem*, pp. 150–151.

¹³⁵¹ „Revista istorică”, s. n., tomul XIX, nr. 3–4, mai–august 2008, pp. 386–387.

Capitularea Imperiului Austro-Ungar, în noiembrie 1918, i-a adus demobilizarea și posibilitatea de a se reîntoarce acasă, la Câmpulung Moldovenesc¹³⁵².

TEODOR BALAN

Acest membru al Societății Academice „Junimea” este cunoscutul istoric bucovinean din perioada interbelică. Fișa sa, înregistrată sub nr. 566, conține date complexe și interesante. S-a născut în 26 iulie 1885 în localitatea Gura-Humorului, în familia lui Grigori Balan și a soției sale Maria. Tatăl său era transilvănean, dintr-un sat din zona Năsăudului. A venit în Bucovina pe la mijlocul veacului al XIX-lea, împins de aceleași tainice resorturi ancestrale, pe care românii de peste munți le-au manifestat de timpuriu, încă din secolul al XII-lea, când Transilvania a fost cucerită de statul maghiar, migrând spre Moldova, într-o adevărată transhumanță. S-a stabilit în târgușorul din stânga râului Humor, întemeind o familie, împreună cu o localnică, care prin muncă și stăruință, va realiza o importantă stare materială și un real prestigiu în comunitatea locală. Dovada situației materiale, dar și a respectului față de învățătură, este confirmată de faptul că își trimite fiul la cele mai înalte școli imperiale.

Astfel, copilul de țărani humoreni, Teodor, începe învățătura la Cernăuți, unde, în perioada 1896–1904, a urmat Școala Primară Ortodoxă și liceul. Din toamna anului 1904 a devenit student al Facultății de Filosofie, din cadrul Universității cernăuțene. A devenit membru al Societății Academice „Junimea”, în aceeași toamnă, în cadrul căreia a activat până în primăvara anului 1905. Pentru scurta perioadă cât a fost membru activ al Societății, a prezentat, în Secția literară, conferința „Despre Eminescu. Încercare de analiză literară”. În 21 mai 1905, în cadrul adunării generale, comitetul de conducere a făcut propunerea ca studentul Teodor Balan să fie declarat membru activ permanent al Societății. Propunerea a fost respinsă. Probabil, considerându-se jignit de refuz, abandonează Societatea și se înscrie la „Dacia”. Ca urmare a acestui fapt, adunarea generală a „Junimii” a decis să-i fie numele șters din toate documentele Societății, fapt infirmat de existența fișei sale personale din *Albumul Mare*.

După absolvirea facultății, și-a continuat studiile în cadrul Universității din Viena, până în anul 1908. Revenit în Bucovina, a fost numit profesor la Liceul „Dragoș Vodă” din orașul Câmpulung Moldovenesc, unde a activat o perioadă de doi ani. S-a transferat la Liceul Real Ortodox din Cernăuți (1910–1912) și apoi la cel din Suceava (1912–1915), unde l-a surprins izbucnirea războiului dintre Imperiul Austro-Ungar și Serbia.

Transformarea acestui conflict local într-un război european și apoi mondial a obligat Viena să cheme sub arme noi contingente. Printre cei mobilizați în toamna anului 1915, după intrarea în război a Italiei, a fost și profesorul Teodor Balan. A luptat, ca ofițer rezervist, cu unitatea sa, pe Frontul din Italia, participând la cunoscutele bătălii de la Isonzo și Piave. A fost răsplătit, în numele împăratului, cu importante medalii imperiale.

La sfârșitul războiului, a revenit în Bucovina, pe care a găsit-o unită cu țara. Își reia profesiunea, fiind, de la sfârșitul anului 1918, profesor la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, iar din 1920, conferențiar în cadrul Universității cernăuțene, devenită românească. S-a căsătorit, în anul 1918 sau 1919, cu Silvia, fiica unui învățător din satul Tereblecea, districtul Storojineț; au avut doi copii, Virgil și Marius. În perioada 1941–1944 a fost director al Bibliotecii Centrale din Cernăuți¹³⁵³.

DIMITRIE COJOCARIU

Fișa lui Dimitrie Cojocariu, având nr. 580, cu informații relativ succinte, care încep cu perioada studenției acestuia, am prezentat-o împreună cu a celorlalți președinți ai Societății, într-o altă lucrare¹³⁵⁴. În acest context, vom menționa doar contribuția sa la Primul Război Mondial.

La scurtă vreme după izbucnirea conflictului mondial, în anul 1915, a trecut în Vechiul Regat al României, împreună cu familia, sub pretextul unei vizite făcute unei rude bolnave. Ajuns la București, a solicitat azil politic. A activat în Serviciul de Propagandă, ca ofițer rezervist, din cadrul Marelui Stat

¹³⁵² S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan*, dosar 18, f. 9.

¹³⁵³ *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 218.

¹³⁵⁴ Anghel Popa, *Societatea academică „Junimea”*, pp. 58–59.

Major al Armatei Române, contribuind, alături de alți refugiați bucovineni și transilvăneni, la pregătirea morală a poporului român în vederea intrării țării în război, alături de Antantă. A publicat, în acest sens, numeroase articole în „Neamul românesc” și în „Dacia”. S-a refugiat, în toamna anului 1916, în Moldova, continuându-și activitatea în cadrul aceleiași instituții militare, până la sfârșitul războiului.

Pentru contribuția sa la realizarea României Mari, Societatea academică „Junimea” i-a acordat, în anul 1919, titlul de membru emerit¹³⁵⁵.

TRAIAN ILIUȚ

O fișă, având nr. 591, extrem de succintă, aparține, având în vedere conținutul său, unui membru al Societății aproape necunoscut. Doar sacrificiul vieții sale îl evidențiază, încadrându-l în rândul celor ce și-au jertfit tinerețea sub steagul împărăției.

Ca student al Facultății de Drept, din cadrul Universității din Cernăuți, a devenit membru al Societății Academice „Junimea”, fiind activ în perioada 1904–1910; subliniem, și în acest caz, lunga perioadă a studenției.

La izbucnirea războiului a fost mobilizat cu gradul de cadet, fiind transferat, cu unitatea din care făcea parte, pe frontul din Galiția. A murit în primele lupte cu rușii, în 23 august 1914, în crâncena bătălie de la Rarancea, districtul Cernăuți, localitate situată la hotarul împărăției cu Basarabia. Trupul cadetului s-a risipit pe câmpul de bătălie, în documentele unității fiind trecut la rubrica dispăruți, având, în acest mod, șansa, oferită de destin, de a se odihni în pământul Bucovinei, decât de a împărtași soarta nefericiților prizonieri care s-au pierdut în străfundurile temutei Siberii¹³⁵⁶.

MIHAI REGUȘ

Este fiul unei familii de țărani din satul Ipotești, situat în apropierea orașului Suceava, care a fost trimis la cea mai prestigioasă școală a imperiului: Universitatea. S-a înscris la Facultatea de Teologie, din cadrul Universității din Cernăuți, în toamna anului 1905. În 21 noiembrie, același an, a devenit membru al Societății Academice „Junimea”, fiind activ până în 28 ianuarie 1906, când s-a transferat la Institutul Teologic, devenind membru al Societății „Academia Ortodoxă”, organizație studențească în exclusivitate a teologilor.

La izbucnirea războiului, a plecat voluntar pe front, servind ca preot militar, pe toată durata conflictului, într-o unitate austriacă, cu certitudine constituită din români, fie bucovineni, fie transilvăneni¹³⁵⁷.

LAZĂR BOLOHAN

Sub nr. matricol 611, din *Albumul Mare* al Societății, a fost înregistrat, în toamna anului 1905, Lazăr Bolohan, student la Facultatea de Teologie, din cadrul Universității din Cernăuți. În fișa acestui student se menționează că a devenit, în același an, membru al Societății Academice „Junimea”, fiind activ în perioada 1905–1908. Alte date, despre familia sa, despre anii de școală preuniversitari, lipsesc cu desăvârșire. Nu este menționată nici parohia în care a activat, după absolvirea facultății.

La izbucnirea războiului, la fel ca și alți teologi ortodocși români, dintr-un spirit de loialitate față de împărat și imperiu, a plecat voluntar pe front, servind, ca preot militar, pe toată perioada conflictului mondial, în unitățile constituite din combatanți români.

În România Mare și-a desfășurat activitatea pastorală, ca paroh, în satul Liteni, situat în apropierea orașului Suceava; ulterior, a îndeplinit funcția de administrator parohial în satul Ilișești, județul Suceava.

Societatea academică „Junimea” i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit¹³⁵⁸.

¹³⁵⁵ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, pp. 234–235.

¹³⁵⁶ *Ibidem*, p. 247.

¹³⁵⁷ *Ibidem*, p. 257.

¹³⁵⁸ *Ibidem*, p. 269.

Despre acest membru al Societății academice „Junimea”, înregistrat sub nr. 615, am scris într-un alt context¹³⁵⁹. Ca și în cazurile similare, prezentate în cadrul acestui studiu, îi vom menționa doar contribuția la Marele Război.

Declanșarea războiului l-a surprins pe Dimitrie Marmeliuc desfășurându-și activitatea, ca profesor, la Liceul „Dragoș-Vodă” din Câmpulung Moldovenesc. Își pregătește fuga în Vechiul Regat al României, după un plan simplu, dar care s-a dovedit eficient. A organizat, cu o clasă de elevi, o excursie pe Muntele Rarău, situat în apropierea orașului, în primăvara anului 1915. Își lasă elevii să doarmă în cabană, iar el, la adăpostul nopții, a coborât versantul muntelui în satul Chiril, aflat la câțiva kilometri distanță, ce aparținea de Regat: era în țară. Ajunge la București, alăturându-se celorlalți frunțași bucovineni care activau pentru intrarea în război alături de Antantă.

La intrarea țării în război, în vara anului 1916, deși clasat medical din armata austro-ungară, a solicitat înrolarea în armata română. A urmat Școala Militară de la Botoșani, l-a absolvire a căreia a fost repartizat în cadrul Regimentului 8 Infanterie Buzău, cu care a plecat pe front. A participat la luptele de la Mărășești, din vara anului 1917, unde a fost grav rănit. A fost decorat pentru bravură, personal, de către Regele Ferdinand I, cu Ordinul Național „Coroana României cu spade”, în grad de ofițer. După vindecare, la începutul anului 1918, a fost repartizat în cadrul Marelui Cartier General al Armatei Române, care-și avea sediul la Iași.

Demobilizat, sub efectele Păcii de la București, a desfășurat o amplă activitate, alături de alți frunțași bucovineni, pentru unirea Bucovinei cu țara. Împreună cu Ion Nistor, în casa lui Ionel I. C. Brătianu din Iași, au conceput și redactat *Actul Unirii*, care avea să fie citit în cadrul Adunării Naționale din Cernăuți, la 15/28 noiembrie 1918, de Iancu cavaler von Flondor.

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în semn de omagiu, în 13 noiembrie 1920, titlul de membru emerit¹³⁶⁰.

ION GRĂMADĂ

Fișa acestui membru al „Junimii”, înregistrată sub nr. 624, am prezentat-o într-o altă lucrare¹³⁶¹, oprindu-ne, în noua situație, doar asupra participării sale la război și a modului în care a contribuit la realizarea statului național unitar român din 1918, folosind informații, în exclusivitate, din aceeași sursă documentară.

La scurtă vreme după declanșarea războiului, în vara anului 1914, profesorul Ion Grămadă a trecut în Vechiul Regat al României, în condiții care nu sunt menționate. Ajuns la București, s-a alăturat celorlalți refugiați bucovineni, militând cu ardoare, pe toate căile, pentru intrarea țării în război alături de Antantă. Activitatea sa a atras atenția serviciilor secrete ale Puterilor Centrale, care l-au pus sub o permanentă urmărire. În ce privește Viena, aceasta a reacționat imediat: un Tribunal Militar austro-ungar l-a condamnat la „moarte, prin ștreang, pentru înaltă trădare”. Departe de a fi intimidat, tânărul învățat și-a continuat activitatea, care și-a arătat roadele în vara anului 1916, când Vechiul Regat al României a intrat în război împotriva Puterilor Centrale.

Evenimentul l-a găsit la Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu, situat în apropierea localității Târgoviște, unde funcționa ca profesor, fiind considerat, conform legilor atunci în vigoare, mobilizat pe loc. A solicitat să fie trimis pe front. Cererea i-a fost aprobată, fiind obligat, însă, să urmeze Școala Militară de Ofițeri din Botoșani, în cadrul căreia și-a făcut o pregătire militară corespunzătoare. După absolvirea școlii, a fost repartizat la Regimentul 8 „Vânători de Munte”, unitate care s-a acoperit de glorie, în vara anului 1916, în luptele de pe Valea Oltului. Pentru bravura dovedită în aceste bătălii, a fost prima unitate decorată cu Ordinul Național „Mihai Viteazul”. A urmat retragerea în Moldova.

În vara anului 1917, la Iași, a participat la festivitatea depunerii jurământului către țară și rege, de către voluntarii bucovineni și transilvăneni, proveniți din rândul prizonierilor armatei austro-ungare, aflați în lagărele din Rusia. În august același an participă cu unitatea sa la marea bătălie de la Mărășești. Greu încercat în această luptă, regimentul a fost trimis în refacere, pentru o scurtă perioadă,

¹³⁵⁹ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 118–119.

¹³⁶⁰ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, pp. 273–274.

¹³⁶¹ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 115–117.

în localitatea Târgu Trotuș. A revenit pe front, participând, în septembrie, la ultima bătălie importantă, de această dată la Cireșoia, care nu a avut rezultatele dorite de Marele Stat Major, soldându-se cu pierderi grele în efective pentru armata română. A fost ucis în prima zi a bătăliei, fiind înmormântat, alături de camaradul său, Spiru D. Ioan, în locul numit Poiana Vrânceanu. Presimțindu-și sfârșitul, cu numai câteva zile înainte de clipa inevitabilă, nota pe o ultimă pagină a unui carnet de însemnări, transformat într-un adevărat jurnal de front: „Doamne, ajută-mă să fiu tare, să fiu vrednic și neînfricat, spre a răzbuna lacrimile ce le-au vărsat ai mei vreme de una sută cincizeci de ani de robie”.

După război, din inițiativa autorităților orașului Suceava și cu sprijinul Corpului de Ofițeri din Batalionul 12 „Vânători de Munte”, rămășițele pământești ale luptătorului pentru întregirea neamului românesc, Ion Grămadă, au fost reînhumate în Cimitirul Eroilor din localitatea menționată, în 20 iunie 1926. Ceremonia funebură s-a desfășurat cu un fast deosebit, în prezența autorităților locale, civile și militare, a școlilor și societăților culturale. Din motive necunoscute de noi, Societatea Academică „Junimea” din Cernăuți, avându-l ca președinte pe studentul în drept Octavian Mitric, nu a participat la ceremonie¹³⁶².

FABIAN BODNARESCU

Și pe acest membru al Societății Academice „Junimea” l-am prezentat, succint, într-un alt context¹³⁶³.

Fabian Bodnarescu a rămas în analele Societății cu o performanță inegalabilă: a fost singurul teolog bucovinean care a servit în armata română, ca preot militar, pe întreaga durată a participării Vechiului Regat al României la marele război.

Fișa sa, având nr. 661, conține date importante, sub toate aspectele, din diverse etape ale vieții, pe care vom încerca să le prezentăm în noul context. S-a născut în satul Marginea, districtul Rădăuți, în 28 aprilie 1889, în familia lui Nicolae Bodnarescu și a soției sale Glicheria, născută Dașchevici. Bunicul său pe linie paternă, Ifrim Bodnarescu, a rămas în memoria posterității, a satului Marginea și chiar a Bucovinei, prin activitatea desfășurată în favoarea comunității sale. A fost vornic al satului și deputat în Parlamentul de la Viena, unde a reprezentat interesele românilor bucovineni, într-o perioadă foarte grea, atât pentru Bucovina cât și pentru Imperiu, anii 1848–1849, când Europa a fost răvășită de revoluțiile popoarelor oprimate național și social de marile imperii absolutiste. Școala primară a făcut-o în satul natal, iar liceul în orașul Suceava. Din toamna anului 1906 a devenit student al Facultății de Teologie a Universității din Cernăuți. S-a înscris în Societatea Academică „Junimea”, fiind activ în perioada 1906–1908, semestrul I, dându-și demisia în 16 mai 1908, când a trecut la Institutul Teologic. În noua situație a devenit membru al „Academiei Ortodoxe”, fiind ales președinte al acesteia în anul universitar 1910–1911. Nu se menționează în fișă când a fost hirotonit și nici locul unde a activat ca preot, după absolvirea Institutului Teologic.

La izbucnirea Primului Război Mondial reușește să treacă în Vechiul Regat al României. A solicitat și a obținut aprobarea autorităților românești de a deveni preot militar. În această calitate, a servit în cadrul Regimentului 23 Infanterie-Ialomița. Concomitent, a publicat, în presa românească a vremii, articole de propagandă în favoarea intrării României în război, alături de Antantă. A fost decorat, în mai multe rânduri, de conducerea statului român, cu distincții militare.

După război, a continuat să țină legătura cu Societatea Academică „Junimea” din Cernăuți, pe care a sprijinit-o financiar. În semn de omagiu, aceasta i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit. S-a implicat, totodată, prin articole publicate în ziarul „Opinia”, din Iași, în pregătirea aniversării a 50 de ani de la fondarea „Junimii”, în 1928, fiind unul dintre cei mai fervenți susținători ai jubileului¹³⁶⁴.

IANCU URSULEAC

O adevărată personalitate a Societății Academice „Junimea”, care a lăsat posterității o amintire frumoasă, marcată de moartea sa pe frontul din Galiția, a fost Iancu Ursuleac.

¹³⁶² S.J.I.A.N., Fond Frații Dugan, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, pp. 287–289.

¹³⁶³ Anghel Popa, *op. cit.*, p. 119.

¹³⁶⁴ S.J.I.A.N., Fond Frații Dugan, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 331.

Din fișa sa, având nr. 682, rezultă că s-a născut în familia lui Mihai Ursuleac și a soției sale Olimpia, ambii părinți având vechi și trainice legături cu „Junimea”: tatăl, arhidiacon și profesor la Facultatea de Teologie, din cadrul Universității din Cernăuți, era membru emerit al Societății, iar mama, născută Zavadovschi, era membră fondatoare.

Fișa studentului în Drept Iancu Ursuleac, prezentată de noi¹³⁶⁵, în care am insistat asupra unor aspecte legate de activitatea sa în cadrul Societății, în perioada în care i-a fost președinte, conține date interesante din anii copilăriei și adolescenței.

La scurtă vreme după absolvirea facultății, nu a avut timp nici să-și înceapă activitatea de magistrat. Izbucnind războiul, a fost mobilizat, imediat, sub flamura imperială. Unitatea în care a fost repartizat a luat drumul spre frontul din Galiția, unde s-a confruntat cu armata imperială rusă. Tânărul bucovinean Iancu Ursuleac a căzut într-un atac la baionetă, dezlănțuit în primele zile după sosirea sa pe front, cum s-a menționat în documentele unității sale. Macabră ironie, a murit într-un gen de luptă pe care el o practicase ca student, în numeroasele confruntări de noapte, desfășurate pe străzile lăturalnice din Cernăuți, când junimenii se „bastonau” cu studenții de la societățile „Dacia” și „Moldova” – duelurile cu floreta, practicate până la sfârșitul secolului al XIX-lea, erau interzise prin lege, deși unii, riscând, mai recurgeau, în ascuns, la ele –, cu scopul de a-și rezolva diferendele „priorităților” în lumea studențească, acestea, uneori, părăsind lupta spirituală.

Părinții, în marea lor durere, au încercat o compensație morală, de suflet, depunând toate diligențele pentru ca osemintele celui căzut pentru imperiu să le fie aduse acasă. Dar trupul nu i-a fost găsit – s-a topit într-o groapă comună sau, poate, luat prizonier, a fost îndreptat spre Siberia – „cu toate investigațiile făcute din partea părinților” pe lângă autoritățile imperiale de la Viena.

Cu prilejul jubileului Societății Academice „Junimea”, din 1928, mama eroului căzut sub drapel austriac a donat acesteia un bust, reprezentându-l pe Iancu Ursuleac, fostul său președinte¹³⁶⁶.

ICHIM LEONTIE

O fișă relativ succintă, având nr. 684, ne oferă informații despre magistratul Ichim Leontie.

S-a născut în 11 iunie 1885, în satul Vicovu de Sus, districtul Rădăuți, într-o familie de țărani. Școala primară a absolvit-o în satul natal, iar liceul la Rădăuți. În toamna anului 1907 a devenit student al Facultății de Drept, din cadrul Universității din Cernăuți. S-a înscris în Societatea Academică „Junimea”, fiind admis în cadrul Adunării generale din 10 octombrie 1908. A fost membru activ al Societății în perioada 1908–1910.

După absolvire a activat în magistratură, până în 1915, când a fost mobilizat în armata imperială, servind în Regimentul 130 Infanterie, Secția mitraliere. În cadrul acestei unități s-a distins în lupte, fiind avansat la gradul de stegar. A luptat până la capitularea Imperiului Austro-Ungar, în noiembrie 1918.

Întors în Bucovina, a activat, începând din anul 1919, în cadrul Serviciului administrativ din Cernăuți, ca jurist, iar din 1920 a fost numit șef al aceleiași instituții în orașul Suceava. Concomitent, a susținut examenul de doctorat, în cadrul Facultății de Drept a Universității din Cernăuți.

A sprijinit Societatea Academică „Junimea” din punct de vedere financiar, motiv pentru care a fost declarat membru sprijinitor, fondator și ctitor. Erau titluri care încununau calitatea de membru emerit ce i-a fost acordată în 16 noiembrie 1919¹³⁶⁷.

SILVIU PATRAȘ

Acest membru al „Junimii” s-a născut în anul 1888, în satul Banila Moldovenească, districtul Storojineț, în familia protopresviterului Ioachim Patraș. Numele mamei sale nu este menționat în fișă și nici alte date despre familia din care provenea.

Școala primară a absolvit-o în satul natal, iar liceul la Suceava și Cernăuți. A devenit student al Facultății de Filosofie, din cadrul Universității din Cernăuți, în toamna anului 1907, fiind primit în Societatea Academică „Junimea” în Adunarea generală a acesteia, desfășurată în

¹³⁶⁵ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 59–60.

¹³⁶⁶ *Ibidem*, pp. 352–354.

¹³⁶⁷ *Ibidem*, p. 356.

10 octombrie 1908. Nu știm perioada în care a fost membru activ al Societății și nici activitatea pe care a desfășurat-o în structurile acesteia.

Fișa nu menționează când a absolvit facultatea și nici locul unde și-a desfășurat activitatea profesională. Aceeași „tăcere” și în privința împrejurărilor în care a trecut în Vechiul Regat al României. Totul a devenit realitate în condițiile în care țara a intrat în marele război. În noua situație, Silviu Patraș a participat ca voluntar, pe întreaga durată a războiului (1916–1919), în armata română. Nu sunt date alte detalii.

După război, a fost profesor la Roman, Dorohoi și director la Școala Normală din Chișinău, în ultima instituție începând cu anul 1924. A fost transferat, în 1925, în aceeași funcție, la Școala Normală din Cetatea Albă.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea”, motiv care a determinat conducerea acesteia să-i acorde, în 13 noiembrie 1920, titlul de membru emerit, iar la scurtă vreme și pe cel de sprijinitor¹³⁶⁸.

CONSTANTIN LOGHIN I

O fișă, având nr. 690, lipsită de orice informații până la anii studenției. A fost student al Facultății de Filosofie, din cadrul Universității din Cernăuți, începând cu toamna anului 1907. A devenit membru al Societății Academice „Junimea” în Adunarea generală din 10 octombrie 1908, activând în cadrul acesteia până în anul 1911. Nu știm unde și-a desfășurat activitatea după absolvire și nici funcțiile pe care le-a deținut.

A fost mobilizat în armata imperială, la izbucnirea războiului, în anul 1914. A murit pe un front, dintre multele ale împărăției, într-un loc și într-un an neștiute. Poate trupul i s-a pulberat, în mii de bucăți, sub efectul bombelor sau a murit rapid, lovit de un glonț, două alternative acceptabile pentru vremuri de război, în comparație cu lagărele din temuta Siberie.

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, post-mortem, în 18 noiembrie 1919, titlul de membru emerit¹³⁶⁹.

VASILE STREJAC

Fișa, având nr. 694, îl desemnează pe studentul Vasile Strejac. S-a născut în 26 decembrie 1886, în satul Roșca – devenit, mai târziu, o suburbie a orașului Cernăuți –, în familia lui Mihai Strejac și a soției sale Parascheva, născută Piteiu.

După absolvirea școlii primare în localitatea natală, a urmat liceul la Cernăuți, unde a devenit și student al Facultății de Filosofie, în toamna anului 1907. În această calitate a depus, în 15 octombrie 1908, cerere de primire în Societatea Academică „Junimea”, fiind admis în Adunarea generală din 8 noiembrie 1908. A fost membru activ al Societății până la absolvirea facultății, în vara anului 1910. Fișa nu menționează locul în care și-a desfășurat activitatea profesională.

L-a izbucnirea marelui război, a fost mobilizat, servind în Regimentul 95 Infanterie ca elev-plutonier. Unitatea sa a fost trimisă pe frontul din Galiția. A fost rănit la mâna dreaptă în cadrul unei lupte desfășurate în apropierea localității Luck. Fișa nu menționează alte date despre evoluția lui Vasile Strejac, până la sfârșitul războiului.

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat titlul de membru emerit, în 16 noiembrie 1919¹³⁷⁰.

TEODOSIE GRAMATOVICI

Fișa nr. 701, aparținând studentului Teodosie Gramatovici, este deosebit de succintă în informații.

În toamna anului 1907, un tânăr, venit dintr-un colț al Bucovinei rurale, a devenit student al Facultății de Drept, din cadrul Universității din Cernăuți. S-a înscris târziu în Societatea Academică „Junimea”, având în vedere faptul că cererea de admitere i-a fost aprobată în Adunarea generală a

¹³⁶⁸ *Ibidem*, p. 359.

¹³⁶⁹ *Ibidem*, p. 362.

¹³⁷⁰ *Ibidem*, p. 366.

acesteia din 16 august 1909. Alte informații, legate de activitatea desfășurată în cadrul Societății sau despre condițiile în care a absolvit facultatea și locul unde și-a început activitatea profesională, nu sunt menționate în fișă. Se menționează doar că la izbucnirea marelui război, T. Gramatovici a fost mobilizat în armata imperială și că a murit pe front.

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat post-mortem, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit¹³⁷¹.

MAXIMILIAN IANOVICI

Maximilian Ianovici și-a început viața studențească în toamna anului 1908, în cadrul Facultății de Drept din Universitatea cernăuțeană. A devenit membru al Societății Academice „Junimea” în 31 octombrie 1909, activând în cadrul acesteia până în anul 1913, când a absolvit facultatea.

În fișa sa, având nr. 724, se mai menționează că a fost mobilizat în armata imperială din anul 1914, servind în Regimentul 76 Infanterie, cu care a luptat pe frontul din Galiția. În 1916, unitatea a fost transferată pe frontul cu Regatul României, unde a fost luat prizonier. Fișa nu conține informații despre această perioadă a existenței sale.

După război, Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit¹³⁷².

GEORGE-TRAIAN CAVALER VON GALLIN

Fostul președinte al Societății Academice „Junimea”, care a desfășurat o activitate laborioasă în cadrul acesteia, atât ca student, cât și în anii de după absolvirea facultății¹³⁷³, a avut, alături de alți junimeni, o contribuție semnificativă în realizarea întregirii naționale din 1918. Vom încerca, în baza puținelor informații aflate în arhiva Societății, să prezentăm participarea lui George-Traian cavalier von Gallin la cea mai înălțătoare faptă din istoria noastră națională: înfăptuirea statului național unitar român.

Bucuria absolvirii Facultății de Drept și marile speranțe legate de viitor au fost frânte, brusc, de izbucnirea războiului, în vara anului 1914. Beneficiind de imunitatea diplomatică a tatălui său, tânărul magistrat părăsește Cernăuții, plecând în Regatul României. Ajuns în țară, a solicitat autorităților militare să fie primit, ca voluntar, în armată. Cererea i-a fost aprobată, urmând pregătirea necesară în Regimentul 12 Artilerie. Cu această unitate militară a făcut întregul război (1916–1919).

Pentru eroismul dovedit pe front, a fost decorat cu numeroase ordine și medalii, românești, franceze și rusești. Menționăm câteva dintre ele, aflate în arhiva Societății – medaliile s-au pierdut cu ocazia celor două refugii din Bucovina (1940 și 1944), păstrându-se doar brevetele acestora: Ordinul Național „Coroana României cu spade”, în grad de Cavaler; Ordinul Național „Steaua României cu spade”, în grad de Cavaler; „Crucea comemorativă a Războiului din 1916–1918”, cu baretele Ardeal, Carpați, Tg. Ocna; Ordinul Național „Sf. Vladimir”, clasa a IV-a, cu spade și funde, oferit de Ministerul de Război al Imperiului Rus; Ordinul Național „Crucea de Război”, oferit de Ministerul de Război al Franței.

Considerăm necesar, în finalul acestei succinte fișe militare, să cităm câteva aprecieri, așa cum se desprind ele din brevete, despre motivația ce a determinat Ministerele de Război ale țărilor în cauză să-i acorde tânărului ofițer în rezervă ordinele și decorațiile menționate: „pentru curajul și energia cu care a cooperat cu infanteria, cu locomotiva sa blindată, în 1916”; „pentru curajul și disprețul de moarte ce a arătat, ca observator al Bateriei 2-a, în luptele din iulie 1917. A neliniștit, adeseori, artileria inamică din Valea Cașinului, cu tunul ce avea la Cota 491, iar în ziua de 18 iulie a luptat cu carabina, alături cu trupa unei companii, contribuind la recucerirea poziției ce aceasta pierduse, sub presiunea puternică a inamicului” (Ministerul de Război al Regatului României); „pour la bravoure particulière dont il a fait preuve comme observateur de la II Batterie dans les luttes de la Valle du Casin. en 1917” (Ministerul de Război al Franței)¹³⁷⁴.

¹³⁷¹ *Ibidem*, p. 373.

¹³⁷² *Ibidem*, p. 396.

¹³⁷³ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 117–118.

¹³⁷⁴ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, pp. 413–414.

JUSTIN BREABĂN

Fișa cu nr. 741, aparținând studentului în Drept Justin Breabăn, devenit membru al Societății Academice „Junimea” în anul 1910, conține puține date despre anii premergători venirii sale la Cernăuți¹³⁷⁵ și, deopotrivă, despre perioada studenției.

Izbucnirea războiului, în 1914, îl determină să treacă în România, țara tuturor visurilor și speranțelor sale. Nu știm în ce condiții s-a produs evenimentul. La București a obținut înrolarea, ca voluntar, în armata română. Pentru a-și realiza o pregătire corespunzătoare, a urmat cursurile Școlii de Ofițeri în Rezervă de la Botoșani. După absolvirea școlii, a fost repartizat în Regimentul 35 Infanterie. Visurile sale prindeau, tot mai mult, un contur, care le transforma în realitate. Un nou pas, ca într-un joc cu puzzle, a fost cel câștigat în vara anului 1916, când Vechiul Regat al României a intrat în război alături de Antantă. În entuziasmul aproape general al acelor momente, Iustin Breabăn se vedea, deja, în România Mare, scriindu-i entuziast fratelui său mai mare, preotul Casian: „Acum, să văd sfârșitul, să ne revedem cu toții acasă la noi și, apoi, pot să mor!”.

Destinul, atotputernic, a vrut altfel. Participând cu unitatea sa la marea bătălie de la Mărășești, moare în luptă, în ziua de 11 august 1917, zdrobit de o grenadă. Prin jertfa sa, și-a înscris numele alături de cei trei eroi junimeni care au murit pentru înfăptuirea României Mari¹³⁷⁶.

DIONISIE PARA

Fișa acestui student în Filosofie, având nr. 746, este deosebit de succintă și cu puține informații despre viața și activitatea sa. Dacă despre anii premergători studenției de la Cernăuți nu știm decât că a absolvit liceul la Suceava¹³⁷⁷, în schimb există câteva informații despre perioada ulterioară.

Dionisie Para a devenit membru al Societății Academice „Junimea” în 23 octombrie 1910; a susținut și promovat examenul regulamentar în 4 februarie 1912. Nu-i cunoaștem activitatea din cadrul Societății și nici locul unde și-a început activitatea profesională după absolvirea facultății.

Odată cu izbucnirea marelui război, Dionisie Para a fost mobilizat. Unitatea sa a fost repartizată în orașul Lemberg. Din această localitate reușește să dezerteze, trecând „cu arme cu tot” în România, după propria-i afirmație.

Care i-a fost traseul destinului, după ce a ajuns în România? Îl cunoaștem, succint și parțial dintr-o scrisoare pe care D. Para a adresat-o unui alt membru al „Junimii”, Ilie Dugan, aflat și el în țară¹³⁷⁸. Din epistolă rezultă că, având ajutorul colonelului N. Petala, comandantul Regimentului 37 Infanterie, a fost primit ca voluntar în armata română, fiind trimis la Școala de Ofițeri în Rezervă de la Botoșani. După absolvire, a fost repartizat într-o unitate aflată pe front, unde a luptat până la sfârșitul conflictului mondial.

După război nu-i cunoaștem evoluția. Știm că Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în semn de omagiu, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit¹³⁷⁹.

GEORGE PÂNZAR

O nouă fișă, nr. 793, având un conținut extrem de succint și parcimonios în informații, aparține studentului în Filosofie, George Pânzar. Nu știm în ce parte a Bucovinei își avea locul natal și nici familia din care provenea. A devenit student al Universității din Cernăuți în toamna anului 1910. În 12 octombrie 1911 a depus cererea de primire în cadrul Societății Academice „Junimea”, unde a activat în perioada 1911–1913.

La izbucnirea Primului Război Mondial a fost mobilizat; a luptat pe frontul din Galiția și pe cel din Italia. A fost ucis, ironie a sorții, în ultimele zile ale războiului – toamna anului 1918 –, în luptele

¹³⁷⁵ Anghel Popa, *op. cit.*, p. 115.

¹³⁷⁶ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 419.

¹³⁷⁷ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 126–127.

¹³⁷⁸ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan*, dosar 29, f. 3.

¹³⁷⁹ Anghel Popa, *op. cit.*, p. 127.

din Tirol. Se odihnește în cimitirul militar din acea zonă, mormântul fiindu-i cunoscut de familie, imediat după sfârșitul conflictului mondial¹³⁸⁰.

VASILE SAUCIUC

Vasile Sauciuc a fost un membru al Societății Academice „Junimea”, printre mulți alții, care și-a onorat această calitate. După cum se menționează în fișa sa, având nr. 805, s-a născut în 1 noiembrie 1893, în satul Cozmin, districtul Cernăuți, în familia preotului Samuil Sauciuc și a soției sale Elisaveta, născută Popescul.

Școala primară și liceul le-a făcut în orașul Rădăuți. Din toamna anului 1910 a devenit student al Facultății de Filosofie a Universității din Cernăuți. A depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea”, cerere care i-a fost aprobată în Adunarea generală din 18 mai 1911, fiind membru activ între anii 1911 și 1914. În perioada menționată, a desfășurat următoarele activități: în 25 mai 1913 a susținut și promovat examenul regulamentar – fiecare membru activ susținea acest examen, care echivala cu titularizarea în Societate, în caz contrar era exclus –, a fost membru în Secția literară și a deținut funcția de vicepreședinte al Societății. Pe întreaga durată a studiilor, l-a avut ca „bădiță” pe colegul său mai mare ca an de facultate, Barbu Grigoroviță.

La scurtă vreme după absolvirea facultății, izbucnind războiul mondial, a fost mobilizat în armata imperială, servind în Regimentul 4 Artilerie Grea. După o scurtă perioadă petrecută pe frontul din Galiția, unitatea sa a fost transferată pe noul front din Italia, odată cu intrarea acesteia țării în război (1915). Pe acest front a fost luat prizonier, într-o luptă care nu este precizată ca dată.

Când emisarii Vechiului Regat al României au vizitat, în calitate de aliați, lagărele cu prizonieri români proveniți din armata austro-ungară, cu scopul de a organiza unități militare formate pe bază de voluntariat, care să lupte în cadrul armatei române pentru întregire națională, Vasile Sauciuc s-a înscris imediat. Desfășurarea războiului a făcut imposibilă participarea Legiunii Române, constituită din trei regimente („Horia”, „Cloșca” și „Crișan”), la ultimele lupte din 1918. Vasile Sauciuc a revenit în Cernăuți cu Regimentul „Horia”, în anul 1919.

După război și-a desfășurat activitatea profesională în învățământ. Devenind membru al Școlii Române din Franța, în 1922, a predat cursuri la Sorbona, începând cu anul menționat. În anul 1924 a revenit în țară, fiind numit profesor la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți. A luat decizia de a se stabili în acest frumos centru universitar românesc, hotărâre întărită prin căsătoria sa cu Artemisa, fiica preotului Ion Pohoată.

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în 13 noiembrie 1925, titlul de membru emerit¹³⁸¹.

OCTAVIAN ILIUȚ

Fișa cu nr. 810 prezintă cazul singurului student „întârziat” pe care l-a avut Societatea Academică „Junimea”, Octavian Iliuț.

S-a născut în 12 septembrie 1881 în satul Dracineț, districtul Storojineț, în familia preotului Ioan Iliuț și a soției sale Daria, născută Dașchevici. După absolvirea școlii primare în satul natal, a urmat liceul la Rădăuți și Suceava. Ca elev de liceu a luat o decizie care avea să-l ducă la un adevărat conflict cu familia. A abandonat cursurile liceale și s-a angajat ca inspector în Poliția imperială. Sub presiunea familiei, demisionează și se reînscris în liceu, în anul 1909. Absolvind liceul în anul 1911, susține examenul de bacalaureat, producând o adevărată senzație în orașul Suceava, având în vedere vârsta candidatului: 30 de ani. Ambițios, în toamna aceluiași an se înscrie la Facultatea de Drept din cadrul Universității din Cernăuți. Devine membru al Societății Academice „Junimea”, în cadrul căreia a activat până la absolvirea facultății.

Nu știm unde și-a desfășurat activitatea profesională. Izbucnind războiul, a fost mobilizat în armata imperială, servind în Regimentul 22 Infanterie pe întreaga durată a conflictului.

După război a activat în magistratură. A susținut permanent Societatea Academică „Junimea” sub raport financiar, motiv pentru care conducerea acesteia l-a declarat membru fondator în anul

¹³⁸⁰ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 473.

¹³⁸¹ *Ibidem*, vol. III, p. 5.

1919, iar în 17 noiembrie 1921 i-a acordat titlul de membru emerit¹³⁸².

CLAUDIU ISOPESCU

Sub fișa cu nr. 825 este prezentat unul dintre membrii de elită pe care i-a avut Societatea Academică „Junimea”, Claudiu Isopescu.

Copilul plecat din satul Frătăuții Vechi, districtul Rădăuți, pentru a urma chemarea învățăturii, ducea cu el îndemnul strămoșilor săi, eminenți prelați ortodocși, de a stăruii pe drumul învățăturii și al dragostei de neam.

Izbucnirea războiului îi întrerupe acest drum, abia început, fiind mobilizat în Regimentul 41 Infanterie, cantonat în Cernăuți. La începutul anului 1915, unitatea sa a fost trimisă pe Frontul din Galiția, unde a luptat până în 1916, când a fost transferată pe cel din Italia. Odată ajuns pe noul front, ofițerul imperial Claudiu Isopescu s-a predat armatei italiene, în 11 august 1916. Atitudinea sa defetistă fiind cunoscută și urmărită de organele Siguranței imperiale încă din perioada anterioară, nu trebuie să mire că un tribunal militar austro-ungar l-a judecat, de urgență, în contumacie, condamându-l la moarte.

Aflând în lagăr despre intrarea Regatului României în război, secondat de patru camarazi, a avut inițiativa de a redacta un memoriu, prin care solicita să fie înrolat în armata română pentru a lupta pe frontul din Transilvania, împotriva Imperiului Austro-Ungar. Memoriul a fost înaintat autorităților militare italiene, în 1 septembrie 1916. Acțiunea inițiată de ofițerul român, cunoscută în lagăr, a determinat reacția dușmănoasă a prizonierilor austrieci și unguri, care l-au amenințat cu moartea pe autorul memoriului. Informate, autoritățile militare italiene i-au transferat pe cei cinci români, în mai 1917, în lagărul de la Camaldoli, unde se aflau cei mai mulți ofițeri și soldați români proveniți din armata austro-ungară.

În noul lagăr, având condiții favorabile, Claudiu Isopescu a luat inițiativa elaborării de noi memorii, adresate Înalțului Comandament Italian și Legației române din Roma, prin intermediul cărora solicita să se organizeze, din prizonierii români, o legiune care să lupte împotriva armatei austro-ungare. De remarcat că acțiunea sa are loc în 1917, când nu se constituise Misiunea română, care avea să facă propagandă, în acest sens, în favoarea României, în Franța, Marea Britanie și Italia, prin organizarea unor organisme speciale: în 30 aprilie 1918 s-a înființat la Paris, Comitetul Național al românilor din Transilvania și Bucovina, sub conducerea lui Traian Vuia, iar în iulie din același an, Consiliul Național al Unității Române, sub conducerea lui Tache Ionescu¹³⁸³.

În primăvara anului 1918, când reprezentanții Comitetului Național al românilor din Transilvania și Bucovina au intrat în legătură cu Comisia specială pentru prizonieri din cadrul Ministerului de Război al Italiei, cerând să ia contact cu prizonierii români în vederea formării unei legiuni, aceștia au fost informați despre activitatea și demersurile făcute de Claudiu Isopescu. Profesorul Simion Măndrescu, reprezentând noul organism românesc, s-a întâlnit cu activul prizonier, cooptându-l în Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, organizat în 19 iunie 1918, în orașul Roma. Acest comitet se ocupa cu organizarea acțiunilor de propagandă și cu formarea unei Legiuni române, care să lupte pentru eliberarea celor trei provincii românești. Claudiu Isopescu îi reprezenta, în cadrul comitetului menționat, pe cei 117 ofițeri români proveniți din armata austro-ungară, aflați prizonieri în lagărele italiene. În noua sa calitate, și-a desfășurat activitatea la Roma, având un rol important în constituirea Regimentului I „Horea”. Totodată, a organizat la Roma, în 25 august 1918, un impresionant miting de solidaritate a poporului italian cu poporul român. Cu acest prilej, C. Isopescu a defilat, în fruntea regimentului nou înființat, prin fața Columnei lui Traian. Și-a continuat activitatea, organizând, în septembrie același an, la Torino, o manifestare similară, unde a vorbit în numele prizonierilor români din Italia, purtând uniforma de ofițer al Legiunii române.

Dar, cu toate eforturile depuse, activitatea sa, din nefericire, nu a putut să fie finalizată. Aprobata cu întârziere de guvernul italian, în octombrie 1918, Legiunea română, cu unitățile în formare, nu a participat la luptele împotriva Imperiului Austro-Ungar cu toate efectivele sale. Sfârșitul războiului a dus la repatrierea Legiunii române, care a luat drumul spre țară la finele anului 1918, unde îi aștepta o Românie Mare. Claudiu Isopescu, în fruntea Regimentului I „Horea”, a defilat prin

¹³⁸² *Ibidem*, p. 11.

¹³⁸³ Anghel Popa, *op. cit.*, p. 120.

fața Regelui Ferdinand I, la București, în primăvara anului 1919, iar, la scurtă vreme, în fruntea unei companii, formată numai din foști prizonieri bucovineni, prin fața generalului Iacob Zadik, în Piața Centrală din Cernăuți¹³⁸⁴.

Odată ce armele au tăcut, Claudiu Isopescu și-a reluat studiile, desfășurând, după absolvirea Facultății de Litere din București, o laborioasă activitate științifică, în țară și peste hotare¹³⁸⁵.

În semn de omagiu, Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în 13 noiembrie 1920, titlul de membru emerit.

ȘTEFAN IEȘAN

Acest fost membru al Societății Academice „Junimea” reprezintă al doilea caz de dezertare din armata imperială și de trecere în Vechiul Regat al României.

Din fișa sa, având nr. 828, rezultă că s-a născut în 24 octombrie 1893, în satul Tișăuți, districtul Suceava, într-o familie de țărani. După absolvirea școlii primare în satul natal, a urmat liceul la Suceava. Din toamna anului 1911 a devenit student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți. S-a înscris în Societatea Academică „Junimea”, cererea fiindu-i aprobată în Adunarea generală din 2 noiembrie 1912. A activat în cadrul Societății până în anul 1914, avându-l ca „bădiță” pe Arcadie Dugan. Exceptând examenul regulamentar, promovat în 26 noiembrie 1913, nu s-a remarcat în cadrul Societății prin alte activități.

La izbucnirea războiului, a fost mobilizat în armata imperială. Dezertează în iulie 1915, în condiții neelucidate, trecând în Vechiul Regat al României. Probabil că nu a absolvit facultatea la Cernăuți, având în vedere faptul că, în octombrie 1915, s-a înscris la Facultatea de Drept, din cadrul Universității din București, fiind student până în iulie 1916, când, sub efectul intrării României în război, solicită autorităților militare să fie primit voluntar în armata română. Cererea i-a fost aprobată în septembrie 1916. Participă la campania din vara anului 1917, fiind demobilizat în primăvara anului 1918, după Pacea de la Buftea-București.

Rămas la Iași, își reia studiile la Facultatea de Drept, în martie 1918, continuându-le, în același an, la București, unde s-a stabilit și a absolvit, în sfârșit, facultatea. A activat ca jurist la Banca Românească din capitală, începând cu anul 1921. După o scurtă perioadă de activitate, își cere transferul la o sucursală a băncii, din Arad.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea”, care l-a declarat membru sprijinitor și i-a acordat, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit¹³⁸⁶.

GEORGE PITICAR

Fișa cu nr. 833 prezintă biografia studentului în Drept George Piticar, devenit membru al Societății Academice „Junimea” în anul 1912. Este o biografie deosebit de succintă, deși studentul a avut o activitate bogată în cadrul Societății, deținând chiar funcția de președinte, în condiții speciale, la sfârșitul războiului¹³⁸⁷.

Referindu-ne la participarea lui George Piticar la marele război, menționăm că iese din tiparele firești, specifice oricărui combatant, înscriindu-se într-un scenariu cu eroi și fapte incredibile, care fac parte, mai degrabă, din lumea fascinantă, și cu atât mai atrăgătoare, a poveștilor.

Izbucnind războiul, în 1914, George Piticar a fost mobilizat în armata imperială, unitatea din care făcea parte fiind trimisă pe frontul din Galiția. În primele lupte, grav rănit, a fost luat prizonier și transferat într-un lagăr din Siberia. S-a înscris în Legiunea română. Dacă alte unități din Legiune au luat drumul, atât de așteptat, spre România, în vara anului 1917 unitatea sa a fost repartizată pentru a lupta cu trupele rusești bolșevizate. Complicarea situației politice și militare din Rusia, apropierea sfârșitului marelui război au dus la dizolvarea Legiunii române și la reîntoarcerea combatanților ei, pe cont propriu, în țară. George Piticar străbate, în condiții groaznice, un traseu incredibil, călătorind, pe

¹³⁸⁴ Vasile Gh. Miron, Ioan V. Cocuz, „Unirea Bucovinei cu România”, în „Anuarul Muzeului Județean Suceava”, vol. V, 1978, pp. 64–65.

¹³⁸⁵ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, pp. 27–28.

¹³⁸⁶ *Ibidem*, p. 31.

¹³⁸⁷ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 63–64.

jos sau cu mijloace de transport insolite, începând cu elefanți și cămile, pe ruta Siberia – Japonia – India – Constantinopol – România și, în final, Bucșoia, o monadă aflată în districtul Gura-Humorului, un punct minuscul, pierdut pe harta Europei, satul natal al tânărului combatant bucovinean, pe care l-a purtat permanent în inima sa, ca pe un Ierusalim românesc.

Societatea Academică „Junimea”, în semn de omagiu, i-a acordat, în 4 noiembrie 1923, titlul de membru emerit¹³⁸⁸.

DIMITRIE BURLĂ

Un nou destin, a cărui evoluție firească a fost întreruptă brutal de război, se conturează din fișa cu nr. 834, aparținând lui Dimitrie Burlă. S-a născut în 13 octombrie 1892, în satul Cireș-Opaițeni, districtul Storoginț, în familia lui Alecu Burlă și a soției sale Domnica, născută Bojescu. Fișa nu conține alte informații în legătură cu familia și cu anii de învățatură preuniversitari.

Știm că în toamna anului 1911 a devenit student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți. În aceeași toamnă a depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea”. În Adunarea generală a Societății din 2 noiembrie 1912 cererea i-a fost aprobată. A susținut și promovat examenul regulamentar în 26 noiembrie 1913. A activat în Societate în perioada 1912–1914.

Izbucnind războiul, a fost mobilizat, nereușind să-și definitiveze studiile. A luptat, cu unitatea din care a făcut parte, aproape pe toate fronturile împărăției: în Serbia, Galiția și Italia. Nu știm în ce împrejurări a ajuns, în cursul anului 1918, în armata Vechiului Regat al României. În cadrul acesteia a luptat pe frontul din Ungaria bolșevizată, în cursul anului 1919. A fost lăsat la vatră în 30 decembrie 1920.

În România Mare și-a reluat studiile universitare la Cernăuți, susținându-și licența în Drept în anul 1924. Știm că a activat în magistratură, fără a-i cunoaște locul și perioada exercitării profesiei.

Legat sentimental de „Junimea”, a sprijinit-o financiar, în mod constant. Societatea i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit, iar mai târziu l-a declarat și membru sprijinitor¹³⁸⁹.

CONSTANTIN LOGHIN II

Fișa acestui student, având nr. 839, este deosebit de parcimonioasă în informații, atât despre familia sa, cât și despre anii copilăriei și de învățatură preuniversitară.

Constantin Loghin a devenit student al Facultății de Filosofie din cadrul Universității din Cernăuți, în toamna anului 1911. Cu același prilej, a depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea”. Cererea i-a fost aprobată în Adunarea generală din 2 noiembrie 1912. A susținut și promovat examenul regulamentar, în conformitate cu Regulamentul Societății, în 25 octombrie 1913. A fost membru activ până în anul 1914.

Izbucnirea războiului a dus, ca și pentru alți mii de tineri bucovineni, la mobilizarea sa. Informațiile despre această perioadă grea a vieții sale lipsesc în totalitate, exceptând faptul că a luptat, pe întregul parcurs al conflictului, pe frontul din Galiția.

După război, reîntors la Cernăuți, și-a reluat studiile, absolvind facultatea. S-a angajat, cu toate forțele, în activitatea de reorganizare a societăților studențești, făcând parte din gruparea care susținea unificarea studențimii românești din Centrul universitar Cernăuți într-o singură organizație academică, numită Centrul studențesc „Arboroasa”¹³⁹⁰.

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit¹³⁹¹.

¹³⁸⁸ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, pp. 36–39.

¹³⁸⁹ *Ibidem*, p. 40.

¹³⁹⁰ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 29–32.

¹³⁹¹ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, pp. 46–47.

Un alt membru al „Junimii”, al cărui destin a fost frânt de război, îl găsim prezentat în fișa nr. 852. Din fișă rezultă că s-a născut în 19 noiembrie 1893, în satul Slobozia-Comăreștilor, districtul Cernăuți, în familia preotului Alexie Tarnavschi și a soției sale Eugenia, născută Patraș.

Școala primară a făcut-o în particular, iar liceul la Cernăuți. În toamna anului 1912 a devenit student al Facultății de Filosofie din cadrul Universității cernăuțene. A depus cerere pentru a fi primit în Societatea Academică „Junimea”, care i-a fost aprobată în Adunarea generală din 23 noiembrie 1913. A susținut examenul regulamentar în 8 februarie 1914. A fost membru activ în perioada 1913–1914. Nu s-a remarcat prin activități deosebite în cadrul Societății.

Izbucnind războiul, a fost mobilizat în armata imperială în anul 1915 și trimis la Școala de Ofițeri din Oradea Mare. După absolvirea cursurilor, a fost repartizat pe frontul din Galiția. În vara anului 1916, în documentele unității din care făcea parte, Eudoxie Tarnavschi este menționat la rubrica „Dispăruți”, situație care a fost anunțată și familiei sale, însoțită de două, posibile, versiuni: 1) a fost ciopârțit de săbiile cazacilor într-o luptă din fața orașului Luck, în iunie 1916, încât trupul nu i s-a mai putut găsi; 2) a fost luat prizonier și dus în Siberia¹³⁹². Indiferent de versiune, familia preotului bucovinean Tarnavschi și-a dat contribuția în sânge pentru încercarea de a fi salvată împărăția.

EUGEN-GEORGE CAVALER VON REUS-MĂRZA

Fișa cu nr. 853 aparține unui membru al Societății Academice „Junimea” care provine dintr-o familie înnobilitată de Imperiul Austriac. Este o fișă succintă, cu date puține, care încearcă să contureze personalitatea celui care a fost un tânăr plin de entuziasm, atașat total, prin gând și faptă, de necesitatea istorică și culturală a existenței Societății și în cadrul României Mari.

Despre copilărie și anii de școală preuniversitari nu se menționează nimic. Totul începe cu momentul în care a devenit student al Facultății de Drept a Universității din Cernăuți, în toamna anului 1912. A fost primit, la cererea sa, în Societatea Academică „Junimea” în Adunarea generală din 23 noiembrie 1913. A promovat examenul regulamentar în 18 februarie 1914, fiind activ în perioada 1913–1914 și 1919–1920.

La izbucnirea Primului Război Mondial, reușește să treacă ilegal în Vechiul Regat al României. La intrarea țării în război, în vara anului 1916, s-a înscris voluntar în armata română, luptând, pe întreaga durată a conflictului, ca ofițer de artilerie. Nu este menționată nicio faptă de arme.

După război a revenit la Cernăuți, reluându-și studiile. A fost unul dintre principalii susținători ai reactivării Societății Academice „Junimea”. Datorită eforturilor sale, conjugate cu cele ale colegului său Didi Drăgan, a fost convocată Adunarea generală extraordinară a Societății, în 15 mai 1919, în care s-a luat istorica decizie de reactivare a „Junimii”¹³⁹³.

Societatea, în semn de omagiu și adâncă recunoștință, în 17 noiembrie 1921, i-a oferit titlul de membru emerit¹³⁹⁴.

NICOLAE CÂRLAN

Fișa cu nr. 856 aparține studentului în Drept Nicolae Cârlan, provenind dintr-o familie de țărani din satul Bosanci, districtul Suceava¹³⁹⁵.

Viața sa de student a încetat odată cu izbucnirea marelui război, când a fost mobilizat în armata imperială, fără a reuși să-și definitiveze studiile. A servit în Regimentul 3 Artilerie de Cetate, în perioada 1 august 1914 – 23 martie 1915. Cu această unitate a luptat pe frontul din Galiția. Luat prizonier, a fost dus în Siberia. În perioada 23 aprilie 1915 – 1 iunie 1917, alături de alți prizonieri români, transilvăneni și bănățeni, proveniți din armata austro-ungară, a trăit drama zilelor din lagărul de la Orenburg (Urali). S-a înrolat în Legiunea română, punând capăt calvarului, luând drumul țării. Voluntarii au fost primiți de autoritățile românești în Piața Centrală a Iașilor, în iunie 1917. Tânărul

¹³⁹² *Ibidem*, p. 61.

¹³⁹³ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 29–32.

¹³⁹⁴ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan. Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, p. 62.

¹³⁹⁵ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 123–124.

bucovinean Nicolae Cărlan a fost repartizat în Regimentul 26/1 Obuziere, cu gradul de sublocotenent. În toamna aceluiași an a trecut, la cerere, în Corpul de aviație, luptând ca locotenent-observator până la sfârșitul războiului. A fost demobilizat în toamna anului 1921.

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în semn de omagiu, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit¹³⁹⁶.

ALEXIE CAVALER DE CUPARENCU

Un alt membru al „Junimii”, printre mulți alții, care provenea dintr-o familie de elită a Bucovinei, s-a născut în 13 martie 1895, în târgul Storojineț, în familia lui Tit cavaler de Cuparencu și a soției sale Iosefina, născută Limberger.

Școala primară a făcut-o în particular, iar liceul la Cernăuți. În toamna anului 1912 a devenit student al Facultății de Drept din cadrul Universității cernăuțene. A depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea”, cerere aprobată în Adunarea generală din 23 noiembrie 1913. A susținut și promovat examenul regulamentar în 18 februarie 1914, fiind membru activ în perioada 1913–1914.

Odată cu izbucnirea războiului și-a întrerupt studiile, deoarece a fost mobilizat în armata imperială. A luptat pe frontul din Galiția, unde a fost grav rănit. După o lungă spitalizare, a fost demobilizat, reîntorcându-se în Bucovina.

După istoricul eveniment al Unirii Bucovinei cu Vechiul Regat al României, în entuziasmul acelor zile, când unirea trebuia apărată, Alexie cavaler de Cuparencu s-a înscris voluntar în armata română, luptând pe frontul din Ungaria, în campania din anul 1919, ajungând până la Budapesta. A fost demobilizat în toamna aceluiași an, reîntorcându-se la Cernăuți, unde și-a finalizat studiile, angajându-se, ca jurist, la Banca de Est.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea”, în amintirea anilor de studenție. Societatea i-a acordat, în 13 noiembrie 1920, titlul de membru emerit, iar ulterior, de membru sprijinitor¹³⁹⁷.

LASCĂR LUȚIA

Fișa nr. 879, aparținând studentului Lascăr Luția, este, poate, cea mai completă în date, sub toate aspectele referitoare la familia din care provenea, la copilărie și adolescență, precum și la anii de învățatură preuniversitari. Un copil ce provenea dintr-o familie în care educația și românismul dețineau primul loc, un copil cu calități ce-l plasau pe o scară a valorilor unde erau înscrise numele celor cu har, binecuvântați de Dumnezeu, anunțându-l pe viitorul cărturar și învățat. O speranță a Bucovinei, după aprecierea multor contemporani, așteptându-se, după răsad, doar înflorirea¹³⁹⁸.

La izbucnirea războiului, proaspătul student în Filosofie și membru al Societății Academice „Junimea” a trecut în Vechiul Regat al României, sub pretextul continuării studiilor la Universitatea din București. În realitate, își urmărea visul care avea să-l ducă la jertfa supremă: întregirea neamului românesc.

După numeroase cereri, adresate Ministerului de Război, obține, în 1915, calitatea de voluntar în armata română. A fost repartizat într-o unitate de artilerie, urmând, concomitent, și un curs de aviație. S-a alăturat, totodată, pribegilor bucovineni, militând pentru intrarea țării în război, alături de Antantă. Scrie, în acest sens, numeroase articole în presa bucureșteană, articole care au contribuit, alături de multe altele, la pregătirea „pomiirii steagurilor” în 1916.

La intrarea țării în război, regimentul din care făcea parte Lascăr Luția a fost transferat pe frontul din Dobrogea, luptând în nefericita bătălie de la Turtucaia. După eșecul dobrogean, unitatea sa a participat, în toamna anului 1916, alături de alte unități aflate sub comanda generalului Constantin Prezan, la luptele de mare jertfă românească din zona cuprinsă între râurile Argeș și Neajlov, cu scopul de a opri înaintarea trupelor germano-austro-ungare spre București. Bătălia, după planul Marelui Stat Major român, urma să înceapă în 29 noiembrie, fiind de importanță capitală pentru

¹³⁹⁶ S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, p. 66.

¹³⁹⁷ *Ibidem*, p. 70.

¹³⁹⁸ Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 113–114.

mersul războiului, cum se menționa într-un ordin de zi, semnat de comandantul frontului: „Așa fiind, trupele care atacă ori înving, ori trebuie să moară”¹³⁹⁹. Lascăr Luția nu a avut onoarea de a participa la această luptă, fiind ucis într-o incursiune nocturnă, în 21 noiembrie 1916, în localitatea Ștefănești, lângă râul Neajlov. A fost înhumat, alături de camarazii săi, în Cimitirul militar din localitate. I s-a acordat, post-mortem, decorația „Virtutea Militară” cu spade.

În primăvara anului 1922, la cererea familiei, mormântul i-a fost deschis, iar osemintele pământești au luat drumul spre Bucovina. În gara din București, sicriul eroului bucovinean, acoperit de tricoul țării întregite, a fost întâmpinat de un grup de intelectuali, în frunte cu N. Iorga, care l-a prețuit pe fostul elev sucevean pentru verva condeiiului său pus în slujba unității de neam. A ținut un panegiric fostul junimean George Toma. La Cernăuți a fost reînhumat de Societatea Academică „Junimea”, fiind menționat în documentele acesteia ca prima jertfă pe care aceasta a dat-o pentru înfăptuirea României Mari. În numele Societății i-a evocat personalitatea studentul în Drept, Mihai Vlaicu, desemnat de președintele Aurelian Comoroșan. În același an, Societatea, prin hotărârea Adunării generale, a luat decizia de a înființa o nouă bibliotecă, care să-i poarte numele eroului căzut lângă apa Neajlovului¹⁴⁰⁰.

IANCU MIHAIESCU

Din fișa cu nr. 880 aflăm că Iancu Mihaiescu s-a născut în 22 iunie 1890, în orașul Câmpulung Moldovenesc, în familia preotului Gheorghe Mihaiescu și a soției sale Elisaveta, născută Manescu.

Școala primară a făcut-o în localitatea natală, iar liceul la Suceava. A devenit student al Facultății de Filosofie din cadrul Universității Imperiale din Viena. În această calitate a fost și membru al Societății Academice „România Jună”. În fișă nu este menționată perioada studiilor din capitala Imperiului.

Din toamna anului 1913 și-a continuat studiile la Universitatea din Cernăuți. A depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea”, care i-a fost aprobată în Adunarea generală din 15 iunie 1914.

Izbucnind războiul, a fost mobilizat în armata imperială. A făcut stagiul militar în Regimentul I-Trient. Trimis pe front, a luptat în mai multe unități militare până în vara anului 1917, când a fost grav rănit. După spitalizare, a fost declarat inapt pentru front, dar util în funcții administrative. În acest sens, a fost numit șef militar al Ocolului silvic din Turnu Severin. A deținut această funcție până la capitularea Imperiului Austro-Ungar, în noiembrie 1918.

În România Mare a urmat Școala de Silvicultură din București, unde și-a susținut examenul de licență, în toamna anului 1919. A rămas la această dragoste a vieții sale, care se va transforma, de-a lungul anilor, într-o adevărată pasiune. Între anii 1920 și 1925 a fost șef de Ocol în localitatea Gilău, județul Cluj și, apoi, la Cerna, județul Tulcea.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea”, motiv care a determinat conducerea acesteia să-i acorde titlul de membru emerit, în anul 1922, iar din 1928 și pe cel de sprijinitor¹⁴⁰¹.

CONSTANTIN POLONIC

Fișa acestui fost student, având nr. 889, este la fel de succintă în informații, sub toate aspectele, ca și în alte cazuri prezentate de noi. Se menționează doar că a făcut liceul la Suceava, devenind student al Universității din Cernăuți în toamna anului 1913, fără a se specifica facultatea. Să fi fost frate cu Aurel Polonic? Mai mult ca sigur. A fost primit în Societatea Academică „Junimea” în Adunarea generală din 15 iunie 1914.

Izbucnind războiul, Constantin Polonic a fost mobilizat, servind în armata imperială pe toată durata conflictului mondial. În fișă nu este menționată unitatea din care a făcut parte și nici frontul pe care a luptat.

¹³⁹⁹ Apud Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916–1919*, vol. II, ediția a II-a, București, 1921, pp.192–232.

¹⁴⁰⁰ S.J.I.A.N., *Fond Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, pp. 91–92.

¹⁴⁰¹ *Ibidem*, p. 93.

După război a sprijinit financiar Societatea, care i-a acordat titlul de membru sprijinitor¹⁴⁰².

EUDOXIU SCRIPA

Un membru al Societății Academice „Junimea” a fost și magistratul cernăuțean Eudoxiu Scripa. În fișa sa, având nr. 896, se menționează că s-a născut în 28 mai 1893, în satul Broscăuții Noi, districtul Storojineț, în familia lui Ion Scripa și a soției sale Domnica, născută Popovici.

Școala primară a făcut-o în satul natal, fiind destinat, prin tradiție și voința tatălui, agriculturii. Mama sa, încurajată de învățătorul satului, i-a hotărât însă un alt viitor. A fost trimis la Cernăuți, împotriva voinței tatălui său, unde a absolvit liceul. A devenit, apoi, student al Facultății de Drept din cadrul Universității cernăuțene. În această calitate s-a înscris în Societatea Academică „Junimea”. În fișă nu este menționată data înscrierii. Oricum, evenimentul a avut loc până în anul 1914, având în vedere că a fost mobilizat în armata imperială la izbucnirea conflictului mondial, ca membru al Societății.

Cătana imperială, Eudoxiu Scripa a fost trimis pe frontul din Galiția. În luptele desfășurate pentru cunoscuta Cotă Rarancea, cea mai însângerată de pe întregul aliniament oriental, a fost grav rănit. După spitalizare, nu se menționează anul, a fost declarat invalid și demobilizat.

După Unirea Bucovinei cu Vechiul Regat al României, deși invalid, a cerut să fie primit voluntar în armata română, în cadrul căreia a servit până în anul 1920.

A sprijinit financiar Societatea, care i-a acordat, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit, iar ulterior acestei date și pe cel de fondator¹⁴⁰³.

SIMION NICULENCU

Acest membru al „Junimii” s-a născut în 30 iulie 1892, în satul Cosmin, districtul Cernăuți, în familia lui Dumitru Niculencu și a soției sale Domnica, născută Babii.

Absolvind școala primară în satul natal, părinții, țărani înstăriți și cu respect pentru învățătură, l-au trimis să facă liceul la Cernăuți. După susținerea examenului de bacalaureat, s-a înscris la Facultatea de Drept. În această calitate a devenit membru al Societății studențești, după cum se menționează în fișa sa, având nr. 898. Alte date nu sunt specificate.

Izbucnind marele război, Simion Niculencu a fost nevoit să-și întrerupă studiile, deoarece a fost mobilizat în armata imperială. Întreaga perioadă a războiului a făcut-o în cadrul Regimentului 41 Infanterie. Nu știm unde a fost dislocată unitatea menționată, dar ofițerului român i s-a aprobat, în plin război, să-și susțină examenele în cadrul Academiei de Export din Viena. Alte aspecte ale acestei probleme nu sunt menționate în fișă.

După război, în România Mare, Simion Niculencu și-a continuat studiile, începute la Viena, în cadrul Academiei Comerciale din București, vreme de trei ani, pe care a absolvit-o. Și-a desfășurat activitatea, la începutul profesiei, ca avocat în capitală și, ulterior, ca magistrat în Cavarna (Dobrogea).

A susținut financiar Societatea Academică „Junimea”, care i-a acordat, în 3 noiembrie 1926, titlul de membru emerit, iar ulterior și pe cel de sprijinitor¹⁴⁰⁴.

IOAN CAPVERDE

Fișa nr. 900 aparține studentului în Filosofie Ioan Capverde. Deși i-am prezentat fișa într-un alt context¹⁴⁰⁵, suntem nevoiți, din cauza puținelor date pe care le conține, să le repetăm, inevitabil, și în noua situație, fiind singura modalitate de a-i prezenta personalitatea.

S-a născut într-o familie de țărani din satul Pătrăuți, districtul Suceava, în 28 mai 1894. După absolvirea școlii primare, părinții săi, Mardari și Parascheva, cu respect și dragoste de carte, și-au trimis feciorul la învățătură. După absolvirea liceului la Suceava, și-a început studenția la Cernăuți, în

¹⁴⁰² *Ibidem*, p. 102.

¹⁴⁰³ *Ibidem*, p. 109.

¹⁴⁰⁴ *Ibidem*, p. 111.

¹⁴⁰⁵ Anghel Popa, *op. cit.*, p. 124-125.

cadrul Facultății de Filosofie, în anul nefast 1914. În același an a devenit membru al Societății Academice „Junimea”.

La scurtă vreme după izbucnirea războiului, reușește, pe căi ilegale, într-una din nopțile lunii octombrie, să treacă granița în Vechiul Regat al României. Se stabilește la Iași, înscriindu-se la Facultatea de Litere și Filosofie. A fost membru al Societății Academice „Avram Iancu”.

Animat de dorința sinceră de a contribui la realizarea unității naționale, tânărul bucovinean obține aprobarea de a urma Școala de Artilerie și Geniu pentru Ofițeri în Rezervă, din București. După absolvirea acesteia a făcut stagiul, ca elev plutonier, în cadrul Regimentului 64 Infanterie și al Batalionului 4 Pioneri, din Focșani. A fost camarad de arme cu bucovineanul Lascăr Luția. După intrarea țării în război, a participat la luptele din Dobrogea, unde a fost rănit. Refăcut, a luptat pe frontul de la Nămolosa, în vara anului 1917.

În România Mare și-a continuat studiile, absolvind, în iunie 1924, facultatea. În anul 1929 era profesor la Liceul Militar din Iași.

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în semn de omagiu, în anul 1930, titlul de membru emerit¹⁴⁰⁶.

LEON POPOVICI

Viitorul membru al „Junimii” s-a născut în 2 martie 1895, în satul Gălănești, districtul Rădăuți, în familia preotului Ioan Popovici. Fișa cu nr. 902 nu menționează prenumele mamei sale, dintr-o eroare făcută de un membru al familiei, care a trimis, în perioada 1928–1930, Societății Academice „Junimea” datele personale ale fostului student Leon Popovici, fie, mai plauzibil, de persoana care a realizat fișele foștilor membri. Fișa consemnează că soția preotului era născută Bodnarescu.

Copilul Leon a urmat școala primară, din motive neexplicate în fișă, în satul Măzănăești – probabil noua parohie a preotului Popovici – și în orașul Suceava, iar liceul în ultima localitate. După obținerea bacalaureatului, a devenit student al Facultății de Teologie a Universității din Cernăuți, probabil din 1913 sau 1914, deoarece se specifica în fișă că a devenit membru al „Junimii” din 1914.

În decembrie din același an, a fost mobilizat și trimis la Școala de Ofițeri din Leoben (Știria, o provincie din Austria). O decizie foarte interesantă, având în vedere faptul că teologii, fie studenți, fie preoți, erau scutiți de armată prin legislația imperială. Mai lesne de acceptat ar fi aserțiunea că a plecat voluntar. După absolvirea școlii, a fost avansat la gradul de stegar, fiind inclus în Regimentul 35 Infanterie, care a plecat pe frontul din Galiția, în mai 1915. Din jurnalul de front al unității rezultă că, în 7 iulie 1915, într-un atac de noapte, desfășurat la Cota Zawadowska, situată în apropierea localității Haliez, stegarul Leon Popovici a fost dat dispărut în luptă. Cu sinceră durere, cronicarul Societății Academice „Junimea” notează în fișa fostului membru: „El s-a împărtășit de eterna binecuvântare a morții, în cadrul eroismului războinic și al martirajului național, jertfit, alături de atâtea mii de români, pe jertfelnicul imperialismului austro-ungar”¹⁴⁰⁷.

EMANUIL SAUCIUC

Conform fișei nr. 943, viitorul membru al „Junimii” s-a născut în 15 iulie 1894, în satul Iordănești, districtul Storoginet, în familia preotului paroh Teofil Sauciuc și a soției sale Maria, născută Palievici.

Atât școala primară, cât și liceul, le-a absolvit la Cernăuți. După obținerea bacalaureatului, preotul Sauciuc și-a trimis fiul să studieze medicina în cadrul Universității din Gratz. Studiile i-au fost întrerupte din cauza izbucnirii războiului.

Studentul Emanuil Sauciuc a fost mobilizat, ca ofițer în rezervă, în Regimentul 27 Infanterie, care-și avea garnizoana în orașul studenției sale. În vara anului 1915, unitatea a fost trimisă pe frontul din Italia. Într-o luptă, din august același an, desfășurată la Cota Zweisnitz, lângă localitatea Tarvis, a fost luat prizonier.

În lagărele italiene, după intrarea Vechiului Regat al României în război, a cerut înrolarea, ca voluntar, în armata italiană. Cererea i-a fost aprobată și, la începutul anului 1918, a fost trimis, ca

¹⁴⁰⁶ S.J.A.N.I., Fond *Frații Dugan, Cronicarul–Albumul Mare*, vol. III, p. 113.

¹⁴⁰⁷ *Ibidem*, p. 115.

ofițer voluntar, la o unitate italiană din localitatea Piave. La scurtă vreme, datorită pregătirii sale militare, dar și a cunoașterii mai multor limbi străine, a fost atașat pe lângă Marele Cartier General al S.U.A., care se afla cantonat în Franța, ca ofițer de legătură. Unitatea americană se afla dislocată în localitățile franceze Souilly (lângă Verdun) și Toul (lângă Metz). Pentru modul exemplar în care și-a îndeplinit misiunea, a fost înaintat la gradul de locotenent. A fost, totodată, decorat cu medalia italiană „Distintivo per le fatiche de guerra con una steletta”.

După război a revenit la Cernăuți, cu intenția de a-și continua studiile, întrerupte de conflictul mondial. S-a înscris la Facultatea de Medicină, devenind, totodată, membru al Societății Academice „Junimea”. A activat în perioada 1919–1920, fără a deține funcții în cadrul Societății. Din motive pe care fișa nu le consemnează, a părăsit Cernăuții, finalizându-și studiile în cadrul Universității din Cluj, în anul 1923.

S-a căsătorit, în 28 septembrie 1924, la Cernăuți, cu Zoe Țurcan, fiica fostului junimean Nicu Țurcan.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea”, care i-a acordat, în 2 noiembrie 1924, titlul de membru emerit¹⁴⁰⁸.

¹⁴⁰⁸ *Ibidem*, p. 170.

DOAMNELE ROMÂNE DIN BUCOVINA: ELITISM, FILANTROPISM, MILITANTISM (1891–1918)¹⁴⁰⁹

HARIETA MARECI-SABOL

Romanian Ladies of Bukovina: elitism, filantropism, militancy (1891–1918)

(Abstract)*

As in the Romanian countries in the first decades of the nineteenth century, or in the other provinces of the Austrian Empire, in Bucovina the Romanian women's presence out of the strictly domestic concerns became visible after 1848. The exhortations of the 1848 generation repeatedly addressed to women to engage in action to modernize the country, finally got answers. If initially, two Bucovinian ladies (Elena Popovici Logothetti and Natalia Hurmuzachi) were engaged in philanthropy that exceeded the limits of the province, in 1877 is recorded the existence of a committee of 12 members, in order to help those on the front Russo-Romanian-Turkish war. Some periodicals reminded of their love and zeal contributed to the success of the independence war. Establishing a chronology of events, the beginnings of the organization are mentioned in the fall of 1888, when *Society of Romanian Ladies from Bukovina* was founded. A year later, during a meeting, was elected a provisional committee charged with drafting statutes. The Society's goal was to contribute to the education and employment of women in Bukovina, and to perpetuate the Romanian tradition through domestic industry. In other words, the purpose of the new organization of women was "solitary", cultural, and philanthropic. Regarding charity, which add a national scope to the feminist component, specific to associations of women created in the Romanian provinces under Austrian domination, the Romanian ladies started in Czernowitz a Romanian language course, and have founded some "pensionates" and boarding schools for girls, as well as an asylum for Romanian workers' children. And because the second component specified in the statute and the purpose of the Society was to increase the "homemade" production, or various kinds of fabrics and seams, in order to preserve the traditional clothing through folk costumes. The Society encouraged the rural population to send to Chernivtsi the "finest products" in response to what was called as "negative influence of fashion". Thanks to these results, which came to supplement the integrative policies of imperial administration, the Society became a member of a "domestic women industry Association of all Austrian provinces" in Vienna, under the Archduchess Maria Josefa High Protectorate who have permanent Bucovinian storage of seams for sale in Vienna, Berlin and London.

Keywords: Bukovina, Society of the Romanian Ladies, elitism, filantropism, militancy.

Despre Societatea Doamnelor Române din Bucovina s-a scris, mai mult sau mai puțin¹⁴¹⁰, încercându-se chiar o încadrare a sa în ceea ce istoricii și sociologii au numit feminism, ca mișcare socială organizată și revendicativă¹⁴¹¹. Cercetarea documentelor istorice atestă și în Bucovina o schimbare fundamentală în condiția femeii, proces declanșat de transformările revoluționare specifice epocii moderne. La fel ca în Țările Române din primele decenii ale secolului al XIX-lea, dar și ca în celelalte provincii ale Imperiului Austriac, în Bucovina se instalaseră condițiile absolut necesare pentru antrenarea femeii în viața socială, reluându-se în formule similare ceea ce I. Heliade Rădulescu motivase în al său „Curier de ambe sexe” (1837): „jumătate din omenirea contimporană este de sexul cel frumos și deosebit că și ea poate să-și reclame în soțietate drepturile de om atingătoare la felul său”¹⁴¹².

¹⁴⁰⁹ „Analele Bucovinei”, anul XX, nr. 1 (40), 2013, pp. 163–175.

* Traducere: Harieta Mareci-Sabol.

¹⁴¹⁰ Sofia Ștefanovici, *Societatea Doamnelor Române din Bucovina*, Cernăuți, 1906; T. V. Ștefanelli, „Mișcarea feministă din Bucovina”, în „Viitorul româncelor”, nr. 4, aprilie 1912, pp. 55–57; Olga Ștefanovici, „Societatea Doamnelor Române din Bucovina”, în „Suceava”. Anuarul Muzeului Județean”, 1993, anul XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, pp. 172–178; Emilian Dan Petrovici, „Repetoriul societăților cultural-naționale românești din Bucovina (1848–1918)”, în „Suceava”. Anuarul Muzeului Județean”, anul XX, 1993, pp. 219–238; Daniela Popescu, „Despre Societatea Doamnelor Române din Bucovina”, în vol. *Simpozionul Național „Cultură și civilizație în mănăstirile românești”*, Suceava, Editura Cygnus, 2009, pp. 91–95.

¹⁴¹¹ Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838–1929)*, Iași, Editura Polirom, 2002; Mihai-Ștefan Ceașu, „Femeile în procesul de emancipare națională a românilor din Bucovina”, în vol. C. Turliuc și M. N. Turliuc (coord.), *Condiția femeii în societatea modernă*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, Editura Performantica, 2004.

¹⁴¹² Ștefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 12.

Ieșirea femeii române din cadrul preocupărilor strict casnice a devenit vizibilă la 1848, atunci când îndemnul generației pașoptiste și ale celei unioniste, adresate în repetate rânduri femeilor române, de a se angaja, alături de soții și frații lor, în acțiunea de modernizare, pe temeuri democratice, a jării, nu au rămas fără ecou. Silvia Bălan scria despre unica fiică a stolnicului Iordachi Murguleț – Ilinca, mama fraților Hurmuzachi – educata și eleganta moștenitoare a moșiei Mihalcea, de lângă Cernăuți, ca despre o entuziastă susținătoare a cauzei naționale. Nu întâmplător, frații Hurmuzachi, alături de Iacob Mureșianu, Alexandru Papiu-Ilarian, Timotei Cipariu ori Ion Maiorescu au inspirat și sprijinit cea mai veche și mai prestigioasă organizație de femei din Transilvania: Reuniunea Femeilor Române, constituită la Brașov, în 1850, cu scopul ajutorării „fetițelor orfane române mai sărace”¹⁴¹³. Grație fondurilor alocate de Biserica Ortodoxă și Greco-Catolică, de băncile românești și de românii înstăriți de pretutindeni, mai multe orfane au fost trimise la studii, au fost create școli secundare de fete și apoi internate la Sibiu, Blaj și Brașov, s-au pus bazele unei biblioteci a Reuniunii ș.a. Ulterior, modelul Reuniunii Femeilor Române din Brașov a motivat crearea unor asociații similare la Sibiu, Blaj, Hunedoara, Deva, Făgăraș, făcând ca românele să nu rămână „cu nimic îndărătul zelului și a avântului național al eroilor lor soți”¹⁴¹⁴.

Într-una dintre notele publicate de Dionisie Olinescu în revista lui Iosif Vulcan, „Familia”, se menționează că, pentru a nu rămâne „în poia românilor din Ungaria”, în anul 1856 „s-a pornit înființarea societăților doamnelor române de pe la diferite orașe de căpetenie”¹⁴¹⁵. La 1859, în același periodic, sunt amintite numele a două bucovinence angajate în acțiuni filantropice – Elena Popovici Logothetti¹⁴¹⁶ și Natalia Hurmuzachi¹⁴¹⁷, iar în 1877 se consemnează existența unui comitet menit să-i ajute pe cei aflați pe frontul ruso-româno-turc. Cele 12 membre ale sale, împărțite în două filiale corespunzătoare celor două ținuturi – Cernăuți (aflat sub conducerea Nataliei Hurmuzachi) și Suceava (coordonat de Elena Popovici Logothetti) – au contribuit, cu „multă dragoste și râvnă”, la „reușita războiului și pecetluirea independenței”¹⁴¹⁸, colectând medicamente, scamă, bandaje, alimente și bani pentru cei „aflați pe câmpul de luptă sau în spitalele de campanie”¹⁴¹⁹.

Celor două „doamne române” li s-a alăturat Isabella de Buchenthal-Dobrowolski, soția lui Gheorghe Flondor¹⁴²⁰. Activând în cadrul Societății Muzicale „Armonia”, împreună cu fiii săi și cu muzicianul Leon, cavalier de Goian, ea avusese „mărețul și fericitul gând de a preface viața tristă și monotonă într-un rai de veselie”, reușind să atragă mulți români și să scoată la iveală graiul, portul, datina și cântecele naționale”¹⁴²¹. În anul 1885, aceeași Isabella Flondor a luat inițiativa ajutorării elevilor nevoiași cu haine, drept recompensă pentru rezultatele bune obținute la învățătură. Cum aceste ajutoare erau insuficiente, directorul Școlii greco-ortodoxe din Cernăuți, Ioan Litviniuc, a apelat la bunăvoința mai multor reprezentante ale „elitei naționale”, rugându-le să colecteze ceva pentru „românașii necăjiți”. Au răspuns solicitării sale Alma Volcinschi, Aglaia Isopescul, Olga Grigorcea și Sofia Ștefanovici. Din colecta lor au fost distribuite haine în valoare de 450 de florini, în prezența arhimandritului vicar, arhiepiscopul Arcadie Ciupercovici, restul de 1 548 de coroane fiind predat Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, reprezentată de vicepreședintele acesteia, arhimandritul Miron Mihai Călinescu. Înțelegând rostul unei astfel de întreprinderi, dar

¹⁴¹³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 38, 17 mai 1852, p. 97.

¹⁴¹⁴ Ștefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 24.

¹⁴¹⁵ Dionisie O. Olinescu, „Societatea doamnălor rom. din Bucovina”, în „Familia”, anul XXVII, p. 56.

¹⁴¹⁶ Elena Popovici Logothetti (1841–1928) s-a născut în satul Slobutca, în familia boierului Luis de Logothetti și a Victoriei Costin din Șipeniț. Era sora lui Emanuil, cel care ocupase slujbe importante, precum cea de comis, serdar, arnaș, logofăt, hatman. S-a căsătorit în 8 februarie 1859 cu boierul din Stupca, Alecu, cavalier de Popovici, fost deputat dietal. Acțiunile caritabile desfășurate în cadrul organizației Crucea Roșie i-au adus, în anul 1920, „Crucea Elisabetei”, conferită de Principesa României. După moartea soțului, a înființat o fundație cu numele acestuia, intrată sub patronajul Societății pentru Cultura și Literatura Română. Cf. „Glasul Bucovinei”, nr. 458, 1 iulie 1920, p. 3.

¹⁴¹⁷ Natalia Hurmuzachi (1842–1916) a fost fiica baronului Manolachi Stârcea și soția lui Nicolae Hurmuzachi. Frații săi, Eugen și Victor Stârcea, au deținut funcții importante în Bucovina – primul a fost consilier al guvernatorului provinciei, Alexani, iar al doilea a fost deputat în Dieta Bucovinei și Camera imperială din Viena. Cf. Petru Rusșindilar, *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, Editura „Glasul Bucovinei”, 1995, p. 32.

¹⁴¹⁸ I. Nistor, „Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina și Basarabia”, în „Cultura Națională”, 1927, pp. 6–7.

¹⁴¹⁹ *Ibidem*, p. 7.

¹⁴²⁰ Isabella de Buchenthal-Dobrowolski (1835–1890) a fost soția lui Gheorghe, cavalier de Flondor și mamă a șapte copii. Datorită poziției sociale a soțului său, deputat în Dieta Bucovinei, s-a bucurat de respect și autoritate, dobândite prin corectitudinea exemplară a caracterului său, prin virtuțile civice și consecvența în păstrarea tradițiilor românești.

¹⁴²¹ Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 76.

intuind și potențialul care transcende filantropismul, el le îndemna pe binefăcătoarele celor sărmani să înființeze o Societate a Damelor Române, asigurându-le de „sprijinul și binecuvântarea sa”. Însăși baroana Eufrosina Hurmuzachi¹⁴²² le adresase acestora întrebarea: „D-voastră de ce nu fondați o societate? Asta era dorința cea mai vie a soțului meu, fiindcă sunt convinsă că damele din Bucovina, cu puterile unite, ar putea lucra pentru înaintarea culturii poporului nostru. De aș fi mai tânără, aș fi și eu cu d-voastră”¹⁴²³.

În numărul din aprilie 1912 al publicației „Viitorul româncelor”, T. V. Ștefanelli insista asupra aspectelor „naționale” care motivașeră o astfel de inițiativă: „A fost destul ca damele noastre să-și arunce numai privirile în dreapta și în stânga, ca să vadă câte dureri sunt de alinat, câte suflete de mângâiat, câte ființe de crescut și de ferit de înstrăinare, căci moartea ce ne paște aici în țară este înstrăinarea de neam în urma pohoiiului slav ce crește mereu și ca un polip cu mii de brațe ne tot împresură încet-încet, dar sigur, până nu mai dăm semn de viață. Damele noastre aveau ochi să vadă și vedeau. Vedeau și-și ziceau: ce frumoasă și binecuvântată ar fi munca care măcar în parte ar pune stavilă înstrăinării de neam și limbă și ar pune temelie pentru o creștere națională a copiilor din popor, ca și aceștia, la rândul lor, să dea piept cu dușmanii neamului și să crească generații conștiente de menirea lor și pregătite pentru lupta conservării de neam și limbă”¹⁴²⁴.

Stabilind o cronologie a evenimentelor, Sofia Ștefanovici fixează începuturile organizației în toamna anului 1888, atunci când Elena Popovici Logothetti¹⁴²⁵, Veronica Mitrofanovici, Ștefania Hurmuzachi, Aglaia Isopescul, Alma Volcinschi, Sofia Ștefanovici și Olga Grigorcea au pus bazele Societății Doamnelor Române din Bucovina. Un an mai târziu, în noiembrie 1889, s-a convocat o adunare în cadrul căreia a fost ales un comitet provizoriu¹⁴²⁶ de „doamne române din diferite stări, care să facă preparativele pentru înființarea acestei societăți și să elaboreze statutele. Din acest comitet făceau parte baroneasa Eufrosina Petrino-Armis, Iulia Bumbac, Elisaveta Bejan, Minodora Coca, Aglaia Cosovici, Aristeia Grecul, Olga Grigorcea, baronesa Natalia Hurmuzachi, baroneasa Ștefania Hurmuzachi, Aglaia Isopescul, Eugenia Olga Morariu, Agripina Onciul, baroneasa Anisia Musteață, Fevronia Popescul, Elena Popovici, Elena Reus-Mîrza, Iosefina Seleschi, Sofia Ștefanovici, baronesa Victoria Stârcea, Sinclitichia Wojucki, Alma Volcinschi, Elena Voronca, Sofia Zaloziecka și Virginia Zurcan”¹⁴²⁷. După cum observa Dionisie Olinescu, mențiunea „doamne române din diferite stări” este generoasă, întrucât acest „comitet atât de imposant” reunea „în majoritatea sa [...] aristocrate române”. T. V. Ștefanelli precizase în materialul referitor la feminismul bucovinean – înțeles, mai întâi, ca „mișcare culturală” – că rolul de „fruntaș” le-a revenit „damele noastre de viță de boier”; însăși Societatea era formată din „soții de boieri, de preoți și de intelectuali”¹⁴²⁸. Oricum, influența politică a familiilor lor și substanțialele lor venituri au favorizat aprobarea statutelor de către guvern, în 6 aprilie 1890. Adunarea generală a noii Societăți a fost convocată pentru data de 25 ianuarie/6 februarie 1891, la Cernăuți, acolo unde își avea și sediul. La ceremonia de constituire au luat parte 55 de „femei române” din Bucovina sau cele ce formaseră organizația „Româncele din toate stările și toate timpurile”.

În numărul 10 din 15/27 mai 1895, ziarul „Deșteptarea” populariza scopul Societății, anume acela de a lucra „pentru sporirea învețământului mai ales la partea femeiească a poporului român din Bucovina și pentru sporirea lucrurilor de casă, adică a feluritelor țesături și cusuturi. Ca să ajungă la ținta aceasta, societatea îndemna pe părinți să-și trimită copiii regulat la școală, dă stipendii și ajutoare, tipăresc cărți și alte scrieri folositoare, încurajează acele femei ce fac țesături și cusuturi frumoase, dându-le daruri și grijesc ca aceste lucruri să se poată vinde”¹⁴²⁹. Privind retrospectiv, Ștefanelli scria, la rândul său, despre interesul „doamnelor române” pentru „înaintarea femeii tocmai

¹⁴²² Eufrosina von Petrino Armis (1819–1891) s-a născut în familia lui Eudoxiu Hurmuzachi. Este caracterizată drept o femeie cultă, iubitoare de artă, cu idei progresiste, care merita întreaga admirație a celor din jur. Primul dintre cei cinci copii ai săi a fost Dimitrie Petrino, viitorul poet.

¹⁴²³ Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 76.

¹⁴²⁴ T. V. Ștefanelli, *op. cit.*, p. 55.

¹⁴²⁵ „Deșteptarea”, nr. 10, 15/27 mai 1895, p. 78.

¹⁴²⁶ Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 77.

¹⁴²⁷ Dionisie O. Olinescu, *op. cit.*, p. 56.

¹⁴²⁸ T. V. Ștefanelli, *op. cit.*, p. 55.

¹⁴²⁹ „Deșteptarea”, nr. 23, 1/13 decembrie 1894, p. 179.

din stratul larg și mare al țărănimii noastre”¹⁴³⁰. Cu alte cuvinte, menirea noii organizații de femei era „solitară”, culturală, filantropică și de interes obștesc românesc.

Veniturile societății urmau să se constituie de pe urma donațiilor, a organizării unor petreceri populare și a taxelor (cotizațiilor) membrilor de „cinci feluri” – după cum informa același periodic cernăuțean: „1) Membri fondatori, care plătesc numai o dată 50 fl.; 2) Membri de rând, cari dau pe an măcar 2 fl.; 3) Membri sprijinitori, care plătesc pe an măcar 1 fl.; 4) Membri de onoare și 5) Membri corespondenți, adecă de aceia ce scriu și pe cari societatea îi alege prin ținuturile țerii ca să fie de ajutor”¹⁴³¹.

O primă condiție pentru funcționarea societății a fost extinderea ei în întreaga Bucovina, prin deschiderea unor filiale în orașe și sate, iar aprobarea statutelor de către Guvernul Țării, în 31 martie/12 aprilie 1891, a facilitat acest proces¹⁴³². Prima filială a Societății a luat ființă la Suceava, în decembrie 1891, sub conducerea Veronicăi Mitrofanovici. În aceeași perioadă, Elena Popovici a deschis o filială la Stupca, iar Elena Voronca una la Mihalcea¹⁴³³. Altele au apărut la Bilca, în 31 ianuarie 1892 (prin grija Mariei Brăilean)¹⁴³⁴, la Câmpulung Moldovenesc (în februarie 1892¹⁴³⁵) și Siret (26 mai 1892¹⁴³⁶). Până în 1906, presate de ceea ce doamnele române numeau „pericolul deznaționalizării românilor”, societatea a ajuns să numere 30 de filiale, cu 230 de membri¹⁴³⁷.

În ceea ce privește acțiunea caritabilă, care adăuga componentei feministe o dimensiune națională, specifică asociațiilor de femei create în provinciile românești aflate sub dominație austro-ungară, la numai un an de la crearea oficială a societății, în 10/22 martie 1892¹⁴³⁸, doamnele române au inițiat, la Cernăuți, un curs de limba română. Pentru subvenționarea sa, Victoria Grigorcea a oferit comitetului o rentă anuală de 200 de coroane¹⁴³⁹. Dacă în anul 1892, cursul a fost frecventat de 142 de fete, în 1893 numărul lor a ajuns la 172, iar în 1894 la 217¹⁴⁴⁰. Limba română se preda timp de șapte ore pe săptămână, în localul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina¹⁴⁴¹, iar la examene urmau să participe atât comitetul organizator, cât și părinții elevelor. Prima probă de acest fel s-a desfășurat în 24 martie 1893, sub îndrumarea învățătoarei Ștefania Turețchi. Examinarea cuprindea: „lectura, istorisirea bucăților cetite, literatura, poetica, istoria după metoda biografică și, în urmă, cântarea”¹⁴⁴². Derularea acțiunii găzduite de unul dintre saloanele Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a făcut-o pe vicepreședinta Sofia Ștefanovici să adreseze cuvinte de laudă la adresa celor interesați de învățarea temeinică a limbii române, „care este cunoscută și de străini ca o limbă frumoasă, dulce, plăcută și armonioasă”¹⁴⁴³.

Un alt examen a fost ținut în 18 iunie 1893, atunci când „fetițele cele mai mici au cântat, au dat o serie de răspunsuri din materii mai intuitive și au declamat multe poezioare potrivite priceperii lor”, apoi „s-au discutat câteva evenimente din istoria noastră, s-a vorbit despre câțiva literați, ale căror poezii au fost declamate”¹⁴⁴⁴. Festivitatea s-a încheiat cu discursuri care încurajau frecventarea cursului, cu intonarea *Imnului poporal* și, evident, cu decernarea de premii elevelor meritoase. „Răsplata” consta în rechizite, îmbrăcăminte și cărți de literatură română, din colecțiile Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

Intervenția Sofiei Ștefanovici pe lângă comitetul societății a făcut ca 20 de școlărițe, „dintre cele mai sărace”, să fie primite în camerele laterale ale sălii de curs. Masa și gazda erau gratuite, iar supravegherea cădea în sarcina Catincăi Popescu, o preoteasă văduvă¹⁴⁴⁵. Lua ființă, așadar, unul dintre primele internate de fete. Oricum, la Cernăuți, problema „adăpostirii” fetelor venite pentru

¹⁴³⁰ T. V. Ștefanelli, *op. cit.*, p. 55.

¹⁴³¹ Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 80.

¹⁴³² „Gazeta Bucovinei”, nr. 3, 9/21 mai 1891, p. 3.

¹⁴³³ Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 79.

¹⁴³⁴ „Gazeta Bucovinei”, nr. 8, 26 ianuarie/6 februarie 1892, p. 3.

¹⁴³⁵ Idem, nr. 8, 6/18 februarie 1892, p. 3.

¹⁴³⁶ Idem, nr. 37, 14/26 mai 1892, p. 4.

¹⁴³⁷ Emilian Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 236.

¹⁴³⁸ „Deșteptarea”, nr. 23, 1/13 decembrie 1894, p. 180.

¹⁴³⁹ Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 80.

¹⁴⁴⁰ „Deșteptarea”, nr. 23, 1/13 decembrie 1894, p. 180.

¹⁴⁴¹ Idem, nr. 5, 1/13 martie 1894, p. 34.

¹⁴⁴² „Gazeta Bucovinei”, nr. 22, 18/30 martie 1893, p. 2.

¹⁴⁴³ *Raportul Societății Doamnelor Române, anii II–III*, 1893, p. 6.

¹⁴⁴⁴ „Gazeta Bucovinei”, nr. 48, 20 iunie/2 iulie 1893, p. 3.

¹⁴⁴⁵ Idem, nr. 85, 28 octombrie/19 noiembrie 1893, p. 3.

studii era îngrijorătoare; acolo, scria Ștefanelli, „este lucru de tot greu să afli gazde românești și se-ți dai copilul în case de oameni streini [...] unde poate deprinde orice lucru strein, poate audzi și deprinde chiar sudalme și batjocuri împotriva neamului nostru românesc, dară lucruri cari să priască nației noastre cu bună seamă că nu mai aude și nu mai deprinde”¹⁴⁴⁶. Tocmai din această cauză, înființarea unei școli românești și a unui internat devenise o problemă vitală. Însuși Iancu cavalier de Volcinschi solicitase Dietei Țării „un sprijin bănesc din Fondul greco-ortodox”. Apelul rămânând fără niciun rezultat¹⁴⁴⁷, „pe noi amar ne durea când vedeam copilele noastre române fără școală românească”¹⁴⁴⁸ – notau corespondenții „Deșteptării”.

În 12 februarie 1894, boierul stroieștean George Popovici a donat suma de 20 000 de coroane pentru construirea celor două clădiri¹⁴⁴⁹. Cu 25 000 de coroane, Societatea Doamnele Române a cumpărat o casă în Strada Armenească din Cernăuți, într-o „parte mai retrasă, dar foarte sănătoasă a orașului”¹⁴⁵⁰. Casa, reparată și transformată în „gazdă” pentru „copilele școlărițe”, a primit denumirea de „Internatul pentru fetițe române”, materializând astfel una dintre ideile fruntașelor organizației și devenind, potrivit presei vremii, o faptă de „vecinică pomenire și de iubire de neam”¹⁴⁵¹. În data de 15 septembrie 1894, deschiderea internatului s-a făcut într-o atmosferă solemnă, noul locaș fiind „îmbrăcat cu flori și verdeață, prin săli răsunau cântecele, iar cele 30 de fetițe pregătite în haine festive erau îngenunchiate, căci însuși Eminența Sa Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Doctor Silvestru Morariu sfințea casa și dădea internatului binecuvântarea sa”¹⁴⁵².

Organizarea internatului era asigurată printr-un statut care fixa drept scop al așezământului acela „de a da copilelor de naționalitate română, care frecventează școalele din Cernăuți, locuință și vict, a preveghea purtarea lor, a sprijini și ușura prin acestea creșterea și cultura națională a tineretului femeesc”¹⁴⁵³. Cele 30 de locuri – obținute prin concurs numai de către „copilele de naționalitate română, care au o purtare bună și dovedesc prin testimoniile că au învățat cu succes bun și că sunt sănătoase”¹⁴⁵⁴ – puteau fi gratuite sau cu taxă, cuantumul acesteia din urmă fiind fixat anual de comitetul societății; suma trebuia să acopere costurile de „locuință, vict, luminat, încălzit și servit”. Hainele, cărțile, rechizitele, cursurile de limba franceză, italiană, engleză, desen și muzică instrumentală trebuiau suportate de părinții elevelor. Existau însă și câteva condiții cu caracter obligatoriu, precum frecventarea cursului de limba română și, eventual, înscrierea la „Școala de fetițe cu limba de instrucțiune română” – un deziderat mai vechi al Societății Doamnelor Române. Hrana, considerată a fi „variată și îndestulătoare”, se servea de patru ori pe zi, la orele 7.00, 12.30, 17.30 și 19.30, iar posturile „prescrise de biserica greco-ortodoxă” trebuiau respectate întocmai.

Și programul elevelor era unul extrem de riguros: el începea dimineața, la ora 6.00 în intervalul septembrie – martie și 5.30 în perioada aprilie – august, și se încheia în fiecare seară la orele 21.00. După dejunul de la ora 7.00 urmau cursurile și „o pauză de recreare până la masă”, petrecută în muzeu sau grădină, apoi prânzul, pregătirea pentru cursurile din ziua următoare și, la sfârșit, cina. La orele 20.30, „la semnul clopoțelului, copilele se adună în muzeu la rugăciunea de seară”, iar la ora 21.00 „se sting luminile”. Prin „bunăvoința directoarei sau a substitutei ei”, elevele puteau ieși în oraș sau puteau organiza, în grădină, „felurite jocuri”. De asemenea, ele aveau datoria de „a-și curăți singure îmbrăcămintele, a-și face patul și a ține curate dormitoarele și sala de instrucțiune”¹⁴⁵⁵. Orice încălcare a regulamentului atrăgea „pedeapsa”, „dojana”, iar în caz de „repetiție” urma „detragerea liberății”. Exmatricularea elevelor, generată de „purtarea necuviincioasă”, era discutată în comitetul Societății Doamnelor Române, dar numai după înștiințarea părinților.

În conducerea personalului internatului intrau trei persoane obligate să locuiască permanent în incintă: directoarea, locțiitoarea acesteia sau substituta și econoama. Directoarea, deopotrivă titulara

¹⁴⁴⁶ „Deșteptarea”, nr. 10, 15/27 mai 1895, p. 78.

¹⁴⁴⁷ Idem, nr. 5, 1/13 martie 1894, p. 35.

¹⁴⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁴⁹ Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 81.

¹⁴⁵⁰ „Școala română de fete în Cernăuți”, în „Familia”, anul XXX, nr. 9, 27 februarie/11 martie 1894,

¹⁴⁵¹ „Deșteptarea”, nr. 60, 1/13 decembrie 1894, p. 2.

¹⁴⁵² Idem, nr. 17, 12/24 septembrie 1894, p. 135.

¹⁴⁵³ „Gazeta Bucovinei”, nr. 60, 19/31 iulie 1894, p. 2.

¹⁴⁵⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵⁵ *Ibidem*.

cursului de limba română, era președinta societății („instanța a doua în conducerea internatului”), conlucrând, în același timp, comitetului, căruia îi raporta observațiile. Substituta sau locțiitoarea directoarei (*ex officio directora*) avea datoria de a respecta deciziile directoarei, iar economiei îi revenea sarcina de a întocmi registrele financiare și a se ocupa (împreună cu „un personal suficient”) de „prepararea” și „conservarea” alimentelor necesare instituției. Comitetul societății trebuia să angajeze un medic în vederea asigurării serviciilor medicale și pentru „a dispune toate cele trebuincioase relativ la igiena internatului”. Dar dacă o elevă contracta o boală contagioasă, părinții erau avertizați „ca să iae pe bolnavă din internat în tratament privat”¹⁴⁵⁶.

„Gazeta Bucovinei” amintește de vizita din 25 iunie 1894 „a unei deputațiuni a doamnelor române, reprezentată prin vicepreședinta Sofia Ștefanovici, casiera Elena Popovici și secretara Virginia Țurcan, la noul conducător al guvernului țerii, spre a-l saluta în numele întregii societăți”. Însuși contele Goess a promis că va sprijini, după puterile sale, realizarea obiectivului „binefăcătoral”¹⁴⁵⁷. În 12 octombrie 1895, internatul de fete a fost vizitat de contesa de Kielmansegg, soția contelui Erich Kielmansegg, guvernatorul Austriei de Jos, fostul prim-ministru și fiica doamnei Maria de Lebedeff. Pentru gazetarii români a fost uluitor comportamentul contesei care „față de elevele institutului era de o afabilitate și delicateță extraordinară”¹⁴⁵⁸. Documentele indică faptul că, până în anul 1912, internatul a asigurat 80 de locuri pentru eleve de la diferite școli, 40 dintre ele fiind scutite de orice taxă.

O altă inițiativă a societății a fost deschiderea Pensionatului românesc, „în care fetele să se poată cultiva în propria lor limbă românească și să se perfecționeze într-însa”. Doamnele române au avut inițiativa de a distribui așa-numitele „cărămizi” în toată Bucovina, colectând 14 000 de coroane¹⁴⁵⁹, fapt ce a făcut posibilă inaugurarea instituției în 1 octombrie 1896¹⁴⁶⁰. În *Regulamentul pentru Pensionatul de copile române în Cernăuți*, redat, în extras, în cadrul unui articol intitulat „Noul operă a Societății Doamnelor Române”, se preciza că scopul acestei instituții este acela de a „crește fiicele din clasa medie” într-un mediu familial, „prin întipărirea ideilor morale în sensul neamului nostru, cu graiul viu național, prin deșteptarea sentimentelor nobile ale iubirii de patrie, de neam, a sentimentelor estetice și morale, bazate pe percepțiile religioase noastre”. Era modalitatea prin care Societatea Doamnelor Române încerca să „salveze onoarea și naționalitatea tinerelor mlădițe, a viitoarelor mame și temelii tari ale unui viitor mai bun pentru scumpul neam românesc”. Personalul Pensionatului de copile române era format dintr-o directoare, o guvernantă, o învățătoare și alți câțiva dascăli (fără a se preciza numărul lor). Înscrierea era condiționată de apartenența națională (exclusiv naționalitatea română), încadrarea în intervalul de vârstă de 7–15 ani și promovarea unui examen care să ajute la evaluarea cunoștințelor tinerelor candidate. Programul era la fel de strict precum cel din internat, el putând fi rezumat în următorul fel: „elevele se scoală vara la 6 oare, iar iarna la 6 ½ dimineța. Rugăciunea de dimineță la 7 oare; mâncarea I la 7 ¼ oare; meditațiuni până la 8 oare; instrucțiunile de la 8–13 și de la 2–5 p.m. Oare suplimentare: de la 5–6 după amiază. Meditații seara până la 8, urmează rugăciunea de seară și culcarea la 9 seara. Recreațiuni: de la 9 ¼ –10¼ dimineța; apoi de la 1–2, de la 4 ¼ – 5¼ și de la 8–9 seara și consistă în plimbări sau jocuri. La timp favorabil se fac plimbări în locuri sănătoase, vara excursii”¹⁴⁶¹.

În schimbul a 25 de florini pe lună, elevele primeau adăpost, cinci mese pe zi, uniformă și instrucție adecvată. Programa școlară cuprindea discipline precum „religiunea; limba română (cetire, dictat, gramatica, stilistica și literatura); limba germană (cetire, dictat, gramatica, stilistica și literatura); limba franceză; istoria naturală (o parte românește, altă parte nemțește); fizica (românește); geografia (românește și nemțește); geometria (românește); aritmetica (românește și nemțește); cântare vocală (românește); desen fără stigme; caligrafie (latin, curent); lucru de mână (în oarele neocupate prin propuneri și meditații)”. Din cele 36 de ore prevăzute în planificarea săptămânală, șase erau alocate „lucrului la mână, cinci – limbii române, patru – limbii germane, câte trei – calculului (aritmeticii) și geometriei, limbii franceze”; în câte două ore se studiau religia, istoria naturală, fizica, geografia, muzica vocală și desenul, iar caligrafiei îi era rezervată o oră. Cursurile suplimentare (câte

¹⁴⁵⁶ „Gazeta Bucovinei”, nr. 60, 19/31 iulie 1894, p. 2.

¹⁴⁵⁷ Idem, nr. 47, 16/28 iunie 1894, p. 2.

¹⁴⁵⁸ Idem, nr. 81, 10/22 octombrie 1896, p. 3.

¹⁴⁵⁹ Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 86.

¹⁴⁶⁰ „Gazeta Bucovinei”, nr. 63, 8/20 august 1896, p. 3.

¹⁴⁶¹ Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 82.

o oră săptămânal) erau cele de „politețe” și pentru „menagiul casei”. Toate împreună trebuiau să contribuie la „cunoașterea generală a elementelor de știință și pregătirea cunoștiințioasă, spre a putea folosi la înaintarea în studii”¹⁴⁶².

Rezonând cu acțiunile și intențiile Societății Doamnelor Române, deputatul Ion Țurcan a solicitat ajutorul parlamentarilor din Viena în vederea obținerii aprobării pentru deschiderea Școlii populare de fete, cu limba de predare română. Dacă la 1 septembrie 1898, școala avea două clase, fiecare cu câte două specializări, în 1899 numărul claselor a ajuns la trei. Aflate sub directoratul Eufrosinei Wilhelm, cele mai multe dintre cadrele didactice proveneau din rândul fostelor eleve instruite în internat. Și pentru că școala era frecventată de 80 de fete, suma necesară întreținerii sale se ridica la aproximativ 3 000 de coroane, bani pe care Fondul greco-ortodox îi putea aloca doar în parte¹⁴⁶³.

În 1 octombrie 1902, societatea a inaugurat un „Asil de copii români” destinat copiilor „încă neapți de școală în limba și legea părintească”, proveniți din mediul muncitoresc specific sectorului nordic al Cernăuțiului. Dacă administrarea azilului cădea în sarcina Ștefaniei Hurmuzachi, a Anesiei Mustatza și a Elenei Popovici, conducătoare era Ana Visteg, iar în fruntea Școlii Frobeliene se afla Aurora Filievici¹⁴⁶⁴. Numărul copiilor cu vârste cuprinse între 3 și 6 ani a fost, inițial, de 10, el crescând treptat, până în 1906, la 50. Tot acolo, 16 eleve „sărace de la sate” găseau adăpost și hrană. Cazarea, întreținerea și mâncarea „simplă, însă destulă și sănătoasă” erau susținute de o subvenție de la Dieta Țării și de colecte și daruri. Și pentru că și în partea de sud a Cernăuțiului „lipsurile păturii de jos a populației orășenești românești erau imense, zădărniciind o creștere adecvată, decentă, a copiilor”, în 1 iunie 1906¹⁴⁶⁵, societatea a deschis un al doilea astfel de așezământ în „suburbiiul Mănăstirește”, sub atenta supraveghere a lui Nicu cavaler de Flondor și Lilli Flondor¹⁴⁶⁶.

Evident, societatea a întreprins diverse acțiuni caritabile, strângând fonduri pentru ajutorarea copiilor sărmani cu alimente, îmbrăcăminte și rechizite școlare. De altfel, sărbătorile religioase din calendarul ortodox erau un bun prilej pentru împărțirea de daruri; astfel, de ziua Sfântului Ștefan, în anul 1895, „școlerii săraci” din Clocucica au primit „papuci, ciubote, mantale, scurteice și materii de fuste în preț de peste 150 de florini”¹⁴⁶⁷. Donațiile erau făcute de fiecare filială, în prezența comitetului societății, a autorităților locale și a „poporenilor și poporencelor”. Alte venituri se obțineau în urma reuniunilor la care se organiza bazarul. Iată cum se reflecta, în același periodic orădean condus de Iosif Vulcan, o astfel de manifestare desfășurată în 2 martie 1894, în folosul Școlii de fetițe din Cernăuți: „Bazarul a reușit splendid și a produs pentru scopul numit peste 2 500 [de] fl. Damele vindeau în șatre tot felul de obiecte”. Sunt apoi nominalizate persoanele care se ocupau de „beuturi recoroitoare”, „prăjituri”, „tutungerie”, „industrie națională”, „chioșcul de cafea”, „șampanie”, „bufet” etc.¹⁴⁶⁸.

Și pentru că a doua componentă specificată în statutul și scopul societății era aceea de a spori lucrurile „de casă, adecă a feluritelor țesături și cusuturi”, dintre inițiativele pentru păstrarea portului tradițional amintim încurajarea folosirii vopselurilor extrase din „ierburi și tulpine care nu se distrugau nici prin apă, nici prin focul soarelui”, păstrând astfel „caracterul vechi național al modelelor adevărat românești, căci ele au produs și admirația streinilor”¹⁴⁶⁹. În acest sens, în 1 iunie 1899 se deschidea *Cursul de croit și cusut albituri*, condus de Elena Popovici, „gratuit și numai pentru fetele române”. Societatea a încurajat populația de la sate să trimită la Cernăuți „cele mai frumoase țesături și cusuturi”¹⁴⁷⁰, ca reacție la ceea ce „Gazeta Bucovinei” numea „pângărirea” industriei de casă și „amenințarea influenței negative a modei”¹⁴⁷¹. În 1886, la Expoziția din Cernăuți, vizitată de Alțeta Sa arhiducele Carol Ludwig, protectorul expoziției și ministrul Agriculturii, contele

¹⁴⁶² *Ibidem*.

¹⁴⁶³ *Ibidem*.

¹⁴⁶⁴ *Raportul anual al comitetului Societății „Doamnelor Române” din Bucovina*, anul XIII, septembrie 1903 – august 1904, Cernăuți, 1904.

¹⁴⁶⁵ *Raportul anual al comitetului Societății „Doamnelor Române” din Bucovina*, anul XV, septembrie 1905 – august 1906, Cernăuți, 1906.

¹⁴⁶⁶ „Gazeta Bucovinei”, nr. 16, 10/23 iunie 1906, p. 2.

¹⁴⁶⁷ „Deșteptarea”, nr. 1, 1/13 ianuarie 1895, p. 10.

¹⁴⁶⁸ „Familia”, anul XXX, nr. 9, 27 februarie/11 martie 1894, p. 106.

¹⁴⁶⁹ *Idem*, nr. 11, 6/18 februarie, p. 3.

¹⁴⁷⁰ „Deșteptarea”, nr. 23, 1/13 decembrie 1894, p. 180.

¹⁴⁷¹ „Gazeta Bucovinei”, nr. 15, 16/29 decembrie 1897, p. 2.

Falkenhayn, cei doi au petrecut „mai ales în pavilionul industriei de casă, unde îs espuse lucrurile de casă. Bogăitatea ornamentațiilor de pe cămeșile și celelalte îmbrăcăminte, cum și de pe covore, încântă foarte mult pe augustul oaspe”. În nota transmisă revistei „Familia”, Dionisie Olinescu nota că, „într-un unghieț al pavilionului espuse dna de Grigorcea mai multe foteluri acoperite cu brâne țerânești brodate. Aceste foteluri, cum și mai multe alte lucruri din pavilion le cumperă Al. Sa”¹⁴⁷². Și în aprilie 1899, publicul cernăuțean a fost plăcut surprins cu o Expoziție de păpuși în costum românesc¹⁴⁷³, reprezentând portul din toate părțile Bucovinei și Moldovei. Succesul acestei întreprinderi a fost amplificat de inițiativa unei renumite firme vieneze de a livra acest costum dincolo de hotarele provinciei.

La Expoziția de industrie casnică și artă populară¹⁴⁷⁴, deschisă în 9 noiembrie 1905 în sălile Muzeului din Viena, una din cele șase încăperi a fost destinată Bucovinei. Decorarea „în stil românesc” presupunea acoperirea pereților „cu scoarțe și icoane bătrânești împodobite cu busuioac”. Grinda „era încărcată cu lăicere, iar dulapul cu blidar era plin cu farfurii originale. În mijlocul odăii erau stativele (războiul) și o tânără îmbrăcată în costum național explica celor curioși cum se țese. Vizitatorii erau tare încântați de produsele industriei casnice care erau de o frumusețe netăgăduită: pânzeturile, ștergarele, năframele, catrințele, scoarțele”. Grație acestor rezultate, care veneau să suplimenteze politicile integratoare ale administrației imperiale, Societatea a devenit membră a unei Asociațiuni pentru propagarea industriei casnice femești a tuturor provinciilor austriece¹⁴⁷⁵ din Viena, aflată sub înaltul protectorat al arhiducesei Maria Josefa, care avea depozite permanente cu țesături și cusături bucovinene destinate vânzării în Viena, Berlin și Londra. De asemenea, prin intermediul altei firme vieneze, țesături și cusături bucovinene au ajuns să fie cumpărate și admirate în Germania, Anglia, Elveția și America, iar la expozițiile din Viena (1905) și Berlin (1909) expozate similare au fost premiate.

În această acțiune, care luase, în timp, amploare au fost antrenate, conform *Raportului anual al comitetului Societății Doamnelor Române din Bucovina*, peste „300 de femei și fete din Cernăuți, Storjineț, Câmpulung, Dorna etc.”¹⁴⁷⁶ sau, potrivit Olgăi Ștefanovici, 500 de femei. Oricum, în anii 1909 și 1910 veniturile societății, provenite din valorificarea produselor industriei de casă, au ajuns la aproape 20 000 de coroane¹⁴⁷⁷. Suma totală se ridica la 10 – 12 000 de coroane pe an, în 1909, din care 6 000 reprezenta venitul celor ce munceau efectiv. Acestor fonduri li se adăugau cele provenite din administrarea a 17 fundații precum: „George cav. de Popovici”, „Parascheva și Mihalachi de Repta”, „Aurora Tomovici născ. Gribovici, Eugeniu – Aristea – Sinclitichia – Eufrosina Gribovici”, „Constantin și Isabella de Flondor”, „Constantin de Stamati-Ciurea”, „Louis conte Logothetti”, „Fundațiunea Tit și Fani de Onciul”, „Iubiliară Francisc Iosif I”, „Dr. Grigori Onciul, Victor baron Styrcza, Hortense și Dimitrie ca. de Costin, Nicolae Ursachi”¹⁴⁷⁸.

Nu întâmplător, entuziasmată de acțiunile doamnelor române, „tinerimea românească universitară din Viena” scria într-o „felicitare telegrafică”: „Exprimăm entuziasmelor apărătoare ale demnității naționale vecinic conștiente de chemarea lor, sentimentele de admirațiune și de iubire frățească. Trăiască viitoarele matroane ale românismului! Tinerimea română vieneză”¹⁴⁷⁹. De asemenea, în 10 iulie 1899, „Colonia română din Viena, întrunită în seara festivă a promoțiunii d-lui Vaida Voievod la gradul de doctor în medicină” transmite următoarea felicitare: „Iubitelor surori! Când mormântul era săpat pentru înmormântarea întregii națiuni, ați ridicat fruntea pline de mândrie, dovedind adversarilor deja triumfători, că mai vibrează în inimile june acel sentiment de demnitate, care nu suferă umilirea românilor pe propriul teritor. Entuziasmul cu care urmăriți lupta disperată arată că spiritul lui Ștefan cel Mare a aprins scânteia salvatoare, ce a pătruns ca fulgerul în noaptea

¹⁴⁷² Dionisie Olinescu, „Expozițiunea din Cernăuți”, în „Familia”, anul XXII, nr. 38, 1886, p. 457.

¹⁴⁷³ „Patria”, nr. 10, 11/23 aprilie 1899, p. 79.

¹⁴⁷⁴ Idem, nr. 51, 5/17 decembrie 1905, p. 7.

¹⁴⁷⁵ *Raportul anual al comitetului Societății Doamnelor Române din Bucovina*, septembrie 1909 – august 1910, Cernăuți, 1911, p. 6

¹⁴⁷⁶ Idem, septembrie 1908 – august 1909, Cernăuți, 1909, p. 6.

¹⁴⁷⁷ Olga Ștefanovici, *op. cit.*, p. 175.

¹⁴⁷⁸ *Raportul anual al comitetului Societății Doamnelor Române din Bucovina*, septembrie 1909 – august 1910, Cernăuți, 1911, p. 6.

¹⁴⁷⁹ „Patria”, nr. 288, 20 iunie/2 iulie 1899, p. 3.

întunecoasă, respândind lumină asupra fatalelor împrejurări; reînvierea virtuților străbune i-au pus în uimire pe dușmanii cei mai crunți ai neamului nostru. Felicitându-ve cordial, ve strigăm: «Înainte sub stindardul tricolor, Providența ni-a rezervat încă un rol pe pământul acesta»¹⁴⁸⁰. Iar rolul despre care aminteau autorii acelor rânduri avea să se concretizeze în alte și alte acțiuni caritabile și naționaliste, timp de încă două decenii, până la înfăptuirea unirii din 1918.

¹⁴⁸⁰ Idem, nr. 294, 7/29 iulie 1899, p. 2.

CONFLICTE ȘI SOLUȚII

REVOLUȚIA DE LA 1848–1849 ÎN BUCOVINA. PARTICULARITĂȚI. REVENDICĂRI. CONSECINȚE¹⁴⁸¹

MIHAI IACOBESCU

Revolution of 1848–1849 in Bukovina. Peculiarities. Claims. Consequences

(Summary)*

Representing a crucial historical moment for the entire evolution of Bukovina until the liberation from the Habsburgs and the Union of 1918 in Romania, the revolution founded and potentiated the conscience and the ideal of national unity. It stimulated and accelerated the engagement of the Bukovina elite and the activity of organizing and defending the national being. He formulated and disseminated ideas that became the pillars of the cultural-political movement until the Great Union of 1918. The new socio-political, economic and cultural claims were conceived and spread in and for larger political circles of the population, considerably overcoming the previous phase of the conception and spread of ideas of emancipation only at the small level of a group of initiates. Starting with 1848–1849, it was worked and advanced on a multitude of plans in order to culturally and politically emancipate the Bukovinian Romanians; at the same time, the institutional framework that prefaced and ensured the liberation and union of 1918 was forged and enlarged. For these reasons, the article resumes and analyses, in a concentrated manner, three defining elements of the revolution in Bukovina: peculiarities, claims and consequences. The conclusion is that the Revolution was a premise and a crucial moment in the preparation and realization, in perspective, of the Great Union of 1918.

Keywords: Bukovina, Revolution of 1848–1849, Great Union of 1918, Romanians, national struggle, national being.

Din perspectiva unui veac și jumătate de la acea „primăvară a popoarelor”, care a zguduit și primumit aproape întreaga Europă cu idei și revendicări novatoare rămase, în unele cazuri, în atenția câtorva generații de luptători, spre a fi preluate, completate și materializate în bronzul faptei, Bucovina a constituit o piesă din imensul angrenaj al evenimentelor complexe din Imperiul Habsburgic (având ea însăși calitățile și defectele revoluției din imperiu) și a fost, totodată, o parte integrantă a revoluției românești. Aceasta pentru că, deși supuși austrieci, fruntașii românilor bucovineni, inițiatori și slujitori ai idealurilor lansate la 1848–1849, apreciau revoluția română drept „cea mai frumoasă pagină din istoria nouă a României”. Cuvânt ademenitor și dătător de mari speranțe și îndemnuri, România devenea un laitmotiv în articolele și comentariile din publicația Hurmuzăcheștilor, „Bucovina” (1848–1850), sugerând o realitate în devenire, pe care și elita românilor bucovineni o întrezărea și pregătea.

Reprezentând un moment istoric crucial pentru întreaga evoluție a Bucovinei până la eliberarea de sub habsburgi și unirea din 1918 la România, revoluția a fundamentat și potențat conștiința și idealul unității naționale. A stimulat și accelerat angajarea elitei bucovinene și activitatea de organizare și apărare a ființei naționale. A formulat și difuzat idei care au devenit pilonii mișcării cultural-politice de până la Marea Unire din 1918. Noile revendicări social-politice, economice și culturale au fost gândite și răspândite în și pentru cercuri politice mai largi ale populației, depășindu-se în mod considerabil faza anterioară a zămislirii și răspândirii unor idei de emancipare doar la nivelul restrâns al unui grup de inițiați. Cu începere de la 1848–1849 s-a lucrat și înaintat pe o multitudine de planuri în scopul emancipării cultural-politice a românilor bucovineni; totodată, s-a făurit și lărgit cadrul instituțional care a prefăcut și asigurat eliberarea și unirea din 1918. Din aceste considerente, este necesar să reluăm și să analizăm, într-o manieră concentrată, trei elemente definitorii ale revoluției din Bucovina: particularități, revendicări, consecințe.

¹⁴⁸¹ „Analele Bucovinei”, anul VI, nr. 1, 1999, pp. 7–14.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

În prealabil, ar fi necesar să anticipăm și să subliniem aici necesitatea reconsiderării și evaluării noțiunii de revoluție. În cazul Bucovinei, evenimentele de la 1848–1849 au avut un caracter pașnic în esență, unind în acțiunea de formulare și realizare a revendicărilor, reprezentanți ai elitei românești din toate clasele și mediile sociale, iar programul fundamentat și dezvoltat până la 1918 a fost axat pe obiectivele cultural-politice și naționale. Deci, ca și în cazul revoluției nipone Meiji, dar fără similitudini și identități de aceeași factură, revoluția din Bucovina nu se încadrează nici în schemele formulate de ideologia marxistă, nici în tiparele altor evenimente similare, de factură clasică, fiind în principal asemenea izbucnirii unui vulcan de idei-forță novatoare și reformatoare, care au mobilizat și angajat toate generațiile de până la 1918 într-o largă mișcare cultural-politică.

1. *Particularitățile revoluției din Bucovina* au fost generate de un complex de factori: situația concretă din imperiu și din Bucovina; legăturile și colaborarea elitei bucovinene cu fruntașii românilor din celelalte teritorii; evoluția sinuoasă a revoluției, pe de o parte și, pe de altă parte, regrouparea forțelor conservatoare zonale și europene. Imperiul Habsburgic era la acea dată campionul legitimismului și conservatorismului în Europa, el avea în fruntea sa pe ambițiosul și întreprinzătorul Metternich, acel „Don Quijote” cum îl numise Franz Grillparzer, Metternich fiind totodată ideologul Sfintei Alianțe, exponentul concepțiilor antimonarhiste, antiliberales și contrarevoluționare, care dorea să prevină unirea statulețelor germane și italiene și visa crearea Statelor Unite ale Europei, ca o plâsmuire ultraconservatoare, absolutist-feudală, condusă de lumea de cultură și civilizație germană, în frunte cu Austria, alcătuire rezumată de Metternich în formula A.E.I.O.U. – *Austria est imperare orbi universali*.

Particularitățile revoluției din Bucovina s-au conturat în strânsă interdependență cu situația și evoluția evenimentelor de la 1848 din Imperiul Habsburgic, dar și din spațiul locuit de români. O primă chestiune este aceasta: a avut loc, în acest imens conglomerat etnolingvistic și pluriconfesional, o revoluție propriu-zisă sau a fost o sumă de mișcări și revoluții zonale, locale, la nivel provincial sau chiar într-un cadru și mai restrâns, al centrelor urbane – Viena, Pesta, Praga, Blaj – în șirul cărora, undeva, se regăsește și capitala Bucovinei, Cernăuți? Răspundem afirmativ, amintind faptul că în lunile martie și aprilie 1848 s-au desfășurat revoluții doar în unele orașe ale imperiului, apoi, din toamna anului 1848 până în vara anului 1849 a avut loc războiul cu Ungaria, pentru care Casa de Habsburg a făcut apel la ajutorul Rusiei, pentru ca în intervalul aprilie 1849 – decembrie 1850 să aibă loc conflictul austro-prusac. Trebuie adăugate și alte particularități specifice imperiului: lipsa unei burghezii puternice și solidare, capabile să reunească toate popoarele nemulțumite și să le conducă spre înlăturarea regimului habsburgic (absolutist-feudal); menținerea și întreținerea unor animozități și ostilități permanente și vehemente între minorități, neînțelegeri pe care cercurile imperiale, animate de principiul *divide et impera*, le-au încurajat și manevrat cu abilitate în folosul lor; egoismul unor conducători locali, care n-au putut să-și depășească interesele și sentimentele naționalist-șovine, urmărind doar ridicarea și emanciparea nației lor, în defavoarea altor popoare sau grupuri etnice cu care conviețuiau.

În Bucovina lipsea aproape total o burghezie economico-financiară, aceasta fiind suplinită de elita intelectuală, în frunte cu Hurmuzăcheștii – oameni cu o pregătire umanistă și juridică riguroasă, de nivel european, care aveau relații și simpatii întinse și durabile, atât în spațiul vechii Dacii, cât și în cercurile progresiste austro-germane. Nicolae Iorga aprecia că Hurmuzăcheștii „credeau în posibilitatea unei vieți românești libere, autonome, sub sceptrul Casei de Habsburg; dar, în același timp, înțelegeau să nu părăsească cu nimic din drepturile istorice și din aspirațiile legitime ale nației lor, reclamând pentru ea singură acest pământ al Bucovinei, care li se părea prielnic pentru a iniția și conduce o renaștere politică a neamului; ei nu scăpau astfel din vedere problema emancipării și unificării întregului organism existent sub diverse forme de dependență sau în fruntariile Imperiului Habsburgic”.

Nu întâmplător, Hurmuzăcheștii au găzduit la Cernauca și Cernăuți, în vara și toamna anului 1848, cea mai largă și prestigioasă concentrare de fruntași ai revoluției, ai culturii și vieții publice românești, refugiați din întreg spațiul locuit de români: peste 50 de moldoveni, între care Vasile Alecsandri, Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Alecu Russo; transilvăneni, între care Aron Pumnul, devenit fiu adoptiv al Bucovinei, George Barițiu, Timotei Cipariu, Andrei Șaguna, ofițeri de la cele patru batalioane din Bistrița și Năsăud; n-au lipsit nici legăturile și contactele directe cu Muntenia – prin Leon Polaschi, fruntașii de la Cernăuți primeau în „deliruri de bucurie Proclamația de la Islaz și Constituția Guvernului provizoriu”, iar Bălcescu le scria moldovenilor și cernăuțenilor

urându-le „multă sănătate și frăție”, trimițându-le ca mesager pe prietenul Sandess. Casa Hurmuzăcheștilor era, după opinia lui George Barițiu, „loc de azil sacru pentru mulțime de patrioți eminenți aruncați de valurile și catastrofele anilor 1848–1849”. Grație Hurmuzăcheștilor, Cernăuțiul căpăta, scrie istoricul Ion Nistor, „înfațișarea și semnificația unui adevărat congres al intelectualilor români de pretutindeni”, la care se afla „tot ce românimea avea atunci mai distins ca sentiment, talent și dragoste de neam”.

Hurmuzăcheștilor, adevărat stat major al revoluției din Bucovina, li s-au alăturat: boierimea cu vederi liberale (care-l avea în frunte pe Doxachi Hurmuzachi), cea mai mare parte a clerului ortodox, în frunte cu Iraclie Porumbescu și Silvestru Andrievici-Morariu, fruntașii și deputații țăranilor – Mihai Bodnar-Bodnărescu, Miron Ciupercă (Ciupercovici), Ilie Niculiță și Vasile Știrbu, precum și elemente ale burgheziei aparținând minorităților germane, evreiești, armenе și poloneze, care au susținut revendicările românilor, recunoscând la acea dată că aceștia formau majoritatea covârșitoare a populației.

Împotriva lor s-au situat elementele privilegiate din rândul coloniștilor, aflate fie în fruntea aparatului civil și militar din Bucovina, fie în conducerea pârghiilor vieții economico-financiare, administrative și juridice. Pe o poziție retrogradă s-a situat și o parte restrânsă a clerului ortodox, în frunte cu Eugen Hacman și acele elemente din vârful ierarhiei clericale care s-au lăsat ademenite și convertite de avantajele colaborării cu cercurile imperiale; reprezentanții rutenilor și huțulilor s-au situat, de asemenea, în tabăra adversă românilor, fiind manevrați fie de tinerii ruteni austrofili, fie de bătrânii rusofili, încercând să zădărnicească despărțirea Galiciiei de Bucovina și nădăjduind în formarea unui stat național ucrainean cu centrul la Lvov.

II. *Revendicările* formulate în mai multe documente programatice au fost fundamentate și completate, urmărite sau părăsite în funcție de evoluția evenimentelor din imperiu și din teritoriile românești. Cel mai concludent exemplu este cel al programului național, căruia Hurmuzăcheștii îi subordonau și condiționau rezolvarea chestiunilor social-economice, politice, culturale și profesionale. În această problemă au fost elaborate și apărute succesiv următoarele scenarii:

1. Unirea tuturor românilor, atât a celor din Principate și Basarabia, cât și a celor din Imperiul Habsburgic într-un stat unitar, cu ajutorul și sub egida Casei de Austria; numele acestui stat ar fi putut fi chiar atunci România, cuvânt folosit în unele scrisori ale fruntașilor revoluției și foarte frecvent în paginile gazetei „Bucovina”; cum această încercare diplomatică a eșuat, fiindcă pe de o parte Austria se temea de complicațiile și implicațiile internaționale, iar pe de altă parte se confrunta ea însăși cu focare ale revoluției în mai toate zonele imperiului, fiind nevoită să apeleze la ajutorul trupelor rusești spre a-și salva propria existență, Hurmuzăcheștii au propus și sprijinit o a doua soluție.

2. Unirea românilor din cadrul imperiului, adică din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina într-un mare ducat autonom, cu organe proprii de legislativ, executiv și juridic; un astfel de proiect, prezentat și explicitat în mod insistent și consecvent cercurilor din jurul împăratului din lunile ianuarie–iulie 1849, a primit din partea cabinetului central o rezoluție extrem de abilă, ieșită, contradictorie: pe de o parte se arăta că, prin art. 1 și 4 ale Constituției din 4 martie 1849 se satisfăceau pe deplin aceste cerințe, iar pe de altă parte că art. 6 din aceeași lege fundamentală nu permitea modificarea frontierelor actuale ale Țărilor Coroanei și că unirea românilor „ar dizolva numitele țări ale Coroanei”, ceea ce este contrar lucrurilor admise.

3. În mod spontan, țăranii răsculați în luna septembrie în 1849 în zona Rădăuți s-au prezentat cu revendicarea expresă a revenirii Bucovinei la Moldova; în același sens, într-o jalbă a coloniștilor germani din 11/24 iunie 1848, de la Frătăuții Vechi, trimisă Parlamentului, se arăta că „dorința celei mai mari părți a românilor este să restaureze starea care fusese aici înainte de anexare”. De același lucru erau acuzați românii și în memoriile rutenilor. Cum soluția revenirii Bucovinei la Moldova ar fi fost posibilă numai în cazul prăbușirii imperiului, ceea ce nu s-a întâmplat, bucovinenii au fost nevoiți să se concentreze doar asupra dezideratului dobândirii statutului de autonomie provincială.

4. Deși minimă față de celelalte soluții enumerate anterior și menținută în limitele legalității, autonomia Bucovinei, înscrisă în Constituția din 4 martie 1849, era văzută și concepută de fruntașii românilor bucovineni ca o premisă fundamentală „pentru păstrarea naționalității, adică a legii, limbii și obiceiurilor”, cum se exprima deputatul țăranilor, Mihai Bodnar-Bodnărescu, în manifestul explicativ distribuit în Bucovina.

Evantaiul revendicărilor, formulate inițial în Petiția Țării, a fost mult lărgit și completat în numeroase alte programe ale țăranilor din comunele Gura-Humorului, Ilișești și Brașca; așa sunt cele

din 30 iulie 1848, din 18 august 1848 (intitulat *În numele poporului din Bucovina*), cel din 20 septembrie 1848 (prezentat în Parlament de Miron Ciupercă, Niculiță Ilie și Vasile Știrbu) sau cel mai cunoscut, din 17 noiembrie 1848 (*Fraților țărani din Bucovina*).

În esență, în aceste documente se cerea: rezolvarea problemei sociale prin desființarea boierescului și împroprietărirea țăranilor – soluțiile formulate variind între prevederea desființării prin despăgubire și fără niciun fel de „desdăunare” a proprietăților. Pentru stimularea industriei și comerțului se prevedeau: înființarea unui institut de credit, înlăturarea restricțiilor în relațiile comerciale dintre Moldova și Bucovina, „vecine și consângene”, precum și cu celelalte teritorii românești. Pe tărâm religios se cerea: egalitate între confesiunile ortodoxă și catolică, „înlăturarea tuturor îngrădirilor și greutăților provenite din cauza acestor deosebiri”; introducerea principiului sinodal în alegerea episcopului și stareților de mănăstiri, trecerea Fondului bisericesc în seama unui „Comitet Național ales din toate stările social ale cultului greco-neunit, sub controlul Dietei provinciale”.

Multe dintre aceste revendicări esențiale au fost detaliate și completate în alte documente, adăugate la Petiția Țării. Așa, de pildă, în Petiția locuitorilor din comunele Gura-Humorului, Ilișești și Brașca erau analizate și denunțate sistemul împovărat de obligații și prestații specifice zonei de frontieră, abuzurile vameșilor, încartiruirile de trupe și rechiziționările forțate; se mai cerea interzicerea prin lege a imigrărilor și colonizărilor, perfecționarea cărților funciare și stabilitatea hotârmicirilor etc.

În *Memoriul Comitetului duhovnicesc*, din 9 octombrie 1848, se releva că sistemul de obligații perceput de preoți de la credincioși, ca: robota, taxele parohiale, mariajele, stolarul etc., trebuia desființat și înlocuit cu o salarizare îmbunătățită a clerului ortodox, după exemplul salarizării clerului catolic; clerul ortodox mai solicita înființarea unei tipografii românești și stimularea activității de difuzare a cărților trebuitoare nevoilor spirituale ale populației.

O revendicare fundamentală, prezentă în toate programele și memoriile, o constituie obținerea autonomiei provinciale. În acest sens, în manifestul intitulat *Fraților țărani din Bucovina*, din 17 noiembrie 1848, argumentarea acestei cerințe de însemnătate vitală era făcută de deputații și fruntașii țăranilor în cuvinte simple, dar de o logică implacabilă și pline de forță de convingere: „Judecați, fraților, nu-i mai bine dacă își face cineva mămăliga singur, cum vrea el, decât să i-o facă altul, cum vrea acela? Nu-i mai bine să fie cineva singur gospodariu în casa lui și stăpân pe livada lui, pe grădina lui și pe pământul lui, decât să fie slugă la altul?”.

În problema autonomiei, cererile deputaților și fruntașilor țărani au fost armonizate, dezvoltate și fundamentate științific de Hurmuzăchești, împreună cu reprezentanții intelectualilor, preoților și boierilor liberali, în documentul *Promemoriul la Petiția Țării*, tipărit și difuzat în 24 februarie 1849 în cadrul Comisiei parlamentare pentru elaborarea Constituției. Acest document, însoțit de mai multe sute de semnături ale locuitorilor din orașele și satele Bucovinei, demonstra că Bucovina aparține, atât prin trecutul istoric, cât și prin caracterul covârșitor majoritar al populației, individualității românești; ceilalți minoritari, inclusiv rutenii, deși destul de numeroși, reprezintă elemente etnolingvistice și confesionale alogene, care s-au așezat în sate românești: rutenii dintre Prut și Nistru au venit din Galiția, îndeosebi după 1786, când acest teritoriu a fost integrat provinciei Galiția; nici rutenii, nici huțulii nu au aceeași vechime cu românii, singurii autohtoni; în zona de nord a Bucovinei, românii din mai multe sate vorbesc, pe lângă limba română și limba ruteană, mulți chiar fără să o mai utilizeze și pe cea română; aproximativ 80 000 de localnici au fost asimilați lingvistic de zilierii slavi, veniți din Galiția, pe domeniile mănăstirești secularizate, odată cu venirea arendașilor evrei sau armeni. Pentru a stăvili procesul slavizării jumătății de nord a Bucovinei, autorii *Promemoriului* cereau separarea imediată a Bucovinei de Galiția și constituirea acestei zone într-un ducat autonom. Lupta pentru dobândirea și recunoașterea autonomiei Bucovinei a fost nodul gordian al tuturor revendicărilor românești.

III. *Consecințele imediate și ulterioare* probează că, dintre toate teritoriile locuite de români antrenate în iureșul evenimentelor de la 1848–1849, Bucovina a fost teritoriul care atunci a obținut cele mai multe revendicări, deși, în finalul acestei etape, victoria românilor n-a fost nici deplină, nici definitivă.

Pe tărâm social, o primă consecință a fost desființarea boierescului, adică a clăcii, dijmei, adăușagurilor, taxelor, prestațiilor, dărilor urbariale și domeniiale, prin răscumpărare; de asemenea în funcție de cele cinci categorii de clăcași – podani, mijlocași, colibași, chiriași, zilieri sau halupari –,

cei mai săraci au fost împroprietăriți cu circa 80 000 de hectare din moșiile Fondului bisericesc. Fără să satisfacă decât în mică măsură cererile țăranilor săraci, împroprietărirea zilierilor ruteni și huțuli veniți din Galiția, i-a adus pe aceștia în situația de proprietari, ceea ce le-a dat apoi pretextul de a se considera autohtoni, fapt ce a complicat și mai mult lupta românilor pentru apărarea drepturilor lor legitime, ca singuri autohtoni ai Bucovinei. În același domeniu al luptelor sociale, deceniile care au urmat au fost dominate de lupta pentru drept a țăranilor și mazililor din satele fostului ocol al Câmpulungului Moldovenesc, luptă finalizată abia în deceniul al optulea al veacului trecut, prin retrocedarea către țărani a suprafeței de 37 954 de iugăre și 954 de stânjeni, adică aproximativ jumătate dintre pământurile acaparate abuziv de către administrația imperială în acel domeniu cameral care, în 1872, s-a lichidat în zona Câmpulungului.

Acordarea, inițial, teoretic și provizoriu, a autonomiei, prin Constituția din 4 martie 1849 a fost urmată de un ansamblu de măsuri: introducerea principiului publicității și oralității în cazul judecăților civile și criminale; crearea, la Cernăuți, în toamna anului 1848, a celei dintâi catedre de limba și literatura română, al cărei titular a devenit, prin concurs, cărturarul Aron Pumnul, fapt ce a permis introducerea acestei discipline la gimnaziu, liceu, Institutul Teologic și Filozofic, precum și la preparandia de curând înființată; traducerea legilor austriece în limba română și introducerea principiului ca funcționarii ducatului să învețe limba română, deoarece necunoașterea acesteia în viitor, se spunea într-o patentă imperială din februarie 1849, „va îndepărta pe oricine de la deținerea vreunei dregătorii”. O nouă lege a presei admitea apariția publicațiilor în limba maternă, cu text alăturat în limba germană, așa cum s-a procedat și în cazul gazetei „Bucovina”, apărută în perioada octombrie 1848 – octombrie 1850.

Deși în decembrie 1851 era abrogată Constituția din 4 martie 1849 și se reintroducea absolutismul, lupta pentru realizarea dezideratelor formulate la 1848 a continuat, astfel încât, în 1861, s-a obținut recunoașterea definitivă a autonomiei Bucovinei. În 6 aprilie 1861 se întrunea prima Dietă a Bucovinei; deputații acesteia, aleși pe timp de patru ani, reprezentau toate clasele și păturile sociale: 12 erau din lumea rurală, a țăranimii, șapte intelectuali, industriași, comercianți, opt din rândurile marilor proprietari laici și trei din partea clerului. Cu toate limitele ei, Dieta avea un caracter burghez-democratic și, pentru prima oară, populația românească, cea mai veche și mai numeroasă în Bucovina, deținea în noul organism majoritatea locurilor. Comitetul țării, ca putere executivă, era format din patru membri și un președinte, care îndeplinea și funcția de căpitan al ducatului. Prin rezoluția imperială din 26 august 1861, s-a acordat Bucovinei o stemă proprie, ce reproducea, ca însemn heraldic, capul de bour de pe stema veche a Moldovei. Acordând Bucovinei Diploma imperială din 9 decembrie 1862, Francisc Iosif recunoștea că Bucovina este „parte din vechea Dacie” și că „diferența limbei, a datinilor și obiceiurilor nu îngăduie contopirea ei cu Galiția”. Bucovina mai căpăta un drapel propriu și dreptul de a trimite deputați în Parlamentul central din Viena și în Delegația austriacă, precum și în Casa magnaților. Aceste prevederi îi ofereau posibilitatea să-și organizeze o viață politică relativ proprie.

Sunt extrem de semnificative și aprecierile fruntașilor bucovineni asupra revoluției române în ansamblul ei. Cuprinzând întreg teritoriul locuit de români, revoluția a fost, prin caracterul ei unitar – scria gazeta Hurmuzăcheștilor – „un lucrător pentru România întreagă”. Analizând evoluția societății românești în ultimul veac, ziaristii bucovineni scriau în paginile aceleiași gazete că „duhul României în veacul trecut și în veacul de față au fost să aducă aminte fiilor României că sunt români, de origine romană, cu istorie romană”; românii din toate provinciile au apelat la istorie, încercând „s-o înfățișeze Europei”, pentru ca astfel „să-și ceară rând între alte popoare”. Între obiectivele esențiale ale anului 1848, unirea tuturor românilor a constituit axul central al tuturor revendicărilor și, apreciază fruntașii bucovinenilor, „această unire s-a dorit pururea de cei mai însemnați bărbați ai României”.

Lupta pentru apărarea și afirmarea limbii, culturii și istoriei naționale, crearea, diversificarea și modernizarea rețelei școlare, înființarea Bibliotecii Țării și colaborarea cu românii din întreg spațiul vechii Dacii, mișcarea generală pentru emanciparea morală, socială și națională au constituit, în etapa de după 1848, până la eliberarea și unirea din 1918, idei-forță în jurul cărora s-au grupat și angajat cele mai de seamă personalități ale Bucovinei de după revoluție. Revoluția a fost, așadar, o premisă și un moment crucial în pregătirea și înfăptuirea, în perspectivă, a Marii Uniri din 1918.

OBȚINEREA AUTONOMIEI BUCOVINEI ÎN DEZBATEREA ELITEI MULTIETNICE PROVINCIALE (1848–1861)¹⁴⁸²

MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU

The Achievement of Bukovina's Independence in the Debate of the Multi-ethnic Elite of the Province (1848–1861)

(Summary)*

More than a decade after its incorporation into the Habsburg Monarchy, Bukovina was subordinated to the larger province of Galicia. In the period 1786–1848, numerous discontents and tensions accumulated in the Bukovinian society because of the political-administrative subordination to Lviv. In 1848, the revolution brought into the discussion of the multi-ethnic elite of the province the problem of separation from Galicia and the achievement of independence, a fact proven by the petitions sent to the central imperial authorities in the years 1848–1849. By the Imperial Constitution of March 1849, Bukovina was recognized as an independent province of the Austrian crown. The internal crisis through which the Austrian Empire passed had as a result the abolition of provincial independence, in 1860, and the administrative unification of Bukovina with Galicia. The decision of the government led by Count Goluchowski was fought by the representatives of the provincial elite, be they Romanians, Armenians, Germans or Jews, by means of petitions. Their efforts were finally crowned by a success, as Bukovina received the status of an independent duchy within Cisleithania in 1861.

Keywords: Bukovina, Habsburg Monarchy, independence, Bukovinian elite, imperial constitution.

Spre mijlocul veacului al XIX-lea, Bucovina era o zonă marginală a Monarhiei de Habsburg, făcând parte, sub raport politico-administrativ, din provincia Galiția. Incluziunea în marea provincie galițiană s-a produs la un deceniu și ceva de la anexare, prin hotărârea împăratului Iosif al II-lea din anul 1786. În perioada scursă din 1786 și până în 1848, s-au acumulat în societatea bucovineană și, mai ales, în rândul elitei, numeroase nemulțumiri și tensiuni pe tema subordonării față de Lemberg. În toată perioada, nu s-a acceptat ideea pierderii individualității politice a provinciei, prin includerea în regatul Galiției, de care bucovinenii se simțeau separați de o întreagă evoluție istorică diferită. Această situație a favorizat acumularea treptată a unor profunde stări de nemulțumire în provincie și mai ales în rândul elitei.

În deceniile patru – cinci ale secolului al XIX-lea, structura socială a elitei provinciale oglindea pe deplin situația economică a provinciei. La acea dată Bucovina avea o economie bazată în cea mai mare parte pe agricultură, cu toate eforturile făcute de statul austriac, încă din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, pentru o dezvoltare industrială, comercială și urbană mai accentuată. Marea proprietate funciară, aflată în cea mai mare parte în stăpânirea stării nobiliare, continua să dețină un loc de prim ordin în cadrul sectorului agricol. Starea nobiliară bucovineană prezenta acum o structură și o componentă etnică mult diferită de aceea de la începutul stăpânirii habsburgice, în cadrul acesteia distingându-se o nobilime românească veche, de sânge, la care se adaugă noua nobilime, eterogenă sub raport etnic¹⁴⁸³. Cea din urma provenea, mai ales, din rândul marilor negustori de origine aromână, armeană, polonă etc., ce au fost înobilizați de Curtea din Viena¹⁴⁸⁴. În cadrul elitei bucovinene, atât noua cât și vechea nobilime bucovineană se prezenta acum ca o clasă socială cu un nivel ridicat de cultură și educație, desăvârșit fie la Universitatea din Viena, fie la alte universități din monarhie, doritoare să joace un rol mult mai important în structurile puterii politice executive din provincie decât cel pe care l-a avut până la acea dată. Alături de aceasta, spre mijlocul secolului al

¹⁴⁸² „Analele Bucovinei”, anul XIII, nr. 1, 2006, pp. 39–54.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹⁴⁸³ Pentru schimbările survenite în cadrul stării nobiliare bucovinene vezi studiul nostru: „Mutații etno-sociale în structura nobilității din Bucovina (sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX)”, în „Arhiva Genealogică”, II (VII), nr. 3–6, 1995, p. 167 și urm.

¹⁴⁸⁴ *Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, Adelsarchiv, Bukowiner Majestäten Buch, passim.*

XIX-lea începe să se afirme tot mai evident burghezia urbană, destul de eterogenă sub raportul provenienței sociale și naționale, în rândul căreia intelectualitatea joacă un rol tot mai important. Elita provincială considera că ar fi putut să-și atingă mai ușor țelurile numai în condițiile în care Bucovina dobânda un alt statut în cadrul Monarhiei de Habsburg, prin despărțirea de Galiția și constituirea sa într-o provincie imperială de sine stătătoare.

Climatul politic favorabil satisfacerii cerințelor popoarelor din imperiu, instituit la Viena în urma înlăturării regimului absolutist, prin revoluția din martie 1848 și promulgarea cu titlu provizoriu, o lună mai târziu, a unei Constituții liberale¹⁴⁸⁵, au fost factori ce au influențat puternic opinia publică din Bucovina, determinând, pe de o parte o puternică mișcarea politică care avea drept țel principal ideea autonomistă, iar pe de altă parte, una socială, ce urmărea eliberarea țăranilor de sarcinile clăcășești. În noile condiții, elita politică românească, recrutată în principal din rândul clasei nobiliare și al clerului ortodox de rang înalt și mijlociu, s-a aflat în fruntea tuturor acțiunilor politice provinciale din anii 1848–1849, ce au avut în vedere obținerea autonomiei Bucovinei¹⁴⁸⁶. Aceștia i s-au raliat reprezentanți din rândul celorlalte naționalități existente în provincie: germani, armeni, poloni, evrei etc. Liderul de necontestat al elitei politice provinciale a fost Eudoxiu Ritter von Hurmuzaki. Alături i-au stat mereu frații săi Alexandru și Gheorghe von Hurmuzaki, fondatorii primei gazete provinciale românești pentru politică, religie și literatură, intitulată sugestiv „Bucovina”¹⁴⁸⁷, precum și numeroși alți reprezentanți ai elitei politice bucovinene.

Pe fundalul unei stări politice și, mai ales, sociale, foarte încordate, în cursul lunii mai 1848¹⁴⁸⁸, liderii bucovineni vor căuta să realizeze în jurul programului politic autonomist cât mai mulți aderenți, din toate naționalitățile provinciei și, pe cât posibil, din toate clasele sociale. Apelând la calea petiționară pentru afirmarea drepturilor locuitorilor provinciei, după mai multe întruniri politice, aceștia au formulat principalele doleanțe ale lor, într-un amplu memoriu destinat împăratului, redactat la sfârșitul lunii mai 1848. Memoriul, intitulat *Petiția Țării Bucovina*, era semnat de episcopul Hacnan, de o serie de mari proprietari funciari, în frunte cu Doxachi von Hurmuzaki, de reprezentanții burgheziei urbane, precum doctorul Cristof Petrovici, arhitectul Joseph Müller, farmacistul Wilhelm von Alth, tipograful Ferdinand Eckhart și de alți peste 230 de bucovineni din toate stările sociale și naționalitățile existente în provincie. După ce exprimau, în numele părții bucovinene, sentimentele de mulțumire față de Patenta imperială din 15 martie 1848, ce promitea satisfacerea drepturilor politice și cetățenești ale tuturor locuitorilor monarhiei, cei mai de văză locuitori ai Bucovinei cereau împlinirea revendicărilor lor politice, cuprinse în cele 12 puncte ale petiției¹⁴⁸⁹.

Primul punct al *Petiției Țării* cerea autonomia provincială a Bucovinei, prin despărțirea sa de Galiția, în conformitate cu patenta împăratului Leopold al II-lea din 19 noiembrie 1790, ce stabilea ca aceasta „să fie privită și tratată întotdeauna ca o provincie de sine stătătoare”, precum și încuviințarea reunirii anuale, în Cernăuți, a unei diete proprii. Sub influența ideilor liberale ale momentului, se cerea ca în viitoarea Dietă a Bucovinei să fie reprezentate, în egală măsură, toate stările sociale existente în provincie, „fără deosebire de religie, și anume: clerul, moșierimea, intelighenția, starea burgheză și cea țărănească”¹⁴⁹⁰, depășindu-se astfel, într-o anumită măsură, modelul anterior de alcătuire a Dietei, care avea un caracter mai mult aristocratic, exclusivist, de sorginte medievală. De competența legislativă a Dietei provinciale era declarată chiar reglementarea situației țăranilor, cu condiția sancționării legii de împărat (punctul 5), precum și controlul asupra modului de folosire a veniturilor rezultate din administrarea Fondului bisericesc ortodox al Bucovinei (punctul 12), cel mai mare proprietar funciar din provincie¹⁴⁹¹. Numai prin rezolvarea doleanțelor lor se considera că locuitorii

¹⁴⁸⁵ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1997, pp. 436–438.

¹⁴⁸⁶ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administrația militară la autonomia provincială (1774–1862)*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 375 și urm.; Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 184 și urm.

¹⁴⁸⁷ Teodor Balan, *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina”*, Cernăuți, 1924, passim; Petru Rușșindilar, *Hurmuzacheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, Editura „Glasul Bucovinei”, 1995, p. 69 și urm.

¹⁴⁸⁸ Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita: S.J.S.A.N.), *Colecția Documente*, XII/23.

¹⁴⁸⁹ S.J.S.A.N., *Colecția Documente*, XIII/35; vezi și textul documentului publicat integral, însă fără semnături, la Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1982, p. 609 și urm.

¹⁴⁹⁰ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 609.

¹⁴⁹¹ *Ibidem*.

din această provincie mică, ce trecea drept reprezentantă a naționalității românești, vor putea pași pe calea progresului, sub semnul libertății, fapt ce putea constitui un puternic impuls pentru milioanele de români din afara granițelor monarhiei.

În raportul său din 3 iulie 1848, privitor la cererile din *Petiția Țării*, căpitanul districtului bucovinean, Gheorghe von Isăcescul, pomind de la situațiile anterioare, considera că autonomia și desprinderea de Galiția erau doleanțe justificate atât de deosebirile de limbă, religie și obiceiuri, cât și de statutul anterior anexiunii austriece, când Bucovina întotdeauna a constituit o parte a Principatului Moldovei și niciodată nu a fost unită cu regatul Poloniei. Isăcescul considera, totodată, necesară instituirea unei diete proprii a Bucovinei, în care să fie reunite toate stările, drept singura formă de reprezentare a tuturor intereselor provinciale¹⁴⁹². La rândul său, contele Agenor Goluchowski, vicepreședintele guvernului Galiției, în raportul său adresat în 14 iulie 1848 președintelui Consiliului de Miniștri și Ministrul de Interne, Anton Freiherr von Doblhoff, recunoștea că autonomia și instituirea unei Diete erau chestiuni de maximă importanță, de un deosebit interes pentru politica externă a imperiului, cu referire specială la Principatul Moldovei învecinate, „care simpatizează cu Bucovina, ca aparținând unuia și aceluiași neam și cu Austria – mai ales de când aceasta a intrat în rândul statelor constituționale”¹⁴⁹³.

Luând în discuție revendicările din *Petiția Țării*, Ministerul de Interne din Viena notifica Guvernământului Galiției, în 1 august 1848, faptul că cererile locuitorilor Bucovinei, privitoare la autonomie și la instituirea unei reprezentanțe provinciale, nu mai erau de domeniul competenței guvernului central, ci al Parlamentului. Ca urmare, în aceeași zi, Doblhoff a prezentat petiția bucovinenilor prezidiului Parlamentului Constituant din capitala imperiului, spre a fi pusă, la timpul său, în discuția adunării. În condițiile în care aceasta se constituise în Adunare Constituantă ce urma să delibereze în toate chestiunile referitoare la împărțirea monarhiei în provincii, la înființarea unor diete provinciale ș.a., se considera că numai acest înalt for legislativ putea să dea satisfacție doleanțelor din *Petiția Țării*, prin proiectatul act al viitoarei constituții a imperiului¹⁴⁹⁴.

Odată cu retragerea, sub presiunea maselor, a Constituției din aprilie 1848, la jumătatea lunii mai, Curtea imperială din Viena a fost nevoită să decreteze ținerea unor alegeri generale pentru desemnarea deputaților în viitoarea Dietă imperială, a cărei sarcină principală era să alcătuiască o nouă constituție, menită să fie o expresie a voinței populare. Prin legea electorală din 1 iunie 1848 se stipulau condițiile în baza cărora urmau să se desfășoare alegerile, stabilindu-se faptul că acestea urmau să aibă loc până la începutul lunii iulie. Pentru exercitarea dreptului de vot, în condițiile unui cens foarte scăzut, persoanele masculine îndreptățite de lege a se bucura de deplinătatea exercitării drepturilor lor electorale, trebuiau să aibă domiciliul stabilit în circumscripția electorală în care urmau să aleagă sau să fie aleși, de cel puțin șase luni și vârsta de peste 24 de ani. Alegerea deputaților urma să se facă indirect, prin intermediul electorilor. Bucovina, deși făcea parte din marea provincie Galiția, a primit o circumscripție electorală proprie, de nivel regional, la fel ca și Cracovia. Din cei 108 deputați cât reveneau în total marii circumscripții galițiene¹⁴⁹⁵, Bucovinei, cu o populație de peste 400 000 de locuitori, i-au revenit opt deputați. La rândul său, circumscripția bucovineană a fost împărțită în mai multe districte electorale. Prevederea expresă, în lege, a unui prag electoral de 20 000 de locuitori pentru alegerea unui deputat în mediul urban și de 50 000 pentru alegerea unui deputat în mediul rural, a făcut ca în Bucovina, doar orașul Cernăuți să se poată constitui într-o circumscripție electorală urbană, putând alege un reprezentant propriu, în timp ce celelalte orașe bucovinene, cu o populație mult mai mică, au fost incluse în cadrul celor șapte circumscripții electorale rurale, ceea ce nu le-a putut asigura o reprezentare corespunzătoare¹⁴⁹⁶.

Alegerile s-au desfășurat în Bucovina într-un climat social tensionat de amenințarea unor violente tulburări țărănești, precum și de diversele presiuni făcute de unii reprezentanți ai autorităților galițiene, care doreau ca Bucovina să rămână definitiv incorporată în marea provincie Galiția. În urma alegerilor din iunie – iulie 1848 pentru Parlamentul din Viena, s-a ajuns ca, din cele opt locuri de

¹⁴⁹² Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita S.A.N.I.C.), Fond *Guvernământul Bucovinei*, *Ministerul de Interne*, mapa 2, dosar nr. 2/1848, f. 5.

¹⁴⁹³ *Ibidem*, f. 12.

¹⁴⁹⁴ S.J.S.A.N., *Colecția Documente*, XII/40, XII/41, XII/42.

¹⁴⁹⁵ Andreas Gottsmann, *op. cit.*, p. 582.

¹⁴⁹⁶ Mihai-Ștefan Ceașu, Gavril și Sevastița Irimescu, Vasile Miron, *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente. 1393–1849*, București, 1983, pp. 630–631.

deputați cât au revenit Bucovinei, șapte să fie ocupate de țărani și doar unul singur de un reprezentat din altă categorie socială, respectiv de profesorul cernăuțean Anton Kral. Rezultatul scrutinului electoral a fost expresia situației sociale și a antagonismelor existente în provincie, precum și a puternicelor divergențe de opinie din societatea bucovineană, privitoare la primordialitatea revendicărilor. Aceste divergențe consensuale au fost consecința diferenței dintre interesul elitei provinciale, preocupate de aspectul politic (obținerea statutului de provincie autonomă, cu toate cele ce decurgeau din acesta) și interesul masei țărănești, care avea în vedere doar aspectul social (desființarea obligațiilor clăcășești). Pe de altă parte, se poate afirma că în mentalul țărănesc, în conformitate cu mai vechea tradiție bucovineană a plenipotenților, domina ideea că interesele sătenilor în fața claselor avute puteau fi apărate numai de un reprezentant provenit din rândurile sale și nicidecum de unul din cercurile nobiliare sau a clasei de mijloc¹⁴⁹⁷.

În cazul activității desfășurate în Dieta constituantă imperială din Viena de deputații bucovineni, în special de cei șapte țărani, întâlnim o anumită dualitate a opțiunilor, dictată, în parte, de predominarea influenței grupului social aparținător, de slaba dezvoltare a conștiinței lor naționale, precum și de precaritatea orizontului lor cultural și politic. Această situație a făcut ca aceștia, pe de o parte, să susțină în comun anumite proiecte de legi, precum cel elaborat de deputatul silezian Hans Kundlich, privitor la eliberarea țăranilor din raporturile de dependență față de stăpânii de moșii, făcând chiar anumite propuneri de amendare a lor¹⁴⁹⁸, iar pe de altă parte, în chestiunea constituțional-politică privitoare la statutul Bucovinei, să acționeze divizat, în funcție de convingerile proprii. Ca atare, problema despărțirii Bucovinei de Galiția și a obținerii statutului de provincie autonomă, cu un guvernământ și o Dietă proprie, în conformitate cu cerințele formulate de elita politică bucovineană în *Petiția Țării* din iunie 1848, a fost susținută permanent în forul legislativ central, în principal de către deputatul Anton Kral, căruia i se vor adăuga și deputații țărani români Mihai Bodnar, Miron Ciupercovici¹⁴⁹⁹ și, într-o mai mică măsură, Gheorghe Timiș¹⁵⁰⁰. În schimb, ceilalți patru deputați țărani bucovineni care nutreau anumite sentimente și afinități pro ucrainene, ceea ce îi făcea să se simtă oarecum solidari cu marea masă a conaționalilor galițieni, s-au pronunțat permanent împotriva despărțirii de Galiția și a autonomiei Bucovinei¹⁵⁰¹.

Atitudinea pro galițiană a deputaților țărani, în special a celor de origine etnică română, s-a datorat unui accentuat deficit de pregătire intelectuală, aceștia fiind, în cea mai mare parte, analfabeți, dar și politică, ceea ce a condus la transformarea lor în niște instrumente în slujba unor forțe străine, interesate în perpetuarea vechiului sistem, așa după cum avea să declare mai târziu deputatul cernăuțean Anton Kral¹⁵⁰². Aceste forțe erau reprezentate de funcționăria și nobilimea galițiană, cu interese specifice în zonă¹⁵⁰³, precum și de mișcarea națională ucraineană din Galiția, aflată în plin proces de afirmare, ce revendica, pentru o ipotetică provincie ucraineană, și teritoriul Bucovinei¹⁵⁰⁴. Una dintre ideile de bază, prin care forțele care se manifestau împotriva separării de Galiția reușeau să manipuleze atât pe deputați țărani, cât și masa țărănească, era aceea că în cazul în care Bucovina ar deveni provincie autonomă, nobilimea funciară și preoții ar prelua conducerea și ar căuta, prin intermediul Dietei provinciale, să înrăutățească situația social-economică a țăranilor, reintroducând vechiul sistem de obligații de natură feudală¹⁵⁰⁵. În acest fel s-a reușit atragerea în tabăra pro galițiană, în octombrie 1848, și a deputatului român Gheorghe Timiș¹⁵⁰⁶.

La începutul noii sesiuni a Parlamentului imperial constituant, mutat în noiembrie 1848 de la Viena la Kremsier, în urma schimbărilor survenite ca urmare a demisiei lui Ciupercovici și a atragerii lui Gheorghe Timiș de partea celor ce militau pentru menținerea vechilor stări de lucruri, de la

¹⁴⁹⁷ Olexandr Masan, „Deputații bucovineni în Parlamentul austriac în anii 1848–1849”, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 3, 1997, p. 766.

¹⁴⁹⁸ S.J.S.A.N., *Colecția Documente*, XII/36, XII/44.

¹⁴⁹⁹ Zinaida Pungă, „Contribuții la biografia unui pașoptist bucovinean, Miron Ciupercovici”, în „(Ion Neculce)”. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei”, s.n. tomul I, 1995, p. 124 și urm.

¹⁵⁰⁰ Vezi în acest sens mai multe detalii, tratate pe larg, la Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 188 și urm.

¹⁵⁰¹ Olexandr Masan, *op. cit.*, pp. 768–769.

¹⁵⁰² „Bucovina”. *Gazetă românească pentru politică, religie și literatură*, nr. 10, 1849.

¹⁵⁰³ Zinaida Pungă, *op. cit.*, p. 125.

¹⁵⁰⁴ Ștefan Purici, *op. cit.*, pp. 193–194.

¹⁵⁰⁵ S.J.S.A.N., *Colecția Documente*, XII/48; Mihai-Ștefan Ceaușu, Gavril și Sevastița Irimescu, Vasile Miron, *op. cit.*, p. 634.

¹⁵⁰⁶ Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 191.

mijlocul lunii noiembrie 1848 și până la începutul lui februarie 1849, cauza autonomiei Bucovinei în Parlamentul constituant din Kremsier a fost susținută numai de către deputații Anton Kral și Mihai Bodnar. Profitând de faptul că deputații pro autonomiști erau în minoritate, la 15 decembrie 1848, deputații pro galițieni au înaintat prezidiului Dietei imperiale un memoriu în care cereau, în numele alegătorilor lor, menținerea Bucovinei în componența provinciei Galiția¹⁵⁰⁷. Această cerere, care venea în totală contradicție cu cererile fundamentale cuprinse în *Petiția Țării*, pentru care subscriseseră sute de cetățeni responsabili din toate categoriile sociale și naționalitățile din Bucovina, a prilejuit reacția promptă a elitei politice românești, în frunte cu frații Hurmuzaki. În paginile ziarului „Bucovina”, ce apărea bilingv, în română și germană, la Cernăuți, ei au dat expresie indignării opiniei publice bucovinene față de „trădarea de patrie și dobitoceasca orbire” a celor patru deputați țărani care, în urma acțiunilor lor, nu mai erau socotiți a fi în drept să mai poată reprezenta interesele generale ale provinciei: „Țara nu sunt acei patru neghiobi care, ca urmare a nefericitei legi electorale, șed, spre nenorocirea și ocară Bucovinei, ca reprezentanți ai noștri, cu legislatorii împărăției austriece în Parlament și s-au făcut uneltele unor intriganți politici, spre a cere încorporarea Bucovinei la Galiția”¹⁵⁰⁸.

În condițiile în care majoritatea deputaților țărani, aflată sub influența cercurilor pro galițiene, refuza să sprijine cauza autonomiei provinciale, liderii mișcării pro autonomiste au căutat și alte soluții pentru atingerea țelului propus, pe lângă susținerea sa parlamentară de către deputații Kral, Bodnar și Ciupercovici. În acest sens, Eudoxiu Hurmuzaki a căutat să acționeze pe lângă anumite cunoștințe ale sale aflate în posturi influente, precum ministrul Alexander von Bach, a căruia frate, Eduard, fusese numit în februarie 1849 în funcția de căpitan al districtului Bucovina¹⁵⁰⁹, spre a putea obține sprijinul autorităților centrale pentru ideea autonomiei provinciale. Pe de altă parte, elita politică românească a căutat să profite și de momentul înscăunării noului împărat, Franz Joseph. Ca urmare, deputația sosită la ceremonia de înscăunare de la Olmütz, după ce a adus noului împărat, în 20 ianuarie 1849, omagiul Bucovinei din partea românilor bucovineni, i-a prezentat, printr-o adresă scrisă în limba română și germană, și doleanțele sale esențiale, transformarea Bucovinei într-o provincie de sine stătătoare a coroanei austriece, prin despărțirea de Galiția. Deputația a primit din partea împăratului asigurarea că doleanțele sale justificate vor fi rezolvate pozitiv¹⁵¹⁰.

Câteva zile mai târziu, în 9 februarie 1849, aceeași deputație, ce îl avea în frunte pe episcopul ortodox al Bucovinei, Eugenie Hacman, iar în componerea sa pe profesorii de teologie: Ion Calenciuc, Constantin Popovici și Nicolae Hacman, pe marii proprietari: Eudoxiu von Hurmuzaki, Iordache von Vasilco, Iacob von Miculi, Cristof von Petrovici, Mihai von Zotta și Alexandru von Goian, pe deputații: Mihai Bodnar și Anton Kral (Ciupercovici nefiind încă ajuns), a înaintat Dietei constituante reunite la Kremsier un amplu Promemoriu la *Petiția Țării* din iunie 1848. Prin această nouă petiție, în redactarea căreia un rol fundamental a revenit istoricului Eudoxiu Hurmuzaki¹⁵¹¹, elita politică bucovineană solicita, în conformitate cu trecutul istoric și cu principiul naționalităților, în primul rând, imperioasa despărțire a Bucovinei de Galiția și constituirea sa într-o provincie autonomă de coroană, cu o administrație și o dietă provincială proprie, precum și satisfacerea și a altor cerințe ale programului național, aducând, pe parcursul celor 20 de file ale memoriului, numeroase și temeinice argumente de natură istorică, politică, națională și economică, menite să întărească justetea acestor cereri¹⁵¹².

În urma insistențelor reprezentanților elitei politice bucovinene, Dieta imperială a luat în dezbatere, spre sfârșitul lunii februarie, problema statutului acestui teritoriu în cadrul Monarhiei de Habsburg. Comisia desemnată să hotărască organizarea viitoare a Austriei, după audierea raportului asupra celor patru memorii contra și patru pentru despărțirea Bucovinei de Galiția, pe 24 februarie 1849 a decis, la propunerea deputatului polon Francisc Smolka, să propună plenului Adunării constituante să accepte înscrierea Bucovinei în proiectul de Constituție, drept una dintre cele 14 provincii constitutive ale imperiului. În luarea acestei hotărâri au primat rațiunile de politică externă,

¹⁵⁰⁷ *Ibidem*, p. 201.

¹⁵⁰⁸ „Bucovina”. Gazetă românească pentru politică, religie și literatură”, supliment la nr. 12, 1848.

¹⁵⁰⁹ S.J.S.A.N., Colecția Documente, XII/65.

¹⁵¹⁰ „Bucovina”. Gazetă românească pentru politică, religie și literatură”, nr. 1, 1849; I. G. Sbierea, *O pagină din istoria Bucovinei din 1848–1850 dimpreună cu niște notițe despre familia Hurmuzachi*, Cernăuți, 1899, pp. 17–18.

¹⁵¹¹ Petru Rusșindilar, *op. cit.*, pp. 55–56.

¹⁵¹² S.J.S.A.N., Colecția Documente, XII/64; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, pp. 402–403.

considerându-se că, prin intermediul unei Bucovine autonome, prospere economic și cultural, s-ar putea realiza atragerea românilor din Principatele Române în sfera de influență politică austriacă și ar putea fi diminuată influența Rusiei asupra ucrainenilor rusofili¹⁵¹³. Propunerea, supusă votului pe 28 februarie 1849, a întrunit majoritatea voturilor membrilor Comisiei constituționale, la care s-au adăugat cele ale deputaților bucovineni: Anton Kral, Mihai Bodnar și Miron Ciupercoș. Împotriva s-au pronunțat deputații: Ioan Dolenciuc, Vasile Murgoci, Vasile Cârste și Gheorghe Timiș care, pe 3 martie, au înaintat chiar un protest împotriva acestei hotărâri, fără nicio urmărire, însă, asupra deciziei luate¹⁵¹⁴.

Cu toate că, în primele zile ale lunii martie 1849, împăratul Franz Joseph a respins proiectul de constituție elaborat de Parlamentul imperial constituant din Kremsier care, la rândul său, a fost dizolvat prin hotărâre imperială, Curtea din Viena a reținut dorința ce-i fusese exprimată cu puțin timp înainte de reprezentanța națională bucovineană și, ca urmare, Bucovina a fost înscrisă în Constituția impusă, din 4 martie 1849, ca una dintre țările sau provinciile constitutive ale Coroanei Imperiului Austriei, cu titlul de ducat și cu un guvernământ propriu în orașul Cernăuți, desemnat drept capitală a provinciei¹⁵¹⁵. În noile condiții, în 13 martie 1849, Ministerul de Interne, printr-un decret ministerial, făcea cunoscute prevederile constituționale privitoare la Bucovina, atât căpitanului acesteia, cât și șefului administrației regatului Galiției. Decretul specifica faptul că Administrația ținutală sau cercuală din Cernăuți urma să se constituie în Administrația țării sau a provinciei Bucovina. Aceasta urma să rezolve, sub direcția îndrumare a Ministerului de Interne, toate afacerile politice provinciale, până la organizarea definitivă a organelor administrative¹⁵¹⁶.

Noua lege fundamentală urmărea transformarea ansamblului Monarhiei de Habsburg într-un stat constituțional modern, după teoria dreptului public din secolul al XIX-lea, dorind să pună o temelie unitară imperiului, într-o viziune centralistă, în care provinciilor le era garantată autonomia în limitele prevederilor constituționale. Puterea legislativă, în problemele ce priveau monarhia în întregul său, urma să fie exercitată de împărat și de Dieta imperială (Reichstag), iar în chestiunile care priveau viața economico-socială și politică a provinciilor, de monarh în uniune cu fiecare Dietă provincială (Landtag), luată separat¹⁵¹⁷. Însă, din cauza instaurării regimului neoabsolutist în Austria, prin Patenta imperială din 31 decembrie 1851, care suspenda Constituția din 1849 și toate legile rezultate din aceasta, problema Dietei provinciale a rămas nerezolvată¹⁵¹⁸.

La începutul deceniului șapte al secolului al XIX-lea, regimul neoabsolutist s-a prăbușit, fiind incapabil să facă față situațiilor externe și interne cu care se confrunta imperiul, întreprinzându-se pașii de politică internă necesari introducerii constituționalismului, prin numirea unui guvern de orientare federalistă și adoptarea unei noi constituții în octombrie 1860. Pe fundalul puternicei crize financiare prin care trecea statul austriac, guvernământul ducatului Bucovina a fost desființat, prin decretul Ministerului de Interne din 26 aprilie 1860¹⁵¹⁹, iar provincia a fost inclusă din nou în regatul Galiției, ca un simplu district administrativ. Măsura luată a produs neliniște în rândul populației bucovinene. Reacția elitei politice românești, în frunte cu frații Hurmuzaki și a opiniei publice bucovinene față de hotărârea ministrului Goluchowski, de desființare a autonomiei Bucovinei, a fost deosebit de vehementă¹⁵²⁰. Liderilor români li s-au raliat reprezentanți ai tuturor naționalităților din provincie, inclusiv ai rutenilor¹⁵²¹, în acțiunea de revendicare a autonomiei provinciale.

Chiar înainte de publicarea decretului, în Bucovina se aflase deja, pe diferite căi, despre intenția ministrului, de desființare a administrației provinciale și de punerea sa în subordonarea directă a guvernământului galițian. În aceste condiții, la sfârșitul lunii martie 1860, Nicolae von Buchenthal, Dumitru von Perjul, Anton Lukasiewicz, Leon von Capri, Vasile von Teutul, Ioan von Mikuli, protopopul Vasile Drabitzki, preotul Leon Turturean și alți peste douăzeci și cinci de semnatari din

¹⁵¹³ J. G. Sbiera, *op. cit.*, pp. 22–23.

¹⁵¹⁴ Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 205.

¹⁵¹⁵ „Reichs-Gesetz-Blatt”, nr. 50, 1849.

¹⁵¹⁶ S.J.S.A.N., Colecția *Documente*, XII/69.

¹⁵¹⁷ Erika Weinzierl, „Föderalismus und Zentralismus in dem Verfassungskämpfen des 19. Jahrhunderts”, în vol. *Der Österreichische Föderalismus und seine historischen Grundlagen*, Wien, Verlag „Ferdinand Hart”, 1972, p. 110.

¹⁵¹⁸ Hugo Hantsch, *Die Geschichte Österreichs*, vol. 2, Graz–Wien–Köln, 1955, pp. 368–369.

¹⁵¹⁹ „Reichs-Gesetz-Blatt”, nr. 107, 1860.

¹⁵²⁰ Raimund Fr. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, vol. III, Czernowitz, 1898, p. 28; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p.

¹⁵²¹ Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 227.

diferite stări sociale și etnii au înaintat împăratului Franz Joseph o petiție, în numele locuitorilor Bucovinei, prin care solicitau păstrarea în continuare a autonomiei provinciei¹⁵²². În memoria colectivă a locuitorilor provinciei era încă vie amintirea perioadei anterioare a dependenței de Galiția, când, în calitate de al 19-lea district galițian, Bucovina a fost tratată ca un teritoriu lipsit de interes de la periferia monarhiei, a cărui limbă, obiceiuri, religie, situație socială și materială nu au fost înțelese de administrația galițiană, iar ca atare, aceste interese nu au fost nici apărate și nici promovate. Același lucru urma să se întâmple și pe viitor, în cazul desființării autonomiei provinciale, fapt ce ar fi însemnat jertfirea intereselor sale naționale, politice și private, ca și a oricăror speranțe de modernizare politică, socială și culturală, de dragul unor economii bugetare¹⁵²³. Semnatarii petiției considerau că, la acea dată, în viața popoarelor bătea un alt puls, decât cel ce avea în vedere doar interesele materiale și că impulsul spre autoconservare și autoguvernare le punea în acțiune și le mișca mai mult decât orice nevoie urgentă financiară. Totodată, în condițiile în care Bucovina vărsa în vistieria statului, ca impozit anual, peste 1 900 000 de florini, la care se adăugau 12 609 florini de la Fondul bisericesc greco-oriental, costurile pentru întreținerea unei administrații provinciale autonome puteau fi pe deplin acoperite. În sprijinul păstrării individualității Bucovinei erau aduse și argumente ce aveau la bază rațiuni de politică externă. Un tratament politic inadecvat, precum pierderea autonomiei, putea avea influențe negative asupra provinciilor de aceeași origine etnică din interiorul și din exteriorul monarhiei. Acest fapt fusese remarcat anterior de unul dintre marii oameni de stat ai Austriei, contele Stadion care, sprijinind ideea autonomiei Bucovinei ca provincie de Coroană, făcuse o recomandare cu valoare de axiomă. „Bucovina – spunea el – ar putea să devină o imagine cu valoare de exemplu, în care ar putea să se oglindească țările vecine”¹⁵²⁴, aluzie directă la Principatele Române.

În 1 aprilie 1860, din porunca împăratului, petiția bucovinenilor a fost înaintată spre rezolvare ministrului de Interne, cu recomandarea să fie luată în considerație, la fel ca și alte cereri asemănătoare din alte provincii de Coroană, atunci când se discuta problema. Pe 24 aprilie, Goluchowski pune rezoluția de a fi clasată la dosar cererea, motivul fiind acela că încetarea funcționării guvernământului provinciei era deja o chestiune în executare legală¹⁵²⁵. Prin punerea în aplicare a decretului de desființare a administrației autonome provinciale, Bucovina pierdea cea mai mare parte dintr-un valoros corp funcționăresc, alcătuit pe parcursul a mai bine de un deceniu, aceștia fiind redistribuiți în alte provincii. Odată cu introducerea administrației districtuale, locul președintelui provinciei a fost luat de un căpitan districtual. În această funcție a fost numit un reprezentat al elitei bucovinene, Iacob von Miculi, care anterior avusese rangul de consilier al guvernământului și de locțiitor al președintelui țării¹⁵²⁶. Prin aceasta se căuta să se dea o palidă satisfacție bucovinenilor.

Prin mesajul tronului, din 1 iunie 1860, au fost deschise lucrările Consiliului Imperial întărit din Viena¹⁵²⁷. În condițiile în care s-a aflat că acesta urma să ia în discuție și forma de organizare a statului, după ce, în prealabil, probabil va fi sondat, fără efecte pozitive, poziția deputatului bucovinean Alexandru N. von Petrino, elita politică bucovineană a intervenit pentru sprijinirea drepturilor Bucovinei pe lângă ceilalți doi români reprezentanți în consiliu, episcopul ardelean Andrei Șaguna și marele proprietar bănățean Alexandru von Mocioni. Făcându-i cunoscută lui Șaguna părerea opiniei publice bucovinene, care considera că prin desființarea autonomiei provinciale și prin unirea cu „Polonia austriacă”, ducatul Bucovinei „este în oara aceasta amenințat de o lovitură de moarte în tot ce-i este mai scump, în lege, în biserică, în limbă, în toate interesele naționale, morale și materiale”, Eudoxiu și Gheorghe Hurmuzaki îi cereau, în 2/14 iunie 1860, să prezinte împăratului petiția pe care urmau să i-o trimită. De asemenea, episcopul ardelean era solicitat să sprijine verbal acțiunile elitei politice bucovinene care vizau redobândirea statutului de provincie autonomă¹⁵²⁸.

În septembrie 1860 a fost luată în discuția Consiliului Imperial forma de stat pe care urma să o ia monarhia, prezentându-se un raport al majorității, ce se pronunța pentru forma federalistă și unul al

¹⁵²² S.A.N.I.C., Fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 2, dosar nr. 6/1860, f. 3–8.

¹⁵²³ *Ibidem*.

¹⁵²⁴ *Ibidem*, f. 7.

¹⁵²⁵ *Ibidem*, f. 1–2.

¹⁵²⁶ *Ibidem*, f. 21.

¹⁵²⁷ Gustav Kolmer, *Parlament und Verfassung in Österreich*, vol 1, 1849–1869, Wien–Leipzig, 1902, p. 31.

¹⁵²⁸ Teodor Balan, „Redobândirea unei autonomii”, în „Revista arhivelor”, tomul VII, nr. 1, 1946, pp. 66–67.

minorității, ce opta pentru centralism¹⁵²⁹. Atunci când, în cadrul dezbaterilor din consiliu, în 14 septembrie 1860, s-a luat în discuție și problema autonomiei Bucovinei, deputatul bănățean Mocioni s-a pronunțat în favoarea sa. Cunoscând situația din memoriile bucovinenilor, acesta își argumenta poziția invocând faptul că în memoria bucovinenilor era încă vie amintirea perioadei anterioare de unire administrativ-politică cu Galiția. Aceasta era percepută ca o perioadă negativă, când posturile de conducere au fost ocupate de persoane din afara provinciei, care nu cunoșteau nici limba, nici obiceiurile și nici situația politică locală, fapt ce a determinat o lipsă totală de interes pentru propășirea intereselor culturale, economice, sociale și politice ale acestei zone. De aceea, considerând că „încorporarea Bucovinei la Galiția pare a fi nepotrivită și făcută împotriva majorității populației”, Mocioni a solicitat ca problema autonomiei Bucovinei să fie înaintată împăratului spre soluționare¹⁵³⁰. În aceeași ședință, o poziție contrară a avut-o deputatul bucovinean Alexandru von Petrino, cel care, într-o ședință anterioară, în 10 septembrie, a susținut, alături de Șaguna și Mocioni, cauza înființării unei mitropolii ortodoxe unice pentru românii din Imperiul Austriei, ce urma să-i cuprindă atât pe cei din Ardeal, cât și pe cei din Bucovina și Banat¹⁵³¹, fapt ce era în asentimentul ideii sale federaliste, de realizare a unei autonomii naționale a românilor prin biserică. Situându-se de partea guvernului federalist și a poziției ministrului Goluchowski, căruia probabil îi era dator pentru numirea în consiliu, Petrino nu a pledat pentru sprijinirea redobândirii autonomiei Bucovinei. Acest lucru l-a făcut, însă, în nume personal, fără a susține că aceasta era și poziția opiniei publice din provincia a cărei reprezentant era, declarând că, „dacă un organism birocratic funcționează numai pentru a asigura autonomia, atunci eu, pentru persoana mea, pot renunța la el”¹⁵³².

Elita politică românească, cea care reușise să aducă alături de sine și pe reprezentanții celorlalte naționalități din Bucovina, sub stindardul luptei pentru restaurarea autonomiei provinciale, nu a renunțat să militeze pentru această idee, chiar și după ce includerea în Galiția și introducerea administrației districtuale a devenit un fapt împlinit. Restaurarea autonomiei Bucovinei a continuat să fie obiectivul esențial urmărit de liderii politici ai românilor bucovineni, la fel ca în cazul românilor din Transilvania, înainte și mai ales după dualism¹⁵³³. Călea de exprimare politică aleasă a rămas în continuare cea petiționară. În acțiunea petiționară au fost antrenate și unele instituții și organizații provinciale care erau afectate, direct sau indirect, de schimbarea de statut produsă, precum: Primăria municipiului Cernăuți, Camera de Comerț și Industrie sau Asociația pentru Cultura Țării. Între acestea, Camera de Comerț, în frunte cu farmacistul Wilhelm von Alth, ca reprezentantă a burgheziei urbane, s-a manifestat cel mai activ în direcția redobândirii autonomiei, alături de elita nobiliară românească¹⁵³⁴. Pentru a contracara acțiunile revendicative ale fruntașilor opoziției bucovinene, în octombrie 1860, ministrul Goluchowski a cerut căpitanului districtului Bucovina, Iacob Miculi, să cerceteze cine instiga pe bucovineni împotriva unificării administrative cu Galiția. Totodată, el a dispus ca Oficiul de Poștă din Cernăuți să nu mai expedieze la Viena petițiile cu revendicări autonomiste. Aceleași măsuri restrictive erau comunicate și de autoritățile galițiene, care cereau administrației bucovinene să interzică difuzarea în provincie a unui manifest întocmit de Eudoxiu Hurmuzaki, prin care bucovinenii erau chemați să sprijine acțiunea autonomistă¹⁵³⁵.

Măsurile represive la adresa patrioților bucovineni nu au putut stăvili mișcarea pentru redobândirea vechiului statut al Bucovinei. Ca atare, în 10 noiembrie 1860, Eudoxiu von Hurmuzaki, în calitate de președinte al Asociației pentru Cultura Țării, Wilhelm von Alth, ca președinte al Camerei de Comerț, Joseph Lepszy, în numele magistratului orașului Cernăuți, profesorul Ioan Calinciuc, Ignatz Weismann, asesorul consistorial Theoctist Blajevici, marii proprietari Iordache von Vasilco, Ioan von Costin, Gustav Marin, Gheorghe Hurmuzaki și alți zeci de semnatari din toate categoriile sociale au întocmit o nouă și amplă petiție pe tema autonomiei provinciale, ce relua în

¹⁵²⁹ Gustav Kolmer, *op. cit.*, p. 32.

¹⁵³⁰ Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 61–62.

¹⁵³¹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 124.

¹⁵³² Teodor Balan, *op. cit.*, p. 60.

¹⁵³³ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 407.

¹⁵³⁴ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei*, Ministerul de Interne, mapa 2, dosar nr. 6/1860; mapa 5, dosar nr. 2/1855.

¹⁵³⁵ Ștefan Purici, *op. cit.*, pp. 230–231.

mare parte argumentele din memoriul din martie 1860, pe care au înaintat-o împăratului Franz Joseph¹⁵³⁶.

Demiterea cabinetului de orientare federalistă Rechberg-Goluchowski, în 13 decembrie 1860, și numirea unui nou guvern în frunte cu șeful liberalilor germani, Anton von Schmerling¹⁵³⁷, care se situa, în privința organizării de stat, pe poziția centralismului, vizând ca guvernul și Parlamentul central să aibă un mai mare control asupra provinciilor, a dat un nou avânt elitei politice bucovinene în acțiunea sa de revendicare a despărțirii Bucovinei de Galiția și de reinstalare a guvernământului provincial. În acest sens, căpitanul districtului bucovinean, Miculi, raporta Guvernământului galițian din Lemberg, la 27 decembrie 1860, că „retragerea excelenței sale a domnului ministru de stat conte von Goluchowski se însoțea în Bucovina cu o vie mișcare”. Pe 26 martie „s-a adunat un mare număr de moșieri, mare parte de naționalitate română, în casa baronului Iordache von Vasilco-Serețchi” care, după un scurt consiliu, au hotărât să semneze o petiție întocmită de Doxachi von Hurmuzaki. La această petiție au scris și orășenii din Cernăuți¹⁵³⁸. Guvernământul Galiției raporta la rândul său Ministerului de Interne, la sfârșitul lunii decembrie, faptul că participanții la această adunare au hotărât ca petiția de mari dimensiuni întocmită, care cerea autonomia provinciei, să fie înaintată împăratului de o deputație ce urma să plece la Viena în acest scop¹⁵³⁹. O altă petiție, pe aceeași temă, a fost trimisă pe 28 decembrie ministrului de stat Schmerling de Wilhelm von Alth, în calitate de președinte, și lui Andreas Miculici, secretar al Camerei de Comerț și Industrie a Bucovinei¹⁵⁴⁰. La rândul său, consiliul magistratului orașului capitală Cernăuți, în numele locuitorilor săi, a adresat în 30 decembrie două petiții, una șefului guvernului, iar alta împăratului, prin care solicitau redobândirea statutului de provincie de Coroană¹⁵⁴¹.

Acțiunile elitei politice românești nu depășit granița provinciei și ele au vizat chiar, ca prin intermediul presei, să încerce o sensibilizare a atenției opiniei publice din Viena și din imperiu în chestiunea Bucovinei. Pe această linie se înscrie articolul lui Eudoxiu von Hurmuzaki, intitulat „Cu privire la problema anexării Bucovinei la Galiția”, publicat în numărul din 30 decembrie 1860 al cotidianului vienez de mare tiraj, „Die Presse”¹⁵⁴². Dând expresie publică satisfacției produse în mediile bucovinene de înlăturarea de la putere a lui Goluchowski, cel ce inițiasese acțiunea de încorporare a Bucovinei în Galiția, Hurmuzaki evidenția faptul că anularea autonomiei a provocat opoziția celei mai mari părți a societății bucovinene. Acest fapt a fost reliefat și de numeroasele petiții adresate împăratului, care au fost întocmite în mod independent, de proprietatea funciară, de orășenime, de comercianți sau de cler, prin care se cerea păstrarea autonomiei provinciale. În provincie a existat, însă, și o fracțiune redusă de anxionști, legată prin interese private de poziția de mare influență a lui Goluchowski. Dezbaterile din Consiliul Imperial, precum și atitudinea de suspiciune a „patrioților” de unii funcționari ai administrației Bucovinei, demonstrase pe deplin acest lucru. De aceea, Hurmuzaki cerea înlăturarea din administrație a acelor ce se dovediseră a fi uneltele lui Goluchowski, în condițiile în care noul ministru de stat se pronunțase cu o zi în urmă pentru restabilirea guvernământului provincial¹⁵⁴³. În aceeași idee a lămuririi opiniei publice asupra necesității redobândirii statutului de provincie de coroană, Eudoxiu Hurmuzaki, aflat în capitala imperiului spre a interveni în chestiunea bucovineană pe lângă fostul său coleg din vremea studenției, Anton von Schmerling, a publicat în ianuarie 1861, în tipografia „Carl Gerold's Sohn” din Viena, broșura intitulată *Die Emanzipationsruf der Bukowina (Chemarea la emancipare a Bucovinei)*. Aceasta cuprindea „petiția bucovinenilor către împărat”, semnată de 250 de reprezentanți din toate „clasele, națiunile, stările și confesiunile Bucovinei”, ce fusese prezentată monarhului Austriei de către o deputație formată din moșierii Eudoxiu cavalier von Hurmuzaki, Alexandru baron von Vasilco-Serețchi, Dumitru von Popovici și Gustav Marin¹⁵⁴⁴, „promemoria deputăției bucovinenilor” și

¹⁵³⁶ S.A.N.I.C., Fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 2, dosar 6/1860, f. 11 și urm.

¹⁵³⁷ Erich Zöllner, *op. cit.*, pp. 501–502.

¹⁵³⁸ S.A.N.I.C., Fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 5, dosar nr.2/1855, f. 18.

¹⁵³⁹ *Ibidem*, f. 17.

¹⁵⁴⁰ *Ibidem*, f. 21 și urm.

¹⁵⁴¹ *Ibidem*, f. 42 și urm.

¹⁵⁴² Teodor Balan, *op. cit.*, p. 68 și urm.

¹⁵⁴³ *Ibidem*, pp. 69–70.

¹⁵⁴⁴ S.A.N.I.C., Fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 5, dosar nr. 1/1861, f. 23.

„adresa bucovinenilor către ministrul de stat Schmerling”¹⁵⁴⁵, toate susținând în mod argumentat necesitatea redobândirii statutului de provincie autonomă și a instituirii unei Diete provinciale cu atribute sporite.

În urma insistențelor elitei politice bucovinene, în frunte cu Eudoxiu von Hurmuzaki, noile autorități centrale din Viena au îmbrățișat ideea revenirii Bucovinei la statutul anterior, de provincie autonomă a coroanei austriece. După ce ministrul de Interne, Schmerling, prin circulara din 29 decembrie 1860¹⁵⁴⁶, a făcut cunoscut că, imediat ce condițiile vor permite, se va reintroduce administrația provincială autonomă pentru ducatul Bucovinei, el a reafirmat același lucru, în 6 ianuarie 1861, într-o scrisoare adresată președintelui Camerei de Comerț a Bucovinei, Alth, prin care dădea un răspuns cererilor formulate în petiția înaintată de acesta, în 28 decembrie 1860, pe adresa ministrului¹⁵⁴⁷.

Noul guvern austriac se străduia, la începutul anului 1861, să revigoreze viața politică a imperiului, prin introducerea constituționalismului și a parlamentarismului. În acest scop el a alcătuit un nou proiect de constituție și o nouă lege electorală, prezentate a fi ca o completare a prevederilor Diplomei imperiale din 20 octombrie 1860. Aceste proiecte vizau, între altele, să instituie un Parlament central în capitala Monarhiei de Habsburg, sub forma Consiliului Imperial, ce urma să cuprindă reprezentanți din toate provinciile imperiale, inclusiv din țările Coroanei maghiare. Totodată, se avea în vedere ca în fiecare provincie de Coroană să se constituie o Dietă sau, mai bine zis, o Cameră legislativă, ca un corolar al autonomiei provinciale. În cele din urmă, intențiile guvernului Schmerling au fost transpuse în practica politică prin Constituția imperială din 26 martie 1861, ce a reconfirmat pentru Bucovina statutul de țară de Coroană, cu rangul de ducat, având o Dietă provincială proprie și reprezentanți în Parlamentul din Viena¹⁵⁴⁸.

În concluzie, putem afirma că obținerea autonomiei provinciale a Bucovinei a fost rezultatul nemijlocit atât al eforturilor elitei politice locale, făcute vreme de mai bine de un deceniu, cât și al influențelor pozitive sau negative rezultate din evoluția situațiilor politice concrete din Imperiul Austriei, între Revoluția din 1848 și instituirea deplină a regimului constituțional, în 1861. Pe parcursul perioadei, în momentele cheie pentru înfăptuirea programului autonomist, la nivelul elitei politice bucovinene s-a realizat un consens ideologic uniform, în sensul că elitele nu au dat expresie publică a niciunui dezacord politic profund, ci, din contră, ele și-au conformat declarațiile cu un ideal unic și explicit, stabilit „oficial” de cei aflați în fruntea sa.

¹⁵⁴⁵ *Die Emanzipationsruf der Bukowina*, Wien, Carl Gerold's Sohn, 1861.

¹⁵⁴⁶ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 70.

¹⁵⁴⁷ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne*, mapa 5, dosar nr. 2/1855, f. 19–20.

¹⁵⁴⁸ „Reichs-Gesetz-Blatt”, Beilage II, Bukowina, nr. 20, 1861.

ROMÂNII BUCOVINENI REFUGIAȚI ÎN ROMÂNIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN DOCUMENTE AUSTRIECE¹⁵⁴⁹

LIGIA-MARIA FODOR

Bukovinian Refugees in Romania During the First World War in Austrian Documents

(Summary)*

The outbreak of the First World War in 1914 had profound implications for Bukovina, one of the provinces of the Habsburg Empire. During the first international conflagration, when the national movement was booming, the Bukovinian Romanians continued to assert their identity and fought for their ideal: the union of Bukovina with the Kingdom of Romania. In this context, many Bukovinian Romanians (teachers, bankers and postal workers, doctors, engineers, priests, judges, lawyers, notaries, sellers, carpenters, students and secondary school pupils) fled to Romania with the hope of a better living. There they disputed the Habsburg monarchy's governance policy, they publicized its negative repercussions on the Romanians and expressed their views on the union. As a result, the authorities in Bukovina decided to terminate the working relationship for refugees in Romania, to suspend remunerations and pensions, and even to prosecute the refugees for high treason.

Keywords: Habsburg Empire, Romania, Bukovina, First World War, refugees.

Bucovina, una dintre provinciile Monarhiei Habsburgice la momentul declanșării Primului Război Mondial în anul 1914, a fost afectată în mod direct în timpul acestei conflagrații, pentru că acest teritoriu a fost ocupat de trei ori de trupele rusești¹⁵⁵⁰. În aceste împrejurări, activitatea instituțiilor bucovinene a fost suspendată în nenumărate rânduri, iar guvernul de la Cernăuți a fost nevoit să se mute la Vatra Dornei și o parte dintre direcțiile guvernului au funcționat la Cluj, Praga și Stanislau¹⁵⁵¹.

Obiectivul studiului îl constituie prezentarea unor informații referitoare la românii bucovineni refugiați în România în timpul Primului Război Mondial, așa cum sunt reflectate în documentele austriece. În acest sens, au fost valorificate documente existente în Fondul *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei*, care se află în administrarea Serviciului Arhive Naționale Istorice Centrale București¹⁵⁵².

În timpul conflagrației mondiale, românii bucovineni au continuat să-și afirme identitatea națională și au militat pentru idealul lor, de unire a Bucovinei cu Regatul României. În acest context, mulți bucovineni de etnie română s-au refugiat în România, unde au participat la diferite manifestări publice, au publicat articole în ziarele românești, în care și-au exprimat doleanța privind unirea, îngrijorarea față de poziția de neutralitate a României și au criticat aspru politica guvernului austriac față de românii din Bucovina.

¹⁵⁴⁹ „Analele Bucovinei”, anul XXVI, nr. 2 (53), 2019, pp. 457–479.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹⁵⁵⁰ Bucovina a fost ocupată de armata rusă în trei perioade: 2 septembrie – jumătatea lunii octombrie 1914, 27 noiembrie 1914 – jumătatea lunii februarie 1915, 18 iunie 1916 – 2 august 1917. Cf. Arhivele Militare Naționale Române, Fond *Marele Stat Major*, secția „Studii Istorice”, dosar nr. 835, f. 3; Alexandrina Cuțui, *Clerul ortodox bucovinean și Marea Unire*, București, Editura Militară, 2018, p. 264; Constantin Ungureanu, *Școlile secundare din Bucovina (1808–1918)*, f. e., Chișinău, 2016, p. 129; Peter Christof, „Schită istorică a institutului”, în „Anuarul I al Liceului statului nr. II în Cernăuți pe anul 1921–1922 cu o schiță istorică a institutului de la 1914/15 – 1920/21”, 1922, p. 2; Ligia-Maria Fodor, *Învățământul secundar în Bucovina (1861–1918)*, București, Editura Etnologică, 2014, p. 80.

¹⁵⁵¹ Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale București (în continuare se va cita: S.A.N.I.C.), Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 14, f. 1–8, 14, 16, 18, 21, 25; Dr. Euseb Popovici, *Din istoricul Liceului Ștefan cel Mare din Suceava (1860–1935)*, Suceava, Editura Societății Școloa Română, 1935, p. 118; Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 121.

¹⁵⁵² Acest fond arhivistic a fost preluat de către Arhivele Statului din România de la Arhiva de Stat din Viena în baza tratatului încheiat între Republica Austria și România în 5 octombrie 1921 și cuprinde documente referitoare la provincia Bucovina care au fost create și primite de ministerele de la Viena.

În 15 martie 1915, în Duminica Floriilor, a avut loc Congresul românilor bucovineni și transilvăneni la Ateneul Român din București la inițiativa profesorului universitar Simion Mândrescu; la acest eveniment, mulți participanți s-au îmbrăcat în costum național sau au purtat la butonieră cocardă tricoloră¹⁵⁵³; în după-amiaza aceleiași zile s-a desfășurat în Sala Dacia întrunirea publică a românilor. În cadrul acestor manifestări au ținut discursuri și românii bucovineni Emilian Slușanschi (avocat) și Ion Grămadă (fost suplinitor la Gimnaziul de Stat III din Cernăuți). Acestea au fost publicate ulterior în ziarul românesc „Universul”, din 17 martie 1915. Despre acțiunile antiaustriece ale românilor bucovineni în România aveau cunoștință și autoritățile din Bucovina, așa cum reiese dintr-un raport al guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, transmis în 5 aprilie 1915 miniștrilor de Interne și Culte și Învățământ de la Viena¹⁵⁵⁴.

Emilian Slușanschi, avocat din Storojineț, a prezentat contextul în urma căruia Bucovina a fost integrată monarhiei austriece și evoluția acestei provincii pe durata a 140 de ani, subliniind faptul că regimul administrației militare nu a fost unul aspru pentru români, că integrarea Bucovinei în Galiția începând cu anul 1786 a fost „în defavoarea elementului românesc”, determinând creșterea numărului de ruteni și că „și astăzi, elementul românesc din Bucovina e în majoritate. Pe hârtie, însă, suntem mereu reduși ca număr spre a fi reduși și ca forță. [...] Ceea ce e sigur, însă, e că Bucovina, de vreo câteva sute de ani, moare; ea moare încet, dar sigur”¹⁵⁵⁵. De asemenea, Slușanschi declara că, „în ce privește școala, guvernanții împărătești au găsit un domeniu vast în care au putut tăia în carne vie, nedreptățind în mod scandalos interesele și drepturile populației românești. Universitatea din Cernăuți e un focar de propagare a ideii dominației germanice”¹⁵⁵⁶. În discursul său, Emilian Slușanschi își exprima regretul că România a adoptat poziția de menținere a neutralității, considerând că era benefică intrarea în război de partea Antantei, pentru a acționa în vederea eliberării și încorporării spațiului bucovinean: „Vestea că România merge cu Puterile Centrale a făcut totuși pe flăcăii noștri să lupte cu deznădejde, făcând minuni de vitejie. Stăpânirea austriacă se pare că a înțeles că-i va scăpa Bucovina. De aceea, poate, a spus faimosul Fischer: «Deșartă am luat Bucovina, deșartă o vom da». Bucovina e pustie, însă, și moartea se întinde pretutindeni. Suntem noi, românii de acolo, pe patul morții. O singură operațiune ne-ar putea scăpa de la moarte. Operațiunea ar putea-o face numai dorobanțul român, care ar desființa hotarul care ne desparte de patria liberă. Spunând acestea, îmi fac o datorie de bun român și nimic mai mult. Rămășițele celui mai mare domn român dorm la Putna; ele nu vor avea odihnă până când nu vor simți că odihnesc în pământ românesc”¹⁵⁵⁷.

În discursul ținut în data de 15 martie 1915 la întrunirea publică a românilor, care a avut loc la Sala Dacia, profesorul Ion Grămadă a informat auditorul despre situația dificilă a românilor din Bucovina care erau persecutați de autorități: „Ce căutăm noi bucovinenii aici? Venim să distrugem legenda falsă, că ne-am fi bucurat de unele libertăți. Statul ne-a luat cu forța biserica și școala, nelăsându-ne niciun strop de libertate și autonomie. În actualul război, nu e țară care să fi suferit ca noi, bucovinenii. Ancheta făcută în Bucovina a constatat orori oribile.[...] Dar unde e ancheta făcută de guvernul austriac pentru constatarea ororilor făptuite aici, de la luarea Bucovinei. În incinta tribunalului din Cernăuți s-au ridicat două spânzurători, cari aveau de lucru zi și noapte, plătindu-se călăilor câte 5 coroane de muncă. Aici s-a pornit prigoana împotriva intelectualilor, mai ales împotriva popilor, și aceasta mai ales după retragerea rușilor. În anul 1914 s-a înființat pedeapsa straiului-bătaie cu varga sau cu patul puștilor pe trupul gol – bărbați și femei, în timp ce tobele sunau, ca să acopere strigătele nenorociților. Noi am venit să acuzăm pe austrieci pentru toate grozăviile contra noastră. Sunt cu noi toți cei căzuți, spânzurați, omorâți cari cer răzbunare. [...] Dacă armata română nu vine în Bucovina să ne scape, vom rătăci ca pribegii. [...] Suntem crucificați și de nu veți

¹⁵⁵³ Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, Fond *Teodor Bălan*, pachet V, document nr. 37, f. 1; vezi Anexa nr. 1; „Congresul românilor de peste hotare. La Ateneu. Chestiunea românilor din Bucovina. Expunerea d-lui dr. Emilian Slușanschi” (în continuare se va cita: *Congresul românilor de peste hotare*), în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1.

¹⁵⁵⁴ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 39–40; vezi Anexa nr. 2.

¹⁵⁵⁵ *Ibidem*, f. 42; *Congresul românilor de peste hotare*, p. 1.

¹⁵⁵⁶ *Congresul românilor de peste hotare*, p. 1.

¹⁵⁵⁷ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 43; *Congresul românilor de peste hotare*, p. 1.

veni să ne scăpați, vă vom întreba murind: fraților, de ce nu veniți? Să vie mai degrabă armata română, prea e grea crucea, n-o mai putem duce. Aceasta e nădejdea bucovinenilor”¹⁵⁵⁸.

De asemenea, preotul Lazăr Gherman, conferențiar la Universitatea din Cernăuți, care s-a refugiat din Bucovina și a fost numit de Legația Rusă preot la Biserica Rusă din București, a participat la Congresul românilor de la București din 15 martie 1915¹⁵⁵⁹. „Preotul Gherman, fost profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți, a arătat cât de mult a fost mișcat de înălțătoarea manifestație din cursul zilei <15 martie 1915>. În această zi în care biserica sărbătorește intrarea lui Hristos în Ierusalim, a intrat în București cel mai mare gând care a luminat sufletul românismului. E o datorie de conștiință pentru fiecare român să conlucreze la realizarea marelui scop al unității naționale. În această mare operă avem datoria să fim sinceri. Oamenii cari una vorbesc și alta cred sunt elementele cele mai nenorocite și mai primejdioase. Jertfe mari sunt de trebuință pentru realizarea marelui nostru ideal”¹⁵⁶⁰. Acesta a fost prezent, de asemenea, la adunarea populară organizată în data de 7 noiembrie 1915 la Galați de „Federația unionistă” coordonată de Filipescu și Take Ionescu și la adunarea refugiaților ardeleni și bucovineni din 9 noiembrie 1915, care a avut loc la Sala Dacia din București, prilej cu care și-a manifestat simpatia pentru ruși și a criticat politica guvernului austriac¹⁵⁶¹. Drept umare, prin ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii nr. 30 873, din 31 octombrie 1915, s-a propus suspendarea remunerației și punerea sub acuzare a lui Lazăr Gherman pentru înaltă trădare¹⁵⁶².

Emilian Slușanschi a publicat și în ziarul „Adevărul” o serie de articole, „Ancheta din Bucovina – un protest” și „Răpirea Bucovinei. 140 ani se împlinesc azi”, în care a semnalat situația grea a românilor din Bucovina și a susținut necesitatea unirii cu România: „Gloanțele și spânzurătoarea au fost mijloace de guvernare și un număr nesfârșit de victime au încoronat opera de îngrijire împăratească pentru trădătorii de valahi. [...] Destul cu Austria, înapoi la România!”¹⁵⁶³; Austria „ne-a luat avutul, ne-a luat datinile, ne-a luat limba, ne ia în fine și viața. Toate le-am suferit și am răbdat, însă azi firul răbdării s-a rupt. Peste cadavrul Austriei s-a ridicat movila păcatelor ei, iar deasupra acestei movile se ridică mândră și strălucitoare crucea de mântuire a neamului nostru. Fie ca ziua nefastă de 25 aprilie 1775 să facă loc unei zile fericite, unei zile de libertate și dezrobire: 25 aprilie 1915”¹⁵⁶⁴.

În perioada 1914–1916 s-a constatat o creștere considerabilă a numărului de persoane de etnie română din Bucovina care s-au refugiat în România. Printre persoanele refugiate în România se aflau cadre didactice din învățământul primar, secundar și universitar, funcționari bancari și poștali, medici, ingineri, preoți, judecători, polițiști, jandarmi, avocați, notari, vânzători, tâmplari, studenți și elevi de la școlile secundare. Potrivit raportului guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, din 19 martie 1916, se refugiaseră în România între 250 și 300 de persoane¹⁵⁶⁵. În acest sens, au fost întocmite tabele nominale cuprinzând persoanele refugiate în România. Printre acestea erau menționați: prof. univ. dr. Ion Nistor, membru corespondent al Academiei Române, împreună cu soția sa (inițial, s-a stabilit la Iași și, ulterior, s-a mutat la București, str. Polizu, nr. 22)¹⁵⁶⁶, George Tofan¹⁵⁶⁷, profesor la Institutul

¹⁵⁵⁸ „Marea întrunire din sala Dacia. Cuvântarea d-lui Ion Grămadă”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1.

¹⁵⁵⁹ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa 1, dosar nr. 8, f. 55.

¹⁵⁶⁰ „Banchetul”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 2.

¹⁵⁶¹ „Întrunirea de ieri – ardelenii manifestează la legația rusească”, în „Steagul” (organ al Partidului Conservator), București, anul II, nr. 266, 10 noiembrie 1915, p. 2.

¹⁵⁶² S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa 1, dosar nr. 8, f. 109–110, 113–114.

¹⁵⁶³ Dr. Em. Slușanschi, „Ancheta din Bucovina – un protest”, în „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10 065, 20 martie 1915, p. 1.

¹⁵⁶⁴ Idem, „Răpirea Bucovinei. 140 ani se împlinesc azi”, în „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10 098, 25 aprilie 1915, p. 1.

¹⁵⁶⁵ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa 1, dosar nr. 8, f. 86–88, 127–129, 134–147; vezi Anexa nr. 3; documentul a fost parțial redat în studiul nostru, „Mărturii documentare privind școlile bucovinene în timpul Primului Război Mondial”, în vol. *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente* (coord. Rodica Jugrin), seria Centenarium, colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (46), seria „Documente” (4), București, Editura Academiei Române, 2018, pp. 252–264.

¹⁵⁶⁶ Profesorul Ion Nistor a fost numit suplinitor la catedra vacantă de Istoria românilor din cadrul Facultății de Litere. Cf. Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, Fond *Universitatea Al. I. Cuza-Iași*, secția „Cancelaria rectorului”. Colecția Microfilme, rola 84–85, c. 243; Apud Alexandrina Cuțui, *op. cit.*, p. 273.

de formare a învățătorilor și învățătoarelor din Cernăuți (la București și Balcic) și dr. Ion Grămadă, suplinitor la Gimnaziul de Stat III din Cernăuți (la București), profesorul Emanuel Iliuț de la Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava, profesorii Vasile Greciuc (la Constanța), Dimitrie Logigan (la Târgoviște), dr. Dimitrie Marmeliuc, Ioan Forgaci și Mihai Ieșan (la Mănăstirea Neamț), Mihai Baciuc (la Bazargic), Alexandru Bocănețu, văduva prof. univ. Găină, Victoria Găină (în iulie 1914 la Târgu Ocna), avocatul Teodor Stefanelli¹⁵⁶⁸, pensionar, împreună cu soția sa, Emilie, născută Bellio (la Dolhasca), preotul Lazăr Gherman (la București), funcționarul poștal Alexander Popescul (în 1 septembrie 1914 la Broscăuți cu familia și, ulterior, din cauza invaziei ruse, s-a mutat la Târgu Ocna la fiul său, care era directorul Salinei)¹⁵⁶⁹, elevii Aurel Hutu, fiul primarului din Câmpulung, George Hutu, și Anibal Grigorovici, fiul consilierului financiar, dr. Epaminondas Grigorovici¹⁵⁷⁰.

Pentru persoanele refugiate, guvernatorul Bucovinei a propus încetarea raportului de serviciu, suspendarea remunerației și a pensiilor, precum și punerea sub acuzare pentru înaltă trădare a celor care au dezertat (Georg Cojocariu, Anton Popovici, George Tofan, Ioan Onciul, Aurel Stefanelli ș.a.)¹⁵⁷¹. Autoritățile bucovinene considerau că motivele principale care i-au determinat pe românii bucovineni să se refugieze în România au fost următoarele: teama de război, speranța pentru un trai mai bun, convingerile șoviniste, manipularea elevilor de către profesori (la școlile secundare cu predare în limba română elevii au fost educați în spirit național, nu patriotic; mulți elevi bucovineni refugiați în România s-au înscris la școlile de cadeți) și sprijinul guvernului român acordat imigranților bucovineni de a se angaja în România¹⁵⁷².

Gavril Rotariu, învățător din Câmpulung, cunoscut ca poet și jurnalist sub numele G. Rotică¹⁵⁷³, s-a refugiat în România, unde a publicat o serie de articole în care deplângea soarta grea a țăranilor bucovineni care au fost nevoiți să-și abandoneze casele, îndemnându-i pe marii proprietari din România să-i angajeze: „Acești patru nefericiți n-au venit ca să sporească numărul refugiaților sprijiniți de caritatea românească, ci ca să afle pentru brațele lor harnice oamenii care au nevoie de ele”¹⁵⁷⁴. „Dacă am ști că România are să stea pe loc până la sfârșit, azi ne-am duce toți înapoi. Nu-i prea târziu ca să ne întoarcem. Poate scăpăm cu viață și atunci ne întoarcem iar la gospodăriile noastre”¹⁵⁷⁵.

Mulți români bucovineni s-au stabilit în România, în județul Iași, unde, pentru o anumită perioadă, au beneficiat de ajutoare din partea statului român. Numărul mare al refugiaților a determinat autoritățile române să-i repartizeze să desfășoare anumite activități, fie în mediul urban, fie în cel rural¹⁵⁷⁶.

Refugiații ardeleni și bucovineni aflați la Iași au primit cu bucurie intrarea României în război în 15/28 august 1916 de partea puterilor Antantei; în acest sens, în 1 septembrie 1916, un grup de refugiați (Vasile Lucaciu, Ioan Nistor, Octavian C. Tăslăuanu, Iorgu Toma, Dimitrie Marmeliuc, Onisifor Ghibu și Vasile Osvadă) a trimis un memoriu Consiliului de Miniștri, prin care a solicitat

¹⁵⁶⁷ George Tofan a publicat în ziarul românesc, în care și-a exprimat, în numele guvernului român, dorința de a-i primi pe profesorii imigranți români din Bucovina. Tofan a fost acuzat de înaltă trădare în 1916 de Procuratura Militară din Viena. Cf. S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul de Interne*, mapa 98, dosar nr. 2, f. 107–108.

¹⁵⁶⁸ *Ibidem*, f. 42. Avocatului Stefanelli i s-a sistat acordarea pensiei; fiul acestuia, Aurel Stefanelli, a fost declarat dezertor; acesta a activat, ca locotenent la Iași și a locuit în casa primarului din Iași, Matei Cantacuzino.

¹⁵⁶⁹ S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 58–71, 90–125, 127–130.

¹⁵⁷⁰ Dr. Epaminondas Grigorovici, consilier financiar, a fost obligat să se pensioneze din motive disciplinare; fiul acestuia, Anibal, s-a refugiat în România imediat după declanșarea războiului, în anul 1914 (avea vârsta de 17 ani, abia în anul 1915 urmând să aibă calitatea de înrolare), a solicitat cetățenia română și s-a înscris la Academia Militară din București; acesta a fost înrolat în anul 1916, ca locotenent în armata română și a luptat împotriva monarhiei austriece. Cf. S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul de Interne*, mapa 98, dosar nr. 2, f. 67–75.

¹⁵⁷¹ *Ibidem*, f. 54; S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88, 127–129, 134–147.

¹⁵⁷² S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88, 127–129, 134–147.

¹⁵⁷³ *Ibidem*, f. 129, 136, 142.

¹⁵⁷⁴ G. Rotică, „Patru gospodari din Bucovina”, în „Naționalul” (ziar național liberal), anul I, nr. 57, 25 ianuarie 1916, p. 3.

¹⁵⁷⁵ Idem, „Patru musafiri din Bucovina – ce mi-au povestit ei”, în „Naționalul” (ziar național liberal), anul I, nr. 64, 1 februarie 1916, p. 1.

¹⁵⁷⁶ Alexandrina Cuțui, *op. cit.*, p. 273.

organizarea regimentelor de voluntari „care să se compună din foști soldați români ai armatei austro-ungare veniți în România în cursul războiului și din prizonierii români din Rusia, care vor trebui aduși în România”. Autoritățile române au avut o atitudine rezervată față de acest memoriu¹⁵⁷⁷.

Concluzionând, se poate constata că în timpul Primului Război Mondial mulți bucovineni de etnie română s-au refugiat în România cu speranța unui trai mai bun. Aceștia au continuat să-și afirme identitatea națională, au militat pentru idealul acestora, de unire a Bucovinei cu Regatul României și au acționat pentru îndeplinirea acestui deziderat. În acest sens, au participat la diferite manifestări publice, au publicat articole în ziarele românești, în care și-au exprimat dorința de unire cu România, îngrijorarea față de poziția de neutralitate a României și au contestat politica de guvernare a Monarhiei Habsburgice și repercusiunile negative ale acesteia asupra populației românești din Bucovina.

Anexa nr. 1

1915 martie, București, Apelul către locuitorii din București de a participa la Congresul românilor bucovineni și transilvăneni

Sursa: Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, Fond *Teodor Bălan*, pachet V, document nr. 37, f. 1.

¹⁵⁷⁷ Constantin I. Stan, Doru E. Goron, „Contribuții aduse de voluntarii români transilvăneni și bucovineni la realizarea unității naționale românești (1916–1918)”, în „Acta Musei Porolissensis”, XI, 1987, p. 332; Apud Oct. C. Tăslăuanu, *Sub flămurile naționale. Note, documente din războiul de întregire a neamului*, I, Sighișoara, f. a., pp. 195–202.

1915 aprilie 5, Vatra Dornei, Adresa guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii prin care se înainta raportul transmis Ministerului de Interne referitor la acțiunile antiaustriece ale românilor bucovineni refugiați în România

Abschrift

Der k. k. Landespräsident im Herzogtume Bukowina

Z[ah]l 1828/D. Präs[entatum]

Antiösterreichische Agitationen Bukow[iner] und Siebenbürger Rumänen in Rumänien

Dorna-Watra, am 5. April 1915

An Seine Exzellenz
den Herrn k. k. Ministerpräsidenten
den Herrn k. k. Minister des Innern in Wien.

Die „Liga culturală“ und der Bund der Bukow[iner] und Siebenbürger Rumänen, bestehend aus...¹⁵⁷⁸ Personen, welche sich in Rumänien aufhalten, beschäftigt sich damit, ein Dossier über die angebliche gute Behandlung der Bukow[iner] Rumänen seitens der Russen während der Invasion, sowie über angebliche Greuelthaten der österreichischen Truppen an Bukow[iner] Rumänen und des „Martyrium“ der Rumänen unter österreichischer Herrschaft herauszugeben und als Agitationsmittel gegen die Monarchie zu benützen. Diesem Bünde sollen von Bukow[iner] Rumänen angehören: Dr. Emilian Slusanschi, Advokat aus Storozynetz, Konstantin Zoppa aus Czernowitz (ehemaliger Redakteur Professor Georg Tofan aus Czernowitz, Professor Vasile Strachina aus Radautz und ein gewisser Ladu, Maler aus Czernowitz). Slusanschi, Zoppa und Tofan, dessen Gehalt bereits vor längerer Zeit eingestellt wurde, sind mir als antiösterreichische Agitatoren bereits bekannt. Ueber Strachina's angebliche Agitation sind Erhebungen im Zuge.

Dieser Bund soll unter den Rumänen in der Bukowina eine Anzahl von Berichterstattem besitzen. Nach hierämtlicher Anschauung dürfte die Anzahl derselben klein sein; ein von einem Konfidenten der K-Stelle in Gurahumora vorgelegte 25 Namen enthaltendes Verzeichnis kann schon mit Rücksicht auf die Aufzählung einiger Personen, die an derartigen Umtrieben nicht beteiligt sein können, keinen Anspruch auf Verlässlichkeit erheben.

Bei einem letzthin im Bukarester Athäneum abgehaltenen Kongresse Bukow[iner] und Siebenbürger Rumänen, bei welchem auch der sattsam bekannte ehemalige Gymnasialsupplent Gramada gesprochen hat, hielt Slusanschi die in den rumänischen Zeitungen „Dimineața“¹⁵⁷⁹ und „Universul“¹⁵⁸⁰ wiedergegebene in Abschrift mitfolgende Rede. Slusanschi wurde dem Feldgerichte in Radautz angezeigt.

Ein Auszug eines vom Polizeidirektor in Czernowitz im Gegenstande erstatteten Berichtes, sowie die Abschrift einer die Situation in Rumänien beleuchtenden Zuschrift der K-Stelle folgen mit.

Die Maßnahmen, welche ich treffe, sind: 1) Veranlassung der Rückberufung der etwa noch in Rumänien sich aufhaltenden Staatsbediensteten, Mittel- und Volksschullehrer; 2) Erschwerung, beziehungsweise Verhinderung des Grenzübertrettes hinsichtlich jener Personen, welchen eine Beteiligung an diesen Umtrieben nachgesagt wird; 3) Erhebungen hinsichtlich der angeblichen Berichterstatte des Bundes in der Bukowina; 4) Genaue Ueberwachung der Correspondenz der verdächtigen Personen.

Dieser Bericht ergeht an den Herrn Ministerpräsidenten, Herrn Minister des Innern, in Abschrift an den Herrn Minister für Kultus und Unterricht und an das Kriegsüberwachungsamt.

Der k. k. Landespräsident im Herzogtume Bukowina

Z[ah]l 1828/D. Präs[entatum]

¹⁵⁷⁸ În text nu este menționat numărul persoanelor.

¹⁵⁷⁹ „Congresul românilor de peste hotare. Întrunirea din sala Dacia” nu s-a publicat în „Dimineața”, ci în „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10 052, 17 martie 1915, p. 2.

¹⁵⁸⁰ „Congresul românilor de peste hotare. La Ateneu. Chestiunea românilor din Bucovina. Expunerea d-lui dr. Emilian Slușanschi”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1; „Marea întrunire din sala Dacia. Cuvântarea d-lui Ion Grămadă”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1.

Dorna-Watra, am 5. April 1915

Seiner Exzellenz
dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht in Wien vorgelegt
Meran m. p.

Sursa: S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 39-40, original, copie.

Anexa nr. 3

1916 martie 19, Vatra Dornei, Adresa guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii prin care se înainta raportul transmis Ministerului de Interne referitor la românii bucovineni refugiați în România; încetarea raportului de serviciu pentru personalul refugiat în România, destituirea, interzicerea reangajării acestora și suspendarea acordării salariilor; tabele nominale cuprinzând persoanele care s-au refugiat în Bucovina: funcționari, medici, ingineri, preoți, judecători, polițiști, jandarmi, avocați, notari, vânzători, tâmplari elevi, studenți și cadre didactice.

Der k. k. Landespräsident in Herzogtume Bukowina
Z[ah]l 139/34 D Präs[entiert]
Dakoromanische Bewegung
M[inisterial] Z[ahl] 1373/ Dep[artement] K[ultus] U[nterrichts] M[inisterium]/ Ist S[eine]r
Exzellenz dem Herrn Minister vorzulegen mit 4 Beilagen

Dornawatra, am 19. März 1916

Seiner Exzellenz dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht in Wien vorgelegt.

Meran m. p.

Abschrift
Z[ah]l 139/24 D Präs[entiert]
Dakoromanische Bewegung monarchiefeindliche Vorkommnisse in Kimpolung
zu Z[ah]l 23692/M[inisterium] J[ustiz] v[om] 29/XI.1915
zu Z[ah]l 3405/M[inisterium] J[ustiz] v[om] 15/II.1916

Dornawatra, am 19. März 1916

An Seine Durchlaucht den Herrn k. k. Minister des Innern in Wien.

Bevor ich den verlangten Bericht über die seitens des Landes-gendarmeriekommandos Nr. 13 berührten Vorkommnisse in Kimpolung erstatte, glaube ich anknüpfend an meine Berichte vom 5. April 1915 Z[ah]l 1838/D/Präs und vom 11. Mai 1915 Z[ah]l 3398/D Präs[entiert] sowie meine in mehreren konkreten Fällen vorgelegten Informationen einen Überblick über die bezüglichen Verhältnisse in allen rumänischen Landesteilen vorausschicken zu sollen.

Zunächst gestatte ich mir, auf das beiliegende Verzeichnis hinzuweisen, welches auf Grund der hierämtlichen Akten zusammengestellt, jene Personen fast durchwegs rumänischer Nationalität enthält, welche aus der Bukowina nach Rumänien während des Krieges geflüchtet sind oder sich dort seit längerer Zeit aufhalten und entweder antiösterreichischer Agitation in Rumänien verdächtig sind

oder sich ihrer Wehrpflicht, bez[iehungs]w[eise] ihren sonstigen Pflichten in ihrem Vaterlande entzogen haben.

Die Liste sub A des Verzeichnisses dürfte ziemlich erschöpfend sein, die Listen sub B und C sind zweifellos richtig und vollständig; auch die Liste sub D ist verlässlich. Dagegen ist die Liste sub E und wohl auch sub F ohne Zweifel unvollständig. Ich glaube es insbesondere als feststehend bezeichnen zu können, daß eine bedeutend größere Zahl an Hoch- und Mittelschülern sich in Rumänien befindet; genaue Erhebungen hierüber sind im Zuge, ihr Abschluss dürfte aber, da die Feststellung aus verschiedenen Gründen ziemlich schwierig ist, noch geraume Zeit inanspruchnehmen.

Im Verzeichnisse sind 168 Personen ausgewiesen; die Gesamtzahl der nach Rumänien geflüchteten Bukowinaer wird 250-300 wohl kaum überschreiten. Darunter ist die Zahl der von ihren Truppenkörpern desertierter mit wenigen aus dem Verzeichnisse ersichtlichen Ausnahmen nicht inbegriffen.

Auf den ersten Blick fällt die große Menge der Staats- und Volksschullehrpersonen im Verzeichnisse auf, weshalb ich mich auch zuerst mit dieser und im Zusammenhange damit mit der Kategorie der Deserteure aus der Mittelschuljugend beschäftigen möchte.

Die Motive der Desertationen sind meiner Ansicht nach teils in übertrieben chauvinistischer Gesinnung zum großen Teile aber in Furcht vor dem Militärdienste, endlich auch darin zu suchen, daß manche sich eine bessere Existenz in Rumänien zu gründen hofften. Für das Motiv der Feigheit spricht, daß die Desertationen vielfach unmittelbar vor dem Tage der Musterung, beziehungsweise des Einrückens zum Militärdienste sich ereigneten.

Das Beispiel, wohl auch der Ratschlag der Lehrer hat auch zahlreiche Mittelschüler zur Flucht verlockt; viele von ihnen sollen sich in rumänischen Kadettenschulen befinden.

Es ist ganz klar, daß über solche Massenerscheinungen nicht zur Tagesordnung übergangen werden darf, sondern versucht werden muss, die tieferen Gründe bloßzulegen und Abhilfe zu schaffen.

In ersterer Hinsicht glaube ich, daß an den rumänisch-deutschen Mittelschulen des Landes seitens der Lehrer und zwar sowohl in ihrem eigenen Leben, als auch bei der Erziehung der Jugend dem nationalen Momente Gefühles verwendet, die patriotische Erziehung vernachlässigt und nur auf jenes Minimum beschränkt, welches notwendig war, um bei Inspektionen bestehen zu können. Nur so ist es erklärlich, daß ein echtes Staatsgefühl in vielen Fällen, wie sich aus Aeußerungen und Anzeichen ergibt, offenbar gefehlt hat, was wiederum zur Folge hatte, daß sogar wirkliche Lehrer mit einer festgegründeten Existenz sich anscheinend leichten Herzens zu einem so schwerwiegenden Schritte entschließen konnten.

Von der Schuld an diesen Vorfällen konnte ich den zuständigen Landesschulinspektor Dionys Simionovici, an dessen Patriotismus ich keinen Augenblick zweifle, nicht freisprechen, da er über die Gesinnungsart in den Lehrerkreisen wohl informiert hätte sein müssen und überdies verschiedene Warnungen, die ihm hinsichtlich einzelner nun tatsächlich desertierter Lehrer zugekommen waren, wenig oder gar nicht beachtet, endlich auch der Auswahl des Lehrermateriales zu wenig Aufmerksamkeit geschenkt hatte. Auch hielt ich ihn nicht für genügend energisch und unbefangenen, um wirklich Ordnung schafen zu können. Von diesen Erwägungen ausgehend, habe ich Seiner Exzellenz dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht noch im Sommer 1915 unter eingehender Begründung die Amovierung Simionovici's und die Berufung des Direktors der gr[iechisch] or[ientalischen] Oberrealschule in Czernowitz, Regierungsrat Konstantin Mandyczewski, eines hervorragend patriotischen, national sehr gemäßigten, ausgezeichneten Schulmannes an seine Stelle in Antrag gebracht.

Tatsächlich wurde Mandyczewski im November 1915 mit den vollen Funktionen eines Landesschulinspektors für das rumänische Schulwesen betraut.

Ueber meine weiteren Ideen hinsichtlich der Herbeiführung einer Besserung der Zustände im rumänischen Schulwesen gibt mein in Abschrift beiliegender an Seine Exzellenz den Herrn Minister für Kultus und Unterricht gerichteter Bericht vom 6. Jänner 1916 Z[ah]l 10724/D Präs[entiert] vollen Aufschluss.

Die geflüchteten Mittelschullehrer sind sämtlich suspendiert, die Supplenten enthoben, die Volksschullehrpersonen sind aus dem Personalstatus eliminiert, beziehungsweise enthoben, ihre Wiederanstellung ist untersagt; die Bezüge wurden jeweils, sowie die Flucht einer Lehrperson dem Landesschulrate bekannt wurde, eingestellt. Die Verfolgung der Deserteure ist veranlasst, die Anzeigen an das Feldgericht beziehungsweise die Staatsanwaltschaft sind, soweit eine Grundlage gegeben war, erstattet; dies gilt übrigens auch für alle übrigen im Verzeichnisse aufgenommenen Personen.

Was nun die Liste A anbelangt, so gehören die hier aufgezählten Funktionäre verschiedenen Ressorts an; die politische Verwaltung ist unberührt geblieben. Die Motive der Flucht sind teils unbekannt sehr verschiedenartig.

Cojocar (P. Nr. 3) und Toma (PL Nr. 13) waren Chauvinisten, German (P. Nr. 4) und Nistor (P. Nr. 26) scheinen eine Professur an der Bukarester Universität anzustreben; Erast Levescu (P. Nr. 7) war aus der Zeit der I. Invasion der Russen in Czernowitz kompromittiert, mit den Russen bei ihrem Abzuge aus Czernowitz mitgezogen und hatte Aurora Vicol (P. Nr. 14:) mit sich genommen. Athanasius Levescu /: P. No. 6/ ein Bruder des Erast Levescu war wegen Majestätsbeleidigung angeklagt. Rudejczuk (P. Nr. 11) war während der I. feindlichen Invasion von den Russen aus dem Strafarreste des Czernowitzer Landesgerichtes, wohin er wegen Verbrechens nach § 58 a. St[raf] G[esetz] eingeliefert war, freigelassen wurden beim Rückzuge unserer Truppen nach Rumänien gedrängt, von wo sie bisher-mit Ausnahme von P. No. 17-nicht zurückkehrten.

In allen Fällen sind die Bezüge eingestellt, die vorgesetzten Behörden verständigt, die Anzeigen an das Feldgericht, b[e]z[iehung]s[w]eise die Staatsanwaltschaft soweit ein Substrat vorlag, erstattet; die Disziplinarverfahren sind im Zuge, soweit nicht ein kürzeres Verfahren eingeschlagen werden konnte.

Einer besonderen Beachtung wären die Verhältnisse beim Kreisgerichte in Suczawa, wo eine Anzahl richterlicher Funktionäre von prononciert nationaler Gesinnung wirkt, zu unterziehen; tatsächlich sind von dort 2 Funktionäre und, wie ich eben höre, angeblich noch ein dritter, Auskultant Masschievici in Rumänien.

Zur Liste D sei bemerkt, daß Bocancea während der I. russischen Invasion als Bürgermeister von Czernowitz fungierte und mit den Russen bei ihrem Abzuge sich flüchtete; alle übrigen dürften aus nationalem Ueberschwunge Rumänien ihrer Heimat vorgezogen haben.

Die Liste der Advokaten beziehungsweise Kandidaten habe ich dem zuständigen Gerichtspräsidenten bekanntgegeben, da der Oberste Gerichtshof ihre Streichung aus der Liste der Advokaten beziehungsweise Kandidaten vorzunehmen beabsichtigt.

Ueber Blandu habe ich auch Seiner Exzellenz dem Herrn Justizminister berichtet; der Nachweis seiner staatsfeindlichen Tätigkeit konnte bisher nicht erbracht werden.

Zu Liste E wird bemerkt, daß das Rektorat der Universität in Czernowitz um Bekanntgabe ersucht wurde, welche Verfügungen hinsichtlich der desertierten Hochschüler getroffen wurden; die Antwort steht aus. Verfügt wurde, daß die inbetracht kommenden Schüler etwaiger Stipendien verlustig gehen.

Zu Liste F mache ich auf Hofrat i[n] P[ension] Stefanelli, früher in Dienstleistung beim Oberlandesgerichte in Lemberg, aufmerksam; wegen Einstellung seiner Pension wende ich mich an das Oberlandesgericht Lemberg.

Die Pension der Vicol (P. No. 17) ist eingestellt.

Die Flucht einer recht großen Anzahl von fast durchwegs der Intelligenz angehörenden Personen rumänischer Nationalität ist jedenfalls eine traurige Erscheinung; wenn auch diese Desertion eine selbsttätige Reinigung bewirkt haben, so kann ich doch nicht verschweigen, daß auch unter der im Lande zurückgebliebenen, natürlich an Zahl weit überwiegenden Intelligenz sich noch genug unverläßliche Elemente befinden, weshalb das im Lande viel fach gefällte Urteil, die rumänische Bauernschaft habe sich mit wenigen Ausnahmen tadellos verhalten, während die rumänische Intelligenz zum grossen Teile versagt habe, der Begründung nicht entbehrt.

Nunmehr gehe ich zur Besprechung der Vorkommnisse in Kimpolung über.

Durch meine vorstehenden Ausführungen ist allerdings bereits in vielen Punkten Auskunft gegeben worden.

Die in den Gendarmerierelationen aufgezählten Flüchtlinge sind in meinem Verzeichnisse sämtlich enthalten; die Supplenten Bocanetu, Jesan und Marmeliuc waren nur im laufenden Schuljahre dem Gymnasium in Kimpolung zugewiesen.

Von Schülern des Gymnasiums in Kimpolung sind im ganzen 14 nach Rumänien geflüchtet: P. Nr. 28, 29, 30, 42, 43-52: /

Ueber die Motive der Flucht, die Verhältnisse an den rumänisch-deutschen Mittelschulen, den Einfluß der Lehrer auf die Schüler habe ich bereits gesprochen. Ueber den Direktor des Gymnasiums in Kimpolung ist im abschriftlich beiliegenden Berichte an das Unterrichtsministerium eine Bemerkung enthalten; übrigens hat Werenka einen Krankheitsurlaub erhalten, von dem er nicht mehr in die Aktivität zurückkehren wird. Die Bestellung eines neuen Leiters wurde beim Ministerium für Kultus und Unterricht beantragt.

Der ebenfalls genannte Supplent des gr[iechisch] or[ientalischen] Gymnasiums in Suczawa Candrea wird bezichtigt, den Russen im geheimen während der Invasion Kundschafterdienste geleistet und auch mit dem nach Rumänien geflüchteten Supplenten Moldovan Zusammenkünfte gehabt zu haben. Ein Nachweis hiefür ist nicht erbracht; Candrea dient beim Militär.

Die geflüchteten Volksschullehrer aus dem Bezirke Kimpolung sind in Liste C sub 22-26 enthalten. Darunter befindet sich auch Gavril Rotar, der als rumänischer Dichter unter dem Namen Rotica bekannt und gefeiert war und als heißer Rumäne galt. Nach den nachträglich gepflogenen Erhebungen ist er in der zweiten Hälfte des Monates November 1914 und zwar vor der Musterung nach Rumänien geflüchtet; da damals aus Furcht vor der feindlichen Invasion zahlreiche Personen nach Rumänien geflüchtet waren, dagegen auch seitens der militärischen und zivilen Stellen kein Einwand erhoben wurde, erscheint die Behebung und Nachsendung des Gehaltes Rotar's an und für sich nicht verwunderlich. Ich veranlasse diesbezüglich noch genauere Erhebungen, bemerke aber, daß Bezirksschulinspektor Teleaga bisher in staatsbürgerlicher Hinsicht zu nachteiligen Wahrnehmungen keinen Anlaß gegeben hat.

Rotar schreibt Artikel in reichsrumänischen Zeitungen in einer Oesterreich überaus feindlichen, hochverräterischen Weise; die Strafanzeige gegen ihn ist erstattet.

Soweit erinnerlich-die bezüglichen Akten stehen nicht zur Verfügung-fanden in Valeni de Munte alljährlich im Sommer Ferialkurse, die durch den bekannten österreichfeindlichen rumänischen Professor Jorga abgehalten wurden, statt; über die Kurse, welche nach tatsächlich Erinnern dem Ministerium für Kultus und Unterricht seinerzeit berichtet.

Ueber die Zustände an der k. k. Fachschule für Holzbearbeitung in Kimpolung berichtet der dortige Bezirkshauptmann Folgendes: „Die Mitglieder des Lehrkörpers der hierortigen Fachschule für Holz-bearbeitung, welche vom Direktor Elias Veslovski geleitet wird, haben, wie aus der

nachfolgenden Zusammenstellung hervorgeht, ihrer Musterungspflicht bez(iehungs)w(eise) ihrer Militärdienstpflicht restlos entsprochen“.

Direktor Elias Veslovski, gemustert, ungeeignet;

Lehrer Stefan Schessan, “ “

Lehrer Johan Pislea, “ “

Lehrer Franz Krieger, gemustert, geeignet, eingerückt; Lehrer Gustav Berger, gemustert in Wien, Befund unbekannt (soll in Wien in Verwendung stehen); Lehrer Karl Höfer, gemustert, geeignet, noch nicht einberufen; Lehrer Johann Stefureac, gemustert, geeignet, noch nicht einberufen; Lehrer Trajan Prokopovici, k[aiserlich] u[nd] k[öniglicher] Artillerie-Leutnant, im Gouv[ernement] Ufa, bei der Einnahme Przemysl's gefangen; Lehrer Alexander Moroschan, zur Geniedirektion in Przemysl eingerückt und dort gefangen; Lehrer Theodor Olariu, Einj[ährig] Freiw[illige] Korporal der II. Traindivision, derzeit Schriftführer des k[aiserlich] u[nd] k[öniglichen] Militärgerichtes in Großwardein; Lehrer Georg Grosariu, Landsturmmann, eingerückt am 15. Februar 1915 zum Ersatzkader in Mautern.

Desgleiche haben auch alle Schüler der gedachten Fachschule ihrer militärischen Dienstpflicht bez[iehungs]w[eise] Musterungspflicht entsprochen.

Ein Verzeichnis der zur aktiven Dienstleistung eingerückten Fachschüler liegt bei.

Diese Daten schließen die Annahme von staatsgefährlichen Strömungen in Lehrkörper sowie unter den Schülern der hierortigen Fachschule aus und muß ich zur Ehre dieser Schule betonen, daß sich dieselbe unter Leitung ihres Direktors bisher jederzeit und unter allen Umständen voll und ganz in den Dienst jeder Kriegsfürsorgeaktion gestellt hat.

Dermalen wird der Tageskurs dieser Schule von 28 Schülern und die Abendkurse von zirka 30 Schülern besucht.

Soweit mir bekannt, wurde bisher kein Mitglied des Lehrkörpers der hierortigen Fachschule als unentbehrlich erklärt“.

Eine Abschrift des Verzeichnisses der eingerückten Fachschüler liegt bei.

Ergänzend bemerke ich, daß bisher kein einziger Lehrer der Fachschule enthoben wurde.

Zur Enthebung ist seitens des Direktors lediglich Lehrer Stefureac beantragt.

Auch nach meinen Wahrnehmungen kann ich die Ausführungen des Bezirkshauptmannes nur bestätigen und erklären, daß auch meiner Ansicht nach keine Anzeichen für eine staatsfeindliche Richtung an der genannte Fachschul vorliegen.

Ueber den Gesangvcrein „Rareu“ berichtet der Bezirkshauptmann von Kimpolung Folgendes: „Belangend den hierortigen rumänischen Gesangsverein «Rareu» erlaube ich mir zu bemerken, daß demselben seit jeher die ganze rumänische Intelligenz angehörte und Mitglieder dieses Vereines auch die geflüchteten Gymnasiallehrer sowie der Volksschullehrer Gavril Rotariu gewesen sind. Nicht der Verein als solcher, wohl aber die chauvinistisch angehauchten Mitglieder desselben, darunter Gavril Rotariu, sollen-wie ich mich aus meiner früheren Tätigkeit in Kimpolung erinnere-seinerzeit mit gewissen Kreisen in Rumänien und insbesondere mit dem bekannten rumänischen Universitätsprofessor Jorga in Verbindung gestanden sein. Wohl diese Verbindung dürfte-wenn ich nicht irre im Jahre 1907 oder 1908 – dazu geführt haben, daß Professor Jorga seinen Besuch in Kimpolung ankündigte. Ueber Intervention des damaligen Reichsratabgeordneten Franz Grafen Bellegarde bei den dazumal maßgebenden Mitgliedern des Rareu-Vereines unterblieb jedoch dieser Gesuch und war von diesem Vereine, insbesondere solange Graf Bellegarde das Mandat inne hatte, nicht viel zu hören. Auf den Vereinsobmann dr. Julius Malinas im Jahre 1911 folgte als Obmann im

Jahre 1912 der gr[iechisch] or[ientale] Erzpriester Eusebius Constantinovici. Diese beiden Namen bürgten während der letzten 2 Jahre meiner früheren Amtstätigkeit in Kimpolung, daß im Rareu-Vereine unlautere Elemente nicht die Oberhand gewinnen. Seit Uebernahme der Amtsleitung am 5. September 1914 bis heute habe ich eine staatsgefährliche Betätigung des oftgenannten Vereines nicht wahrgenommen, es sei denn, daß wie es heißt-der flüchtige Professor Aurel Moldovan während der Russeninvasion mit einzelnen Mitgliedern des Vereines in Verbindung zu treten suchte“.

Diesbezüglich kann ich bestätigen, daß Malinas und Constantinovici gute Oesterreicher sind.

Aurel Hutu, Sohn des Bürgermeisters von Kimpolung, Georgi Hutu hat sich das Maturitätszeugnis in raffiniertester Weise erschlichen und sich sodann der Musterung durch die Flucht nach Rumänien entzogen. Paraschiva Hutu, Gattin des Bürgermeisters, hat während der feindlichen Invasion ein zweideutiges Verhalten an den Tag gelegt; genügende Beweise für ein strafbares Einverständnis mit dem Feinde hat das Feldgericht des Etappen-kommandanten in Radautz nicht gefunden.

Es scheint trotz ihres Leugnens ziemlich zweifellos zu sein, daß sowohl Georgi als auch Paraschiva Hutu von der Flucht ihres Sohnes nach Rumänien wußten. Ueberdies ist auch das Benehmen des Bürgermeisters Hutu während der feindlichen Invasion keineswegs das eines selbstbewußten durchaus patriotisch gesinnten öffentlichen Funktionärs gewesen; Hutu war vielmehr bestrebt, sich nach allen Seiten zu decken.

Wesentlich wegen des Verhaltens Hutu's und der Vorgänge innerhalb seiner Familie, dann auch wegen der in der Gemeindevertretung herrschenden Mißwirtschaft habe ich bereits seit längerer Zeit die Auflösung der Gemeindevertretung von Kimpolung ins Auge gefasst. Die Durchführung dieser Maßregel habe ich zunächst wegen der möglichen Rückwirkung in Rumänien sowie auf die Rumänen in der Bukowina, da Kimpolung die einzige Bezirksstadt mit einer rumänischen Majorität in der Gemeindevertretung ist, dann aber auch wegen der mit Rücksicht auf die verwickelten finanziellen Verhältnisse doppelt großen Schwierigkeit der Wahl eines geeigneten Gerenten aufgeschoben.

Da es mir nun endlich nach langen Bemühungen gelungen ist, einen voraussichtlich halbwegs entsprechenden Gerenten zu finden, andererseits seitens der hierländigen Rumänen im allgemeinen eine unfreundliche Resonanz nicht mehr zu befürchten ist, die Rücksichtnahme auf Rumänien endlich in derartigen kleineren Dingen nicht mehr so wie früher geboten sein dürfte, habe ich mich aus überwiegenden staatlichen Interessen entschlossen, mit der Auflösung vorzugehen.

Gleichzeitig erteile ich hiezu die vorbereitenden Aufträge.

Abschriften dieses Berichtes werden Seiner Exzellenz dem Herrn Ministerpräsidenten und Minister für Kultus und Unterricht vorgelegt.

Abschriften des Verzeichnisses werden dem k[aiserlich] u[nd] k[öniglichen] 7. Armeekommando, dem Polizeidirektor und dem Landes Gendarmerie kommando in Czernowitz übermittelt. Ueber die Fachschule für Holzbearbeitung in Kimpolung wird Seiner Exzellenz dem Herrn Minister für öffentliche Arbeiten berichtet.

Verzeichnis der in Rumänien sich aufhaltenden Personen rumänische Nationalität aus der Bukowina

A. Staats-und öffentliche Beamte und Angestellte

Post N ^o	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1	Dr. Nico Baczynski	Gestüts und Gemeindearzt	Radautz	
2	Viktor Bodnarescul	Bahnkonzipient	Hatna	

3	Demeter Copeeu*	Gerichtsauscultant	Suczawa	* richtig Cojocar
4	Dr. Lazar German	Univ(ersitäts) Dozent	Czemowitz	
5	Johann Jura	Finanz- Wachrespizient		
6	Athanasius Levescu	Postbeamter	Radautz	
7	Erast Levescu	Landesausschußbeamter	Czemowitz	
8	Sophie Massichievici	Landesbankkanzlistin	“	
9	Dr. Ilie Piticariu	Sekundararzt an der Landeskrankenanstalt	“	
10	Johann Popescul	Landeskulturingenieur	“	
11	Basil Rudeiczuk	Gr(iechisch) or(ientlaischer) Pfarrer	Draczynetz	
12	Vasile Stratescu (Strachina)	Hauptlehrer an der Landesackerbauschule	Radautz	
13	Georg Toma	k. k. Landesgerichtsrat	Suczawa	
14	Aurora Vicol	Postoffiziantin	Czemowitz	
15	Luka Zastawczan	Sicherheitswachmann der Polizeidirektion	“	
16	Julian Zus	Landesunterbeamter	1773/16/KU M hat sich zur L. Erg. . . . ¹⁵⁸¹ Nº 22 begeben	Soll sich in Krankenhaus in lassy befinden und ist bis 20/4/16 vom Militär beurlaubt; bezieht Gehalt (h. o. Z. 1651/KUM 16)
17	Viktor Siretean	Finanzwachaufseher	*vom Feldgericht Radautz degradiert und zu 3 Mon(ate) Aresst verurteilt. Vollzug bis nach dem Krieg aufgedroben (h. o. Z. 1651/ KUM 16)	Zurückgekehrt verhaftet *
18	Alexander Paulowicz	“		
19	Vasile Popescu	“		
20	Alois Krucher	“		
21	Georgi Lakatusch	“		
22	Josef Richter	“		
23	Michael Russu	Gendarmeriewachmeister		
24	Emilian Beuca	gr(iechisch) or(ientaischer) Kirchensänger	Arbora	
25	Georgi Coca	“	Kimpolung	
26	Dr. Johann Nistor	Univ(ersitäts) Professor	Czemowitz	
27	Lunguleac	Finanzprokuraturs- konzipient	Czemowitz	
28	Theodor Vicol	Forstassistent der Bukowinaer k.k. Güterdirektion	Stulpikany	
29	Parthenius	Auskultant des	Czemowitz	Anfangs Sept(ember)

	Maschievici	Landesgerichtes		1914 nach Rumänien geflüchtet, trotz Aufforderung zum Dienstantritt nicht zurückgekehrt. Bezüge eingestellt. Discipl(inar)sstrafverfahren im Zuge (1651/16/KUM)
30	Zacharie Voronea	Landesunterbeamter vergl(eichen) Z(ahl) 2006/16/KUM	“	Kriegsausbruch eingerückt März 15 nach Rum(änien) desertiert (1615/16/KUM)
31	Nikolaus Lintencu (jetzt Nicolae Niculescu)	Lehrer der Holzbearbeitungsschule Kimpolung später techn(isches) Organ beim Bez(irks) Straßen Komitee	Kimpolung	
32	Pantaleimon Teleaga	Auskultant d(es) Landesgerichtes	Czernowitz	Verfahren wegen Verletzung der Wehr... ¹⁵⁸² im Zuge 1772/16/KUM
33	Zaharias Popovici	Rechtspraktikant des Landesgerichts	Czernowitz	1772/16/KUM

B. Staatslehrpersonen

Post N°	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1	Michaiu Baciu	wirklicher Gymnasiallehrer	Kimpolung	
2	Joan Forgaci	“	“	
3	Vasile Greciuc	“	“	
4	Dimitrie Logigan	“	“	
5	Georg Tofan	Professor	gr(iechisch) or(ientalische) Oberrealschule	
6	Ovid von Zoppa	Probekandidat	“	
7	Emanuel Iliuț	wirklicher Gymnasiallehrer	Suczawa	
8	Aurelian Moldovan	Supplent	“	
9	Filaret Doboj ^{x)}	“	“	^{x)} Doboș
10	Amulius Liteanu	wirklicher Gymnasiallehrer	Czernowitz III. Staats-	

¹⁵⁸² Ilizibil.

			gymnasium	
11	Dr. Ioan Gramada	Supplent	“	
12	Alexander Bocanețu	“	“	
13	Mihaiu Jeșan	“	“	
14	Dr. Dimitrie Mermoliuc ^{*)}	“	“	^{*)} richtig Marmeliuc
15	Eusebius Zemna	Supplent	Suczawa	
16	Dr. Konstantin Zoppa	Lehramtskandidat	gr(iechisch) or(ientalische) Oberrealschule	

C. Volksschullehrpersonen

Post N°	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1	Georg Cojocariu	provisorischer Lehrer	Kuczurmare	
2	Anton Popovici	definitiver Lehrer	Ostritza	
3	Stefanie Pișul	provisorische Lehrerin	Molodia	
4	Dimitrie Moldovan	provisorischer Lehrer	Bilka	
5	Petru Teleaga	“	Wojtinell	
6	Viorica Moldovan	provisorische Lehrerin	Oberwikow	
7	Vasile Posteuca	provisorischer Lehrer	Bahrynestic	
8	Georg Posteuca	“	Unter Stanestic	
9	Thalaläus Diaconescu	definitiver Lehrer	Kalafindestie	
10	Kosma Kobelli	“	Oprischeni	
11	Aurora Kobelli	provisorische Lehrerin	“	
12	Nicolai Radașeanu	definitiver Lehrer	Petrouz	
13	Stefanie Radașeanu	“	“	
14	Alexander Romaș	“	Mittoka Dragomirna	
15	Marie Romaș	definitive Lehrerin	Liteni	
16	Petru Moldovan	definitiver Lehrer	Skeja	
17	Eleonora Moldovan	Hilfslehrerin	Mihoveni	
18	Nistor Ciuș ^{*)}	provisorischer Lehrer	Petrouz	^{*)} richtig Ciuș
19	Zacharie Roșca	definitiver Lehrer	Balaczana	
20	Emilie Reciuschi	Hilfslehrerin	Liteni	
21	Theodor Simionovici	definitiver Lehrer	Bossancze	
22	Gawril Rotariu	“	Kimpolung	
23	Vasile Huțan	“	Domawatra	
24	Dimitrie Isepciuc	“	Bukschoja	
25	Konstantin Boca	provisorischer Lehrer	Pozoritta	
26	Theodor Blanar	“	Kimpolung	
27	Anton Roșca	“	Illischestie	
28	Joan Cernușca	definitiver Lehrer	Ober-Pertestic	
29	Nicanor Andronic	“	Unter-Pertestic	
30	Melanie Andronic	definitive Lehrerin	Unter-Pertestic	
31	Konstantin Băciu	definitiver Lehrer	Stupka	
32	Vasile Jauca	provisorischer Lehrer	Korlata	
33	Vladimir Dimitrovici	definitiver Lehrer	Kapukimpului	
34	Vasile Ungurean	definitiver Lehrer	Suczaweni	
35	Theodor Turtorean	Hilfslehrer	Petrouz	
36	Andreas Nastasi	provisorischer Lehrer	Oberwikow	

37	Stefanie Baci	provisorische Lehrerin	Stupka	
38	Joan Palagian	städtischer Lehrer	Czernowitz	
39	Vasile Nimigean	provisorischer Lehrer	Ober Stanestie	

D. Advokaten, Notare und – Kandidaten

Post N°	Name	Beruf	Früherer Wohnort	Anmerkung
1	Dr. Themistokles Bocancea	Advokat	Czernowitz	
2	Dr. Eudoxius Gribowski	Advokaturskandidat	“	
3	Theodor Stefanelli	Advokat	“	
4	Johann Leonteş	Advokaturskandidat	Gurahumora	
5	Dr. Nicu Carabiovski	Advokat	Kimpolung	
6	Eusebius Hotincean	Advokaturskandidat	Radautz	
7	Dr. Emilian Şlusanschi	Advokat	Storozynetz	
8	Dr. Aurelian Morariu	Advokaturskandidat	Storozynetz	
9	Nicu Blându	Notar, Landtags-abgeordneter	Suczawa	

E. Hoch- und Mittelschüler

Post N°	Name	Studium	Früherer Wohnort	Anmerkung
1	Moldovan	Hochschüler	Suczawa	
2	Silion	“	Sereth	
3	Rojek	“	Oprischeni	
4	Popescu	“	Bancestie	
5	Joan Teliman	Techniker	Sereth	
6	Leon Joan Nimigean	Gymnasiast	Tereblestie	
7	Popowicz	“	Sereth	
8	Agopscha	Student	Suczawa	
9	Ilie Diakon	Gymnasiast	Bahrynestic	
10	Vasile Greciuc	“	Kimpolung	
11	Nico Drembei	“	Suczawa	
12	Ilie Dugan-Opaitz	Geldwebel 1652 ^{16/} K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)	Suczawa	
13	Joan Duminte und sein Bruder	Hochschüler	Kimpolung	
14			“	
15	Andreas Ilitzki	Student	Suczawa	
16	Wasili Iwanowicz	Gymnasiast	Walesaka	
17	Wasili Jasinski	“	Bila	
18	Petru Cailean	Rechtshörer	Stupka	
19	Romulus Litviniuc	Gymnasiast	Czernowitz	
20	Dumitru Logigan	“	Kimpolung	
21	Nikita Madiuk	“	Zaharestie	
22	Ariton Pescariu	“	“	
23	Petru Piticar	“	Suczawa	
24	Nikolai Plewan	“	Kupka	
25	Isaia Popowicz	“	Oprischeni	
26	Gavril Saghin	“	Stupka	
27	Georgi Turturean	Techniker	Kalafindestie	
28	Vasile Virneşan	Gymnasiast	Sadowa	
29	Simion Dominte	“	Kimpolung	
30	Aurel Huttu	Gymnasiast	Kimpolung	
31	Zaharowski	“	Mahala	
32	Baczynski	“	Horodnik	
33	Theodor Diacon	Hochschüler	Sereth-Wama	1773 ^{16/} K(ultu s)

				U(nterrichts) M(inisterium)
34	Torohuț ^{*)}	Student	Czemowitz	^{*)} richtig 1652 ¹⁶ /K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium) Dr. Ilie Torout Assist(ent) Hochsch(üler) Frank... ¹⁵⁸³
35	Aurelian Doroftei	Hochschüler	Strojestic	
36	Constantin Boca	“	Balaczana	
37	Tonate Popovici ^{*)}	Hörer der Philosophie	Czemowitz	^{*)} richtig Trajan 1652 ¹⁶ /K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
38	N. Dugan	Hochschüler	“	
39	Iliia Desetorius	Student	Kimpolung	
40	Trajan Voronca	Hochschüler	Suczawa	
41	Grigori Danciu	Hörer der Philosophie	Strojestic	
42	Costan Ardelean	Hochschüler	Capucodrului	
43	Nikolai Niculița	Gymnasiast	Braschka	
44	Grigori Nandriș	“	Mahala	
45	Ambrosi Mikulariu	Gymnasiast	Klosterhumora	
46	Aurelian Vasiloschi	“	Ober Synoutz	
47	Sava Casul	“	Woronetz	
48	Petru Coca	“	Kimpolung	
49	Theofil Sidorovici	“	Bukschoja	
50	Arkadie Dornean	“	Gurasadowei	
51	Marian Trimescu	“	Arbora	
52	Georg Tiron	“	Oberhorodnik	
53	Vasile Morariu	Hörer der techn(ischen) Hochsch(ule) Wien	Uidestie	1773 ¹⁶ / K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
54	Nistor von Tamavtschi	Absolv(ierter) Techniker	Czemowitz	
55	Aurel Stefanelli	Hörer der Rechte	“	
56	Simon Boca	Hochschüler	Balaczana	
57	Emanuel Bredezan	“	Dragojestic	
58	Ilie Bredezan	“	“	
59	Aurelian Baci	“	Stulpikani	
60	Onislaw Barculian	Hörer der Philosophie	Czemowitz	
61	Stefan Buczewski	Hochschüler	“	
62	Georgi Christurean	“	Skeja	
63	Haralampi Damisch	Hörer d(er) Rechte	Dragomima	
64	Peter Diacon	“	Wama	
65	Samuel Fakas	“	Molodia	
66	Georg Sutu	“	Kimpolung	
67	Eusebius Popovici	“	Czemowitz	
68	Vasile Prelipcean	“	Unter- Horodnik	
69	Konstantin Timu	“	Walesaka	
70	Ioan Pillmon	“	Sereth	
71	Georg Sawa	“	Stupka	

72	Niku Sutschi	“	Solka	
73	Konstantin Vicol	“	Suczawa	
74	Nikolai Lavric	W(iene)r Universität	Kostischa	
75	Leonti Tkaczuk	Gymnasiast	Tereblestie	
76	Wasile Gadzilescul	“	Ivzestie	
77	Sava Ursulean	“	Rapcze	
78	Vasile Perhinski	“	Hatna	
78	Vichenti Franciuc	“	Mitoka Dragomirna	
79	Vasile Perhinski	“	Hatna	
80	Nicolai Ciobatura	“	Uidestie	
81	Stefan Berariu	“	Skeja	
82	Artemie Nastasi	“	Czahor	

F. Sonstige Personen

Post Nº	Name	Beruf	Früherer Wohnort	Anmerkung
1	Leonti Tkacz	Grundwirt	Rum(änische) Tereblestie	
2	Joan Aurite	Tischler	“	
3	Drembei	Landsturmann	Suczawa	
4	Theodor Bocaneţ		Stupka	
5	Nikolai Cute	entlassener Lehrer	Nowosielitza	
6	Theodor Onufreiczuk	Verkäufer	Radautz	
7	Piţul	Gewesener Lehrer	Suczawa	
8	Peter Vasile Piţul	“	Oprischeni	
9	Georgi Coca	Schreiber	Kimpolung	
10	Niţuca Ursachi	Grundwirt	“	
11	Costan Negriş	“	Dorna	
12	Claudius Candrea	“	“	
13	Johann Ladu	Zimmermaler	Czernowitz	
14	Otto Tamavtschi	absolvierter Philosoph	“	
15	Stefanelli	Hofrat i(n) P(ension)	Czernowitz	
16	Emil Brucker	entlassener Rechnungs- offizial der Bukowinaer k. k. Güterdirektion	“	
17	Aglaia Vicol und eine	Professorswitwe	“	
18	Tochter			
19	Vasile Roşu		Skeja	
20	Morariu	Bauschlosser	Uidestie	Siehe E P Nr. 53 1773/16/

				KUM
21	Georg Onciul	Grundwirt	Ropcze	
22	Aurel Stipor	Mitglieder des Jungschützenkorps	Kimpolung	
23	Mircia Jonaki			
24	Aurel Prelipcean			
25	Dr. Nikolai Cotoș	Theolog	Czernowitz	
26	Cojocar	Gattin des Gerichts- auskultanten / A. P. N° 3/	Suczawa	

Sursa: S.A.N.I.C., Fond *Gubernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 130, 134–148, original, copie.

MARIAN OLARU

Bukovina in the First World War*(Summary)**

The author of the article shows how the military, political, social and economic events from Bukovina were received between the years 1914–1918 in the post-war period. On the basis of published and unpublished sources, the important information about the military campaigns between 1914 and 1917 and the way in which they influenced the development of relations between the imperial administration and the provincial citizens, between the latter and the occupying forces of the Tsarist Empire, are highlighted. This article presents the intentions of the two neighboring powers towards the future of Bukovina: either an annexation of the province to a Ukrainian (Galician) state under Austrian protection, or an annexation of the same as part of Greater Russia. At the same time, the text of the article reveals the circumstances in which the political and national projects of Romanians and Ukrainians came into being, as well as the forces involved in the unification of Bukovina with the Kingdom of Romania (as a result of the decisions of the National Committee of 27 October and the decisions of the Bukovinian General Congress of 28 November 1918). Furthermore, it takes into account the consequences of the military, political, social and economic events in Bukovina between the years 1914–1918 in the post-war period. On the basis of published and unpublished sources, important information about the military campaigns between 1914 and 1917 is documented and the way in which these campaigns influenced the development of relations between the imperial administration and the provincial citizens, as well as the relations between the provincial citizens and the occupying forces of the Tsarist Empire. This article presents the military situation of Bukovina in 1917 and 1918, the development of the balance of power between the national political movements, as well as the events that led to the unification of Bukovina with Romania in 1918.

Keywords: Bukovina, First World War, politics, military social and economic events.

Izbucnirea Primului Război Mondial îi găsea pe bucovineni în plină luptă politică și națională. Experiența politică a administratorilor austriece ai Țării Bucovinei îi îndemna să mențină o stare de continuă fărâmițare a mișcărilor politice și naționale din Ducat. În Bucovina se resimțeau reverberațiile disputei dintre Imperiul Țarist și Monarhia Dunăreană, primul sprijinind mișcările naționale ale slavilor și, mai cu seamă, pe sârbii care doreau înființarea unei Serbii Mari¹⁵⁸⁵. Această politică era menită a crea o contrapondere tendințelor austriece în Răsărit, de înființare a unei Ucraine Mari din țările maloruse¹⁵⁸⁶. Semnele Războiului Mondial se regăseau și în presa vremii, care scria despre potențialul de conflict al Balcanilor, de dezvoltarea deosebită a Germaniei, care revendica un loc demn de poziția sa economică și militară, de visul Rusiei de a ajunge la Cornul de Aur, pentru a pune stăpânire pe Bosfor și Dardanele și pe teritoriile stăpânite de austriecei în Europa Centrală, de nemulțumirea Austriei față de Pacea de la București, din 1913, care nu a permis crearea unei Bulgarii Mari – avanpost al intereselor austriece în zonă etc. În acest context, este simptomatic comportamentul autorităților din Bucovina care, încă din aprilie 1914, îi împiedicau pe țărani români să meargă la lucru în Regatul Român, ca măsură asiguratorie pentru o eventuală mobilizare a trupelor¹⁵⁸⁷.

¹⁵⁸⁴ „Analele Bucovinei”, anul XXII, nr. 2 (45), 2015, pp. 515–534; anul XXIII, nr. 1 (46), 2016, pp. 107–129.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹⁵⁸⁵ Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, București, Editura Humanitas, 2014, pp. 32–35.

¹⁵⁸⁶ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 354.

¹⁵⁸⁷ „Țăranii români opriți de a merge la muncă în România”, în „Neamul românesc”, anul IX, nr. 15, 20 aprilie 1914. De-a lungul timpului, țărani români din districtele Humor, Suceava, Rădăuți și Siret, mergeau, pe timpul verii, ca lucrători agricoli în Regatul României, pe moșiile marilor boieri. Încă din iarnă, țărani încheiau contracte cu „procuriștii” și primeau o sumă de bani, cu care își acopereau o parte dintre nevoi. Toamna, țărani bucovineni erau angajați la culesul porumbului „în parte”: o parte pentru boier, o parte pentru ei. În felul acesta, estima autorul articolului reprodus de „Neamul românesc” după „Viața nouă”, din Cernăuți, cam 15 000 de țărani pe an și găseau rost în România, aducând 500 de vagoane de porumb și importante sume de bani în Bucovina. Cei ce aplicau în mod abuziv legea emigrărilor care îi împiedica pe țărani să lucreze în România erau prefeții de Rădăuți și Suceava. Împotriva acestora se cerea intervenția deputaților Dori Popovici, A. Popovici, Aurel Țurcanu și a mareșalului țării, Al. Hurmuzaki.

În primăvara și vara anului 1914, societatea bucovineană era cuprinsă de bucuria unui „politicianism netrebnic” și nu ne gândim doar la români¹⁵⁸⁸. Temele care se regăsesc în presa vremii sunt: atentatul de la Debrețin unde, în februarie 1914, a explodat o „mașină infernală” în Palatul episcopal de la Hajdudorogh și care l-a ucis pe episcopul rutean Iaczkovic¹⁵⁸⁹; încercarea contelui Rudolf von Meran, guvernatorul Bucovinei, de a îmbunătăți relațiile dintre Austria și Regatul României prin vizita la regele Carol I, în încercarea de a păstra România de partea Triplei Alianțe¹⁵⁹⁰; lupta dintre „democrații” lui Aurel Onciul¹⁵⁹¹ și „naționali”, în timp ce Iancu Flondor se retrăsese din viața politică. Din anul 1911 se aplica sistemul Ausgleich-ului, în urma căruia românii își pierduseră întâietatea politică în Ducat. În Dietă au fost aleși 13 deputați naționali, șase democrați și trei conservatori, care împreună cu mitropolitul întruneau 23 de mandate, față de 17 deputați ucraineni, zece evrei, șapte nemți și șase deputați polonezi. Președinte al Dietei a fost ales Alexandru Hurmuzaki, iar vicepreședinte Ștefan Smal-Stocki¹⁵⁹². Lupta politică și națională a românilor se purta pe toate tărâmurile, pentru că mișcarea ucraineană după ce a cerut paritatea cu românii, mai apoi a cerut „exclusiva conducere”¹⁵⁹³ în domeniul economic prin numirea „democratului” Florea Lupu ca președinte al Băncii Țării. Pe tărâm bisericesc, românii urmăreau să împiedice înfăptuirea întâietății rutenilor în Biserica Ortodoxă a Bucovinei, prin numirea lui Artemon Manastyrski ca episcop-vicar al Bucovinei, cu sprijinul Vienei. În domeniul școlar, prin eforturile Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, au luat ființă, pe cheltuială proprie, 14 unități școlare particulare spre folosul neamului românesc din provincie, măsură luată după ce românii se considerau dezavantajați de direcționarea fondurilor provinciale mai mult către școlile rutene. De asemenea, se remarcă și eforturile intelectualilor români de a susține o presă pedagogică românească („Școala”), care să servească la afirmarea cultural-națională în provincie¹⁵⁹⁴. În același timp, în presa provinciei, „naționali”, reprezentați de ziarul „Viața nouă”, împreună cu „Viitorul” și „Gazeta mazililor și răzeșilor bucovineni”, susținuți și de presa din Regatul României, aveau de înfruntat presa ucraineană susținută de gazetele „Bukowiner Post” și „Tagblatt”, cu numeroase reverberații în presa vieneză (care îi acuza pe românii bucovineni de iredentism). Cu măsuri diferite, dar urmărind același scop, ultimii doi guvernatori ai Bucovinei – contele Rudolf von Meran (1912–1916) și contele Joseph von Etzdorf (1916–1918) – au încercat să apere cât mai bine interesele imperialilor la această margine de imperiu.

Așa cum aflăm din diverse surse, anii premergători Primului Război Mondial au fost marcați de existența unor „semne” de rău augur. În anul 1909, în Bucovina a fost secetă mare și brumă timpurie (în 1/14 octombrie); în 1910, pe la mijlocul lui ianuarie, a apărut pe cer o cometă și în 18 spre 19 mai, de la orele 2 la 4 dimineața, a fost observată cometa Halley, care a determinat o adevărată psihoză colectivă. În anul 1911, în octombrie, a fost observată o altă cometă, care a fost văzută de la orele 22 până dimineața. În 1912 a plouat foarte mult, încât s-au produs inundații cu mari pagube în agricultură, mai ales la culturile cerealiere (în ziarele vremii se preciza că, din 1864, în Bucovina nu mai plouase așa de mult). Anii 1913 și 1914 au fost ploioși, omizile au atacat masiv copacii și molizii au fost atacați de larvele unor fluturi care au dus la uscarea multora dintre aceștia și prin Cernăuți a trecut un stol uriaș de lăcuste, spre Basarabia¹⁵⁹⁵.

Atentatul cărui i-au căzut victime arhiducele Franz Ferdinand și soția sa, Sophie, a surprins pe toată lumea. Oamenii politici ai vremii, partidele politice și notabilitățile provinciei au condamnat unanim acest fapt. Vestea morții a ajuns la Cernăuți noaptea, târziu. „Un steag negru, care flutura pe Palatul Primăriei, anunța lumii consternate catastrofa de la Sarajevo”¹⁵⁹⁶, scria Ion Nistor. Au fost

¹⁵⁸⁸ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 338.

¹⁵⁸⁹ „Cazul de la Debrețin”, în „Neamul românesc”, anul IX, nr. 7, 23 februarie 1914, p. 3.

¹⁵⁹⁰ „Contele Meran la Regele Carol”, în „Viața nouă”, anul III, nr. 8, 21 februarie 1914, pp. 4–5.

¹⁵⁹¹ Aurel Onciul reluse în periodicul ieșean „Viața românească” (vol. XXXI, an VIII, 1913, pp. 5–10) teza românilor Bucovinei, pe care o susținuse și în revista „Privitorul” (anul I, nr. 4, 15 mai 1902, p. 3).

¹⁵⁹² Ion Nistor, *op. cit.*, p. 337.

¹⁵⁹³ Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial* (în continuare se va cita: Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*), extras din „Codrul Cosminului”. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți”, anul VI, 1929, p. 8.

¹⁵⁹⁴ „Semne bune din Bucovina”, în „Neamul românesc”, anul IX, nr. 6, 16 februarie 1914, p. 3.

¹⁵⁹⁵ Constantin Ureche, „Condica cronică a Parohiei Frătăuțului Nou”, în vol. Viorel Duțceac, *Cronica de la Frătăuții Noi*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2011, p. 50.

¹⁵⁹⁶ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 355.

trimise numeroase telegrame de condoleanțe către împăratul Franz Joseph și Curtea de la Viena, de către autorități, culte religioase, societăți culturale și naționale, oameni politici, notabilități etc. Ziarele locale („Viața nouă”, „Foaia poporului”, „Bukowiner Nachrichten”) s-au alăturat acestor manifestări, scriind vaste articole despre cei asasinați¹⁵⁹⁷, despre Austria etc. Autoritățile din Cernăuți au ținut o ședință de doliu. Primarul Cernăuților, Salo Weisselberger, i-a convocat pe membrii Consiliului Local pentru a le aduce la cunoștința cele întâmplate la Sarjevo. La fel au procedat prefectii și primarii orașelor din Bucovina. După cum scria Teodor Balan, au fost trimise telegrame și contelui Meran, guvernator al Bucovinei, care era și el un Habsburg¹⁵⁹⁸. În numele Țării Bucovinei a trimis o telegramă de condoleanțe și mareșalul Alexandru Hurmuzaki. Consistoriul Ortodox al Bucovinei a ținut, în 30 iunie 1914, o ședință de doliu, hotărând ca în ziua înmormântării familiei princiare „să se tragă în trei rânduri toate clopotele, iar în proxima duminică să se facă Sfânta Liturghie, rugămintele [rugăciunile] și panahidă pentru fericitul repaus al adormitului”¹⁵⁹⁹. Cu ocazia aniversării zilei împăratului Franz Joseph, în 18 august 1914, „Viața nouă” a publicat un mesaj (semnat de către deputații imperiali Dionisie cav. de Bejan, Iancu cav. de Cuparenco, dr. Ipolit Tamavski, dr. Nicu Blându, dr. Dorimendot Popovici, dr. Eusebiu Popovici ș.a.), care afirma că „poporul român din Bucovina, conștient de datoria sa, face jurământ solemn la picioarele Prea Înaltului Tron că va lupta cu cea mai mare abnegație pentru Patrie și Împărat! Toată suflarea românească din Bucovina așterne la treptele Prea Înaltului Tron sentimentele ei de nestrămutată loialitate și profund devotament și jertfă”¹⁶⁰⁰. Într-un text rămas până acum în manuscris, Maximilian Hacman prezintă situația din orașul Cernăuți din acele momente (25 iulie 1914): „La întoarcerea noastră, fac propunerea să mergem în oraș pentru a afla dacă n-a sosit, eventual, deja, răspunsul din Belgrad sau chiar decretarea mobilizării. Ajunși în apropierea Templului, ne bate la urechi melodia unui marș militar executat de taraful de muzică al Kaiserkioskului. Am înțeles! Și o ediție separată a «Tagblattului», pe care o iau din mâna unui străin din apropierea Kaiserkioskului, ne comunică lapidar – cum e textul – totul: împăratul a decretat mobilizarea parțială. Am rămas adânc emoționat și emoțiunea mea creștea la auzul cântecelor războinice, ale strigătelor de «ura» ale mulțimii, [care] umpleau chioșcul și piața, deși de-a dreptul vorbit, entuziasmul acesta zgomotos îmi părea ceva silit, să nu zic artificial, astfel că în emoțiunea mea se strecura și un pic de dezgust. Ne-am întors acasă și, culcându-ne, auzeam încă tot strigătele de «ura» ale tinerimii de stradă”¹⁶⁰¹. În ziua de 26 iulie 1914, același autor scria: „Știrile din urmă, ajunse tocmai la Cernăuți, aduc detalii din care înțeleg că răspunzând Sârbia în mod nesatisfăcător la ultimatumul Austriei, aceasta din urmă e silită să pregătească războiul inevitabil, declararea oficială de război urmând în curând. Citesc și despre manifestarea de simpatie «însuflețită și plină de entuziasm a mii de cetățeni» din seara trecută, precum și de o orățiune patriotică, numai puțin însuflețită, ce a ținut-o deputatul Benno Straucher aseară în Kaiserkiosk și a trebuit să răd. *Vulgus vult decipi* – m-am gândit eu”¹⁶⁰².

Austria a declarat război Serbiei¹⁶⁰³ în 28 iulie 1914, fapt care a neliniștit pe toți bucovinenii, pentru că se aflau în extremitatea estică a Imperiului Austro-Ungar și Cernăuții erau la 30 de km de granița cu Rusia. Surprinzând momentul începutului războiului, preotul Constantin Morariu scria în 31 iulie 1914 (st.n.): „La miezul nopții au fost puse în mișcare toate uneltele de alarmă și eu am fost trezit din somn să dau cheile de la biserică, ca și clopotele să vestească începutul războiului”¹⁶⁰⁴. Aceeași situație este redată de preotul cooperador Constantin Ursache, din Frătăuții Noi: „Despre această complicație nu știa în lume nimic și vineri, în 18/31 iulie, era lumea liniștită în Rădăuți, căci de aici nu plecase nime la Serbia. [...] Vineri seara, pe înserate, sună îngrozitoarea trâmbiță de

¹⁵⁹⁷ „Asasinarea arhiducelui moștenitor Francisc Ferdinand și a soției sale ducesa de Hohenberg”, în „Viața nouă”, anul III, 30 iunie (st.n.) 1914, pp. 1–2.

¹⁵⁹⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 11.

¹⁵⁹⁹ *Ibidem*, p. 12.

¹⁶⁰⁰ „18 august 1914”, în „Viața nouă”, anul III, nr. 136, 16 august (st.n.) 1914, p. 1.

¹⁶⁰¹ Maximilian Hacman, *Amintiri din războiul mondial, 25 iulie – 10 octombrie 1914*, mss., Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita: S.J.I.A.N.), Fond 1 586, p. 2.

¹⁶⁰² *Ibidem*, p. 3, *Masele vor să fie minșite*.

¹⁶⁰³ „Manifestul Majestății Sale către popoarele Austro-Ungariei”, în „Viața nouă”, anul III, nr. 134, 2 august (st.n.) 1914, p. 1.

¹⁶⁰⁴ Constantin Morariu, *Cursul vieții mele – memorii*, ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Liga Tineretului Român din Bucovina, Editura Hurmuzachi, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (5), 1998, p. 152.

alarmă. Comisarul de la prefectură au venit în goana cailor, pe înserate, cu ordinul de mobilizare generală sosit de la împăratul [...]. Pe când ne așezam liniștiți la masă, se aud trâmbițele în mod asurzitor. Am sărit, crezând că e foc, dară nu se vede. Îndată după aceea se aude clopotul cel mare sunând sinistru într-o doagă, în ton rar și lung și înfiorător¹⁶⁰⁵. Ordinul de mobilizare a produs consternare în rândul locuitorilor pentru că, din acel moment, războiul devenise o certitudine. Dar „toți se mângâiau că așa un război mare nu poate fi de o durată mai lungă decât cel mult două-trei luni. «Pe când va cădea frunza, ne întoarcem înapoi», a zis împăratul Wilhelm¹⁶⁰⁶.

În vederea pregătirii populației și a provinciei pentru război, au fost luate măsuri, pe care Teodor Balan le prezintă în lucrarea *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul Războiului Mondial, 1914–1918*, apărută la Cernăuți, în anul 1923. Viața normală a provinciei, ca și a tuturor europenilor ale căror țări au fost implicate în război, a fost înlocuită cu una plină de privațiuni și greutăți, cu numeroase pericole și limitări ale drepturilor din vremurile de pace. Pentru asigurarea cadrului juridic necesar stării de război, a fost aplicat articolul 14 al legii din anul 1867, prin care, pe timpul cât Parlamentul austriac nu se putea întruni, puteau fi emise decrete-legi cu „răspunderea întregului minister¹⁶⁰⁷. Președintele Țării, contele Meran, împreună cu întregul aparat administrativ al provinciei, s-a mutat la Vatra Dornei și a fost supus comenzii militare. Prin decret imperial, comandantul militar putea da dispoziții și lansa ordine care trebuiau executate de cei în drept. Astfel, contele Rudolf Meran, guvernatorul Bucovinei, „era obligat să primească și să execute astfel de ordine”, nemaifiind supus Ministerului de Interne, ci „vremelnicului comandant al armatei austriece, care opera în Bucovina¹⁶⁰⁸. Comanda Jandarmeriei a fost mutată la Rădăuți și tot aici a funcționat și Consiliul de Război, care pronunța condamnările la moarte¹⁶⁰⁹. Au fost suspendate o serie de drepturi și libertăți. Pentru creșterea controlului administrației asupra populației, au fost introduse bilete de liberă trecere, care erau eliberate de birourile militare. Trecerea graniței a fost mult îngreunată. Pașapoartele trebuiau vizate de către guvernatorul țării și comandantul militar. Arestarea cetățenilor se putea face imediat și cu respectarea unei proceduri sumare (nu mai era obligatorie existența unui ordin judecătoresc). Se suspenda libertatea de mișcare a cetățenilor, organele statului (jandarmii, poliția, funcționarii prefecturilor) puteau să exileze sau să interzică părăsirea unei localități de către locuitori. Termenul de înmânare a ordinului de arestare a fost prelungit, de la 24 de ore la opt zile. În baza acestor reglementări, statul austriac a putut înființa tabere de concentrare sau de internare, unde cei considerați „suspecți” erau ținuți în condiții precare, trecând de la un funcționar la altul, fără să li se comunice motivul pentru care fuseseră arestați¹⁶¹⁰. În vreme de război, perchezițiile domiciliare puteau fi făcute fără ordin judecătoresc, iar secretul corespondenței nu mai era asigurat. A fost introdusă cenzura, publicațiile erau strict controlate de autorități și acestea prezentau în lumini favorabile situația militară și pe cea din țară. Manifeste, pliante sau broșuri nu puteau fi editate decât de către autorități. Au fost interzise adunările publice, pe stradă nu puteau circula mai mult de două persoane și nu mai târziu de ora șapte seara, aglomerațiile de oameni au fost interzise, a fost sistată activitatea tuturor societăților culturale și politice, pe străzi patrulau soldați înarmați, care îndemneau la liniște și ordonau stingerea luminii. În urma acestor măsuri, viața economică și socială din provincie a avut mult de suferit, încât „Bucovina semăna cu o țară aflătoare în ruină. Tristețea și jalea domneau pretutindeni¹⁶¹¹. Pe lângă toate aceste măsuri, austriecii au suspendat și activitatea curților cu jurați, conform Decretului-lege din 25 iulie 1914, rolul acestora fiind luat de curțile marțiale, „ceea ce însemna o înăsprire simțitoare în judecarea crimelor¹⁶¹². „Cei ce aplicau această legislație, funcționarii, jandarmii și polițiștii se aflau mereu sub presiunea evacuărilor și a numărului mare al dispozițiilor primite. Ei nu mai aveau nici răgazul, nici răbdarea să cugete bine asupra dispozițiilor ce luau. Ei lângă fiecare casă vedeau răsărind dușmanul și în fiecare cetățean vedeau un

¹⁶⁰⁵ Constantin Ureche, *op. cit.*, pp. 53–54.

¹⁶⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁰⁷ Teodor Balan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul Războiului Mondial, 1914–1918* (în continuare se va cita: Teodor Balan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina*), Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1923, p. 42.

¹⁶⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁰⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357.

¹⁶¹⁰ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 43.

¹⁶¹¹ *Ibidem*, p. 45.

¹⁶¹² *Ibidem*, p. 46.

«spion»¹⁶¹³. Declanșarea războiului a permis autorităților să lovească în mișcările iredentiste din Bucovina, mai ales în cele ale rușilor (malorușilor) și românilor, care împărtășeau aceeași religie, cea ortodoxă, cu ostașii din armata imperială rusă. Lupta trebuia dusă atât împotriva dușmanului extern, Rusia, cât și a celui intern, cum erau considerate elementele etnice pe a căror fidelitate imperialii nu se bazau în Bucovina, adică cei bănuți de rusofilie – rușii (malorușii) și românii¹⁶¹⁴.

Pentru împlinirea obiectivelor militare în Bucovina, autoritățile imperiale au luat măsura întăririi pazei acestei provincii, aplicând cu asupra de măsură ordinele valabile și pentru celelalte provincii. Colonelul de jandarmi Eduard Fischer, avansat în timpul războiului la gradul de general și decorat ulterior cu Ordinul „Maria Tereza”, cea mai înaltă distincție austriacă¹⁶¹⁵, a supus comenzi militare birourile polițienești din Ițcani și Noua Suliță (k.k. Grenzschutzkommando), care se ocupau de tranzitul persoanelor, pașapoarte, ziare, scrisori, revizuirea bagajelor călătorilor, articole de export și import oprite etc. Încă din anul 1913, Fischer a întărit pichetele de jandarmi cu elemente sigure din rândul naționalităților considerate fidele. În anul 1916, pe frontiera („cordunul”) cu România se aflau 71 de jandarmi de origine evreiască, 14 poloni, 13 ruteni și 27 de români¹⁶¹⁶. De-a lungul frontierei și în interiorul provinciei, jandarmii trebuiau să îi supravegheze intensiv pe cei „suspecți și iloiali”, pentru a căror depistare se foloseau și rezidenți dispuși să raporteze autorităților. De aceea, „populația civilă din Bucovina, în timpul Războiului Mondial, a fost spionată pe cât se poate de intensiv. Prin sate umblau confidenții jandarmilor, vorbind intenționat cu fiecare ins pentru a denunța”¹⁶¹⁷. Cât despre „denunțatori”, cum erau denumiți turnătorii în epocă, aceștia au fost recrutați din rândul tuturor grupurilor etnice din Bucovina, dar cei mai mulți au fost evrei, așa cum reiese din scrierile diversilor autori din perioada interbelică¹⁶¹⁸.

La începutul războiului nu era nicio curte marțială în Bucovina. Cei arestați erau trimiși la prefectură și de aici erau duși la Stanislau („Divisiongericht”), în Galiția, ceea ce dovedește faptul că suspiciunea față de „trădători” a crescut odată cu insuccesele militare ale imperialilor și prelungirea peste așteptări a războiului. Cu timpul, au fost înființate mai multe curți marțiale în Bucovina, conform principiului că fiecare unitate militară mare putea avea o astfel de curte (k.k. Feldgericht), compusă din magistrați mobilizați și un judecător-ofițer. În Bucovina au funcționat următoarele curți marțiale: k.k. Feldgericht der Gruppe Oberst Fischer (1914 – 15 ianuarie 1915), care s-a mutat de la Cernăuți la Gura-Humorului și apoi la Vatra Dornei; Gericht des k.k. 35 Landsratum Infanterie Brigade Kommandos (1914 – ianuarie 1915); Gericht der 43 Landwer Infanterie Truppendivision, Curtea Marțială a Brigăzii Lilienhof (1914); k.k. Feldgericht Oberstlieutenant Papp, înființată la Cernăuți, în 5 martie 1915; k.k. Feldgericht des Etappen Bezirkskommandos, Rădăuți. Astfel de curți au funcționat și la Bistrița (când rușii au ocupat Bucovina), Lemberg, Stanislau, Colomeea, Munkacs, Oradea, Nagyvárad, Graz¹⁶¹⁹ ș.a.

Procedurile juridice erau clar determinate, în sensul că, după denunț (era suficient cuvântul unui jandarm, al unui primar sau orice altă notabilitate), locuitorul din Bucovina era dus la prefectura districtului, apoi transportat din loc în loc, până la curtea marțială care avea să îl judece. De regulă, susținerile denunțatorului trebuiau întărite de martori și, cum denunțatul era judecat departe de locul său de baștină, martorii trebuiau să urmeze același drum, fapt care le era acestora inconvenabil. Acolo, în baza denunțului, judecătorul îl interoga și făcea constatările necesare stabilirii vinovăției celui interogat. Pe baza celor constatate, se intenta proces și se rosteau sentințele. Cum în unele cazuri depozitiile martorilor erau neconcludente, judecătorul îl absolvea de vină pe cel judecat. Însă, doar comandantul militar al curții marțiale era cel ce dispunea. Dacă sentința era de nevinovăție, cel judecat nu era lăsat liber, ci comandantul militar dispunea trecerea acestuia în categoria „nesigur” („politisch unverlässlich”, „politic dubios”). Cei din Bucovina și Galiția, considerați vinovați sau

¹⁶¹³ *Ibidem*, p. 47.

¹⁶¹⁴ *Ibidem*, pp. 48–50.

¹⁶¹⁵ Erast Tarangul, *Amintiri*, mss., S.J.I.A.N., Fond *Erast Tarangul*, pp. 19–20.

¹⁶¹⁶ *Ibidem*, p. 51.

¹⁶¹⁷ *Ibidem*, p. 55.

¹⁶¹⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 68 și urm.

¹⁶¹⁹ *Ibidem*, pp. 57–58.

infideli imperialilor, au fost trimiși în interiorul țării sau în lagăre, precum cel de la Thalerhof, Stiria¹⁶²⁰.

În sate, situația nu era cu nimic mai bună decât în orașe. Calea ferată era păzită de soldați (glotași), jandarmii controlau ordinea publică, păzeau podurile și controlau trecătorii. Locuitorii nu puteau merge decât până în satul cel mai apropiat cu bilet de liberă trecere, semnat de primar și de către șeful de jandarmi. Telefonul și telegraful erau folosite doar de armată. În scrisori nu era voie să se scrie nimic despre război, de aceea toate scrisorile erau verificate de cenzură. S-a interzis folosirea unor limbi străine mai puțin cunoscute precum greaca, esperanto sau folosirea stenografiei. Mai târziu, „epistolele simple recomandate” erau deschise la poștă și cele „de bani” se puteau depune doar la Prefectură, iar după cenzură se puteau sigila în prezența organelor militare cu atribuții în domeniu¹⁶²¹. Pentru a simplifica munca cenzorilor, datorită numărului mare de scrisori, au fost tipărite cărți poștale, care costau un leu bucata, pe care era trecut la adresă „poșta de câmp X”. Scrisorile astfel adresate erau strânse la Cernăuți. Acolo, o comisie specializată trimitea scrisorile soldaților aflați pe diverse câmpuri de luptă. Pentru că numărul scrisorilor care soseau de pe câmpurile de luptă era foarte mare, de ordinul sutelor, poștașul era nevoit să le distribuie urcându-se pe niște bărne, de unde striga numele destinatarului, în mijlocul mulțimii de femei strânse din vreme.

În condițiile specifice războiului, au fost înființate diverse comitete: de ajutor, agrare, de aprovizionare etc. Cele mai multe dintre acestea erau formate din intelectualii satului, în frunte cu primarul. Cei rămași acasă erau implicați direct sau indirect în efectuarea lucrărilor agricole, susținerea activității de Cruce Roșie, sprijinirea celor infirmi, împărțirea alimentelor și „cenzurarea cererilor femeilor pentru ajutor de la stat”¹⁶²², care erau trimise spre Prefectură pentru verificarea stării materiale a solicitantului.

În Bucovina și în Galiția au fost date și ordine „extraordinare”. Unul dintre acestea prevedea că „nu este voie la niciun caz a trage clopotele bisericesti, a lumina ferestrele, a umbla pe stradă după 7 ore seara, a mâna vitele pe dealuri la pascătoare și a aprinde focurile libere”¹⁶²³. Publicat în 18 septembrie 1914, acest ordin a fost cunoscut doar de populația aflată sub controlul trupelor austriece, adică de la Siret în jos; partea Bucovinei ocupată de ruși nu a putut cunoaște acest ordin. Mai târziu, în februarie 1915, comanda militară a Armatei VII Pflanzler-Baltin a permis tragerea clopotelor în sudul Bucovinei. Pentru că au fost nemulțumiți de asprimea ordinului amintit anterior, sublinia Teodor Balan, comandantii Armengruppenkommando General der Infanterie von Koevess au emis, în 19 august 1914, ordinul care le cerea subordonaților „să părăsească cât de repede obiceiurile din timp de pace”, căci „bunătața înrădăcinată la trupele noastre și tendința de a ierta nu este la locul ei și e chiar o crimă față de trupele austriece”¹⁶²⁴. Ordinul citat, bazându-se pe documentele din arhiva Armengruppenkommando General der Infanterie von Koevess, dispunea ca fiecare locuitor asupra căruia se găseau arme sau care avea arme în locuința sa, să fie ucis pe loc, iar localitățile din care s-ar fi tras asupra trupelor austriece să fie înconjurată, incendiate și vinovații să fie uciși pe loc¹⁶²⁵. Colonelul Fischer, șeful jandarmilor din Bucovina, la fel ca și colonelul Hagauer din Galiția, făcea cunoscute populației, printr-un manifest, următoarele: „Comandanții militari fuseseră avizați să ucidă pe loc pe fiecare individ, chiar și atunci când acesta va apărea numai suspect de a fi comis un act de trădare sau de a fi avut o atitudine dușmănoasă statului, irelevant de ce fel”¹⁶²⁶. Se aplicau articolul 321 din Codul Militar Austriac (care prevedea pedeapsa capitală prin spânzurare pentru „spionaj în folosul dușmanului”) și articolul 327 (care clasifica drept „crimă contra statului” faptul de a crea un avantaj dușmanului și un dezavantaj „patriei”)¹⁶²⁷.

Mobilizarea a fost un prilej pentru verificarea pregătirii autorităților și a populației pentru război. Măsurile luate de autorități în vederea pregătirii de război au creat panică printre locuitori. La începutul războiului, erau supuși ordinului de mobilizare bărbații între 20 și 42 de ani, care trebuiau să

¹⁶²⁰ *Ibidem*, pp. 59, 134–143; Rodica Iațencu, Marian Olaru, „Bucovineni în Parlamentul României Mari. Adunarea Deputaților, sesiunea 1919–1920” (II), în „Analele Bucovinei”, anul XX, nr. 1 (40), 2013, p. 47, nota 3.

¹⁶²¹ Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 57.

¹⁶²² Teodor Balan, *op. cit.*, p. 61.

¹⁶²³ *Ibidem*.

¹⁶²⁴ *Ibidem*, p. 62.

¹⁶²⁵ *Ibidem*.

¹⁶²⁶ *Ibidem*, pp. 64, 68.

¹⁶²⁷ *Ibidem*.

se prezintă la unitățile unde au efectuat serviciul militar în termen de 24 de ore. Preotul Constantin Ureche din Frătăuții Noi scria în condica parohială că „oamenii îmblau pe drum de la o bucată de noapte, ca spre ziua de Paști”¹⁶²⁸ și cum se constituiau în grupuri de mai mulți bărbați mobilizați se duceau la tren. În acea noapte, trenurile circulau din oră în oră, „la serviciul Miliției”¹⁶²⁹. O mulțime de oameni, însoțindu-i pe cei mobilizați, s-a îndreptat spre gările de unde plecau trenurile. Imaginea orașului Rădăuți în acele momente e edificatoare: „Iată vine un tren de la munte cu vreo 30 de vagoane de persoane, de bagaje, de vite de tot felul, cu două mașini, suflă din greu și, când se apropie, merge încet și tot mai încet. Poliția și miliția împinge lumea în lături, strigă. Lumea se îndeasă. Un zgomot asurzitor, plâns amar de femei și de copii, strigăte, chiote disperate spintecă văzduhul, mașinile găfăie până ce, iată-l, în gară oprește. Vagoanele pline de lume și haiașurile și lățile vagoanelor [erau] pline. În vagoane, o desime care te amețește, căldură mare. Soldații își iau, pe peron, rămas bun de la părinți, de la soții și copii, îi mai sărută o dată cu jale și amar și se urcă în vagoane, câți mai încap. Iar ceilalți rămân, că după o oră vine alt tren”¹⁶³⁰. În această situație, sâmbăta, în 1 august 1914, autoritățile au luat măsura de a opri călătoria cu trenul pentru persoanele particulare, ce a fost aplicată până la aducerea în unități a tuturor celor mobilizați. Ulterior și civilii au putut circula cu trenul, dar aveau prioritate transporturile militare. De aceea, de la Cernăuți la Rădăuți, trenul făcea câte o zi. Pentru că nu puteau intra toți mobilizații în Cernăuți, glotașii au fost trimiși înapoi, urmând a fi rechemăți când au fost întrunite condițiile necesare. La Rădăuți, prefectul a „requisat” toate școlile și instituțiile publice, transformându-le în cazarmă și a rechiziționat toate alimentele din oraș pentru hrănirea celor mobilizați¹⁶³¹.

Armatele care aveau să se înfrunte pe Frontul de Răsărit, respectiv cele austriece și cele rusești, aveau impozante deficiențe de organizare, dotare și planificare a operațiunilor. Comandanții armatei țariste mizau pe numărul mare al soldaților, dar sufereau de slaba înzestrare tehnică, din cauza numărului redus al mitralierelor, camioanelor și aeroplanelor. Rușii credeau că statul care putea să arunce mai mulți soldați în luptă avea să învingă în război. În timpul Războiului Mondial, armatele austriece au dovedit o bună disciplină, dar comandanții militari se pricepeau mai mult la administrație decât la strategie, pentru că ei fuseseră crescuți în cancelarie și mai puțin pe câmpurile de luptă pentru a câștiga experiență¹⁶³².

La începutul războiului, comandamentul austriac de pe Frontul de Răsărit dorea să pornească o amplă ofensivă contra rușilor, pentru care a concentrat trei armate pe teritoriul cuprins între Cracovia și Lemberg. Aceste armate erau: Dankl, Auffenberg și cea condusă de Brudermann. Aceasta din urmă trebuia să apere Lembergul. Galiția de Răsărit a fost neglijată, pentru că eforturile principale trebuiau să fie concentrate pentru ofensiva din nord. Generalul von Koevess avea misiunea de a apăra cu o mică armată Galiția de Răsărit, iar orașul Zaleszcziki trebuia să fie apărat de Divizia 43. Pentru apărarea Bucovinei au fost mobilizați militarii din Regimentele 23 și 41 Infanterie și Regimentul 4 Dragoni, toate din Divizia 43. Pentru completarea efectivelor militare, au fost chemați sub arme și glotașii (soldați și ofițeri care își satisfăcuseră serviciul militar), care erau cuprinși în cadrul Brigăzii 35, condusă de generalul Münzel¹⁶³³. Rușii, știind că Galiția era slab apărată de austrieci, și-au îndreptat atacul spre aceasta. Ei au plasat în fața orașului Lemberg armata condusă de generalul Russki, iar în Galiția de Răsărit trebuia să opereze armata condusă de generalul Ivanov. Bucovina nu ocupa un loc special în planurile rusești. Aici trebuiau trimise trupe ale armatei conduse de generalul Brussilov, care se afla în pregătire în Basarabia¹⁶³⁴.

În Bucovina, generalul Münzel își dispusese trupele astfel: de-a lungul hotarului cu Basarabia, între Prut și Nistru operau jandarmii conduși de maiorul Fischer (care avea 50 de jandarmi, 600 de milițieni pedestri și 80 de călăreți). La o depărtare de 10–20 de km de graniță se afla o rezervă la fel de mare ca efective, în timp ce generalul Münzel se oprise în Cernăuți, împreună cu ofițerii de comandă ai brigăzii sale. Cei care au avut inițiativa au fost austriecii, care s-au străduit să-i ia prin surprindere pe ruși. În 6 august 1914 (st.n.) au trecut granița și au avut ciocniri cu armata rusă la

¹⁶²⁸ Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 54.

¹⁶²⁹ *Ibidem*.

¹⁶³⁰ *Ibidem*.

¹⁶³¹ *Ibidem*, p. 55.

¹⁶³² Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, p. 17.

¹⁶³³ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357; Teodor Balan, *op. cit.*, p. 18.

¹⁶³⁴ *Ibidem*, pp. 17–18.

Balamutca, Colincăuți și Rachitna și, cu mari dificultăți, au ocupat localitatea Noua Suliță. Rușii și-au mobilizat efectivele în localitățile basarabene Larga și Ocnița și, în 20 august 1914, au alungat cu ușurință patrulele austriece pătrunse pe teritoriul Basarabiei. Prima luptă pe teritoriul Bucovinei s-a dat în 23 august 1914, pe teritoriul satului Rancea¹⁶³⁵.

În duminica de 10/23 august 1914, pe la orele 2 noaptea, trupele rusești au intrat în Bucovina prin mai multe puncte: Noua Suliță, Rancea, Boian și Toporăuți și, „s-a încins prima luptă mare pe front”, care a durat până noaptea târziu. La Boian, glotașii au ținut piept rușilor până la sosirea întăririlor de la Zaleszcziki, din partea Regimentelor 41 și 23. Confruntarea a fost deosebită și mulți dintre glotașii bătrâni au murit în înfruntare. Sacrificiul lor a oprit înaintarea trupelor ruse în momentul cel mai critic și a salvat orașul Cernăuți¹⁶³⁶. Operațiunile militare pe Frontul de Răsărit au luat amploare, întinzându-se pe o distanță de 140 de km, între Vistula și Nistru, ca apoi să ajungă la 400 km, până la Cracovia. Lupte grele s-au dat timp de opt zile, având localitatea Zaleszcziki drept punct al maximei înfruntări între ruși și austrieci. Ca urmare a celor întâmplate, „guvernul” și Direcția Fondului Religios Ortodox s-au mutat la Vatra Dornei, pentru a putea face mai ușor legătura cu Ardealul și Viena, iar Direcția Poștelor s-a mutat la Câmpulung. Rușii forțează din nou la Noua Suliță și amenință orașul Cernăuți. Sub presiunea unei inevitabile cuceriri a capitalei provinciei, evreii părăsesc Cernăuții, așezându-se în sudul Bucovinei, pe la neamuri și cunoscuți¹⁶³⁷.

În 16/29 august 1914, ca urmare a inevitabilei ocupări a Bucovinei de către ruși, autoritățile primesc ordin să ascundă actele, cărțile, hărțile de valoare și banii și, după selectarea actelor importante și a condițiilor, au fost confecționate lăzi din scânduri, care au fost ascunse în locuri numai de jandarmi știute. Sub presiunea evenimentelor, „amplioații” au primit salariile pe 27 august și așteptau evacuarea, iar de pe sediile diverselor instituții au fost date jos firmele.

În 30 august 1914 (st.n.), numeroase trupe rusești au ocupat estul Galiției și nordul Bucovinei. Rușii au intrat în nordul Bucovinei prin Toporăuți, Rancea și Noua Suliță și, în 2 septembrie 1914, se aflau în fața orașului Cernăuți. În retragerea lor, trupele austriece au aruncat în aer podurile de peste Prut (cel de fier a fost dinamitat și cel de lemn a fost incendiat). Mulți dintre cernăuțeni au fugit de teama războiului: președintele Țării cu automobilul, iar pentru ceilalți a fost pus la dispoziție gratuit un tren¹⁶³⁸. Au plecat mai ales funcționarii și impiegații evrei, pe când cei mai mulți creștini au rămas la casele lor – nota Emilian Slușanschi¹⁶³⁹. Armata austriacă s-a retras spre Storojineț, ocupând poziții până la Vijnița. După retragerea guvernatorului Meran la Dorna, comanda trupelor s-a mutat la Siret. Așa cum scrie Ion Nistor, un simplu locotenent rus, Pigarewski, a primit capitularea orașului¹⁶⁴⁰. La Jucica, la comandantul trupelor ruse s-a prezentat primarul orașului, evreul Salo Weisselberger, Philipp Menczel, editorul ziarului „Allgemeine Zeitung”, ca interpret de limba rusă, și alte notabilități, alături de Gheorghe Galin, secretar al Consulatului României. Atunci, comandantul armatei ruse a cerut să fie împlinite o serie de condiții care priveau, mai ales, deplasarea în siguranță a armatei prin Cernăuți. Armata rusă, condusă de generalul Pavlov și colonelul Ariutinov, a ocupat Cernăuții în 2 septembrie 1914, la orele 6 seara¹⁶⁴¹. Au fost întâmpinați de mitropolitul Vladimir de Repta și de primarul Salo Weisselberger¹⁶⁴². Mitropolitul l-a rugat „să nu pustiască satele și să cruțe populația civilă”¹⁶⁴³ și primarul Cernăuților l-a rugat să cruțe orașul. Anunțând că orașul Cernăuți se unește cu Rusia, generalul Pavlov a cerut o contribuție de 600 000 de ruble, care trebuia plătită în 24

¹⁶³⁵ *Ibidem*, p. 19.

¹⁶³⁶ Constantin Ursachi, *op. cit.*, p. 58.

¹⁶³⁷ *Ibidem*.

¹⁶³⁸ Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 58. „Lumea, care rămăsese în Cernăuți, la azul detunăturii [aruncarea în aer a podului de fier de peste Prut], s-a îngrozit și a fugit în aceeași noapte, plătind până la 300 de coroane pe o birjă până la Rădăuți”. Aceași situație este consemnată și de Emilian Slușanschi: „Orașul era aproape pustiu. Puțina populație, ce mai rămăsese, se afla încă sub impresia detunăturilor produse de distrugerea podurilor peste Prut”. Cf. Emilian Slușanschi, *Articole, amintiri, mărturii*, ediție îngrijită și notă biografică de Liviu Papuc, studiu introductiv de Ion Agrigoroaiei, Iași, Editura Tipo Moldova, p. 107.

¹⁶³⁹ Emilian Slușanschi, *op. cit.*, p. 112.

¹⁶⁴⁰ Ion Nistor prezenta diferit scena de mai sus: comandantul trupelor ruse s-ar fi prezentat la primarul orașului, de față fiind și mitropolitul Vladimir de Repta. Cf. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357.

¹⁶⁴¹ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 20.

¹⁶⁴² Fred Stambrook arată că Salo Weisselberger a fost deportat de autoritățile țariste în Siberia. Cf. Fred Stambrook, *The Golden Age of the Jews of Bukovina, 1880–1914*, Minneapolis, University of Minnesota, Center for Austrian Studies, 2003, pp. 14–15.

¹⁶⁴³ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 59.

de ore. Au fost luați 23 de cetățeni, ca ostateci, până la plata sumei solicitate¹⁶⁴⁴. Era un gest demonstrativ, prin care generalul rus dorea să arate cât de nedreaptă era măsura similară luată de austrieci asupra orașului Kamenetș Podolsk, scria Teodor Balan¹⁶⁴⁵. Ulterior, cererile comandanților ruși au fost retrase. Administrația militară a orașului Cernăuți a fost condusă de căpitanul Kirilenko și, în 15 septembrie, a fost inaugurată administrația civilă a orașului. În fruntea acesteia a fost numit Simeon Evreinov, Alexei Gerowski era adjunctul acestuia, cunoscut rusofil și Temistocle Bocance, intim al lui Gerowski – primar al Cernăuților¹⁶⁴⁶.

Calea principală de retragere a trupelor austro-ungare a fost valea râului Moldova. În aceste condiții și cu toate măsurile luate de către autoritățile civile și militare au fost numeroase cazurile de trecere frauduloasă a frontierei, iar primii arestați pentru infidelitate au fost bucovinenii de religie ortodoxă. În același timp, avocatul Slușanschi consemna: „Mai amintesc pentru azi că cu brigada [austriacă din Storojineț, n.n.] au fost escortați și opt țărani ruteni din Rarancea împreună cu arendașul Eduard Winiarski, arestați pentru pretinsă înaltă trădare. I-am văzut în convoi. E vorba să fie judecați la Vijnița de tribunalul marțial”¹⁶⁴⁷. În 1 septembrie 1914, Emilian Slușanschi a fost martorul unei scene ce ținea de absurdul războiului: „De la Mihalcea, sat situat lângă Cernăuți, a sosit un transport de «prizonieri». Erau câțiva bărbați, partea cea mai mare însă femei și copii, unii dintre aceștia din urmă chiar la piept, în total 32 de persoane, însoțiți de câțiva polițiști rurali (țărani) din Mihalcea, înarmați cu ciomege și coase. Acești bieți oameni erau țărani «moldoveni» din satul Stroiești, situat în Basarabia, aproape de frontiera austriacă. Mi-au spus că veniseră înainte cu patru săptămâni la Noua Suliță la târg, unde au fost arestați, și de atunci sunt purtați neconținut din sat în sat. Erau, bieții, istoviți de atâta osteneală și foame ce duseseră”¹⁶⁴⁸. Printr-un manifest, colonelul Fischer reamintea populației, în 13 septembrie 1914, că oricine era doar bănuț de „trădare” sau „atitudine dușmănoasă” putea fi împușcat pe loc¹⁶⁴⁹.

În teritoriile ocupate de armatele imperiale ruse au fost impuse reguli specifice stării de război. De pe edificiile publice trebuiau date jos însemnele austriece și trebuia arborat steagul imperial rus. În cazul insultării sau a înlăturării forțate a steagului imperial rus, primarul avea să fie judecat după dreptul marțial și orașul/localitatea urma să fie distrusă. Se interzicea circulația între orele 7 seara și 6 dimineața, contravenienții fiind pasibili de împușcare. Până la orele 7 seara, orașele trebuiau iluminate și toate „răsuflătorile” de pe acoperișuri sau poduri trebuiau astupate. Contravenienții erau amenințați cu amenzi usturătoare (de 10 000 de ruble) sau cu închisoarea. Negustorii trebuiau să țină deschise prăvăliile între 6 dimineața și 6 seara și nu aveau voie să dosească marfa sau să o vândă la un preț mai mare. Era interzisă vânzarea oricărui băuturi alcoolice. Calomnierea ofițerilor, soldaților armatei ruse, răspândirea de știri mincinoase erau aspru pedepsite. De asemenea, aveau să fie spânzurați pe loc cei considerați spioni. Trebuiau predate toate armele de foc, săbiile, iataganele, pumnalele, precum și orice fel de muniții¹⁶⁵⁰. Dispozițiile în vigoare sub austrieci s-au păstrat și sub stăpânirea rușilor, adică „ne-am schimbat stăpânul, nu însă și felul de stăpânire”¹⁶⁵¹. Din scrierile interbelice, din jurnalele contemporanilor aflăm că prezența armatelor ruse pe teritoriul Bucovinei s-a soldat cu mari jafuri și distrugerii materiale¹⁶⁵².

Ca urmare a unei acțiuni a militarilor conduși de maiorul Iaskiewicz, orașul Siret a fost ocupat de trupele austriece aflate în subordinea lui Fischer. Cum rușii nu au acordat o prea mare atenție apărării teritoriului cucerit de ei, la mijlocul lui octombrie 1914, după câteva lupte la Tereblecea, Opișeni și Bărlințe, austriecii au ocupat teritoriul dintre Prut și Siret și au reluat controlul asupra orașului Cernăuți. În 21 octombrie 1914 au constituit un nou Consiliu comunal și și-au sporit efectivele militare. Guvernatorul Bucovinei, revenit la Cernăuți, a lansat chemarea pentru un împrumut de război¹⁶⁵³. În acest timp, mai multe familii din Bucovina au reușit să fugă și „Viena a

¹⁶⁴⁴ Arie Leon Schmelzer, *The Jews in Bukowina (1914–1919) – World War and Russian Occupation*, în *History of the Jews in the Bukowina (Geschichte der Juden in der Bukowina)*, vol. I, edited by Hugo Gold, Tel Aviv, 1958, p. 67.

¹⁶⁴⁵ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 20.

¹⁶⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁴⁷ Emilian Slușanschi, *op. cit.*, p. 110.

¹⁶⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁴⁹ Teodor Balan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina*, p. 64.

¹⁶⁵⁰ Emilian Slușanschi, *op. cit.*, p. 129.

¹⁶⁵¹ *Ibidem*.

¹⁶⁵² Romulus Deladorna, *Bucovina în 1914–1915*, Suceava, Tipografia „Școala română”, 1915.

¹⁶⁵³ Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, p. 22.

fost umplută cu refugiați evrei din Galiția și Bucovina¹⁶⁵⁴. Pentru sprijinirea lor au fost înființate de către autorități tabere în Boemia, Moravia, Silezia, Salzburg, Austria Superioară, Stiria și Carintia. Cu sprijinul unui birou, înființat pentru a acorda asistență celor refugiați, au fost puse la dispoziția acestora resursele de bază. La Viena, un important rol l-a avut organizația sioniștilor condusă de dr. Schwartz Hiller, ajutat de Anita Mueller¹⁶⁵⁵. Atunci au fugit din Cernăuți între 3 000 și 5 000 de evrei. Alți locuitori s-au refugiat la rude și în localități din Bucovina sau din Ardeal mai puțin expuse atacului trupelor țariste. Metodele brutale folosite de trupele țariste, precum incendierea și teroarea, au fost cele care s-au adăugat distrugerilor de bunuri materiale, precum în Noua Suliță, Rarancea, Sadagura, Boian, Mahala, Ostrița și în Cernăuți. Au fost jefuite clădirile care adăposteau instituțiile locale și centrale, școlile, precum și proprietățile evreilor și sinagogile acestora. În Cernăuți, Sinagoga Mare și Templul au fost cruțate datorită intervenției mitropolitului Valdimir Repta, care a acceptat să adăpostească în reședința mitropolitană și 63 de pergamente sacre ale evreilor, pe care le-a returnat după terminarea războiului.

În preambulul unei noi ofensive ce avea drept scop reluarea controlului asupra orașului Cernăuți, generalul Ariutinov i-a cerut lui Iaskiewicz să predea de bună voie orașul. Răspunsul austrieților fiind unul negativ, în 24 noiembrie 1914 rușii trec la atac, bombardând dinspre Sniatyn și Hlișița. Deși au venit în ajutor noi efective militare, respectiv Divizia 54, comandată de generalul Lilienhof, rușii au trecut Ceremușul și au ocupat localitățile Vășcăuți, Carapciu, Voloca și Hlișița. Trupele austriece s-au retras spre Carpați, reușind să-i oprească pe ruși la Mestecăniș, lângă localitatea Iacobeni. În 27 noiembrie 1914, orașul Cernăuți a fost ocupat de armata rusă condusă de colonelul Sekin, înlocuit ulterior de generalul Laurentiev.

A fost reinstaurată administrația condusă de Simeon Evreinov, Alexei Gerowski și Temistocle Bocancea. Orașul Suceava a fost ocupat în 2 ianuarie 1915, la orele 13, de trupele ruse conduse de colonelul Bacunin¹⁶⁵⁶. La intrarea cazacilor în oraș, un grănicer austriac ce sta ascuns într-o pivniță a tras asupra soldaților cazaci, doborând pe unul dintre ei, după care a fugit peste graniță, la Burdujeni, în România. Orașul a fost invadat de cazacii care trăgeau focuri în aer și comandantul rus i-a somat pe suceveni să îl predea pe jandarmul austriac până la orele 18, în caz contrar „amenința că va da foc orașului și îl va bombarda cu tunurile ce erau postate în comuna Șcheia”¹⁶⁵⁷. Orașul Câmpulung Moldovenesc a fost și el ocupat la începutul lui ianuarie 1915; în 6–7 ianuarie 1915, rușii au fost oprți în înaintarea lor, la Iacobeni¹⁶⁵⁸.

Pentru a-i mobiliza pe țărani de pe văile Sucevei, Siretului și Moldovei, Aurel Onciul a lansat un apel destinat „țăranilor români”, în care se arăta că soarta românilor era legată de Austria¹⁶⁵⁹. În ziua de 22 noiembrie 1914, la chemarea lui Aurel Onciul, s-a ținut la Suceava o mare adunare, la care au participat 2 000 de țărani. Aceasta a avut loc în curtea Bisericii „Sf. Gheorghe”, acolo unde se aflase sediul mitropoliei în Suceava. Adunarea era menită să reafirme atașamentul țăranimii române din Bucovina față de Austro-Ungaria și să determine un răspuns pe măsura așteptărilor austrofililor din partea Regatului României. Adresându-se într-o telegramă regelui Ferdinand I al României, cei adunați la Suceava cereau: „Nu vărsa sânge românesc” „și drept aceea nu intra în împărăție, ci mai vârtos poruncește oștirilor M. Tale să lupte alături de oștirile împărătești”¹⁶⁶⁰. Cu același prilej, s-a propus formarea unui corp de voluntari români, menit ca, „în caz de nevoie să ne apere vetrele, femeile, mamele și copiii noștri”¹⁶⁶¹. Se afirma că legionarii români care urmau să facă parte din acest batalion, de n-ar fi trebuit să părăsească satele din care erau recrutați, „în cazul cel mai rău, să

¹⁶⁵⁴ Arie Leon Schmelzer, *op. cit.*, p. 67.

¹⁶⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁶⁵⁶ Erast Diti Tarangul, *Cronica familiilor Tarangul, Țurcan și Bendevschi*, mss, p. 78; S.J.I.A.N., Fond Erast Tarangul. În alte surse se afirmă că ocupația rusă în Suceava a început în 3 ianuarie 1915.

¹⁶⁵⁷ *Ibidem*. Erast Diti Tarangul afirmă că, atunci, colonelul rus a renunțat la insistențele părintelui Mihai Sârbu, care s-a instalat primar după fuga autorităților austriece. Teodor Balan, bazându-se pe informațiile culese din „Neues Wiener Tagblatt”, din 15 februarie 1915, afirmă că primarul orașului Suceava era Epaminonda Voronca și el ar fi reușit să-l înduplece pe comandantul cazacilor să nu recurgă la represalii. Cf. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 24.

¹⁶⁵⁸ Nicolae C. Popescu, *Gura Humorului trepte de istorie (1490–1918)*, Galați, Editura Porto Franco, 1990, pp. 116–117.

¹⁶⁵⁹ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 25.

¹⁶⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶⁶¹ *Ibidem*, p. 26.

păzească la marginea satului”¹⁶⁶². Prin înființarea acestui corp de voluntari români se urmărea, afirma Teodor Balan, să se demonstreze faptul „că Austria stăpânește popoare mulțumite și să îndemne România să intre în război alături de Austria”¹⁶⁶³. Cum voluntari nu s-au prea găsit, jandarmii lui Fischer au fost cei care au „recrutat” oameni din fiecare localitate. Au fost strânși cam 1 500 de luptători din diferite localități. Listele pe care le consultase Teodor Balan consemnau: Berchișești și Corlata – 50 de oameni, Valea Seacă și Capu Câmpului – 100 de „voluntari”, Cacica – 20 de legionari, Solca – 50, Drăgoiești și Măzănăești – 50, Gura-Humorului – 44, Mănăstirea Humorului – 56, Ilișești – 50, Capu Codrului – 103 și Vatra Dornei – 8¹⁶⁶⁴. Corpul de voluntari a fost dus la Câmpulung, aceștia primind câte o armă „Wernld” (o pușcă scoasă din uzul armatei austriece) și o eșarfă cu negru și galben, pe care au purtat-o pe brațul stâng. Voluntarii au depus jurământul de credință în piața orașului și Fischer le-a ținut un discurs patriotic în limba română.

Din aceeași pornire ca și cea a lui Aurel Onciul, Nicolai Wassilko a sprijinit înființarea unui corp de voluntari ruteni. Au fost înscrși bărbați între 24 și 42 de ani din: Marența – 50, Șipote – 54, Putila – 90, Plosca – 73, Rostoki – 100, Serghieni – 82, Lăpușna – 48, Dichteniț – 100 ș.a. Au fost adunați în Seletin, în 20 noiembrie 1914. Acolo li s-au înmănat arme Wernld și banderola negru cu galben. Au depus jurământul și, după un exercițiu militar de zece zile, au fost considerați apți a lupta¹⁶⁶⁵.

În felul acesta batalionul de voluntari români și cel format din ucraineni au intrat în rândul forțelor armate menite să apere Bucovina. Deficiențele de pregătire militară și starea de sănătate precară a unora dintre „voluntari” au făcut ca, la puțin timp după constituirea batalioanelor, aceștia să fie concediați.

Batalionul de voluntari români a fost implicat în luptă, pentru prima dată, în noiembrie 1914, când armata austriacă se retrăgea în Carpați din fața trupelor rusești. Voluntarii ucraineni au acționat la Vijinița, Berhomet, Mihova și Banila Moldovenească. Când rușii au ocupat orașul Suceava, au fost folosiți legionarii români. Primul lor comandant a fost locotenentul Thierberger. În 1 ianuarie 1915, voluntarii români au ocupat localitățile Gura-Humorului, Capu Codrului și Ilișești. O altă companie trebuia să închidă drumul spre Frasin, Frumosu și Argel. În cazul în care ar fi fost atacați de forțe rusești superioare, aceștia trebuiau să se retragă „pe poteci” la Fundul Moldovei și Pojorâta¹⁶⁶⁶. În luptele pe care le-au purtat cu forțele armate ruse, la Mestecăniș, voluntarii români din Bucovina au fost înfrânți. Mulți dintre ei s-au retras în debandadă spre Câmpulung, alții au fost prinși de către ruși și executați, fiind considerați francitirori (soldați care, fără să facă parte din armata regulată, primeau însărcinări în timpul unui război). Un grup dintre ei a încercat să opună rezistență la „Podul Bucătarului”, lângă Câmpulung, însă nu au rezistat și s-au retras spre Pojorâta și Rarău, iar unii au fugit peste hotar, în România¹⁶⁶⁷.

După operațiunile militare din ianuarie 1915, armata austriacă s-a regrupat și refăcut. Comandantul trupelor care acționau în zona Vatra Dornei era generalul Plannzer Baltin, cunoscut ca un bun organizator. Acesta avea în subordine Divizia 54 condusă de generalul Lilienhof (devenită mai târziu „grupul Papp”), cu șeful de Stat Major Daniil Pop (Papp). Acestei divizii i-a fost repartizat și maiorul Victor Rusu, originar din Năsăud, „fire de militar și francitiror”¹⁶⁶⁸, care, folosindu-se de priceperea a 200 de țărani năsăudeni, s-a afirmat glorios în luptele din Bucovina. La divizia Lilienhof au fost atașate și două batalioane de voluntari români și ucraineni. Jandarmii au fost despărțiți de armata operativă și au fost folosiți pentru a menține ordinea și a asigura paza frontierei.

Consemnând importanța pozițiilor din Obcinele Bucovinei, pe care le ocupau austriecii, Constantin Ursachi consemna în cronică sa: „Austriecii aveau poziții admirabile și[-i] zdrobeau pe ruși. Vin trăsuri cu soldați răniți care trec spre Cernăuți și de aici în Rusia. Bubuiturile se auzeau bine, mai ales pe la sărbătorile Iordanului au fost mari lupte la Mestecăniș, Pojorâta, Cărlibaba. Mestecănișul a scăpat pe austriecei de invazia rușilor în Ungaria”¹⁶⁶⁹. În 29 ianuarie 1915 se zvonise

¹⁶⁶² *Ibidem*.

¹⁶⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁶⁵ *Ibidem*, p. 24.

¹⁶⁶⁶ *Ibidem*, pp. 27–28.

¹⁶⁶⁷ *Ibidem*, p. 28.

¹⁶⁶⁸ *Ibidem*, p. 30.

¹⁶⁶⁹ Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 70.

în Rădăuți că rușii au fost înfrânți și în 5 februarie se știa că aceștia se pregăteau de retragere. În 10 februarie 1915 (st.n.) primele trupe austriece au intrat în Rădăuți. În 11 februarie 1915, 500 de soldați husari, dragon și pedestri se aflau în apropierea orașului Rădăuți și Daniil Pop se afla „lojat” la părintele Constantin Ursache, descriindu-i acestuia cum au fost luptele de pe Mestecăniș. În 12 februarie 1915, după ce maiorul Pop a decorat 15 soldați recruți din Regimentul 41 cu medalia de argint, pentru faptele de vitejie de la Mestecăniș, părintele Ursache a văzut un convoi de 500 de trăsură încărcate cu haine, scoarțe din case ș.a., însoțite de femei, copii mici, petrecuți de miliție și husari călări, care erau duși la Rădăuți. Convoitul a trecut mai mult de două ore prin Frătăuții Noi. Erau lipovenii din Fântâna Albă și Climăuți, care nu se „purtaseră loial” și făcuseră servicii rușilor¹⁶⁷⁰. Cunoscând realitatea, părintele Ursachi scria: „Cei mai mulți dintre ei care au făcut servicii rușilor, nu mai sunt în sat, ci, la retragere, s-au dus cu rușii, așa că cei rămași aproape toți erau nevinovați, dară trebuiau să sufere pentru cei fugiți”¹⁶⁷¹. Lipovenii au fost duși la Rădăuți, într-un „lagăr” făcut în ograda Poștei. Acolo au stat câteva zile și apoi au fost duși la curtea marțială de la Vatra Dornei. Cei considerați nevinovați s-au întors abia după o lună¹⁶⁷². Sâmbăta, în 13 februarie 1915, a trecut prin Frătăuții Noi un alt convoi cu călugării și călugărițele de la Fântâna Albă. Duminică, 14 februarie, au urmat același drum cei săraci, care nu aveau trăsură proprii¹⁶⁷³. Mitropolitul lipovenilor de la Fântâna Albă se retrăsese din timp, în Basarabia, împreună cu armatele rusești. În satele evacuate au fost instalați soldați, câte unu la zece case, care trebuiau să păzească avutul celor evacuați. Din condica parohială aflăm că unii ofițeri austrieci ar fi dorit să dea foc satelor Climăuți, Fântâna Albă, Camenca și Volcineț, pentru că îi considerau vinovați pe locuitorii acestora de înfrângerile pe care le suferiseră în 1914, însă Daniil Pop s-a împotrivit. În 18 februarie 1915, armata austriacă a intrat în Cernăuți¹⁶⁷⁴. Guvernul și amplitoaiii au recapat vechile poziții. După cifrele calculate în epocă, în luptele din Bucovina au murit în jur 29 000 de soldați ruși și de aceea, deprimați, rușii cântau la retragere: „Dorna voastră, moartea noastră!”. În martie 1915, au fost trimiși lucrători care i-au îngropat pe rușii morți la Mestecăniș¹⁶⁷⁵. În 12 martie 1915, au fost concentrați bărbații cu vârste cuprinse între 36 și 42 de ani: „Iarăși jale și plâns, iar afară era un viscol de îngropa lumea parcă și văzduhul îi oprea”¹⁶⁷⁶. În 28 martie 1915, bucovinenii au putut auzi clopotele bisericilor, după o lungă perioadă în care acest lucru a fost interzis.

După o perioadă de liniște, rușii au încercat să reocupe teritoriile pierdute, folosindu-se de infanterie. După mai multe nereușite ale rușilor din aprilie 1915, austriecii au început, în 2 mai, o ofensivă puternică pe frontul galițian, ajungând până la Brest-Litovsk. Părintele Constantin Ursache consemna că la această ofensivă austriecii au folosit o putere de foc extraordinară, adică 1 500 de tunuri și 1 000 de vagoane de muniție¹⁶⁷⁷. La mijlocul lui mai 1915, armata rusă a pornit o nouă ofensivă, reușind să treacă Nistrul și să ocupe teritoriul dintre Nistru și Prut. Ajunși în fața orașului Cernăuți, rușii au încercat să cucerească orașul-capitală al Bucovinei. Încercările rușilor de a reveni s-au repetat în mai multe rânduri (28 mai, 16 iunie etc.). După ce armatele austriece, conduse de Daniil Pop, au reușit să reocupe teritoriul din nordul Bucovinei, raportul de forțe s-a păstrat timp de aproape un an de zile¹⁶⁷⁸.

Situația dificilă din Bucovina, care nu mai avea seamăn „de la tătari încoace”, este descrisă de N. Iorga astfel: „De la un capăt la celălalt al Bucovinei au trecut oștile, ale stăpânilor cunoscuți și ale stăpânilor pe care-i adusesse o nouă năvălire. Dacă administrația împăratului de Apus n-o fi făcut alte minuni decât aceea de a mâna copiii la moarte și de a sechestra pentru armată mălaiul cerșit din România, și acum vor fi umblând prin satele sărăcite și lipsite de brațele muncitoare ale bărbaților femei fără nădejde și copii fără sprijin. Pe mulți ani gospodăriile vor rămânea spulberate ori închircite,

¹⁶⁷⁰ Виталий Гайсенюк, „Репрессии австрийских властей против москвофилов Буковины в годы Первой Мировой Войны” („Retaliations of Austrian authorities against moscowphiles in Bukovina during the years of the First World War”), în „Codrul Cosminului”, s.n., anul XX, nr. 2, 2014, pp. 443–462.

¹⁶⁷¹ Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 71.

¹⁶⁷² *Ibidem*.

¹⁶⁷³ *Ibidem*.

¹⁶⁷⁴ *Ibidem*, p. 72.

¹⁶⁷⁵ *Ibidem*, p. 73.

¹⁶⁷⁶ *Ibidem*, p. 73.

¹⁶⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁷⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 33.

iar morții nu se mai întorc și schilozii, povară celorlalți, ar voi să fi rămas alături de frații lor care au murit¹⁶⁷⁹.

În 23 mai 1915, Italia a declarat război Austro-Ungariei și, în 10 iunie, au luat la arme toți bărbații cu vârste cuprinse între 18 și 50 de ani. Starea de spirit a populației era dintre cele mai rele. Prin sate și în orașe se mai vedeau doar bătrânii. În 24 august 1915 au început lucrările de pregătire, credeau contemporanii, pentru eventualitatea că și România ar fi declarat război Austro-Ungariei. Atunci au fost săpate tranșee, acoperite cu scânduri, pământ, porți din lemn și sămă ghimpată, care mergeau de la estul satului Baineț, la Climăuți, Horaț, Costișa, estul Frătăușilor, Horodnic de Sus și Marginea.

În 15 octombrie 1915, Bulgaria a intrat în război alături de Puterile Centrale, iar Grecia se afla în plină dezbatere, deoarece prim-ministrul Eleftherie Venizelos dorea intrarea în război alături de Antanta, iar regele dorea participarea alături de Puterile Centrale. În aceste împrejurări, românii bucovineni credeau că intrarea României în război ar fi avut darul să decidă victoria finală¹⁶⁸⁰.

Până în iunie 1916, rușii au încercat, în mai multe rânduri, să reia teritoriile pierdute în Bucovina și Galiția. Deși a fost o relativă stabilitate a frontului, evenimentele de pe frontul bucovinean arată că, încă în Ajunul Crăciunului din anul 1915, rușii au bombardat intensiv, încât locuitorii au petrecut cu grijă sărbătorile. În 18 și 25 ianuarie 1916, după sărbătorile pe stil vechi ale ortodocșilor, ofensiva rușilor a fost respinsă, în ambele cazuri, la Boian și Zaleszcziki. Până în 20 martie 1916 a fost liniște în Bucovina, când, profitând de venirea primăverii, țarul însuși a preluat comanda pe Frontul de Răsărit și a concentrat impresionante efective militare, pentru a declanșa o puternică ofensivă pe un front de 1 500 de km, de la Boian la Riga. Informațiile istorice pe care le avem la dispoziție arată că pentru această ofensivă au fost folosite 40 de corpuri de armată, tunuri japoneze pentru vasele militare și, deși au spart frontul inițial la Ocna – Zaleszcziki, rușii au fost respinși din nou¹⁶⁸¹.

În 11 iunie 1916, în ziua de Rusalii, părintele C. Ursache consemna faptul că lipovenii din Fântâna Albă și Climăuți erau, din nou, transportați la Rădăuți: „Era primul semn al unei invazii”¹⁶⁸². În după-amiaza aceleiași zile, prin Frătăuții Noi au trecut cirezi imense de vite. Atunci, cirezile de vite ale țăranilor din districtele nordice, precum Cernăuți, au trecut spre Rădăuți, cele din Storojineț au fost trimise spre Straja și Seletin, iar cele din districtul Sucevei au fost trimise spre Gura-Humorului. În aceeași zi de Rusalii, din 1916, a fost pus un tren special pentru cei ce voiau să se refugieze. Mitropolitul, Consistoriul, angajații se retrag spre munți, cu gândul de a ajunge cât mai aproape de Ardeal. Atunci a fost demontată linia ferată până la Hliboca (Adâncata). În ziua de marți, 13 martie 1916, un tren militar cu refugiați a ajuns la Vicov, iar unele trăsuri ale refugiaților au ajuns la Rădăuți. Erau toate semnele unei mari înfrângeri a austriecilor. Sub presiunea evenimentelor, Comisia de asentare (recrutare) din Rădăuți s-a deplasat la Câmpulung și, de acolo, la Doma. Mulți bărbați s-au dus pe jos, pentru a îndeplini ordinele, alții nu s-au prezentat la chemarea acesteia, rămânând în localitățile de baștină¹⁶⁸³.

În perioada premergătoare invaziei rusești din 18 iunie 1916¹⁶⁸⁴, austriecii au aruncat în aer podul de cale ferată de la Prut (14 iunie). În 15 iunie, jandarmii au mobilizat oameni din toate satele, pentru a săpa noi tranșee. De pe 17 și până la 19 iunie 1916, rușii au continuat ofensiva, străpungând frontul la Ocna – Dobronăuți – Toutri. În 19 iunie, orașul Storojineț a fost puternic bombardat de ruși, care au reușit să-i înfrângă pe austrieci la Camenca și să intre, seara, în Storojineț¹⁶⁸⁵. Până la 26 iunie 1916, rușii au pus stăpânire pe localitățile Gura-Humorului și Câmpulung. Pe 29 iunie, rușii au numit o administrație proprie în Rădăuți și primar pe dr. Iliuț. La mijlocul lui iulie 1916, rușii au lărgit ecartamentul căii ferate și, din august, au început a circula trenurile militare spre unitățile din munți¹⁶⁸⁶.

¹⁶⁷⁹ N. Iorga, *Carte de povești din Bucovina*, în „Drum drept”, anul X, nr. 26, 26 iulie 1915, p. 409.

¹⁶⁸⁰ Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 74.

¹⁶⁸¹ *Ibidem*, p. 75.

¹⁶⁸² *Ibidem*.

¹⁶⁸³ *Ibidem*, p. 76.

¹⁶⁸⁴ Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, p. 33.

¹⁶⁸⁵ Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 78.

¹⁶⁸⁶ *Ibidem*, p. 84.

Armata austriacă s-a retras pe aliniamentul cel mai favorabil, Mestecăniș – Cârlibaba și a rămas aici un an și două luni. Era cea de-a treia invazie a rușilor în Bucovina. Pe timpul ocupației rusești, au fost aduse mărfuri din Rusia, lipovenii fiind aceia care au avut de profitat de pe urma acestei situații. Până și ziare au fost aduse din Rusia, nu însă și din România¹⁶⁸⁷. De altfel, în toată această perioadă, soldații ruși și autoritățile de ocupație ruse s-au comportat abuziv, fapt care a dus la numeroase acțiuni consemnate în epocă, inclusiv deportarea în Siberia a indezirabililor.

În august 1916, România a intrat în război de partea Antantei. Pentru realizarea obiectivului său prioritar, și anume înfăptuirea României Întregite, Ion I. C. Brătianu a dus o politică abilă, ce a stârnit reacții dintre cele mai diverse în rândul contemporanilor și de condamnare din partea adversarilor politici. În lucrarea lui D. D. Pătrașcu, *Vinovații, 1916–1918*, apărută în Editura ziarului „Lumina”, în condițiile Păcii de la Buftea–București, când totul părea pierdut pentru Regatul României, privind retrospectiv, acesta scria: „Odată hotărârea luată – să treacă de partea Quadruplei –, d-l Brătianu a început să joace un joc dublu. Acest joc se potrivea cu natura lui: de aceea, i-a fost ușor să-l execute. Cu partizanii Puterilor Centrale el era prieten; cu prietenii [Micii] Înțelegerii, ca adversar al celor dintâi. Regelui Carol îi spunea că România trebuie să facă față angajamentelor sale, iar, după câțva timp, că a rămas în Consiliul de Miniștri singurul partizan al acestei politici. Pe d-l Stere îl trimitea în Ardeal, făcându-l să creadă că vom lua Basarabia, iar altor cunoscuți le declara că vom trece peste Carpați. Pe șefii partidelor din opoziție îi trata conform dorințelor lor: față cu unii era antantist, făcându-le și ziua când vom intra în război, față cu alții era neutral, paralizându-le, astfel, acțiunea lor. În sfârșit, din regele actual a făcut ce a voit: căci, fiind neresponsabil, din punct de vedere constituțional, l-a convins să ia angajamente, pe care el știa sigur că nu le va ține. În sfârșit, simulând și ascunzându-și sentimentele adevărate, ajunsese să se înșele chiar pe dânsul, nemaiștiind care era gândul lui adevărat”¹⁶⁸⁸.

Sunt înșiruite, în rândurile de mai sus, caracteristicile stării dificile în care se găseau România și prim-ministrul român, în vara și etapa următoare anului 1916. Evenimentele militare din 1916, de pe fronturile pe care activa Armata Regală Română, evidențiau slaba pregătire și dotare a acesteia, lipsa de realism a planurilor operaționale, precum și lipsa de loialitate a aliaților din Antanta, din perspectiva angajamentelor militare asumate, în special a Imperiului Țarist.

La revenirea rușilor în Cernăuți, în vara lui 1916, generalul Lecițchi era cel care controla întreg mecanismul militar și administrativ din Bucovina. El a fost urmat de Lighin, care își asuma titlul de „guvernator general al Bucovinei”, fiind ajutat de contele Lambsdorf Galagan. Ambii erau subordonați ierarhic lui Treptov, care era „guvernator general al teritoriilor austriece ocupate”. Până în august 1917, schimbările determinate de Revoluția Rusă au afectat semnificativ administrația, moralul bucovinenilor și resursele materiale și financiare ale acestei provincii. Pe parcursul ocupației, capitala Bucovinei și celelalte așezări au avut administrație rusească, de la prefecți și până la administratorii piețelor, de la Administrația Silvică și până la Inspekția Sanitară, așa cum arăta și Teodor Balan, în lucrarea *Bucovina în Războiul Mondial*¹⁶⁸⁹.

Vestea detronării țarului a fost primită cu bucurie de soldații ruși; spiritul revoluționar s-a manifestat, mai întâi, printr-o disciplină mai laxă, prin insubordonarea față de superiori, refuzul de a mai lupta etc. În aprilie 1917, ofițerii și soldații au depus jurământul față de Republică. Acest lucru s-a petrecut și în Cernăuți cu soldații Armatei a VIII-a, în 23 aprilie, care au jurat pentru Republică. Guvernatorul Lighin a devenit „președateli sovietă”. În acest context, este de menționat că generalul Pisemenski, comandantul orașului Cernăuți, a fost destituit pentru că nu a arborat steagul roșu pe primărie¹⁶⁹⁰.

Ziua de 1 mai 1917 a fost serbată cu deosebit fast de către militarii ruși, iar ucrainenii glorificau întemeierea statului ucrainean¹⁶⁹¹. Teodor Balan arăta că unii funcționari ruși, instalați de guvernul revoluționar, se numeau comisari. Apelativul uzual era „tovarăș”, iar în locul comisariatului poliției țariste a fost instituit „comisar vremennago pravitelsti cernevețcoi gorodscoi voenoi miliții”¹⁶⁹². În

¹⁶⁸⁷ „Și gazete au început a veni din Rusia. Din România, însă, n-a permis guvernul trecerea gazetelor, așa că noi trebuim să analizăm știrile de la front, ca să știm ce se petrece în război”. Cf. Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 86.

¹⁶⁸⁸ D. D. Pătrașcu, *Vinovații, 1916–1918*, București, Editura ziarului „Lumina”, 1918, p. 62.

¹⁶⁸⁹ Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 33–37.

¹⁶⁹⁰ *Ibidem*, p. 36.

¹⁶⁹¹ *Ibidem*.

¹⁶⁹² *Ibidem*, p. 37.

aceiași timp, au fost înființate diverse comitete și soviete ale diviziilor militare sau ale garnizoanei din Cernăuți. Sub influența evenimentelor din Rusia, militarii și unii locuitori slavofoni din provincie au înființat sucursale ale P.S.D.M.R. și ale Partidului Bolșevic. În sprijinul ideilor revoluționare, au fost înființate gazete revoluționare, precum: „Posleadniia izvestia”, „Vestnic armii”, „Izvestia armeiscago comiteta VIII-i armii”, „Izvestia cernovițcago soveta voennih deputatov”. Alexei Gerowski, susținător al țarismului, a înființat și el un ziar: „Ruskii vestnik”. Acesta a apărut în 19 martie 1917 și era destinat soldaților, ofițerilor și funcționarilor ruși, „aflători în mijlocul unei populații vrăjmașe”¹⁶⁹³.

În ciuda încercărilor de resuscitare a interesului militarilor ruși pentru război alături de Antanta, guvernul republican rus a pierdut controlul evenimentelor din țară și de pe front. Armata rusă, aflată sub influența ideilor revoluționare, se dezorganiza. Pe frontul din Bucovina, dezordinea și anarhia existente în armata rusă au afectat și Corpul 29 de Armată, respectiv Divizia 7 Infanterie, al cărei comandant, generalul Zubaroff, a fost omorât cu paturi de pușcă și lovituri de picioare de către soldații săi, în localitatea Șerbăuți, județul Suceava. Motivul care a generat acest act foarte grav a fost acela că ostașii au refuzat să intre în tranșee și reprezentanții lor au cerut generalului Zubaroff „hrană și îmbrăcăminte groasă”¹⁶⁹⁴.

Preotul Constantin Ursache nota că „revoluția a ajuns, în oarecare formă, până la noi. Într-o bună zi, soldații din Rădăuți au spart ușile de la fabrica de spirtoase a lui Rudich, din Rădăuți, au băut spirit și spirit de ars, s-au îmbătat. Din[tr-] o țigară s-a aprins spiritul, a explodat, vreo 30 au murit acolo în flăcări, vreo 80 au fost vulnerați, ceilalți au ieșit prin oraș și, unde întâlneau ofițerii, îi trânteau de pereți. O ceată a apucat spre Frătăuții Vechi, căutând un jandarm, să-l omoare. A scăpat în ieslele vitelor unui șvab, care l-a ascuns. Altă ceată a apucat prin Andrasfalva, Costișa, a trecut pe la noi, cântând, și prin Frătăuții Vechi și înapoi la Rădăuți. Nacialnicul a fugit la Sucevița, la mănăstire, și s-a ascuns acolo. [...] Toți comandanții și[i]-au pus cravată și cordică roșă la mână, căci, care nu avea, era pierdut și omorât”¹⁶⁹⁵. Evenimentele revoluționare din Rusia au fost primite cu mare îngrijorare de către autohtoni: „Noi am intrat acum în mare grijă, căci armata nu mai avea teamă de nime[ni], în Rusia [era] revoluție, comandanții erau aleși și depuși de soldații de rând, care își ziceau tovarăși, disciplină nu mai era; sălbăticiți și încruntați de atâta război erau, așa că ne temeam că nu vom scăpa cu zile și încă, de va fi ciocnire pe aici, ca la invazie, ei s-ar mânia și vor aprinde satele și noi rămânem pierduți”¹⁶⁹⁶. În retragerea lor, rușii au „rechiziționat” din Bucovina, în iulie 1917, bunuri și vite foarte multe. Bande de hoți au cutreierat satele din Bucovina, atacând familiile rămase fără posibilitatea apărării.

După ofensiva lui Kerenski, din luna iulie 1917, armata austro-germană pornește un puternic contraatac, în urma căruia rușii suferă pierderi grele, ca la Ternopol, în 24 iulie 1917. În aceste condiții, armatele țariste se retrag din Galiția și Bucovina. Rămân aici doar militarii ucraineni, care se retrag și ei, la sfârșitul toamnei anului 1918. În apropierea graniței cu România, au fost păstrate garnizoane la Suceava, Arbore, Solca și Gura-Humorului. În partea de sud a Bucovinei se găseau și unele subunități ale armatei române, aflate aici din timpul operațiunilor militare comune, desfășurate împreună cu rușii. Aripa dreaptă a frontului românesc, dinspre Bucovina, era în primejdie atunci când, în sudul Moldovei, la Mărășești și Nămolosa, se desfășura ofensiva militară românească. În aceste condiții, armata austro-germană a reluat ofensiva, atât pentru recuperarea Bucovinei, cât și pentru cucerirea Moldovei. Însă, victoriile românilor la Mărășești, Focșani, Oituz, Cireșoia au oprit ofensiva militară, condusă de generalul von Mackensen¹⁶⁹⁷.

¹⁶⁹³ *Ibidem*, p. 38. Încă de la primul număr, nota Teodor Balan, această publicație a făcut cunoscută istoria Bucovinei în viziune rusească, care, adăugăm noi, ulterior, a fost preluată cu mici modificări de istoriografia sovietică și de succesoarele sale: „Bucovina făcuse parte din secolul al XIII-lea din statul Halici, care se întinse atunci până la Dunăre și Marea Neagră. În urmă, statul Halici este cuprins de poloni, iar partea lui sudică se constituie, la 1342, în statul moldovenesc. Statul polon, instituție de caracter catolic, înăduși afirmarea ideii pravoslavnice, în schimb credința pravoslavnică și naționalitatea rusă găsiră adăpost sigur și plăcut în Moldova. Deși avea majoritatea românească, Moldova cultiva limba rusă și ideea de stat rusă. Astfel, Moldova, timp îndelungat, a fost o stavropighie rusească. Mitropolitul Dosoftei, de origine rusă, este, la fel, autor român și rus”.

¹⁶⁹⁴ Constantin I. Stan, *Regele Ferdinand I „Întregitorul” (1914–1927)*, București, Editura Paideia, 2003, p. 103.

¹⁶⁹⁵ *Ibidem*, p. 88.

¹⁶⁹⁶ *Ibidem*, p. 89.

¹⁶⁹⁷ Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 120.

În 1 august 1917, au început să treacă prin zona Rădăuți, spre Cernăuți, trupele regulate ruse. Tot atunci, în retragere, acestea au aruncat în aer, prin dinamitare, clădirile ridicate de stat¹⁶⁹⁸. În august, alături de trupele austro-ungare, au pătruns în Bucovina și trupe germane din Karpathenkorp, conduse de generalul Conta¹⁶⁹⁹. După 6 august 1917, în urma unor ample operațiuni, trupele Puterilor Centrale au ocupat poziții strategice importante, pe un front ce pornea de la Vama, trecea prin fața orașului Gura-Humorului, prin mijlocul orașului Solca, continua pe linia Arbore – Milișăuți – Satu Mare – Ruda – Tărășeni – Boian și, de acolo, ajungea până la Riga. Satele din preajma frontului au fost evacuate și situația aceasta a durat până în primăvara anului 1918. Atunci au fost afectați locuitorii de la Ruda, Mușenița, Băncești, care au fost evacuați la Vicov¹⁷⁰⁰. Lupte intermitente au mai fost pe întreaga lungime a frontului din Bucovina, precum cea din 8 septembrie 1917, când rușii au pornit ofensiva și au spart frontul între Volovăț, Vadul Vlădichii și Rădăuți, luptă oprită cu greu de austrieci; bătălia de la Ruda, din 25 septembrie 1917; bombardamentul de la Burla, din 2 octombrie 1917, cel din 4 octombrie 1917, de la Rădăuți etc.

În 5 decembrie 1917, au început tratativele pentru încheierea păcii între ruși și austrieci și, în 10 decembrie 1917, a fost încheiat armistițiul și pe frontul românesc. Au urmat Pacea de la Brest-Litovsk și cea de la București, din anul 1918. Armata austriacă a ocupat cea mai mare parte a Ucrainei, nordul Basarabiei și era prezentă pe întreg teritoriul Bucovinei. La încheierea Păcii de la București, România a fost nevoită să evacueze trupele aflate pe teritoriul Bucovinei și, în locul lor, au venit trupele Regimentelor Nr. 29, 33 și 101 ale armatei austriece. În octombrie 1918, nota T. Balan, pe teritoriul Bucovinei se aflau soldații din Regimentul nr. 203, în partea de sud; de la Siret și până la hotarul Galiției erau legionarii ucraineni, comandați de ducele Wilhelm de Habsburg, iar în Cernăuți erau Regimentele 22 și 41¹⁷⁰¹. Așa cum aminteam și mai sus, în partea de sud a Bucovinei, până în 18 martie 1918, s-au aflat și soldați români din subunitățile Batalionului 1 al Regimentului 9 Vânători¹⁷⁰².

Situația militară, dar și dorința de a vedea cu ochii lor situația reală din teren, i-au făcut pe împăratul Germaniei și pe cel al Austriei să inspecteze frontul și trupele din Bucovina. Kaiserul Wilhelm al Germaniei s-a aflat pe toloaca (pe prundul) de la Frătăuții Vechi, în ziua de 27 septembrie 1917. A fost întâmpinat de Statul Major și de Miliție, aflată în haine de gală. Populația civilă n-a fost lăsată să participe la eveniment. În 13 decembrie 1917, pe un ger cumplit, împăratul Carol al Austro-Ungariei s-a aflat la Gălănești¹⁷⁰³. În timpul cât armatele germane s-au aflat în Bucovina, până în luna mai 1918, acestea au strâns sau au cumpărat hrană îndestulătoare. Așa că, atunci când au părăsit Bucovina (începând din 12 decembrie 1917), au luat totul cu ei. Când austriecii au revenit în Bucovina, au găsit câmpurile pustiite și hrana locuitorilor pe sfârșite¹⁷⁰⁴.

Principiile cuprinse în *Declarația* președintelui american W. Wilson, din 9 ianuarie 1918, care se adresa popoarelor și nu statelor, principii conform cărora nu se opera nicio modificare teritorială sau politică fără consimțământul popoarelor interesate, au avut darul să amplifice mișcările de emancipare națională în interiorul imperiilor europene, între care și cel Austro-Ungar¹⁷⁰⁵. Acesta din

¹⁶⁹⁸ Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 93. Preotul Constantin Ureche descrie, în condica parohială, felul în care a salvat clădirile publice din sat (Casa administrației, Casa Administrației Silvice, Casa parohială, școala etc.). După lungi negocieri cu reprezentantul armatei ruse, el reușește să scape de urgia focului majoritatea clădirilor menționate, mai puțin pe cea a administrației locale, pentru „că acolo e mare boierie”, cum spunea artificierul basarabean din armata rusă.

¹⁶⁹⁹ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 42.

¹⁷⁰⁰ Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 101.

¹⁷⁰¹ Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 44–45.

¹⁷⁰² Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 120. Paul Leu arată că unități ale armatei române au intrat în Suceava, în 2 februarie 1918, și au fost nevoite să se retragă în 8 martie 1918. Cf. Paul Leu, „Gr.-Or. K. K. Obergymnasium din Suceava în întâmpinarea unirii Bucovinei cu România”, în „Suceava». Anuarul Complexului Muzeal Bucovina”, anul XXIX–XXX, 2002–2003, p. 186.

¹⁷⁰³ Constantin Ureche, *op. cit.*, pp. 105–106.

¹⁷⁰⁴ *Ibidem*, p. 106.

¹⁷⁰⁵ De menționat că atitudinea președintelui Wilson față de soarta popoarelor europene, în acest caz a celor din Austro-Ungaria, a evoluat continuu. Într-un discurs, ținut în 26 mai 1916, el vorbea despre necesitatea colaborării popoarelor, pentru ca dreptul să devină „zăgaz contra atacurilor izolate de tot felul”, pentru ca o coaliție să nu mai fie contrapusă unei alte coaliții, și că ținta comună a acestora trebuie să fie „drepturile inviolabile ale popoarelor și ale umanității” (Apud Teodor Balan, *op. cit.*, p. 78). Apoi, s-a pronunțat pentru menținerea integrității Austro-Ungariei, pentru ca, în final, să accepte dreptul la autodeterminare. În 27 septembrie 1918, președintele Wilson aprecia că Pacea de la București era „nedreaptă și dezonorantă”, în 19 octombrie recunoștea că naționalitățile din Austro-Ungaria puteau să decidă asupra propriilor destine și, în 5 noiembrie 1918, adresa o notă guvernului român, aflat la Iași, prin care era de acord cu unitatea națiunii române. Cf. Catherine Durandin, *Istoria românilor*, Iași, Editura Institutul European, 1998, p. 169.

urmă, având o situație economică și socială mai grea decât aliatul său, Imperiul German, a acceptat ideea unei păci fără contribuții și compensații, în 3 noiembrie 1918.

Situația Bucovinei i-a preocupat atât pe austrieci, ucraineni și ruși, cât și pe români. Încă din 1907, ucrainenii reclamau pentru ei Galiția și Bucovina. Tot atunci, Ion I. C. Brătianu a început reorientarea politicii externe românești, prin apropierea de puterile care au constituit Antanta. Principalul impediment în calea acestei politici era Imperiul Țarist, care își manifesta intenția de a împiedica constituirea unui puternic regat român. Aceasta i-ar fi năruit planul de a domina asupra popoarelor balcanice și de a stăpâni asupra Constantinopolului¹⁷⁰⁶. De la declanșarea Războiului Mondial și până la intrarea României în conflict, alături de Antantă, diplomația română, condusă de Ion I. C. Brătianu, a urmărit cu tenacitate realizarea obiectivului său prioritar: reunirea tuturor românilor sub sceptrul dinastiei române. Dar, chiar și în condițiile angajamentelor luate, la intrarea României în război, în august 1916, Rusia pregătea încorporarea Bucovinei și includerea României în sfera de interese a Imperiului Țarist¹⁷⁰⁷. În vara anului 1917, în condițiile în care Austria traversa o acută criză alimentară și industria sa avea nevoie de materii prime, după o serie de tatonări pe lângă Germania – nedispusă să cedeze și să încheie pace fără a stăpâni Alsacia și Lorena –, Rusia îi propune Austriei să preia Galiția, drept compensație. La rândul ei, Austria ar fi preluat Lovcenul de la Muntenegru, Serbiei i-ar fi impus o uniune vamală și ar fi luat România, adică Muntenia și Moldova până la Siret. Restul Moldovei avea să-i fie dat Rusiei. Proiectul lui Czernin și al împăratului Carol al Austriei nu a avut darul să-i atragă nici pe cancelarul german Michelis și nici pe Kronprinzul Germaniei.

Încă de la 30 mai 1917, cehii cereau transformarea imperiului în confederație de popoare libere, polonii voiau independența, slovenii, croații și sârbii doreau un stat al lor, iar ucrainenii revendicau Galiția. În 1917, aceștia din urmă reiterează proiectul de stat care ar fi cuprins Haliciul, Podolia, Volinia și Cholm. În 12 iunie 1917, deputatul Romanczuk cerea cuprinderea Bucovinei septentrionale și a Galiției orientale într-un stat ucrainean. Nicolai Wassilko voia și el, cam în aceeași perioadă, constituirea unui stat sub oblăduire austriacă, care ar fi trebuit să cuprindă Bucovina integrală¹⁷⁰⁸. Cum proiectul politic național al polonilor era în curs de înfăptuire, posibila protecție a austrieicilor asupra Ucrainei era în pericol.

La Brest-Litovsk, cererile delegației rusești nu au fost luate în seamă de Czernin. Tratatul ministrului de Externe al Austro-Ungariei au continuat, însă, cu delegația ucraineană¹⁷⁰⁹, care și-a restrâns cererile la o provincie autonomă a Galiției Orientale și a Bucovinei. În compensație, ucrainenii aveau să înceapă imediat exportul de cereale spre Austria. Situația aceasta a fost consacrată, în principiu, și de Consiliul de Miniștri al Austriei, din 22 ianuarie 1918, prezidat de împăratul Carol¹⁷¹⁰. În anexele secrete ale păcii, se preciza că austrieicii se obligau să treacă prin Parlament, până în 15 iulie 1918, proiectul de constituire a unei „provincii ucrainene”¹⁷¹¹. Cum acest proiect politic afecta grav dorințele polonezilor, guvernul Seidler a căzut. În locul lui a fost adus un guvern mai concesiv față de polonezi, condus de cancelarul Hussarek. În aceste condiții, cei cinci parlamentari români de la Viena, aflați, cum scria T. Balan, în două organizații politice, aveau să se pronunțe, mai întâi, prin vocea lui Isopescu-Grecul, care sublinia că „stăm pe punctul de vedere al Bucovinei nedezmembrate”¹⁷¹². În 4 octombrie 1918, același Isopescu-Grecul afirma: „Și noi, cei patru milioane de români din Monarhia Austro-Ungară, cerem autonomia noastră în cadrul Austriei”. Deputatul Gheorghe Sârbu îl completa: „Toți românii Monarhiei Austro-Ungare cer să fie uniți într-o provincie națională autonomă”¹⁷¹³. În acest context, deputatul român Aurel Onciul, austrofil convins,

¹⁷⁰⁶ Ion Varta, *Bătălia pentru Bucovina în ajunul Unirii cu România (1913–1917). Documente inedite din arhivele din Federația Rusă și Republica Moldova*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2008, pp. 191–199.

¹⁷⁰⁷ *Ibidem*, p. 7. „Rusia creștină, ca apărătoare a popoarelor creștine din Peninsula Balcanică, dispune de dreptul absolut de a primi întreaga Bucovină”.

¹⁷⁰⁸ Vlad Gafița, *Iancu Flondor (1865–1924) și mișcarea națională a românilor din Bucovina*, Iași, Editura Junimea, 2008, pp. 261–273.

¹⁷⁰⁹ Pe delegații ucraineni participanți la tratative, reprezentanții Rusiei îi considerau „delegați fără țară”, care posedau doar camerele de hotel. Apud Teodor Balan, *op. cit.*, p. 44.

¹⁷¹⁰ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 81.

¹⁷¹¹ *Ibidem*, p. 82.

¹⁷¹² *Ibidem*, p. 83.

¹⁷¹³ *Ibidem*, p. 84.

și-a susținut cu tenacitate ideea că, pentru români și România, „singura salvare este Austria”¹⁷¹⁴, cerând chiar întregirea națională în cadrul Monarhiei Habsburgice. Pentru aceasta, el s-a servit de orice mijloace pe care le avea la îndemână.

Încercând să salveze monarhia de la disoluție, împăratul Carol de Habsburg a lansat *Manifestul „Către popoarele mele credincioase”*, în ziua de 3/16 octombrie 1918¹⁷¹⁵. Acesta a avut un efect devastator, toate națiunile din imperiu l-au repudiat, fiecare dintre ele urmărind propriul proiect politic național-identitar. Reamintim că *Manifestul* lui Carol al IV-lea, așa cum avea să fie explicat și de pozițiile ulterioare ale primului-ministru Hussarek și ale altor oficiali austrieci, se referea la statele austriac, maghiar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean și nu avea în vedere, în nici un caz, și situația celor șase milioane de români din imperiu. Transilvania avea să rămână Ungariei, împreună cu o parte din Banat, cealaltă parte a Banatului trebuia să revină Iugoslaviei și Bucovina avea să fie dată Ucrainei vestice¹⁷¹⁶. Ca reacție, în 17 octombrie 1918, românii din Viena constituie Consiliul Național Român, al cărui președinte a fost Constantin Isopescu-Grecul. Acesta s-a prezentat în audiență la împărat, în 18 octombrie 1918, și a arătat că deputații români „refuză menținerea Transilvaniei în cadrul Ungariei și a Bucovinei în cadrul Ucrainei”¹⁷¹⁷. Această schimbare de atitudine a parlamentarilor români din Bucovina era „târzie și amară”, crede Pavel Țugui, și ea avea darul să îi alăture „demersurilor politice românești de amploare din marile metropole europene și S.U.A.”¹⁷¹⁸.

În 22 octombrie 1918, cei cinci deputați români din Parlamentul de la Viena, reprezentând Bucovina, și-au prezentat poziția, impulsionați fiind de atitudinea împăratului și a cercurilor oficiale din capitala imperiului față de români. Deputatul Isopescu-Grecul, susținând dreptul la „autodeterminare și independență” al românilor din Austria și Ungaria, încheia discursul intonând prima strofă din cântecul „Deșteaptă-te, române!”¹⁷¹⁹.

Deputatul socialist George Grigorovici, afirmând dorința de unire a românilor, considera că, oricare soluție ar fi fost adoptată, viabile ar fi fost: fie unirea Regatului Român și a provinciilor locuite de români cu Austria într-un stat federalist, fie unirea românilor din Monarhia Dualistă cu Regatul Român. În mod deosebit, ne reține atenția sublinierea făcută de George Grigorovici, și anume, aceea că Bucovina trebuia restituită patriei de la care fusese smulsă sau „cumpărată”, contrar oricărui drept al ginților, și că „din țară românească ce a fost, Bucovina, pe cale artificială, a devenit țară poliglotă”¹⁷²⁰. Din aceeași declarație a deputatului Grigorovici în Parlamentul de la Viena, publicată de „Glasul Bucovinei”, în nr. 4 din 1 noiembrie 1918, reproducem următoarele: „În cele 14 puncte, enunțate de Wilson, se găsesc alături două idei: autonomia popoarelor subjugate și restituirea țărilor răpite [...]. În cadrele acestea și în baza acestei concepții trebuie procedat, se înțelege, și cu Bucovina, ca și cu Alsacia și Lorena [...]. În felul acesta și în baza acestei idei ar trebui să se întoarcă la țaramură și Bucovina întreagă, care a fost despărțită de România într-un mod detestabil din punct de

¹⁷¹⁴ *Ibidem*, pp. 84–85.

¹⁷¹⁵ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 1, 22 octombrie 1918, p. 5. Pentru că în istoriografie există discuții dacă *Manifestul* împăratului Carol al IV-lea se referea la Austria, ca federație ce trebuia să cuprindă state autonome, reproducem următorul pasaj: „Austria va deveni, în sensul dorinței popoarelor ei, un stat federativ, în care fiecare popor să formeze o comunitate de stat proprie, în cuprinsul teritoriului său. Acesta nu prejudiciază întru nimica împreunarea [înurilor] polone ale Austriei cu statul independent polon. Orașul Triest, cu împrejurimile lui, primește, în conformitate cu dorința populației sale, o poziție deosebită. Această nouă alcătuire, prin care integritatea țărilor Coroanei sfinte a Ungariei nu se atinge deloc, va trebui să asigure fiecărui stat național independența sa. [...] Cât timp reorganizarea aceasta nu va fi împlinită pe calea legilor, rămân nealterate instituțiile actuale, spre apărarea intereselor obștești. Guvernul actual e însărcinat să facă imediat toate lucrările pregătitoare spre clădirea noii Austrii. Către popoarele mele, pe al căror drept suveran de liberă dispoziție se va întemeia noul stat, se îndreaptă chemarea mea, să conlucreze sfaturile naționale – compuse din deputații din Parlament ai fiecărei națiuni – care să reprezinte interesele naționale unul față de altul, precum și față de guvernul meu. Deie Dumnezeu ca patria noastră, întărită prin concordia între națiunile care o compun, să iasă din vijeliile acestui război ca o ligă de popoare libere!”

¹⁷¹⁶ Pavel Țugui, *Primul Război Mondial și reînregirea României: năzuințe, fapte, idei*, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 60.

¹⁷¹⁷ *Ibidem*, p. 61.

¹⁷¹⁸ *Ibidem*.

¹⁷¹⁹ Vlad Gafița afirmă că „trebuie să recunoaștem că decizia de federalizare a imperiului a fost receptată cu oarecare satisfacție de către o parte a deputaților bucovineni de la Viena. În 22 octombrie, Constantin Isopescu-Grecul propunea în ședința Camerei constituirea unui stat românesc, care să cuprindă Bucovina și Transilvania. Ideea nu a fost agreată deloc de deputatul socialist George Grigorovici, care, urmând la cuvânt, a manifestat o atitudine patriotică, cerând alipirea Bucovinei la România”. Cf. Vlad Gafița, *op. cit.*, p. 265.

¹⁷²⁰ Apud Teodor Balan, *op. cit.*, p. 91.

vedere al dreptului internațional”¹⁷²¹. În aceeași zi, în numele germanilor din Bucovina, a vorbit deputatul Keschmann, care a arătat că aceștia doresc „să împartă soarta românilor”. Nicolai Wassilko, în numele ucrainenilor, a cerut organizarea unui plebiscit.

Activitatea românilor bucovineni, îndeobște bine cunoscută, atât în Monarhia Dualistă, cât și în Regatul Român, Basarabia sau Bucovina, s-a circumscris unor rapide schimbări de situație, determinate de prăbușirea marilor imperii și afirmarea națiunilor. În treacăt, menționăm constituirea Secției Militare a Consiliului Național Român de la Viena, înființarea Senatului Central al Ofițerilor și Soldaților Români și apariția ziarului „Timpul nou”, publicație a soldaților români și organ al Senatului Central al Ofițerilor și Soldaților Români de la Viena, înființarea Legiunilor române de la Praga, din Italia și din Rusia, activitatea exilului românesc din Franța, Italia și S.U.A. etc.

Căderea frontierelor Dublei Monarhii și situația extrem de complicată a națiunilor care formaseră imperiul, la sfârșitul lui octombrie și începutul lui noiembrie 1918, a îngreunat legătura membrilor Consiliului Național Român de la Viena cu orașul Cernăuți. Totuși, Isopescu-Grecul a reușit să comunice telegrafic cu liderii mișcării naționale a românilor de la Cernăuți, încât s-a putut face o raliere a deputaților bucovineni din Viena cu acțiunile românilor bucovineni de la Cernăuți¹⁷²² – era de părere Teodor Balan. Aceștia au fost cuprinși în Consiliul Național (este vorba de Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici, care, fiind împiedicați de evenimentele din teritoriile poloneze, hotărâsc să se întoarcă la Viena, amândoi aderând la moțiunile adoptate, în 4 noiembrie 1918, printr-un curier trimis la Alexandru Hurmuzaki¹⁷²³). În Bucovina, din cauza evenimentelor, unii primari din partea de sud a Bucovinei au cerut sprijinul autorităților militare române. Astfel, în 23 octombrie 1918, ca urmare a hotărârii Consiliului Comunal Gura-Humorului și a primarului Titus Winzinger, o delegație s-a prezentat la Comandamentul Militar din Fălticeni, cerând sprijin în acțiunea de unire a Bucovinei cu România. Delegația a fost condusă de țăranul Gheorghe a lui Pricop Netea¹⁷²⁴. Apeluri pentru a trimite sprijin militar au mai fost primite din Ițcani și Suceava. Ca urmare, prim-ministrul Alexandru Marghiloman a dispus, în 5 noiembrie 1918, intervenția unor detașamente de jandarmi și de cavalerie¹⁷²⁵.

În 12 octombrie 1918, în condițiile căderii Imperiului Austro-Ungar, un număr mare de intelectuali români s-a reunit în casa lui Isidor Bodea (medic, directorul Spitalului de Copii din Cernăuți), în frunte cu Sextil Pușcariu. Discutându-se situația politică din imperiu, aceștia ajung la concluzia că trebuie să se organizeze, „pentru a întâmpina evenimentele politice care se întrezăreau”¹⁷²⁶. Tot atunci, s-a hotărât înființarea unui ziar românesc, denumit „Glasul Bucovinei”, de către Vasile Bodnărescu, care avea să fie condus de Sextil Pușcariu. În numărul 2, din 25 octombrie 1918, a fost publicată convocarea deputaților bucovineni din Parlamentul vienez și din Dieta Bucovinei, a primarilor și reprezentanților tuturor stărilor sociale din sate și orașe¹⁷²⁷.

În articolul „Dumnezeu s-o ierte!”, redacția „Glasului Bucovinei” face un inventar al stărilor de lucruri, care îi aduseseră pe românii bucovineni la ideea despărțirii de Austria. Dintre acestea, enumerăm: „mijloacele diplomatice atât de imorale, spre a spori hotarele unui vechi și glorios imperiu”; în anul 1775, ajunși sub stăpânirea austriacă, moldovenilor „li s-au dat asigurări liniștitoare că vor putea trăi în deplină libertate, că nu li se va crea o situație inferioară față de ceilalți cetățeni ai Monarhiei, că în țara aceasta nu se va admite nicio schimbare în detrimentul vieții culturale și naționale” – drept pentru care, moldovenii s-au străduit să devină buni patrioți austrieci, iar țara a fost

¹⁷²¹ „Glasul Bucovinei”, anul 1, nr. 4, 1 noiembrie 1918. pp. 50–51.

¹⁷²² „Glasul Bucovinei” consemnează, la rubrica „Ultima oră”, următoarele: „În momentul de față, când încheiem foaia, sosește din Viena, la adresa d-lui baron Alexandru Hurmuzachi, următoarea telegramă din Viena, cu data de 27 oct.: «Fiind nevoiți să rămânem în Viena, vă rugăm să dați cetire următorului salut al nostru către adunare: În ajunul unui viitor mai fericit al neamului nostru, salutăm cu căldură manifestarea de astăzi, dorind din toată inima împlinirea năzuințelor noastre. Simionovici, Isopescu!»”. Cf. „Glasul Bucovinei”, anul 1, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 48.

¹⁷²³ Radu Economu, *Unirea Bucovinei*, București, Editura Fundației Culturale, 1994, p. 9.

¹⁷²⁴ Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 123.

¹⁷²⁵ Radu Economu, *op. cit.*, p. 15.

¹⁷²⁶ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 96.

¹⁷²⁷ „Glasul Bucovinei”, anul 1, nr. 2, 25 octombrie 1918, p. 17. Textul convocării era următorul: „Reprezentanții partidelor politice române din Bucovina s-au întrunit zilele trecute la Cernăuți și au hotărât să convoace pe ziua de duminică, 27 I. e., orele 3 p. m., în Palatul Național, o adunare la care vor participa deputații români din Parlament, foștii deputați din Dietă și primarii români din întreaga țară. La adunarea aceasta vor lua parte și ceilalți intelectuali români, după ce vor fi ridicat biletele de legitimație [de] la Dimitrie Bucevschi, la Societatea Tipografică (Palatul Național). Adunarea se ține în baza paragrafului 2 al Legii de întruniri, deci invitarea-legitimație trebuie prezentată la intrare”.

schimbată în defavoarea lor, în timp ce ei au „încetat, din capul locului, de a [mai] fi stăpânii țării”, pentru că „administrația a încăput pe mâini străine”; „cu onoruri au fost înzestrați, dintre noi, doar cei slabi de înger, renegarea și lipsa de dragoste de neam în rândurile noastre, care deformează caracterele, trecând, de obicei, în ochii ocârmuitorilor, d[r]e[j]p[t] o mare virtute”; li s-a luat dreptul de a „întocmi Biserica noastră după placul nostru, Congresul ei a fost dizolvat încă înainte de a-și începe activitatea, episcopii ei au fost siliți, tot mai mult, a se supune dictatului guvernului; cu averea noastră bisericească guvernul gospodărește cum vrea. Noi am ajuns străini în Biserica strămoșilor noștri, care, astăzi, românească nu mai este”; „părerea noastră nu ne-am putut-o rosti niciodată cu toată hotărârea, căci, de cele mai multe ori, n-am putut alege deputat pe cine n-a fost ocrotit de baioneta jandarmului străin”; „românului nu-i este îngăduit să-și facă în școală toată instrucția în limba maternă, acesta [fiind] un privilegiu al concetățeanului german, polon, ceh sau italian, inadmisibil, până acum, pentru românul bucovinean”¹⁷²⁸.

În același număr al periodicului „Glasul Bucovinei”, a fost publicat și *Apelul răzeșimii*, prin care se „protestează cu toată energia contra oricărei înstrăinări a pământului strămoșesc”. Acest document aducea în discuție procesul de deznaționalizare a satelor românești dintre Prut și Nistru și era menit să se opună proiectului unui stat ucrainean, care ar fi trebuit să cuprindă partea septentrională a Bucovinei. Apelul cerea ca românii bucovineni să își hotărască soarta împreună cu frații din Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat, considerând că, odată ce hotarul cu Galiția ar fi fost închis, sporirea ucrainenilor în Bucovina ar fi încetat¹⁷²⁹.

În 27 octombrie 1918, la orele 15.20, sub conducerea lui Dionisie Bejan, s-a deschis Adunarea Națională, la care au participat 300–400 de persoane, în Palatul Național al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Președinte al Adunării Naționale a fost ales Iancu Flondor. Dori Popovici a propus Adunării Naționale și aceasta a votat în unanimitate următoarele moțiuni: „I. Reprezentanții poporului român din Bucovina, întruniți astăzi, în ziua de 27 octombrie 1918, în capitala Bucovinei, se declară, în puterea suveranității naționale, Constituanta a acestei țări; II. Constituanta hotărăște unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent și va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria; III. Spre a conduce poporul român din Bucovina și a-i apăra drepturile și spre a stabili o legătură strânsă cu toți românii, Constituanta instituie un Consiliu Național de 50 de membri; IV. Constituanta respinge cu hotărâre orice încercare, care ar ținti la știrbirea Bucovinei, dorește, însă, să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare”¹⁷³⁰.

Consiliul Național l-a avut la conducere pe Dionisie Bejan, în calitate de președinte, și a instituit Comitetul executiv (guvernul Bucovinei), în frunte cu Iancu Flondor¹⁷³¹. Guvernul era compus din 14 secretari de stat. Au fost aleși, în lipsă, Alexandru Hurmuzaki și Aurel Onciu (ambii se aflau la Cernăuți) – primul considerând că, prin participarea sa, l-ar fi trădat pe împărat (era mareșal al Țării) și al doilea crezând că viitorul Bucovinei era cel preconizat de imperiali și anume, o înțelegere cu ucrainenii. Tot în lipsă au fost aleși și Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici, aflați la Viena în condițiile precizate mai sus.

În timpul cât se desfășura Adunarea Națională, s-au strâns în jur de 1 000 de bucovineni, care s-au deplasat pe străzile orașului Cernăuți cântând cântece naționale, oprindu-se în fața Palatului guvernatorului și a Primăriei orașului, unde s-a desfășurat steagul tricolor. Când în fereastra Palatului Național a fost arborat tricolorul, Dionisie Bejan a afirmat: „Acum slobozește, Doamne, pe robul Tău, căci îmi văzură ochii mântuirea neamului”¹⁷³².

Prima ședință a Consiliului Național s-a ținut în după-amiaza aceleiași zile. Au fost dezbătute chestiuni precum: raporturile cu autoritățile austriece, constituirea Secțiilor de Aprovizionare și

¹⁷²⁸ *Ibidem*, pp. 18–19.

¹⁷²⁹ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 2, 25 octombrie 1918, p. 22.

¹⁷³⁰ *Idem*, nr. 3, 29 octombrie 1918, pp. 35–36.

¹⁷³¹ *Ibidem*. Cu această ocazie Iancu Flondor a ținut următorul discurs: „Domnilor, o iobăgie de aproape un secol și jumătate, pe cât de dureroasă pe atât de rușinoasă, e pe sfârșite. Poporul român din Bucovina e pe cale a șterge și a lepăda lanțul care i-a ferecat sufletul. Liberi, în puterea suveranității noastre, d-voastră veți hotărî, astăzi, ce veți afla de bine pentru un viitor fericit și falcic al neamului românesc din Bucovina. Dară, să nu uităm, domnilor, că acest moment înălțător s-a născut din suferințe grele și adâncă jale și e sîlțit cu sângele abundent al eroilor noștri. Vă provoc să vă sculați în picioare, ca semn de juruință că nu-i vom uita niciodată și că ne vom arăta totdeauna demni de sacrificiul lor. Închei cu rugămintea fierbinte: Deie Dumnezeu ca momentul acesta mare și acelea care vor urma să aștepte în rândurile noastre numai suflete mari!”

¹⁷³² „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 37.

Administrativă, alcătuirea delegației ce urma să se deplaseze la guvernator¹⁷³³ etc. În aceeași zi, reprezentanții germanilor din Bucovina, adunați sub conducerea lui Alfred Kohlruess, au adoptat, în unanimitate, o moțiune prin care se pronunțau fie pentru păstrarea „cadrelor vechi ale țării acesteia”, fie să urmeze „împreunarea cu Ardealul și Banatul”, alături de români¹⁷³⁴. Hotărârile Constituantei au fost aduse la cunoștința guvernatorului Etdorf a doua zi, pe 28 octombrie 1918, de o delegație compusă din Iancu Flondor, Gheorghe Sârbu și Dori Popovici.

Delegația românilor bucovineni i-a cerut lui Etdorf să predea puterea, să ordone retragerea românilor din armata imperială și aducerea lor acasă. Etdorf a căutat să poarte discuțiile cu delegația românilor în spiritul *Manifestului* imperial și a fost interesat de posibila intervenție a unei armate străine (română!) în Bucovina, refuzând oferta lui Sârbu de a se ocupa de aprovizionarea populației. Iancu Flondor a cerut ca, până la venirea trupelor române, jandarmii austrieci să ocrotească Consiliul Național Român. Așteptând alte evenimente, pentru a acționa, guvernatorul Etdorf a informat guvernul central și a propus evacuarea funcționarilor la Stanislav. Cum se aștepta rezultatul întrevederii delegației Consiliului Național Român cu Etdorf, următoarea ședință a fost planificată pe 28 octombrie 1918, însă, din cauza evenimentelor din Bucovina, ea a fost ținută abia în 12 noiembrie 1918¹⁷³⁵. Evenimentele din Cernăuți au constrâns membrii Consiliului Național Român să treacă în clandestinitate.

Consiliul Național Român a trimis la Iași, în 2 noiembrie 1918, la Ministerul Afacerilor Externe, condus atunci de C. C. Arion, o copie a textului moțiunilor adoptate la Cernăuți. În misiunea sa la Iași, Vasile Bodnărescu era însoțit de deputatul Nicu Gherghel. Bodnărescu a fost acreditat ca agent diplomatic pe lângă guvernul român. Toate acestea se petreceau în condițiile în care Puterile Centrale nu erau învinse și la conducerea României era un guvern pro-german, care se afla sub efectele Tratatului de la București. Activitatea Consiliului Național al românilor a fost mult îngreunată de Ucraina Națională Rada, formată la Lemberg, de acțiunea legionarilor ucraineni, conduși de arhiducele Wilhelm, care își luase numele de Wasył Weschywan, zis cneaz Stefanovici și de autoritățile austriece din provincie, care s-au menținut la putere mai mult decât în alte provincii ale fostului imperiu. În 2 noiembrie 1918, legionarii ucraineni au ocupat cazărmile și, în noaptea de 2 spre 3, au devastat magazinele statului și pe cele particulare din Cernăuți, au produs pagube unor clădiri și instituții, timp în care s-au înregistrat un mort și 30 de răniți grav, iar mai mulți civili au fost răniți ușor. Guvernatorul Etdorf pierduse controlul asupra orașului Cernăuți, din cauza anarhiei provocate de trupele de haidamaci.

Tot atunci, Etdorf s-a întâlnit cu deputații Alexandru Hurmuzaki, Aurel Onciul și George Grigorovici, alături de reprezentanții Radei Ucrainene din Cernăuți. Fostul mareșal al Bucovinei, Alexandru Hurmuzaki și George Grigorovici au propus ca Etdorf să își exercite puterea până la încheierea păcii, împreună cu un consiliu format din reprezentanții etniilor din Bucovina. Aurel Onciul era de părere să preia puterea împreună cu ucrainenii. În aceste condiții, Iancu Flondor l-a trimis la Iași pe Vasile Bodnărescu, cu misiunea de a obține sprijinul militar al guvernului român. Ca măsură de siguranță, în ziua de 5 noiembrie 1918 (st.n.), Iancu Flondor a trimis și o telegramă adresată lui Averescu, cu același conținut. Datorită absenței acestuia din Iași, telegrama a ajuns la prim-ministrul Marghiloman, prin intermediul lui Sever Zotta, cumnatul său, care era director al Arhivelor Statului din Iași¹⁷³⁶. Însă, la data la care telegrama a fost primită de Marghiloman, ordinul de intrare a trupelor române în Bucovina fusese dat. Guvernul condus de generalul Constantin Coandă, instaurat în 24 octombrie/6 noiembrie 1918, a continuat politica guvernului Marghiloman, fiind de acord cu intrarea trupelor române în Bucovina¹⁷³⁷. Despre acțiunile lui Marghiloman a fost informat și regele Ferdinand.

În 3 noiembrie 1918, Adunarea Națională a Ucrainenilor a contestat hotărârile Consiliului Național al Românilor, iar Aurel Onciul, fără acordul Consiliului Național Român, a convocat o adunare națională la care nu s-a prezentat nimeni, fapt care arăta că românii se desolidarizaseră de

¹⁷³³ Radu Economu, *op. cit.*, p. 10.

¹⁷³⁴ *Ibidem*, p. 48.

¹⁷³⁵ Radu Economu, *op. cit.*, p. 10.

¹⁷³⁶ *Ibidem*, p. 15.

¹⁷³⁷ Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 68. Referitor la același aspect, Teodor Balan comenta caustic: „Marghiloman, ministrul președinte român, nu s-a putut hotărî să trimită armata română în Bucovina”. Cf. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 98. Afirmăția îl nedreptățește pe prim-ministrul român, pentru că evoluțiile politice ulterioare nu favorizează această poziție.

acțiunile sale. Aceasta se întâmpla în ziua în care, la Padova, Austro-Ungaria semna armistițiul cu Puterile Aliate și Asociate și la Budapesta se forma un nou guvern, care declara independența Ungariei față de Austria și ieșirea din alianța militară cu Germania. În aceeași zi, în capitala Bucovinei s-au ținut trei adunări ale Consiliului Național Ucrainean din Lemberg, la care au luat parte 7–8 000 de participanți¹⁷³⁸.

În 4 noiembrie 1918, Iancu Flondor a fost chemat de către Etdorf. Inițial, Flondor a refuzat, argumentând că nu primise răspuns la cererile românilor din 28 octombrie 1918. Totuși, cei doi s-au întâlnit în casa lui Alexandru Hurmuzaki¹⁷³⁹, în prezența lui Aurel Țurcanu și I. V. Stârcea. Etdorf a insistat ca românii să se înțeleagă cu ucrainenii, conform următorului plan: partea Bucovinei până la Prut ar fi trebuit să fie stăpânită de ucraineni, românii urmând să stăpânească partea de sud a provinciei, până la Siret, iar teritoriul cuprins între Siret și Prut ar fi trebuit să fie supus unui condominiu. Iancu Flondor a refuzat propunerile lui Etdorf și a anunțat că a cerut protecția guvernului român¹⁷⁴⁰. În aceste condiții, guvernatorul Bucovinei a anunțat că va rămâne la Cernăuți până la intrarea trupelor Antantei.

Plecat de la Cernăuți, în ziua de 2 noiembrie 1918, Vasile Bodnărescu a fost primit în ziua următoare de autoritățile vremii, de unii oameni politici și, în 4 noiembrie 1918, de prim-ministrul Alexandru Marghiloman. În aceeași zi, delegația de bucovineni, între care se afla și Vasile Bodnărescu, s-a întâlnit și cu Regina Maria. Aceasta consemna în jurnalul ei că a avut o conversație de 20 de minute cu aceștia și își exprima bucuria că, în sfârșit, bucovinenii se apropiiau de România, adăugând că, „după atâtea suferințe, bucuria ne e sobră”¹⁷⁴¹. Impresionată de frumusețea discursului bucovinenilor, semnat de Sextil Pușcariu și Vasile Bodnărescu, Regina Maria atașa la jurnalul său cele rostite cu această ocazie: „Doamnă, de dincolo de stâlpii vopsiți cu galben și cu negru, din țara suferințelor, de mult căutau cu dor priviri înlăcrămate spre Țara fericită, pe a[!] cărei tron stătea Regina Maria, alinătoare durerilor. Azi, când acești stâlpi nu sunt împlântați în inima Moldovei, Bucovina ne trimite să Vă spunem cât de adânci sunt sentimentele ei de recunoștință și cât de mare e fericirea ei, de a se ști ocrotită de cea mai bună maică, ce a stat vreodată pe Tronul unei țări. Să ne trăiești, Măria Ta!”¹⁷⁴².

Apoi, Vasile Bodnărescu a plecat la Cernăuți, spre a-l informa pe Flondor, și a revenit la Iași, pentru a participa, în 6 noiembrie 1918, în calitate de atașat diplomatic al Consiliului Național Român din Bucovina, la ședința Consiliului de Miniștri, de data aceasta condus de generalul C. Coandă. În această calitate, el a informat guvernul român despre situația din Bucovina. Ulterior, Vasile Bodnărescu a fost primit de ministrul de Interne, Artur Văitoianu și de Șeful Marelui Stat Major, generalul Cristescu. Dacă, la început, guvernul român a fost mai circumspect, fiind de acord să dea sprijin doar pentru echiparea Jandarmeriei și pentru Garda Națională din Bucovina – așa cum afirmase Al. Marghiloman în 6 noiembrie 1918 a fost dat ordinul de mobilizare a Diviziei a VIII-a, condusă de Iacob Zadik, care a înaintat, mai târziu, până la Cernăuți, în 11 noiembrie 1918¹⁷⁴³. În lucrarea *Note politice*, prim-ministrul Marghiloman nota faptul că nu putea intra în Bucovina la chemarea Consiliului Național Român, pentru că aceasta ar fi însemnat violarea normelor de drept internațional, având în vedere că România, condusă de un guvern conservator, se afla sub efectele Tratatului de la București și că Bucovina se afla sub administrarea guvernului de la Viena: „Armata română n-ar putea interveni, decât dacă ar fi chemată să ajute la reprimarea unei revoluții”¹⁷⁴⁴. Legat de același subiect, se cuvine să menționăm și faptul că Marghiloman îl informase pe ambasadorul Austriei în România, contele Demblin, că România urma să trimită trupe la chemarea populației din Bucovina. Acesta își arăta surprinderea, în 6 noiembrie 1918, că nu fusese informat despre cererea Consiliului Național Român din Bucovina. Or, din datele pe care le avem, știm că guvernul vienez fusese informat despre poziția lui Iancu Flondor (și a Consiliului Național Român din Bucovina), exprimată la întâlnirea sa cu Etdorf, din 28 octombrie 1918 și la cea de-a doua întâlnire, pe care a

¹⁷³⁸ Radu Economu, *op. cit.*, pp. 12–13.

¹⁷³⁹ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 97.

¹⁷⁴⁰ Radu Economu, *op. cit.*, p. 14; Pavel Țuguț, *op. cit.*, p. 66.

¹⁷⁴¹ Maria, Regina României, *Jurnal de război*, vol. III, 1918, traducere de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefață de Lucian Boia, București, Editura Humanitas, 2014–2015, p. 401.

¹⁷⁴² *Ibidem*, p. 403.

¹⁷⁴³ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 98.

¹⁷⁴⁴ Apud Pavel Țuguț, *op. cit.*, p. 68.

avut-o în casa lui Alexandru Hurmuzaki. Atunci Iancu Flondor l-a informat pe guvernatorul Bucovinei că ceruse protecția armatelor române. În urma acestor întâlniri, Etdorf a informat guvernul de la Viena și acesta n-a reacționat în niciun fel, ultima dată fiind în imposibilitatea să o facă, din cauza evenimentelor din Austria.

Totodată, se cuvine să invocăm și faptul că, în 4 noiembrie 1918, sosise la Iași Victor Antonescu, care aducea un mesaj oficial din partea guvernului francez, prin care se cerea reintrea României în război, conform înțelegerilor din 1916. În același context, Robert Lansing se adresa Consiliului Național al Unității Românești de la Paris-Washington, precizând că guvernul S.U.A. „n-a pierdut din vedere fericirea viitoare și integritatea României ca țară liberă și independentă” și că „justele drepturi politice și teritoriale ale poporului român să fie obținute și asigurate contra oricărei agresiuni străine”¹⁷⁴⁵.

Această declarație fiind publicată în 6 noiembrie 1918, regele Ferdinand I l-a chemat pe Marghiloman și i-a cerut să își depună mandatul, pentru că Puterile Antantei îi reproșau intrarea în Bucovina fără să se fi consultat cu ele¹⁷⁴⁶. De fapt, Puterile Aliate și Asociate doreau un alt guvern al României, dispus să revină alături de ele în relațiile internaționale. În seara zilei de 6 noiembrie 1918, guvernul Coandă, care era format în afara partidelor politice, a depus jurământul față de rege. Acesta a declarat neavenit Tratatul de la Buftea-București cu Triplica, a făcut cea de a doua mobilizare a armatei și a reînnoit angajamentele din 1916 ale României.

În 28 octombrie/10 noiembrie 1918, în timp ce trupele aliate traversau Dunărea și România reîntra în război împotriva Germaniei, trupele românești au intrat simultan în teritoriile românești ocupate: două divizii înaintau în Transilvania (pe direcțiile Târgu Mureș – Reghin și dinspre sud-est spre Brașov¹⁷⁴⁷), iar Divizia a VIII-a de Infanterie, condusă de Iacob Zadik, se afla la câțiva kilometri de Cernăuți. Reținem că Al. Marghiloman, în promisiunea sa către bucovinenii care-i cereau sprijinul, se referise la trupe de jandarmi și poliție. Iacob Zadik conducea o divizie compusă din 3 000 de ostași¹⁷⁴⁸.

În 6 noiembrie 1918 (st.n.), Consiliul Național Ucrainean anunța, prin manifeste tipărite în limbile ucraineană, română și germană, că a preluat puterea¹⁷⁴⁹. O companie de soldați ucraineni din Colomea se alătura legiunii din Cernăuți. A fost ocupat Palatul guvernatorului, iar Ilie Spenul, Nicolai Semaca și Omelian Popowicz s-au prezentat la guvernator, ca să le fie predată puterea. Guvernatorul Etdorf a rezistat și a condiționat acest act de o înțelegere între ucraineni și români.

La ora 16.00, delegații ucraineni se prezintă la guvernator împreună cu Aurel Onciul. Acesta din urmă se intitula „comisar național român”, cu acordul Consiliului Național Ucrainean, convins fiind că hotărârea asupra Bucovinei avea să fie luată în cadrul Conferinței de Pace. În conformitate cu înțelegerea dintre ucraineni și Aurel Onciul, Bucovina urma să fie împărțită în două, cu două guverne cu autoritate asupra comunelor unde exista o majoritate etnică, îndrituită să confere controlul asupra acelei localități, adică partea de nord sub controlul ucrainenilor și sudul sub controlul românilor (după principiul majorității etnice). Orașul Cernăuți ar fi rămas sub un condominiu româno-ucrainean.

După semnarea protocolului de către Aurel Onciul¹⁷⁵⁰, Omelian Popowicz și Etdorf, unii dintre funcționarii administrației provinciale au depus jurământul față de noile autorități. Unii dintre

¹⁷⁴⁵ *Ibidem*, p. 71.

¹⁷⁴⁶ Aprofundând acest aspect, Radu Economu arată că în dimineața zilei de 6 noiembrie 1918, înainte de a demisiona, Al. Marghiloman trimisese Legației Angliei, conduse de G. Berclay, informarea că dăduse ordin trupelor să intre în Bucovina, având ca temei cererile Consiliului Național Român din Bucovina, constituit în conformitate cu principiile lui W. Wilson. Regele Ferdinand fusese informat și că aceeași notă fusese trimisă lui Demblin, la Legația Austriei. În ședința Camerelor reunite, în care Al. Marghiloman își anunța demisia, C. C. Arion declara: „Guvernul moare, fiindcă a luat Bucovina. E cel mai frumos sfârșit ce se putea spera”. Cf. Radu Economu, *op. cit.*, pp. 18–19.

¹⁷⁴⁷ Anastasie Iordache, „România în Primul Război Mondial”, în *Istoria românilor*, vol. VII, tomul II, *De la Independență la Marea Unire*, coord. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 452.

¹⁷⁴⁸ Radu Economu (*op. cit.*, p. 19), susține că sub comanda lui Iacob Zadik se aflau Regimentele 16, 19 Infanterie și 8 Vânători. Aceste date se regăsesc și la Pavel Țugui (*op. cit.*, p. 73). Însă Teodor Balan (*op. cit.*, p. 98) scria că regimentele conduse de Zadik erau 16, 29 și 37 Infanterie și 3 și 8 Roșiori.

¹⁷⁴⁹ Ion Bilețchi-Albescu, Traian Roșu, *Câmpulungul în zorile Unirii*, culegere întocmită de Ion Filipciuc, Câmpulung Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2014, p. 18. Consiliul Național Ucrainean a răspândit în orașul Cernăuți un *Manifest către cetățenii liberi ai tuturor națiunilor și stărilor Țării*, în care nu se pomenea nimic despre un „guvern” român sau un condominiu româno-ucrainean în Bucovina.

¹⁷⁵⁰ „Glasul Bucovinei” consemna, la rubrica „Ultima oră”, declarația deputatului George Grigorovici, în care se preciza că „d-l Onciul s-a pus la dispoziția actualului guvern din Cernăuți, prezentându-se ca delegat al «Consiliului Național

funcționarii români au refuzat acest lucru; între aceștia erau Erast și Constantin Tarangul și Cornel Tarnoviețchi. În Cernăuți a fost împărțit, în aceeași zi, un *Manifest către cetățenii liberi ai tuturor națiunilor și stărilor Țării*, prin care se anunța preluarea puterii. Radu Economu apreciază că Etzdorf a „predat” puterea, deși nu avea nicio îndreptățire în acest sens. *Manifestul* a fost răspândit și în Cernăuți, deși, conform protocolului, acesta era, formal, un condominiu. În *Manifest* nu se vorbea despre înțelegerea privind împărțirea teritoriului Bucovinei și de formarea a două guverne.

Primarul social-democrat Iosif Bezpalko s-a adresat și el populației. În același timp, au fost luate măsuri împotriva Consiliului Național Român, a fost devastat Palatul Național al românilor, în sate și orașe au fost produse, de asemenea, devastări și erau urmăriți, spre a fi pedepsiți, toți aceia care erau de partea cauzei românilor. În acest context, Primăria orașului Rădăuți a trimis un apel disperat prim-ministrului, la Iași, prin care solicita trimiterea unei unități militare în oraș: „Veniți-ne în ajutor, căci, altfel, ne pierdem!”¹⁷⁵¹. Consemnăm faptul că armata română – până atunci cantonată la Burdujeni – intra în Suceava în 8 noiembrie 1918, zi în care „Glasul Bucovinei” avea, pe prima pagină, articolul ce anunța venirea armatei române în Cernăuți¹⁷⁵².

După ce realizase „înțelegerea” cu ucrainenii, Aurel Onciul, în calitate sa de „comisar al Moldovei de Sus”, s-a deplasat în ziua de 8 noiembrie 1918 la Suceava, la primăria orașului, pentru a se întâlni cu generalul Zadik și a protesta față de înaintarea trupelor române în Bucovina. Din cauza cursului nefavorabil al evenimentelor, Aurel Onciul s-a pus la dispoziția comandantului Diviziei a VIII-a și a fost expedit cu trenul la Iași, unde a fost întâmpinat cu pietre de către studenți și refugiații bucovineni în capitala Moldovei¹⁷⁵³.

În ziua de 9 noiembrie 1918 (st.n.), ajunge în Cernăuți o companie austro-ungară, condusă de sublocotenentul Ilie Lazăr, care făcea parte din Regimentul 8 Honvezi-Lugoj. Această companie venise cu trenul de la Troschianetz-Podolski (la nord de Tiraspol) până la Noua Sulița. De aici și până la Cernăuți a venit în marș forțat, pe jos. În Cernăuți, această companie a organizat gărzi și patrule și Ilie Lazăr a fost între cei care au arborat tricolorul pe clădirea Primăriei. Legionarii ucrainenii au părăsit în dezordine Cernăuții. În același timp, Regimentul 29 Dorohoi se îndrepta spre Cernăuți. În noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1918, acest regiment poposea la Tărășeni; acolo avea să vină și generalul Iacob Zadik.

În 10 noiembrie 1918, Iacob Zadik, care se oprise cu trupele sale la Corovia, la intrarea în Cernăuți, trimite în recunoaștere o patrulă formată din doi ofițeri, un sublocotenent și șase soldați cu motocicletele¹⁷⁵⁴. În aceeași zi, intrau în Rădăuți 11 soldați români, veniți cu trenul dinspre Dornești, moment consemnat nefavorabil de Franz Wiszniowski, în lucrarea *Radautz, die deutsche Stadt des Buchenlandes*, iar la Iași regele Ferdinand dădea o *Proclamație* către ostași, prin care-i chema să înfăptuiască unirea românilor.

În 11 noiembrie 1918, la orele 12.00, trupele române intră în Cernăuți pe trei coloane, iar la ora 14.00, generalul Iacob Zadik, împreună cu alți ofițeri români, intră în sediul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, fiind întâmpinați de Iancu Flondor. Atât Iancu Flondor, cât și Iacob Zadik au rostit discursuri patriotice. O atmosferă de sărbătoare a cuprins orașul Cernăuți. Era în ziua în care, la Compiègne, Germania semna armistițiul cu Puterile Asociate și Aliate.

Din cronica evenimentelor care s-au succedat până la Congresul General al Bucovinei, mai reținem și faptul că, în 17 noiembrie 1918, a fost dizolvată „Republica ucraineană de Coțmani” și a fost arestat „guvernul” acestei „republici”. Era vorba de un comitet ucrainean, în frunte cu preotul Catereniuc, întrunit în sala primăriei din localitate. Ofițerii români, trimiși să „curețe” terenul, i-au

Parlamentar”, fără de a fi întrebat pe ceilalți deputați din Parlament de părerea lor și fără de asentimentul lor”. Cf. „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 6, 8 noiembrie 1918, p. 96.

¹⁷⁵¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 17.

¹⁷⁵² „În mormântul său de la Putna s-a deșteptat voievodul, după un somn de cinci sute de ani, chinuit de visuri urâte de mai bine de un veac. L-au trezit tropote de cai, pe care el le-a recunoscut: «Vin arcașii mei, în colțul de țară care mi-a fost mai drag». Armatele române au intrat în Bucovina, unde acum fâlfăie triumfător stindardul României. Umbra lui Ștefan binecuvântează poporul său. De pe plaiurile Ardealului ne cheamă duhul lui Mihai Viteazul[!]. Răsune buciumele pe întreg cuprinsul românesc, căci se apropie sărbătoarea mare a unirii tuturor românilor! Copleșii de dorul visului nostru de veacuri, îngenunchem înaintea mormintelor eroilor noștri, reînnoind jurământul de a înfăptui România Mare. Bine ați venit, vitejilor! În casele noastre, la sate și la orașe, unde au fost lacrimi pentru pribegii noștri căzuți alături de voi pe câmpul de luptă, se înșeninează sufletele”. Cf. „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 6, 8 noiembrie 1918, p. 81.

¹⁷⁵³ Marian Olaru, „Activitatea politică a lui Aurel Onciul”, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995, p. 287.

¹⁷⁵⁴ Ion Bilețchi-Albescu, Traian Roșu, *op. cit.*, p. 20.

suit pe membrii acestui comitet în două căruțe și i-au condus la comandamentul regimentului, de unde au ajuns la Cernăuți, la generalul Iacob Zadik¹⁷⁵⁵.

Convocarea Congresului General al Bucovinei, în 28 noiembrie 1918, avea să consacre, în rezoluția adoptată la aceeași dată, „unirea pe vecie” cu Regatul României. Acest fapt a însemnat, în contextul epocii, realizarea ultimei etape a formării statului național-unitar român, moment ce survine disoluției imperiilor multinaționale vecine, pe ruinele cărora, în Europa Centrală și de Răsărit, s-au ridicat sau s-au întregit statele naționale. Acumularea speranțelor din vremea războiului, ca și evoluția raportului de forțe naționale, politice și culturale din Ducatul Bucovinei, aveau să fie decontate, în perioada interbelică, prin restructurări, re poziționări și apariția unor noi forțe politice, care își asumau să activeze consonant cu forțele ce existau la nivel național. În context național, amintind autorităților române esența voinței lor, exprimată în 27 octombrie și 28 noiembrie 1918, și specificul Bucovinei, bucovinenii căutau să obțină împlinirea idealului național. Rezoluția Congresului General al Bucovinei, adoptată în 28 noiembrie 1918, consacra „unirea pe vecie” a Bucovinei cu România¹⁷⁵⁶.

Împlinirea proiectului politic și național de unire a Bucovinei cu România nu a fost bine apreciat sau primit de către o parte dintre ucraineni. Să notăm că speranțele multora dintre ucrainenii din Bucovina se corelau, în timp și spațiu, cu acțiunile bolșevicilor din Rusia și cu cele ale lui Cristian Rakovski, de cooperare ruso-maghiară pentru destrucțurarea României¹⁷⁵⁷. Agitatorii bolșevici și naționaliștii ucraineni, împreună cu toți nemulțumiții de căderea Imperiului Austro-Ungar, au opus rezistență față de măsurile care erau luate de către autoritățile române venite în Bucovina, criticându-le pentru că erau aplicate prea în pripă și că nu țineau seama de realitățile etno-demografice sau de tradițiile birocratice din provincie¹⁷⁵⁸.

Evreii bucovineni, aflați în diaspora sau în taberele de refugiați din interiorul Imperiului Austro-Ungar, imediat după publicarea *Manifestului* împăratului Carol, au trecut la organizarea propriului consiliu național, format din sioniști, liberali și socialiști. Acest organism s-a pronunțat pentru recunoașterea deplină a drepturilor evreilor și a autodeterminării lor naționale. În *Manifestul* pe care l-au publicat cu această ocazie, cereau o „adunare” aleasă dintre toți evreii majori de sex masculin. Aceasta urma să pregătească o constituție și „era responsabilă pentru relațiile cu celelalte națiuni majoritare, printre care poporul evreu trăiește”¹⁷⁵⁹. De asemenea, solicitau „autoritate unică în problemele economice și naționale care aparțin minorității evreiești”. Adunarea trebuia să se preocupe de asigurarea egalității juridice și politice, „reprezentarea proporțională în afacerile naționale și comunale”, asigurarea drepturilor neamului evreiesc în statele din Europa de Est și a dreptului de imigrație către toate țările și, în special, în Palestina, extinderea așezărilor evreiești din Palestina etc. Documentul amintit era semnat de reprezentanții Partidului Evreiesc Provincial, Organizația Provincială Social-Democrată, Organizația Provincială a Sioniștilor și Organizația Provincială a Partidului Socialist Muncitoresc „Poale Zion”¹⁷⁶⁰.

Întrușiți la Cernăuți, în 22 octombrie 1918, reprezentanții organizațiilor politice care au semnat *Manifestul* nu au reușit organizarea unui Comitet Național Evreiesc. Atunci când regimentele austriece din Cernăuți au fost puse în stare de alertă, din cauza agitațiilor ucrainenilor și în fața pericolului unor confruntări violente, evreii din Cernăuți au hotărât constituirea unor formații de

¹⁷⁵⁵ Dana Vatamaniuc, *Minorități etnice în Bucovina interbelică. Discurs identitar, propagandă, iredentism*, teză de doctorat – rezumat, p. 7; <https://doctorat.unibuc.ro/rezumat-teze-de-doctorat> (3 aprilie 2016).

¹⁷⁵⁶ Telegrama trimisă Regelui Ferdinand, de către Iancu Flondor, în 28 noiembrie 1918, avea următorul mesaj: „Majestății Sale Regelui Ferdinand I, Iași. Congresul General al Bucovinei, care intrucază suprema putere a Țării, în numele suveranității naționale, a votat astăzi în unanimitate unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în hotarele ei istorice, cu Regatul României. Mulțumind Proniei Cerești că, după o lungă și dureroasă așteptare, ne-a învrednicit de a vedea ispășită nelegiuirea ce s-a săvârșit acum 144 de ani față de țara noastră și mândri că avem fericirea de a aclama pe Majestatea Voastră, domn liberator și purtător de grijă al neamului nostru, rugăm să ne primiți sub sceptrul ocrotitor al Majestății Voastre și, reînnoind firul rupt cu silnicie înainte de un veac și jumătate, să reînnoiți strălucirea Coroanei lui Ștefan. Majestate, să trăiți mulți și fericiți ani! Președintele Congresului General al Bucovinei, Iancu Flondor”. Apud Maria, Regina României, *op. cit.*, p. 414.

¹⁷⁵⁷ Larry L. Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, București, Editura Rao, 2011, pp. 76–80.

¹⁷⁵⁸ Unele dintre argumentele vehiculate de adversarii unirii Bucovinei cu România se regăsesc în presa rusă sau bolșevică din Cernăuții anilor 1917 sau 1918 și în documentele ulterioare ale Internaționalei Comuniste privitoare la România.

¹⁷⁵⁹ Arie Leon Schmelzer, *op. cit.*, p. 67.

¹⁷⁶⁰ *Ibidem*.

autoapărare. Ofițerii evrei din Cernăuți, întruniți în casa lui Ferdinand Sternlieb (Str. Mikulicz, nr. 5), au jurat solemn, cu mâna pe mezuză, că vor apăra viața evreilor din Cernăuți. Pentru punerea în practică a acestui plan, au acționat dr. Ferdinand Sternlieb, locotenentul Alexandru Rosenfeld (fiul rabinului-șef, dr. Josef Rosenfeld), locotenentul Benno Sternberg, prim-locotenentul Leon Schmelzer, locotenentul Moses Hochstadt, plutonierul Birnbaum și șeful casieriei Regimentului de Infanterie 41, Moritz Geiger. Acesta din urmă a obținut un ordin de rechiziție și, cu sprijinul altor ofițeri și subofițeri evrei din Cernăuți, au fost luate două vagoane cu arme și muniții, care au fost transferate către formațiunile evreiești de autoapărare din Cernăuți. În 31 octombrie 1918, atunci când a izbucnit revolta regimentelor din oraș, evreii au reușit să dezarmeze trupele predispușe la jaf și dezordine. De asemenea, în 15 noiembrie, când mii de ucraineni au intrat în orașul Cernăuți și au pus stăpânire pe principalele instituții, formațiunile de autoapărare evreiești au asigurat paza bunurilor și a cartierelor locuite de evrei, ulterior ucrainenii retrăgându-se din oraș.

În urma acestor evenimente, comitetele naționale din Cernăuți au hotărât înființarea Gărzii civile, care a rechiziționat sediul pompierilor din Cernăuți și a fost dotată cu mașini și motociclete. Cel care a condus Garda civilă a fost locotenentul Leon Schmelzer. În aceste condiții, Garda civilă a confiscat din oraș, în câteva săptămâni, 4 480 de puști, 18 mitraliere, 1 460 de pistoale și cantități mari de muniție și explozivi.

În 10 noiembrie 1918 s-a constituit Comitetul Național Evreiesc, compus din reprezentanții diferitelor curente politice ale evreilor bucovineni. Comitetul director al acestui organism era format din deputații evreilor în Dieta Bucovinei și în Parlamentul din Viena și din 51 de reprezentanți ai partidelor politice evreiești din Bucovina. În Comitetul Executiv au fost cuprinși, între alții: Moritz Oberlaender, Iacob Pistiner, Bertholt Friedman, Markus Kaswan, Meyer Ebner, Solomon Kassener, Markus Kraemer, Friedrich Billig, Bernhard Flemingier, șef-rabinul Josef Rosenfeld și Benno Straucher (membru supleant). Comitetul Național Evreiesc s-a confruntat cu chestiuni dificile, legate de evenimentele din Bucovina, între acestea, folosirea forței împotriva evreilor și brutalizarea unora dintre aceștia, incendierea averilor evreilor în unele sate din Bucovina (Dorna Candreni, Poiana Stampei și Todirești¹⁷⁶¹). Comitetul Național Evreiesc a fost preocupat de chestiunile privitoare la dreptul acestei comunități la autodeterminare, pentru apărarea drepturilor acesteia în conformitate cu principiile wilsoniene și reglementarea raporturilor cu grupurile etnice care revendicau teritoriul Bucovinei pentru propriul proiect politic național: românii și ucrainenii. La invitația lui Iancu Flondor de a participa la Congresul General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918, evreii au adoptat „o poziție neutră”, refuzând să participe, cu precizarea conform căreia „Congresul Național Evreiesc recunoaște unirea teritoriilor românești într-un singur stat și, în cadrul acestuia, a [respectării] principiilor autodeterminării, la care poporul român are dreptul. În lumina faptului că evreii din România nu se bucură de drepturi egale și că situația actuală nu pare să promită drepturile civile și politice egale evreilor din România, în condițiile legii, Congresul Național Evreiesc cere, pentru viitor, drepturi egale necondiționate”¹⁷⁶². Documentul prezentat mai sus a fost adoptat în 27 noiembrie și semnat de Meyer Ebner, Iacob Pistiner și Bertholt Friedman. Istoriografia evreiască este de părere că atitudinea evreilor bucovineni, în contextul evenimentelor din octombrie – noiembrie 1918, era îndreptățită și, de aceea, a fost necesar apelul la mișcările evreiești din diferite țări. Așa s-a întâmplat în 15 decembrie 1918, când Congresul American Evreiesc a solicitat prin reprezentanții săi, care au participat la tratativele de la Paris, libertatea religioasă și politică pentru toate persoanele, indiferent de etnie, garanții internaționale pentru siguranța și drepturile evreilor din România ca minoritate națională.

La tratativele de pace de la Paris, o parte dintre adversarii sau scepticii unirii, între care unii erau reprezentanți ai unor grupuri etnice din Bucovina (evrei, ucraineni ș.a.), a căutat să slăbească poziția de negociere a României și să prezinte nefavorabil situația din provincie, pentru a obține condiții mai bune pentru proiectele lor politice și naționale, ulterior valorificate de extremismele naționale ce s-au manifestat în perioada interbelică. În acest context, consemnăm și o anumită opacitate a autorităților românești față de unele cereri ale noilor cetățeni ai Regatului și tendința politicienilor români de a neglija specificul provinciei și de periferizare a acesteia, în raport cu centrul politico-administrativ – București. Așa se explică faptul că, prin anii '30 ai secolului trecut, în rândul românilor bucovineni erau evocate bunele rânduieli din vremea austrieșilor.

¹⁷⁶¹ *Ibidem*.

¹⁷⁶² *Ibidem*.

Desfășurarea războiului pe teritoriul Bucovinei a provocat imense pagube materiale și a dus la numeroase pierderi de vieți omenești. Din păcate, nici până acum nu se știe care a fost tributul de vieți omenești pe care Bucovina l-a plătit între anii 1914 și 1918. În același timp, desfășurarea războiului pe teritoriul Bucovinei a pus în evidență slăbiciunile administrației civile și militare austriece din provincie, fapt evidențiat de comportamentul brutal sau jignitor al unor funcționari, care îi tratau pe unii dintre cetățenii provinciei după apartenența etnică sau religioasă. Acest fapt, precum și aplicarea parțială sau părtinitoare a legislației, cu toate consecințele ce decurg de aici – numeroase procese de „trădare”, condamnările nedrepte, deportarea unor cetățeni ai Bucovinei în lagăre din interiorul imperiului, numeroasele rechiziționări de bunuri și produse etc. – au contribuit la erodarea încrederii „bunului supus austriac” și evidențierea carențelor birocrăției austriece (în timp de război, contemporanii găseau numeroase asemănări cu cea instituită de Imperiul Rus în teritoriile cucerite). În același timp, comportamentul unor funcționari austrieci a pus la grea încercare cunoscuta toleranță și înțelegerea interetnică existente în provincie. Aceasta a contribuit la radicalizarea pozițiilor grupurilor etnice din Bucovina, care au acordat o atenție sporită proiectelor lor naționale, ducând în acest fel la slăbirea imperiului, formarea statelor naționale sau întregirea celor existente, între care și România. Ulterior, mișcările extremiste au folosit, drept argumente, stările de lucruri din timpul Primului Război Mondial și de la începutul perioadei interbelice.

În condițiile dificultăților ivite în integrarea provinciilor unite cu Regatul României (proces pe care îl regăsim la toate statele formate sau întregite după 1918), între care și Bucovina, au apărut reacții nostalgice și resentimente, mai ales între cei care deplângeau căderea Imperiului Austro-Ungar. Astfel, tarele stăpânirii austriece au fost atenuate sau uitate de cei care trăiseră în Imperiul dualist. Chiar și apariția granițelor statelor naționale, în centrul și răsăritul Europei, era un bun prilej pentru a aminti de libertatea de mișcare între Cernăuți și Viena, ce existase până la 1918, împiedicată, după acest an, de numeroasele vămi.

UNELE PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA REVENIREA BUCOVINEI LA ROMÂNIA¹⁷⁶³

PAVEL ȚUGUI

Some Clarifications Regarding the Return of Bukovina to Romania

(Summary)*

Bukovina's return to the Motherland was carried out under dramatic political, diplomatic, military, legal, internal and external legal conditions. Thus, researchers, wherever they are and of any nationality, must prove maximum objectivity, impartiality and rigor by rejecting any political or national partisanship, revealing the essential and secondary facts, in all aspects of their unfolding and their implications on the inhabitants of Bukovina. The following study analyzes the historical events of 1918, when Bukovina was reunited with Romania, and insists on some aspects interpreted unilaterally by the historians. It is underlined that the Romanian army did not occupy Bukovina, but was called by the legally constituted authorities.

Keywords: Bukovina, Romania, the Union of 1918, politics, diplomacy, military events.

Privitor la evenimentele istorice de la sfârșitul anului 1918, care au favorizat revenirea Bucovinei la România, s-au publicat zeci de cărți, broșuri, studii și articole, atât de către istorici și politologi români, cât și din alte țări, cu deosebire din Ucraina, Rusia, Austria, Germania și țări anglofone. Revenirea Bucovinei la Țara Mamă s-a înfăptuit în condiții politice, diplomatice, militare, juridice interne și externe dramatice. Astfel, cercetătorii, de oriunde ar fi ei și de orice naționalitate, trebuie să dovedească maximă obiectivitate, imparțialitate și rigoare prin respingerea oricărui partizanat politic ori național, dezvăluind faptele esențiale și secundare, sub toate aspectele desfășurării și implicațiile lor asupra locuitorilor din Bucovina.

Trebuie să reținem nenorocirile abătute asupra bucovinenilor, în cei peste patru ani de război (1914–1918). Bărbații au fost concentrați și trimiși de Austro-Ungaria pe fronturile europene, în răsărit sau pe câmpurile de bătaie din Italia; bătrânii, femeile și copiii rămași acasă au fost puși de cătanele austriece, apoi de cazacii și tunarii mareșalului Brusillov, la corvoadă, muncă la „ordin”, bunurile le-au fost rechiziționate, casele adesea transformate în „gazde” pentru ofițeri și soldați etc. Trupele rusești îi urmăreau pe „colaboraționiștii cu nemții”, iar cele austro-ungare îi acuzau de „înaltă trădare” și treceau la execuții prin spânzurătoare ori prin împușcare. De bună seamă, locuitorii Bucovinei au fost cei mai năpăstuiți în anii Primului Război Mondial¹⁷⁶⁴. Al doilea eveniment ce duce la intensificarea opresiunii populației românești și a grupurilor etnice slave din Bucovina este intrarea României (Vechiului Regat) în război contra Austro-Ungariei și Germaniei. Alianța cu Rusia, Franța, Anglia și Italia avea ca temelie Tratatul încheiat între România, Rusia, Franța, Anglia și Italia în 4/17 august 1916 la București, document de valoare internațională și națională, ce a deschis calea înfăptuirii statului român modern.

Pentru că mulți cercetători, din motive inexplicabile, au evitat și încă evită să apeleze la textul acestui tratat, îmi îngădui să reproduc articolele ce privesc granițele viitoarei României. Reprezentanții Rusiei, Franței, Angliei, Italiei, stabilesc: „I. Rusia, Franța, Anglia și Italia garantează integritatea teritorială a Regatului României, în toată întinderea fruntariilor sale actuale; II. România se obligă să declare război și să atace Austro-Ungaria în condițiile stabilite prin convenția militară; România se obligă, de asemenea, să înceteze, de la declararea războiului, orice legături economice și orice schimb comercial cu toți dușmanii aliaților; III. Rusia, Franța, Anglia și Italia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile Monarhiei Austro-Ungariei prevăzute și hotărnicite la art. 4; IV. Marginile teritoriilor despre care e vorba în articolul trecut sunt hotărâte după cum urmează: linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierelor actuale între Rusia și România aproape de Novosulița și va urca

¹⁷⁶³ „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 2, 1996, pp. 467–476.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹⁷⁶⁴ Teodor Balan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul Războiului Mondial 1914–1918*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1923 (cercetare întemeiată pe zeci de documente și declarații ale unor martori).

râul până la granița Galiției, la întâlnirea Prutului cu Ceremușul. De aici va urma frontiera dintre Galiția și Ungaria până la punctul Steag, cota 1655. Mai departe, va urma linia de despărțire dintre apele Tisei și Vizului ca să ajungă la Tisa, la satul Trebuza, mai sus de locul unde se unește cu Vizo. De la acest punct ea va coborî malul Tisei până la 4 km, mai jos de locul unde se întâlnește cu Someșul, lăsând satul Vesares-Nameni României”¹⁷⁶⁵. Actul oficial este semnat de Ion I. C. Brătianu, de reprezentanții statelor citate și contrasemnat de Regele Ferdinand, cu siguranță după aprobarea lui de către membrii Consiliului de Coroană.

Din acest document oficial – act de drept internațional – reiese limpede că Puterile Aliate, în frunte cu Rusia, au recunoscut teritoriul Bucovinei, inclusiv orașul Cernăuți, până la confluența Ceremușului cu Prutul, ca parte a României. Vechiul „Ocol al Nistrului” dintre Prut și Nistru, la nord de Cernăuți, rămânea în aria Basarabiei, parte a Imperiului Țarist, însă problema „în litigiu” urma să fie definitiv soluționată la încheierea păcii. Altă constatare care se impune este că după începerea campaniei armatei române contra Austro-Ungariei, în temeiul înțelegerii între aliați, trupele române n-au deschis front în Bucovina, chestiune ce trebuie luată în considerare la deslușirea planurilor strategice româno-ruse.

Formațiunile politice bucovinene din preajma și în timpul Primului Război Mondial erau: Partidul Creștin Social Român – președinte Iancu Flondor, vicepreședinți Aurel Onciul și Dionisie Bejan; Partidul Social-Democrat din Bucovina – condus de George Grigorovici; Partidul Național („apărător”) – condus de Eusebie Popovici; Partidul Național Țărănesc (formație politică ce anticipa idei din programul Partidului Țărănesc organizat în Vechiul Regat) și alte facțiuni concepute de unii veletari politici. În paralel, existau partide și organizații politice ale rușilor, germanilor și polonezilor. Partidul care reușise să strângă în rândurile sale alături de români și reprezentanți ai germanilor, evreilor, polonezilor, lipovenilor și rușilor era Partidul Social-Democrat. Cu influență certă în orașele și târgurile bucovinene, P.S.D. din Bucovina, spre deosebire de social-democrații austriece și unguri, se opunea categoric principiului „federalizării” și susținea programatic, alături de social-democrații din Ardeal, unirea tuturor românilor într-un singur stat. Românii bucovineni aleseseră în Parlamentul de la Viena șase deputați: George Grigorovici, Constantin Isopescu-Grecul, Aurel Onciul, Gheorghe Sârbu, Teofil Simionovici și Alexandru Hurmuzachi, iar în Dieta provincială din Cernăuți aveau numeroși deputați. Actele de arhivă și presa vremii arată că deputații români din Parlamentul din Viena au luptat pentru a-și coordona acțiunile politice cu deputații reprezentanți ai rușilor și germanilor din Bucovina.

În noiembrie 1917, după răsturnarea țarismului și preluarea conducerii Rusiei de către puterea sovietică, Frontul de Răsărit se prăbușește, fapt ce obligă România să găsească o soluție spre a-și salva forțele militare și teritoriul deținut în Moldova. În aceste condiții tragice, se formează un guvern conservator, filo-austro-ungar, condus de Alexandru Marghiloman care, în 18 martie 1918, semnează umilitorul Tratat de Pace de la Buftea, ce lovește cumplit în mișcarea națională a românilor ardeleni și bucovineni. Românii bucovineni primiseră și în 8 februarie 1918 altă lovitură politică: încheierea tratatului de pace între Austro-Ungaria și Ucraina, condusă de guvernul Radei ucrainene, care reprezenta o contrapondere politică și militară față de puterea sovietică de la Petrograd. Se știe că printre primele demersuri internaționale ale guvernului Radei ucrainene a fost acela de a soma guvernul român din Iași să predea Ucrainei teritoriul dintre Prut și Nistru, adică și Basarabia. În toamnă, cancelarul austriac Seidler recomandă ucrainenilor, după ce Rada primise câteva lovituri militare severe din partea bolșevicilor, să organizeze Ucraina vestică sub patronajul guvernului austro-ungar și să înființeze imediat unități militare. Noile unități de „legionari ucraineni” au și fost trimise în Galiția. Acum începe adevărata luptă a românilor bucovineni pentru unirea cu Vechiul Regat. Politica antiromânească concepută la Viena de către guvernul austriec și Casa Habsburgică, împreună cu naționaliștii ucraineni și maghiari este demonstrată de manifestul *Către popoarele mele credincioase*, lansat de împăratul Carol I de Habsburg, în 16 octombrie 1918, act politic de o agresivitate unică în istorie, deoarece autorii lui se pronunță pentru o federație de șase state „independente”, anume austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean, ignorând realitatea că în Austro-Ungaria trăiau și munceau peste șase milioane de români.

¹⁷⁶⁵ Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, București, Fond *Casa Regală*, dosar 20. Aici se găsește textul în limba franceză, în patru exemplare. În românește textul este publicat în „Gând românesc”, anul I, nr. 3, noiembrie 1990, p. 2.

Programul „legitimist și imperialist de conservare a anacronicului Imperiu Habsburgic a constituit cheia neînțelegerilor și divorțului total între reprezentanții autorizați ai românilor și cei ai facțiunilor politice ucrainene din Bucovina. Politicienii ruteni au încheiat o alianță politică și militară cu guvernarea austro-ungară, în vederea instaurării prin violență a dominației politice asupra populației românești, ignorând drepturile ei istorice, juridice și politice consfințite prin tratatul din august 1916.

A doua zi după apariția manifestului imperial se înființează, la Viena, Consiliul Național Român din Austro-Ungaria, condus de deputatul bucovinean Constantin Isopescu-Grecul. Consiliul declară împăratului Carol I de Habsburg că românii refuză menținerea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului în cadrul Ungariei și a Bucovinei în cadrul Ucrainei vestice. În 22 octombrie 1918, Constantin Isopescu-Grecul și George Grigorovici declară oficial în Parlamentul austro-ungar hotărârea nestrămutată a românilor din toată Austro-Ungaria de autodeterminare și unirea lor într-un singur stat¹⁷⁶⁶. Reacția ucraineană la manifestul imperial a fost înființarea Consiliului Național numit „Ukrainska naționalna Rada”, care proclamă Ucraina Vestică, în componența sa intrând Galiția de Est, Rusia Subcarpatică și Bucovina până la Siret, inclusiv orașele Cernăuți, Storojineț și Siret. La cererea Radei din Galiția, reprezentanții Radei ucrainene din Bucovina convoacă, în 3 noiembrie 1918, o adunare în Cernăuți și decid, fără să îi consulte pe reprezentanții autorizați ai românilor, polonezilor, evreilor etc., că teritoriile bucovinene până la râul Siret și unele sate din județele Suceava și Câmpulung-Moldovenesc să fie integrate în Ucraina Vestică. Acțiunile extremiștilor ucraineni nu s-au limitat doar la declarații politice, ci Rada a recurs la forță. Deci, printr-un dictat politic antidemocratic, întemeiat pe forța armelor și dispreț total față de bucovinenii autohtoni și de alte etnii, Bucovina urma să fie integrată într-un stat-avorton, proiectat de strategii imperialismului austro-ungar. Coabitarea federalismului imperialist austriac cu șovinismul ucrainean galițiano-bucovinean reprezenta lancea otrăvită aruncată împotriva românilor bucovineni, militanți pentru unirea cu Țara, dar și contra mișcării naționale poloneze, care revendica drepturi istorice asupra Galiției și reconstituirea Poloniei libere și moderne.

Cum au reacționat românii din Bucovina în fața acestor manevre politico-militare ale Imperiului Habsburgic? Strategia românilor asupriți din Austro-Ungaria s-a întemeiat pe lupta politică pașnică, de mobilizare a populației, la acțiunile de pregătire concretă a unirii. În consens cu orientarea Consiliului Național Român din Viena, în 27 octombrie 1918, se întrunesc la Cernăuți delegați ai locuitorilor bucovineni și aleg un Consiliu Național, format din 50 de delegați (peste câteva zile, va avea 100 de membri), în frunte cu preotul Dionisie Bejan. În aceeași zi de 27 octombrie, delegații la adunare proclamă, în unanimitate, „unirea tuturor românilor într-un singur stat național”, astfel că adunarea se transformă și ia numele de Constituantă. De la început, liderii mișcării naționale românești au militat și au izbutit să lărgească Consiliul Național cu reprezentanți ai populației ucrainene, poloneze, evreiești, lipovene și germane.

Fără întârziere, membrii Consiliului Național îl însărcinează pe Iancu Flondor, președintele Partidului Creștin Social Român, să formeze guvernul provizoriu al Bucovinei. El a fost alcătuit din 14 secretari de stat, între care: Sextil Pușcariu, dr. Dori Popovici, Nicu Flondor, dr. Ipolit Tarnavski, Max Hacman, dr. Radu Sbiera, dr. Gheorghian, Cornel Tarnoviețchi, G. Sârbu, Aurel Țurcan. Precizez că toate actele oficiale ale Consiliului Național și ale guvernului provizoriu sunt semnate de Iancu Flondor, președinte și de dr. Radu Sbiera (uneori scris greșit „Sbere”) secretar. Aceste evenimente au fost evocate cu relevanță de participanții la acțiunile politice de atunci¹⁷⁶⁷.

Care sunt meritele și minusurile activității Consiliului Național și ale guvernului provizoriu din Bucovina? Fără șovăire și poticneli au îmbrățișat lupta politică deschisă pentru revenirea Bucovinei la România (Vechiul Regat), alături de Transilvania și celelalte provincii românești din Imperiul Habsburgic și, de aceea, au respins orice tranzacții cu guvernatorul Bucovinei, Etdorf, care a insistat

¹⁷⁶⁶ Constantin Isopescu-Grecul, „Amintiri asupra evenimentelor din 1918”, G. Sârbu, „Amintiri din vremea unirii”, în vol. *Amintiri răzețe din timpul unirii. 1918*, editat de Ion Nistor, Cernăuți, 1938, pp. 178–184, 376–380. Relevăm că, după cartea din 1938, prezintă fapte noi despre unirea Bucovinei Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, precum și studiile publicate în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, vol. I–X. Reținem medalionul lui Petru Rușșindilar, *Un precursor al socialismului în Bucovina – George Grigorovici*, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, vol. IX, 1982, pp. 433–449.

¹⁷⁶⁷ A. Țurcan, „Amintiri despre Unire”; Radu I. Sbiera, „Clipe de mare înfrigurare și aleasă înălțare”, în vol. *Amintiri răzețe din timpul unirii. 1918*; Sextil Pușcariu, *op. cit.*, pp. 316 și urm.

pentru acceptarea propunerilor împăratului Carol I; din momentul în care naționaliștii ucraineni au acceptat politica cancelariei din Viena, subordonându-se politicii diversioniste a habsburgilor, guvernul provizoriu a înțeles marele pericol pentru români și a refuzat orice tratative cu Rada ucraineană, propuse cu stăruință de Etdorf și Aurel Onciul; când „legionarii ucraineni” au recurs la forță, liderii Consiliului Național Român s-au ascuns, au trecut în clandestinitate, au continuat activitatea politică și au respins defetismul unor cernăuțeni, păstrând instituțiile înființate și programul de luptă pentru unire cu Țara.

Mișcarea națională bucovineană a comis anumite erori, dintre care două sunt esențiale: membrii Consiliului Național n-au organizat în octombrie 1918 consilii locale în provincie, în vederea coalizării în lupta politică pentru unire, a zecilor de mii de bucovineni, așa cum a procedat, cu iscusință și succes deplin, mișcarea națională din Transilvania; liderii Consiliului Național au pierdut din vedere să organizeze un „corp de voluntari cu soldați români de la cele două regimente bucovinene”, eroare tactică semnalată de istoricul Teodor Balan¹⁷⁶⁸, consecințele nefaste ale acestei nechibzuințe văzându-se în primele zile ale lui noiembrie 1918.

Sub păvaza unităților paramilitare, deputații ucraineni din Bucovina înființează în 3 noiembrie 1918, în Cernăuți o „sucursală” a Radei ucrainene din Galiția și somează pe guvernatorul Etdorf să predea conducerea provinciei ucrainenilor și deputatului român Aurel Onciul. Acesta părăsise postul de vicepreședinte al partidului condus de Iancu Flondor și se alăturase Radei ucrainene, punându-și semnătura pe apelul adresat populației de așa-zisul „guvern ucraineano-român”, în frunte cu ucraineanul Omelian Popovici, Aurel Onciul fiind „comisarul național român”¹⁷⁶⁹.

Beneficiind de sprijinul diversionistului Aurel Onciul, extremiștii ucraineni redactează și un *Mémorandum, présenté à Monsieur le Président des Etats-Unis d'Amérique par le Comité National Ukrainien à Leopole (Galicie) faisant fonction de gouvernement provisoire de l'Etat Ukrainien de Halitch sur les territoires ukrainiens de l'ancienne Monarchie Austro-Hongroise. Laussane, 1918*, document ce conține numeroase falsuri istorice, diversiuni și minciuni demografice preluate, mai târziu, de diplomații și istoricii lui Stalin.

Intrunit în clandestinitate, guvernul Iancu Flondor decide, în dimineața zilei de 2 noiembrie, să informeze guvernul român de la Iași despre noua situație creată în Bucovina. La ora 12,30 avocatul Vasile Bodnărescu împreună cu Nicu Gherghel pleacă din Cernăuți spre Herța și sunt trecuți noaptea peste graniță, astfel încât duminică, 3 noiembrie, ajung la Iași la ora 2,30 noaptea. Luni, 4 noiembrie, Vasile Bodnărescu este primit în audiență la Alexandru Marghiloman, președintele Consiliului de Miniștri. „Cu Marghiloman discutat chestia Bucovinei și Ucrainei, ocupare numai cu poliție”¹⁷⁷⁰. Iată ce scrie Al. Marghiloman despre acea întâlnire din 22 octombrie/4 noiembrie 1918: „Devreme sosește Bodnărescu, condus de fostul deputat Nicu Gherghel. Bodnărescu este trimisul guvernului provizoriu românesc de la Cernăuți. Împuternicirea lui e semnată de Flondor, prezident, Radu Sbiera, secretar. El aduce textul exact al rezoluțiunilor Consiliului Național Român. Bodnărescu, destul de tânăr, inimos, mergând până la a nega realitatea unei Ucraine, cere concursul material și moral al României. Pe lângă noi trei, mai erau prezenți Corteanu, Bărbătescu și generalul Nicoleanu. Răspund: «Felicitări!». Ei dau un bun exemplu ardelenilor, care au așteptat totdeauna prea mult ca să le vie libertatea din afară; nu pot să fâgăduiesc alt ajutor decât să dau arme pentru ca să-și organizeze jandarmerie sau o gardă națională. Armata n-ar putea să intervie decât dacă ar fi chemată să ajute la reprimarea unei revoluții amenințând viața și bunurile naționalilor noștri, ca ajutor moral, stabilirea de raporturi zilnice, dau ordin să se furnizeze automobile, curieri, bani”¹⁷⁷¹.

Trecând peste reproșul, nedrept și infirmat de evenimente, făcut ardelenilor, prim-ministrul conservator vădește înțelegere față de situația dificilă în care se găsesc liderii românilor bucovineni, are anumite rezerve în legătură cu poziția intransigentă a inimosului Bodnărescu față de „realitatea unei Ucrainei” și susține că armata română ar putea interveni doar atunci când „ar fi chemată” să „reprime o revoluție”. În fond, Alexandru Marghiloman nu putea ordona intervenția armatei române în Bucovina, deoarece guvernul de la Iași trebuia să respecte prevederile Tratatului de Pace de la

¹⁷⁶⁸ Teodor Balan, *Rolul lui Vasile Bodnărescul în preajma Unirii*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1938, p. 4.

¹⁷⁶⁹ *Ibidem*, pp. 13–14.

¹⁷⁷⁰ T. Balan, *op. cit.*, p. 42.

¹⁷⁷¹ Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897–1924*, vol. IV, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, 1927, pp. 109–110.

Buŧtea, încheiat cu guvernul Austro-Ungariei. Un guvern responsabil de faptele lui și cu respect pentru legile dreptului internațional, putea doar să denunțe unilateral Tratatul de la Buŧtea și să reînceapă ostilitățile cu Austro-Ungaria, pe temeiul Tratatului de Alianță cu Puterile Aliate, din august 1916. Dar o asemenea decizie capitală nu putea fi luată de un guvern de orientare filogermană și filo-austro-ungară.

Fără să mai aștepte reîntoarcerea în Cernăuți a lui Vasile Bodnărescu, Iancu Flondor și Radu Sbiera expediază lui Sever Zotta din Iași, în ziua de 5 noiembrie, la orele 16,20, o telegramă în care cer să i se comunice lui Bodnărescu că situația „din ce în ce mai critică reclamă imperios, neîntârziat, intervenția armatei române”¹⁷⁷². În seara zilei de 5 noiembrie revine în Cernăuți Vasile Bodnărescu și află de la Iancu Flondor și Radu Sbiera de telegrama trimisă lui Sever Zotta. În aceeași seară, Vasile Bodnărescu, însoțit acum de ofițerul bucovinean Pridie, pleacă din nou spre Iași, unde ajunge în seara zilei de 6 noiembrie 1918. Telegrama lui Flondor și Sbiera ajunge la Marghiloman tot în seara zilei de 5 noiembrie, astfel că primul ministru notează: „Bucovina – o depeșă trimisă de Flondor lui Zotta cere ajutorul României. Jandarmeria din Suceava imploră protecțiunea jandarmeriei noastre contra bolșevicilor care jefuiesc. La fel din Ițcani, Gura-Humorului. În urma acestor documente scriu ca trupele de la graniță să ocupe Suceava și Ițcani. Repet același ordin pentru Gura-Humorului. Se vor lua măsuri pentru a se proteja populațiunea contra exceselor”¹⁷⁷³.

Istoricul Teodor Balan arată că, în primele zile ale lui noiembrie 1918, s-au produs „vaste dezordini” în partea de sud a Bucovinei, adică la granița cu Vechiul Regat. „Unități din armata austriacă și ungară – scrie Balan – se retrăgeau înspre Ardeal, arzând și prădând”. În 6 noiembrie, cetățenii din Câmpulung trimit la Fălțiceni o delegație, în frunte cu profesorul Cătălin, care cerea prefectului și generalului Neculcea ajutorul grănicerilor români. În seara zilei de 5 noiembrie grănicerii români se îndreptau spre Suceava, unde ajung în ziua următoare. În seara zilei de 6 noiembrie, comandantul Diviziei a VIII-a, în frunte cu generalul Iacob Zadik, se mută în localitatea de graniță – Burdujeni. În acest fel, ordinul prim-ministrului Marghiloman se îndeplinea, fără însă ca Divizia a VIII-a română să înainteze în Bucovina, România având încă tratat de pace cu Austro-Ungaria.

În ziua de 6 noiembrie 1918 ora 11, regele Ferdinand îl invită pe Al. Marghiloman și-i spune: „Miniștrii Antantei [...] n-au încredere în guvernul dv. și, după cum știți, Antanta, în acest moment [...] vă reproșează de a fi dat ordinul de intrare în Bucovina, fără să vă fi înțeles mai înainte cu ei”. După aceea, regele îi comunică lui Alexandru Marghiloman că s-a gândit la un guvern „în afară de partide”, condus de generalul Constantin Coandă¹⁷⁷⁴.

Radu Economu publică o scrisoare inedită a lui Sever Zotta către Iancu Flondor, datată „Iași, 20 oct./6 nov. 1918”¹⁷⁷⁵, care prezintă noi amănunte privitoare la poziția guvernului Marghiloman față de evenimentele din Bucovina. Comentând informațiile din scrisoare, Radu Economu arată că telegrama lui Iancu Flondor către Sever Zotta¹⁷⁷⁶ din 5 noiembrie 1918 a fost predată lui Marghiloman, care a transmis că „lucrul s-a făcut”. Apoi reține informația despre declarațiile prim-ministrului făcute în Senat, unde „a anunțat că România a luat sub ocrotire Bucovina, încheind cu cuvintele «Trăiască România Mare»”. Presa ieșeană apărută în cursul dimineții anunța intrarea armatei române în Bucovina. Autorul scrisorii considera că Marghiloman este un om politic abil, care se va acomoda „împrejurărilor”¹⁷⁷⁷. În continuare, autorul articolului se referă la evenimentele politice din Iașul zilelor de 6–29 noiembrie 1918.

Așa cum am arătat mai înainte, guvernul conservator Marghiloman n-a luat decizia fermă ca armata română să intre în Bucovina. Referindu-se la poziția lui Alexandru Marghiloman, Sextil Pușcariu notează în memoriile sale: „Marghiloman șovăie”. Primul ministru și-a exprimat doar intenția de „ocrotire” a Bucovinei. Comportamentul lui Marghiloman este legitimat de opțiunile de politică externă și respectul față de angajamentele României prin Tratatul de Pace cu Austro-Ungaria și Germania. El și-a asumat întreaga responsabilitate civică și națională, chiar dacă evenimentele au

¹⁷⁷² Teodor Balan, *op. cit.*, p. 26.

¹⁷⁷³ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 114.

¹⁷⁷⁴ *Ibidem*, p. 114.

¹⁷⁷⁵ Radu Economu, „Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului”, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1994, pp. 60–61.

¹⁷⁷⁶ Textul a fost reprodus de T. Balan, *op. cit.*, p. 26.

¹⁷⁷⁷ Radu Economu, *op. cit.*, p. 57.

infirmat propriile acțiuni și convingeri. Faptele istorice arată îndubitabil că guvernul Marghiloman n-a avut niciun merit concret în trimiterea armatei române spre Cernăuți. El a aprobat doar intervenția grănicerilor români în Suceava și Gura-Humorului.

În seara zilei de 6 noiembrie 1918, noul guvern condus de generalul Constantin Coandă depune jurământul, apoi declară nul și neavenit Tratatul de Pace de la Buftea, se angajează față de puterile Antantei să respecte integral prevederile Tratatului de Alianță din august 1916, se pronunță contra Austro-Ungariei și Germaniei și adresează trupelor de ocupație germane un ultimatum de a părăsi teritoriul României. În 8 noiembrie 1918 ofițerul Aurel Popescu și medicul Octavian Gheorghian, în calitate de delegați ai Consiliului Național din Cernăuți, sosesc la Burdujeni și-i transmit generalului Iacob Zadik mesajul Consiliului de a intra în Bucovina și de a înainta, cât mai repede, spre Cernăuți. Generalul Zadik primește de la Iași ordinul guvernului Coandă să pornească spre capitala Bucovinei. Deoarece înaintarea armatei decurgea foarte încet, Iancu Flondor expediază în 9 noiembrie o nouă telegramă lui Vasile Bodnărescu, în care arată că situația este extrem de gravă și ar putea determina demisia Consiliului Național Român¹⁷⁷⁸. Vasile Bodnărescu fusese primit în zilele de 7 și 8 noiembrie de generalii C. Coandă și E. Grigorescu, de generalul Cristescu, șeful Statului Major, și de Gorschi, secretar general la Ministerul de Război. Apoi se întâlnește cu N. Iorga, care intervine pentru audiență la rege. Regele Ferdinand îl asigură pe Vasile Bodnărescu că se vor lua toate măsurile pentru ca Divizia a VIII-a să ajungă cât mai repede la Cernăuți. În 11 noiembrie 1918 trupele române pătrund în Cernăuți, alungă pe legionarii ucraineni, iar a doua zi populația face armatei române o primire triumfală.

Am transcris filmul întâmplărilor din primele 12 zile ale lui noiembrie 1918, cu scopul de a risipi aprecieri și afirmații eronate ce aduc prejudicii cauzei românești. Este indiscutabil că istoria Marii Uniri din toamna anului 1918 trebuie să ia în considerare factorii interni și externi specifici fiecărei provincii românești. Din punct de vedere al dreptului internațional, intrarea trupelor Regatului României pe teritoriul Bucovinei, atunci parte a Austro-Ungariei, a fost perfect legitimă și în conformitate cu prevederile Tratatului de Alianță din august 1916. Rada ucraineană s-a născut în alianța și sub pavăza militară a Austro-Ungariei și a Casei de Habsburg și, fără consultarea populației bucovinene, a decis să alipească Ducatul Bucovinei la Galiția, însăilând prin forța armelor „un stat” al cărui rege urma să fie arhiducele austriac Wilhelm, comandantul suprem al legiunii ucrainene¹⁷⁷⁹. În același timp, Consiliul Național din Cernăuți a ținut seamă de celebra declarație în 14 puncte a lui Th. W. Wilson, președintele S.U.A., care proclama: „Popoarelor Austro-Ungariei, al căror loc între națiuni noi dorim să-l vedem salvardat și asigurat, trebuie să li se acorde posibilitatea cea mai liberă a dezvoltării autonome” (art. X), cerând și „evacuarea teritoriilor românești ocupate” (art. XI), prevederi ce vor fi apoi lărgite prin modificări și adăugiri importante, în favoarea recunoașterii dreptului la autodeterminare al românilor din Imperiul Habsburgic.

Divizia a VIII-a a armatei române n-a ocupat Bucovina, ci ea a fost chemată la Cernăuți de Consiliul Național. Prin natura lor democratică și politică pașnică, tolerantă și străină exclusivismului etnic, cele două foruri civile s-au întrunit în Congresul General al Bucovinei care, în ziua de 28 noiembrie 1918, în conformitate cu principiile autodeterminării și ale dreptului internațional hotărăște, în unanimitate, „unirea necondițională și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”.

Evident, această hotărâre istorică a Congresului General al Bucovinei urma să fie recunoscută de statele europene interesate. Evoluția tratatelor de la Paris din anul 1919 constituie un subiect aparte ce trebuie cercetat cu răbdare și responsabilitate. Din ce știm până acum, în afara cercurilor Radei ucrainene, niciun stat sau guvern european, inclusiv Rusia și Ucraina Sovietică n-au protestat sub nicio formă împotriva declarației Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918.

Nordul Bucovinei, cunoscut apoi sub numele Bucovina, a fost rupt în mod samavolnic din trupul Principatului Moldovei și integrat în Imperiul Habsburgic în anul 1775, astfel că poporul român, ca realitate etnică-demografică, culturală și geopolitică europeană, avea dreptul sacrosanct să-și revendice teritoriul ce i-a aparținut din vremuri imemorabile. Niciodată aria din nordul Moldovei n-a aparținut Ucrainei, Rusiei sau Poloniei și cu atât mai puțin Ungariei sau vechiului Imperiu German. În

¹⁷⁷⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 18–19.

¹⁷⁷⁹ Amănunte despre aceste probleme în Pavel Țugui, „Unirea Bucovinei cu România”, în „Totuși iubirea”, nr. 47, 48, 49, 50, 31 decembrie 1992.

lumina acestor considerente istorice, demografice și de drept internațional, Rusia, Franța, Anglia și Italia au recunoscut în august 1916 dreptul României asupra Bucovinei. Se știe că în 10 decembrie 1919, după îndelungi și intense dezbateri se definitivează textul Tratatului de Pace cu Austria, astfel că art. 56 este reformulat în sensul recunoașterii explicite a unirii Bucovinei cu România. Tratatul este semnat de Austria, de reprezentanții României și ai tuturor puterilor Antantei. În același timp, delegația română semnează și Tratatul minorităților, prima reglementare juridică și politică de valoare internațională, cu privire la spinoasa problemă a minorităților naționale.

UNIREA BUCOVINEI: IDEALURI ȘI PROIECTE ÎN CONTEXT INTERN ȘI INTERNAȚIONAL¹⁷⁸⁰

ȘTEFAN PURICI

The Union of Bukovina: Ideals and Projects Within the Internal and International Context

(Summary)*

In the autumn of 1918, Bukovina was one of the former dualist monarchy territories that did not want to contribute to the perpetuation of the existing imperial pattern. Despite being considered a successful model of multi-ethnic territory administration for the Habsburg Dynasty, at the end of the First World War, the nationalities of this province expressed their desire to leave the bi-cephalic empire and become independent.

The path that led to the materialization of these projects was a long and sinuous one. Out of all the projects regarding Bukovina's future, that were spread between the 1914–1918 by Russia, Austria-Hungary, Germany, Romania or Ukraine, or of those launched by the local communities (Jewish, German, Romanian, Ukrainian) between 1917 and 1918 in the public debate, the plan elaborated and implemented by the Romanian National Council from Bukovina was the winner.

Keywords: Bukovina, Union, 1918, Romanian National Council.

Împlinirea unui secol de la momentul în care, practic, întreaga națiune română s-a regăsit în interiorul granițelor aceluiași stat, numeroasele evenimente organizate cu prilejul marcării Centenarului României întregite și a încheierii Marii Conflagrații Mondiale (1914–1918) ne îndeamnă, o dată în plus, să medităm asupra vremurilor și oamenilor de atunci, să încercăm să pătrundem în spiritul faptelor generației Unirii, să transcendem carapacea atitudinilor afișate și să le contextualizăm în acord cu realitățile Primului Război Mondial și ale finalului de „secol al naționalităților”. Obiectivizarea reflectării trecutului, analiza realizărilor și eșecurilor reprezentanților elitelor bucovinene, construirea sau demolarea unor pedestale ale liderilor autentici ori conjuncturali, oglindirea stărilor emoționale, așteptărilor și năzuințelor maselor sunt doar câteva dintre aspectele ce ar putea contribui la o mai bună înțelegere a istoriei Bucovinei și a ceea ce a însemnat unirea provinciei cu celelalte teritorii românești. Din păcate, generațiile de istorici care s-au succedat de atunci, inclusiv cele postdecembriste, au materializat doar parțial obligația de a transpune în studii științifice și în volume de documente evenimentele din anii premergători și cei ce au urmat unirii Bucovinei cu Regatul României. Suntem convinși, însă, că tipăriturile apărute pe parcursul anului 2018 vor acoperi, măcar parțial, golurile existente în istoriografia Bucovinei și vor contribui la extinderea orizontului de abordare și de cunoaștere a trecutului.

Chiar dacă vorbim adeseori despre „luna Bucovinei”, perioada cuprinsă între 27 octombrie și 28 noiembrie 1918, când cea mai mică provincie austriacă s-a emancipat de sub tutela Casei de Habsburg, parcursul către acest moment a fost unul lung și a fost marcat de specificul evoluției ținutului în secolul premergător Primului Război Mondial. Spre deosebire de Vechiul Regat și Dobrogea (aflate *de facto* sau *de jure* sub suzeranitate otomană, cu „paratrăsnete” europene, până la 1878), Basarabia (aflată sub control rusesc încă din anul 1806) și chiar Transilvania sau Banatul (aflate sub administrația guvernului de la Budapesta, deloc liberal în politica sa față de românii ajunși supuși ai Coroanei Sf. Ștefan), marcate de pecetea balcanismului, pravoslavniciei ori toleranței încorsetate, Bucovina – partea Moldovei încorporată în cadrul Imperiului Austriac – a fost scoasă de timpuriu (1774) de sub suzeranitatea otomană și din ordinea balcanică de organizare a societății, înregistrând o tranziție sinuoasă spre modelul social și economic central-european, influențat profund de Iluminism și, ulterior, liberalism. Practic, în urma includerii ținutului în rândul posesiunilor Coroanei de Habsburg, populația provinciei a fost extrasă din Evul Mediu și forțată să accepte un nou mod de structurare socială, o nouă formă de funcționare a economiei, noi mecanisme politice și

¹⁷⁸⁰ „Analele Bucovinei”, anul XXV, nr. 1 (50), 2018, pp. 23–49.

* Traducere: Ștefan Purici.

administrative, un cadru juridic total diferit de cel moldovenesc și să se adapteze normelor și regulilor societății moderne.

Liberalismul se întemeiază pe un control lax al societății din partea guvernului și structurilor administrative, pe inițiativa și autonomia individului, grupurilor și comunităților, creând cadrul propice de manifestare a libertăților și responsabilităților cetățenilor și autorităților publice. În acest context social favorabil, întemeindu-se pe conștiința autohtonității și pe exemplele de manifestare identitară a reprezentanților altor națiuni (polonezi, cehi, unguri ș. a.) din componența imperiului, românii bucovineni au făcut vizibil, inclusiv la nivelul guvernului central și al Curții de la Viena, procesul de afirmare a individualității celei mai mici provincii habsburgice și a populației acesteia. În ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea și primul sfert al veacului al XIX-lea, mazilii cernăuțeni, boierul Vasile Balș, episcopul Dositei Herescul, Vasile Țintilă, Teodor Racoce și alții au fost reprezentanții intereselor și purtătorii mesajului românilor bucovineni¹⁷⁸¹, prin faptele și atitudinile lor promovând ideea necesității respectării elementului românesc de către autoritățile imperiale și adaptarea politicilor habsburgice la specificul provinciei.

Alternarea regimurilor politice liberale cu cele conservatoare la nivelul imperiului a făcut ca tranziția la noua ordine socială să fie mai întinsă și mai puțin brutală. Recunoașterea drepturilor elitei autohtone, configurarea unei societăți multietnice prin așezarea coloniștilor, funcționarilor și militarilor germani, dar și polonezi, armeni sau unguri, și acceptarea implicării localnicilor în gestionarea problemelor provinciei au consacrat românitatea bucovineană drept o importantă forță socială și politică în această regiune a Austriei. Nu este deloc întâmplător faptul că în seria de șefi ai administrației bucovinene înainte de 1848, alături de mai mulți germani, regăsim numele lui Vasile Balș¹⁷⁸² (1792–1803) și pe cel al lui Gheorghe Isăcescu (1840–1849). Este o recunoaștere – din partea guvernului de la Viena – a rolului elitei românești la nivelul provinciei, dar și o dovadă a faptului că populația băștinașă s-a integrat destul de profund în cadrul Imperiului Habsburgic. În perioada premergătoare Revoluției de la 1848 se înregistrează o creștere a numărului de persoane culte în rândul românilor, mulți tineri bucovineni obținând studii superioare în universitățile imperiului, în special la Viena. Bine pregătiți profesional, conectați la spiritul capitalei imperiului, conștienți de locul pe care meritau să-l ocupe în societate, acești tineri, alături de alții care s-au format în liceele și gimnaziile publice din Bucovina, au constituit generația pașoptistă, generația care a adus în discuția guvernului și Casei de Habsburg – dar și în atenția Europei – chestiunea individualității Bucovinei¹⁷⁸³, provincie cu rădăcini, cultură, religie și tradiție românești, transformată, în anul 1787, într-un district (Kreis) al Regatului Galiției și Lodomeriei. În istorie vom găsi puține exemple similare gestului făcut de elitele bucovinene care au refuzat oficial să facă parte din nobilimea Regatului, respectiv să participe la lucrările adunărilor stărilor din țara la care au fost anexați (Regatul Galiției și Lodomeriei) fără voința lor¹⁷⁸⁴, chiar dacă nobilii din Bucovina erau conștienți că prin această atitudine pierd posibilitatea de a-și expune drepturile și opiniile și de a-și promova interesele la nivelul Regatului, dar convinși că vor avea câștig de cauză la nivel central.

Revoluția de la 1848–1849 a descătușat energiile naționale din cadrul imperiului, constituind șansa reală pentru bucovinenii dornici de separarea de Galiția de a mobiliza suportul maselor și de a înainta doleanțele lor guvernului și împăratului de la Viena. În pofida opoziției administrației de la Lemberg și nobililor galițieni, în ciuda identificării și utilizării de către reprezentanții acestora a unor mase de săteni, care au fost convinse că revendicările de separare de Regatul Galiției și Lodomeriei ascund în spate dorința nobililor bucovineni de a introduce iobăgia, liderii românilor din Bucovina au reușit să construiască o opoziție reală, în care au fost încadrate elitele celorlalte grupuri etnice (germani, armeni, evrei, ucraineni ș. a.), care s-a afișat în fața opiniei publice, a Parlamentului și Guvernului de la Viena, a împăratului Austriei, drept delegația ce reprezintă toate categoriile sociale,

¹⁷⁸¹ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administrația militară la autonomia provincială (1774–1862)*, București, Editura Academiei Române, 1993, pp. 317–360.

¹⁷⁸² Mihai-Ștefan Ceașu, *Un iluminist bucovinean: boierul Vasile Balș (1752–1832)*, Iași, Editura Junimea, 2007, 462 p.

¹⁷⁸³ Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina în anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, pp. 184–238.

¹⁷⁸⁴ Mihai-Ștefan Ceașu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848–1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 55.

grupurile etnice și religiile provinciei, iar memoriul *Petiția Țării*, reprezintă „cea mai adevărată expresie a opiniei publice și a conglăsuitoarelor dorinți ale națiunii”¹⁷⁸⁵.

În pofida condițiilor puțin prielnice de manifestare a identităților naționale și regionale în condițiile sistemului politic autoritar cunoscut drept regimul Metternich, în Bucovina se articulează o viață asociativă transnațională, dar cu pronunțate accente etnice și cu sensibilități confesionale și culturale distincte. În contextul în care majoritatea societăților și asociațiilor¹⁷⁸⁶ erau organizate pe principii teritoriale, din acestea făcând parte fără vreo discriminare sau îngrădire germani, români, armeni, polonezi, evrei, ucraineni ș. a., asumarea identității naționale, manifestarea conștiinței apartenenței la un grup cultural și religios distinct au fost elemente care arătau că românii bucovineni militau pentru obținerea locului pe care îl meritau la nivelul administrației, justiției și economiei provinciei. La sfârșitul anilor '30, călătorul german Johann Kohl, aflat în vizită în Bucovina, întâlnind în Cernăuți niște tineri pe care îi cataloghează drept „patrioți entuziaști în serviciul austriac”¹⁷⁸⁷, relatează că aceștia i-au povestit cu mândrie despre „marele lor trecut, despre moldoveni, sau, cum se spune mereu, despre mitologia daco-romană, despre Ștefan cel Mare și despre alți mari oameni și principii din patria lor. Noi n-am mai văzut până acum patrioți moldoveni și, cum se întâmplă la restul europenilor, n-am știut nimic despre existența patriotismului moldovenesc. Spre uimirea noastră, am aflat că acest patriotism este răspândit peste tot, până departe la Lemberg [unde un număr de bucovineni se afla în serviciul administrației galițiene, precum și studia în școlile lvovene – n. n.], unde multe inimi se aprind cu entuziasm pentru timpul de odinioară atât de important din vremea lui Decebal, precum și pentru *marele Regat Dacic* (subl. n.)”¹⁷⁸⁸.

Din această perspectivă, deloc întâmplător a fost faptul că primele tipărituri de publicistică în Bucovina au aparținut unor autori români (Vasile Țintilă, Teodor Racoce, frații Hurmuzachi), iar primele asocieri culturale (Societatea literală din Eparhia Bucovinei, 1846 și Reuniunea pentru Leptură, 1862) sau politice (Patriotenpartei, Partida patrioților, atestată la 1851; Societatea politică „Concordia”) fie au avut un caracter național românesc, fie au fost create și conduse de lideri proveniți din rândul românilor bucovineni. Putem afirma, cu multă certitudine, că sentimentul identitar s-a manifestat în rândul românilor mult mai devreme decât în rândul celorlalte grupuri etnice din Bucovina. Pe de altă parte, însă, dezvoltarea timpurie a formelor cultural-naționale și politice de organizare comunitară a condus, mai devreme decât în cazul altor naționalități, la o mai mare fragmentare a participării românești la viața politică și culturală a provinciei.

În contextul unui regim liberal, în condițiile în care puterea administrativă aparținea în cea mai mare parte guvernului central, multe probleme fiind însă transferate la nivelul autorităților locale, bucovinenii au devenit, la finele anului 1918, cetățenii români cu o foarte bună cunoaștere a mecanismelor constituționale de funcționare a societății (Constituțiile austriece de la 1849 și 1867, „Constituția” Bucovinei de la 1861) și cu cea mai vastă experiență de exercițiu democratic (legislația electorală bucovineană din anii 1850, 1861, 1909, alegerile liberale din 1848 și, apoi, din 1861–1911 pentru Parlamentul de la Viena și pentru Dieta de la Cernăuți etc.).

Totuși, calea spre unirea cu Regatul României nu a fost una rectilinie, lipsită de obstacole, intersecții ori devieri. Alternativele privitoare la viitorul Bucovinei, în urma Primului Război Mondial, au fost numeroase, au depins de evoluția și finalitatea războiului, unele profilându-se cu mai multă tărie în dauna altora, în raport cu circumstanțele internaționale și cu mutațiile pe scena politică internă a Austro-Ungariei. Soarta provinciei era determinată de victoria uneia dintre cele două tabere (Puterile Centrale sau Antanta), de poziția pe care se plasa Regatul României în acel război, dar și de atitudinea bucovinenilor înșiși.

Perioada de neutralitate (1914–1916) a permis României să negocieze cu puterile Antantei, pe de o parte, și, pe de alta, cu Germania și Austro-Ungaria cu privire la garanțiile pe care le puteau

¹⁷⁸⁵ „«Bucovina». Gazetă românească pentru politică, religie și literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur”, anul I, nr. 9, 1848, p. 67.

¹⁷⁸⁶ Der Verein zur Unterstützung Hilfsbedürftiger Mitglieder der Kimpolung (Societatea pentru sprijinirea membrilor nevoiași din Câmpulung, înființată în anul 1825), Der Schützenverein in Czernowitz (Asociația de tir, înființată în 1825), Der Verein für Landeskultur im Herzogthum Bukowina (Societatea pentru cultura țării în Ducatul Bucovinei, înființată în 1851), Landes-Bibliotheks-Comités (Comitetul pentru Biblioteca Țării, constituit în anul 1851) ș.a.

¹⁷⁸⁷ Johann Kohl, *Reisen im Inneren von Russland und Polen*, Bd. III, *Die Bukowina, Galizien, Krakau und Mähren*, Dresden, Leipzig, 1841, p. 20.

¹⁷⁸⁸ *Ibidem*, pp. 20–21.

acorda Bucureștilui aceste mari puteri la încheierea păcii. Spre exemplu, pentru intrarea României în război de partea Antantei, Imperiul Rus a promis, în anul 1914, că va susține și va recunoaște unirea Transilvaniei și, ulterior, și a părții de sud a Bucovinei cu statul român. În timpul primei ocupații a Bucovinei, armatele țariste au avansat pe teritoriul acesteia doar până la linia Siretului, făcând practic o „invitație” guvernului de la București să intre în război de partea Antantei și să instaureze controlul asupra părții de sud a Bucovinei. Un alt semnal a fost dat cu ocazia numirii avocatului român Temistocle Bocancea, în 15 septembrie 1914, în funcția de primar al orașului Cernăuți. La fel au procedat autoritățile militare țariste cu ocazia celei de-a doua ocupații ruse, când primar al capitalei Bucovinei a fost desemnat, la finele lunii noiembrie 1914, dr. Constantin Hostiuc, român din Cernăuți. În timpul celei de-a treia ocupații, practic în toate funcțiile superioare au fost numiți români basarabeni: prefect de poliție a fost instalat căpitanul Capșa, Levinschi a fost plasat în fruntea Siguranței, avocatul Danielev devenind adjunct al șefului de Siguranță. Cu toate că sergenții de stradă erau toți originari din Rusia, autoritățile au permis exercitarea atribuțiilor de ordine publică și poliției locale, care purta un semn distinctiv¹⁷⁸⁹.

Unii au văzut în poziția de neutralitate a Regatului României chiar o șansă de salvare ratată pentru bucovineni. Astfel, un voluntar bucovinean (din unitățile formate de Aurel Onciul) care se refugiase în România, a afirmat: „Dacă veneați dumneavoastră, românii, altfel era. Barem să fi venit oricum: fie ca prieteni, fie ca dușmani. Că noi eram în credință, că, dacă veneați ca prieteni, ne scăpați de ruși, iar dacă năvăleți ca dușmani, încă era bine, că austriecii ar fi fost bătuți și alungați, și rămâneam cu oștile românești, care altfel s-ar fi purtat, nu ca armatele ungurești sau căzăcești, care o să ne lase lipiți pământului și o să ne stărpească seminția”¹⁷⁹⁰.

Autoritățile de la Petrograd au considerat că nu este nevoie să pregătească anexarea întregii provincii, ci doar a părții ei septentrionale, fiindcă, potrivit afirmației țarului Nicolai al II-lea, „Galiția și partea de nord a Bucovinei permit Rusiei să-și atingă frontierele sale naturale – Carpații”¹⁷⁹¹. Întemeindu-se pe această viziune a guvernului țarist, în lunile septembrie – noiembrie 1914, Muraviov, secretarul cancelariei diplomatice pe lângă Cartierul General al Armatei Ruse, a efectuat o vizită în Bucovina și a întocmit un raport, în care a propus demarcarea viitoarei granițe ruso-române: de la satul Botoșanița, spre gura râului Climăuți, la vărsare în râul Suceava. De aici, pe râul Suceava, până la Falcău, care va rămâne pe partea rusă; de la Falcău la Ciurmârna, Rușii-Moldoviței, Rușii-pe-Boul, Breaza, până la Valea Stănei, toate aceste localități urmând să intre în componența Rusiei¹⁷⁹². Totuși, în contextul victoriilor înregistrate de trupele țariste, în lunile ianuarie – februarie 1915, reprezentanții autorităților militare rusești ai Ministerului de Externe, pe baza unor considerații strategice, au propus țarului anexarea întregii Bucovine. De altfel, în timpul celei de-a doua ocupații rusești, trupele țariste au depășit linia Siretului, ocupând Siretul și Suceava. În memoriul întocmit de Nicolai Kudashev, director al Cancelariei Diplomatiei pe lângă Cartierul General al Comandantului Suprem, adresat lui Serghei Sazonov, ministrul de Externe al Rusiei, în 14 februarie 1915, se sublinia că reprezentanții armatei ruse apreciază că, anexată Rusiei, Bucovina va închide accesul în Galiția Orientală din partea României și va acorda Rusiei o direcție accesibilă pentru ofensivă atât în România, cât și în Transilvania¹⁷⁹³, însă, menționa Kudashev, Rusia nu poate ignora prevederile Convenției ruso-române din octombrie 1914, care recunoștea dreptul României de a alipi toate teritoriile locuite de români din componența Austro-Ungariei. În 3 iunie 1915, în contextul înfrângerilor militare înregistrate de trupele țariste în Bucovina și Galiția, reprezentanții diplomației ai Marii Britanii, Franței și Italiei au sugerat Petrogradului să accepte trasarea viitoarei granițe pe Prut și să promită României cedarea orașului Cernăuți. Drept urmare, în urma negocierilor cu Antanta, prin semnarea Tratatului de la București, în 17 august 1916, care includea o convenție politică și una

¹⁷⁸⁹ „Adevărul”, București, anul XXIX, 5 iulie 1916, p. 2.

¹⁷⁹⁰ Idem, anul XXVIII, 7 ianuarie 1915, p. 3.

¹⁷⁹¹ В. М. Ботушанський, С. М. Гакман, Ю. І. Макар, О. М. Масан, І. А. Піддубний, Г. М. Скорейко, *Букovina в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.)*, Чернівці, Рута, 2005, p. 305.

¹⁷⁹² Ion Varta, *Bătălia pentru Bucovina în ajunul Unirii cu România (1913–1917). Documente inedite din arhivele din Federația Rusă și Republica Moldova*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2008, p. 59.

¹⁷⁹³ В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, pp. 441–442.

militară, aliații garantau României alipirea teritoriilor ocupate de Austro-Ungaria, inclusiv a părții de sud a Bucovinei, cu granița pe râul Prut și cu orașul Cernăuți¹⁷⁹⁴.

De partea cealaltă, în toată această perioadă de neutralitate (1914–1916), reprezentanții Puterilor Centrale au purtat negocieri cu autoritățile române. Astfel, pentru a convinge România să intre în război de partea Puterilor Centrale, în iulie 1914 Germania a făcut presiuni asupra împăratului Franz Josef pentru a-l determina să cedeze districtele Rădăuți și Suceava, Berlinul revenind cu aceeași solicitare și în luna august 1915¹⁷⁹⁵. Potrivit raportului trimis la Viena, în 6 septembrie 1914, de Ottokar Czernin, ambasadorul Austro-Ungariei la București, contele Waldburg, secretarul Ambasadei Germaniei a avut o întrevedere secretă cu Alexandru Marghiloman, liderul Partidului Conservator. Conform datelor obținute de ambasadorul dublei monarhii, la acea întâlnire a fost prezent și regele Carol I. Acesta din urmă a atras atenția diplomatului german că, pentru intrarea în război de partea Antantei, Rusia intenționează să promită României Bucovina. Suveranul României a menționat că, în situația în care Transilvania va obține un statut politic distinct în cadrul imperiului, iar României se vor propune Suceava și împrejurimile, inclusiv Putna, cu mormântul lui Ștefan cel Mare, guvernul de la București nu numai că nu va susține Rusia, ci va intra în război de partea Austro-Ungariei și Germaniei¹⁷⁹⁶. La finele lunii septembrie 1914 a fost trimis la București bucovineanul Nicolai von Wassilko, deputat în Parlamentul de la Viena, cu misiunea de a purta negocieri cu guvernul României, în numele guvernului austriac, și de a promite României alipirea Basarabiei în schimbul intrării în război împotriva Antantei. În același timp, din rândul românilor bucovineni – inclusiv la îndemnul autorităților austriece – au fost lansate apeluri ce au fost publicate în presa locală și centrală, adresate regelui Carol I și, ulterior, regelui Ferdinand al României de a intra în război alături de Casa de Habsburg.

În contextul înfrângerilor pe care le înregistrau Puterile Centrale în iarna anului 1914/1915, Viena și Berlinul erau interesate să împiedice intrarea României în război de partea taberei adverse. Drept urmare, la mijlocul lunii ianuarie 1915, Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, a comunicat ambasadorului Ottokar Czernin că România nu va renunța la statutul de neutralitate. Însă, în situația în care Rusia va reuși să ocupe și Transilvania, pe lângă Bucovina, guvernul român va fi nevoit să își revizuiască fundamental poziția¹⁷⁹⁷, primul ministru sugerând posibilitatea intrării României de partea Antantei. Preluarea inițiativei strategice de către armatele Puterilor Centrale și victoriile înregistrate pe Frontul de Est erau elemente care determinau guvernul român să obțină promisiuni concrete din partea Berlinului și Vienei. În 1 iunie 1915, șeful guvernului român îl anunța pe Ottokar Czernin că România Mare, extinsă grație Basarabiei și unei părți din Bucovina, este prețul asupra căruia s-ar putea conveni. „Eu am venit [la negocieri] nu cu o rugămintă, ci am venit după cele două acorduri perle. Altfel, nu are sens să negociem”¹⁷⁹⁸. Pe parcursul anului 1916, constatând că diplomația austriacă nu vrea să apeleze la argumente care să convingă România să intre în război împotriva Antantei, guvernul german a încercat să atragă România în tabăra Puterilor Centrale, promițând să recunoască printr-un acord dreptul românilor asupra unei părți din Transilvania. Dar acest proiect a fost respins de premierul ungar Istvan Tisza.

Intrarea României în război contra Austro-Ungariei, în august 1916, a creat dificultăți liderilor bucovineni. Toți cei cinci deputați bucovineni, membri ai Clubului Parlamentar Român, au semnat, în august 1916, o declarație prin care condamnau alianța României cu Rusia, catalogând-o drept o amenințare teribilă pentru identitatea națională românească. Mai târziu, în iunie 1917, Aurel Onciul avea să declare că scopul suprem al românilor din Bucovina este unificarea, sub sceptrul Habsburgilor, a tuturor teritoriilor românești, atât din interiorul imperiului dualist, cât și din afara acestuia¹⁷⁹⁹.

¹⁷⁹⁴ *Traiatul de alianță între România, Republica franceză, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei, Dominioanele de peste mări și Imperiul Indiilor, Regatul Italiei și Imperiul tuturor Rusiilor*. <http://verdun.mapn.ro/pages/view/115> (6 februarie 2018).

¹⁷⁹⁵ Manfred Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*, Wien-Köln-Weimar, 2014, pp. 360, 454.

¹⁷⁹⁶ В. М. Ботушанский, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, pp. 429–430.

¹⁷⁹⁷ *Ibidem*, p. 439.

¹⁷⁹⁸ *Ibidem*, p. 468.

¹⁷⁹⁹ Robert A. Kann, David V. Zdeněk, *The People of the Eastern Habsburg Lands, 1526–1918*, Seattle – London, University of Washington Press, 1984, pp. 445–446.

Participarea la război de partea Antantei părea să garanteze integrarea teritoriilor locuite de români din Austro-Ungaria, la finele marii conflagrații, la Regatul României. Însă victoriile repurtate de armatele austro-germane și ieșirea din război a Rusiei, în urma revoluției bolșevice, au determinat guvernul român să accepte înfrângerea. Prin articolul 11 al Tratatului de la București (semnat la 7 mai 1918), Austro-Ungaria a obținut dreptul să anexeze în partea de sud și est a Bucovinei, aproape 600 de kilometri pătrați din teritoriul României¹⁸⁰⁰. Pe marginea prevederilor tratatului de pace, presa bucovineană consemna: „Luni, în 7 mai, în ziua de Sf. George, s-a încheiat pacea între Puterile Centrale și România. Pierderile teritoriale ale României sunt destul de însemnate. [...] Înspre Bucovina, rectificările de frontieră cuprind un teritoriu de 1 800 de kilometri pătrați. În colțul dinspre Transilvania și Bucovina, noua frontieră duce, de pe muntele Ceahlău, peste Bistricioara și muntele Bivol, înspre Cornu Luncii. Ea cuprinde satele Borca, Drăgoiasa, Șarul Negri, Șarul Dornei, Arinii, Broșteni, Găinești ș. a. Înspre est, noua frontieră o ia, mai în jos de Siret, la punctul numit «La Tără», și duce, peste Căndești, dincolo de Herța, la Lunca, de lângă Noua Suliță. Localitățile mai însemnate, de pe acest teritoriu, sunt: orașele Mihăileni și Herța, apoi Mamornița și Molnița. Se așteaptă că această rectificare în est va fi întregită prin colțul de nord al Basarabiei, care este Cercul Hotinului, astfel că linia frontului, care duce peste Mihăileni și Herța, și-ar găsi continuarea firească în linia Mămăliga – Hotin. Teritoriul din est se va alătura numaidecât Bucovinei. Ce se va întâmpla cu pământul din colțul întins, dintre Bucovina și Transilvania, pare a nu fi încă hotărât. Ar fi însă de dorit ca el să se alătore Bucovinei, cu care-l leagă apa Bistriței, lanțul munților și, îndeosebi, ființa populației, care este una și aceeași”¹⁸⁰¹.

Astfel, în baza prevederilor Tratatului de Pace de la București, suprafața districtelor Siret, Gura Humorului și Câmpulung urma a fi extinsă pe contul teritoriilor Regatului României. Comuna Țureni (situată la granița austro-română) urma să devină reședința unui nou district ce trebuia să cuprindă districtul judecătoresc Boian existent la acea dată și viitoarele districte judecătorești Țureni și Herța. Partea de nord a Basarabiei, încorporată Bucovinei, urma să fie organizată într-un district cu centrul în Hotin. În spiritul respectării sensibilităților locale, pentru a da satisfacție celor două națiuni competitori, guvernul intenționa să înființeze două districte românești (Vatra Dornei și Țureni) și două ucrainene (Hotin și Seletin)¹⁸⁰². Trasarea liniei noii frontiere austro-române a început în ziua de 15 iulie 1918, fiind realizată de ofițeri-topografi din cele două state, membri ai Comisiei politico-militare de delimitare a graniței, urmând a fi încheiată la finele toamnei¹⁸⁰³. Reprezentanții unor comune românești de pe valea Bistriței (Borca, Broșteni, Crucea, Farcașa, Gura Negrii, Medeia, Neagra Șarului, Păltinoasa și Șarul Dornei) au adresat, în 20 iulie, un memoriu împăratului Carol solicitând ca, în cadrul delimitării teritoriului, aceste comune să fie alipite Bucovinei și nu Transilvaniei, deoarece nu au nimic în comun (sângele, religia, limba și valorile) cu ungurii din Ardeal¹⁸⁰⁴.

Trebuie să menționăm faptul că, în 8 februarie 1918, Austro-Ungaria a semnat cu Republica Populară Ucraineană un acord secret, prin care guvernul de la Viena se obliga să unifice, până în 20 iulie 1918, teritoriile locuite de ucraineni din Galiția răsăriteană cu Bucovina, într-o singură țară a Coroanei¹⁸⁰⁵. Pe de altă parte, de la tribuna Parlamentului de la Viena, precum și prin intermediul diverselor publicații sau luări de cuvânt, liderii ucrainenilor din Austria au pus în dezbatere ideea constituirii unui stat național ucrainean în cadrul monarhiei. Posibilele implicații ale acestor proiecte au fost analizate, la începutul lunii iunie 1918, în paginile unui periodic sucevean: „Dacă dorința națională a polonilor și făgăduielile ce li s-au făcut ajung să se îndeplinească, prin înfăptuirea unui stat polon, care să cuprindă și întreaga Galiție, Bucovina atunci rămâne fără legătură directă cu cealaltă parte a imperiului. Situația ajunge și mai încurcată, dacă se realizează aspirațiile ucrainenilor din Galiția, care cer, cu toată stăruința, ca din teritoriul ucrain din estul monarhiei să se formeze o

¹⁸⁰⁰ Manfred Rauchensteiner, *op. cit.*, p. 884.

¹⁸⁰¹ „Viața Nouă”, 26 mai 1918, p. 7.

¹⁸⁰² Erich Prokopowitsch, *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, München, Verlag R. Oldenburg, 1959, pp. 11–12.

¹⁸⁰³ В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 358.

¹⁸⁰⁴ „Die Bewohner der Dreiländerecke wünschen die Vereinigung mit der Bukowina”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 1918, 21. Juli, p. 1.

¹⁸⁰⁵ Joseph Healy, *Central Europe in flux: Germany, Poland and Ukraine, 1918–1922. Phd Thesis*. University of Glasgow, 2003, p. 166. <http://theses.gla.ac.uk/2324/1/2003healyphd.pdf> (6 februarie 2018).

provincie curat ucraină. Compatrioții noștri ucraini doresc și ei, precum nici nu s-ar putea altfel, să facă parte din această nouă provincie, «Ucraina Austriacă», numai că nu prea vroiesc să se mulțumească cu frontiera firească, care se sfârșește pe malul stâng al Prutului și al Ceremușului, ci arată pofta de a coborî până dincoace de apa Siretului, ceea ce, în urmă, ar încăpea în concepția modernă a pașnicilor rectificării de frontieră. Alipirea teritoriului ucrain al Bucovinei, însă numai a acestuia, către «Noua Ucraină» n-ar micșora, întru nimic, vitalitatea provinciei Bucovina, care, sporită cu noile teritorii din Moldova, cuprinse în noile rectificări de frontieră, ar întruni toate condițiile pentru ca, rămânând neîmpiedicată în dezvoltarea sa, să se ridice, aici, în estul monarhiei, la asemenea valoare culturală și materială ca și țările mai înaintate, din vestul imperiului»¹⁸⁰⁶.

Astfel, chiar dacă, în ansamblu, Tratatul de Pace de la București impunea condiții foarte dure Regatului României, intelectualii bucovineni vedeau și anumite efecte pozitive pentru românii din mica provincie, bucurându-se că, prin alipirea unor teritorii, va crește ponderea acestui grup etnic în ansamblul populației, în contextul în care fenomenele migraționiste din ultimul secol și jumătate au condus la o însemnată descreștere procentuală a elementului românesc în Bucovina.

În prima jumătate a lunii iulie 1918, în diverse publicații din Bucovina au apărut mai multe articole legate de revendicările ucrainenilor și de potențiala divizare a provinciei. Acest aspect transpărea și în luările de poziție ale parlamentarilor ucraineni. Drept urmare, în 22 iulie 1918, Constantin Isopescu-Grecul, președintele Clubului parlamentarilor români, răspunzând inclusiv declarațiilor făcute de deputatul Romanczuk, care făcea referire la programul ucrainenilor de „autonomie național-teritorială” și la cererile ucrainenilor din Galiția și Bucovina de a separa teritoriile din estul Galiției și nord-estul Bucovinei¹⁸⁰⁷ de cele două provincii istorice, a arătat că obiectivul programatic al românilor constă în autogovernarea lor în cadrul Ducatului Bucovinei și al Austriei. El a continuat: „Noi ținem la dreptul istoric al românilor la trupul Bucovinei, care a fost, timp de secole, o parte a Moldovei și reședința sa domnească, dar recunoaștem că, în timp, națiunea ucrainenilor s-a așezat pe o parte a acestui pământ și populează astăzi patru mari districte. Prin urmare noi, românii, împărțăm punctul de vedere al Bucovinei indivizibile”¹⁸⁰⁸. Liderul grupului parlamentar român a specificat că, în chestiunea autogovernării districtelor ucrainene, românii nu se vor opune, fiindcă provincia va continua să fie un Ducat autonom¹⁸⁰⁹.

Între timp, proiectul constituirii unei Ucraine habsburgice, așezată pe doi piloni - primul, reprezentând teritoriile locuite majoritar de ucrainenii din Galiția poloneză și al doilea, Ducatul Bucovinei - a rămas doar un vis în urma renunțării, în 4 iulie 1918, a guvernului de la Viena de a materializa prevederile acordului secret dintre Austro-Ungaria și guvernul Republicii Populare Ucrainene, din cauza neîndeplinirii angajamentelor asumate de către partea ucraineană de a livra un milion de tone de cereale guvernului austriac, precum și din cauza nemulțumirilor și presiunilor exercitate asupra conducerii imperiului de elitele poloneze¹⁸¹⁰.

Încă înainte de semnarea tratatelor de pace separate cu Rusia și Ucraina, trupele austro-ungare au ocupat Podolia ucraineană și ținutul Hotin din nordul Basarabiei¹⁸¹¹. După încheierea Păcii de la București (7 mai 1918), pe Frontul de Est a fost anulată starea de război, iar Bucovina a fost extrasă, începând cu data de 20 mai 1918, din „zona îngustă de război” și inclusă în rândul teritoriilor îndepărtate de regiunea operațiunilor militare¹⁸¹². Din acest motiv, în toamna anului 1918, în Bucovina se aflau puține forțe militare austriece. Brigada 187 infanterie, dislocată la nord-est de Cernăuți, controla nordul Basarabiei până la linia Hotin - Coșuleni; Regimentul 203 era amplasat în Rădăuți; la granița cu Ardealul și Galiția se afla Batalionul 4/13, iar Regimentele 41 Infanterie și 22

¹⁸⁰⁶ „Viața Nouă”, 9 iunie 1918, p. 2.

¹⁸⁰⁷ *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 79. Sitzung. Montag, den 22. Juli 1918*, p. 4169.

¹⁸⁰⁸ *Ibidem*, p. 4170.

¹⁸⁰⁹ *Ibidem*, pp. 4173-4174.

¹⁸¹⁰ *Brest-Litovsk, PeaceTreaty of*. <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CB%5CR%5CBrest%5CLitovskPeaceTreatyof.htm> (6 februarie 2018); Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.)*. Документи і матеріали, Чернівці, 2009, pp. 131, 136.

¹⁸¹¹ Володимир Заповольський, *Буковина в останній війні Австро-Угорщини 1914-1918*, Чернівці, Золоті литаври, 2003, p. 180.

¹⁸¹² Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 10. Autorul indică, însă, din greșeală, data de 26 iunie. Pentru data de 20 mai, vezi *Nota Comandamentului Armatei a 7-a austro-ungare*, din 18 mai 1918, adresată Guvernământului Bucovinei, în B. M. Ботушанський, *Буковина в роки Першої світової 1914-1918 рр.* Документи, Чернівці, Технодрук, 2014, pp. 299-300.

Carabinieri erau încartiruite în Cernăuți¹⁸¹³. În ziua de 9 octombrie 1918, în Bucovina a sosit Legiunea Carabinierilor Ucraineni „Sici” (circa 1 500 de militari), aflați sub comanda arhiducelui Wilhelm Franz von Habsburg-Lothringen (care își luase nume de ucrainean: Vasyl Vyshyvani¹⁸¹⁴, adică Vasile Brodatul – de la cămașa ucraineană brodată pe care o purta), fiind încartiruită în Cernăuți, Vijnița și pe granița bucovineano-basarabeană¹⁸¹⁵.

Evenimentele de pe front au avut implicații directe în starea de spirit a românilor bucovineni. Evaluând situația din provincie pentru luna iunie 1918, general-maiorul Eduard Fischer, șeful Jandarmeriei pentru Galiția și Bucovina, aprecia că după victoriile pe front înregistrate de Puterile Centrale, după dispariția Frontului de Est și în urma numeroaselor arestări ale liderilor iredentei românești, intelectualitatea română a devenit mai discretă și nu afișează simpatiile față de dușmanii Austro-Ungariei. Totuși, remarcă Fischer, „în cadrul unor reuniuni secrete sau acolo unde dâșjii se simt într-un mediu prietenos, ei dau libertate sentimentelor lor, care nicidecum nu au murit. [...] Visul lor, cu privire la faptul că idealul distrus de acordul de pace de la București poate renaște și se poate realiza, se discută cu înflăcărare cu aceste ocazii cu toată elocvența specifică lor și cu patosul aferent”¹⁸¹⁶. Șeful Jandarmeriei remarcă, în același raport, că în rândul ucrainenilor este o dezorientare totală, generată de evenimentele din Rusia și de incapacitatea conaționalilor lor din Galiția și din Rusia de a se organiza. În cazul polonezilor și germanilor nu existau motive de neliniște, în timp ce în rândul evreilor și lipovenilor se manifestau simpatii pentru Antanta, respectiv Rusia¹⁸¹⁷.

În pofida contextului politic nefavorabil, liderii românilor bucovineni realizau o vastă campanie de promovare a ideii unirii Bucovinei cu România, inclusiv în rândul celorlalte grupuri etnice. Protestând împotriva acestor acțiuni, în cadrul unei întruniri publice desfășurate în 14 septembrie 1918, ucrainenii rusofili au votat o rezoluție în care revendicau unirea Bucovinei „cu Ucraina, strâns legată de statul rus”¹⁸¹⁸.

Evoluțiile internaționale și cele militare, fenomenele de manifestare identitară în interiorul imperiului dualist obligau elitele locale să mediteze asupra unor potențiale scenarii legate de locul fiecărei națiuni și a fiecărui teritoriu în lumea postbelică. În mod firesc, viitorul Bucovinei a devenit subiect al dezbaterilor la nivelul elitelor și mass-media bucovinene. Probabil, având în vedere faptul că suprafața Bucovinei urma, potențial, să se extindă, că Rusia se prăbușise, iar o mare parte a teritoriului ucrainean, precum și nordul Basarabiei (provincie care se unise cu Regatul României în 27 martie 1918) erau sub ocupație austro-germană, a apărut ideea înființării unui nou stat pe harta politică a Europei. Astfel, în 20 octombrie 1918, într-un periodic cernăuțean, a fost publicat un proiect de organizare al „Statului Bucovina”, cu statut de țară neutră (după modelul Elveției), în care să se includă Bucovina habsburgică și județul Hotin al Basarabiei și care să fie un element de legătură între România și Ucraina¹⁸¹⁹.

Evenimentele nefavorabile de pe fronturile războiului, presiunea internă a forțelor politice și elitelor naționale, conjunctura internațională marcată de spiritul revoluției și al reformelor, au determinat Curtea de la Viena să identifice soluții de salvare a imperiului. Spre exemplu, principiile de reorganizare a lumii postbelice, propuse de S.U.A. și cunoscute drept cele „14 puncte”, au fost dezbătute, în 4 octombrie 1918, în Parlamentul de la Viena. Trebuie menționat, însă, faptul că, dacă la începutul anului 1918 S.U.A. apreciau că Austro-Ungaria trebuie să își păstreze integritatea prin acordarea unei largi autonomii națiunilor componente, din luna mai, având în vedere faptul că imperiul dualist nu a renunțat la alianța cu Germania și nu a ieșit din război, Washingtonul a ajuns la concluzia că soluția dezirabilă este acordarea independenței popoarelor imperiului. În acest context, atitudinile liderilor politici negermani au devenit mult mai radicale, loialismul naționalităților reducându-se, progresiv, într-un ritm alert. De pildă, deputatul galițian Eugen Petruszewicz a revendicat separarea tuturor teritoriilor locuite de ucrainenii din Austro-Ungaria și unirea lor într-un

¹⁸¹³ Володимир Заполовський, *op. cit.*, p. 181.

¹⁸¹⁴ Ion I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuți, Editura Septentrion, 1997, p. 207.

¹⁸¹⁵ В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 411.

¹⁸¹⁶ Erich Prokorporowitsch, *op. cit.*, pp. 15–16.

¹⁸¹⁷ *Ibidem*, pp. 16–17.

¹⁸¹⁸ Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність...*, p. 152.

¹⁸¹⁹ „Czemowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, Czernowitz, 20. Oktober 1918. Apud B. M. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 360.

stat național Ucraina¹⁸²⁰. În schimb, deputatul cernăuțean Benno Straucher, în numele evreilor, a exprimat speranța că Austria va rămâne protectoarea popoarelor libere¹⁸²¹. Totuși, în timp ce reprezentanții etniilor negermane pledau pentru obținerea independenței naționale, deputații românilor din Bucovina¹⁸²², chiar dacă scoteau în evidență individualitatea națiunii lor divizate de granițe politice, continuau să își manifeste loialitatea față de monarhie și să susțină ideea restructurării imperiului pe baze federaliste mai largi decât cele antebelice. Astfel, de la tribuna Parlamentului, Constantin Isopescu-Grecul, președintele Clubului parlamentar român, a pledat pentru o Austrie federativă, în cadrul căreia cei patru milioane de români să se bucure de o largă autonomie, urmând ca noua entitate statală românească „să exercite o mare putere de atracție asupra României libere și să determine o raliere a acesteia la monarhie”¹⁸²³.

Într-o ultimă sfortare de a evita dezmembrarea imperiului dualist, în ziua de 16 octombrie 1918, împăratul Carol I a semnat manifestul intitulat *Credincioaselor mele popoare austriece*, îndemnând națiunile Austriei „să reconstruiască Patria pe baza celor mai naturale și viabile principii ale sale”. În concepția Casei de Habsburg, „Austria, în conformitate cu voința poporului său, trebuie să devină un stat federal, în care fiecare naționalitate își va forma propriul teritoriu național în propria sa zonă de locuire”¹⁸²⁴. Faptul că împăratul garanta integritatea Regatului Ungariei, nu putea să nu nemulțumească, alături de slovaci, croați, sloveni, și pe românii din Transilvania și Bucovina.

În acord cu prevederea *Manifestului imperial* din octombrie 1918, potrivit căreia interesele popoarelor urmau a fi exprimate de organisme reprezentative, alcătuite din deputații națiunilor respective în Parlamentul de la Viena, bucovinenii au procedat la înființarea Consiliilor Naționale. Drept urmare, în 17 octombrie, odată cu publicarea *Manifestului imperial*, deputații bucovineni s-au constituit în Consiliul Național Român din Austria, în frunte cu Constantin Isopescu-Grecul¹⁸²⁵. În 20 octombrie 1918, în Viena, la propunerea delegației bucovinene, s-a constituit Consiliul Național Evreiesc, în care au fost cuprinși parlamentarii evrei, reprezentanți ai partidelor politice evreiești, ca structură reprezentativă pentru evreii din Austria¹⁸²⁶. La nivel local, în Bucovina, Consiliul Național Evreiesc a avut adunarea de constituire în ziua de 10 noiembrie 1918¹⁸²⁷. Germanii bucovineni se vor organiza într-un Consiliu Național în ziua de 27 octombrie 1918. În 31 octombrie 1918, Clubul polonez din Dieta Bucovinei a decis înființarea unui Comitet Național Executiv, care să apere interesele polonezilor și să le reprezinte în raporturile cu celelalte grupuri etnice din provincie, până la constituirea Consiliului Popular Polonez din Bucovina¹⁸²⁸. De asemenea, în 25 octombrie 1918 a fost înființat Comitetul Ținutal Ucrainean, care s-a declarat secție a Consiliului Național Ucrainean din Lemberg (Lviv), constituit în data de 18 octombrie 1918¹⁸²⁹. În fruntea Comitetului Ținutal Ucrainean a fost desemnat Omelian Popowicz, deputat în Dieta Bucovinei, vicepreședinte fiind ales profesorul

¹⁸²⁰ *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 87. Sitzung. Freitag, den 4. Oktober 1918*, p. 4407.

¹⁸²¹ *Ibidem*, pp. 4435–4436.

¹⁸²² În Parlamentul de la Viena, românii bucovineni erau reprezentați de deputații George Grigorovici (Partidul Social-Democrat), Alexandru Hurmuzaki (Partidul Național Român), Constantin Isopescu-Grecul (Fracțiunea radical-populară „apărăriștă”), Aurel Onciul (Partidul Democrat), George Sârbu (Fracțiunea radical-populară „apărăriștă”) și Teofil Simionovici (Fracțiunea radical-populară „apărăriștă”). În timp ce George Grigorovici a aderat la Clubul Social-Democrat din Camera Deputaților, ceilalți cinci au înființat Clubul Parlamentar Român (vezi Teodor Bălan, *Bucovina în războiul mondial*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1929, p. 82). Menționăm că cei cinci deputați ucraineni bucovineni au intrat, alături de 26 de parlamentari din Galiția, în Clubul Parlamentar Ucrainean.

¹⁸²³ *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 87. Sitzung. Freitag, den 4. Oktober 1918*, p. 4441; Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 11.

¹⁸²⁴ „Wiener Zeitung” (Extra-Ausgabe), 17. Oktober 1918, p. 1; Wolfdieter Bihl, *Der Erste Weltkrieg 1914–1918. Chronik – Daten – Fakten*, Wien-Köln-Weimar, 2010, p. 230.

¹⁸²⁵ Marin C. Stănescu, *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917–1919*, Constanța, Editura Ex Ponto, 1999, p. 169.

¹⁸²⁶ „Der Jüdische Nationalrat”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 24. Oktober 1918, p. 2.

¹⁸²⁷ „Sitzung des Jüdischen Nationalrates”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 13. November 1918, p. 3.

¹⁸²⁸ „Die Bukowinaer Polen”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 3. November 1918, p. 2.

¹⁸²⁹ В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 414.

Agenor Artymowicz¹⁸³⁰. Având drept obiectiv preluarea puterii, Comitetul a fost structurat pe comisii de specialitate: redacțională (președinte, Miron Korduba), apărare populară (Osyp Bezpalko), financiară (Roman Cegelski), externe (Omelian Popowicz) și administrativă (Gedymin Lisiniecki)¹⁸³¹.

Propunerea lui Carol I de reșezare a imperiului a fost supusă dezbaterii parlamentare în ziua de 22 octombrie 1918. Reprezentanții națiunilor negermene ale imperiului s-au pronunțat pentru urmarea unor căi distincte de cele ale Austriei, considerând că oferta împăratului nu se mai încadrează în spiritul timpului. Majoritatea parlamentarilor au susținut ideile legate de coagularea națională în entități statale independente. Acest punct de vedere, în special în ceea ce privește unirea comunităților naționale din Austro-Ungaria într-un singur corp politico-administrativ, a fost promovat de deputații români în Parlamentul austriac. Totuși, lucrurile nu se rezumau doar la incapacitatea Casei de Habsburg de a gestiona destinul monarhiei, ci trebuia să se țină cont și de interesele adeseori divergente ale grupurilor etnice din cadrul imperiului dualist. De exemplu, deputatul român Constantin Isopescu-Grecul a criticat dur atitudinea ungarilor care, după realizarea dualismului, nu au înțeles să acorde largi drepturi naționale și culturale grupurilor etnice nemaghiare, dar și poziția Curții de la Viena, care permitea Ungariei să ignore dreptul popoarelor la independența națională. Parlamentarul a pledat pentru ideea potrivit căreia la baza restructurării Austro-Ungariei trebuie să stea principiul naționalităților¹⁸³². În finalul discursului său, încheiat de altfel cu intonarea – în limba română – a primei strofe din „Deșteaptă-te, Române!”, Constantin Isopescu-Grecul a solicitat unirea românilor din Bucovina și din Ungaria într-un singur stat național, în cadrul monarhiei reorganizate¹⁸³³. La rândul său, deputatul George Grigorovici a subliniat că și românii doresc unirea, dar rezoluțiile adoptate de Consiliile Naționale Ucrainene din Cernăuți și Lemberg nu țin cont de acest deziderat¹⁸³⁴. El a protestat împotriva pretențiilor exagerate ale ucrainenilor în Bucovina, apreciind că zona Siretului, până la Cernăuți inclusiv, trebuie să fie a românilor¹⁸³⁵. Dimpotrivă, deputatul ucrainean Nikolai von Wassilko a arătat că pretențiile ucrainenilor nu sunt exagerate și că informațiile potrivit cărora Tratatul de Pace de la Brest-Litovsk a prevăzut ca întreaga Bucovină să fie alipită Galiției de Est, sunt legendă și simple speculații¹⁸³⁶. Tratatul respectiv, semnat în 9 februarie 1918, nu se referea la anexarea Bucovinei, însă, în 8 februarie, Austro-Ungaria semnase cu Republica Populară Ucraineană acel acord secret, prin care Bucovinei urmau să i se alipească teritoriile locuite de ucrainenii din Galiția răsăriteană. Continuând polemica cu George Grigorovici, Nikolai von Wassilko a replicat că, la fel cum românii din Ungaria militează pentru unirea cu conaționali lor din Banat, Transilvania și Bucovina, ucrainenii luptă pentru unirea Bucovinei cu Galiția de Est¹⁸³⁷. În luarea sa de cuvânt, deputatul german Anton Keschmann a exprimat un protest ferm împotriva divizării provinciei și a opinat că, în cazul în care partea ucraineană a Bucovinei va fi încorporată unui stat ucrainean, atât în regiunile bucovinene revendicate de ucrainenii din Galiția, cât și în partea românească a Bucovinei, cu Cernăuți inclusiv, germanii ar trebui să se bucure de autonomie națională¹⁸³⁸. Boemianul Karl Renner a specificat că, în disputa dintre ucrainenii și români, interesele

¹⁸³⁰ О. В. Добржанський, „Соборницькі прагнення українців Буковини восени 1918 р.”, in „Український історичний журнал”, nr. 1, 2009, p. 31.

¹⁸³¹ Мирон Кордуба, „Переворот на Буковині (3 особистих споминів)”, in О. В. Добржанський, В. П. Старик, *Бажасмо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.)*, Одеса, Маяк, 2008, p. 828.

¹⁸³² „Der Kampf um Czernowitz”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 1918, 24. Oktober, pp. 3–4.

¹⁸³³ *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 92. Sitzung, Dienstag, den 22. Oktober 1918*, p. 4647.

¹⁸³⁴ „Der Kampf um Czernowitz. Rede des Abgeordneten Grigorovici, gehalten in der Sitzung des Abgeordnetenhauses am 22. Oktober 1918”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 3. November 1918, p. 3.

¹⁸³⁵ „Der Kampf um Czernowitz”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 1918, 24. Oktober, p. 4.

¹⁸³⁶ „Der Kampf um Czernowitz. Rede des Abg. Nikolai R. v. Wassilko, gehalten in der Sitzung des Abgeordnetenhauses am 22. Ocktober 1918”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 3. November 1918, p. 6.

¹⁸³⁷ „Der Kampf um Czernowitz”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 24. Oktober 1918, p. 4.

¹⁸³⁸ *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 92. Sitzung, Dienstag, den 22. Oktober 1918*, pp. 4662–4664.

germane din Cernăuți nu trebuie să ajungă sub amenințare. Deputatul ucrainean bucovinean Anton von Łukaszewicz a replicat că ucrainenii nu vor ceda niciodată Cernăuții. În opinia deputaților Rudolf von Auen Lodgman și František Udržal (Boemia) lucrurile erau deja stabilite¹⁸³⁹. Menționăm că, în 19 octombrie, la Lemberg, Adunarea Națională a Ucrainenilor a îndemnat populația să lupte pentru înființarea unui stat național ucrainean în cadrul Austro-Ungariei, din care să facă parte și zonele cu populație slavă din Bucovina¹⁸⁴⁰.

Abordările parlamentarilor reflectau doar parțial ideile și proiectele ce erau vehiculate în provincie. Spre exemplu, în raportul general-maiorului Eduard Fischer, din 21 octombrie 1918, se arată: „În contextul situației dificile a monarhiei, inteligența română nutrește noi speranțe legate de planurile sale ale României Mari, planuri cu care, încă în septembrie, ea nu îndrăznește să se manifeste deschis în public, ci doar le înainta ca obiect de discuții în cadrul liniștitelor reuniuni secrete. Tendințele inteligenței ucrainene se suprapun în totalitate cu dispozițiile conaționaliilor lor galițieni și, drept urmare, din acea parte a fost inspirat un ton neobișnuit de ascuțit în Bucovina”¹⁸⁴¹.

Luările de poziție ale celor șase deputați în Parlamentul de la Viena creau în rândul comunității românești din Bucovina impresia că, fără să fi convocat vreo adunare națională și fără să simtă pulsul conaționaliilor lor, parlamentarii au decis destinul provinciei¹⁸⁴². Românii din Cernăuți, constatând schimbările fulgerătoare care se produceau pe arena internațională și considerând că reprezentanții bucovinenilor în Parlamentul de la Viena nu cunosc bine situația din Bucovina, au decis să nu asiste pasiv la desfășurarea evenimentelor. Drept urmare, în zilele de 12 și 15 octombrie, la Cernăuți, au avut loc două întruniri¹⁸⁴³ ale unor intelectuali și oameni politici români, care au decis să acționeze mai ferm și organizat pentru aducerea la cunoștința opiniei publice a doleanțelor comunității românești. În cadrul primei consfătuiri, s-a decis publicarea gazetei „Glasul Bucovinei” și invitarea lui Iancu Flondor, aflat în Storojineț, să se asocieze grupului. În 27 octombrie¹⁸⁴⁴, Flondor a ajuns în capitala Bucovinei și i s-a încredințat conducerea mișcării naționale. Prin revenirea lui Iancu Flondor în viața politică, capacitatea parlamentarilor bucovineni și, în special, a lui Aurel Onciul, de a exercita influență asupra situației din provincie și chiar de a gestiona cursul evenimentelor, s-a redus drastic¹⁸⁴⁵. Preluarea controlului mișcării politice de către românii din Bucovina, în detrimentul grupului parlamentarilor bucovineni la Viena, a fost consacrată formal prin prevederile Moțiunii Constituantei Bucovinei din 27 octombrie 1918, care, la punctul 3, preciza: „Constituanta constituie un Consiliu Național de 50 de membri. [...] și, în afară de el, nu recunoaștem nimănui dreptul de a hotărî sau trata asupra poporului român din Bucovina”¹⁸⁴⁶.

În ziua de 22 octombrie, ziua în care în Parlamentul de la Viena se dezbăteau propunerile incluse în *Manifestul imperial*, gruparea românilor cernăuțeni a reușit să scoată de sub tipar primul număr al periodicului „Glasul Bucovinei”. Prima pagină găzduia articolul programatic al grupării, intitulat „Ce vrem?”, care era semnat de 14 persoane. Constatând că „evenimentele se precipită”, iar publicul larg are nevoie de un program, semnatarii considerau a fi necesară clarificarea poziției românilor din Bucovina, în condițiile în care viitorul provinciei urma a fi decis la conferința de pace: „trebuie să știm de pe acum ce vrem și să o spunem cu glas tare”. Apreciind că exprimă interesele și opiniile întregii comunități românești din Bucovina, autorii subliniau: „*Vrem*: să rămânem români pe pământul nostru strămoșesc [...]; *nu mai vrem*: să cerșim de la nimeni drepturile care ni se cuvin [...]; *pretindem*: ca împreună cu frații noștri din Transilvania și Ungaria, cu care ne găsim în aceeași

¹⁸³⁹ „Bukowinaer Abgeordnete über das Schicksal der Bukowina”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 24. Oktober 1918, p. 1.

¹⁸⁴⁰ В. М. Ботушальский, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 413.

¹⁸⁴¹ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 18.

¹⁸⁴² *Ibidem*, p. 38.

¹⁸⁴³ Prima, în casa doctorului Isidor Bodea, la care au participat 14 persoane; a doua, în casa lui Alexandru Hurmuzachi, unde s-au reunit șapte persoane. Singurul care a participat la ambele întruniri a fost Sextil Pușcariu, profesor la Universitatea din Cernăuți. Vezi Radu Economu, *op. cit.*, pp. 1–2.

¹⁸⁴⁴ Vlad Gafița, *Iancu Flondor (1865–1924) și mișcarea națională a românilor din Bucovina*, Iași, Editura Junimea, 2008, p. 265; Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 38. Această dată este preluată din raportul contelui von Etsdorf, înaintat în decembrie 1918 Ministerului de Interne. În istoriografie este menționată și data de 16 octombrie, fără a se face trimitere la vreo sursă documentară. Vezi Radu Economu, *op. cit.*, p. 2; Constantin Ungureanu, „Unirea Bucovinei cu România în 1918”, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 1, 2013, p. 40.

¹⁸⁴⁵ Vlad Gafița, *op. cit.*, p. 265.

¹⁸⁴⁶ Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917–1918. Documente*, Chișinău, Editura Hyperion, 1995, p. 260.

situație, să ne plâsmuim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului; *cerem*: să putem aduce la Congresul de Pace aceste postulate ale noastre [...]”¹⁸⁴⁷.

Aceste idei vor sta la baza moțiunii Constituantei din 27 octombrie. Informații cu privire la textul preliminar al rezoluției au ajuns în mâinile guvernatorului Bucovinei care, în 23 octombrie, raporta Ministerului de Interne că se va propune crearea unui organism comun, care să-i reprezinte pe românii din Austro-Ungaria, din care să facă parte și reprezentanții Constituantei Bucovinei. Constituanta urma să aleagă un Consiliu Național alcătuit din 36 de membri care, alături de organismul comun, erau singurele structuri ce vor putea „reprezenta interesele juridice” ale românilor din imperiu¹⁸⁴⁸. Totuși, aceste informații au fost doar parțial confirmate de textul ce va fi adoptat în cadrul adunării din 27 octombrie.

Convocarea unei Adunări Naționale a românilor pentru ziua de duminică, 27 octombrie 1918, a fost inițiată în mod oficial de parlamentarii George Grigorovici și George Sârbu. La acest eveniment au participat circa 400 de persoane, fiind invitați toți parlamentarii români, toți deputații români din Dieta Bucovinei și toți primarii din comunele cu populație românească, alături de reprezentanți ai partidelor politice, funcționari, clerici, universitari ș. a. Invocând faptul că deține funcția de președinte al Dietei Bucovinei, fiind instalat în această dregătorie prin decretul împăratului, Alexandru Hurmuzaki a comunicat că nu poate participa la o adunare națională ce ar putea adopta decizii care ar atenta la integritatea teritorială a imperiului. De asemenea, Aurel Onciul, constatând că ideile sale de divizare a Bucovinei pe criterii etno-teritoriale nu au fost agreate de inițiatorii adunării, nu a luat parte la lucrările Constituantei¹⁸⁴⁹. Din cauza întreruperii circulației feroviare, Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici¹⁸⁵⁰ nu au putut pleca din Viena spre Cernăuți.

În cadrul întrunirii, Iancu Flondor a susținut un scurt discurs cu privire la importanța momentului și responsabilitatea ce cade pe umerii delegaților, iar Dorimedont (Dori) Popovici, viceprimar al orașului Cernăuți, a dat citire textului moțiunii. Rezoluția adoptată de participanți stipula că Adunarea Națională a românilor se proclamă Constituantă a Bucovinei. Constituanta a hotărât „unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent” și a respins „cu hotărâre orice încercare care ar ținti la știrbirea Bucovinei”, subliniind, însă, că românii doresc „să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare”¹⁸⁵¹. În Consiliul Național Român al Bucovinei au fost aleși și cei șase deputați în Parlamentul de la Viena¹⁸⁵². În cadrul primei ședințe a Consiliului Național Român (CNR), desfășurată în aceeași zi, au fost fixate bazele viitoarelor structuri de conducere ale administrației românești a Bucovinei, au fost clarificate direcțiile de acțiune și adoptate pozițiile față de autoritățile habsburgice și față de celelalte grupuri etnice.

În aceeași zi, în Casa Germană, a avut loc adunarea convocată de Consiliul Național German al Bucovinei. După îndelungi dezbateri, participanții au votat o rezoluție, în care revendicau păstrarea Bucovinei întregă în cadrul viitoarei federații austriece. În situația în care se va ajunge la împărțirea Bucovinei pe criteriul lingvistic, germanii optau pentru unirea părții românești a provinciei cu Transilvania și Banatul într-un singur organism statal¹⁸⁵³.

În ziua de 28 octombrie, Iancu Flondor, președintele CNR, Dori Popovici, vicepreședinte, și George Sârbu, în calitate de membru al Secției Externe a CNR, s-au prezentat în fața Guvernatorului Bucovinei, i-au adus la cunoștință hotărârile adunării naționale din ziua anterioară și au cerut să li se înmâneze puterea. Contele von Etdorf a refuzat să facă transferul autorității și nici nu a agreat propunerea de a permite exercitarea influenței CNR asupra administrației Bucovinei, făcând trimitere la *Manifestul imperial* din 16 octombrie¹⁸⁵⁴. Iancu Flondor i-a cerut contelui von Etdorf să recheme acasă ostașii bucovineni de pe front, deoarece, în situația în care se afla Austria, continuarea luptelor nu avea nici sens, nici scop și nu putea aduce beneficii românilor. Guvernatorul a respins această idee, precum și propunerea lui Flondor ca după evacuarea trupelor austriece și până la intrarea armatei

¹⁸⁴⁷ „Glasul Bucovinei”, 22 octombrie 1918, p. 1.

¹⁸⁴⁸ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 33.

¹⁸⁴⁹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 7.

¹⁸⁵⁰ Teofil Simionovici, în calitate de vicepreședinte al Camerei Deputaților, a rămas în Viena și a participat la toate ședințele acesteia, inclusiv la ultima, cea din 12 noiembrie 1918.

¹⁸⁵¹ Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moiscu, *op. cit.*, p. 260.

¹⁸⁵² Radu Economu, *op. cit.*, p. 141.

¹⁸⁵³ „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 27. Oktober 1918.

¹⁸⁵⁴ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, pp. 38–39.

române, cu scopul menținerii ordinii și liniștii, să fie trimiși în comune militare etnici români sau să fie menținută jandarmeria imperială, care să fie subordonată Consiliului Național Român¹⁸⁵⁵.

În timp ce comunitatea românească milita pentru unirea românilor din Austro-Ungaria într-un stat național, iar ucrainenii nutreau visul Ucrainei independente, din care să facă parte și teritoriile dezlipite de la Bucovina, germanii și evreii considerau drept soluții mai bune păstrarea statutului politic al Ducatului. Astfel, evreii din Bucovina apreciau menținerea ținutului în cadrul Austriei drept garanție pentru prosperitatea și securitatea comunității mozaice, la fel precum evreii din Galiția, care nu agreau ideea înglobării acestei provincii în cadrul unei Polonii independente, din cauza potențialelor persecuții la care ar putea fi supuși – în absența administrației austriece – din partea polonezilor¹⁸⁵⁶.

În presa locală au fost publicate informații cu privire la negocierile purtate între deputații români în Parlamentul de la Viena și Consiliul Național Ucrainean. În timp ce deputații ucraineni revendicau o mare parte a Bucovinei, inclusiv orașul Cernăuți, parlamentarii români acceptau să cedeze doar patru districte (Coțmani, Zastavna, Vașcăuți pe Ceremuș și Vijnița)¹⁸⁵⁷. Totodată, s-a discutat propunerea lui Aurel Onciul, potrivit căreia comunele cu populație majoritară indiscutabilă românească să fie trecute sub administrație românească, cele cu populație majoritară indiscutabilă ucraineană să fie trecute sub administrație ucraineană, în timp ce cele cu populație mixtă ar urma să decidă cărui teritoriu să se alipească, pe baza unui plebiscit sau în temeiul hotărârii consiliilor locale alese¹⁸⁵⁸. Orașul Cernăuți urma să rămână sub ambele administrații, românească și ucraineană. Această formă de administrare a Bucovinei trebuia să fie una provizorie, urmând ca decizia finală să fie adoptată la viitoarea Conferință de Pace, perioadă în care ambele națiuni urmau să se abțină de a înainta alte pretenții¹⁸⁵⁹. Ziariștii menționau că, potrivit zvonurilor, delegații ucraineni au agreat ideile respective, în timp ce reprezentanții români, care participaseră la Adunarea Constituantă din Cernăuți și se pronunțaseră pentru o provincie separată, au respins proiectul lui Onciul și au declarat că se conformează principiului director (unirea românilor din Austro-Ungaria într-o singură entitate politico-administrativă) adoptat în cadrul Adunării din 27 octombrie.

Hotărârile CNR i-au îndemnat de liderii Comitetului Ținutal Ucrainean să organizeze, în ziua de 3 noiembrie, propria adunare națională și, pentru a-i da mai multă greutate, au decis să aducă în capitala Bucovinei câteva mii de participanți. Între timp, situația în Bucovina devenea tot mai tensionată. În contextul în care zilele Austro-Ungariei erau numărate, iar potențialul militar și administrativ-polițienesc austriac era în descreștere, în condițiile în care numărul persoanelor care se întorceau de pe front și traversau Bucovina nu se diminuea, iar disensiunile politice și tulburările sociale deveneau tot mai evidente, autoritățile habsburgice s-au dovedit parțial incapabile să gestioneze situația. Guvernatorul Bucovinei raporta că nici chiar în capitala provinciei nu dispunea de suficiente forțe de asigurare a ordinii¹⁸⁶⁰. Situația s-a agravat în ziua de sâmbătă, 2 noiembrie, când ostașii regimentelor bucovinene 41 și 22 au părăsit înarmați cazărnilor și au plecat spre case¹⁸⁶¹. Totodată, au dezertat ostașii detașamentului de gardă și cei ai poliției militare¹⁸⁶². Potrivit informațiilor oferite de un martor ocular, în Cernăuți se instalase o „anarhie totală. Poporul scotea din cazărmi și depozitele armatei totul ce îi cădea sub mână, inclusiv arme și muniții. [...] Populația cernăuțeană locală, precum și [cea] din satele vecine cu Cernăuțiul, cu miile s-a năpustit asupra cazărnilor și depozitelor militare și, în câteva ore, a luat, în primul rând, toate produsele alimentare,

¹⁸⁵⁵ *Ibidem*, pp. 49–50.

¹⁸⁵⁶ Marshall Rozenblit, „The Dilemma of National Identity. The Jews of Habsburg Austria in World War I”, in *Central European University's Jewish Studies Yearbook*, Vol. III (2002–2003), Budapesta, 2004, p. 154.

¹⁸⁵⁷ Агенор Артимович, „Переворот на Буковині. Спомини”, in О. В. Добржанський, В. П. Старик, *Бажало до України!*, p. 820.

¹⁸⁵⁸ Avocatul Aurel Onciul, liderul Partidului Democrat din Bucovina, un filo-austriac convins, era recunoscut pentru calitățile sale intelectuale (vezi Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 87), fiind implicat în elaborarea diverselor proiecte de reformare și modernizare a monarhiei dualiste sau a sistemului legislativ bucovinean. Astfel, de pildă, în ianuarie 1916, el a înaintat Ministerului de Interne de la Viena un proiect de introducere a unor modificări în Constituția Țărilor Coroanei din Cisleithania, în vederea adaptării imperiului la noile realități interne și internaționale (Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, pp. 12–13).

¹⁸⁵⁹ „Die Situation in Czernowitz. Czernowitz, 3. November”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 4. November 1918, p. 1.

¹⁸⁶⁰ Володимир Заполовський, *op. cit.*, p. 191.

¹⁸⁶¹ В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 416.

¹⁸⁶² Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 40.

apoi lenjeria de pat, uniforme și alte obiecte de echipament ostășesc. Cui nu i-au ajuns dintre acestea, acela lua arme și muniție”¹⁸⁶³.

Direcția de Poliție a emis o dispoziție, prin care a ordonat ca unitățile comerciale să își încheie programul la ora șase seara, iar restaurantele la ora șapte seara. Teatrul municipal a fost nevoit să își anuleze reprezentația programată pentru seara lui 3 noiembrie. Circulația pe calea ferată spre Lemberg era suspendată. În Cernăuți, pe parcursul zilelor de 2–4 noiembrie, s-au înregistrat împușcături și explozii de grenade¹⁸⁶⁴. Potrivit raportului contelui von Etdorf, unii dezertori din rândul Legiunii Carabinierilor Ucraineni s-au unit cu soldații ucraineni din Regimentele 41 și 22 și au provocat numeroase incidente¹⁸⁶⁵. Orașul a fost cuprins de violențe, indivizi cu intenții criminale utilizând arme pentru a opera furturi, devastări, jafuri etc. În urma acestor violențe, în rândul civililor au fost înregistrați trei morți și circa 30 de răniți¹⁸⁶⁶. În acest context de nesiguranță generală, în condițiile în care CNR nu dispunea de forțele necesare pentru a transpune în viață hotărârile Constituantei, în 2 noiembrie Iancu Flondor a solicitat intervenția și protecția armatei române, solicitare aprobată de guvernul României în ziua de 6 noiembrie 1918¹⁸⁶⁷.

În ziua de 2 noiembrie, liderii evrei Max Anhauch, dr. Billig și Jakob Pistiner¹⁸⁶⁸ au încercat să medieze între ucraineni și români, dar tentativa lor a eșuat. Iancu Flondor și-a menținut opinia cu privire la indivizibilitatea Bucovinei, subliniind că Adunarea Națională a Românilor din 27 octombrie s-a pronunțat pentru integritatea provinciei. Ulterior, Flondor a propus o variantă de preluare a puterii, potrivit căreia guvernul austriac ceda întreaga putere Consiliului Național Român, iar acesta din urmă transmitea în administrarea Comitetului Ținutul Ucrainean „partea ucraineană a Bucovinei”¹⁸⁶⁹, fără a se atenta la integritatea Bucovinei¹⁸⁷⁰. Reprezentanții Comitetului Ținutul Ucrainean au declarat că nu pot să accepte acest act de „investire” din partea românilor și că, oricum, deja de trei zile puterea se află în mâinile lor¹⁸⁷¹.

În seara zilei de 2 noiembrie, la invitația lui Etdorf, în sediul Guvernământului Bucovinei au avut loc discuții¹⁸⁷² la care au participat parlamentarii români George Grigorovici, Aurel Onciul și Alexandru Hurmuzaki, pe de o parte, și Omelian Popowicz, Osyp Bezpalko, Elias Semaka și Miron Korduba, de cealaltă parte. George Grigorovici a criticat Comitetul Ținutul Ucrainean pentru lipsa dorinței de a se înțelege cu celelalte naționalități și de tentativa de a prelua puterea prin intermediul forței militare. În ceea ce privește viitorul Bucovinei, în cazul în care se va ajunge la împărțirea în două a provinciei, aceasta nu se poate realiza exclusiv pe baza principiului etnografic, ci trebuie avute în vedere criteriile geografice și strategice, iar orașul Cernăuți trebuie să aparțină românilor. Grigorovici a menționat că puterea trebuie păstrată în mâinile guvernatorului, care să fie asistat de membrii executivului Dietei Bucovinei, idee susținută și de Alexandru Hurmuzachi. În intervenția sa, Aurel Onciul a supus unei critici dure hotărârile Constituantei românești din 27 octombrie, apreciind că liderii CNR, catalogați drept „fanatici și șantajști politici”, ar trebui ignorați. Miron Korduba a arătat că membrii Comitetului Ținutul Ucrainean agreează proiectul lui Aurel Onciul, cu excepția punctului privitor la Cernăuți, care ar trebui să aparțină ucrainenilor. Pe aceleași coordonate s-au înscris intervențiile lui Popowicz și Bezpalko. Osyp Bezpalko i-a sugerat lui Etdorf să coopteze la

¹⁸⁶³ О. В. Добрянський, „Українська влада на Буковині в листопаді 1918 р.: встановлення, функціонування, причини поразки”, in „Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету”, Вип. XXIV: „Соціальні та національні чинники революцій і реформ в Україні: проблеми взаємодії”, Запоріжжя, 2008, р. 160.

¹⁸⁶⁴ „Die Situation in Czernowitz. Czernowitz, 3. November”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 4. November 1918, p. 1.

¹⁸⁶⁵ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 41.

¹⁸⁶⁶ Володимир Запаловський, *op. cit.*, p. 192.

¹⁸⁶⁷ Constantin Ungureanu, „Unirea Bucovinei cu România în 1918”, in „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 1, 2013, p. 42.

¹⁸⁶⁸ Олександр Добрянський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність ...*, p. 231.

¹⁸⁶⁹ „Mitteilungen im ukrainischen Nationalhause”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 1918, 7. November, S. 2; Агенор Артимович, „Переворот на Буковині. Спомини”, in О. В. Добрянський, В. П. Старик, *Бажасмо до України!*, p. 822.

¹⁸⁷⁰ Мирон Кордуба, „Переворот на Буковині (3 особистих споминів)”, in О. В. Добрянський, В. П. Старик, *Бажасмо до України!*, p. 834.

¹⁸⁷¹ „Mitteilungen im ukrainischen Nationalhause”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 7. November 1918, p. 2.

¹⁸⁷² Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, pp. 41–42.

conducerea Bucovinei pe Popowicz și Onciul, însă acesta din urmă a respins ideea, subliniind că ori este înlăturată total administrația austriacă, ori aceasta continuă în forma existentă. Participanții nu au reușit să ajungă la vreo înțelegere¹⁸⁷³.

Potrivit mărturiilor contemporanilor, duminica de 3 noiembrie se anunța a fi o zi critică pentru Cernăuți, însă situația a rămas calmă. În pofida insistențelor guvernatorului Bucovinei pe lângă Omelian Popowicz de a nu organiza o acțiune cu un mare număr de participanți, existând un risc sporit de generare a unor tulburări de ordine publică, liderul Comitetului Ținutul Ucrainean a refuzat să se conformeze¹⁸⁷⁴. Manifestarea națională a ucrainenilor, la care au luat parte circa 8 000 de persoane, a început la ora 10 dimineața, în „Narodnyi Dim” (Casa Națională Ucraineană, str. Petrowicz), „Arbeiterheim” (Casa Muncitorilor, vechea Piață a Teatrului, pe str. Turcească) și Casa „Societății Muzicale” (Filarmonica, Piața Rudolf), având „un curs demn”¹⁸⁷⁵. După încheierea acesteia, a fost organizat un marș la care au participat „multe mii de ucraineni”, care s-a încheiat în Piața Elisabeta (actuala Piață a Teatrului). Rezoluția adoptată era identică cu moțiunile dezbătute anterior de societățile studențești ucrainene¹⁸⁷⁶ și, alături de alte aspecte, cuprindea referirea la nerecunoașterea hotărârilor Constituantei românești din 27 octombrie 1918. Poziția pe care s-au plasat liderii ucrainenilor bucovineni se întemeia pe rezoluția Consiliului Național Ucrainean din Lemberg, votată în 19 octombrie 1918, potrivit căreia în viitorul stat ucrainean urma să fie inclusă partea de nord a Bucovinei, cu orașele Cernăuți, Storojineț și Siret¹⁸⁷⁷. Comitetul Ținutul Ucrainean a pledat pentru divizarea Bucovinei în baza dreptului popoarelor la autodeterminare, susținând că, întemeindu-se pe principiile programului enunțat de Woodrow Wilson și prevederile *Manifestului imperial* din 16 octombrie 1918, are dreptul și datoria de a administra partea ucraineană a provinciei. Rezoluția adoptată în 3 noiembrie 1918 făcea publică doleanța ucrainenilor bucovineni de a uni teritoriul revendicat Republicii Populare Ucrainene cu capitala în Lviv¹⁸⁷⁸. În seara zilei de 3 noiembrie 1918, Omelian Popowicz, președintele Comitetului Ținutul Ucrainean, împreună cu Aurel Onciul, s-au prezentat la guvernatorul Bucovinei și au cerut să li se înmâneze puterea. Contele von Etdorf a subliniat că nu acceptă să renunțe la responsabilitatea încredințată de împărat și va conduce în continuare administrația Bucovinei pentru a asigura ordinea și a proteja populația¹⁸⁷⁹.

Într-adevăr, în acest context de confruntare politică, autoritățile habsburgice practic nu mai puteau controla situația. Ostașii disponibilizați, pe măsură ce au luat arme și muniții, distribuindu-le locuitorilor din suburbii și din mediul rural, au sporit teama în rândul populației Cernăuțului¹⁸⁸⁰. Potrivit informațiilor furnizate de reprezentanții Poliției Cernăuți, întreaga noapte dinspre 3 spre 4 noiembrie 1918 s-au înregistrat împușcături „sălbaticе” cu arme Mannlichen și explozii de grenade de mână. În pofida faptului că nu au fost raportați morți sau răniți, iar devastările au avut drept țintă depozitele militare, „populația era foarte îngrijorată”¹⁸⁸¹. În 4 noiembrie 1918, contele Etdorf trimitea la Viena o telegramă prin care informa că „unitățile militare amplasate pe teritoriul Bucovinei s-au autodizolvat”, în urma cărui fapt în capitală se observă „sabotajul, multe persoane fiind ucise. Instrumentele de care dispun sunt insuficiente pentru a asigura în totalitate ordinea în Cernăuți”. Guvernatorul a solicitat instrucțiuni cu privire la transmiterea puterii, menționând că, „în cazul în care

¹⁸⁷³ Мирон Кордуба, *op. cit.*, pp. 834–836.

¹⁸⁷⁴ Василь Ботушанський, „Буковинці у боротьбі за українську державність: до 95-річчя Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р.”, in „Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини”, 2013, Вип. 676–677, p. 22.

¹⁸⁷⁵ Această apreciere se datorează faptului că proprietarii și comercianții cernăuțeni se așteptau ca prezența unui număr însemnat de țărani ucraineni la adunările publice, în contextul agitațiilor politice, să degereze în violențe și devastări. Vezi Leon Arie Schmelze, „The Jews in Bukowina (1914–1919). World War and Russian Occupation”, in Hugo Gold (ed.), *History of the Jews in the Bukowina*, vol. 1, Tel Aviv, 1958. https://www.jewishgen.org/Yizkor/Bukowinabook/buk1_067.html (6 februarie 2018).

¹⁸⁷⁶ „Die Situation in Czernowitz. Czernowitz, 3. November”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 4. November 1918, p. 1.

¹⁸⁷⁷ „Was wird jetzt geschehen?”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 9. November 1918, p. 1.

¹⁸⁷⁸ О. В. Добржанський, *Соборницькі прагнення українців Буковини ...*, p. 33.

¹⁸⁷⁹ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 43.

¹⁸⁸⁰ „Die Situation in Czernowitz. Czernowitz, 3. November”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 4. November 1918, p. 1.

¹⁸⁸¹ „Eine unruhige Nacht”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 4. November 1918, p. 2.

o va dicta situația, eu, liniștit, cinstit, în acord cu conștiința voi transmite puterea reprezentanților legitimi ai națiunilor, deoarece la ultimul meu memoriu deja de 6 zile nu există vreun răspuns”¹⁸⁸².

În ziua de 4 noiembrie 1918, a avut loc o întrevedere între contele von Etdorf și Iancu Flondor, președintele CNR, în prezența lui Alexandru Hurmuzaki, Aurel Țurcan, vicepreședinte al Dietei Bucovinei, și a baronului Ioan Victor Stârcea¹⁸⁸³. Guvernatorul i-a adus la cunoștință evenimentele din seara anterioară, a menționat că în cadrul tratativelor s-ar fi ajuns la soluția guvernării comune româno-ucrainene: sudul Bucovinei până la râul Siret urmând a fi administrat de români, nordul Bucovinei până la Prut de ucraineni, iar regiunea dintre Prut și Siret să fie sub administrare comună¹⁸⁸⁴. Etdorf a subliniat că e decis să cedeze puterea și i-a cerut lui Iancu Flondor ca, în numele Consiliului Național Român, să accepte să preia puterea împreună cu reprezentanții Consiliului Național Ucrainean¹⁸⁸⁵. Flondor a respins propunerea și l-a rugat pe Etdorf să conducă administrația Bucovinei cât se poate de mult. De asemenea, l-a informat pe guvernator (care știa deja din surse confidentiale) că a trimis un curier la Iași¹⁸⁸⁶, cu rugămintea ca guvernul român să introducă trupe în Bucovina, în vederea restabilirii ordinii și apărării românilor bucovineni¹⁸⁸⁷.

În urma unor măsuri energice, în strânsă cooperare cu consiliile naționale bucovinene, care au organizat gărzi civile, pe parcursul zilei de 5 noiembrie 1918 situația privind securitatea generală a suferit o îmbunătățire semnificativă. Străzile orașului erau străbătute de patrule puternice, care dezarmau soldații care se întorceau acasă și confiscau puștile de la civili, intervenind acolo unde siguranța populației era pusă în pericol. În aceeași direcție a evoluat situația și în ziua următoare¹⁸⁸⁸. Presa locală constata că, în ultimele trei zile (4-6 noiembrie), liderii românilor și ucrainenilor au demonstrat că pot asigura aprovizionarea populației cu alimente și buna funcționare a masivului aparat administrativ¹⁸⁸⁹. Totuși, atât în sudul Bucovinei, cât și în partea de nord, autoritățile austriece nu stăpâneau situația, înregistrându-se numeroase tulburări, violențe, înlăturări din funcții ale reprezentanților administrației habsburgice etc.¹⁸⁹⁰.

Constatând fragilitatea administrației habsburgice, întemeindu-se pe forțele paramilitare ucrainene disponibile, care controlau, începând cu data 4 noiembrie 1918, în mare parte Bucovina, reprezentanții Comitetului Ținutul Ucrainean au considerat necesar să dea o formă juridică acestei stări de fapt și să preia puterea în orașul Cernăuți și în partea ucraineană a Bucovinei¹⁸⁹¹. Drept urmare, în dimineața zilei de 6 noiembrie au fost ocupate comandamentul corpului de jandarmi, prefectura poliției, poșta, direcția căilor ferate, administrația financiară și Banca Țării Bucovina¹⁸⁹². Potrivit informațiilor furnizate de guvernatorul Bucovinei, în ziua de 6 noiembrie 1918, la ora 11.35, din partea Consiliului Național Ucrainean, la el s-au prezentat Elias Semaka și Nikolaj Spenul, deputați în Parlamentul de la Viena, Omelian Popowicz, membru al Consiliului Provincial Permanent al Bucovinei, și locotenentul Ilia Popowicz. În cadrul întrevederii, Semaka l-a anunțat pe contele Josef von Etdorf că sediul guvernului Bucovinei a fost ocupat de militarii ucraineni și i-a cerut să cedeze prerogativele autorității guvernamentale în „teritoriile ucrainene din Bucovina și în orașul Cernăuți” în mâinile Consiliului Național Ucrainean. Guvernatorul a evidențiat că această abordare îl va determina să cedeze sub presiunea forței, însă este dispus să transfere puterea doar împreună reprezentanților națiunilor română și ucraineană¹⁸⁹³. El a propus să încerce încă o dată să medieze un acord între români și ucraineni și, în cazul în care și această tentativă va eșua, va transfera puterea

¹⁸⁸² Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 35.

¹⁸⁸³ Doctor în drept, șambelan al Curții Imperiale din Viena, ambasador al Austro-Ungariei în Chile, între 16 decembrie 1912 și 8 noiembrie 1916.

¹⁸⁸⁴ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 97.

¹⁸⁸⁵ Radu Economu, *op. cit.*, p. 14.

¹⁸⁸⁶ Era vorba despre Vasile Bodnărescu.

¹⁸⁸⁷ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 44.

¹⁸⁸⁸ „Die Krise”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 6. November 1918, p. 1.

¹⁸⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁹⁰ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, pp. 44–45.

¹⁸⁹¹ „Die Krise”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 6. November 1918, p. 1.

¹⁸⁹² Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 94.

¹⁸⁹³ „Protokoll ausgenommen in Czernowitz am 6. November 1918”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 7. November 1918, p. 1.

Consiliului Național Ucrainean și lui Aurel Onciul¹⁸⁹⁴. Contele von Etdorf i-a invitat pe Iancu Flondor și Nicu Flondor la discuții, însă aceste tratative s-au încheiat fără vreun rezultat¹⁸⁹⁵.

Ulterior, la ora 16, în fața sa s-au prezentat din nou liderii Consiliului Național Ucrainean, însoțiți de această dată de deputatul Aurel Onciul, acesta din urmă declarând că este delegatul Consiliului Național Român, format din membri ai Parlamentului, structură constituită în baza înaltului *Manifest imperial*, și că cele două părți sunt pregătite să-și asume de comun acord exercitarea autorității guvernamentale în Bucovina. Prin semnarea *Protocolului* respectiv, contele Josef von Etdorf, în numele autorităților de la Viena, transmitea autoritatea guvernamentală asupra „Țării Bucovinei” reprezentanților „națiunilor română și ucraineană”¹⁸⁹⁶. Protocolul era semnat, pe de o parte, de contele Josef von Etdorf, în calitate de „informator”, pe de alta, în calitate de „receptori ai informației”, de Omelian Popowicz, Elias Semaka, Nikolaj Spenul, pentru ucraineni, iar pentru români, de Aurel Onciul.

Printr-o *Proclamație*, semnată în data de 6 noiembrie 1918 de Aurel Onciul și Omelian Popowicz, cei doi anunțau: „Guvernul imperial, care consideră că sarcina sa s-a încheiat, astăzi ne-a înmânat nouă, în calitate de comisari naționali ai popoarelor ucrainean și român, nedivizată puterea de guvernământ din Bucovina. După ce am pregătit acest fapt final, pentru a preveni condițiile anarhice și pentru a menține ordinea și securitatea publică, am preluat guvernul”¹⁸⁹⁷.

Ziarele cernăuțene care anunțau preluarea puterii de către cei doi „comisari naționali”, subliniau că încă nu este cunoscută opinia Consiliului Național Român pe marginea acestei schimbări de administrație¹⁸⁹⁸. În acest context, în ziua de 7 noiembrie 1918, George Grigorovici a făcut public faptul că Aurel Onciul s-a erijat în delegat al Consiliului Național Român fără a consulta și fără a avea acceptul celorlalți parlamentari români¹⁸⁹⁹.

Primul apel făcut public de „noul Guvern” menționa că în Bucovina au loc neîngrădit jafuri și că au fost primite numeroase rapoarte din satele și orașele provinciei cu privire la devastări, jafuri și crime, „care amintesc de atrocitățile comise de bolșevici”¹⁹⁰⁰. De asemenea, într-un *Apel* adresat locuitorilor capitalei Bucovinei în ziua de 7 noiembrie, Osyp Bezpalko, care se intitula „comisar municipal”, în numele „administrației provinciei”, anunța că a fost desemnat responsabil cu reorganizarea consiliului local de către delegația bucovineană a Consiliului Național Ucrainean și îndemna populația la păstrarea vigilenței, păcii și ordinii¹⁹⁰¹. Iar în ziua următoare, 8 noiembrie, maiorul Jaskiewicz lansa un apel ofițerilor și soldaților jandarmi să nu renunțe la exercitarea responsabilităților conferite de lege, să conștientizeze că jandarmeria imperială a fost desființată, dar ei se vor putea transfera în unitățile ucrainene și cele române de jandarmi bucovineni. Maiorul comunica populației că el a fost desemnat drept șef al jandarmilor ucraineni, iar jandarmii români urmau a fi coordonați de căpitanul Wilhelm Man¹⁹⁰².

În pofida preluării pe cale pașnică a puterii, în provincie exista o stare de neliniște profundă. Ziarul „Czernowitzer Morgenblatt”, din 8 noiembrie 1918, relatează: „Pe parcursul zilei domină o nervozitate extraordinară în rândul tuturor categoriilor populației, care se reflectă pe chipurile oamenilor. [...] Organele ucrainene de putere depun toate eforturile pentru menținerea siguranței și ordinii, dar nu se poate să nu observi că, în prezent, orașul a găzduit elemente pe lângă care, spre regret, nu se poate trece fără atenționare sau apel. De fapt, rătăcesc mici bande care, sub diverse forme, își însușesc bunuri străine, practică extorcările și neliniștesc diverse cartiere ale orașului prin

¹⁸⁹⁴ Олександр Добржанський, *Листопад 1918 р. на Буковині. Ще раз про втрачені можливості*, in *Питання історії України. зб. наук. ст.*, Чернівці, Технодрук, 2008, т. 11, p. 68.

¹⁸⁹⁵ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 45.

¹⁸⁹⁶ „Protokoll ausgenommen in Czernowitz am 6. November 1918”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 7. November 1918, p. 1.

¹⁸⁹⁷ „Proklamation”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 7. November 1918, p. 1.

¹⁸⁹⁸ „Der Umschwung. Abg. Dr. v. Onciul übernimmt gemeinsam mit der Ukrainiska Rada die Regierung”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 7. November 1918, p. 2.

¹⁸⁹⁹ „Eine Erklärung des Abg. Grigorovici”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 8. November 1918, p. 3.

¹⁹⁰⁰ „Appel an die neue Regierung”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 7. November 1918, p. 2.

¹⁹⁰¹ „An die Bevölkerung der Landeshauptstadt Czernowitz!”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 9. November 1918, p. 3.

¹⁹⁰² „Die Bukowinaer Gendarmerie. An alle Offiziere und Gendarmen!”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 10. November 1918, p. 3.

intermediul jafurilor și actelor de violență. Din fericire, până astăzi, aceste cazuri nu au îmbrăcat un caracter catastrofal, dar ele alimentează neliniștea și sporesc nervozitatea¹⁹⁰³.

În după amiaza zilei de sâmbătă, 9 noiembrie, în fața Casei Naționale a Românilor s-a adunat o mulțime de bucovineni (orașeni, studenți, ofițeri, clerici, soldați ș. a.) îmbrăcați în haine de sărbătoare, unii cu buchete de flori, veniți să întâmpine armata română. În jurul orei 18, o patrulă ucraineană a ordonat mulțimii să se disperseze, însă românii au refuzat, ajungându-se la altercații. Ucrainenii au început să tragă în aer, provocând panică în piață. Câteva doamne și-au pierdut cunoștința, iar una a decedat¹⁹⁰⁴.

În pofida faptului că, în ziua de 8 noiembrie 1918, în cadrul ședinței Comitetului Ținutal Ucrainean s-a adoptat hotărârea ca funcționarii desemnați să rămână la post până în momentul în care în Cernăuți va intra armata română¹⁹⁰⁵, în 9 noiembrie majoritatea membrilor Comitetului Ținutal Ucrainean, inclusiv Omelian Popowicz, s-a retras la Coțmani, iar apoi în Galiția¹⁹⁰⁶, aceeași atitudine adoptând și membrii formațiunilor militare ucrainene¹⁹⁰⁷. Menționăm că Legiunea Carabinierilor Ucraineni „Sici” primise ordin, în 24 octombrie, de la comandantul Armatei a 4-a austro-ungare din Lemberg de a se deplasa în Galiția¹⁹⁰⁸. În plus, în 31 octombrie, căpitanul Dmytro Vitovski, șeful Comitetului Militar Central din Lviv, a dat ordin tuturor forțelor paramilitare ucrainene din Cernăuți, Stanislaw, Kolomyia și Zolochiv să se concentreze în Lviv, în sprijinul Consiliului Național Ucrainean. Totodată, ordinul transfera responsabilitatea pentru „realizarea acțiunii în Cernăuți” Regimentului 41 infanterie¹⁹⁰⁹. Drept urmare, legionarii ucraineni au părăsit Bucovina, în 2 noiembrie, ajungând în ziua de 3 noiembrie la Lviv¹⁹¹⁰. Legionarii rămași la dispoziția Comitetului Ținutal Ucrainean au părăsit Cernăuțiul în ziua de 9 noiembrie, devastând, înainte de plecare, depozitele din gara Jucica¹⁹¹¹.

Consiliul Național Polonez a decis să susțină preluarea puterii de către Consiliul Național Român și a pus la dispoziția acestuia legionarii polonezi. În ziua de duminică, 10 noiembrie, detașamentul de legionari polonezi a trecut în marș prin fața Casei Naționale a Românilor, salutând mulțimea aflată în așteptarea armatei române. Legionarii polonezi au participat și în ziua de 11 noiembrie la marea demonstrație organizată cu ocazia intrării trupelor conduse de generalul Iacob Zadik¹⁹¹².

Practic, din 10 noiembrie 1918, Consiliul Național Român a preluat conducerea asupra tuturor instituțiilor din capitala Bucovinei și a întâmpinat, în ziua de 11 noiembrie, intrarea Armatei Române în Cernăuți. În perioada următoare, în condițiile stabilirii ordinii, CNR a format un guvern al Bucovinei care a gestionat problemele până la finele anului 1918, a purtat negocieri cu celelalte consilii naționale în vederea asocierii grupurilor etnice respective la programul Constituantei din 27 octombrie și a pregătit Congresul General al Bucovinei¹⁹¹³. În urma întrevederii avute în ziua de 23 noiembrie 1918 de Iancu Flondor cu liderii Consiliului Național Polonez, această comunitate a decis să susțină ideea unirii Bucovinei cu Regatul României. Germanii bucovineni au menționat că vor da răspunsul în urma consultării opiniei membrilor comunității, acțiune realizată în cadrul adunării

¹⁹⁰³ „Czernowitzer Morgenblatt”, 8. November 1918. Apud Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність ...*, pp. 274–275. 277.

¹⁹⁰⁴ „Czernowitzer Morgenblatt”, 10. November 1918. Apud Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність ...*, pp. 274–275. 277.

¹⁹⁰⁵ Мирон Кордуба, *op. cit.*, p. 849.

¹⁹⁰⁶ В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, pp. 424–425.

¹⁹⁰⁷ Мирон Кордуба, *op. cit.*, p. 851.

¹⁹⁰⁸ Ion Nistor, *Problema ucraineană...*, p. 265.

¹⁹⁰⁹ Олекса Кузьма, „Листопадіві дні 1918 р.”, in О. В. Добржанський, В. П. Старик, *Бажасмо до України!*, pp. 811–812.

¹⁹¹⁰ „Ukrainian Sich Riflemen”. http://www.encyclopediaoukraine.com/display.asp?link_path=pages%5CU%5CK%5CUkrainianSichRiflemen.htm. (6 februarie 2018).

¹⁹¹¹ „Czernowitzer Morgenblatt”, 10. November 1918. Apud Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність ...*, p. 276.

¹⁹¹² „Czernowitzer Morgenblatt”, 12. November 1918. Apud Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність ...*, p. 282.

¹⁹¹³ Constantin Ungureanu, „Consiliul Național Român din Bucovina (toamna anului 1918)”, in „Revista de Științe Politice și Relații Internaționale”, anul XV, nr. 1, 2018, pp. 112–116.

naționale organizate în ziua de 26 noiembrie, când Consiliului Național German s-a pronunțat pentru unirea cu statul român¹⁹¹⁴.

În 28 noiembrie 1918, Congresul General al Bucovinei, la care au participat membri ai Consiliului Național Român, Consiliului Național Polonez, Consiliului Național German și 13 reprezentanți ai unor comune ucrainene din Bucovina, în urma unor dezbateri și luări de poziție, a votat în unanimitate „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”¹⁹¹⁵. Unirea Bucovinei la Regatul României a fost recunoscută și consacrată prin Tratatul de Pace cu Austria, semnat în 10 decembrie 1919.

Astfel, în toamna anului 1918, Bucovina a devenit unul dintre teritoriile fostei monarhii dualiste care nu a mai dorit să contribuie la perpetuarea formulei imperiale existente. Dintre proiectele privitoare la viitorul Bucovinei, lansate în anii 1917–1918 în dezbaterile publice (evreiesc, german, român, ucrainean), unele intrate în focul verificării (ucrainean), altele respinse total (proiectul evreiesc) sau parțial (cel german) de mersul evenimentelor, proiectul românesc s-a dovedit a fi cel câștigător. Pe lângă conjunctura internațională, succesul acestuia s-a datorat abilității Consiliului Național Român din Bucovina de a negocia cu toate părțile, de a nu genera tulburări și violențe și de a-și urmări cu consecvență obiectivele. În lunile octombrie - noiembrie 1918, liderii românilor bucovineni au demonstrat capacitatea de a acționa cu fermitate și inteligență în circumstanțe extrem de complexe și de a identifica soluțiile care să le aducă câștig de cauză.

¹⁹¹⁴ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 102.

¹⁹¹⁵ Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *op. cit.*, pp. 333–335.

CULTURA ȘI SPIRITUALITATE

MIRCEA PAHOMI

Monasteries and Hermitages from the Chernivtsi Region

(Summary)*

Mircea Pahomi shows in his article that all Orthodox monasteries and hermitages from the north of Bukovina were located in the border area, i. e. along the rivers Dniester and Cheremosh. They were built of wood and provided a living space suitable for 1 up to 6 monks. Their cultural and spiritual influence was mainly local. These monasteries and small churches were built by Romanian boyars, free peasants and mazils, who also donated them land and mills. In 1783, the Austrian authorities appointed special commissions to demarcate the land properties in Bukovina, thereby abolishing all the hermitages and monasteries. The author shows that between 1772 and 1861 many Romanian boyar families such as Tăutu, Flondor, Cuparencu, Hurmuzachi, Onciul and others founded Orthodox churches in the Chernivtsi area, thus trying to protect and support the national Romanian spirit and religion.

Keywords: Bukovina, Chernivtsi, monasteries, hermitages, Orthodox religion, boyar families.

Vechile lăcașuri monahale ale cultului ortodox din acest colț de țară, aflat la hotarele de nord ale Moldovei, permanent călcat în picioare, prădat și pustiit prin năvălirea oștilor străine, sunt foarte modeste și sărace. Bisericile schiturilor, numite și mănăstioare, fiind din lemn și lăsate după 1783 în părăsire, au fost supuse și distrugerii de către intemperiiile vremurilor trecute. Ele au fost situate în zona răurilor de hotar, Nistru și Ceremuș, și mai puțin în interiorul ținutului. Având, în general, între unul și șase călugări, influența lor culturală și spirituală românească s-a manifestat numai pe plan local, spre deosebire de cea a însemnatelor mănăstiri din sudul Bucovinei.

Cu toată sărăcia izvoarelor documentare privind existența și funcționarea lor, se desprind unele concluzii generale asupra schiturilor din nordul Bucovinei: – majoritatea lor au fost situate în partea de nord a Ținutului Cernăuți, în special în apropierea zonelor de graniță, fiind ctitorite de către boieri, mazili și răzeși români, care erau proprietarii locurilor respective și care le și înzestrau cu loturi de pământ de mică întindere; – oficierea cultului ortodox în biserici se făcea în limba română, deoarece în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, majoritatea absolută a locuitorilor, chiar și între Prut și Nistru erau români. După 1786, când Austria, a dispus alipirea Bucovinei la Galiția – cu capitala la Lemberg (Lwow) – a început procesul de deznaționalizare și o parte a românilor, în special din această zonă nordică, și-a însușit limba ucraineană. Recensămintele făcute în decursul timpului stabileau naționalitatea după limba vorbită, falsificând astfel realitatea demografică. La mijlocul secolului al XIX-lea, episcopul Eugenie Hacman aprobă ca în unele sate dintre Prut și Nistru, unde rutenii deveniseră majoritari, slujbele religioase să fie făcute și în limba acestora.

În anul 1782, austriecii au constituit comisia specială, care, pe baza actelor prezentate, au înregistrat delimitarea proprietăților din Bucovina, iar în anul 1783 s-a trecut la desființarea tuturor schiturilor și a mănăstirilor, păstrând doar pe cele de la Putna, Sucevița și Dragomirna. În prezența vornicilor și juraților din localitățile în care se aflau situate schiturile, împreună cu delegatul episcopului Bucovinei, s-au întocmit inventare ale bunurilor imobile, obiecte de cult, cărți, vânzându-se „pâinea”, fânul, animalele ș.a., consemnându-se sumele realizate care au fost depuse la lada (casieria) consistoriului Episcopiei din Cernăuți. Unele biserici au fost lăsate ca parohii, iar altele au fost închise și, fiind din lemn, s-au dărâpănat cu trecerea timpului. Suprafețele de pământ deținute de schituri au fost preluate de Fondul religios din Bucovina.

Urmând tradiții străvechi, familii boierești române au ctitorit în continuare biserici ortodoxe sătești care păstrau religia strămoșească, obiceiurile, datinile, și ființa națională. Redăm mai jos un tabel cuprinzând ctitoriile de biserici ortodoxe între anii 1772 și 1861:

¹⁹¹⁶ „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994, pp. 321–337.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Nr. crt.	Anul zidirii	Numele de familie al ctitorului	Satul sau comuna	Numele, hramul bisericii noi
1.	1772	Tăutu	Comănești	Adormirea Maicii Domnului
2.	1773	Tăutu	Nepolocăuți	Sf. Parachiva
3.	1778	Stroescu	Băișești	Sf. Arhangheli Mihail și Gavril
4.	1779	Moțoc	Culeuți	Adormirea Maicii Domnului
5.	1779	Cantacuzino	Oșehlib	Sf. Constantin și Elena
6.	1786	Cârstea	Dănila	Sf. Coșma și Damian
7.	1786	Flondor	Hlinița	Adormirea Maicii Domnului
8.	1791	Morțun	Budenița	Sf. Mihail și Gavril
9.	1791	Marcu	Răpujineți	Acoperământul Maicii Domnului
10.	1793	İlschi	Crasna-İlschi	Sf. Ioan Botezătorul
11.	1794	Zotta	Vrânceni	Adormirea Maicii Domnului
12.	1798	Grigorcea	Prisăcăreni	Sf. Evanghelist Ioan
13.	1798	Volcinski	Poeni	Sf. Dimitrie
14.	1804	Goian	Jadova	Sf. Mihail și Gavril
15.	1805	Cuparencu	Călinești-Cuparencu	Sf. Mihail și Gavril
16.	1807	Vasilco	Baineț	Sf. Dimitrie
17.	1808	Enachi	Istrătuță-Stănești	Sf. Nicolae
18.	1811	Cârstea	Costâna	Sf. Gheorghe
19.	1811	Volcinski	Poeni	Sf. Dimitrie
20.	1812	Costin	Șipeniți	Sf. Gheorghe
21.	1812	Mustață	Drăcineț	Sf. Nicolae
22.	1816	Grigorcea	Prisăcăreni	Sf. Cosma și Damian
23.	1820	Bontaș	Valea Seacă	Pogorârea Sf. Duh
24.	1822	Onciul	Cuciurul Mic	Sf. Nicolae
25.	1822	Tabără	Cuciurul Mic	Sf. Nicolae
26.	1825	Hurmuzachi	Cernauca	Sf. Arhanghel Mihail
27.	1826	Cantacuzino	Ocna	Sf. Ioan Teologul
28.	1826	Dobrovolschi	Dobronăuți	Sf. Nicolae
29.	1833	Grigorcea	Gogolina	Sf. Dimitrie
30.	1834	Neculce	Boian	Adormirea maicii Domnului
31.	1834	Petrino	Vășcăuți	Sf. Nicolae
32.	1835	Vasilco	Stăneștii de Sus	Aducerea Moaștelor Sf. Nicolae
33.	1835	Tabără	Vasilău	Biserica Nașterea Maicii Domnului
34.	1851	Zotta	Borăuți	Acoperământul Maicii Domnului
35.	1855	Vlaicu	Horoșăuți	Adormirea Maicii Domnului
36.	1861	Popovici	Stroiești	Nașterea Maicii Domnului

Schitul Jadova, Storojinet

Biserica din satul Jădăuți, Ținutul Cernăuți, este menționată în uricul lui Ștefan cel Mare din 15 martie 1490, ea fiind dată Episcopiei Rădăuți de către Alexandru cel Bun (1400–1431). În 30 aprilie 1704, voievodul Moldovei, Mihai Racoviță, întărește uricul Episcopiei de Rădăuți de stăpânire a 50 de biserici cu popi, între care figurează și cea din Jadova; aceste biserici erau obligate să plătească episcopiei dajdia, plocoanele, gloabele și toate veniturile bisericesti¹⁹¹⁷.

În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, Ținuturile Cernăuți, Suceava și Ocolul Câmpulungului au fost ocupate de către trupele polone, în care erau înrolați și moldoveni, iar unii boieri se ocupau cu administrația zonei respective, fiind sub ascultarea coroanei poloneze.

Într-un document din 19 februarie 1687, dat la Lwow, Stanislaw Jablonovschi, hatmanul Poloniei, scutește moșia Jadova a fraților Isac și Gheorghită Goian, interzicând staționarea și întreținerea trupelor, confiscarea „pâinii” și a căruțelor de pe această moșie¹⁹¹⁸.

Prin anul 1742, Gheorghe Vlad, fiul lui Andronache Vlad, călugărit sub numele de Gherasim, înființează schitul Jadova, dăruindu-i și locul respectiv.

¹⁹¹⁷ Veronica Vasilescu, Doina Duca-Tinculescu, *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V (1700–1720), București, Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”, 1974, pp. 79–80.

¹⁹¹⁸ Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceașu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente: 1393–1849* (în continuare se va cita: *Din tezaurul documentar sucevean*), București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1983, pp. 199, 289.

În 21 mai 1752, Antohie, fiul lui Gavril Goian, cu mama și frații săi, dau lui Dositei (Herescu) episcop de Rădăuți, scrisoare de despărțire de soția sa Ilinca. Martori au fost: Teofan – ieromonah din Jadova, Toader Goian și Ștefan, diacon. Documentul a fost scris de Ioan, protopop¹⁹¹⁹. În 1754, frații Ștefan și Dumitru Taboră dăruiesc schitului cu hramul „Nașterea Mariei” (Maicii Domnului), o poiană numită Lazul Ciolan. În 19 mai 1758, Scarlat Grigore Ghica, domnul Moldovei, trimite pe Constantin Bașotă, ispravnic de Suceava, să stingă conflictul dintre Sava, starețul schitului Jadova, și boierul Alexandru Vasilco, pentru satul Lucavăț, ținutul Suceava, pe care-l împresoară „în tăria lui fără de cale”¹⁹²⁰. Andrei fiul lui Vasile Vlad, vinde egumenului Gherasim (Gheorghe Vlad), în 10 mai 1761, cu doi galbeni, unele ogoare din țarina Jadovei¹⁹²¹. Gheorghe Vlad, cu numele călugăresc Gherasim, fiul lui Andronache Vlad, dăruiește în 20 februarie 1765, mănăstirii Jadova, 1,5 otgoane de loc din satul Vasilău pe Nistru, cerând și carte de blestem de la episcopul de Rădăuți, Dositei Herescu, pentru a nu se mai amesteca și certa cu frații săi¹⁹²².

În anul 1776, schitul Jadova avea șase călugări. Egumenul Gherasim de la schitul Jadova fiind bătrân, trimite în 18 februarie 1782 în locul lui pe ieromonahul Clement, care declară Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăților din Bucovina, averea pe care o poseda schitul.

În august 1783, schitul Jadova a fost desființat de către autoritățile austriece, timp în care aici erau cinci călugări, precum și egumenul Gherasim. Cele zece fălci de pământ pe care le deținea schitul au fost înapoiate ctitorilor donatori care mai erau în viață¹⁹²³.

În 8 octombrie 1788, Forum Nobilium al Galiției și Lodomeriei acordă, la cererea lui Gheorghe, Dumitru, Vasile și Teodor Goian, mazili din satul Jadova, ținutul Suceava, titlul de nobili¹⁹²⁴.

Schiturile de la Mămăiești pe Prut

Mănăstirea Sucevița, ctitorie a lui Ieremia Movilă, domnul Moldovei, avea primit în dar de la fratele acestuia, mitropolitul Gheorghe Movilă și satul Mămăiești din ținutul Cernăuților. În timpul luptelor pentru domnie dintre membrii familiilor lui Ieremia și Simion Movilă, precum și cele cu partizanii lui Ștefan Tomșa voievod, mănăstirea Sucevița ajunsese la mare sărăcie din cauza jafului oștilor polone și turcești antrenate în acest conflict, fiind apoi prădată și de tâlharii din Bistrița. Mănăstirea Sucevița, cu o parte din averea sa, a fost închinată Schitului Mare din Galiția – Polonia, unde trăia Maria, fiica lui Ieremia Movilă.

Prezentăm în continuare unele documente privitoare la schiturile de la Mămăiești pe Prut, care redau informații istorice privitoare și la subordonarea acestora față de Schitul Mare din Galiția.

Un document din 1 august 1615, dat în Iași de Ștefan Tomșa, voievod al Moldovei, menționează că „mănăstirea Sucevița a fost prădată de leși”¹⁹²⁵. În 20 octombrie 1629, scrisoarea egumenului Anastasie menționează că 50 de tâlhari și furi din Bistrița „au tâlhuit mănăstirea Sucevița, de-au rămas numai piatra”¹⁹²⁶. Într-un document din 31 martie 1648, dat în Iași, se menționează că „Mănăstirea Sucevița, din cauza multor neorânduiești a ajuns aproape de pustiire”. La dorința Mariei, fiica lui Ieremia voievod, domnitorul Vasile Lupu, împreună cu ierarhii bisericii și marii boieri încuviințează ca acest locaș, cu averea și supușii săi, să fie închinată părinților din Schitul Mare – Galiția¹⁹²⁷. În 13 iulie 1659, Gheorghe Ghica voievod dăruiește Schitului Mare din Galiția zeciuala din cereale (fără fănețe) de la târgul Cernăuți¹⁹²⁸. În 6 martie 1660, Ștefăniță vodă, fiul lui Vasile Lupu voievod, întărește închinarea mănăstirii Sucevița către Schitul Mare, dăruindu-i și satul Mămăiești, care era în

¹⁹¹⁹ *Ibidem*.

¹⁹²⁰ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1938, pp. 180–181.

¹⁹²¹ *Ibidem*.

¹⁹²² Isidor Onciul, *Fondul religionarui greco-ortodox al Bucovinei. Substratul, formarea, dezvoltarea și starea lui de față*, Cernăuți, Tipografie concesiionată arch. Silvestru Morariu Andrievicei, 1891, p. 64; Erast Hostiuc, *Schiturile și sihăstriile Bucovinei de altădată*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1936, pp. 77 – 80, 172, 175.

¹⁹²³ Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 64.

¹⁹²⁴ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 489

¹⁹²⁵ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. I, Cernăuți, Tipografia „Glasul Bucovinei”, 1933, pp. 158 – 163; *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 96–97.

¹⁹²⁶ Nicolae Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, vol. I, București, Editura Soccec, 1903, pp. 46–47.

¹⁹²⁷ Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, București, Tipografia Bucovina, 1923, pp. 203–205.

¹⁹²⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, vol. III, p. 162.

stăpânirea mănăstirii¹⁹²⁹. Istrate Dabija voievod, cu încuviințarea mitropolitului Ghedeon, a episcopilor de Roman și Huși și a boierilor țării, dă în 18 martie 1665, Schitul Mare, biserica din întregii Mămăiești, Ținutul Cernăuți, cu 12 case de supuși, cu mori pe Prut și patru prisăci, care erau ale Mănăstirii Sucevița, precum și scutiri de dări, „ca să le fie de metoh”¹⁹³⁰. În 1 septembrie 1666, Iliș Alexandru întărește Schitul Mare din Țara Leșească, cu hramul „Răstignirea lui Hristos”, satul Mămăiești și seliștea Revna din apropierea acestuia, dăruit de marele logofăt Solomon Bărlădeanu, scutindu-le de dări. Schitul Mare va trimite călugării lor la acest metoh, iar țărani să asculte de acest schit¹⁹³¹. Nicolae Alexandru Mavrocordat voievod, întărește în 4 iulie 1712, în Iași, Schitul Mare din Țara Leșească, cu hramul Sfintei Cruci, satul Preșești, ținutul Hârlău, jumătate din satul Mitecău și satul Pilipăuți, ambele din Ținutul Cernăuți, care au fost dăruite de boieri¹⁹³². Tot Nicolae Alexandru Mavrocordat, întărește în 29 mai 1713 Schitul Mare „care au metoh în țară, la Mămăiești, satul Mitecău din ținutul Cernăuți”¹⁹³³. În 20 iunie 1767, voievodul Grigore Ioan Calimachi, întărește Schitul Mare daniile domnilor de dinaintea sa. Scutește de dări „metohul schitului ce este la Mămăiești pe Prut, Ținutul Cernăuțului”. Cei 12 oameni străini ruși ce s-ar aduce din Țara Leșească acolo, se vor prezenta la visterie pentru a li se stabili birul după puțința lor, „și apoi să se așeze cu traiul lor la Mămăiești”¹⁹³⁴.

În fața Comisiei de delimitare a proprietăților, se prezintă în 15 februarie 1782, eclesiarhul Schitului Mare, Isachie, ieromonahul Ghelasie și Gurie (Hurie), proegumenul Mănăstirii Sucevița, care declară că schitul posedă în Bucovina următoarele proprietăți: satele Mămăiești, Revna, jumătate din Mitecău, o măcriște în orașul Cernăuți (dăruită de Ieremia fiului său, Marcu, care mai trăiește și fiind foarte bătrân este susținut de Marele Schit) și zeciuiala de pe locurile orașului Cernăuți, însă fără cea de pe fânețe. La supunerea mănăstirii Sucevița către Schitul Mare, aceasta și-a rezerva o parte din sate, predând numai satul Mămăiești din apropierea Galiției „ca să aibă o macriște și să poată trage foloase din acest sat”.

În 2 iulie 1777 încetează relațiile de subordonare a Mănăstirii Sucevița față de Schitul Mare din Galiția, care a fost desființată de către austrieci în 1 iulie 1785. Autoritățile au avut dificultăți cu personalul monahal al Schitului Mare, care s-au opus un timp să evacueze schiturile de la Mămăiești¹⁹³⁵.

Isaia, ierodiacon la mănăstirea Putna, în 18 ianuarie 1784, întocmește izvodul vaselor de cult, veșmintelor și cărților ce se aflau în schitul de la Mămăiești la desființarea lui¹⁹³⁶. În 1773, Dositei Herescu, episcop de Rădăuți, ridică în satul Vlădichii pe pâraul Sucevița, lângă Rădăuți, o biserică de lemn, pe care o mută apoi în satul Mămăieștii Noi sau de Jos. În anul 1789, Consistoriul din Cernăuți dăruiește bisericii din Mămăieștii Noi catapeteasma și stranele de la Sihăstria Putnei, desființată în 1785¹⁹³⁷.

După lucrările publicate de către Erast Hostiuc și Isidor Onciul, în satul Mămăiești, Schitul Mare din Galiția a ridicat, în 1667, un schit și apoi un metoh de călugări, care au fost desființate în 1783. Una dintre biserici devine parohie, iar alta a fost dăruită satului Sadagura, însă fără catapeteasmă, care a fost așezată în capela episcopală din Cernăuți. După construirea noii reședințe mitropolitane din Cernăuți, această catapeteasmă a fost dăruită bisericii din Sasca, cu hramul „Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava”, ctitorită în 1878, ce aparține de parohia satului Mihalca din Ținutul Cernăuți.

În anul 1744, Isaia, proegumenul Schitului Mare, ridică în satul Revna, o biserică de lemn, devenită schit de călugări și desființată de austrieci în 1783, fiind apoi transformată în parohie.

Odată cu reorganizarea bisericilor eparhiei Bucovinei din 1784, satul Mămăiești figurează cu două biserici și trei preoți. În 1889 a fost ridicată în satul Revna, cu contribuția Fondului bisericesc, o nouă biserică cu hramul „Sfântul Nicolae”. Vechea biserică de lemn, având o formă mai deosebită și

¹⁹²⁹ Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Negulescu, *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. III (1653 – 1675), București, Editura Arhivele Statului, 1968, p. 124.

¹⁹³⁰ Dimitrie Dan, *op. cit.*, pp. 204–205.

¹⁹³¹ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 28.

¹⁹³² *Ibidem*, pp. 168–170.

¹⁹³³ Veronica Vasilescu, Doina Duca Tinculescu, *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V (1701–1720), București, Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”, 1974, pp. 317–318.

¹⁹³⁴ Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, București, Editura Socec, 1904, p. 134.

¹⁹³⁵ Dimitrie Dan, *op. cit.*, pp. 203–206; Teodor Balan, *op. cit.*, vol. IV, pp. 245–247.

¹⁹³⁶ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 471.

¹⁹³⁷ Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, pp. 24, 79.

cu turn, a fost mutată în satul Slobozia – Comărești (Storojineț), în anul 1895, dar ea a ars în timpul Primului Război Mondial. Anuarul Arhidiecezei Bucovinei pe anul 1924 (pp. 22–23) menționează în Mămăieștii Vechi Biserica Sf. Ioan Botezătorul, ridicată în 1864 prin contribuția Fondului bisericesc. În Mămăieștii Noi este consemnată biserica filială cu hramul „Acoperământul Maicii Domnului” din anul 1773, precum și noua biserică cu același hram, clădită în 1908, prin contribuția Fondului bisericesc și a sătenilor.

Condica lui Constantin Mavrocordat din anii 1742–1743 cuprinde și alte documente privind schitul Mămăiești. În 10 martie 1710, Nicolae Mavrocordat scutește de plata goștinei 220 de oi ale schitului din Mămăiești. În 26 iulie 1733, domnitorul Grigore Ghica scutește metohul Mămăiești de orice dajdie și precizează că cinci „liudi” ruși să fie poslușnicii schitului.

În 1 ianuarie 1741, domnitorul Ghica al II-lea dă lunar din vama de la Cernăuți câte două ocă de untdelemn, o litră tămâie, scutind de dări 50 de stupi, 15 vite, cinci cai ai metohului Mămăiești. În 3 martie 1742, voievodul Constantin Mavrocordat dă același scutiri și miluiri ca cele din 1741, scutind în plus 250 de oi de goștină și, în plus, întărindu-i dijma locului domnesc din Cernăuți.

Schitul de maici din Voloca, Ținutul Cernăuți

Satul Voloca era stăpânit, la 1753, de către mazilul Nichita Mitran, împreună cu feciorii săi, Nicolai și Onufraș, afându-se în hotar cu satul Cuciurul Mare, ce era stăpânit de către Mănăstirea Putna. Uricul lui Ștefan cel Mare din 15 martie 1490, menționează în satul Cuciurul Mare trei biserici cu popi, care erau existente și pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400–1432).

În 17 februarie 1782, ieromonahul Anton declară, în fața Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăților din Bucovina, că schitul fusese ctitorit „acum 40 de ani” (deci în 1742), de către călugărul Dumnici. Schitul se află în pădurea ce este a răzeșilor. În jurul schitului se afla o falce de loc, dăruită acestuia de călugărul Dumnici¹⁹³⁸. Schitul nu are zapise pentru acest loc. În anul 1783, schitul din Voloca împreună și cu celelalte schituri au fost desființate de către autoritățile austriece.

În anul 1784, în satul Voloca, se ridică Biserica Adormirea Maicii Domnului, care a fost lărgită în 1890.

Schitul Crisceatec pe Nistru

Pe locul unui vechi sat de lemn cu hramul „Sfântul Ioan Teologul”, datând din prima parte a secolului al XVIII-lea, a fost ridicată o biserică din piatră în anul 1766, care a dus și la reînființarea schitului Crisceatec. După cum remarca Gh. Balș în anul 1933, biserica este mai mult pitorească, decât cu valoare arhitecturală. Biserica are dimensiunile de 11,80 m × 7,50 m, turnul clopotniței (5,60 m × 6,70) se află alipit lăcașului sfânt, având în el și intrarea credincioșilor. În interiorul bisericii se află un mormânt din anul 1772¹⁹³⁹.

Prezentăm în continuare o serie de documente care aduc informații privitoare la istoria acestui locaș de origine moldovenească: – 1 martie 1768. „Pe timpul părinților noștri a stat pe moșia Repujnița, dinspre Zalescic, pe stânca izvorului Crisceatec, un schit de lemn cu hramul «Sf. Apostol Ioan». Fiind gâlceavă între călugări, schitul a fost dărâmat la porunca episcopului [de Rădăuți], locul rămânând pustiu. Oamenii ziceau că la izvorul de lângă biserică, în ziua hramului se vede o lumină. La acest izvor s-au tămăduit mai mulți bolnavi. La îndemnul călugărului Venedict, răzeșii se învoiesc să ridice o biserică de lemn. Le cerea târgovețului sârb Toader Hagiu, care se angajează să ridice o biserică din piatră, răzeșii din familiile Talpă și Botez se învoiesc, stabilind condițiile și hotarul locului respectiv”¹⁹⁴⁰; 1 martie 1768. „Mihalache Talpă – capitan, Constantin Talpă, Grigore Botez, Ieremia Botez, Gheorghe Talpă – postelnic, Caterina Botezoaia și Ioan Cozma, mare căpitan de Iași, dăruiesc mănăstirii Crisceatec, aflată în satul lor, Repujnița, Ținutul Cernăuți, bucata de loc ce este în jurul mănăstirii. Această mănăstire a fost construită din piatră de către negustorul sârb Toader Hagiu, pe locul bisericii de lemn ridicată de către Talpă și Botez, la îndemnul călugărului Venedict, lângă

¹⁹³⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 103.

¹⁹³⁹ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile XVII–XVIII*, București, Fundația „Regele Ferdinand I”, 1933, pp. 255–257, 302, 549.

¹⁹⁴⁰ Teodor Balan, *op. cit.*, vol VI., pp. 203–205.

izvorul de la Crisceatec, unde s-au lecuti mulți oameni bolnavi. Mai înainte pe acest loc, la izvorul dinspre Zalescic, pe stâncă numită Crisceatec, a fost un schit de călugări, care a fost mai apoi dărâmat din porunca episcopului, deoarece călugării se certau între ei, locul rămânând o vreme pustiu. Hotarul acestei bucăți de loc din Repujița: malul Nistrului, satul Dumbrăveni din Poiana, dealul Stâncă, pârâul Pujiliuca, Zapodie drumul de la Repujița la Zwiniace, movila Hoșorova, pârâul Cernetinului, hotarul Zwiniace. Toader Hagiu și călugării mănăstirii să se lege în scris că nu se vor întinde mai mult și vor stăpâni numai partea lor. Blestem. Martor: Constantin Cogălniceanu, fost mare stolnic¹⁹⁴¹; – 10 aprilie 1768. „Toader Goian, Gheorghe Carp și Grigorie Ceauș, răzeși, vând negustorului Hagi Toader jumătate din satul Zwiniace cu două mori situate pe malul Nistrului, Ținutul Cernăuți, cu prețul de 1 000 de lei pentru a înzestra schitul Crisceatec, ctitoria cumpărătorului pe moșia Repujița. Această jumătate de sat, Zwiniace, a fost vândută de Țintă, fratele socrului lor Toader Nacul, nemților luterani din satul vecin Prelipce, cu 80 lei și răscumpărată de vânzători cu suma de 1 017 de lei, care cu cheltuiala și dobânda banilor, se ridica la peste trei pungi de bani [punga conținea câte 500 de monede de același fel]¹⁹⁴²; – 12 aprilie 1768, Iași. „Grigore Calimachi, domnul Moldovei, întărește dania făcută mănăstirii Crisceatec de către Toader Hagi, negustor, anume ½ din satul Zwiniace din ținutul Cernăuți, cumpărată de el cu zapisul din 10 aprilie 1768, cu suma de 1 000 de guldeni, de la Tănase Goian, logofăt de visterie, Grigorie Ceaușul și Gheorghe Carp – vătaf de cămărași, ginerii lui Toader Nacul. Acesta cu nepotul său Toader Volcinschi stăpânesc ½ din satul Zwiniace pe Nistru, cealaltă jumătate de sat, partea familiei Țintă, a fost vândută de frații Țintă unor nemți luterani din satul vecin, Prelipcea, cu 470 de guldeni. Împotriva acestei vânzări s-au ridicat ginerii lui Nacul și, în urma procesului, s-a hotărât ca ei să răscumpere această parte de sat de la nemți. Aceștia însă au mai cerut 537 de guldeni, pe care i-au plătit lui Țintă drept arendă, sumă pe care le-a recunoscut-o. Păun starostele de atunci al Cernăuților. Toată cheltuiala cu dobânda pentru ½ din satul Zwiniace se ridică la 1 500 de guldeni¹⁹⁴³; – 29 iulie 1771. Este menționată zidirea schitului Crisceatec și înzestrarea lui de către Toader Hagiu, fiind pe hotarul satului Repujița și închinat mănăstirii Zografal de la Svetagora (Muntele Athos)¹⁹⁴⁴; – 15 februarie 1782. Paisie, egumenul schitului Crisceatec, se prezintă în fața Comisiei imperiale de delimitarea proprietăților din Bucovina și declară că schitul a fost ridicat de un negustor, Toader Hagiu, și se află pe pământul satului Repujița. Poseda jumătate din satul Zwiniace, danie de la ctitor, pe care-l cumpărase cu 1 000 de guldeni de la nemții luterani de acolo. Schitul nu posedă un act de danie de la Hagiu, ci o confirmare a acestei cumpărături de la voievodul Grigore Calimachi. Egumenul arată că posedă „o scrisoare hotarnică polonă pentru jumătatea sa de sat, pentru care a avut certuri cu Ioniță Volcinschi, posesorul celeilalte jumătăți de sat, care a uzurpat o parte din moșia sa. Pământul pe care se află schitul a fost dăruit de către răzeșii Talpă și Botea. Semnează comisia¹⁹⁴⁵”.

În anul 1783, schitul Crisceatec a fost desființat de către comisiile austriece, iar proprietățile sale au fost preluate de către Consistoriul din Cernăuți, trecând apoi la Fondul religionar al Episcopiei Bucovinei.

Nicolae Iorga a publicat următoarele inscripții aflate în biserică: pe ușa bisericii: „În anul Domnului 1765. Ușa aceasta a scris-o închinătorul mormântului lui Dumnezeu, al lui Toader ctitorul fiu, Preda”; pe ușa de la clopotniță: „În anul Domnului 1765, fiul lui Hagi Toader Preda”; în pronaos: „1772, anul, luna februar, 10 zile¹⁹⁴⁶”.

În anul 1936, prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice din România, biserica din Crisceatec, județul Cernăuți, a fost renovată, reparându-se în același timp și iconostasul, fiind apoi sfințită și redată cultului religios ortodox¹⁹⁴⁷.

¹⁹⁴¹ *Ibidem*, pp. 208–211; Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 141–144; *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 387–389, 450–451.

¹⁹⁴² *Ibidem*.

¹⁹⁴³ *Ibidem*.

¹⁹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁹⁴⁶ N. Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, Vălenii de Munte, Așezământul tipografic „Datina Românească”, 1938, p. 366.

¹⁹⁴⁷ Dr. Petre Luția, „Raportul secțiunii regionale a Comisiunii Monumentelor Istorice”, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, aprilie – iunie 1937, p. 95.

În anii stăpânirii sovietice, după informațiile din „Calendarul creștin ortodox al românilor bucovineni pe anii 1992–1993”, biserica a fost renovată, ea funcționând ca mănăstire cu zece călugări¹⁹⁴⁸.

Schitul Luca pe Nistru

Schitul Luca a fost situat în satul Zwiniace pe Nistru, Ținutul Cernăuți, pe moșia Costrijuca (nume care provine de la numele familie românești Costriuj). Aici era un schit de lemn ridicat pe la 1740, de către mazilul român Atanasie Țintă, care avea în anul 1776 un număr de șapte călugări. Schitul a fost desființat de către austrieci.

Redăm mai jos documentele care se referă la acest schit: – 21 iunie 1747. „Tănase Țintă căpitan și fratele său Ilie Țintă moșteniseră de la mama lor, Ifimția, fiică a lui Isac Cocoran, jumătate din satul Zwiniace, revenindu-le fiecăruia câte un sfert din sat. Tănase Țintă căpitan dăruiește partea sa de sat nepotului său Gheorghe, fiul lui Ilie, care la rândul său o donează schitului Luca pe Nistru, unde era egumen Gherasim. Hotarul acestui sfert de sat dăruit schitului era următorul: Nistru, partea de Prelipce a lui Manoli, Drumul îngust, pârâul Ciurac, Piatra culcată, hotarul Prelipcei. Martori: Niculai Manoli, Ilie popa din Repujnița, Miron Gafencu-stolnic¹⁹⁴⁹; – 5 februarie 1782. „În fața Comisiei austriece de delimitare a proprietăților se prezintă ieromonahul Gherasim, egumenul schitul Luca. Acesta declară că schitul a fost clădit de Anastasie Țintă, mazil, în urmă cu aproximativ 40 de ani, având ca proprietate o bucată de pământ de 12 fâlci în jurul său, teren care i-a fost dăruit de Țintă și pe care-l stăpânește în liniște. Comisia consemnează că schitul avea 8 fâlci de arătură, 4 fâlci de fânețe, ½ falce de grădină, 3 fâlci de pădure, 4 cai, 10 vite, 7 oi, 12 stupi și 8 țigani¹⁹⁵⁰.

În august 1783 schitul a fost desființat de către austrieci, biserica a fost închisă și s-a năruit în timp. Obiectele de cult au fost date altor biserici, iar clopotele au fost dăruite bisericii din satul Țibeni de pe râul Suceava. Cele 12 fâlci de pământ s-au numit Costrijuca, fiind vândute, prin anii 1811–1812, de către Fondul religios ortodox din Bucovina. În anul 1887, boieroaica Safta Zotta, născută Gafencu, dă 1050 de ducați, cu care se construiește o biserică nouă¹⁹⁵¹.

Schitul Babin pe Nistru

Satul Babin de pe Nistru, Ținutul Cernăuți, se afla în secolul al XVII-ea în stăpânirea marelui logofăt Gavrilaş Mateiaș, cumnatul domnitorului Miron Barnovschi. În anul 1660, domnitorul Ștefan Lupu întărește lui Iordache Cantacuzino, căsătorit cu Alexandra, fiica lui Gavrilaş Mateiaș, satele moștenite de la socrul său, între care figurează: Chiselu, Borăuți, Ștefanofca, Inueuți, Șișcăuți, Zastavna, Doroșcăuți, Babin, Prelipcea, Vasileu, Cernaucă, Rohozna, Lentești, Ciucur, Lehăceni, o parte din Boian, Oroftiana, Onut și Samușin¹⁹⁵².

În satul Babin a existat în timpurile vechi o mănăstire – sihăstrie, dar prin multele războaie cu turcii sau cu polonii, aceasta a fost distrusă și dărâmată. Prin anul 1751, călugărul Onufrei a clădit o nouă biserică din lemn și chilii pentru câțiva călugări ai schitului. Acest schit avea numai o jumătate de falce de teren, răzeșii satului lăsându-i pe călugări să are câte o bucată de loc, dându-le puțin fânăș și lemne de foc. În anul 1776, în schitul Babin erau trei călugări.

În documentul de la 15 februarie 1782, este amintit Laurentie, egumenul schitului Babin. Acesta declară în fața Comisiei austriece de delimitare a proprietăților din Bucovina că schitul a fost construit de către călugărul Onufrei, în urmă cu aproximativ 30 de ani, pe locul unde pe vremuri fusese o biserică și o sihăstrie care au fost distruse din cauza numeroaselor războaie cu turcii. Schitul poseda o jumătate de falce de grădină pe care era așezat. Din documentul amintit, reiese că locul din jur era al

¹⁹⁴⁸ „Calendarul creștin ortodox al românilor bucovineni pe anul 1992–1993”, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 23.

¹⁹⁴⁹ Din *tezaurul documentar sucevean*, pp. 40–41.

¹⁹⁵⁰ Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 83–85.

¹⁹⁵¹ Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 55.

¹⁹⁵² Maria Soveja, Mihai Regleanu, Doina Tinculescu, ș.a., *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, Supliment I, București, Editura Arhivele Statului, 1975, p. 252.

răzeșilor, care prin fânețe, lemne și alte danii asigurau existența călugărilor. Schitul mai avea și o moară cu un vârtej, aflată tot pe pământul răzeșilor, doi cai, șapte vite și 50 de stupi¹⁹⁵³.

În 23 ianuarie 1784, Toader Zaharovschi, preot asesor, întocmește inventarul „rădicatului” schit Babin de pe malul Nistrului, în care menționează: o biserică mijlocie de lemn cu turn și cruce de fier, o casă din bărne, două chilii, o moară cu piatră pe pâraul Babin. În jurul schitului, o pădurice de stejar și aluni, o falce de pământ, o moșie spre hotarul Ieșesc¹⁹⁵⁴. În 29 ianuarie 1784, în Cernăuți, Toader Zaharovschi, preot asesor, declară că „moșia” schitului Babin a fost vândută lui Vasile Marcu pe trei ani, cu patru galbeni pe an, sumă depusă în lada Consistoriului. Cumpărătorul este obligat să repare moara cu cheltuiala sa. Schitul păstrează 50 de clăi de grâu, 40 de clăi de orz, două corețe ovăz, un stog de fân¹⁹⁵⁵.

Schitul a fost desființat de autoritățile austriece, biserica fiind închisă, ea dărâmându-se prin trecerea timpului. În 1785, episcopul Dositei Herescu, dăruiește catapeteasma bisericii din Babin satului Dubăuți – Ținutul Cernăuți. În anul 1908, a fost ridicată în satul Babin o nouă biserică.

Schitul Zamostea pe Ceremuș

Satul Zamostea din Ținutul Cernăuți apare între localitățile în care erau cele 50 de biserici cu popi pe care Alexandru cel Bun (1400–1432), domnul Moldovei, le întărește Episcopiei de Rădăuți, „ca să asculte de acestea cu darea, plocoanele, pricinile și tot venitul popesc”. Acest uric a fost întărit Episcopiei de Rădăuți de către Ștefan cel Mare, în 15 martie 1490, apoi în 30 aprilie 1704, de către domnitorul Mihai Racoviță voievod¹⁹⁵⁶.

În prima parte a secolului al XVII-lea, satul Zamostea se afla în stăpânirea lui Dumitru Gherman, iar în ultimul deceniu al aceluiași secol, nepotul său Constantin Turcu, rohmistru în armata polonă și fost staroste de Cernăuți, avea $\frac{1}{4}$ din Zamostea, „parte aleasă și stâlpită de către vornicul Petriceicu, fiind zălogită lui Țintea pentru un împrumut de 20 lei”.

În anul 1704, domnitorul Mihai Racoviță întărește lui Constantin Turcu, rohmistru moșiile: $\frac{1}{2}$ din Banila, $\frac{1}{8}$ din Zamostea, $\frac{1}{2}$ din Horoșăuți, $\frac{1}{4}$ din Putila, $\frac{1}{5}$ din Răstoace și o parte din Dorošăuți¹⁹⁵⁷. În 4 iulie 1705, o parte din Zamostea din Ținutul Cernăuți, se afla în stăpânirea lui Grigorașco Tabără, iar în 9 octombrie 1728, un sfert din sat se afla în posesia lui Toader Țintă, care avea pricină cu fiii lui Onciu¹⁹⁵⁸.

Începând cu anul 1723, apare menționată în documente mănăstirea Zamostea, care primește danii domnești și numai în anul 1782 ea este numită schit. Ctitor al schitului este menționat Dumitru Para, fost staroste de Cernăuți, dar, în 1750, Dumitrescu Vlad se declară ctitor al mănăstirii Zamostea.

În documentul din 13 decembrie 1723, dat la Iași, domnitorul Mihai Racoviță dăruiește mănăstirii Zamostea, din ținutul Cernăuți, câte două ocale de untdelemn pe lună din vama Cernăuți¹⁹⁵⁹.

În jurul anului 1726, Maria Vlad, fiica lui Vasile Cernauchschi, dăruiește mănăstirii Zamostie o bucată de pământ¹⁹⁶⁰. În 22 februarie 1726, Dumitrașcu Cernauchschi dăruiește mănăstirii Zamostie o bucată de pământ¹⁹⁶¹. În 23 martie 1733, într-un document dat în Iași, domnul Grigore al II-lea, reduce mănăstirii Zamostie din Ținutul Cernăuți, deseatina din stupi până la 200 de stupi, să se dea câte un leu la zece stupi, ca să fie pentru întreținerea bisericii și chiverniseala călugărilor. Poruncește deseatnicilor „să urmați nartul ce mai sus scriem până la acea somă, să luați din 10 câte un leu”¹⁹⁶². În 14 ianuarie 1727, în Iași, Grigore Ghica al II-lea, domnul Moldovei, dăruiește mănăstirii Zamostie

¹⁹⁵³ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 450; T. Balan, *op. cit.*, vol. VI, pp. 188–189.

¹⁹⁵⁴ T. Balan, *op. cit.*, p. 189.

¹⁹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁹⁵⁶ C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, III, 1487–1504*, București, Editura Academiei Române, 1980, pp. 137–138; Veronica Vasilescu, Doina Duca Tincuțescu, *op. cit.*, pp. 79–80.

¹⁹⁵⁷ Veronica Vasilescu, Doina Duca Tincuțescu, *op. cit.*, p. 92; *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 203, 209 și 234.

¹⁹⁵⁸ Veronica Vasilescu, Doina Duca Tincuțescu, *op. cit.*, p. 92.

¹⁹⁵⁹ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 229.

¹⁹⁶⁰ Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 30–32.

¹⁹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁹⁶² *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 231, 240, 281, 467.

câte două ocale de untdelemn pe lună din vama de la Cernăuți¹⁹⁶³. Dumitrașco Vlad, ctitorul mănăstirii Zamostie din Ținutul Cernăuți, emite, în 28 octombrie 1750, o scrisoare către Iacov Putneanu, episcop de Rădăuți, prin care închină ctitoria sa Episcopiei de Rădăuți, pentru a-i purta de grijă și să-i administreze bunurile predate cu izvod. În cazul când vreunul din episcopi nu va respecta condițiile stabilite, își rezervă dreptul de a lua înapoi această mănăstioară cu bunurile ei pentru a o închina cui va voi. Martori au fost: Vasile Donici, Manoli Zamfir, Ioan, mare căpitan¹⁹⁶⁴.

Satul Zamostie cu biserică apare menționat încă din timpul lui Alexandru cel Bun, apoi în 1490 și 1704, ceea ce presupune că lăcașul fiind din lemn a fost refăcut de mai multe ori, până ce acesta a fost ctitorit din nou de către Dumitrașco Vlad.

În 25 martie 1776, se face hotărnicia satului Zamostie, în care mănăstirea avea ca egumen pe Veniamin Căbici; ea este stăpână pe $\frac{1}{4}$ și $\frac{1}{8}$ din sat, restul fiind al răzeșilor¹⁹⁶⁵.

În fața Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăților din Bucovina, se prezintă, în 16 februarie 1782, egumenul Mihail, care declară că schitul Zamostie a fost clădit de fostul staroste de Cernăuți, Dumitru Para. Schitul stăpânește $\frac{1}{3}$ din Zamostie, dăruită pe rând de răzeșii satului. Schitul mai stăpânea trei pământuri în Vilaueca, din care două sunt dăruite de Dumitraș și Maria Cernaivschi¹⁹⁶⁶.

În 6 iulie 1783, episcopul Dositei Herescu, pe baza dispozițiilor primite de la administrația țării, îl însărcinează pe ieromonahul Ignatie să inventarieze, în prezența vornicului și a juraților, averea și bunurile schitului Zamostie, să vândă „pâinea”, fânașul, întocmind sama banilor, să închidă biserica, iar pe călugări să-i trimită la Cernăuți sau Rădăuți¹⁹⁶⁷.

O nouă biserică a fost ridicată în anul 1898 de către fundația boierului român Andrei Gafencu.

Schitul Bezernița pe Ceremuș

Schitul Bereznița pe Ceremuș, aflat în hotar cu satul Banila, Ținutul Cernăuți, a fost ctitorit din lemn de către mazilul Isac Cocoran și soția sa Sofronia. Este atestat documentar între anii 1637 și 1649, stăpânind, în 4 mai 1649, o parte din satul Banila. În 25 februarie 1663, fiii și fiucele acestuia își împart moșiile moștenite de la tatăl lor, revenind fiilor Constantin și Săcuianu o pătrime din satul Banila¹⁹⁶⁸. Deci ctitorirea schitului poate fi stabilită pe la mijlocul secolului al XVII-lea.

În 10 iulie 1709, Gheorghe Isac vinde lui Constantin Turcu, rohmistru, partea sa din Banila, pe care o stăpânea împreună cu Gheorghe Goian¹⁹⁶⁹. Tănăsie Țintă, căpitan, fiul lui Tudose Țintă din Vilaueca, dăruiește, în 21 iunie 1747, schitului Bereznița, jumătate din $\frac{1}{8}$ parte din satul Banila de pe apa Ceremușului, cu partea sa de moară, din seliște cu toți vecinii, toate iazurile și partea sa de pădure ce i-a revenit de la mama sa Iftimia, fiica lui Cocoran (Isac) din Banila, în urma împărțelii făcute cu fratele său, Ilie Țintă și sora sa, Drăguna Mălăiasa.

Schitul Bereznița aflat în hotarul Banilei, pe pârâul Bereznița, a fost zidit de Isac Cocoran, bunicul lui Tănăsie Țintă. Martori au fost la încheierea documentului amintit mai sus: Gh. Turcu, postelnic, Miron Gafencu, stolnic II, Lupu Popșa din Cireș, popa Grigorie, Sandul Arapu, paharnic¹⁹⁷⁰.

În documentul din 20 mai 1748, în Banila pe Ceremuș, Tănăsie Țintă, căpitan, împuternicește pe Miron Gafencu ca, după moartea sa, să împlinească cele hotărâte de el privind dania făcută schitului Bereznița, aflat în hotarul Banilei de pe Ceremuș, anume partea sa din Banila cu lazuri, vecini și partea sa din locul de moară. Totodată să se îngrijească să nu piardă scrisoarea de danie și schitul să nu rămână fără călugări. Martori au fost: Gligorie, preot din Banila, Costașco, vornic de Banila, Constantin Cocoran, vornic și Vasile Grierosu¹⁹⁷¹.

¹⁹⁶³ *Ibidem*.

¹⁹⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁶⁵ Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 30–32.

¹⁹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁹⁶⁷ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 231.

¹⁹⁶⁸ Maria Șoveja, Mihai Regle, Doina Tinculescu, *op. cit.*, p. 337.

¹⁹⁶⁹ Veronica Vasilescu, Doina Duca Tinculescu, *op. cit.*, p. 234.

¹⁹⁷⁰ *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 270, 271, 273, 450; T. Balan, *op. cit.*, pp. 35–37.

¹⁹⁷¹ T. Balan, *op. cit.*, pp. 35–37.

Ghedeon, egumenul schitului Bereznița, declară, în 15 februarie 1782, Comisiei imperiale de delimitare a proprietăților din Bucovina, că „schitul a fost construit de Miron Gafencu mazil [corect Isac Cocoran]”, el posedând 1/6 parte din Banila de pe Ceremuș, dăruită de Atanasie Țintă, căpitan, cu frații și surorile sale. Schitul Bereznița posedă o parte de moară, pe care a părăsit-o din cauza unei dări mari anuale, numită fumărit, ce nu o mai putea plăti. În urmă cu șase ani, Gheorghe Lența a construit pe contul său, pe acest loc, o moară. Pentru 1/16 parte din Banila nu are nicio hotarnică, iar alte bunuri nu posedă¹⁹⁷².

În 6 iulie 1783, la Cernăuți, Dositei Herescu, episcopul Bucovinei, dă dispoziția primită din partea administrației Bucovinei, înputernicind pe Ignatie, ieromonah, să meargă la schiturile aflate pe Ceremuș, între care și Bereznița, să inventarieze în prezența vornicului și a juraților obiectele de cult și să vândă „pâinea”, iarba de fânaț, vitele și oile, întocmind sama banilor. După închiderea bisericii să-i ridice pe călugării cu bunurile lor și să-i aducă la Cernăuți sau la Rădăuți¹⁹⁷³.

În anul 1783, autoritățile austriece au desființat schitul Bereznița de pe Ceremuș, biserica de lemn fiind închisă, astfel că prin nefolosința ei, odată cu trecerea timpului, ea s-a năruit. Puținele obiecte de cult existente au fost dăruite altor biserici. La 1876 a fost ridicată o nouă biserică, având hramul „Arhangheli Mihail și Gavril”.

Schitul Vijnița pe Ceremuș

După tradiție, schitul Vijnița de pe Ceremuș a fost ridicat în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, când nordul Moldovei a fost ținut sub ocupația oștilor polone ale regelui Sobieski. Ctitorul schitului a fost Nicolae Vasilovici, preot din Suceava, pe care-l luase cu sine mitropolitul Dosoftei în anul 1686, când acesta a plecat în Polonia cu moaștele Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, precum și cu patrimoniul artistic bisericesc al Mitropoliei Moldovei. Întrucât polonii țineau sub ocupație teritoriul aflat sub ascultarea Episcopiei de Rădăuți, mitropolitul Dosoftei l-a uns pe Nicolae Vasilovici ca episcop de Rădăuți, acesta păstorind în anii 1694 și 1695.

La ridicarea schitului Vijnița, aflat la hotarul Moldovei cu Polonia, a contribuit și boierul moldovean Constantin Turcu, staroste de Cernăuți (1692–1697), vestit rohmistru și nobil al regelui Sobieski al Poloniei. El stăpânea în Ținutul Cernăuți moșiile Zastavna, Pohorlăuți, Boianciuc, Vilauce și Budineț. Satul Vijnița de pe Ceremuș se afla, în 1644, în stăpânirea lui Bucium, mare vornic, care-l avea primit de la Tăutu, mare logofăt. În 1730 satul se afla în stăpânirea lui Sandul, mare vistier și a lui Macri, care a fost staroste de Cernăuți¹⁹⁷⁴.

Un document din 17 aprilie 1696 amintește pe Vasile Căzăcescu, Gavril Lucavețchi, Gheorghită și Darie Onciulescu cu frații lui, care dăruiesc mănăstirii Vijnița, făcută de episcopul Nicolai, Vlădica de Rădăuți, cu hramul Sfântul Nicolae, poiana din obârșia Mihoderca dinspre Vijnița, din hotarul Lucovăuului¹⁹⁷⁵. În 5 aprilie 1742, „domnia Moldovei miluiește schitul Vijnița în fiecare lună cu două ocă de untdelemn, 100 dramuri de tămâie și trei camene de morun”¹⁹⁷⁶.

În 15 februarie 1782, ieromonahul Samuil, egumenul schitului Vijnița din Ținutul Cernăuți, declară în fața Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăților din Bucovina, că nu are scrisori care să documenteze asupra întemeietorului schitului. Se știa că Nicolae, episcop de Rădăuți, a fost ctitorul. O însemnare pe un Apostol aflat în biserică, menționează și un alt binefăcător, anume Constantin Turcu. Schitul se susținea din elemozină (pomană, binefacere), posedă un petec de fânaț din care-și hrănea un cal; pe aceeași bucată de pământ se afla și o grădină. Hramul bisericii era „Adormirea Maicii Domnului”.

Schitul a fost desființat de către austrieci în anul 1783, iar biserica a devenit parohie¹⁹⁷⁷. În anul 1784, episcopul Dositei Herescu menționează în Protopopiatul Ceremușului, satul Vijnița și Cernahus, cu 184 familii ortodoxe, având două biserici și doi preoți¹⁹⁷⁸.

¹⁹⁷² *Ibidem*.

¹⁹⁷³ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 467.

¹⁹⁷⁴ *Ibidem*, pp. 153, 236, 237; Teodor Balan, *op. cit.*, vol. IV, pp. 96–97.

¹⁹⁷⁵ Teodor Balan, *op. cit.*, vol. III, pp. 86–87.

¹⁹⁷⁶ Corneliu Istrati (ed.), *Condica lui Constantin Mavrocordat*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1987, p.

¹⁹⁷⁷ Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, Tipografia I. R. a Curții și a Statului, 1912, pp. 95, 263–

Schitul Broscăuți pe Ceremuș

Satul Broscăuți pe Ceremuș se afla în 1602 în stăpânirea marelui logofăt al Moldovei, Luca Stroici, el fiind dăruit Mănăstirii Dragomirna în 20 august 1616 de către fiul său, Ionașcu Stroici. În 4 martie 1648, jumătate din satul Broscăuți, Ținutul Cernăuți, se afla în stăpânirea lui Grigore Ropceanul, trecând apoi de la acesta în proprietatea lui Dumitrașcu din Călinești.

Schitul de lemn din Broscăuți a fost ridicat în 1752 de către mazilul român Constantin Volcinski și soția sa Maria, născută Goian. În 6 februarie 1771, aceasta, împreună cu copiii săi, Ioan și Paraschiva, dăruiesc schitului Broscăuți o fântână făcută lângă schit în 11 octombrie 1770. Schitul a fost ridicat la îndemnul lui Dositei (Herescu), episcopul de Rădăuți, care-l și sfințește. În 10 iunie 1752, ctitorul și soția sa Maria, împreună cu frații ei, Gavrilă căpitan și Gheorghe, înzestreză schitul cu un mic deal ce se afla foarte aproape¹⁹⁷⁹.

La Cernăuți, în 19 ianuarie 1778, Nicolae, fiul lui Sandul Slăvescu și al Aniței, fiica lui Drăghin din Cuciurul Mic, dăruiește lui Casian Grievschi, ieromonah și egumen al schitului Broscăuți, părțile sale și ale fraților săi din satul Broscăuți, Ținutul Cernăuți. Pentru părțile lor din Broscăuți, Nicoale i-a despăgubit pe frații săi, dându-le părți din alte sate ale sale. Egumenul urma să stăpânească aceste părți din sat pe timpul vieții sale, iar după aceea să treacă în stăpânirea schitului¹⁹⁸⁰.

Nazarie, egumenul schitului Broscăuți declara, în 16 februarie 1782, Comisiei de delimitare a proprietăților că „Volcinski Constantin a dat o bucată de pământ lui Ilarion călugăr, pe care acesta a ridicat schitul cu ajutorul lui Volcinski. Schitul posedă de la Volcinski un teren de circa zece fălci, pe care are o livadă, o grădină de zarzavat, iar pe rest porumb, fân și trei fălci pădure. Semnează comisia”.

Schitul a fost desființat în august 1783, biserica de lemn fiind închisă, astfel că ea s-a năruit în timp¹⁹⁸¹.

Schitul Ostra sau Barbești pe Ceremuș

Data privind înființarea schitului Ostra sau Vostra de pe teritoriul satul Barbești pe Ceremuș, Ținutul Cernăuți, o aflăm dintr-un zăpis al lui Nicolae Calmuțchi, din 3 iulie 1776, care stăpânea o parte din acest sat. El scrie că s-a călugărit la Mănăstirea Neamț pe timpul egumenului Benedict, luând numele monahal de Natanail sau Nafton. În anul 1762 el a ridicat, pe partea lui de moșie din Barbești, schitul Ostra, pe care l-a înzestrat cu 92 de fălci de pământ, cu sume de bani, vase de argint, odăjdii pentru cult, un potir de aur, animale și multe altele. Timpul cât a funcționat acest schit a fost foarte scurt¹⁹⁸².

În 5 februarie 1782, în fața Comisiei imperiale de delimitare a proprietăților din Bucovina se prezintă diaconul Ignatie, egumenul schitului Ostra – Barbești, care declară în plus față de cele de mai sus că schitul mai posedă trei fălci de pământ dăruite de către fiica lui Samson, având în total 100 de fălci¹⁹⁸³.

Schitul a fost desființat de către autoritățile austriece în august 1783. Catapeteasma bisericii a fost vândută cu 130 de florini, cărțile au fost împărțite pe la alte biserici. Unele dintre clădirile din lemn s-au vândut, iar altele au fost utilizate de către economatul de la Coțmani.

„În 13 octombrie 1783, Ignatie ieromonah, fost purtător de grijă al schitului Ostra, Ținutul Cernăuți, timp de doi ani și jumătate, se plânge lui Dositei [Herescu], arhiepiscopul Rădăuțiului și consistoriului [din Cernăuți] că, la rechemarea lui la Rădăuți, protopopul Toader Zelenevschi, care a venit cu răvașul arhimandritului Meletie să vândă lucrurile tuturor schiturilor, i-a luat bunurile personale și anume: o *Psaltire* de Kiev, material de construcție, un caș, 87 de păsări și 11 rațe, pe care le-a dus la casa sa”. Arată că „din 1782 au rămas la schit 30 corețe păpușoi, două pătrări mazăre, două

¹⁹⁷⁸ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, Editura Casa Școalelor, 1916, pp. 203–210.

¹⁹⁷⁹ *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 403–404.

¹⁹⁸⁰ *Ibidem*, p. 428, 451.

¹⁹⁸¹ Teodor Balan, *op. cit.*, vol. IV, pp. 125–126.

¹⁹⁸² Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 95–99.

¹⁹⁸³ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 471.

pătrări fasole. În 1783 a însămânțat: 7 fălci păpușoi, o falce cu ovăs, ½ falce parâng, fasole și grădina de legume”¹⁹⁸⁴.

Lângă dumbrava unde a fost schitul, moșiereasa Alexandra Dileirschi a ridicat în 1885 o biserică nouă, cu hramul „Sf. Dumitru”.

Schitul Corăbnița pe Ceremuș

Schitul Corăbnița a fost unul dintre cele mai sărace schituri din nordul Bucovinei. În 15 februarie 1782, în fața Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăților din Bucovina se prezintă egumenul Benedict, care declară că schitul Corăbnița a fost făcut pe pământul lui Tăutul, călugărit sub numele de Silvestru. Schitul posedă patru fălci de loc situat în codru, loc pietros și sterp, folosit pentru fânaș și grădină. Pământul, pentru care nu are documente, a fost dăruit de către Iordache Tomovei, Ștefan Giurgiuean și Ioan Tăutul. Când a venit el la schit, acesta avea numai pereții, astfel că a fost nevoit să locuiască un timp în colibă, până ce, cu ajutor de la creștini, a putut acoperi biserica. Schitul este atât de sărac, încât călugării trebuie să-și care iarna lemnele cu spînarea.

Schitul a fost desființat în august 1783, iar cele patru fălci de pământ au fost restituite donatorilor care se mai aflau în viață¹⁹⁸⁵.

¹⁹⁸⁴ Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, p. 101.

¹⁹⁸⁵ Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 56–57.

PRESĂ ȘI CENZURĂ ÎN MONARHIA HABSBURGICĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA¹⁹⁸⁶

ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU

Press and Censorship in the Habsburg Monarchy During the Second Half of the 19th Century

(Abstract)*

The following article focuses on the evolution of the periodical press (newspapers) after the Revolution of 1848 under the influence of two main press laws, which were issued in 1862 and 1867. They were applied in the entire Habsburg Monarchy and were the first to provide certain liberties to the newspaper industry in each province. At the same time, the central Austrian authorities maintained strict censorship rules, in order to control the content of the press. After the promulgation of the liberal Constitution in 1867, the freedom of the press was guaranteed by the law. The fact itself had the appearance of a high number of newspapers as a result, including in Bukovina.

Presa, ca mijloc de informare publică, a constituit dintotdeauna o cale de răspândire a ideilor și ideologiilor către și între mase, o modalitate de educare și influențare a acestora, o modalitate prin care acestea își exprimă propriile opinii, dar în același timp un fenomen dificil de controlat, mai ales într-un stat multinațional, cum era Monarhia Habsburgică și care, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-a confruntat cu mișcări sociale și politice revoluționare ample.

În anul 1848, pe fondul evenimentelor revoluționare franceze, pe teritoriul Monarhiei Habsburgice are loc o explozie de publicații, majoritatea cu caracter politic. Cele mai multe dintre acestea apar la Viena: din 227 existente, 192 sunt noi¹⁹⁸⁷. Publicațiile de amuzament sau de teatru se văd nevoite, din cauza concurenței, să îmbrace și ele o „haină” politică. Presa adoptă, în general, următoarele direcții: a) progresistă (liberală), din care se vor desprinde cea ultra radicală și cea comunistă; b) conservatoare, reacționară, căreia i se va alătura cea clericală; c) națională, cu următoarele tendințe: centralistă și federalistă, susținute de presa vieneză; d) cea separatistă, reprezentată de presa cehă, polonă, slovenă, italiană.

Existau și publicații fără o orientare declarată sau precis conturată. În același timp, se constată influența deosebită pe care o exercită ziarele ultra radicale, extremiste, de exemplu „Die Constitution” sau „Der Freemüthige” („Liber-cugetătorul”), care circulă sub formă de foi volante, distribuite pe stradă (Strassenblätter), și care alimentează starea de revoltă, de frondă, de neliniște și dezordine în rândul maselor. La acestea se adaugă cele de orientare comunistă, care susțineau clasa muncitoare („Arbeiterzeitung” – „Ziarul muncitoresc”, „Wiener Arbeiter-Courier” – „Curierul Vienei al Muncitorilor”), o publicație socialistă („Reform”) și una reacționară, intitulată „Sprecher für Staat und Kirche” („Purtătorul de cuvânt al statului și al bisericii”), ziar ce va deveni ulterior organul de presă al clerului catolic.

Presa liberală (moderată sau conservator-constituțională) pleda pentru calm și echilibru politic. „Die Presse”, ziarul acestei orientări, nu s-a putut impune, însă, decât pentru scurtă vreme.

Odată cu înființarea primelor asociații cu caracter național, apar și ziare în limbi naționale: cel dintâi, cu tendințe separatiste, se publică în Boemia, cu titlul „National-Zeitung”.

Ocuparea Vienei în anul 1848 a generat sistarea tuturor ziarelor politice, cu excepția „Ziarului de Viena”, care conținea numai știri și anunțuri oficiale. Au existat încercări de publicare și a altor ziare, cu ton mai moderat spre conservator, dar autoritățile vieneze s-au opus cu vehemență. Două Patente imperiale, publicate în „Reichs-Gesetzblatt” (Foaia legilor imperiale), nr. 161 din 13 martie 1849 și nr. 164 din 14 martie 1849, anunțau intrarea în vigoare a așa-numitei Gesetz gegen den

¹⁹⁸⁶ „Analele Bucovinei”, anul XXVII, nr. 1 (54), 2020, pp. 29–38.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹⁹⁸⁷ Pentru informații detaliate privind începuturile presei în Monarhia Habsburgică, vezi Johann Winckler, *Die periodische Presse Oesterreichs. Eine historisch-statistische Studie*, Wien, Hrsg. von der k. k. Statistischen Central-Commission, 1875; Ernst Viktor Zenker, *Geschichte der Journalistik in Österreich*, Wien, 1900.

Mißbrauch der Presse (Legea împotriva abuzului presei)¹⁹⁸⁸, iar în 1851 se introducea temutul „Verwarnungssystem” (Sistem de avertismente). Art. 1 al acestui document dădea autorităților (mai exact, Ministerului Justiției) dreptul de a sista periodicele „ostile tronului, unității și integrității imperiului, religiei, bunelor moravuri, sau care urmează o tendință incompatibilă cu fundamentele societății de stat, cu păstrarea liniștii și ordinii publice”¹⁹⁸⁹.

Până în anul 1850, pentru tipărirea unui ziar se percepea o taxă numită „Zeitungstempel” (dovada achitării era o ștampilă aplicată pe ziar). Valoarea ei era între 1 și 2 cruceri pentru fiecare exemplar, în cazul ziarelor interne, și 2–3 cruceri pentru cele din străinătate și din Ungaria, Transilvania și Lombardo-Veneția. Din 1850, această taxă a fost anulată, în locul ei fiind introdusă „taxa pentru inserate”, adică pentru anunțuri și știri cu caracter publicitar, pentru fiecare dintre acestea plătindu-se câte 10 cruceri (în Lombardo-Veneția, 50 de centime)¹⁹⁹⁰.

În 27 mai 1852, se introduce un cod de procedură (Pressordnung) extrem de strict, cu aplicare din luna a septembrie a aceleiași an în întreaga monarhie, măsurile de controlare a presei trecând în sarcina Ministerului de Interne, prin intermediul procuraturilor. În Lombardo-Veneția, Dalmația, Galiția-Lodomeria, Transilvania și Bucovina, unde instituția procuraturii nu exista la acea vreme, atribuțiile de supraveghere și control în domeniul presei urmau să fie preluate de Tribunalul penal și autoritățile polițienești¹⁹⁹¹.

Pentru înființarea unei publicații periodice, erau necesare obținerea unei concesiuni din partea autorităților polițienești (Oberste Polizeibehörde) și depunerea unei cauțiuni între 1 500 și 2 000 de guldeni. Aceasta se aplica în cazul periodicelor cu conținut politic ce se tipăreau mai mult de două ori pe lună și era calculată în funcție de periodicitate și locul apariției¹⁹⁹².

Redactorul/editorul trebuia să fie „educat și de o moralitate impecabilă”, să aibă cel puțin 24 de ani, să fie cetățean austriac și să aibă domiciliul în localitatea unde apărea ziarul. De asemenea, el era obligat să trimită exemplare din fiecare număr al publicației la poliție, Ministerul de Interne, Biblioteca Aulică și bibliotecile locale. Vânzarea ambulantă era interzisă, se permitea doar vânzarea în spații comerciale autorizate ale unor „persoane de încredere”, ce puteau obține licența de distribuire contra cost a ziarelor pentru o perioadă de șase luni.

În privința conținutului, erau cenzurate toate articolele suspectate de instigare la „ură față de persoana împăratului”, „nerespectarea legii”, „sustragere de la plata taxelor” și, în general, tot ceea ce însemna critică la adresa autorităților și a ordinii sociale. Inutil să mai spunem că participarea presei la actul politic rămânea, practic, imposibilă.

Pedepsele includeau închiderea redacției, sistarea apariției ziarelor (timp de trei luni sau definitiv), amenda (între 50 și 500 de guldeni) sau arestul (între una și trei luni). Continuarea vânzării unei publicații sub un alt nume, comercializarea, reclama și difuzarea tipăriturilor interzise, locale sau străine, aveau drept consecință pedepsirea tuturor celor implicați: autorul, traducătorul, editorul, redactorul, tipograful etc.¹⁹⁹³.

În 1 ianuarie 1858, se reintroduce taxa de tipărire (Zeitungstempel) pentru toate ziarele ce apar cel puțin o dată pe săptămână. În sine, tipărirea unui ziar săptămânal reprezenta o întreprindere de anvergură mică sau cel mult medie, dar conținutul era mai dificil de controlat sub aspect politic, așa încât taxa de tipărire însemna o măsură de constrângere economică în plus, care îi îngreuna

¹⁹⁸⁸ Franz von Liszt, *Lehrbuch des österreichischen Presserechts*, Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1878, p. 14.

¹⁹⁸⁹ *Ibidem*, p. 17. În original: „§1 gestattet die Einstellung jener periodischen Druckschriften, welche «beharrlich eine dem Throne, der Einheit und der Integrität des Reiches, der Religion, der Sittlichkeit oder überhaupt den Grundlagen der Staatsgesellschaft feindselige, oder mit der Aufrechterhaltung der öffentlichen Ruhe und Ordnung unvereinbare Richtung verfolgen»”.

¹⁹⁹⁰ Thomas Olechowski, „Das Preßrecht in der Habsburgermonarchie”, în *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. VIII, *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft*, 2. Teilband, *Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*, I. *Pressewesen und öffentliche Meinung* (în continuare se va cita: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*), Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, p. 1503.

¹⁹⁹¹ *Ibidem*, pp. 1504–1505.

¹⁹⁹² Gabrielle Jelinek, Josef Seethaler, „Presse und Modernisierung in der Habsburgermonarchie”, în *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, p. 1553.

¹⁹⁹³ Thomas Olechowski, *op. cit.*, pp. 1505–1507.

activitatea. Taxa nu era valabilă în cazul ziarelor oficiale, al celor cu profil tehnic, științific, artistic sau al suplimentelor, care nu trebuiau să depășească numărul de exemplare al ziarului propriu-zis¹⁹⁹⁴.

Așadar, din cauza sistemului represiv de cenzură și a limitărilor de ordin economic, puține sunt ziarele care se mențin pe piața presei din monarhie. În această perioadă, în afară de „Wiener Zeitung”, circulă: „Die Presse”, „Ostdeutsche Post”, „Das Fremdenblatt” sau „Vorstadtzeitung”. În provincie se citeau „Bohemia” (Praga), „Die Grazer Tagespost”, „Czas” (Cracovia). Se observă o ușoară creștere a numărului de cititori și a publicațiilor de specialitate, beletristice sau de amuzament. Majoritatea ziarelor renunță la articolele cu caracter politic și se orientează spre simple relatări din alte domenii, știri locale, anunțuri.

Prin Diploma imperială din octombrie 1859 (Oktober-Diplom) și Patenta din februarie 1861 (Februar-Patent), în Monarhia Habsburgică are loc o restabilire a regimului constituțional. Introducerea liberalismului a dus la restabilirea vechilor autonomii provinciale. Regimul presei în Cisleithania putea acum fi reglementat mai mult de către membrii Consiliului imperial restrâns, adică de cei care nu erau de origine maghiară.

La solicitarea membrilor Consiliului imperial, se hotărăște îmbunătățirea legislației în domeniul presei, așa încât ea să corespundă „timpului nou și trebuințelor sale”¹⁹⁹⁵. Mai ales în rândul presei politice austriece se constată o „nevoie stringentă de dezbatere publică și de foruri ale acesteia”¹⁹⁹⁶. Prin urmare, în 17 decembrie 1862, se promulgă noua Lege a presei, care intră efectiv în vigoare în martie 1863¹⁹⁹⁷.

Valabil doar pentru Cisleithania și pentru zona de graniță maghiară, aflată sub jurisdicție militară, în restul monarhiei rămânea valabilă legea presei din 1852, noul act normativ părea să înlesnească producția și tipărirea de ziare, primele măsuri concrete fiind anularea concesiunii și a sistemului de avertismente. În realitate, fiecare măsură de „relaxare” a sistemului de control era contracarată de menținerea unor prevederi anterioare stricte. De pildă, legile comerciale existente au fost păstrate, deși s-a stabilit că pierderea licenței pentru vânzarea cu amănuntul (Verschleißlizenz) putea avea loc numai după a treia condamnare pentru delikte de presă în termen de doi ani. Interdicțiile de ordin administrativ în cazul ziarelor străine au fost desființate, dar a rămas interdicția de expediere a acestora prin poștă, care putea fi impusă de Ministerul de Stat. Publicarea unui ziar trebuia comunicată obligatoriu printr-un anunț oficial, depunerea exemplarelor obligatorii la sediul autorităților de siguranță trebuia să aibă loc odată cu lansarea tirajului, iar în cazul altor tipuri de publicații, cu 24 de ore înainte. Nu se supuneau acestei prevederi scrierile neperiodice al căror volum era mai mic de cinci pagini sau depășea 80 de pagini și tipărirea necesare în comerț, transporturi, administrație (formulare, chitanțe, cărți de vizită etc.)¹⁹⁹⁸. Obligația de a tipări decretele oficiale rămânea neschimbată. Oricine era liber să își publice propriile scrieri și să le vândă; dar vânzarea depindea de reglementările generale de drept comercial și, prin urmare, necesita aceeași licență menționată anterior¹⁹⁹⁹. Colportajul rămânea complet interzis, iar distribuirea ziarelor în scopul câștigării unui număr cât mai mare de abonați avea nevoie de o aprobare oficială specială.

Redactorului responsabil al unei publicații periodice i se cerea acum doar să fie cetățean austriac, cu personalitate juridică și să aibă domiciliul în locul de apariție al publicației. Rămăneau valabile, însă, obligațiile de natură financiară. Se păstra taxa de tipărire²⁰⁰⁰ și cauțiunea pentru orice

¹⁹⁹⁴ Gabrielle Jelinek, Josef Seethaler, *op. cit.*, p. 1554.

¹⁹⁹⁵ Thomas Olechowski, *op. cit.*, pp. 1508–1509.

¹⁹⁹⁶ Ernst Viktor Zenker, *op. cit.*, p. 64.

¹⁹⁹⁷ *Brockhaus' Konversations-Lexikon*, cap. „Österreichisch-Ungarische Monarchie (Kirchenwesen. Zeitungswesen)”, 1895, p. 729.

¹⁹⁹⁸ Thomas Olechowski, *op. cit.*, pp. 1510–1511.

¹⁹⁹⁹ *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich*, Jahrgang 1863, IV. Stück. Ausgegeben und versendet am 23. Jänner 1863 / *Foiaa ordinăciunilor pentru Imperiul Austriac*, anul 1863, partea a IV-a. Publicată și trimisă la data de 23 ianuarie 1863; Cap. 6: „Preßgesetz vom 17. Dezember 1862 / Legea Presei din 17 decembrie 1862”, valabilă pentru Regatele Boemia, Galiția și Lodomeria, cu Ducatele Auschwitz și Zator și cu Marcele Ducat al Cracoviei, pentru Regatul Lombardo-Venețian și Regatul Dalmației, pentru Arhiducatul Austriei Superioare și Inferioare, ducatele Silezia, Steiermarkt, Carintia, Kraina, Salzburg și Bucovina, comitatul Moraviei, principatul Tirol, regiunea Vorarlberg, principatul Görz și Gradisca, comitatul Istria și orașul Triest cu ținuturile sale, p. 148 (în continuare se va cita: *Preßgesetz vom 17. Dezember 1862*, RGBl, 1863).

²⁰⁰⁰ *Preßgesetz vom 17. Dezember 1862*, RGBl, 1863, p. 149. Taxa pentru tipărirea ziarelor și calendarelor va fi abrogată abia în 1899, prin Legea din 27 decembrie, publicată în „Reichs-Gesetzblatt”, nr. 261. Vezi și Ernst Viktor Zenker, *op. cit.*, cap. „Die neueste Zeit”, p. 62.

publicație ce apărea mai mult de două ori pe lună și care trata, chiar și tangențial, evenimentele politice ale zilei sau chestiuni curente politice, religioase sau sociale. Valoarea cauțiunii pentru publicațiile periodice, ce apăreau în Viena sau cel mult la o distanță de 2 mile de aceasta, era de 8 000 de guldeni; în localitățile cu mai mult de 60 000 de locuitori sau în apropierea lor – 6 000; în cele cu peste 30 000 de locuitori sau în apropierea lor – 4 000; în restul localităților – 2 000 de guldeni. Scutite de taxă erau doar publicațiile științifice și de specialitate, care dezbăteau probleme actuale legate de profilul acestora²⁰⁰¹.

Presiunile de ordin economic împovărau ziarele independente și cele afiliate partidelor care își doreau ascensiunea pe scena politică, împiedicându-le să concureze pe piața publicațiilor periodice din imperiu²⁰⁰². Și mai dificilă era situația ziarelor mici, de provincie, care solicitau subvenții din partea statului pentru a putea supraviețui, prenumerațiile nefiind suficiente pentru a le asigura supraviețuirea. „La Gazzetta Ufficiale di Venezia”, de pildă, ziarul oficial al provinciei Lombardo-Veneto, a adresat ministrului Anton von Schmerling o astfel de cerere încă din 1861²⁰⁰³; de asemenea, „Observatore Triestino” și alte ziare oficiale provinciale.

Problema subvenționării ziarelor a fost soluționată prin Hotărârea imperială din 6 aprilie 1862. În baza acesteia, conducerea administrativă superioară a tuturor ziarelor oficiale intra în sfera de activitate a Ministerului de Stat, prin intermediul Direcției Centrale a Administrației Politice. Fondurile necesare subvenționării, care anterior erau direcționate către Fondul Cameral, ajungeau acum tot la Ministerul de Stat. Cheltuielile de redacție ale ziarelor trebuiau comunicate acestuia la sfârșitul anului administrativ. Exemplarele gratuite sau cele destinate autorităților trebuiau consemnate într-un registru de evidență. Deoarece înștiințările oficiale în ziar se făceau gratuit, se dorea pe viitor să se facă o estimare anuală a costurilor legate de inserarea anunțurilor²⁰⁰⁴.

Încălcările reglementărilor menționate se judecau în instanță și se pedepseau cu amendă și, în circumstanțe agravante, cu arest de până la o lună de zile. Dacă nu se plătea cauțiunea stabilită, autoritățile abilitate puteau ordona suspendarea temporară a periodicului, apoi cea definitivă, mergând până la distrugerea instrumentelor necesare multiplicării acesteia (mașina de tipar etc.)²⁰⁰⁵.

În același timp cu noua lege a presei, s-a promulgat și Legea privind procedura penală în probleme de presă (Gesetz über das Strafverfahren in Pressesachen). Articolul 16 introducea o măsură care vulnerabiliza considerabil întregul proces de funcționare al unui ziar. Este vorba de așa-numita „procedură obiectivă” (objektives Verfahren), care stipula că acuzațiile în cazul unui delict de presă puteau viza ziarul, văzut ca „obiect” al delictului, și nu persoana responsabilă de redactarea sau tipărirea acestuia. Acest lucru însemna că tribunalul decidea soarta periodicului în baza unei simple sesizări din partea procurorului, redactorul sau editorul putând doar să facă recurs. Toate exemplarele ziarului erau confiscate și distruse.

Așadar, libertatea presei rămânea încă legată de „rațiuni politice”²⁰⁰⁶. „Procedura obiectivă” a asigurat, în continuare, influența autorităților statului asupra presei periodice, fiind tot o formă de cenzură și chiar determinând redactorii responsabili să autocenzureze conținutul periodicelor²⁰⁰⁷.

²⁰⁰¹ *Preßgesetz vom 17. Dezember 1862*, RGBl, 1863, p. 150.

²⁰⁰² Markus Winkler, „Pressegetze und Zensur. Gesetzliche Rahmenbedingungen”, în *Jüdische Identitäten im kommunikativen Raum. Presse, Sprache und Theater in Czernowitz bis 1923*, Bremen, Ed. Lumen, 2007, p. 101.

²⁰⁰³ Document nr. 6666/1861, Allgemeine Verwaltungs-Archiv, Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale, 16/1, Karton 607/1861–1866, fila 1.

²⁰⁰⁴ Document nr. 4529 din 29 octombrie 1862, Allgemeine Verwaltungs-Archiv, Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale, 16/1, Karton 607/1861–1866, fila 1.

²⁰⁰⁵ *Preßgesetz vom 17. Dezember 1862*, RGBl, 1863. Secțiunea a III-a – Reguli privind infracțiunile ce rezultă din conținutul tipăriturilor, pp. 152–154. Interzicerea apariției unei publicații se putea face până la o perioadă de trei luni, numai pe baza unei solicitări speciale a procurorului și numai în cazul în care, datorită conținutului, pedeapsa aferentă se ridica la mai mult de cinci ani de închisoare, sau au fost comise două infracțiuni mai mici în același an, sau infracțiunea respectivă a fost comisă de trei ori la rând.

²⁰⁰⁶ Ernst Viktor Benker, *op. cit.*, pp. 60–62; Markus Winkler, „Legea presei și cenzura în Monarhia Habsburgică și în România”, în Andrei Corbea-Hoișie, Ion Lihaciu, Markus Winkler (ed.), *Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina istorică (1848–1940)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 80. În acest volum găsim și un index alfabetic al periodicelor de limbă germană din Bucovina între 1848 și 1940, alcătuit de Markus Winkler și Ion Lihaciu (pp. 153–200).

²⁰⁰⁷ Markus Winkler, *op. cit.*, p. 102.

Legea presei din 1862 a rămas valabilă în Austria, cu unele modificări, până în anul 1922, iar în Bucovina până în 1923, când regimul presei a fost modificat în acord cu prevederile Constituției statului român întregit²⁰⁰⁸.

În perioada următoare (1862–1867), în ciuda restricțiilor, presa periodică se dezvoltă treptat, alimentată fiind de contextul politic intern (conflictul dintre centraliști și federaliști referitor la constituția imperiului, lupta pentru drepturi naționale, lupta dintre conceptul de stat modern și vechile privilegii ale bisericii și ale stărilor nobiliare etc.) La acesta se adaugă evenimentele externe, la rândul lor de o mare importanță pentru reasezarea pe baze legislative, economice și politice a Imperiului Austro-Ungar, și anume conflictele cu Ungaria și cu Germania (războiul din 1866, soldat cu pierderea provinciilor italienești) și instaurarea dualismului austro-ungar în 1867.

Toate aceste probleme aveau nevoie de un for prin care să se exprime, iar acesta nu putea fi altul decât presa. „Nu exista o a doua țară în lume care să aibă de dus, concomitent, o povară mai grea decât cea a luptelor cu propriul destin și nicio presă din lume nu avea o misiune atât de dificilă, plină de responsabilitate, de a prelucra probleme atât de noi, ca presa austriacă de la începutul erei parlamentare”²⁰⁰⁹.

Constituția din 21 decembrie 1867, „expresia cea mai înaltă a constituționalismului în Monarhia de Habsburg, ce îngemăna principiul suveranității poporului cu cel al legitimității monarhice”²⁰¹⁰, garanta cetățenilor Imperiului o serie de drepturi fundamentale, între care și libertatea de exprimare. Articolul 13, paragraful 1, stipula următoarele: „Fiecare are dreptul, prin cuvânt, scris, tipar sau imagine, să-și exprime liber opinia, în limitele legii”²⁰¹¹. În paragraful 2 se arăta că „presa nu are voie să fie supusă cenzurii sau limitată de sistemul de concesiuni. Interdicțiile poștale administrative nu se mai aplică în cazul tipăriturilor interne”²⁰¹².

Altă decizie importantă, cuprinsă în articolul 9, a fost înființarea Curții Supreme de Justiție (Reichsgericht) și reintroducerea completului de jurați, care hotăra și în cazul unui proces de presă²⁰¹³.

Toate aceste prevederi au favorizat dezvoltarea presei, mai ales a celei politice. Se înființează periodice valoroase, precum „Neue Freie Presse”, cel mai important organ al grupării liberale pro-constituționale germane, în 1864, sau „Neues Wiener Tagblatt”, ziar democrat, militant pentru drepturile micii burghezii radicale, în 1867.

Legea presei din 1862, chiar dacă nu a avut o orientare liberală, și Constituția din 1867 au creat fundamentele juridice ale regimului presei din Monarhia Habsburgică, care s-au păstrat, în linii largi, până în primele două decenii ale secolului al XX-lea.

Se cuvine, totuși, să menționăm faptul că libertatea atât de mult dorită a presei nu era absolută. Prin articolul 20, Constituția din 1867 dădea statului posibilitatea de a suspenda activitatea redacțiilor și editurilor de ziare în caz de război sau alte „tulburări”, a se înțelege de natură politică sau socială. În urma unei petiții înaintate Parlamentului imperial de către Asociația Jurnaliștilor din Viena, „Concordia”, în 15 octombrie 1868 se promulgă o nouă lege a presei²⁰¹⁴, care conținea prevederea că un ziar sau o revistă nu se mai puteau interzice în totalitate, ci doar anumite ediții²⁰¹⁵.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, regimul presei a fost supus și altor rectificări, precum anularea taxei pentru anunțuri publicitare în 1874 sau anularea obligativității cauțiunii în 1894²⁰¹⁶. În pofida numeroaselor petiții venite din partea redactorilor și editorilor de periodice, taxa de tipărire (Zeitungsstempel) s-a păstrat până în 1899 (în Cisleithania), în condițiile în care ea fusese anulată în

²⁰⁰⁸ *Ibidem*, p. 100.

²⁰⁰⁹ Ernst Viktor Zenker, *op. cit.*, pp. 64–65.

²⁰¹⁰ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina Habsburgică (1848–1918)*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 267.

²⁰¹¹ Thomas Olechowski, *op. cit.*, p. 1512. În original: „Jedermann hat das Recht, durch Wort, Schrift, Druck oder bildliche Darstellung seine Meinung innerhalb der gesetzlichen Schranken frei zu äußern”.

²⁰¹² *Ibidem*. În original: „Die Presse darf weder unter Censur gestellt, noch durch das Concessions-System beschränkt werden. Administrative Postverbote finden auf inländische Druckschriften keine Anwendung”.

²⁰¹³ Franz von Liszt, *op. cit.*, p. 23.

²⁰¹⁴ *Reichs-Gesetz-Blatt nr. 142/1868: Gesetz, wodurch mehrere Bestimmungen des Preßgesetzes und des Gesetzes über das Strafverfahren in Preßsachen vom 17. December 1862, Nr. 6 und 7 des Reichs-Gesetz-Blattes vom Jahre 1863, abgeändert werden*, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=rgb&d> (10 septembrie 2018).

²⁰¹⁵ Thomas Olechowski, *op. cit.*, p. 1513.

²⁰¹⁶ Gabrielle Jelinek, Josef Seethaler, *op. cit.*, p. 1557.

Ungaria la scurt timp după instaurarea dualismului, în Franța în 1870, în Germania în 1874 și în Marea Britanie încă din 1855²⁰¹⁷.

Parcursând aceste etape de liberalizare, începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea presa intră într-o perioadă prosperă²⁰¹⁸, avantajată fiind de modernizarea sistemelor de comunicație (căi ferate, telegraf) și de progresul tehnic (îmbunătățirea performanțelor tiparului). Efectele acestei noi stări de lucruri au fost, în principal, scăderea ratei analfabetismului și dezvoltarea sistemului de educație și învățământ, afirmarea în plan social și politic a partidelor, constituirea asociațiilor profesionale și culturale și, ulterior, a unei prese a asociațiilor.

Procesul de liberalizare a presei, inițiat prin Legea din 1862, a fost determinat de dorința publicului de informare și de cererea tot mai mare de ziare accesibile, din punct de vedere financiar, a acestuia. Încă din perioada neoabsolutistă, ministrul de Interne Alexander Bach remarcă faptul că „lectura presei cotidiene a devenit o nevoie vitală”²⁰¹⁹. Prin urmare, autoritățile centrale vieneze au încercat să controleze oferta de publicații pe de o parte cu ajutorul unei legislații stricte, pe de altă parte prin măsuri pozitive, precum înființarea ziarelor progovernamentale subvenționate și a birourilor de informare și de presă. Această politică de modernizare „de sus în jos”, corelată cu factori economici – construirea de căi ferate, inovații în domeniul instituțiilor bancare și de credit – au constituit premise importante de dezvoltare a presei. Devenise evident faptul că funcția socială a presei nu mai putea fi limitată doar la implementarea deciziilor sistemului politic și nici nu mai putea fi neglijat aportul ei în articularea și afirmarea intereselor și nevoilor cetățenilor.

Garantarea libertății de exprimare și a autonomiei față de sistemul politic, prin Constituția din 1867, au permis formarea unei societăți diferențiate din punct de vedere funcțional. Presa, mai ales cea politică, tinde să-și construiască propriile structuri și să se instituționalizeze; se conturează o nouă ocupație, de sine stătătoare, cea de jurnalist, iar editorii își construiesc treptat propriul segment de piață și de public.

În încheiere, adăugăm câteva observații și date statistice despre piața ziarelor din Monarhia Habsburgică în intervalul studiat. Într-o lucrare apărută în 1882, *Hubbard's Newspaper and Bank Directory*, s-a publicat un clasament al statelor Europei și ale Americii de Nord în funcție de numărul de exemplare al ziarelor cotidiene tipărite la 1 000 de locuitori. Austro-Ungaria se afla pe locul al treisprezecelea dintr-un total de 20 de țări, cu o densitate de cititori de 24,6 %. Belgia (133,3%), Marea Britanie (112,9%) și Franța (99,5%) ocupau primele trei locuri, urmate de: Statele Unite, Germania, Elveția, Danemarca, Canada, Olanda, Spania, Portugalia și Norvegia. Cu un procent mai mic decât al Austro-Ungariei urmau: Italia, Suedia, Grecia, România, Rusia, Turcia și Bulgaria²⁰²⁰. Autorii studiului consideră că, deși poziția Austro-Ungariei nu era una fruntașă, perioada anilor '80 a fost cea în care piața presei a început să se consolideze, nu doar în regiunile mai bine dezvoltate sub aspect economic și cultural, ci și în provincii. În acest sens, menționăm încă un studiu, deosebit de interesant, care analizează, între altele, producția de periodice și gradul de răspândire al acestora în Austro-Ungaria după 1867²⁰²¹. Studiul se bazează pe recensămintele efectuate între anii 1880 și 1910, deoarece acestea conțin date complete legate de gradul de alfabetizare, industrializare și urbanizare (factori care au influențat și evoluția pieței publicațiilor) din districtele administrative, la care se adaugă informații din statisticile școlare. Au fost luate în considerare tirajele ziarelor apărute până la data de 31 decembrie a anilor 1855, 1869, 1880, 1890, 1900 și 1910.

Conform tabelului centralizator²⁰²² pentru anul 1855, în cazul Bucovinei nu sunt trecute periodice cu frecvență săptămânală²⁰²³; găsim, în schimb, periodical „Bukowina». Landes- und

²⁰¹⁷ *Ibidem*.

²⁰¹⁸ Dacă în anul 1862, în Imperiul Austriac existau 345 de publicații periodice, la începutul lui 1869 erau 2 523. Raportat la numărul populației, în Bucovina, în același an, exista un singur ziar la 65 000 de locuitori, spre deosebire de Austria Inferioară, cu unul la 17 750, sau de Boemia, cu 1 la 40 000 de locuitori. Vezi Ernst Viktor Zenker, *op. cit.*, pp. 63–64.

²⁰¹⁹ Gabrielle Melischek, Josef Seethaler, „Dokumentation der Tagespresse der Habsburgermonarchie. Entwicklung des Tageszeitungsmarktes”, în *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, p. 1563. În original: „das Lesen der Tagespresse an die Stelle eines notwendigen Lebensbedürfnisses gerückt war”.

²⁰²⁰ *Ibidem*, p. 1556.

²⁰²¹ *Ibidem*, pp. 1666–1697.

²⁰²² *Ibidem*, p. 1697.

²⁰²³ În Bucovina, în 1855, circulau două periodice oficiale în limba germană, și anume: „Allgemeines Landes-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kronland (Herzogthum) Bukowina”/ „Generala foaia a legilor și a Guvernului Țării

Amtszeitung”, redactat de Ernst Rudolf Neubauer, în coloana corespunzătoare anului 1869. Explicația este că, din 1868, ziarul își schimbă denumirea în „Czernowitzer Zeitung”, continuând să fie editat cu sprijinul direct al autorităților provinciale.

Apariția periodicelor „Bukowiner Rundschau”, din 1882, și „Bukowiner Nachrichten”, din 1888, marchează și în Bucovina începutul „erei presei politice de limbă germană de durată”, o consecință naturală a fenomenului de evoluție și modernizare a presei în întreaga Monarhie Habsburgică.

Locul apariției: Bucovina (Cernăuți)								
Anul apariției /schimbării titlului	Titlul	Limba	Modul de apariție până la 31 decembrie					Tiraj (ca ziar cotidian) 1869–1910 (min./max.) Orientare politică
			1869	1880	1890	1900	1910	
1888	„Bukowinaer Nachrichten”	germană			cotidian	cotidian	cotidian	2 000–3 000 –
1882 1907	„Bukowinaer Rundschau” „Bukowinaer Volkszeitung”	germană			2–3x săptămână	cotidian		1 000 liberal, progresist
1903	„Czernowitzer Allgemeine Zeitung”	germană					cotidian	11 500 nespecificat
1903	„Czernowitzer Tagblatt”	germană					cotidian	10 000 nespecificat
1862 1868	„Bukowina” „Czernowitzer Zeitung”	germană	2–3x săptămână					600–1 000 oficial
				cotidian	cotidian	cotidian	cotidian	

pentru Țara de Coroană a Bucovinei” (Cernăuți, 1850–1859, bilunar) și „Landes-Regierungsblatt für das Herzogthum Bukowina”/„Focea Guvernului Țării pentru Ducatul Bucovina” (Cernăuți, 1850–1859, lunar), precum și o publicație românească, cu grafie chirilică și apariție anuală, „Calendarul pentru Ducatul Bucovinei”. Vezi: „Index alfabetic al periodicelor de limbă germană din Bucovina (1848–1940)”, în Andrei Corbea-Hoișie, Ion Lihaciu, Markus Winkler (ed.), *op. cit.*, pp. 154, 185; Vasile I. Schipor, *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811–1918)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, pp. 218, 232.

VALORIFICAREA CULTURII POPULARE ÎN BUCOVINA, ÎNTRE ANII 1850 ȘI 1900²⁰²⁴

ELENA PASCANIUC

The Valorisation of Folk Culture in Bukovina between the Years 1850 and 1900

(Summary)*

In the cultural development of a people, folklore is closely related to social, political, internal and external cultural conditions. The valorisation of folklore was one of the main goals of the '48 revolution. The relations of the Bukovinians with the Moldavian refugees contributed to the development and enforcement of national consciousness. The reasons that led to folklore collection and later to the composition of folklore anthologies – in Bukovina, as in the other Romanian provinces – were: the search for arguments for cultural identity, local patriotism, the defence of the spiritual rural patrimony against the “invasion” of the city, the rescue and preservation of the authenticity of folk songs, the interest in folklore as a pattern and source of inspiration for the creation of an original literature. A clear stimulus for arousing interest in folklore was the founding of the Society for Romanian Culture and Literature in 1865. Its aim was to promote national culture by all means. Later, the publications of that time – local newspapers, small magazines, periodicals published annually or only briefly – devoted large chapters to folk art and created a true movement in the sense of collecting and using the folkloric elements, but also enabled the emergence of various folkloric occupations, from amateurism to scholarly research that is still relevant today. Very often, the occupations with folklore arise as an additional activity, as a supplement to a main profession: teacher or priest. Sometimes such pursuits become valuable, crucial research that brings academic validation and recognition to some researchers, such as Simeon Florea Marian or Dimitrie Dan. The use of folklore within the classroom is also due to the participation of teachers and pupils/students in the collection of folk songs. In the program of the Greek-Orthodox secondary schools in Suceava between 1892 and 1904 they are mentioned as term papers on folklore topics that the students were to write. Among the activities that promoted folklore were also the folk costume and domestic industry exhibitions, which were organized by various cultural societies within major world exhibitions (in Paris, Bucharest, Vienna) and became more frequent in the last decade of the 19th century.

Keywords: Bukovina, folklore, folk culture, cultural identity, local patriotism, national consciousness.

În contextul politic, social și cultural de la jumătatea secolului al XIX-lea, mișcarea de definire a folclorului în spațiul românesc era o mișcare modernă, deschisă și consonantă cu ce se întâmpla în celelalte state europene, atașată valorilor civice și culturale universale. În cadrul programelor ideologice ale secolului al XIX-lea, „secolul popoarelor”, elementele de cultură tradițională țărănească sunt investite cu valori simbolice identitare, etnice. Folclorul este reper, sursă de inspirație, capătă valoare exemplară.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, cultura și literatura populară erau considerate coincidente sferei folclorului. Conceptul pătrunsese deja în limba română, iar Hasdeu îl definea astfel: „toate prin câte se manifestă spiritul unui popor, obiceiurile lui, ideile-i despre sineși și despre lume, literatura lui cea nescrisă, miile și miile de trăsuri caracteristice, cu rădăcini în inimă și cu muguri în grai”²⁰²⁵. Definirea folclorului se face doar în relație cu satul și trecutul, excluzând din sfera preocupărilor programatice a restituirilor și revalorizărilor folclorice expresiile orale ale culturii create și colportate în mediile orășenești contemporane epocii.

Valorificarea creației populare s-a constituit ca deziderat pentru epoca pașoptistă, perioada în care s-a elaborat „un întreg corp de doctrină științifică privind valoarea și funcția creației folclorice”, cum observa Adrian Fochi în studiul rămas inedit până în 1994, „Schiță de istorie a folcloristicii

²⁰²⁴ „Analele Bucovinei”, anul XX, nr. 1 (40), 2013, pp. 219–229; anul XX, nr. 2 (41), 2013, pp. 599–607.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

²⁰²⁵ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor (Pagini alese)*, vol. I, ediție îngrijită de Andrei Rusu, studiu introductiv de Paul Cornea, București, Editura Minerva, 1970, p. 29.

românești²⁰²⁶. Curentul național, istoric și literar lansat de „Dacia literară” la 1840, continuat de „Propășirea” și de „România literară”, promova cunoașterea folclorului pentru crearea unei literaturi naționale, originale.

În Bucovina, Revoluția de la 1848 și colaborarea bucovinenilor cu refugiații moldoveni au contribuit la dezvoltarea și afirmarea conștiinței naționale. Presa românească din Bucovina a stat, de la începuturile ei, sub imperativul luptei de afirmare națională, dusă inclusiv pe teren literar, atâta timp cât, în epocă, literatura era investită cu rolul de a lumina și de a întări conștiința națională. În aceste condiții, „culegerea, cercetarea și sistematizarea folclorului au constituit, în contextul acestor complexe probleme de identitate națională, etnică, religioasă, de autoritate zonală și apartenență culturală, o preocupare majoră. Capitole ale cercetării au fost orientate programat spre colectarea informațiilor folclorice prin care să poată fi abordate și – în măsura posibilului – să poată fi date răspunsuri unor întrebări ridicate de evenimentele politice și orientările ideologice²⁰²⁷.

Revistele timpului, ziare minore, foi locale, perene sau efemere, consacră capitole masive culturii populare, contribuind la crearea unei adevărate mișcări în sensul culegerii, cercetării și valorificării elementelor folclorice.

Preocupările de folclor apar adesea ca o activitate complementară ocupației de bază – de învățător, preot sau avocat –, activitate care poate atinge cote valorice remarcabile, aducând consacrarea și recunoașterea academică celor dedicați punerii în valoare a culturii populare. Exemple elocvente sunt, în spațiul bucovinean, S. Fl. Marian și Dimitrie Dan. Despre Marian, Gh. Vrabie afirma că „a alcătuit o adevărată arhivă de folclor pentru Bucovina”, atât prin modalități directe de culegere, cât și prin apelul la intermediari, colaboratori solicitați de pe întreg cuprinsul românesc, iar, în calitate de dascăl, și-a solicitat elevii să răspundă la chestionare.

Valorificarea folclorului în cadrul publicațiilor românești din Bucovina, în secolul al XIX-lea

Prezența expresiilor culturii populare în cuprinsul primelor publicații – calendarele din secolul al XIX-lea – este legată și de funcția de divertisment a literaturii, care motivează inserarea transcrierilor de folclor în calendare, a prelucrărilor, adaptărilor, repovestirilor sau a unor simple descrieri de obiceiuri.

În Bucovina, calendarul „a apărut într-o vreme când poporul numai cu greu putea pune mâna pe o carte românească²⁰²⁸. Ca „prim sfătuitor al țăranului”, calendarul a fost dublat și de „o parte curat distractivă”. Primul calendar românesc din Bucovina, „Calendar de casă”, apărut în 1811, i se datorează lui V. Țântilă, dascăl la școala trivială din satul Tereblecea. Apariția lui a fost întreruptă în 1820. Abia după două decenii, în 1841, preotul Porfiriu Dimitrovici primește aprobarea de a tipări un alt calendar, al cărui redactor rămâne până în 1848. Așa-numitele suplimente literare ale calendarului, ce apar din al doilea an de existență a publicației, poartă denumirea de „alegate de petrecere²⁰²⁹. Aici, articolele sunt în mare parte nesemnate, dar Constantin Loghin este de părere că i s-ar putea atribui tot lui P. Dimitrovici. Suplimentul conține anecdote, glume, proverbe, zicători, scurte povestiri, motiv pentru care Grigore C. Bostan afirma că valorificarea creației orale în Bucovina începe în primele decenii ale secolului al XIX-lea²⁰³⁰.

Venirea lui Vasile Alecsandri la Cernăuți, în împrejurările binecunoscute deja, activitatea lui intensă, legată de emanciparea național-culturală, de culegerea și valorificarea creației populare, participarea dedicată, alături de Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, la „Bucovina. Gazetă românească pentru politică, religie și literatură” (Cernăuți, 4 octombrie 1848 – 20 septembrie 1850), au fost un impuls puternic și în trezirea interesului pentru domeniul folclorului în Bucovina.

²⁰²⁶ Adrian Fochi, „Schită de istorie a folcloristicii românești – studiu inedit. Text stabilit și prezentare de Marin Aiftincă”, în „Revista de etnografie și folclor”, tomul XXXIX, nr. 1–2, 1994, pp. 57–73.

²⁰²⁷ Radu Toader, „Prolegomene”, în vol. *Etnologie românească*, I, *Folcloristică și etnomuzicologie*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 5.

²⁰²⁸ C. Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775–1918*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 1996, p. 51.

²⁰²⁹ *Ibidem*, p. 53.

²⁰³⁰ Grigore C. Bostan, *Poezia populară românească în spațiul carpato-nistrean*, Iași, Editura Cantes, 1998, p. 9.

Publicație al cărei rol principal a fost afirmarea drepturilor politice ale românilor bucovineni, gazeta „Bucovina”²⁰³¹ a marcat și viața culturală românească a provinciei. Intelectuali cu un larg orizont cultural, Hurmuzăcheștii au conceput prima publicație românească din Bucovina și ca pe un liant al unității spirituale a românilor, idee afirmată în articolul-program: „Colaborarea multor scriitori de talent făgăduită acestei foi ne pune în plăcuta poziție de a împărtăși cetitorilor noștri, pe lângă deosebite articole de un interes comun, și noue [noi] producții ale literaturii românești – încât aceste se vor potrivi cu scopul gazetii noastre. Într-acest chip, foaia noastră va fi o oglindă a activității intelectuale a românilor”²⁰³².

Programul gazetei cernăuțene îl urmează întocmai pe cel al „Daciei literare”, astfel că în paginile ei tradițiile populare și folclorul ocupă un spațiu generos, mai ales că, de-a lungul existenței ei, publicația s-a bucurat de colaborarea constantă a lui Vasile Alecsandri, care a trimis redacției atât poezii din creația proprie²⁰³³, cât și lirică populară. Astfel, prestigiul numelui „unuia din cei mai [sic!] geniali poeți” români ai momentului pașoptist, a influențat și valoarea „Foii” literare a „Bucovinei”. Primul articol referitor la cultura populară, apărut în gazetă, în două numere, este „Tradiții populare românești”²⁰³⁴, semnat de „Dr. N.”, care prefătează legenda întemeierii Bucureștiului („Fondația Bucureștilor”). Autorul definește tradiția populară drept „cartea deschisă, unde se însemnează viața unei nații, ce strămoșii ca o moștenire lasă nepoților lor”²⁰³⁵.

Sub titlul „Poezia populară a românilor”²⁰³⁶, Alecu Hurmuzachi publică o primă scrisoare primită de la V. Alecsandri, în care poetul, propunându-i spre publicare în paginile gazetei bucovinene colecția sa de poezii populare, pe care o avea gata de tipar încă din 1847, face și un comentariu asupra specificului și valorii liricii populare românești. Răspunsul redacției vine nu numai ca o mulțumire, ci și ca un elogiu adus „penei măiestroase unuia bărbat, pe care noi ne ținem a-l numi între amicii noștri, și pe care nația română de mult îl prețuiește ca pe unul din cei mai geniali poeți ai săi. Acest articol este comentariul unei culegeri de poezii populare pe care dumnealui binevoi a promite gazetei noastre [...]. Deschizându-ne un așa însemnat tezaur de poezie, cu totul original și popular, dumnealui și-au dobândit un nou drept la recunoștința patriei pentru o asemenea îmbogățire a literaturii naționale”²⁰³⁷. Din octombrie 1849 până în 20 septembrie 1850, când își încetează apariția, „Bucovina” publică „Cântece populare românești” – 11 balade, cele mai multe însoțite de note și comentarii – și „Hore românești” – 11 texte, precedate de un studiu. Primele balade oferite spre publicare gazetei „Bucovina”, „Codreanu”²⁰³⁸ și „Păunașul codrilor”²⁰³⁹, au note explicative, iar balada „Codreanu” este însoțită și de câteva informații privind locul, anul și performerul de la care a auzit-o poetul: „Această baladă a «Codreanului» mi-a cântat-o un orb, anume Neculai Nastase din satul B..., septembrie 1847”.

Ideile exprimate în scrisorile către Alecu Hurmuzachi, în care Alecsandri înfățișează, de fapt, concepția epocii despre folclor, ca izvor de cunoaștere a tradițiilor, moravurilor și obiceiurilor românești, se vor regăsi în studiul „Românii și poezia lor”.

Cu o existență scurtă, cum au avut mai toate publicațiile românești bucovinene, politice sau culturale de până la 1900 – datorată cenzurii, în cazul primului ziar politic românesc bucovinean, sau greutăților financiare, în cazul altor periodice –, gazeta „Bucovina” a afirmat, prin paginile sale de

²⁰³¹ Un studiu monografic referitor la prima publicație românească din Bucovina habsburgică a scris Mircea Cenușă, „Ziarul «Bucovina» – tribună a unității culturale românești”, în „Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, anul IX, 1982, pp. 329–346.

²⁰³² „Bucovina. Gazetă românească pentru politică, religie și literatură”, anul I, nr. 1, 1848, p. 1.

²⁰³³ În gazeta din Cernăuți, Alecsandri a publicat opt poezii originale, șase dintre ele fiind tipărite pentru prima dată în „Bucovina”. Vezi Mircea Cenușă, *op. cit.*, p. 341.

²⁰³⁴ „Bucovina”, anul I, nr. 8, 1848, pp. 57–60.

²⁰³⁵ *Ibidem*, p. 57.

²⁰³⁶ Vasile Alecsandri, „Poezia populară a românilor”, în „Bucovina”, anul II, nr. 32, 1849, pp. 175–178.

²⁰³⁷ *Ibidem*, p. 175.

²⁰³⁸ „Bucovina”, anul II, nr. 33, 1849, pp. 181–183.

²⁰³⁹ Idem, nr. 36, pp. 205–208. Pe parcursul anului 1850, mai sunt tipărite baladele: *Toma Alimoș* („Bucovina”, anul III, nr. 2, 1850 pp. 7–8); *Blăstâmul* („Bucovina”, anul III, nr. 4, 1850, p. 19); *Serb sârac* („Bucovina”, anul III, nr. 8, 1850, p. 35–37); *Mioara [Miorița]* („Bucovina”, anul III, nr. 11, 1850, pp. 49–52); *Mihu Copilul* („Bucovina”, anul III, nr. 20, 1850, pp. 85–88); *Balaurul* („Bucovina”, anul III, nr. 33–34, 1850, pp. 133–134); *Turturica și cucul* („Bucovina”, anul III, nr. 45–46, 1850, p. 157); *Sealga* („Bucovina”, anul III, nr. 47–48, 1850, p. 161); *Inelul și năframa* („Bucovina”, anul III, nr. 51–52, 1850, p. 169). În ultimele patru numere pe 1850 ale gazetei sunt publicate *Horele românești*: nr. 57, pp. 181–182; nr. 58, p. 185; nr. 59, p. 189; nr. 60, p. 193.

literatură (unde semnează Aron Pumnul, Andrei Mureșanu, Vasile Alecsandri, Iralie Porumbescu), unitatea culturală a românilor din provinciile anexate Imperiului Habsburgic cu cei din Țările Române.

În 1862, la inițiativa lui I. G. Sbiera, este înființată Reuniunea Română de Leptură din Cernăuți. Conducerea ei i-a fost încredințată lui Alexandru Hurmuzachi care, în cuvântul de deschidere, publicat în broșură, la Cernăuți, anunța că societatea „va avea să fie un loc de întâlnire pentru acei români care vor să citească gazete și reviste românești, să cunoască producțiile literare românești și să discute diferite chestiuni culturale românești”²⁰⁴⁰. După modelul oferit de ASTRA, Reuniunea se transformă, în 1865, într-o societate culturală și literară. Scopul declarat al Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina a fost „de a lăți și spori cultura și literatura poporului român”, promovarea „pe toate căile și în toate direcțiile a culturii naționale”. Sub patronajul Societății a apărut, în perioada martie 1865 – decembrie 1869, revista lunară de cultură și literatură „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”²⁰⁴¹. În primul an, redactor a fost Ambrosiu Dimitroviță, iar din august 1866, I. G. Sbiera. Revista înscrie în programul ei cultivarea literaturii naționale, a limbii „vii” a poporului, promovarea talentelor autentice, o critică nepărtinitoare, desfășurarea unei ample acțiuni de culturalizare. Necesitatea culturalizării Bucovinei era resimțită acut de tinerii intelectuali, având în vedere cadrul general în care s-a dezvoltat/desfășurat viața culturală și literară a provinciei de la 1775, momentul anexării, până la autonomia din 1861. Despre situația în care s-a aflat provincia în această perioadă, scrie I. G. Sbiera în „Mișcări literare la românii din Bucovina de la 1775 până la 1889”: „Împreunarea Bucovinei cu Galiția a împins cultura locuitorilor ei pe alte căi și a dat învățământului din țară o direcțiune defavorabilă unei dezvoltări naționale”.

În paginile „Foi Societății pentru Literatura și Cultura română în Bucovina”, folclorul este reprezentat prin câteva culgeri de texte – „cântece populare”, ghicitori, tradiții și legende, doine – care apar abia spre sfârșitul lui 1865 și nici mai târziu nu vor fi mai numeroase, prin lucrări teoretice și descrierea a două obiceiuri populare.

Sumarul revistei pe anul 1865 cuprinde două studii de folclor și, sub titlul „Câteva cântece populare culese în Bucovina”²⁰⁴², două cântece de dor, culese de Vasile Bumbac.

Semnat de I. G. Sbiera și publicat în primul număr²⁰⁴³, amplul studiu „Despre însemnânța refrenului „«O! Lere Doamne» din colindele române, despre timpul ivirii și despre însemnătatea lor”²⁰⁴⁴, propunea noi semnificații ale expresiei-refren a colindei. Cel de-al doilea studiu, „Despre cântecul popular”²⁰⁴⁵, este semnat „Un amatoriu și culegătoriu de cântece populare române”. Studiul acesta este unul dintre puținele la acea dată în care se analizează apariția cântecului popular, caracterul național și valoarea de document istoric, structura și particularitățile frazei melodice a cântecului popular românesc. Autorul lui nota că specificul național al creației orale este determinat de istorie: „Nu numai temperamentul, moravurile și datinile înrăurează asupra cântecului popular, ci mai ales istoria unui popor lasă întipărirea cele mai puternice” (p. 116). La final, autorul²⁰⁴⁶ propunea clasificarea în cinci grupe a cântecului popular: „1) cântecul istorico-epic; 2) doinele sau cântecele de dor; 3) cântece de natură erotică; 4) cântece ocazionale (colindele, cântecele la culesul viilor și al

²⁰⁴⁰ *Cuvânt de deschidere rostit în l-a adunăție generală a Reuniunii române din Cernăuți*. Cernăuți, Tip. Eckhardt, 1862; vezi și Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 122.

²⁰⁴¹ Despre periodical bucovinean au scris studii monografice Pavel Țugui, „«Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina» (1865–1869)”, în „Analele Universității din Craiova”, seria Istorie. Geografie. Filologie, anul I, 1972, pp. 185–195; republicat în vol. Pavel Țugui, *Bucovina. Istorie și cultură*, București, Editura Albatros, 2002, pp. 121–132.; Dan Constantin Mărgineanu, „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina” (1865–1869), ediție revizuită, Suceava, Editura „George Tofan”, 2009, 126 p.

²⁰⁴² „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul I, nr. 11, 1865, pp. 268–270.

²⁰⁴³ Primul număr al periodicalului „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” a apărut la Cernăuți, în 1 martie 1865, ca număr triplu (nr. 1, 2, 3).

²⁰⁴⁴ „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul I, nr. 1, 2, 3, 1865, pp. 25–40. Într-o notă, redacția făcea mențiunea că: „Acest tractat merit pentru adunarea generală a Societății din 11/23 ian. și nevenind la rândul său, ca și altele, din cauza prelungitelor dezbateri, îl publicăm aici”.

²⁰⁴⁵ „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul I, nr. 4, 1865, pp. 115–120.

²⁰⁴⁶ Mircea Fotea presupunea că autorul studiului „Despre cântecul popular” ar putea fi Isidor Vorobchievici, profesor de muzică corală la Cernăuți. Acesta este și autorul primului *Manual de armonie muzicală*, apărut la Cernăuți în 1869, tipărit cu sprijinul Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina. Cf. Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian, folclorist și etnograf*, București, Editura Minerva, [1987], p. 192, nota 47.

grăului, la clacă, la nuntă și la înmormântare – așa-numitele bocete); 5) cântece de joc, adică horele²⁰⁴⁷ – o clasificare ce vine în completarea celor întreprinse de C. Negruzzi în articolul „Cântece populare a Moldaviei” (1840) și de V. Alecsandri, în cuvântul introductiv la culegerea de poezii din 1852–1853.

Tot prin pana autorului anonim, redacția își afirmă intenția „de a reproduce, din timp în timp, în coloanele acestei foi unele cântece cu melodia lor, pentru ca astfel să se păstreze și cuvântul și tonul și să treacă și la generațiunile viitoare”²⁰⁴⁸. Cântece populare însoțite de partitura muzicală n-au fost tipărite niciodată în revistă, dar sub semnătura lui Isidor Vorobchievici au apărut, în 1868 și 1869, cinci „compuneri muzicale”, iar Ștefan Nosievici a publicat și el două astfel de „compozițiuni” pe versuri culte.

Periodicul cernăuțean publică, în toate cele 12 numere ale anului 1866, numai două grupaje de „cântece populare”²⁰⁴⁹, culese de I. G. Sbiera, unul dintre primii culegători de folclor bucovinean. Devenit și redactor al publicației, din august 1866, el mai publică aici doar 13 texte poetice²⁰⁵⁰, în anul 1867, deși avea o bogată culegere de literatură populară la acea dată, adunând mai ales povești, dar și lirică populară, încă din 1855. Explicația pentru această situație o găsim în faptul că orientarea „Foi Societății”, în privința valorificării folclorului, a fost impusă de Gheorghe Hurmuzachi, redactorul periodicului. Acesta și-a exprimat ferm punctul de vedere privind tipărirea textelor folclorice, în nota publicată la „Cinilituri române populare din Bucovina”²⁰⁵¹. Menționând că cimiliturile publicate sunt doar un „extras ca probă dintr-un manuscris ce cuprinde «Cinilituri, prejudețe, descântece, vrăjitorii și alte superstițiuni de ale poporului român», adunate de Ion B[umbac]”, el îi recomandă culegătorului, „precum și altor scriitori juni, de care am aflat că ar fi pregătind tot asemenea culegeri pentru tipar”, să se apropie de aceste specii folclorice cu „cea mai severă critică și cea mai conștiințioasă luare aminte la bunul simț, la cerințele rațiunii și la privirile estetice”²⁰⁵². Adept al ideilor iluministe, Gheorghe Hurmuzachi crede că publicarea descântecelor și a superstițiilor „fără remedii, explicări, povățuirii”, este periculoasă pentru „oamenii neculți”, așa că a selectat piesele folclorice conform criteriilor enunțate.

Mai târziu, în *Amintiri*, Sbiera va nota, în subcapitolul „Piedici la publicarea unei colecțiuni de poezie poporană”: „Prin «Foaia» aceasta credeam că-mi voi realiza unul din visurile mele cele mai plăcute, conceput și nutrit încă de pe timpul studiilor mele universitare, acela, adică, de a-mi vedea, treptat, publicată colecțiunea de povești, cântece, cimilituri și descântece populare. Dindată ce luasei redigerea foi, am și început, mai întâi, cu publicarea cântecelor. Am împărțit președintelui Societății noastre literare și culturale, espertului și merituosului bărbat Giorgiu Hurmuzachi, intențiunea mea; am avut cu el mai adeseori discuțiuni temeinice și animate asupra realizării ei; cu toate acestea, n-am putut căpăta aprobarea domniei sale, fiindcă nu ne înțelegeam nici în privința formei în care să se publice, nici ce să nu se publice”²⁰⁵³. Culegerile de folclor ale lui I. G. Sbiera văd lumina tiparului târziu, abia în 1886 îi apare volumul *Povești populare românești. Din popor luate și poporului date*, la Cernăuți, în editura proprie. Referitor la apariția acestui volum, Sbiera nota, tot în *Amintiri*: „Cu prețul exemplarelor vândute până acum nu mi-am acoperit nici a cincea parte a cheltuielilor făcute cu tipariul”²⁰⁵⁴. Culegerea de 54 de narațiuni a fost efectuată în perioada anilor 1855 și 1856. În activitatea de culegere, Sbiera a fost ajutat de fratele său, Nicolaiu Sbiera și de Porfiriu Popescu din Ciudei. În „Precuvântare”, autorul antologiei prezintă „traseul” dificultăților legate de publicarea târzie a poveștilor față de momentul culegerii, traseu presărat cu tentative eșuate și reveniri succesive asupra materialului epic. Colecția grupează 25 de basme propriu-zise, 13 basme despre animale, 12

²⁰⁴⁷ „Despre cântecul popular”, în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul I, nr. 4, 1865, pp. 118–119.

²⁰⁴⁸ *Ibidem*, p. 120.

²⁰⁴⁹ „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul II, nr. 8–11, 1 august – 1 noiembrie 1866, pp. 263–266; nr. 12, 1 decembrie 1866, pp. 280–287.

²⁰⁵⁰ „Cântece populare”, în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul III, nr. 5–6, 1 iunie 1867, pp. 138–140; „Poesii populare”, în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul III, nr. 9–11, 1 septembrie – 1 noiembrie 1867, pp. 274–280.

²⁰⁵¹ „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul III, nr. 4, 1 aprilie 1867, pp. 94–96.

²⁰⁵² *Ibidem*, p. 96.

²⁰⁵³ I. G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie. Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Tipografia universitară „R. Eckhardt”, 1899, p. 198.

²⁰⁵⁴ *Ibidem*, p. 410.

snoave și patru legende, la care se adaugă 169 de cimilituri, iar la sfârșitul volumului sunt incluse descrieri de personaje fantastice. Cu poveștile repovestite fără verva și strălucirea performării narrative orale, dar păstrând formele dialectale, lexicale și locuționale zonale, antologia este valoroasă prin oferta inedită de repertoriu epic bucovinean.

În 1888, I. G. Sbiera tipărește *Colinde, cântece de stea și urări la nunți (Din popor luate și poporului date)*. În „Precuvântare”, el menționează că, din „colecțiunea destul de însemnată” de literatură populară pe care a avut-o la un moment dat, „descompletată foarte mult în decursul timpului prin pierdere”, publică „bucățile [care] reprezintă aproape tot ce și cum se întrebunțează de românii din Bucovina la numitele serbări”: 13 colinde de Crăciun, șase colinde de Anul Nou, 18 cântece de stea, o colindă de Bobotează și una de Paști (cu o variantă) – la data publicării, trecute deja în repertoriul pasiv – 11 colocării (urări la nunți, dintre care, patru variante).

Bucurându-se de prietenia lui Alecsandri și având experiența fructuoasă a colaborării poetului la gazeta „Bucovina”, frații Hurmuzachi îi solicită și pentru „Foaia Societății” sprijinul. Alecsandri a publicat în „Foaia Societății” mai multe poezii și comedii, dar ceea ce interesează aici, din punctul de vedere al valorificării folclorului, sunt câteva dintre scrierile lui Alecu Russo privind literatura populară, oferite redacției de Vasile Alecsandri, în custodia căruia rămăseseră după moartea autorului. Astfel, în 1868, la aproape un deceniu de la moartea scriitorului moldovean, „Foaia” bucovineană publică, în două numere omagiale, 6–7 și 8–10, o biografie a lui Alecu Russo, semnată de V. Alecsandri²⁰⁵⁵, trei studii²⁰⁵⁶ și o legendă²⁰⁵⁷ culeasă de Russo.

Studiul literar „Poezia populară”, inedit la acea dată, a fost publicat ca editorial în nr. 8–10/1868. În spirit romantic, Russo afirmă la începutul studiului: „Datinele, poveștile, muzica și poezia sunt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricând reconstitui trecutul întunecat”, subliniind relația poezie – popor – istorie, o relație care a caracterizat întreaga viață culturală din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Studiul lui Russo continuă cu ilustrarea principalelor teze ale perioadei pașoptiste, așa cum au fost ele concepute prin programul „Daciei literare” – folclorul, ca document istoric, este sursa de revigorare a ființei naționale românești și a limbii, iar crearea unei literaturi naționale, originale, nu se poate realiza fără (re)cunoașterea valorii estetice a culturii populare, a asumării ei ca model.

Preocuparea redacției primei reviste literare bucovinene de a promova tineri scriitori din toate provinciile românești, duce la apariția, în paginile „Foi”, a semnăturilor transilvănenilor Ioniță Bădescu (I. Bădescul) și Miron Pompiliu, alături de ale bucovinenilor D. Petrino, V. Bumbac și Vasile Gr. Pop²⁰⁵⁸. Acesta din urmă, coleg al lui S. Fl. Marian în 1868, la gimnaziul din Suceava, devine secretar, alături de Ioniță Bădescu, al Societății literare „Orientul”²⁰⁵⁹, din București, înființată în 1 aprilie 1869, președinte fiind Gr. H. Grandea. Scopul societății, la care a activat și M. Eminescu, era „cultura literară prin discuții, lecturi, comunicări intime și publicații”, dar și „strângerea basmelor, poeziilor populare și a documentelor care interesează istoria și literatura patriei”. Societatea inițiază un „proiect folcloristic foarte temerar pentru vremea aceea”²⁰⁶⁰, care prevedea fixarea unor comisii de teren, cu rolul de a întreprinde excursii în scopul realizării de anchete folclorice. Se preconiza cercetarea provinciilor românești „în toată întinderea lor”, inițiativa culegerii sistematice a folclorului apropiindu-se de acțiunile lui Hasdeu. În ședința din 29 iunie 1869 sunt propuse șapte comisii care să străbată „toate părțile Daciei” pentru a aduna „tot ce vor putea din ceea ce se atinge de literatura poporană”. Pentru Bucovina, este însărcinat să culeagă folclor Vasile Gr. Pop, pentru Transilvania, I. Bădescu și Miron Pompiliu. Risipirea membrilor societății, în toamna aceluiași an, pentru urmarea studiilor universitare, a făcut ca rezultatele anchetelor, câte au fost, să fie

²⁰⁵⁵ Vasile Alecsandri, „Alecu Russo, biografie”, în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul IV, nr. 6–7, iunie–iulie 1868, pp. 148–155.

²⁰⁵⁶ A. Russo, „Decebal și Ștefan cel Mare, studiu istoric”, *ibidem*, pp. 158–160; „Studii naționale”, *ibidem*, pp. 160–165; „Poesia populară (studiu literar)”, *idem*, anul IV, nr. 8–10, august–octombrie 1868, pp. 189–195.

²⁰⁵⁷ „Peatra Corbului”, în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul IV, nr. 6–7, iunie–iulie 1868, pp. 141–144.

²⁰⁵⁸ Vasile Gherman Pop (13 octombrie 1850, Crasna, Storoginjeț – 21 iunie 1909, București). Profesor, scriitor, critic literar. În 1872, publică broșura de versuri *Aurora Bucovinei*. Vezi Stănuța Crețu, „Pop, Vasile Gherman”, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, ediția a II-a, Editura Academiei Române, Editura Gunivas, 2002, p. 709.

²⁰⁵⁹ *ibidem*, p. 669.

²⁰⁶⁰ Petru Ursache, „Șezătoarea” în contextul folcloristicii, București, Editura Minerva, 1972, p. 62.

prea puțin cunoscute. În acest context, Vasile Gr. Pop a publicat în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” două balade populare, „Bujorel” și „Corbea”²⁰⁶¹, iar I. Bădescu, „Doine ostășești”²⁰⁶². Împreună cu studiul etnografic semnat de T. St. (Teodor Stefanelli), „Drăgaița și papaluga”²⁰⁶³, acestea sunt ultimele texte populare apărute în periodicul „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, care își încetează apariția în decembrie 1869.

În cei cinci ani de existență a revistei, poate părea curios de ce nu-l întâlnim deloc între colaboratori pe S. Fl. Marian, care deja își începuse asidua activitate de culegător de folclor și al cărui debut publicistic datează din 1866, când a început să publice în periodicele transilvănene „Familia” și „Albina”. Absența lui din paginile „Foi Societății” este explicată de Mircea Fotea²⁰⁶⁴, inițial, tot în legătură cu concepția asupra valorificării folclorului, exprimată de redactorul Gheorghe Hurmuzachi în nota prezentată mai sus. Amintind, însă, de corespondența pe care Marian (pe atunci „student de a VI cl. a gimn. rum. din Suceava”) a inițiat-o cu Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, în februarie 1868²⁰⁶⁵, cu rugămintea de a i se tipări „suma de 100 de doine într-o broșurică pe spesele Societății [...] și un opușor, anume «Nunțile românilor țărani», scris în stil popular, cuprinzător din vreo opt orațiuni în versuri, vreo două în proză, jocuri, chiuțuri, precum și toate obiceiurile câte mai sunt la nunți”, monograful folcloristului bucovinean subliniază și alte aspecte. Marian trimite Societății manuscrisul *Nunțile românilor țărani* și o colecție de orații populare, în locul volumului de doine anunțat. Deși acceptate pentru tipărire, ele au fost cerute înapoi de culegător, printr-o scrisoare datată 12 noiembrie 1869, pe considerentul că în ele ar fi „mai multe greșele” și „mai aflând mai multe orațiuni de pe la nunțile țărănești, aș dori acum să le mai coreg și să le mai adaog o dată, de aceea tare vă poftesc să mi se trimită îndărăpt”²⁰⁶⁶.

S. Fl. Marian își începe activitatea de culegător de folclor sub influența lui Alecsandri, dar destul de repede, în 1869/1870, intră în contact cu ideile și cu noile norme metodologice de culegere a folclorului, promovate de folcloristul bănățean At. M. Marienescu, cu concepțiile despre cultură, limbă și literatură populară formulate de Hasdeu. At. M. Marienescu este primul folclorist român care atrage atenția la acea dată asupra modului greșit de culegere a folclorului și insistă asupra respectării autenticității textelor folclorice culese. El impune culegătorului, prin apeluri repetate în diferite reviste, să noteze numele său, numele comunei unde s-a cules, „pentru că fiecare datină trebuie dovedită prin trimițători și locul unde e în viață”. Urmând aceste îndemnuri, Marian recunoaște propriile erori și caută să-și îmbunătățească modalitatea de culegere, retragerea celor două volume de la publicare fiind pusă, astfel, sub semnul dorinței de a-și perfecționa munca de culegător. În „Foaia Societății” asemenea chestiuni n-au fost discutate. O singură dată, Gh. Hurmuzachi a făcut precizarea – în nota deja amintită – că activitatea de culegere trebuie să se realizeze „fără alterarea veșmântului original” al textelor folclorice.

Prima revistă literară a Bucovinei, „Foaia Societății”, nu a reprezentat un anumit curent literar, și destul de vag un curent lingvistic, „tocmai de aceea a putut să concentreze în coloanele ei scrieri disparate ca formă și fond”. Apunerea ei, în 1869, a lăsat pentru mai bine de un deceniu și jumătate un gol în peisajul revuistic bucovinean.

Formele de valorificare a culturii populare în periodicele analizate până la 1870 sunt modeste, atât cantitativ cât și calitativ, în raport cu valorificarea complexă a folclorului și a culturii populare în și din Bucovina secolului al XIX-lea, după 1875, așa cum a fost concepută în lucrările lui Simeon Florea Marian, ale lui Dimitrie Dan sau ale Elenei Niculiță Voronca.

La un deceniu de la încetarea apariției periodicului „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura română în Bucovina”, timp în care numeroase materiale folclorice adunate din Bucovina (de S. Fl. Marian, Dimitrie Dan, Vasile Bumbac) apar în publicații transilvănene²⁰⁶⁷, în cele conduse de B. P.-

²⁰⁶¹ „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, anul V, nr. 6–12, iunie–decembrie 1869, pp. 239–246.

²⁰⁶² *Ibidem*, pp. 272–275.

²⁰⁶³ *Idem*, anul V, nr. 3–5, martie–mai 1869, pp. 110–114.

²⁰⁶⁴ Mircea Fotea, *op. cit.*, pp. 33, 64, 67–68.

²⁰⁶⁵ *Ibidem*, p. 64. Vezi și Mircea Irimescu, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–2012). La 150 de ani. Istoric și realizări*, vol. I, Rădăuți, Editura Septentrion, 2012, pp. 58–60.

²⁰⁶⁶ Mircea Fotea, *op. cit.*, p. 68.

²⁰⁶⁷ Revistele conduse de Iosif Vulcan, „Familia” și „Șezătoarea”, au fost mereu deschise colaboratorilor din Bucovina. Vezi articolele: George Tofan, „Colaboratori bucovineni ai «Familiei»”, în „Junimea literară”, anul IV, nr. 10–11,

Hasdeu, „Traian”, „Columna lui Traian”, dar și în „Convorbiri literare”, Societatea hotărăște, în Adunarea generală din 1879²⁰⁶⁸, să editeze o nouă publicație, „Aurora română”, până la a cărei apariție efectivă mai trec doi ani. Motivele acestei amânări sunt de ordin financiar²⁰⁶⁹, dar existența efemeră a revistei s-a datorat, în egală măsură, numărului redus de colaboratori.

„Aurora română”²⁰⁷⁰, ca organ beletristic-literar al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, apare la Cernăuți în perioada august 1881 – decembrie 1882. Numerele din ianuarie–august 1884 ale revistei sunt scoase pe cheltuiala redactorului responsabil, Ion I. Bumbac. Foarte curând, acesta se vede nevoit să răspundă cititorilor care își exprimă nemulțumirea că revista nu publică articole științifice, așa că, la rubrica „Cătră publicul cetitoriu”, redacția publică un răspuns, anunțând că una dintre preocupările revistei este de a publica în special producții populare, care să devină sursă de inspirație pentru creațiile culte. Dar materialele folclorice publicate în revistă sunt puține, iar de la jumătatea anului 1882 lipsesc de tot.

Apar în „Aurora română” câteva culegeri de „poezii populare”, balade, o legendă, o tradiție populară, un grupaj de descânțece. În primul număr al periodicului, S. Fl. Marian publică balada populară „Finul și nănașa”²⁰⁷¹, iar Dimitrie Dan tipărește „Poesii populare”²⁰⁷² adunate din comuna Bilca. Sub semnătura lui S. Fl. Marian mai apar două articole de botanică populară, „Scumpia”²⁰⁷³ și „Însemnătatea alunului la poporul român”²⁰⁷⁴, acesta fiind publicat ca editorial, la început de an. Descânțecele apărute²⁰⁷⁵ în revistă sunt adunate de I. Berariu, iar G. Tămăiaș publică, în două părți, articolul „Moravuri și datine populare”²⁰⁷⁶. Articolul „Florile dalbe? sau Florile Dalbei?”²⁰⁷⁷, semnat de Ion I. Bumbac, este ultima lucrare tipărită în revistă, care se mai preocupă, la un nivel modest, de expresii ale culturii tradiționale.

Prima gazetă tipărită la Suceava a fost „Revista politică”²⁰⁷⁸, care a apărut bilunar, între 3/15 mai 1886 și 1 aprilie 1891. Editor a fost avocatul Matei Lupu, iar administrator, S. Fl. Marian. Publicația susținea ideea unității naționale și apăra – în absența altei gazete reprezentative pentru Bucovina, la acea dată – interesele sociale, politice și culturale românești în cadrul Imperiului Austro-Ungar. Interesul pentru viața socială și politică, inclusiv cea internațională, era completat de inițiative culturale, de promovarea scriitorilor locali și de publicarea de materiale folclorice care să atragă atenția cititorilor asupra valorii artistice și documentare a folclorului.

De regulă, sub genericul „Foița «Revistei politice»”, ultimele patru – șase pagini ale publicației conțin texte de literatură populară sau cultă. În primul an de existență a revistei, doar patru texte populare în proză apar în revistă și ele sunt publicate de S. Fl. Marian, care le clasifică astfel: legende²⁰⁷⁹ (două), o tradiție populară²⁰⁸⁰ și o poveste²⁰⁸¹. Interesat de proza folclorică încă de la

1907, pp. 229–233; Eugen Dimitriu, „Colaboratori bucovineni la revista «Familias»”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, anul VIII, 1981, pp. 333–352; anul IX, 1982, pp. 347–365.

²⁰⁶⁸ Mircea Irimescu, *op. cit.*, p. 315.

²⁰⁶⁹ *Ibidem*.

²⁰⁷⁰ „«Aurora Română». Organ beletristic-literar al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, Cernăuți, 1 august 1881 – 15 decembrie 1882 și ianuarie–august 1884. Apare lunar. Redactor responsabil și editor, Ion I. Bumbac. Publicația nu este menționată în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, ediția a II-a. [București-Chișinău], Editura Academiei Române, Editura Gunivas, 2002. Informații biobibliografice vezi la Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina (1809–1944)*, Bacău, f. ed., 1991, pp. 29–30; *Dicționarul general al literaturii române*, vol. I, A/B, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004, menționează revista cernăuțeană la paginile 272–273, într-un articol semnat de Ion Hanguiu, în care sunt destule inexactități în ceea ce privește conținutul paginilor din „Aurora română” dedicate literaturii populare. De exemplu, S. Fl. Marian nu a publicat articolele despre moravuri și datini populare, autorul este G. Tămăiaș.

²⁰⁷¹ „Aurora română”, anul I, nr. 1, august 1881, pp. 12–14.

²⁰⁷² *Ibidem*, pp. 14–16.

²⁰⁷³ *Idem*, anul I, nr. 2, septembrie 1881, pp. 21–25.

²⁰⁷⁴ *Idem*, anul II, nr. 1, ianuarie 1882, pp. 2–9.

²⁰⁷⁵ *Idem*, anul I, nr. 4, noiembrie 1881, p. 57.

²⁰⁷⁶ *Idem*, anul II, nr. 3, 1882, pp. 41–45; nr. 4, pp. 56–60.

²⁰⁷⁷ *Idem*, anul II, nr. 6, 1882, pp. 81–86.

²⁰⁷⁸ Vezi și Mihai Lazăr, „Din istoricul presei sucevene – «Revista politică»: preocupări culturale”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, anul IV, 1977, pp. 205–212.

²⁰⁷⁹ S. Fl. Marian, „Poiana Negrii”, în „Revista politică”, anul I, nr. 1, 1886, pp. 12–16; „Valea lui Pinteș”, *idem*, anul I, nr. 9, 1886, pp. 12–16.

²⁰⁸⁰ *Idem*, „Ștefan Vodă și turcii”, în „Revista politică”, anul I, nr. 2, 1886, pp. 12–16.

²⁰⁸¹ *Idem*, „Neaga”, în „Revista politică”, anul I, nr. 12, 1886, p. 18.

inceputul activității sale de culegător – proiectase în 1869 și tipărirea unui volum de povești²⁰⁸² –, Marian a privit cu cea mai mare atenție legenda istorică (tradiția istorică), ca și pe cea etimologică, pe care a integrat-o în articolele sale de omniologie sau despre plante.

În anii următori, publică în revistă tradițiile „Movila lui Râșvan”, „Sas-Vodă” și legendele „Stâlpul Tricolichenilor”, „Părăul Icoanei”²⁰⁸³. Folcloristul nu este preocupat de transcrierea exactă a legendelor, le prelucrează în stil personal (de aici, prezența neologismelor și a expresiilor cârturărești), dar fără să le altereze conținutul ideatic. Ulterior, folcloristul le retipărește în volumul *Tradiții populare române din Bucovina*, apărut la București, în 1895, însoțite de această dată și de notele în care indică informatorii, localitățile de unde le-a cules și data la care i-au fost comunicate, informații care lipsesc din paginile revistei unde au fost publicate inițial. În câteva note, Marian indică și variante ale unor tradiții populare culese de el, care au fost publicate în germană de Ludwig Adolf Staufe-Simiginowicz, în volumul *Volkssagen aus der Bukowina*²⁰⁸⁴. Și pentru două dintre tradițiile apărute inițial în „Revista politică”, „Ștefan Vodă și turcii” și „Sas-Vodă”, Marian menționează titlurile variantelor care se regăsesc în volumul lui Staufe.

Semnătura folcloristului bucovinean ori pseudonimul său, S. Ilișeștean, sunt întâlnite mai frecvent în numerele „Revistei politice” din anul 1888, unde publică zece anecdote²⁰⁸⁵, cinci povești²⁰⁸⁶ și balada populară „Bobîța”²⁰⁸⁷. În anul următor, în „Foița”, „Revistei politice” Marian mai publică „Fata din Ștergăreni și Vitriga”²⁰⁸⁸.

Basmul animalier „Hrizovul mâții” face parte din categoria pseudo-etimologiilor, prin care se încearcă a răspunde serios la întrebarea „de ce nu se înțeleg câinele și pisica”. Basmul fantastic „Fata din Ștergăreni”, care se încheie cu formula proprie acestui tip, „Ș-am încălecat pe-o șa/și v-am spus o minciunea” – negarea directă a veridicității celor povestite, a fost inclus de editorul Paul Leu în volumul *Basme populare românești*²⁰⁸⁹, ca și „Pogacea”, poveste cu minciuni, ce conține referiri la vechi ritualuri cu caracter ludic, întâlnite și în folclorul copiilor. „Neaga” este o povestire moralizatoare, ce dezvoltă motivul femeii leneșe, iar „Purecii bălțați”, pe care Marian o include și în volumul din 1897, *Râsplata. Povești din Bucovina*²⁰⁹⁰, este o snoavă didactic-moralizatoare, pe tema înșelătorului înșelat („Oricine voiește să-nșele pe altul, adeseori se-nșală pe sine îndoi!”).

În paginile de literatură ale revistei, alături de folcloristul bucovinean, îl mai întâlnim pe I. Pop-Reteganel. Colaborarea acestuia la revista suceveană se concretizează în publicarea „Legendei Maicii Domnului”²⁰⁹¹, text în versuri aparținându-i folcloristului transilvănean, la care el face comentariul: „Scrisă după cum o păstrai în memorie de tânăr”. Din culegerile sale, I. Pop-Reteganel mai trimite revistei sucevene șase balade populare²⁰⁹², două avându-l ca personaj pe haiducul Pinteza. Publicarea acestora și sugestia lansată în revista „Gutinel”, în 6 noiembrie 1889, de a se realiza o biografie a legendarului haiduc, îl determină pe S. Fl. Marian să noteze observația că un asemenea demers „va

²⁰⁸² Cf. Mircea Fotea, *op. cit.*, p. 82. Mai mult, pe baza manuscriselor de povești, datate în perioada 1864–1865 și păstrate în *Fondul memorial și documentar „S. Fl. Marian”*, autorul monografiei consideră că „acestea sunt primele sale culegeri de texte folclorice, care îl situează [pe S. Fl. Marian] în rândul celor dintâi culegători de basme populare românești” (p. 30).

²⁰⁸³ S. Fl. Marian, „Movila lui Râșvan (legendă)”, în „Revista politică”, anul III, nr. 10, 1888, pp. 14–16; „Stâlpul Tricolichenilor (legendă)”, idem, anul III, nr. 12, 1888, pp. 11–12; „Părăul Icoanei”, idem, anul IV, nr. 3, 1889, pp. 13–15; „Sas-Vodă (tradițiune)”, idem, anul V, nr. 8, 1890, pp. 7–9.

²⁰⁸⁴ Ludwig Adolf Staufe-Simiginowicz, *Volkssagen aus der Bukowina*, Cernowitz, 1885.

²⁰⁸⁵ S. Fl. Marian, „Drum peste mațe”, „Dascălul Pascal”, „Stoian ciobanul”, „Băetul ispitit”, în „Revista politică”, anul III, nr. 2, 1888, p. 16; „Ungurul și Sânt-Ilie”, idem, nr. 6, p. 16; „Țiganul și oaia”, nr. 7, p. 16; „Lăsatul secului”, „Pipa țiganului”, „Jușca”, nr. 9, pp. 12–13; „Feșterul și românii”, nr. 20, p. 16. Anecdotele apărute în nr. 9 sunt semnate cu pseudonimul S. Ilișeștean, iar anecdota publicată în nr. 20 apare nesemnată. Pe exemplarul de revistă din colecția personală, Marian își trece numele sub text, în creion albastru.

²⁰⁸⁶ Idem, „Pogacea”, în „Revista politică”, anul III, nr. 1, 1888, pp. 14–16; „Țapul mincinos”, idem, nr. 14, pp. 14–16; „Pățeniile unui cioban (poveste din Ilișești)”, idem, nr. 18, pp. 10–12; „Purecii bălțați (poveste din Căndreni)”, idem, nr. 19, pp. 15–16; „Hrizovul mâții (poveste din Căndreni)”, idem, nr. 20, p. 15.

²⁰⁸⁷ „Revista politică”, anul III, nr. 21, 1888, pp. 13–15.

²⁰⁸⁸ Idem, anul IV, nr. 6, 1889, pp. 12–16; nr. 23, pp. 10–12.

²⁰⁸⁹ S. Fl. Marian, *Basme populare românești*, București, Editura Minerva, 1986, 526 p.

²⁰⁹⁰ Idem, *Râsplata. Povești din Bucovina*, Suceava, 1897. Volumul cuprinde opt narațiuni „și nu este reprezentativ pentru repertoriul de povești din zonă”. Cf. Mircea Fotea, *op. cit.*

²⁰⁹¹ Apărută în „Revista politică”, anul IV, nr. 11, 1889, pp. 9–11.

²⁰⁹² „Pinteza viteazul”, „Pinteza și soru-sa”, „Nedea și Petrea”, „Nevasta și hoții”, în „Revista politică”, anul IV, nr. 22, 1889, pp. 14–16; „Petru”, „Frații”, nr. 24, pp. 13–14.

putea avea o valoare adevărată când [autorul] își va da silința de-a aduna nu numai datele privitoare la viața lui Pinteș, ci totodată și toate legende, tradițiunile, baladele și alte poezii populare care tratează despre acest viteaz și care provin de la toți românii din Austro-Ungaria”²⁰⁹³.

Pentru a nu face concurență periodicului „Gazeta Bucovinei”, „Revista politică” își încetează apariția la 1 aprilie 1891.

„Gazeta Bucovinei”, periodic politic și literar bisăptămânal, a apărut la Cernăuți din 2 mai 1891 până la 6 aprilie 1897 și între 2 aprilie și 1 octombrie 1906. A fost o publicație care, prin paginile literare, se adresa în primul rând cititorului orășean, intelectualului. Conducătorii veniți din Transilvania, în buna tradiție a gazetelor românești tipărite peste munți, periodicul a editat pentru țărani suplimentul literar „Foaia sâteanului”, din care au apărut doar opt numere, în perioada 5/12 mai – 29 decembrie 1891, sub directoratul lui Pompiliu Pipoșiu. În paginile suplimentului, s-a publicat atât literatură cultă, „selectată cu grijă din periodicele transilvănene sau din cele apărute la Iași și București”²⁰⁹⁴, cât și literatură populară. Cu un foileton literar foarte îngrijit, gazeta a publicat atât texte folclorice inedite, cât și reproduceri din alte periodice sau din volumele de literatură populară nou apărute.

Primul text de literatură populară, apărut în „Foița” „Gazetei Bucovinei” este „Apa trage la mătca și omul la teapă”²⁰⁹⁵, poveste culeasă probabil în ținutul Iașilor, prelucrată și publicată de Elena O. D. Sevastos, care mai trimite redacției trei texte lirice (un cântec de nuntă, unul de jale și unul de cătanie)²⁰⁹⁶.

Apariția, în martie 1892, a primei reviste românești „pentru literatură și tradițiuni populare” „Șezătoarea”, condusă de Artur Gorovei, este consemnată²⁰⁹⁷ în paginile „Foiței”, redacția republicând articolul de semnal dedicat noii publicații de revista „Voința națională”.

Mai multe culegeri de lirică populară trimite redacției învățătorul Nicolae Hurjui, din Straja. Acestea apar în „Foița” cu titlul „Poesii populare din ținutul Rădăuților”²⁰⁹⁸. Ulterior, redacția mai tipărește „Cântece populare din ținutul Rădăuților”²⁰⁹⁹.

După colaborarea episodică la „Aurora română”, preotul Dimitrie Dan are o colaborare mult mai substanțială la „Gazeta Bucovinei”, unde publică două studii de etnografie, „Țiganii din Bucovina”²¹⁰⁰ și „Lujenii. Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui”, schiță istorică, topografică și etnografică²¹⁰¹. În prima parte a studiului dedicat țiganilor, foarte bogat sub raportul informației și beneficiind, la acel moment, de o bibliografie de raftul întâi, sunt consemnate și două legende care explică numele lor. De altfel, o particularitate a activității sale pe terenul culturii tradiționale a fost constanta documentare pentru elaborarea unor studii monografice despre naționalitățile din Bucovina: „Armenii orientali din Bucovina” (1891), „Lipovenii din Bucovina” (1894), „Evreii din Bucovina” (1897) etc. Dimitrie Dan a realizat lucrări descriptive, în care a dorit să cuprindă cât mai multe aspecte ale vieții și culturii grupurilor etnice din Bucovina. Integrând folclorul în imaginea de ansamblu a naționalităților prezentate, el a realizat „studii de etnografie spirituală foarte înrudite cu cele de folclor”²¹⁰².

Preotul Dimitrie Dan mai publică și o mie de „Credințe populare bucovinene”²¹⁰³, (19 foiletone) în mai multe numere din anii 1894 și 1895. Lectura acestora trimite la caracterul enciclopedic al folclorului, înțeles ca sumă de cunoștințe care interesează, în primul rând, pentru funcția practică în viața colectivității. Colecția de credințe populare oferită de Dimitrie Dan ilustrează o categorie

²⁰⁹³ „Revista politică”, anul IV, nr. 22, 1889, p. 15.

²⁰⁹⁴ Remus Zăstroiu, „Gazeta Bucovinei”, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, ediția a II a, [București], Editura Academiei Române, Editura Gunivas, 2002, p. 392.

²⁰⁹⁵ „Gazeta Bucovinei”, anul I, nr. 56, 1891, pp. 1–2; nr. 57, pp. 1–2; nr. 58, pp. 1–2.

²⁰⁹⁶ Idem, anul II, nr. 12, 1892, pp. 1–2 (a doua ediție, prima fiind cenzurată).

²⁰⁹⁷ Idem, anul II, nr. 30, 1892, pp. 1–2.

²⁰⁹⁸ Idem, anul II, nr. 35, 1892, p. 1 (cinci texte); nr. 36, p. 2 (opt texte); nr. 58, p. 2 (patru texte).

²⁰⁹⁹ Idem, anul III, nr. 6, 1893, p. 1 (zece texte).

²¹⁰⁰ Dimitrie Dan, „Țiganii din Bucovina”, cap. I, în „Gazeta Bucovinei”, anul II, nr. 36–37, 1892, pp. 1–2; nr. 39, cap. II, pp. 1–2; nr. 40, cap. III, pp. 1–2; nr. 42, cap. IV, pp. 1–3; nr. 43, pp. 1–2; nr. 44, pp. 1–2; nr. 45, pp. 2–3; nr. 46, cap. V, p. 2; nr. 47, p. 1; nr. 48, 49, pp. 1–2.

²¹⁰¹ Idem, „Lujenii Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui”, idem, anul III, nr. 45, 1893, pp. 1–2; nr. 46, pp. 1–3; nr. 48, pp. 1–3; nr. 49, pp. 1–2.

²¹⁰² Gh. Vrabie, *Folcloristica română. Evoluție, curente, metode*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 20.

²¹⁰³ Dimitrie Dan, „Credințe populare bucovinene adunate de...”, în „Gazeta Bucovinei”, anul IV, nr. 30, 63, 67, 70, 74, 79, 84, 97, 99, 1894, pp. 1–2; anul V, nr. 2, 5, 12, 17, 37, 43, 1895, pp. 1–2.

folclorică al cărei „caracter enigmatic” o face greu de clasificat. Ca norme de conduită sau ca sentințe, credințele sunt „niște survivals”²¹⁰⁴, păstrătoare ale gândirii populare doar fragmentar, ele pierzându-și sensurile originare: „se crede că nu e bine a coase afară până ce răchita n-a înfrunzit”; „se crede că cel ce citește mâncând uită toate câte a citit”; „se crede că nu e bine a strica cuibul unui cocostârc, căci [atunci] el aduce foc în clonț și aprinde casa” etc. Credințele circulau în satul tradițional ca fragmente ale unor legende superstițioase din care, în timp, a rămas concluzia: „nu este bine”. Aceste „mostre de gândire veche” sunt completate de alte aproape două mii, tipărite în revista „Șezătoarea”, la rubrica „Credinți și superstiții”, de colaboratori din întreg spațiul românesc.

În perioada 1890–1900, S. Fl. Marian este antrenat în elaborarea și publicarea monografiilor etnografice dedicate evenimentelor majore din viața omului – nașterea, nunta, înmormântarea –, dar și sărbătorilor și obiceiurilor, creațiilor folclorice care le ilustrează și le însoțesc în existența satului tradițional. Activitatea lui publicistică în spațiul bucovinean este mult diminuată. Singura dată când folcloristul publică vreun material în „Gazeta Bucovinei” este în ianuarie 1893. Redacția îi tipărește un „Apel literar”²¹⁰⁵ însoțit de 49 de întrebări referitoare la terminologia populară a speciilor folclorice din zonele etnofolclorice românești, adresat intelectualilor de la sate. Marian era interesat de creațiile folclorice: cântece, cântece bătrânești, cântece haiducești, cântece de leagăn, cântece de cumetrie, cântece de nuntă, doine, cântece cântate de lăutari, hora, strigătura, colinda, plugușorul (uratul), colinda cu steaua, Irozii, Capra, Malanca, bocet, vrajă, farmec, descântec, basm, poveste („Oare cine să fi stârnit, după credința poporului, întâia oară poveștile?”), snoavă, tradiție, legendă, păcălitură, cimilitură, zicală, proverb, pildă, icoană („Cine și cum vorbește în icoane?”), frântură de limbă. Ultima întrebare îl arată preocupat pe S. Fl. Marian să identifice un eventual termen popular pentru literatura populară: „Oare cum s-ar putea numi «literatura poporană» cu un singur cuvânt? Nu cumva are poporul vreun atare termen?”²¹⁰⁶. Intenția sa era ca răspunsurile să le publice „într-un op de sine stătător, dimpreună cu toate explicările și exemplele ce sper că mi se vor trimite”²¹⁰⁷; mai mult, solicita „pe lângă termenii despre care ne-a fost până aici vorba, încă și titlul tuturor colecțiilor de literatură populară, câte au apărut până acum”, rugându-i pe culegători, autori de studii și redactori de publicații să-i trimită lucrările sau măcar titlurile lor. Astfel, cum observa biograful său²¹⁰⁸, planul pe care îl avea era să întocmească o primă bibliografie a folclorului românesc. Punctând încercarea etnografului și folcloristului sucevean de a realiza un instrument de lucru necesar dezvoltării folcloristicii și cercetării ei științifice, Mircea Fotea remarcă: „Deși nu au fost realizate, impresionează profund, și în acest caz, claritatea cu care cercetătorul sucevean își dă seama care sunt cele mai stringente lucrări de care avea nevoie, în acel moment folcloristica română”²¹⁰⁹.

„Foiața” „Gazetei Bucovinei” publică articolul de semnal²¹¹⁰ pentru volumul lui S. Fl. Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri* (București, 1893), și reproduce *in extenso* introducerea autorului. Un alt text folcloric, publicat sub titlul „Cosmogonia poporului”²¹¹¹ și preluat de „Gazeta Bucovinei” din „Șezătoarea” lui Artur Gorovei, este o legendă dualistă despre facerea lumii, culeasă de învățătorul I. Teodorescu din Cotârğaș (Suceava). Legenda a apărut²¹¹² în revista fălțiceniană, „sub directa supraveghere a directorului revistei, care a avut grijă să menționeze că n-a mai întâlnit până atunci, la noi, asemenea texte tipărite”²¹¹³, unde a fost tipărită pe două coloane, una în scriere literară, cealaltă în varianta dialectală. „Foiața” „Gazetei Bucovinei” republică numai transcrierea literară. Episoadele legendei sunt cele din „Cartea făcerii”, dar în relatare nu se mai păstrează solemnitatea biblică. Petru Ursache observă: „Culegerea lui I. Teodorescu este o narațiune plină de episoade palpitante și se citește ca un text umoristic de bună calitate, mai ales în acele pasaje unde tatăl ceresc o

²¹⁰⁴ P. Ursache, *op. cit.*, p. 134.

²¹⁰⁵ S. Fl. Marian, „Apel literar”, în „Gazeta Bucovinei”, anul III, nr. 5, 1893, pp. 2–3. Apelul a fost reluat și în alte publicații: „România musicală”, 1893, pp. 128–130; „Biserica și școala”, 1893, pp. 27–28, 35–37; „Tribuna”, anul X, nr. 18, 1893, p. 69; nr. 19, pp. 73–74.

²¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 3.

²¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 2.

²¹⁰⁸ Mircea Fotea, *op. cit.*, p. 161.

²¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 162.

²¹¹⁰ „Vrăji, farmece și desfaceri”, în „Gazeta Bucovinei”, anul III, nr. 92, 1893, p. 2.

²¹¹¹ „Gazeta Bucovinei”, anul III, nr. 99, 1893, pp. 1–2.

²¹¹² „Cosmogonia poporului. Facerea lumii. Legende culese de I. Teodorescu”, în „Șezătoarea». Revistă pentru literatură și tradițiuni populare”, anul II, nr. 5–6, octombrie–noiembrie 1893, pp. 98–105.

²¹¹³ Petru Ursache, *op. cit.*, p. 135.

face pe meticolosul și atotștiutorul²¹¹⁴”. Lumea este, în egală măsură, creație a lui Dumnezeu și a diavolului, care apar în creația populară cu caractere complexe, sunt personaje bine individualizate, prin bonomie și umanitate.

Obiceiul de a retipări materiale folclorice din alte publicații românești este continuat cu trei texte în proză. Sub genericul „Snoave din popor, „Foița” preia din „«Vatra». Foaie ilustrată pentru familie”, narațiuni culese de D. Stăncescu: „Mai mare...”, „Bucate bune” și „Pentru boală”²¹¹⁵. Două snoave îl au ca personaj pe țigan, a treia, pe evreu. Lor le urmează altele²¹¹⁶, din volumul *Glume și povești*, al aceluiași Dumitru Stăncescu, volum din care mai este retipărită „epistola prefată”, scrisă de Al. Vlahuță. Scriitorul apreciază munca de culegător a lui D. Stăncescu astfel: „Îmi pare bine că frumoasele snoave ale poporului nostru au încăput pe o mână bună. D-ta n-ai stricat nimic din podoaba și arta lor, pentru că n-ai căutat să le dregi, – și știi cât de mulți sunt «meșterii de oraș» care au pus dresuri cu bidineaua pe figura curată, inteligentă și sănătoasă a literaturii noastre populare! D-ta ai înțeles că cel mai mare artist e poporul și ai căutat să-i prinzi snoavele și să le scrii sobru natural, așa cum le-a gândit, așa cum le spune el. Nici nu poate fi un merit literar mai mare în direcția în care, cu atâta hârmicie și pricepere, s-a îndreptat talentul d-tale”²¹¹⁷.

Prin politica de republicare a materialelor de folclor menționate, „Gazeta Bucovinei” a contribuit la cunoașterea literaturii populare din spațiul românesc, a oferit cititorilor o perspectivă asupra începutului și direcțiilor dezvoltării unei noi științe – folcloristica românească.

În revistele bucovinene nu se întâlnesc dezbateri privind teoria, metodologia sau speciile folclorului. Problemele privind arta și cultura populară se limitau, în epocă, la descrieri de obiceiuri și consemnarea/publicarea materialelor folclorice culese. Simion Florea Marian, care a avut o activitate publicistică bogată, publică destul de puțin în revistele din Bucovina, preocupat fiind în acel timp, pe bună dreptate, de tipărirea lucrărilor sale în volumele care i-au adus recunoașterea meritelor de întemeietor al științei etnografiei și folclorului nu numai la nivel național, ci și internațional.

²¹¹⁴ *Ibidem*, p. 38.

²¹¹⁵ „Gazeta Bucovinei”, anul IV, nr. 81, 1894, pp. 1–3.

²¹¹⁶ *Idem*, anul V, nr. 4, 1895, p. 1.

²¹¹⁷ *Ibidem*.

CONSTANTIN UNGUREANU

**The Education System of Bukovina at the End of the 19th – Beginning
of the 20th Century**

(Summary)*

Bukovina's education system developed especially at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. In Bukovina there were mixed elementary schools with three and even four teaching languages. In the school year 1912/13 there were 564 public primary schools in Bukovina, among them 219 Ukrainian, 190 Romanian, 97 German, 15 Polish, 4 Hungarian and 39 mixed. The number of grammar schools rose rapidly at the beginning of the 20th century. In the school year 1913/14 there were 13 boys' grammar schools in Bukovina, among them 4 German, 4 German-Romanian, two German- Ukrainian, two Ukrainian and one Polish grammar school. In 1913, 6,108 students studied in these grammar schools, of which 51.3% were German-speaking (mostly Jews), 22.8% Ukrainians, 20.8% Romanians and 4.8% Poles. At the end of the Austrian rule, there were still two secondary schools, a vocational school, some public and private girls' lyceums and two educational institutions for the preparation of teachers in Bukovina. On October 4, 1875, a university with German teaching language was opened in Chernivtsi. In the period between 1875 and 1918, three faculties functioned at the University of Chernivtsi: Theology, Law and Philosophy. Professors of different nationalities and political views worked at this university. The rectors and deans of the faculties were elected without considering ethnic or confessional origin. A special role within the framework of the university has been played by the Faculty of Orthodox Theology. At this faculty studied not only Romanian and Ukrainian Orthodox students from Bukovina, but also from Romania, Transylvania and even from Bulgaria, Serbia, Bosnia and Dalmatia.

Keywords: Bukovina, education system, grammar schools, German language teaching, mother-tongue teaching.

Legislația, consiliile școlare și inspectorii școlilor primare

La sfârșitul anilor '60 ai secolului al XIX-lea, Monarhia Habsburgică a cunoscut profunde transformări politice și constituționale. În anii '60-'70, Parlamentul austriac a adoptat mai multe legi importante, menite să modernizeze economia și societatea, inclusiv și cea referitoare la învățământ, care a fost promulgată în 14 mai 1869. Prin adoptarea acestei legi, se conferea un caracter uniform organizării școlare din Austria, fiind proclamată independența învățământului față de autoritatea bisericească.

După adoptarea legii imperiale, Dieta Bucovinei a votat o lege privitoare la controlul școlilor, care a fost sancționată în 8 februarie 1869. În 26 martie 1869 a fost aprobată altă lege cu privire la organizarea Consiliului școlar provincial și a consiliilor districtuale. Legea provincială din 8 februarie 1869 a fost ulterior modificată prin alte legi, votate în 13 decembrie 1869, 16 noiembrie 1871, 26 noiembrie 1874 și în 8 iulie 1895²¹¹⁹. În 30 ianuarie 1873, Dieta Bucovinei a votat legea provincială despre învățământ, care reglementa modalitatea de înființare, întreținere și de frecventare a școlilor primare. Școlile primare din Bucovina au funcționat în baza acestei legi până la izbucnirea Primului Război Mondial.

Legile școlare imperiale și provinciale au acordat un rol important consiliilor școlare provinciale, districtuale și locale, care erau împuternicite să conducă și să controleze învățământul primar pe plan local. Autoritatea supremă de control școlar în Bucovina a fost Consiliul școlar provincial. Membrii în Consiliul școlar provincial și în consiliile școlare districtuale erau numiți prin rezoluție imperială, pentru o perioadă de activitate de șase ani. La sfârșitul stăpânirii austriece, fiecare consiliu școlar districtual avea circa 9–11 membri, iar Consiliul Școlar al Țării era constituit din 16 persoane (împreună cu președintele), dintre care șase germani, patru români, patru ucrainenii, un polonez și un evreu.

²¹¹⁸ „Analele Bucovinei”, anul XXII, nr. 1 (44), 2015, pp. 75–103.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

²¹¹⁹ Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007, p. 56.

La începutul secolului al XX-lea, românii și ucrainenii din Bucovina au cerut ca instituția Consiliului școlar provincial, cele districtuale și locale să fie separate pe criterii etnice, dar aceste revendicări nu au fost realizate, iar procedura de constituire a acestor organe școlare a rămas neschimbată pe parcursul perioadei 1869–1914. Consiliile școlare din Bucovina au avut un rol hotărâtor în privința dezvoltării și modernizării învățământului primar din provincie. În Consiliul Școlar al Țării au activat persoane cu mare autoritate și experiență, care erau bine cunoscute de către corpul didactic din Bucovina.

Un rol foarte important în învățământul primar din Bucovina l-au jucat și inspectorii școlari provinciali și districtuali, care erau membri ai Consiliului școlar provincial al Bucovinei, respectiv ai consiliilor școlare districtuale. Aceștia erau obligați să verifice școlile primare aflate în subordinea lor. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, procedura de inspectare și examinare a școlilor primare din Bucovina fusese în totalitate naționalizată. În ajunul declanșării războiului, școlile primare germane, românești, ucrainene, poloneze și maghiare dispuneau de inspectori școlari provinciali și districtuali proprii, care aveau dreptul să verifice doar școlile sau clasele cu limba respectivă de instruire. Atunci, în orașul Cernăuți erau un inspector german, unul român, unul ucrainean și unul polonez, iar în celelalte districte școlare activau cinci inspectori germani, șapte români, opt ucraineni, doi polonezi și un maghiar²¹²⁰.

De asemenea, Comisia pentru examinarea școlilor primare fusese reorganizată pe criterii etnice, fiind create patru comisii autonome, care erau obligate să examineze numai școlile cu limba respectivă de instruire. Această modalitate de inspectare și de examinare a școlilor primare constituia un caz unic în întreaga Monarhie Austro-Ungară și reprezenta un exemplu modern de soluționare a unor probleme sensibile din domeniul învățământului într-o provincie multiethnică.

Frecvența școlilor primare și știința de carte

La momentul adoptării noii legi a învățământului, frecvența școlilor primare din Bucovina era cea mai scăzută din toate provinciile austriece. În 1871, doar circa 12–13% dintre copiii de vârstă școlară erau școlarizați. În deceniile următoare s-a dezvoltat rapid sistemul de învățământ primar din Bucovina, mărindu-se atât numărul de școli oficiale și particulare, cât și procentul copiilor școlarizați. Astfel, în anul de învățământ 1881/1882 doar circa 19 000 de copii erau școlarizați. În anul școlar 1889/1890 deja 54,5% din numărul total de copii frecvența o școală primară publică sau particulară ori o altă școală. La începutul secolului al XX-lea, din totalul de 96 973 de copii de vârstă școlară, 75 836 (78,2% din total) erau școlarizați, iar în anul de învățământ 1912/1913 frecvența se ridicase la 96,1%.

În ultimii ani de stăpânire austriacă s-a modificat și contingentul de elevi după limba de instruire. La începutul secolului al XX-lea a crescut foarte rapid mai ales numărul elevilor care erau instruiți în școlile cu limbile de predare română și polonă; în schimb, s-a micșorat ponderea elevilor din școlile germane și ucrainene. La sfârșitul anului 1913, școlile primare publice și cursurile de repetiție erau frecventate de 117 009 elevi, inclusiv 44 246 (37,8%) la școlile românești, 40 700 (34,8%) – în școlile ucrainene, 18 972 (16,2%) – în școlile germane, 1 709 (1,5%) – în școlile maghiare, 1 470 (1,2%) – în școlile polone și 9 912 – în școlile mixte²¹²¹.

Potrivit statisticilor publicate de Consiliul școlar provincial, în anul 1913, la școlile primare publice și private din Bucovina, erau școlarizați 109 441 de copii, dintre care 41 635 (38%) români, 38 081 (34,8%) ucraineni, 23 072 (21,1%) germani și evrei, 4 791 (4,4%) poloni și 1 510 (1,4%) maghiari²¹²². În localitățile urbane, peste 50% dintre elevi erau vorbitori de germană, circa 20–21% români, circa 17–18% ucraineni și circa 10% polonezi. În schimb, la sate cei mai mulți elevi erau de origine română sau ucraineană; germanii constituiau circa 13%, maghiarii – circa 2%, iar polonezii – mai puțin de 2%. În perioada 1896–1913, ponderea elevilor români din localitățile rurale a crescut de

²¹²⁰ *Ibidem*, p. 89.

²¹²¹ *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen und Lehrerbildungsanstalten nebst einem Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1913*, Czernowitz, 1914, pp. XIV–XV.

²¹²² Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 195.

la 37,4% la 42,7%, dar s-a redus ponderea elevilor ucraineni (de la 43,5% la 40,1%) și germani (de la 15,5% la 12,5%)²¹²³.

La sfârșitul anului 1913, școlile primare din capitala Bucovinei erau frecventate de 9 771 de elevi. Mai mult de jumătate dintre elevii din orașul Cernăuți erau germani și evrei, urmați de români (16,3%), polonezi (15,1%) și ucraineni (14,3%). După confesiuni, cei mai mulți elevi erau mozaici (32,7%) și romano-catolici (30,5%), urmați de ortodocși (20,8%), greco-catolici (10%) și evanghelici (5,7%). Școlile primare publice din partea centrală a orașului erau frecventate de 5 445 de elevi, dintre care 57,7% germani, după limba maternă, 22,4% polonezi, 16,5% ucraineni și numai 3,1% români. În schimb, la școlile din suburbii își făceau studiile 3 018 copii, inclusiv 41,4% români și 40,4% germani și evrei. Peste 1 300 de copii frecventau diferite școli particulare din capitala Bucovinei²¹²⁴.

În preajma declanșării Primului Război Mondial, sistemul de învățământ din Bucovina era superior față de cel din Basarabia, din Vechiul Regat și chiar din Transilvania și Banat. Atunci, circa 62% dintre copiii de vârstă școlară din România, circa 2/3 dintre copiii români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și circa 95–97% dintre copiii români din Bucovina erau înscriși la o școală primară oficială, confesională sau particulară. În Basarabia, însă, marea majoritate a copiilor nu frecventa nicio școală și era neștiutoare de carte.

Pentru învățământul primar din Bucovina problema cea mai delicată era alegerea limbii de predare în școli. În provincie existau multe localități cu populație mixtă, ceea ce îngreuna considerabil alegerea limbii de predare în școală. Cel mai greu se rezolva această problemă în localitățile cu populație mixtă, românească și ucraineană. Pentru a soluționa cât mai judicios aceste probleme, au fost deschise, inițial, multe școli primare mixte cu două, trei și chiar patru limbi de instruire. Treptat, odată cu dezvoltarea rețelei școlare, multe dintre aceste școli au fost separate pe criterii etnice.

Procesul de naționalizare a învățământului primar s-a intensificat mai ales după anul 1905, când Dieta Bucovinei și Consiliul școlar provincial au adoptat hotărâri cu privire la înființarea și întreținerea școlilor minoritare. Până în anul 1914, practic toate școlile mixte cu trei și patru limbi de instruire au fost desființate, iar în multe școli mixte încă existente clasele au fost separate pe criterii etnice. Dacă în anul 1900, în Bucovina existau 362 de școli primare oficiale, dintre care 147 ucrainene, 121 românești, 42 germane, trei maghiare, una poloneză și 48 cu mai multe limbi de instruire, atunci în anul școlar 1912/1913, deja ființau 564 de școli primare oficiale, inclusiv 219 ucrainene, 190 românești, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare și 39 mixte²¹²⁵.

În perioada 1900–1913, în Bucovina s-a produs o scădere rapidă a numărului elevilor de la școlile mixte – de la circa 22 000 (31,6% din total) în anul 1900, la circa 10 000 (8,6%) în anul 1913. Naționalizarea învățământului primar la începutul secolului al XX-lea a asigurat, în mare parte, instruirea în limba maternă a copiilor de diferite naționalități și a contribuit la îmbunătățirea nivelului de școlarizare a copiilor de vârstă școlară, mai ales a celor de etnie română și ucraineană.

În unele cazuri, însă, autoritățile școlare au neglijat nenumăratele revendicări ale locuitorilor de a avea învățământ public în limba română. În majoritatea cazurilor nu au fost înființate școli sau clase oficiale românești, fiindcă, după recensămintele oficiale, numărul românilor din satele respective era foarte mic. De aceea, după anul 1910, în mai multe sate mixte româno-ucrainene din nord-vestul Bucovinei au fost deschise 14 școli private românești, în care au fost instruiți circa 1 400 de copii. Aceste școli particulare erau susținute financiar de către societățile culturale românești din Bucovina și de diferite persoane particulare. A fost înființat și un fond special, Fondul „Hurmuzachi”, pentru ajutorarea materială a acestor școli. După cinci ani de activitate, aceste școli puteau fi transformate în școli publice. Înființarea acestor școli particulare a contribuit la rededeptarea națională a românilor din mai multe sate mixte, unde anterior limba română pierduse teren în fața limbii ucrainene.

Dezvoltarea rapidă a învățământului primar din Bucovina în ultimele decenii de stăpânire austriacă a contribuit la diminuarea semnificativă a populației neștiutoare de carte din acest teritoriu (de la 87,5% în anul 1880, la 53,9% în anul 1910), reducându-se astfel și decalajul dintre Bucovina și alte provincii austriece în ceea ce privește ponderea populației analfabete. La începutul secolului al XX-lea erau știutori de carte 46,1% dintre locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în anul 1910),

²¹²³ *Ibidem*, pp. 193, 194.

²¹²⁴ *Ibidem*, p. 196.

²¹²⁵ *Ibidem*, p. 187.

43,5% din totalul populației din Transilvania și Banat (în anul 1910), 39,3% dintre locuitorii de peste opt ani din România (în anul 1912) și doar 15,6% din totalul populației Basarabiei (în anul 1897)²¹²⁶. În Bucovina, 39,6% dintre românii în vârstă de peste zece ani puteau, în anul 1910, să scrie și să citească. În Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș ponderea locuitorilor cărturari era mai scăzută la români decât la alte popoare, precum germani și maghiari. Astfel, în ajunul izbucnirii războiului, nivelul de instruire al românilor bucovineni era ceva mai bun decât la românii din Transilvania și Vechiul Regat, dar incomparabil mai bun decât la românii basarabeni.

Pregătirea, salarizarea și activitatea cadrelor didactice din învățământul primar

Una dintre prioritățile autorităților școlare din Bucovina a fost pregătirea unor învățători calificați. Încă de la sfârșitul administrației militare au fost deschise două școli normale, la Cernăuți și Suceava, la care urmau să fie pregătiți și învățători pentru școlile elementare din Bucovina. Sub presiunea evenimentelor revoluționare din anul 1848, s-a realizat și o doleanță a românilor bucovineni, aceea de a avea o Preparandie ortodoxă la Cernăuți. După adoptarea, în anul 1869, a noii legi imperiale cu privire la reorganizarea învățământului, a fost necesar de a se modifica substanțial și modul de pregătire a cadrelor didactice. În 1 octombrie 1870 a fost deschisă, la Cernăuți, Școala Normală de Învățători, iar în toamna anului 1872 s-a înființat și Școala Normală de Învățătoare.

Școala Normală de Învățători și Învățătoare din Cernăuți a fost o instituție școlară unită, cu o singură direcție și cu aceleași cadre didactice, dar procesul de instruire s-a realizat separat pentru clasele de băieți și cele de fete. În perioada 1870–1895, la Școala Normală, atât la cele două școli de aplicație, cât și la grădinița de copii au activat în total 108 cadre didactice²¹²⁷. Dimitrie Isopescu a fost director al acestei instituții mai bine de 30 de ani, până în anul 1901.

Până la începutul secolului al XX-lea, limba de instruire la Școala Normală a fost germană, dar s-au predat și unele discipline în română sau ucraineană. Odată cu naționalizarea învățământului primar, s-a cerut ca la Școala Normală elevii români și ucraineni să studieze toate obiectele în română, respectiv în ucraineană. Această doleanță s-a realizat parțial în anul 1909, când Școala Normală de Învățători a fost separată în trei secții naționale (germană, română și ucraineană). Fiecare secție națională a fost condusă, din punct de vedere didactico-pedagogic, de către un coadiutor (adjunct), subordonat directorului. Viitoarele învățătoare, însă, au continuat să fie instruite în germană, cu excepția religiei, limbii materne și a orelor practice, care erau predate în română, respectiv în ucraineană. De aceea, după anul 1910 s-au deschis la Cernăuți câteva școli normale private pentru fete, dintre care două germane, una română și una ucraineană. Școală normală privată românească a luat ființă la Cernăuți în septembrie 1912. Această instituție a funcționat și în perioada războiului, reușind să dea în total două promoții.

În perioada 1869–1914 a crescut semnificativ numărul școlilor primare, al claselor și al cadrelor didactice din învățământul primar, dar costurile pentru întreținerea învățământului au crescut într-un ritm și mai accelerat. Cheltuielile pentru susținerea școlilor primare erau suportate de Fondul școlar provincial și de către autoritățile publice locale. Școlile primare din orașul Cernăuți erau finanțate de către autoritățile municipale. La începutul secolului al XX-lea, pentru învățământul primar s-au alocat sume foarte mari, care constituiau mai mult de 1/3 din totalul cheltuielilor Fondului provincial al Bucovinei.

Salariile învățătorilor din Bucovina au fost relementate prin câteva legi provinciale, adoptate în anii 1873, 1885, 1898, 1903, 1904 și 1908. În ajunul declanșării războiului, învățătorii definitivii din Bucovina erau repartizați în categorii de salarizare, în dependență de anii de activitate și nivelul de instruire. 30% dintre învățători aveau salarii de 2 200–2 800 de coroane anual; 50%: 1 600–2 200 de coroane, iar 20%: 1 200 de coroane pe an²¹²⁸. Diriginții școlilor mai primeau suplimente de funcție și bani pentru locuință, iar ceilalți învățători definitivii beneficiau de suplimente de activitate. Costurile

²¹²⁶ *Ibidem*, pp. 207–208.

²¹²⁷ Dimitrie Isopescu, „Zur Geschichte des 25 jährigen Bestandes der Anstalt”, în *Bericht der k.k. Lehrer- und Lehrerinnenbildungsanstalt in Czernowitz über die Schuljahre 1870/71 bis 1895/96*, Czernowitz, 1896, pp. 106–113.

²¹²⁸ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 103.

pentru plata salariilor și a suplimentelor cadrelor didactice reprezentau circa 75–80% din totalul cheltuielilor necesare pentru învățământul primar bucovinean.

Prima conferință provincială a învățătorilor s-a desfășurat la Cernăuți, în perioada 28 iulie – 1 august 1874. A șaptea și ultima conferință provincială a avut loc în capitala Bucovinei în perioada 8–10 iulie 1913. Conferințele provinciale ale învățătorilor au jucat un rol foarte important în dezvoltarea sistemului de învățământ, în cadrul acestor manifestări fiind dezbătute cele mai actuale probleme ale învățământului și propuse soluții pentru îmbunătățirea situației existente. Atât procedura de alegere a delegaților, cât și modul de organizare și de desfășurare a acestor conferințe, au avut un profund caracter democratic, asigurându-se libera expunere a diferitor puncte de vedere pe parcursul discuțiilor anumitor probleme.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, cadrele didactice din Bucovina s-au organizat și în asociații profesionale, cu scopul de a-și apăra mai eficient drepturile, de a-și îmbunătăți nivelul de trai și condițiile de lucru, de a contribui la dezvoltarea calitativă și cantitativă a sistemului de învățământ din Bucovina. În anul 1872 a fost înființată Societatea învățătorilor din Bucovina, în cadrul căreia au activat învățători de diferite etnii și confesiuni. Organul de presă al acestei societăți a fost „Bukowiner Pädagogische Blätter”, care a fost publicat pe parcursul a 30 de ani, din anul 1873 până în anul 1902. În fiecare vară, în diferite localități din Bucovina, se organiza adunarea generală a acestei asociații.

La începutul secolului al XX-lea, cadrele didactice și-au manifestat tot mai hotărât dorința de a se organiza și activa în societăți pedagogice naționale. Astfel de societăți au înființat învățătorii ucraineni, români, germani, evrei. În 27 august 1905 a avut loc adunarea de constituire a Reuniunii Școlare Române din Bucovina. În 31 ianuarie 1909, Reuniunea a fost transformată în Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina. Președinte al Asociației a fost ales George Tofan. Organul de presă al Asociației a fost revista „Școala”, care a apărut în perioada mai 1907 – aprilie 1908 și ianuarie 1911 – iulie 1914. În perioada 7–8 iunie 1914 s-a desfășurat la Suceava primul congres al corpului didactic român, la care au participat peste 500 din totalul de circa 700–800 de învățători români bucovineni²¹²⁹. Congresul învățătorilor români s-a bucurat de un mare succes, fiind, totodată, ultima mare manifestare națională a românilor din Bucovina în cadrul Monarhiei Habsburgice.

Gimnaziile pentru băieți din Bucovina

Pe parcursul secolului al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică s-a produs o dezvoltare evidentă a învățământului secundar, mai ales a gimnaziilor pentru băieți. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică au existat gimnaziile cu șase clase (patru clase de gramatică și două clase umaniste), o mare importanță fiind acordată studierii limbilor clasice, latină și greacă. Revoluția din 1848 a contribuit și la reorganizarea învățământului secundar, fiind create gimnaziile inferioare și superioare, cu câte patru clase fiecare. În Monarhia Habsburgică școlile secundare pentru băieți se numeau gimnaziile, cu cele două trepte: Untergymnasium (cursul inferior, cu patru clase, echivalent cu denumirea de gimnaziu în prezent) și Obergymnasium (cursul superior, mai întâi cu două, apoi cu patru clase, echivalent cu clasele de liceu în prezent). Termenul de „Lyzeum” se utiliza atunci în limba germană numai pentru liceele de fete, realizându-se astfel o diferențiere între școlile secundare pentru băieți și cele pentru fete.

În ajunul izbucnirii războiului, numărul gimnaziilor din partea austriacă a Monarhiei a ajuns la 324, dintre care 138 germane, 72 poloneze, 68 cehe, 10 ucrainene, 9 italiene, 7 sârbo-croate, 2 slovene și 18 mixte. În anul școlar 1913/1914, la toate gimnaziile din provinciile austriece erau înscriși circa 103 000 de elevi, dintre care, după limba maternă, 36,9% erau germani, 26,8% polonezi, 17,5% cehi, 8,9% ruteni, 3,6% sloveni, 3,3% italieni, 1,6% sârbo-croați, 1,3% români²¹³⁰.

Primul gimnaziu din Bucovina s-a deschis în 16 decembrie 1808. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea cadrelor didactice de la Gimnaziul din Cernăuți provenea din Galiția. Deși aproape 1/3 dintre elevii de la gimnaziu erau români, până în anul 1848 la această instituție nu a activat niciun învățător român, cu excepția celor care au predat religia ortodoxă.

²¹²⁹ „Viața Românească”, anul IX, nr. 3, 1914, p. 255.

²¹³⁰ Hannelore Burger, *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, pp. 256, 258.

În anul 1849, Gimnaziul din Cernăuți a devenit superior, de opt clase. În timpul Revoluției din anul 1848 s-a realizat și dorința românilor bucovineni de a obține o Catedră de limba și literatura română. În urma unui concurs, profesorul Aron Pumnul a devenit profesor titular la Catedra de limba și literatura română a Gimnaziului din Cernăuți. Aron Pumnul și-a orientat activitatea în două direcții principale: atragerea elevilor spre studierea și cultivarea limbii și literaturii române, precum și elaborarea și asigurarea manualelor necesare pentru acest obiect. Elevii români au dispus, după anul 1858, de o bibliotecă a gimnaziștilor, unde timp de două decenii au fost colectate aproape 900 de cărți și reviste, majoritatea în limba română²¹³¹.

Gimnaziul din Cernăuți a cunoscut o dezvoltare deosebită în perioada 1859–1887, cât timp director al instituției a fost profesorul Ștefan Wolf. Următorii directori ai gimnaziului au fost Christoph Würfl (1887–1892), Karl Tumlirz (1892–1894), Heinrich Klausner, primul bucovinean în conducerea acestei instituții (1895–1909) și Karl Wolf (1909–1918)²¹³². Până în anul 1914, la acest gimnaziu au activat, în total, 299 de cadre didactice, inclusiv mai mulți profesori români, care au predat, în principal, limba și literatura română sau religia ortodoxă, dar și alte obiecte, precum istoria, geografia, limba latină.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea a crescut semnificativ numărul elevilor de la Gimnaziul Superior din Cernăuți, acesta apropiindu-se de 1 000 la începutul secolului al XX-lea. Majoritatea elevilor vorbitori de limbă germană era de confesiune mozaică. Astfel, deși gimnaziul era cu limba germană de instruire, elevii de etnie germană constituiau doar o minoritate. Totodată, la începutul secolului al XX-lea, s-a diminuat brusc numărul elevilor români și ucraineni de la această școală, fiindcă atunci au fost deschise două gimnazii noi la Cernăuți, cu predare parțială în română și ucraineană.

Gimnaziul de Stat nr. 1 din Cernăuți a fost cea mai importantă școală secundară din Bucovina în perioada austriacă, care a ființat mai bine de o sută de ani. În perioada 1808–1908, la acest gimnaziu au învățat 11 191 de elevi, iar 3 824 (34% din total) au absolvit gimnaziul complet. Totodată, în perioada 1849/1850–1907/1908, 2 536 de absolvenți ai claselor de liceu au susținut examenul de bacalaureat. Dintre aceștia, 40% și-au continuat studiile la facultăți de drept și științe ale statului, 18% la medicină, 15% la teologie, 14% la filosofie și 4% la facultăți tehnice²¹³³.

Al doilea gimnaziu din Bucovina a fost înființat abia în anul 1860, la Suceava. În anul școlar 1865/1866, Gimnaziul ortodox din Suceava a devenit complet, cu opt clase. În primul deceniu de existență a Gimnaziului din Suceava, s-a remarcat la această instituție, între alții, directorul Josef Marek. În perioada 1870–1883, cât timp a fost director Johann Limberger, s-a produs românizarea treptată a corpului didactic și s-a trecut la înființarea primelor clase paralele românești. În anul școlar 1870/1871, din 15 profesori de la gimnaziu, numai doi erau români, iar în anul de învățământ 1883/1884, deja 14 profesori erau români și numai trei de alte etnii. În anul 1884, profesorul Ștefan Dracinschi a fost numit director, acesta fiind astfel primul conducător de etnie română al Gimnaziului din Suceava. Ștefan Dracinschi a fost director al gimnaziului mai bine de zece ani, până în august 1895. Toți directorii ulteriori ai acestui gimnaziu au fost, de asemenea, români: Ștefan Repta (1895–1906), Constantin Cosovici (1907–1910) și Constantin Procopovici (1910–1918)²¹³⁴.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Gimnaziul din Suceava a dispus de un corp didactic remarcabil, constituit din multe personalități bine cunoscute atunci în Bucovina, majoritatea fiind de naționalitate română. Datorită străduințelor profesorilor de la acest gimnaziu, între anii 1881 și 1884 s-au înființat secții române în clasele inferioare, iar în perioada 1902–1905 și în clasele V–VIII. În perioada 1860–1918, în această școală secundară au fost angajate și au activat în total 173 de cadre didactice, mai mult de jumătate fiind de naționalitate română²¹³⁵.

²¹³¹ Dimitrie Vatamaniuc, „Intellectualii bucovineni, Eminescu și biblioteca gimnaziștilor români din Cernăuți”, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 2, 1997, p. 332.

²¹³² Erich Prokopowitsch, „Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina” (în continuare se va cita: Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens*), în *Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 284.

²¹³³ Vladimir Trebici, „Liceul «Aron Pumnul» din Cernăuți (1918–1940 și 1941–1944)”, în „Almanahul Societății pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuți”, București, 1993, p. 26.

²¹³⁴ Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, 1860–1935*, Suceava, Editura „Beiner”, 1935, p. 128.

²¹³⁵ Ligia-Maria Fodor, „Învățământul multinațional secundar în Ducatul Bucovinei (1861–1918). Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava”, în „Analele Bucovinei”, anul XVII, nr. 1, 2010, pp. 92–96.

În anul 1872, a fost deschis un gimnaziu german la Rădăuți. În primii ani de ființare, Gimnaziul din Rădăuți a activat ca o școală secundară reală, cu predarea obligatorie a desenului în toate cele patru clase și a limbii franceze, începând cu clasa a III-a. Însă, în 30 iunie 1878, Ministerul Cultelor și Învățământului a emis un ordin de transformare a 19 gimnazii reale în clasice. Aceeași soartă a avut-o și Gimnaziul din Rădăuți. Începând cu anul școlar 1878/1879, toți elevii de la această școală secundară au fost obligați să învețe limba greacă, iar franceza s-a predat ca obiect facultativ.

În perioada 1872–1914, Gimnaziul din Rădăuți a avut trei directori, toți de naționalitate germană: Ernst Rudolf Neubauer (1872–1883), Heinrich Klauser (1883–1895) și Gabriel von Mor (1895–1914), care a publicat și câteva materiale foarte valoroase și detaliate despre Gimnaziul din Rădăuți în primii 25 de ani de activitate. Marca majoritate a cadrelor didactice de la Gimnaziul din Rădăuți era din diferite provincii austriece. Din 45 de profesori și învățători titulari și suplinitori, care au activat la acest gimnaziu în perioada 1872–1897, numai 14 erau originari din Bucovina²¹³⁶. În această perioadă, la Gimnaziul din Rădăuți au predat doar câțiva profesori și învățători de etnie română.

Deși Gimnaziul din Rădăuți era situat în partea centrală a Bucovinei, cu populație majoritar românească, numărul elevilor români de la această instituție școlară a fost destul de redus. Anual își făceau studiile la acest gimnaziu circa 50–60 de elevi de naționalitate română. Numai în perioada 1895–1901 s-au înscris în fiecare an circa 75–80 de elevi români. În total, în perioada 1872–1914, la Gimnaziul din Rădăuți s-au înscris 12 676 de elevi, adică, în medie, câte aproximativ 300 de elevi pe an. Din totalul acestor elevi, 5 445 (43%) au fost evrei, 3 783 (29,8%) etnici germani, 2 234 (17,6%) români, 704 (5,5%) polonezi, 438 (3,5%) ruteni, restul de alte etnii²¹³⁷.

Până în anul 1910, elevii români de la Gimnaziul din Rădăuți au fost obligați să studieze toate obiectele în limba germană, cu excepția lecțiilor de română și religie ortodoxă. Pe măsură ce se dezvoltă învățământul primar și românii din zona Rădăuților au revendicat învățământ secundar în limba maternă, dar abia în anul școlar 1910/1911, printr-un decret din 4 iulie 1910, s-a decis aici înființarea claselor paralele cu limba de instruire germană și română. Clasele românești de la acest gimnaziu au fost conduse de Leonida Bodnarescu și Emanoil Isopescu. Deși toți elevii din secția paralelă a gimnaziului erau români, doar unele dintre obiecte au fost predate în română.

În septembrie 1899 s-a deschis Gimnaziul „Franz Josef” din Siret. Deși acest gimnaziu a activat în partea centrală a Bucovinei, unde marea majoritate a locuitorilor era formată din români și ucraineni, limba de instruire la această școală a fost doar germană. În decursul anilor 1899–1919, Gimnaziul de Stat din Siret a avut șase directori și 71 de profesori. Directori ai acestei școli au fost Anton Paul (1899–1910), Josef Jenko (1910–1911), Hermann Rump (1912–1914), Michael Babor (1914–1915, 1918–1921), Romuald Würzer (1915–1916)²¹³⁸. În ajunul declanșării războiului, românii și ucrainenii din zona Siretului au revendicat înființarea aici a unor secții paralele române, respectiv ucrainene, dar aceste solicitări nu a fost aprobate de către autorități.

Începând cu anul școlar 1898/1899, la Gimnaziul nr. I din Cernăuți s-a înființat prima clasă paralelă românească, în care aproape toți elevii erau români, dar majoritatea obiectelor era predată în limba germană. În următorii doi ani s-au mai creat secții paralele românești în clasele inferioare, astfel că în anul școlar 1900/1901 existau deja trei grupe paralele românești la acest gimnaziu.

În 1 aprilie 1901 a fost emis un ordin ministerial de înființare a unei filiale germano-române, care a existat timp de cinci ani școlari, din 1901/1902 până în 1905/1906. În 29 aprilie 1906 a fost emisă o ordonanță împărătească, prin care se decidea transformarea filialei germano-române în Gimnaziul de Stat nr. III din Cernăuți. Începând cu anul școlar 1909/1910, Gimnaziul nr. III germano-român din Cernăuți a devenit complet, cu opt clase germane și opt clase germano-române. Director al Gimnaziului nr. III din Cernăuți a fost profesorul Teodor Bujor. La sfârșitul anului școlar 1913/1914, la acest gimnaziu activau 20 de profesori și învățători titulari, dintre care zece erau de naționalitate română²¹³⁹.

²¹³⁶ Gabriel von Mor, *Geschichte der Gründung und Erweiterung des k.k. Gymnasiums in Radautz*, în *XVII Jahreshbericht des k.k. Staats-Ober-Gymnasiums in Radautz über das 25. Schuljahr 1896–1897*, Radautz, 1897, pp. 56–64.

²¹³⁷ Emanoil Isopescu, *Anuarul I al Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți pe anul școlar 1921–1922*, Cernăuți, 1923, pp. 72–73.

²¹³⁸ Franz Pieszczoeh, *Din istoria Liceului „Lajcu-Vodă” Siret*, Siret, f. e., 2005, p. 141.

²¹³⁹ Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, München, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1985, pp. 97–98.

Înființarea Gimnaziului de Stat nr. III germano-român din Cernăuți a fost benefică nu numai pentru românii din capitala Bucovinei. La acest gimnaziu veneau la studii tineri români din satele apropiate, dar și din localități mai îndepărtate, mulți fiind din satele ucrainizate din partea de nord a Bucovinei. Astfel, în 1913 învățau la Gimnaziul nr. III 406 elevi români, inclusiv 29 originari din diferite sate ucrainizate din nord-vestul Bucovinei, unde nu existau școli primare în limba română²¹⁴⁰.

În 27 septembrie 1907 a fost emis un decret împărătesc de înființare a unui gimnaziu de stat bilingv la Câmpulung Moldovenesc. În anul școlar 1912/1913 existau deja șase clase germano-române la acest gimnaziu, frecventate de 245 de elevi. Circa 70% dintre elevi erau români ortodocși și aproximativ 30% germani și evrei²¹⁴¹. Gimnaziul din Câmpulung a fost organizat conform planului de învățământ al claselor germano-române de la Gimnaziul nr. III din Cernăuți.

Pe parcursul înființării Gimnaziului de Stat din Câmpulung, aproape toți profesorii și învățătorii de la această școală au fost de naționalitate română. Totuși, ca și la alte gimnazii germano-române din Bucovina, elevii au studiat în limba română doar orele de română, limba latină, matematică și religia ortodoxă, restul obiectelor fiind predate în germană, dar tot de profesori români. Până la izbucnirea războiului, director al acestui gimnaziu a fost profesorul Daniel Verenca.

La începutul secolului al XX-lea au fost înființate câteva gimnazii pentru băieți, în care instruirea s-a realizat parțial și în ucraineană. În anul școlar 1896/1897 a fost deschis un gimnaziu germano-rutean la Cernăuți. Ca și în gimnaziile germano-române, la această școală secundară au existat clase germane și clase paralele germano-rutene, în care o parte dintre obiecte s-a predat în ucraineană, restul în germană. Gimnaziul de Stat nr. II germano-rutean din Cernăuți a fost cea mai importantă școală secundară din Bucovina, unde instruirea s-a realizat parțial și în ucraineană. La acest gimnaziu au studiat mulți elevi de etnie ucraineană din Bucovina, dar și un număr însemnat originari din Galiția. Director al acestui gimnaziu a fost profesorul Kornel Kozak.

În anul 1904 s-a înființat al doilea gimnaziu germano-rutean la Coțmani. La acest gimnaziu au existat doar clase de bază germano-rutene, la fel ca la Gimnaziul germano-român din Câmpulung Moldovenesc. Programul de învățământ de la acest gimnaziu a fost asemănător cu cel de la Gimnaziul nr. II din Cernăuți, dar, totuși, mai multe obiecte s-au predat în ucraineană. Majoritatea absolută a elevilor de la acest gimnaziu a fost de naționalitate ucraineană, o bună parte fiind ruteni greco-catolici, originari din Galiția. De asemenea, mai mult de jumătate dintre profesorii acestui gimnaziu erau veniți din Galiția.

În ultimii ani de stăpânire austriacă au mai fost înființate două gimnazii în nordul Bucovinei, în care instruirea s-a realizat în limba ucraineană. În 1 septembrie 1908 a fost emis un ordin ministerial de înființare a unui gimnaziu de stat în orașul Vijnița, situat la hotar cu Galiția. Deși acest gimnaziu a funcționat într-o localitate din teritoriul Bucovinei, mai mult de jumătate dintre elevii acestei școli secundare și majoritatea profesorilor erau veniți din Galiția. În anul școlar 1912/1913, ucrainenii au obținut încă un gimnaziu cu instruire în ucraineană, la Vășcăuți pe Ceremuș.

Autoritățile școlare din Bucovina au urmărit scopul de a păstra echilibrul între români și ucraineni, inclusiv în domeniul învățământului secundar. De aceea, când se deschidea un gimnaziu cu instruire parțială în română, în scurt timp era înființat și un gimnaziu cu instruire parțială în ucraineană. În ajunul declanșării războiului, în Bucovina funcționau patru gimnazii mixte germano-române (la Cernăuți, Suceava, Rădăuți și Câmpulung Moldovenesc), două gimnazii germano-rutene (la Cernăuți și Coțmani) și două gimnazii cu instruire în ucraineană, la Vijnița și Vășcăuți. În anul școlar 1911/1912 s-a realizat și dezideratul polonezilor din Bucovina de a dispune de un gimnaziu cu predare parțială a obiectelor în limba polonă, la Cernăuți.

În anul școlar 1913/1914, în Bucovina ființau 13 gimnazii pentru băieți, care erau frecventate de 6 108 de elevi. După limba maternă, 3 136 (51,3%) de elevi erau vorbitori de germană, 1 393 (22,8%) – ruteni, 1 268 (20,8%) – români, 292 (4,8%) – polonezi și 19 de alte naționalități. După confesiuni, cei mai mulți elevi erau mozaici (2 422 – 39,6%) și ortodocși (2 107 – 34,5%), urmași de romano-catolici (815 – 13,3%), greco-catolici (510 – 8,3%) și protestanți (218 – 3,6%)²¹⁴².

²¹⁴⁰ George Tofan, „În ce măsură alimentează satele noastre școlile secundare din țară”, în „Școala”, nr. 7–8, 1913, p. 181.

²¹⁴¹ *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 14, Caietul 3, Wien, Hrsg. von der k. k. statistischen Central-Comission, 1918, pp. 74–75.

²¹⁴² *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 17, Caietul 3, Wien, 1919, pp. 50–52.

Deși limba germană încă era dominantă în gimnaziile pentru băieți, totuși marea majoritate a elevilor de naționalitate română și ucraineană învăța în clase sau secții paralele, în care aproape toți elevii și profesorii erau români, respectiv ucraineni. În anul școlar 1912/1913, în patru gimnazii germano-române din Bucovina existau 25 de clase paralele române sau germano-române, în care învățau 1 209 elevi, inclusiv 1 126 (93,1%) români, 69 de germani și evrei, cinci ruteni, trei polonezi. Tot atunci, ucrainenii dispuneau de 22 de clase rutene sau germano-rutene la patru gimnazii, care erau frecventate de 1 482 de elevi, dintre care, după limba maternă, 1 411 (95,2%) erau ucrainenii, 48 germani, 21 polonezi²¹⁴³. Astfel, în anul școlar 1912/1913, din totalul de 1 290 de elevi români de la 13 gimnazii din Bucovina, 1 126 (87,3% din total) erau concentrați în 25 de clase naționale, iar din 1 490 de vorbitori de ucraineană, 1 411 (94,7%) studiau în 22 de clase cu instruire parțială în ucraineană.

Școlile reale din Bucovina

Până la mijlocul secolului al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică au existat puține școli reale, iar cei mai mulți copii își făceau studiile la diferite gimnazii. Dezvoltarea rapidă a industriei, comerțului și a căilor de comunicații, după Revoluția din anul 1848, a necesitat tot mai mulți specialiști și muncitori cu pregătire tehnică, de aceea a crescut interesul și pentru înființarea mai multor școli reale. Deja în anul 1851 au fost adoptate câteva legi școlare, care precizau statutul și programul de învățământ din școlile reale, precum și modalitatea de organizare și funcționare a acestor instituții școlare.

În anul 1851, în întreaga Monarhie Habsburgică (inclusiv în provinciile ungare și italiene) ființau 38 de școli reale. Limba de instruire în 16 școli reale era germană, în 11 se predă în italiană, în cinci se studia într-o limbă slavă, iar în trei școli reale se predă în limba maghiară. În aceste școli reale erau înscriși 4 251 de elevi, dintre care 1 685 germani, 1 669 slavi de diferite naționalități, 297 evrei, 292 maghiari, 236 italieni²¹⁴⁴. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea a crescut atât numărul școlilor reale, cât și al elevilor de la aceste instituții școlare. În ajunul declanșării Primului Război Mondial, în provinciile austriece ale Monarhiei Austro-Ungare funcționau 148 de școli reale, dintre care 83 în limba germană, 43 cehi, 14 poloneze, șase italiene. În anul școlar 1913/1914, în școlile reale din provinciile austriece erau instruiți 47 730 de elevi, dintre care 52,3% erau vorbitori de germană, 31,7% cehi, 7,6% polonezi, 4,3% italieni, 1,7% sloveni, 0,9% sârbi și croați, doar 0,7% ruteni și 0,2% români²¹⁴⁵.

Reprezentanții românilor bucovineni au cerut încă în timpul Revoluției din anul 1848 înființarea unei școli reale inferioare separate la Cernăuți, dar abia peste mai bine de un deceniu avea să se realizeze această doleanță. În 4 septembrie 1862 a fost emisă o rezoluție împăratească, care prevedea înființarea în capitala Bucovinei a unei școli reale superioare de șase clase. În anul 1863 au fost deschise concomitent patru clase, iar din anul școlar 1865/1866, Școala Reală Ortodoxă din Cernăuți a devenit completă, cu șase clase. În conformitate cu prevederile Legii imperiale din 19 septembrie 1868, Școala Reală Superioară s-a transformat într-o instituție școlară cu șapte clase.

Potrivit unor estimări, în intervalul 1863–1888, la această instituție au învățat anual în total 5 773 de copii germani și evrei, 2 064 polonezi, 683 români, 488 ucrainenii, restul de alte etnii²¹⁴⁶. Numărul elevilor de la Școala Reală Superioară a crescut constant la începutul secolului al XX-lea, trecând de 500 în anul 1901 și ajungând la peste 600 în anul școlar 1905/1906. Primul director al acestei școli a fost Hermann Tausch, urmat de Wenzel Korn și românul Constantin Mandicevski, ultimul aflându-se la conducerea școlii în perioada 1896–1918.

În anul 1914, la Școala Reală Superioară Ortodoxă din Cernăuți activau 22 de profesori și învățători titulari, 18 fiind originari din Bucovina, iar cel puțin 12 erau români. Astfel, după 50 de ani de la înființare, se realizase parțial dorința românilor bucovineni ca la această școală secundară să fie

²¹⁴³ Calculat după *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 14, Caietul 3, pp. 74–75.

²¹⁴⁴ *Die höheren Lehranstalten und Mittelschulen der österreichischen Monarchie im Studienjahre 1851*, în *Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik*, I Jg., 4 Heft, Wien, 1852, p. 197.

²¹⁴⁵ Hannelore Burger, *op. cit.*, p. 252.

²¹⁴⁶ Constantin Morariu, *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1893, p. 136.

angajați cu prioritate bucovineni de confesiune ortodoxă și de naționalitate română. Nu s-a realizat, însă, doleanța românilor bucovineni ca instruirea la această școală să se efectueze și în română.

Pe parcursul stăpânirii austriece, în Bucovina au funcționat doar câteva școli secundare cu profil real. Gimnaziul inferior din Rădăuți, în primii ani de ființare, a activat ca o școală secundară reală, dar în anul școlar 1878/1879 a fost transformat în gimnaziu clasic. În perioada 1873–1889, o Școală Reală Inferioară a existat în orașul Siret, condusă de trei profesori: Titus Alth (1873–1880), Michael Godlowski (1880–1881) și Rudolf Junowicz (1881–1889). În această perioadă, la Școala Reală din Siret au activat 26 de cadre didactice, iar 175 de elevi au absolvit școala²¹⁴⁷.

În anul 1908 a fost înființat un gimnaziu cu profil realist în orașul Gura-Humorului. În comparație cu gimnaziile clasice, la acest gimnaziu realist s-a acordat o mai mare atenție învățării limbilor moderne, în special franceză și engleză, fiind prevăzute mai puține ore pentru limbile latină și greacă. În ultimii ani de stăpânire austriacă au mai fost înființate câteva gimnazii particulare cu profil real la Storojineț, Vășcăuți pe Ceremuș și Cernăuți. Gimnaziul Real Privat din Storojineț, susținut de comunitatea evreiască din oraș, a funcționat în limba germană, dar elevii au avut în programul de învățământ și șase ore pe săptămână de limbă ebraică. La Gimnaziul Real Privat germano-polonez din Cernăuți, deschis în anul 1911, practic toți elevii erau de naționalitate poloneză, iar o parte dintre obiecte s-a predat în poloneză. În anul 1912, un gimnaziu particular, cu profil real și cu predare în ucraineană, s-a înființat la Vășcăuți pe Ceremuș.

În 31 iulie 1911 a fost emisă o decizie împăratească de înființare a Școlii Reale de Stat din Cernăuți, cu limba germană de instruire, care și-a început activitatea în septembrie 1911. Deschiderea acestei școli a permis începerea procesului de naționalizare a Școlii Reale Superioare Ortodoxe, unde, în ajunul războiului, s-a consemnat o creștere a ponderii elevilor ortodocși, de naționalitate română.

Școlile reale din Bucovina, deși în număr foarte mic, au avut o contribuție importantă la dezvoltarea învățământului secundar și la pregătirea tinerilor specialiști pentru a profesa o meserie sau pentru a-și continua studiile la o universitate tehnică. Bucovina fiind o provincie cu o economie preponderent agrară, învățământul cu profil realist nu a cunoscut o dezvoltare atât de importantă ca în alte provincii austriece mai industrializate din partea de vest a Monarhiei Austro-Ungare. Instruirea în limba germană a constituit, totuși, o piedică serioasă pentru copiii români și ucraineni din Bucovina, care nu posedau suficient de bine germana, pentru a învăța și absolvi o școală secundară cu profil realist.

Liceele pentru fete

La sfârșitul secolului al XIX-lea au început să fie deschise licee pentru fete în cele mai importante orașe din Austria, ca rezultat al reorganizării școlilor superioare de fete. În 11 decembrie 1900 a fost emis un ordin ministerial, prin care se aproba statutul provizoriu al acestor școli secundare și programul de învățământ, potrivit căruia liceele de fete urmau să fie de șase clase, iar absolventele să susțină examene de maturitate. Liceele aveau dreptul să activeze ca instituții oficiale sau particulare. Programa de învățământ era mai apropiată de școlile reale, o atenție mai mare acordându-se studierii limbilor moderne (franceză și engleză), precum și unor obiecte practice, pentru a îmbrățișa o profesie.

La începutul secolului al XX-lea a crescut rapid atât numărul liceelor pentru fete, cât și al elevelor din aceste școli. Dacă în anul 1901, în provinciile austriece ale Monarhiei Austro-Ungare ființau doar nouă licee de fete, cu 1 700 de eleve, la începutul anului școlar 1911/1912 erau deja 66 de licee, frecventate de 11 286 de eleve²¹⁴⁸, timp de un deceniu consemnându-se o creștere a numărului elevelor de peste șase ori.

În Bucovina, abia în anul 1871 s-a deschis la Cernăuți o școală superioară de fete, cu limba germană de instruire. În 14 aprilie 1898, Consiliul local din Cernăuți a decis transformarea școlii superioare de fete într-un liceu cu șase clase, împreună cu o școală pregătitoare de patru clase primare. În 2 iulie 1898 a fost emis un ordin ministerial de înființare a unui liceu de fete la Cernăuți. Director al acestui liceu a fost numit profesorul Josef Frank. El a condus această școală mai bine de 20 de ani.

²¹⁴⁷ Franz Pieszczoeh, *op. cit.*, pp. 13–14.

²¹⁴⁸ *Anuarul 1 al Liceului de fete al Statului din Rădăuți pe anii școlari 1919–1923*, publicat de Maximilian Ianovici, directorul liceului, Cernăuți, 1924, p. 5.

Limba de instruire la Liceul Municipal de Fete din Cernăuți a fost germana, iar româna, ucraineană și poloneza s-au predat ca obiecte facultative, în principal pentru elevele de etnie respectivă. În anul școlar 1912/1913, la acest liceu s-a deschis un curs real reformat, de două clase, menit să faciliteze elevelor susținerea examenelor de maturitate și continuarea studiilor universitare în calitate de studențe ordinare. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, numărul elevelor de la Liceul Municipal din Cernăuți a crescut constant, trecând de 500 în ultimii ani din ajunul războiului. Fiind un liceu cu limba germană de instruire, majoritatea elevelor au fost germane și evreice.

La începutul secolului al XX-lea a fost înființat un liceu pentru fete și în orașul Suceava, în partea de sud a Bucovinei. Deși Liceul Orășenesc pentru Fete din Suceava era cu limba germană de instruire, o bună parte din corpul didactic al acestei școli era format din profesori și profesoare de naționalitate română. Pe parcursul stăpânirii austriece, acest liceu a fost condus de Samuel Isopescul (1904–1911) și Eusebie Popovici (1911–1918), ambii fiind profesori la Gimnaziul Ortodox din Suceava. În anul școlar 1912/1913, Liceul Orășenesc pentru Fete din Suceava a fost frecventat de 380 de eleve, dintre care 217 (57,1%) vorbitoare de germană și 147 (38,7%) românce²¹⁴⁹.

În 1 octombrie 1905 s-a deschis un liceu privat de fete în orașul Rădăuți, în primii ani fiind susținut de către surorile Karoline și Natalie Brichze. Director al acestui liceu a fost profesorul Valeriu Serfas. În perioada 1905–1909, liceul din Rădăuți a funcționat ca instituție particulară. În vara anului 1909, liceul a trecut în subordinea autorităților locale, devenind oficial Liceul Orășenesc de Fete din Rădăuți. Acest liceu a avut un profund caracter german, aproape toți profesorii și majoritatea elevelor fiind vorbitoare de germană. Peste 80% dintre elevele liceului au fost evreice și germane, elevele de naționalitate română constituind doar circa 13–14% din total²¹⁵⁰.

Prin Decizia ministerială din 3 martie 1902, s-a aprobat înființarea unei școli ortodoxe superioare de fete la Cernăuți. Cursul inferior de cinci clase era divizat în două secții, una română și alta rutenă, cu predare în aceste două limbi, dar cu utilizarea crescândă a limbii germane. În cursul superior, de trei clase, majoritatea obiectelor se predau în germană, cu excepția orelor de istorie, religie, muzică și limbile naționale, care se învățau în secții separate, în română sau ucraineană.

În 23 septembrie 1908, corpul didactic al Școlii Ortodoxe Superioare de Fete din Cernăuți a revendicat transformarea școlii în liceu. Însă, deși toate condițiile erau respectate, iar costurile urmau să fie suportate de către Fondul bisericesc, abia în 21 octombrie 1912 a fost emis un ordin ministerial, prin care se permitea transformarea acestei școli în Liceu Ortodox de Fete. Deși toate elevele de la acest liceu erau ortodoxe, de naționalitate română sau ucraineană, limba de instruire și la această școală a fost germana. În română sau ucraineană s-au predat numai obiectele de istorie, religie și limba română, respectiv ucraineană. În anul școlar 1912/1913, Liceul Ortodox de Fete din Cernăuți a fost frecventat de 148 de eleve, toate ortodoxe, inclusiv 111 românce și 37 ucrainene²¹⁵¹. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, directoare a Liceului Ortodox de Fete din Cernăuți a fost Ștefania Jemna.

La începutul secolului al XX-lea, în orașul Cernăuți și în alte orașe importante din Bucovina au mai fost înființate câteva licee pentru fete. În anul 1907 s-a deschis un Liceu Particular de Fete în orașul Siret. Însă, din cauza refuzului autorităților statului sau al Consiliului Local de a prelua în subordine această școală, liceul privat din Siret a activat cu mare dificultate, iar în 22 septembrie 1913 a fost desființat.

În anul 1910 s-a deschis un liceu particular de fete la Gura-Humorului, care ulterior a trecut în subordinea autorităților locale. În același an s-a înființat la Cernăuți un Liceu Particular de Fete, care a activat după un program de învățământ apropiat gimnaziilor clasice pentru băieți. Din această cauză, această școală secundară se mai numea oficial și Gimnaziul Privat de Fete din Cernăuți. În anul 1912 a fost deschis și un liceu particular de fete în orașul Câmpulung. Programul de învățământ de la acest liceu s-a deosebit față de alte licee similare, fiindcă obiecte obligatorii erau limbile germană și română. Director al liceului a fost Modest Sorocean.

În anul școlar 1913/1914, la șase licee pentru fete din Bucovina activau 147 de cadre didactice și învățau 1 388 de eleve. Majoritatea elevelor de la aceste școli secundare era vorbitoare de germană

²¹⁴⁹ V. Jahresbericht des öffentlichen städtischen Mädchenlyzeums in Suczawa..., pp. 36–37.

²¹⁵⁰ Oesterreichische Statistik, ediție nouă, vol. 11, Caietul 3, pp. 106–107.

²¹⁵¹ Idem, vol. 14.3, pp. 114–115.

(953), urmate de române (308), ucrainene (51) și poloneze (48). După confesiuni, 707 eleve erau mozaice, 359 ortodoxe, 221 romano-catolice, 54 evanghelice și 15 greco-catolice²¹⁵².

Comparativ cu gimnaziile pentru băieți din Bucovina, unde deja începuse procesul de naționalizare, iar majoritatea elevilor români și ucraineni învăța în secții naționale, liceele pentru fete erau, încă, doar cu limba germană de instruire, iar româna sau ucraineana se preda doar pentru elevele de naționalitatea respectivă. Procesul de instruire era parțial naționalizat doar la Liceul Confesional Ortodox din Cernăuți. O altă deosebire a învățământului secundar pentru băieți și fete era că majoritatea gimnaziilor pentru băieți era susținută de către stat, în timp ce liceele pentru fete se aflau în subordinea autorităților locale sau a unor persoane particulare.

Școlile de meserii

La sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, în Bucovina s-a dezvoltat și învățământul profesional, dar numărul școlilor de meserii a fost foarte mic comparativ cu provinciile mai industrializate din partea de vest a Monarhiei Austro-Ungare. Școala Tehnică Medie de Stat din Cernăuți a fost cea mai importantă instituție școlară profesională, în cadrul căreia au ființat câteva secții, cele mai importante fiind Școala Comercială și secția de construcții. Însă, predarea tuturor obiectelor doar în limba germană a îngrădit venirea într-un număr mai mare la studii la această școală a copiilor de români sau ucraineni. Cei mai mulți elevi de la această școală de meserii au fost germani și evrei, iar la secția comercială, peste 90% dintre elevi au fost evrei, mulți fiind originari din Galiția.

În perioada 1876–1914, Școala Tehnică Medie de Stat din Cernăuți a fost absolvită de 1 734 de elevi, inclusiv 1 078 de la Secția comercială, 576 de la Secția de construcții și 80 de la Secția de tâmplărie și mobilă. După naționalități, 1 225 (70,6%) de absolvenți ai acestei școli au fost evrei, 261 (15,1%) germani, 123 (7,1%) polonezi, 65 (3,7%) ruteni, numai 49 (2,8%) români și 11 de alte etnii²¹⁵³.

Pentru românii bucovineni, cea mai importantă școală de meserii a fost Școala Specială pentru Lucrarea Lemnului din Câmpulung. Grație curajului și consecvenței profesorilor de la această școală, instruirea la această instituție s-a realizat în limba română, ceea ce a stimulat venirea la studii a multor tineri din satele românești din sud-vestul Bucovinei. În anul școlar 1909/1910, la Școala pentru Lucrarea Lemnului din Câmpulung au învățat 192 de elevi, inclusiv 119 români și 68 vorbitori de germană²¹⁵⁴.

Deși era o provincie cu o economie predominant agrară, în Bucovina a ființat doar o singură școală medie de agricultură, la Cernăuți, dar cu limba germană de instruire. Aceasta a fost închisă în anul 1908 din cauza numărului mic de elevi. În ajunul declanșării războiului, în Bucovina funcționau doar două școli agricole inferioare (la Rădăuți și Coțmani) și trei școli agricole elementare, cu studiul pe timp de iarnă, dar care erau frecventate doar de câteva zeci de elevi.

Cele mai numeroase și mai bine frecventate au fost cursurile de perfecționare profesională sau școlile de ucenici meseriași. Aceste cursuri se organizau pe lângă școlile secundare cu profil tehnic sau pe lângă gimnaziile, activau de obicei seara sau în zilele de odihnă și erau destinate atât tinerilor, cât și maturilor, care erau deja angajați în serviciu și necesitau perfecționarea cunoștințelor teoretice și practice. La sfârșitul stăpânirii austriece astfel de cursuri de perfecționare pentru meseriași ființau în toate localitățile urbane mai importante din Bucovina, iar numărul elevilor de la aceste școli a crescut continuu, trecând de 1 000 după anul 1909. Deoarece instruirea se realiza aproape exclusiv în germană, școlile pentru ucenicii meseriași au fost de puțin folos pentru românii și ucrainenii din Bucovina, cei mai mulți elevi fiind de confesiune mozaică și romano-catolică, vorbitori de limbă germană. În anul școlar 1912/1913, la 12 cursuri de perfecționare profesională s-au înscris în total 1 535 de persoane, inclusiv 604 catolici, 585 evrei, 215 ortodocși și 130 protestanți. După limba maternă, 1 093 (71,2%) erau germani, 163 (10,6%) români, 153 (10%) polonezi și 118 (7,7%) ruteni²¹⁵⁵.

²¹⁵² Calculat după *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 17, Caietul 3, pp. 60–61.

²¹⁵³ Traian Procopovici, *Istoricul Școlii de conductori din Cernăuți*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolit Silvestru”, 1941, pp. 131–134.

²¹⁵⁴ *Școala specială i.r. pentru lucrarea lemnului în Câmpulung. Raportul pentru anul școlar 1909–1910*, f. e., f. a., pp. 9–10.

²¹⁵⁵ Calculat după *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 14, Caietul 3, pp. 290–291.

Înființarea și activitatea Universității din Cernăuți

Problema înființării unei universități la Cernăuți a fost ridicată după anul 1848 de către elitele bucovinene. Românii din Bucovina au revendicat înființarea unei universități sau cel puțin a unor facultăți românești la Cernăuți. În 23 noiembrie 1872, deputatul român Constantin Tomasciuc, fiind susținut de către arhimandritul ortodox Bendella și de deputații români Eudoxiu Hurmuzachi și Orest Renei, a propus în ședința Dietei Bucovinei înființarea unei universități la Cernăuți. Tot el a cerut și în ședința Parlamentului din Viena, în decembrie 1874, înființarea unei universități în capitala Bucovinei.

Autoritățile austriece erau hotărâte să deschidă o nouă universitate în Austria. După constituirea statului dualist Austro-Ungaria, în anul 1867, fuseseră polonizate universitățile din Cracovia și Lemberg și înființată, în anul 1872, Universitatea maghiară de la Cluj. Din anul 1870 a fost maghiarizată și Academia de Drept, cu limba germană de predare, din Sibiu. În aceste împrejurări, minoritatea germană din estul Austro-Ungariei (în special din Bucovina, Galiția, Transilvania și Banat), dar și românii și ucrainenii din aceste provincii, erau nevoiți să-și continue studiile la universitățile din Viena și Praga.

După mai multe dezbateri și discuții, Parlamentul austriac a hotărât, în 20 martie 1875, înființarea unei universități germane în capitala Bucovinei. Au fost câteva argumente convingătoare pentru deschiderea unei universități anume la Cernăuți. După constituirea statului dualist austro-ungar crescuse necesitatea unei universități pentru minoritatea germană din estul Monarhiei bicefale, iar Cernăuți era locul cel mai potrivit pentru o astfel de instituție. De asemenea, faptul că Cernăuți dispunea deja de o bibliotecă provincială importantă și că preconizata Facultate de Teologie putea fi finanțată din veniturile Fondului bisericesc, a contat foarte mult pentru a favoriza Cernăuții în această chestiune. A existat și un important motiv de ordin propagandistic, prilejuit de apropierea jubileului de 400 de ani de stăpânire austriacă în Bucovina.

Inaugurarea festivă a Universității germane la Cernăuți a avut loc în 4 octombrie 1875, ziua de naștere a împăratului Franz Josif I. De altfel, Universitatea din Cernăuți a și purtat numele împăratului austriac, fiind numită oficial Alma-Mater Francisco-Josephina. Aceasta era a cincea universitate germană din Austria, alături de cele din Viena, Praga, Graz și Innsbruck. Prin înființarea acestei instituții superioare de învățământ la Cernăuți, se urmărea, în primul rând, propagarea limbii, culturii și științei germane în această parte a imperiului. Primul rector al Universității din Cernăuți a fost numit românul Constantin Tomasciuc.

În perioada 1875–1918, Universitatea din Cernăuți a funcționat cu trei facultăți: Teologie, Drept și Filosofie. În primul an s-au înscris la Universitate 209 studenți (39 la teologie, 50 la filosofie și 120 la drept). După limba maternă, 88 erau germani, 53 români, 38 ucrainenii, 27 polonezi, iar după confesiuni 85 erau catolici, 70 ortodocși, 50 mozaici și patru protestanți. Universitatea și-a început activitatea cu 29 de profesori (șapte la teologie, zece la drept și 12 la filosofie)²¹⁵⁶. Până în anul 1900 a crescut lent numărul studenților care își făceau studiile la Cernăuți. În schimb, în ultimul deceniu din ajunul războiului numărul studenților de la Universitate s-a mărit constant, trecând peste 1 000 după anul 1910.

În anul 1913 își făceau studiile la Cernăuți 1 020 de studenți și 109 studente, dintre care 845 erau originari din Bucovina, 186 din Galiția, 54 din Vechiul Regat, 11 din Ungaria (inclusiv din Transilvania); restul provenea din alte țări sau provincii austriece. Contingentul studenților era foarte diferit după confesiune și originea etnică. Astfel, 424 de studenți se considerau vorbitori de limbă germană, 302 – de română, 288 – de ucraineană, 82 – de polonă; după confesiuni, 420 erau ortodocși, 413 – mozaici, 266 – romano- și greco-catolici, 28 – protestanți²¹⁵⁷.

Numărul studenților care se considerau drept vorbitori de limbă germană era în anul 1913 aproape egal cu numărul studenților evrei. Pe de altă parte, la universitate erau înmatriculați în același an 590 de studenți, care vorbeau în română sau ucraineană, dar numai 420 de studenți erau ortodocși. Aceste date statistice ne demonstrează că o bună parte dintre studenții evrei din Galiția se considera vorbitoare de limbă ucraineană sau polonă. Studenții galițieni își făceau studiile numai la Facultățile

²¹⁵⁶ „Statistische Jahrbuch”, Wien, Caiet V, 1878, pp. 12–13.

²¹⁵⁷ *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 14, Caietul 3, pp. 6–9.

de Drept și Filosofie și erau în majoritate evrei și ruteni. Pe de altă parte, majoritatea absolută a studenților din România și Ungaria erau români ortodocși, care studiau la Facultatea de Teologie.

Corpul profesoral al universității s-a străduit să cultive prestigiul științific al acestei instituții superioare de învățământ. La universitate a domnit o atmosferă caracterizată printr-o înaltă disciplină și exigență științifică, precum și o colaborare foarte bună între profesori și studenți. Contactul dintre studenți și corpul profesoral era înlesnit substanțial și de proporția numerică judicioasă dintre profesori și studenți. Astfel, în primul semestru de învățământ (1875/1876), la 29 de profesori reveneau 209 studenți, iar în anul 1913, la 72 de profesori reveneau 1 020 de studenți și 109 studente²¹⁵⁸.

La universitate au activat profesori de diferite etnii și cu diferite viziuni politice, fără însă a compromite atmosfera colegială din cadrul instituției. Rectorii și decanii facultăților erau aleși fără niciun fel de restricții etnice sau confesionale. De la înființarea universității și până în anul 1912 au fost aleși 44 de rectori, dintre care 22 germani, 11 români (majoritatea de la Facultatea de Teologie), nouă evrei și doi ucraineni²¹⁵⁹. În anul 1914, rector al universității era juristul Hans Ritter von Frisch; prorector – istoricul Raimund Friedrich Kaindl; decani: Constantin Clement Popovici (Facultatea de Teologie); Josef Mauczka (Facultatea de Drept) și Josef Plemely (Facultatea de Filosofie). Din Senatul academic al universității mai făceau parte trei prodecani și trei senatori, dintre care doi teologi români – Vasile Gheorghiu (prodecan) și Emilian Voiuțchi (senator)²¹⁶⁰.

Încă din anul 1904, Universitatea din Cernăuți a început să organizeze cursuri populare universitare în principalele orașe din Bucovina cu scopul de a-i familiariza pe cetățeni cu noile cercetări și realizări din domeniul științei. Aceste cursuri instructive s-au bucurat de mare succes în rândul populației, astfel că în iarna anului 1909/1910 au atras 960 de participanți din Rădăuți și 427 din Siret, iar în anul 1911/1912 la Suceava au frecventat aceste cursuri 1 255 de ascultători²¹⁶¹.

Facultatea de Teologie Ortodoxă

Un rol aparte în cadrul universității l-a avut Facultatea de Teologie Ortodoxă, singura de acest fel din Monarhia Austro-Ungară. Alături de instituțiile similare din Kiev și Atena, celebra Facultate de Teologie din Cernăuți a fost considerată decenii de-a rândul un focar al spiritualității ortodoxe. La această facultate și-au făcut studiile nu numai ortodocșii români și ucraineni din Bucovina, dar și mulți ortodocși din România, Transilvania și chiar din Bulgaria, Serbia, Bosnia și Dalmația.

Facultatea de Teologie s-a constituit prin încorporarea Institutului de Teologie și încadrarea profesorilor de la Institut la noua facultate. Institutul de Teologie fusese înființat în 4 octombrie 1827, la Cernăuți, după modelul Seminarului greco-catolic din Lemberg. La acest institut erau primiți numai absolvenți de la gimnaziu și se prevedea un studiu de opt semestre sau patru ani. Importanța acestui institut a crescut rapid și deja în anul 1848/1849 s-a propus transformarea lui într-o Facultate de Teologie²¹⁶².

Prin transformarea Institutului de Teologie în Facultate de Teologie s-a asigurat o continuitate atât a cadrelor didactice, cât și a disciplinelor studiate. La momentul înființării universității, Institutul de Teologie a asigurat Facultatea de Teologie cu șase profesori teologi, printre care Vasile Mitrofanovici, Eusebie Popovici, Isidor de Onciul, Vasile de Repta. În cadrul Facultății de Teologie se studiau următoarele materii: studiul biblic și exegeza *Testamentului Vechi* și *Testamentului Nou*, istoria bisericii, dogmatica și teologia fundamentală, dogmatica specială, teologia morală, dreptul bisericesc, teologia practică, limbile ebraică, greacă și slavona bisericească. Durata studiilor era de opt

²¹⁵⁸ „Statistische Jahrbuch”, Caiet V, 1878, pp. 12–13; *Oesterreichische Statistik*, vol. 14, Caietul 3, 1918, pp. 6–9.

²¹⁵⁹ Emanuel Turczynski, „Die Bukowina”, în vol. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien*, Berlin, Siedler Verlag, 1999, p. 259.

²¹⁶⁰ Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburtstag. Herausgegeben i. A. Der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) e. V. Von Paula Tiefenthaler und Adolf Armbruster*, Augsburg, Hofmann Verlag, 1991, p. 251.

²¹⁶¹ Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 260.

²¹⁶² Vladimir Trebici, „Facultatea de Teologie din Cernăuți (1875–1940)”, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, anul II, nr. 1, 1995, p. 51.

semestre sau patru ani, iar limba de predare era germană, teologia practică fiind predată în română și ucraineană²¹⁶³.

În perioada 1875–1919 au activat la Facultatea de Teologie profesorii Constantin Popovici, Isidor de Onciul, Eusebie Popovici, Vasile Mitrofanovici, Alexie Comoroșan, Ioan Ștefanelli, Silvestru Octavian Isopescul, Vasile de Repta (viitorul mitropolit Vladimir), Constantin Clement Popovici, Teodor Tarnavski, Emilian Voiuțchi, Vasile Găină, Ștefan Saghin, Vasile Tarnavski, Vasile Gheorghiu. Toți acești profesori au fost de etnie română și numai doi profesori de la această facultate au fost ucraineni: Eugen Kozak, titularul cursului de limbă slavonă bisericească și Dionis Jeremiiciuk, pentru teologia practică în limba ucraineană.

Prestigiul Facultății de Teologie se poate vedea și din faptul că în perioada austriacă mai mulți profesori teologi, ca Vasile Mitrofanovici, Eusebie Popovici, Vasile de Repta, Constantin Clement Popovici, Emilian Voiuțchi, Teodor Tarnavski, Vasile Tarnavski, Eugen Kozak și Ștefan Saghin, au îndeplinit funcția de rectori ai Universității din Cernăuți²¹⁶⁴.

Mulți distinși teologi români și-au făcut studiile și doctoratul la Cernăuți, iar facultățile de teologie din București, Caransebeș, Arad s-au constituit în mare parte după modelul celei din Cernăuți. Numărul studenților teologi din Vechiul Regat s-a mărit brusc în ultimii ani de stăpânire austriacă, atingând cifra maximă în anul de învățământ 1911/1912, când la Facultatea de Teologie își făceau studiile 204 studenți, dintre care 99 din Bucovina, 72 din România și 10 din Ungaria²¹⁶⁵.

La Facultatea de Teologie și-au făcut studiile și mulți tineri creștini ortodocși din Bulgaria, Serbia, Bosnia și Dalmația. De exemplu, în semestrul de iarnă 1911/1912, din cei 204 studenți teologi, 181 erau din Bucovina, România și Ungaria, dintre care 135 români și 45 ruteni, iar restul de 23 studenți provenea din alte țări ortodoxe din Balcani²¹⁶⁶.

Profesorii teologi din Cernăuți au desfășurat și o minuțioasă muncă științifică. Mulți dintre aceștia și-au publicat prelegerile lor, care și-au păstrat valoarea până în zilele noastre. La Facultatea de Teologie a domnit spiritul de înțelegere, toleranță și respect reciproc. Această facultate a contribuit foarte mult la formarea intelectualității românești și ucrainene din Bucovina. Viitorii preoți români și ucraineni își făceau studiile la aceeași Facultate de Teologie și locuiau în același internat. Revista bisericească „Candela”, înființată în anul 1882, era redactată parțial și în limba ucraineană.

Facultățile de Filosofie și de Drept

Facultatea de Filosofie, conform împărțirii specialităților de atunci, cuprindea toate disciplinele filosofice, filologice și de științe ale naturii, până la fizica teoretică și farmacologie. Această facultate cuprindea mai multe secții: filosofie, istorie, filologie și lingvistică, matematică și științe naturale, limbi moderne și stenografie. O deosebită importanță în cadrul acestei facultăți au avut-o catedrele de romanistică și slavistică, precum și pentru istoria estului și sud-estului Europei. Romanistul Theodor Gartner și Ștefan Smal-Stocki, specialist în slavistică și ucrainistică, au lucrat împreună asupra elementelor de bază ale limbii rutene populare și au elaborat o ortografie școlară, care a fost introdusă, din anul 1893, în toate școlile austriece cu limba ucraineană de predare. Theodor Gartner a contribuit și la dezvoltarea gramaticii limbii române, publicând în anul 1904 lucrarea *Descrierea limbii române*²¹⁶⁷. După plecarea lui Theodor Gartner la Universitatea din Innsbruck, Catedra de romanistică i-a revenit lui Mathias Friedwagner, care a publicat mai multe articole despre etnogeneza și istoria limbii poporului român. Catedra de slavistică de la Cernăuți a fost mulți ani condusă de un mare specialist în domeniu, Emil Kaluzniacki care, pentru meritele sale în activitatea științifică, a devenit membru al Academiei de Științe din București și Sankt Petersburg.

La Facultatea de Filosofie a funcționat o Catedră de limbă și literatură română, al cărei titular, până în anul 1906, a fost Ion Sbiera. Din anul 1906, acest post a fost ocupat de ardeleanul Sextil Pușcariu. Ambii profesori au fost aleși membri ai Academiei Române încă din perioada când activau la Universitatea din Cernăuți. La aceeași facultate a existat și o Catedră de limba și literatura

²¹⁶³ *Ibidem*, p. 51.

²¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 52.

²¹⁶⁵ *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 11, Caietul 3, 1915, pp. 2–5.

²¹⁶⁶ *Ibidem*.

²¹⁶⁷ Emanuel Turczynski, „Die Universität Czernowitz und die Hermannstädter Rechtsakademie”, în vol. *Deutscher Einfluss auf Bildung und Wissenschaft im östlichen Europa*, Köln, Verlag Boehlau, 1984, p. 168.

ucraineană, care în diferite perioade a fost condusă de K. Gankevici, G. Onișkevici, Stefan Smal-Stocki. Un mare aport în aprofundarea științei istorice l-au avut profesorii Ferdinand Ziegler și Raimund Friedrich Kaindl.

La începutul secolului al XX-lea, studenții români de la Universitatea din Cernăuți au cerut înființarea unei Catedre pentru istoria românilor. Primul memoriu în acest sens a fost redactat de către studenții români la adunarea din 5 aprilie 1908. Conducerea Universității a decis ca, începând cu semestrul de iarnă 1908/1909, profesorul ucrainean Vladimir Milkowitz, titularul Catedrei de istorie est-europeană a Universității, să țină un curs de istoria poporului român în limba germană. Prin anunțarea acestui curs se spera că studenții români vor renunța la înființarea unei Catedre pentru istoria românilor în limba română. Studenții români, însă, au boicotat cursul, refuzând să accepte ca un profesor ucrainean să le predea istoria națională în limba germană. În 28 octombrie 1909, un grup de deputați români și italieni din Parlamentul de la Viena, printre care Onciul, Simionovici, Hurmuzachi și Isopescu-Grecul, au înaintat o interpelare în această privință Ministerului Cultelor și Instrucțiunii²¹⁶⁸. Poziția fermă a românilor în această chestiune a determinat autoritățile austriece să accepte crearea la Universitatea din Cernăuți a unei noi catedre cu denumirea de „Istoria sud-est europeană cu deosebită privire la români”. Sextil Pușcariu l-a propus pe istoricul Ion Nistor ca titular al acestei catedre. Ion Nistor, însă, a fost promovată doctor în filosofie și litere la Universitatea din Viena abia în 22 martie 1909. Potrivit unei legi austriece, candidatul pentru numirea ca titular la o catedră nu putea fi admis la abilitare decât după doi ani de la doctorat. Din această cauză s-au mai scurs încă doi ani până când Ion Nistor a fost numit, printr-o decizie împărătească, din 14 august 1912, profesor extraordinar pentru istoria sud-est europeană la Universitatea din Cernăuți²¹⁶⁹. În 12 octombrie 1912, Ion Nistor și-a prezentat lecția inaugurală ca titular al noii catedre.

La Facultatea de Drept juristul Constantin Tomasciuc a fost primul profesor de drept comercial și filosofia dreptului. Majoritatea profesorilor de la această facultate au fost germani, printre care savanți cu renume european și mondial: Hans Groß, Friedrich Kleinwächter, Eugen Erlich, Josef Schumpeter, Franz Exner, Hans Ritter von Frisch, Karl Adler ș.a.

Societățile studențești

Universitatea din Cernăuți s-a remarcat și prin viața studențească foarte interesantă care a existat la această instituție. Prima societate academică, „Austria”, s-a constituit în 17 octombrie 1875, iar în 26 octombrie 1875 a luat ființă Asociația „Sala de lectură academică”. Ambele asociații studențești cuprindeau studenți de diferite naționalități și confesiuni. Asociația „Gothia” s-a înființat în 15 mai 1876, iar peste un an, în 13 mai 1877, se va constitui Asociația „Alemannia”²¹⁷⁰.

Din primii ani de existență a Universității din Cernăuți s-au constituit și societăți studențești pe principii etnice sau confesionale. În 10 iulie 1877 s-a înființat un club al studenților germani, din care a rezultat, zece ani mai târziu, în 8 noiembrie 1887, Asociația „Arminia”. În 5 decembrie 1903 a luat ființă o altă asociație germană, „Teutonia”, ale cărei culori erau similare cu ale Societății „Arminia”. În 31 ianuarie 1891 s-a înființat Asociația catolică „Unitas”, care tindea să-i cuprindă pe studenții romano-, greco- și armeano-catolici. În 27 octombrie 1906, studenții catolici germani s-au desprins din această societate academică și s-au constituit în Societatea germano-catolică „Frankonia”²¹⁷¹.

În 10 decembrie 1875, din inițiativa lui Tudor Ștefanelli, s-a înființat prima societate a studenților români, „Arboroasa”, numită astfel în memoria boierului Luca Arbore. Din 54 de studenți români, 44 au intrat în Societatea „Arboroasa”. Membrii societății purtau panglici tricolore, roșu – galben – albastru și o căciulă roșie. Societatea „Arboroasa” organiza serate muzicale, conferințe, haluri și excursii, dispunea de un local cu o bibliotecă și o sală de lectură, unde existau mai multe ziare și reviste românești din Vechiul Regat și din Transilvania. Însă, în toamna anului 1877, societatea a fost dizolvată și au fost arestați conducătorii ei: Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Orest Popescu și Eugen Siretean. Drept motiv a fost invocat faptul că societatea a primit o subvenție din partea ministrului învățământului din Vechiul Regat, iar în 12 octombrie 1877

²¹⁶⁸ Dragoș Olaru, „Contribuții la istoricul creării Catedrei de istoria românilor la Universitatea din Cernăuți”, în „Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură”, anul II, nr. 1, 1995, p. 82.

²¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 83.

²¹⁷⁰ Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 256.

²¹⁷¹ *Ibidem*, p. 257.

(la 100 de ani de la decapitarea domnitorului Grigore al III-lea Ghica), comitetul Societății „Arboroasa” a trimis la Iași o telegramă în semn de solidaritate, cu ocazia dezvelirii bustului domnitorului martir.

În anul 1878 membrii societății dizolvate, în frunte cu Dimitrie Onciul, s-au constituit în Societatea studențească „Junimea”, care a preluat programul național al „Arboroasei”. Această nouă societate a avut o activitate rodnică, a organizat șezători literare și manifestări culturale. Membrii societății purtau ca semn distinctiv o panglică în culorile roșu – galben – albastru, așezate orizontal, una peste alta. Din inițiativa membrilor Societății „Junimea” a început să apară, din anul 1904, revista „Junimea literară”. Societatea „Junimea” a desfășurat și o bogată activitate teatrală, mai ales după anul 1908.

În 23 august 1880, unii membri ai „Junimii” au părăsit societatea și au înființat o societate militantă, „Bucovina”. Aceasta, prin portul și activitatea sa, a avut un pronunțat caracter progerman. Către sfârșitul anului 1909, unii membri ai Societății „Bucovina” au înființat, după același principiu, o nouă societate militantă – „Moldova”. Membrii ambelor societăți purtau panglici tricolore. O parte dintre membrii Societății „Junimea” a constituit, în 21 mai 1905, Societatea academică „Dacia”. Majoritatea membrilor acestei societăți provenea din familii de țărani, de aceea societatea și-a propus drept scop acela de a-i sprijini pe țărani români, mai ales pe cei din satele mixte, româno-ucrainene. Societatea „Dacia” a susținut noul curent democratic, reprezentat de Aurel Onciul și Florea Lupu.

Studentii teologi au avut o societate academică proprie, înființată în 23 noiembrie 1884, cu sprijinul mitropolitului Morariu Andrievici. Ea se numea Asociația academico-teologică pentru literatură, retorică și muzică bisericească „Academia Ortodoxă” și avea două secțiuni: una literaroretorică și una muzicală. Membrii asociației purtau o panglică în culorile tradiționale românești, iar cântecul asociației era un text religios compus după muzica lui Isidor Vorobchievici.

Cea mai veche societate studențească poloneză a fost „Ognisko”. La început această societate a activat în cadrul Asociației „Sala de lectură academică” și abia din anul 1884 s-a constituit într-o societate separată. Scopul principal al respectivei societăți era de a-i feri pe tinerii polonezi de procesul de deznaționalizare. În anul 1910, unii membri au părăsit „Ognisko” și au înființat, după modelul societăților germane, corpul polonez „Lechia”. Membrii acestei societăți militante colaborau, mai ales, cu societățile românești „Bucovina” și „Moldova” și cu societățile academice germane. Membrii „Lechiei” constituiau și nucleul societăților sportive poloneze „Polonia” și „Gwiazda”²¹⁷². Sediul societăților studențești „Ognisko” și „Lechia” se afla în Dom Polski (Casa poloneză).

Chiar în anul înființării universității s-a constituit și prima societate academică ucraineană, „Sojus”. Această societate și-a propus scopul de a ridica spiritul național al membrilor săi. O altă societate studențească ucraineană, „Sici”, s-a înființat în anul 1902. Ambele societăți își aveau sediul în Norodnii Dim (Casa ucraineană). În anii 1910 și 1913 s-au constituit încă două societăți academice ucrainene, „Zaporoje” și „Ciornomore”. Acestea s-au afirmat mai mult în perioada interbelică.

Până în anul 1891, studenții evrei au activat mai ales în cadrul Asociației „Sala de lectură academică” sau, mai puțin, în alte societăți germane. În 14 iulie 1891, însă, studenții evrei au înființat prima societate studențească evreiască, „Hasmoneia”. Membrii acestei asociații și-au propus drept scop acela de a ridica conștiința națională la studenții mozaici, precum și de a cultiva și propaga limba și literatura ebraică. O societate evreiască, „Hebronia”, cu scopuri asemănătoare, s-a înființat în 2 aprilie 1899. Către începutul secolului al XX-lea s-au mai constituit încă trei societăți academice mozaice: „Zephira” (1897), „Humanitas” (1900) și „Emunah” (1903)²¹⁷³. Înființarea societăților academice evreiești a produs o oarecare dezbinare între studenții evrei, vorbitori de limbă germană, și studenții de etnie germană.

Modelul de activitate al societăților studențești de la Universitatea din Cernăuți a fost preluat din tradiția universitară germană, existentă și în Austria. Viața studențească de la Universitatea din Cernăuți a avut, însă, un specific distinct, unic în felul său, deoarece studenții români, germani, poloni, ucraineni și evrei s-au constituit și au activat în societăți academice pe criterii etnice. Mai multe societăți studențești (dintre cele românești numai „Bucovina” și „Moldova”) au avut un caracter conservator de organizare; membrii fiecărei societăți purtau uniforme specifice, șepci și panglici distincte, de diferite culori. Cu ocazia anumitor festivități solemne, conducătorii unor asemenea

²¹⁷² *Ibidem*, p. 259.

²¹⁷³ *Ibidem*, p. 260.

societăți purtau costume specifice și săbii, se respectau anumite ritualuri și se organizau dueluri studențești. Cel mai important eveniment studențesc era comersul, adică o întrunire organizată de fiecare societate cu ocazia deschiderii anului universitar²¹⁷⁴. Cu alte ocazii, societățile studențești organizau baluri, serate, șezători culturale, la care participau studenți de diferite etnii. Astfel, forma de organizare și de colaborare a societăților studențești din capitala Bucovinei a fost una de apartenență la Europa Occidentală și a constituit un model de conviețuire interetnică și interconfesională.

Învățământul primar, secundar și superior din Bucovina la începutul secolului al XX-lea

La sfârșitul secolului al XIX – începutul secolului al XX-lea, învățământul primar din Bucovina a cunoscut un progres evident, a crescut semnificativ numărul școlilor și al copiilor școlarizați, s-a diminuat ponderea populației analfabete, s-a îmbunătățit starea materială și socială a cadrelor didactice. Totodată, în Bucovina s-a produs naționalizarea învățământului primar, majoritatea școlilor mixte fiind desființate, marea majoritate a copiilor având posibilitatea să fie instruiți în limba maternă. Au fost numiți inspectori școlari provinciali și districtuali naționali. Comisia pentru examinarea școlilor primare a fost reorganizată pe criterii etnice. Învățători de diferite etnii au înființat asociații pedagogice proprii. În Bucovina erau editate reviste pedagogice în limbile germană, română și ucraineană.

În anul de învățământ 1912/1913, din cei 127 472 de copii de vârstă școlară, 103 901 frecventau școlile primare oficiale, 10 965 – un curs repetat de instruire, 3 128 – școli primare particulare, 3 609 – școli superioare, 927 erau instruiți acasă, 1 116 copii nu erau instruiți din cauza anumitor deficiențe corporale și 3 826 de copii încă mai rămăneau în afara sistemului de învățământ²¹⁷⁵, adică numai circa 3% dintre copiii de vârstă școlară nu erau încadrați în sistemul de învățământ al Bucovinei.

La începutul secolului al XX-lea, învățământul secundar și profesional din Bucovina a cunoscut, de asemenea, o dezvoltare importantă, fiind deschise mai multe gimnazii pentru băieți și licee pentru fete, precum și câteva școli secundare cu profil real. Deși limba germană continua să domine în școlile secundare, totuși românii, ucrainenii și polonii au obținut noi drepturi în sistemul de învățământ. La mai multe gimnazii pentru băieți au fost deschise clase paralele cu limbile română și ucraineană de predare, iar în ultimii ani din ajunul războiului s-a manifestat tot mai mult tendința de înființare a unor școli secundare naționale.

În anul școlar 1913/1914, în Bucovina funcționau 13 gimnazii pentru băieți, dintre care șapte erau complete, cu opt clase. În alte patru erau deschise deja câteva clase superioare, adică liceale și doar în două gimnazii particulare ființau numai câteva clase inferioare. După limba de instruire, patru gimnazii erau germane, patru germano-române, două germano-ucrainene, două ucrainene și unul polonez. La sfârșitul stăpânirii austriece, în Bucovina mai activau două școli reale, o școală de meserii, câteva licee oficiale sau particulare pentru fete, două instituții pentru pregătirea învățătorilor și învățătoarelor.

Cea mai importantă instituție de învățământ din Bucovina era Universitatea din Cernăuți, cu limba germană de instruire, care funcționa cu trei facultăți: Teologie Ortodoxă, Drept și Filosofie. În anul 1913, la Cernăuți își făceau studiile 1 020 de studenți și 109 studente. Contingentul studenților era foarte diferit după confesiuni și originea etnică. După limba maternă, 424 de studenți erau germani, 302 români, 288 ucraineni, 82 polonezi; după confesiuni, 420 erau ortodocși, 413 mozaici, 266 romano- și greco-catolici, 28 protestanți.

Un rol aparte în cadrul universității l-a avut Facultatea de Teologie Ortodoxă, unde și-au făcut studiile nu numai ortodocșii români și ucraineni din Bucovina, dar și mulți ortodocși din România, Transilvania și chiar din unele țări din Balcani. Această facultate a contribuit foarte mult la formarea intelectualității românești și ucrainene din Bucovina. La Facultatea de Filosofie a funcționat o Catedră de limbă și literatură română, ai cărei titulari au fost Ion Sbiera (până în 1906) și ardeleanul Sextil

²¹⁷⁴ Vladimir Trebici, „Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică (1875–1938)”, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 2, 1997, p. 284.

²¹⁷⁵ Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens*, p. 311.

Pușcariu. Din anul 1912 a ființat și o catedră cu denumirea de „Istoria sud-est europeană cu deosebită privire la români”, al cărei titular a fost istoricul Ion Niștor.

Universitatea din Cernăuți s-a remarcă și prin viața studențească foarte interesantă, care a avut un specific aparte, unic în felul său, fiindcă studenții români, germani, poloni, ucraineni și evrei s-au constituit și au activat în societăți academice pe criterii etnice. Prin intermediul societăților studențești, reprezentanții fiecărei naționalități și-au putut păstra identitatea națională și forma idealurile naționale. Prin colaborarea cu alte societăți studențești s-au creat punți de legătură pentru o mai bună cunoaștere a limbii, culturii și tradițiilor popoarelor conlocuitoare.

Sistemul de învățământ în mai multe limbi, cum a existat până în anul 1918 în Bucovina, a permis instruirea în limba maternă a copiilor de diferite etnii, iar în localitățile cu populație mixtă au funcționat școli primare și secundare cu două, trei și chiar patru limbi de predare. Odată cu creșterea numărului de școli primare, s-a diminuat simțitor numărul instituțiilor cu mai multe limbi de instruire. Totodată, pe măsura dezvoltării, mai ales a intelectualității locale românești și ucrainene, avea loc o restrângere treptată a influenței limbii germane în sistemul de învățământ, îndeosebi în ultimii ani de stăpânire austriacă.

BUCOVINA DE DUPĂ BUCOVINA

RELAȚIILE DINTRE SOCIETĂȚILE STUDENȚEȘTI ROMÂNE ȘI GERMANE DE LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI CA MODEL DE ÎNȚELEGERE INTERETNICĂ (1875–1938)²¹⁷⁶

Acad. VLADIMIR TREBICI

The Relations between the Romanian and German Student Societies of the University of Chernivtsi as a Model of Interethnic Understanding (1875–1938)

(Summary)*

From the interesting history of the University of Chernivtsi (inaugurated on October 4, 1875), the author refers only to the chapter of student societies, which had in their entire period of existence (1875–1938) a particularly important role. The author does not present the history of these societies, he refers only to the years 1933–1938 and bases himself mainly on his own memories. The study is about the relations between the Romanian Academic Societies “Bucovina” and “Moldova” with the German ones “Alemannia”, “Arminia”, “Teutonia” and “Franconia”. Their collaboration is an example of interethnic understanding.

Keywords: Bukovina, University of Chernivtsi, Romanian and German student societies, interethnic understanding.

Universitatea din Cernăuți a fost inaugurată în 4 octombrie 1875, în capitala Ducatului Bucovina din fosta Monarhie Austro-Ungară. Căpătând numele patronului său, împăratul Francisc Iosef I, „Alma Mater Francisco-Josefina”, noua instituție de învățământ superior era destinată tuturor naționalităților din acea vreme, ca „Deutschsprachige Nationalitäten-Universität”, având deci germana ca limbă de predare.

Caracterul „multinațional” al universității se explică prin structura etnică a populației Bucovinei, ca rezultat al istoriei provinciei în cei o sută de ani (1775–1875) de stăpânire habsburgică.

La înființare, universitatea avea două facultăți: drept și filosofie (aici intrau și științele exacte), cărora li s-au adăugat Facultatea de Teologie (greco-orientală), aceasta fiind preluată de la Institutul Teologic din Cernăuți (înființat în 1827). După „românizarea” universității (1920), s-a mai înființat Facultatea de Științe, desprinsă din Facultatea de Filosofie. Dacă în primul an de existență, universitatea număra circa 200 studenți, în anul 1937/38 numărul acestora s-a ridicat la circa 2 500.

Din interesanta istorie a Almei Mater cernăuțene, vom desprinde numai capitolul societăților studențești, care au avut, în întreaga lor perioadă de existență (1875–1938), un rol deosebit de important. Nu se va reitiera istoria lor; autorul se va referi numai la anii 1933–1938 și se va baza, în principal, pe propriile sale amintiri²¹⁷⁷.

Apărute în diferiți ani ai universității, organizate pe criterii naționale, fiecare societate a avut propria sa istorie. În perioada 1933–1938 existau următoarele societăți: Alemannia, Arminia, Teutonia și Frankonia (germane); Ognisko și Lechia (poloneze); Ciorno More și Zaporoje (ucrainene); Hașmonea, Hebronina, Zephir, Emunah și Heatid (evreiești) și șase societăți academice românești. În total, 20 de societăți la o universitate atât de mică.

Modelul societăților studențești a fost preluat din tradiția universitară germană, existentă și în Austria. Aici s-ar putea vorbi despre istoria lor multiseclară (dacă ne gândim numai la universitățile din Heidelberg și Jena), dar nu este locul pentru o asemenea istorie. Forma lor de organizare era de „Burschenschaft”, „Verbindung” sau „Korps”. Multe dintre ele practicau mensura (duel studențesc), membrii ei erau obligați să dea satisfacție în chestiuni de onoare, purtau semne distinctive (șepci de diferite culori, panglici), la ocazii solemne conducătorii unor asemenea societăți purtau costume specifice, săbii („rapire”), respectau un anumit ritual, de pildă, festivitatea de deschidere a semestrului

²¹⁷⁶ „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 2, 1997, pp. 281–286.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

²¹⁷⁷ Autorul, născut în anul 1916, în satul Horecea-Mănăstirii (Cernăuți), după terminarea Liceului „Aron Pumnul”, în 1933, s-a înscris la Universitatea din Cernăuți, absolvind în 1938 și respectiv 1939, Facultatea de Litere și Filosofie, precum și Facultatea de Drept. A fost membru al Întrunirii Academice Române „Bucovina”, deținând în semestrul de iarnă 1935/36 funcția de „vulpan”.

de iarnă se numea comers, cu un program riguros, balurile, seratele etc. Modelul visat era viața studentescă de la Heidelberg.

Societățile din perioada 1933–1938 ale studenților români au fost șase la număr. Prima, „Junimea” (1878), era succesoarea glorioasei „Arboroasa”, înființată în 1875 și desființată de autoritățile austriece, în 1877, în urma celebrului proces intentat împotriva conducătorilor ei: Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Eugen Siretean și Orest (Ortisie) Popescu. Avea cel mai mare număr de membri – mulți dintre aceștia au devenit personalități universitare sau administrative – și desfășura cea mai bogată activitate.

A doua, „Bucovina” (avea denumirea Întrunirea Academică Română „Bucovina”), a fost înființată în 1880 de către un număr de junimeni. Modelul ei a fost Burschenschaft-ul german. A treia, în ordine cronologică, a apărut Academia Ortodoxă (1884), ai cărei membri erau studenții teologi. În 1905, a luat ființă Societatea Academică Română „Dacia”, în 1910 a fost creată Întrunirea Academică Română „Moldova”, soră a Întrunirii Academice Române „Bucovina”, iar după Primul Război Mondial a apărut Cercul Studențesc „Arboroasa” (1921), care își propunea să reunească pe toți studenții români. În perioada interbelică a luat ființă Centrul Studențesc Cernăuți, afiliat la Uniunea Națională a Studenților Creștini Români (U.N.S.C.R.).

Din cele șase societăți studențești românești, numai două erau „conservative”: „Bucovina” și „Moldova”. Cum am mai spus, modelul lor era cel al Burschenschaft-urilor germane: uniforme specifice, duelurile studențești, ritualuri clasice, având la bază regulamente (comment). S-a discutat în epocă dacă era justificat modelul german pentru o societate studențească românească. Înainte de a aborda această problemă, să spunem că societățile germane, poloneze, ucrainene și evreiești (cu puține excepții) erau și ele „conservative”. Adoptarea unui asemenea model era dictată de grija de a feri pe studenții români de a deveni membri ai societăților studențești germane și de a-și pierde astfel identitatea națională. La universitățile din Vechiul Regat (Universitatea din Iași, înființată în 1860 și Universitatea din București – 1864) acest lucru era de neconceput. Dar asemenea societăți nu erau necesare, deoarece toți studenții erau români. S-ar putea aminti tradiția franceză, care avea alte particularități. Judecând astăzi, putem spune că pentru studenții români de la Universitatea din Cernăuți această formă de organizare era una de apartenență la Europa Occidentală. Să reamintim că pentru fiecare naționalitate, societățile studențești erau forme de păstrare a identității naționale, de formare a idealurilor naționale. Intelectualitatea fiecărei naționalități din Bucovina istorică datorează mult acestor societăți.

Fiind organizate pe principii naționale, societățile studențești stabileau relații între ele pe baza acestui criteriu. Trebuie spus – problema merită un examen aprofundat – că, în întreaga perioadă 1875–1938, societățile românești nu aveau legături cu cele ucrainene și evreiești. Explicația trebuie căutată în întreaga istorie a Bucovinei, în situația politică a acestei provincii.

Cu privire la societățile studențești române se cuvine precizat faptul că între ele relațiile erau de prietenie și că existau declarații de recunoaștere reciproce, cu unele excepții efemere, cum a fost cazul Societății Academice „Dacia” – la înființarea acesteia – și al Cercului Studențesc „Arboroasa”, diferende curând aplanate. Un principiu important era acela că politica era interzisă în interiorul societăților.

Ne vom referi la relațiile dintre Întrunirile Academice Române „Bucovina” și „Moldova” cu cele germane „Alemannia”, „Arminia”, „Teutonia” și „Franconia”. Primele trei erau „conservative”, purtau însemnele specifice, practicau mensura, dădeau satisfacție necondiționată, ritualul studențesc se desfășura după *Comersbuch* – culegere de cântece studențești, ierarhia comporta un senior, consenior (un maestru de scrimă) și un Fuchsmajor, care se ocupa de educația studenților din anul întâi. Primul grad era de Fuchs („vulpoi”), după baterea mensurii regulamentare, un Fuchs devenea Bursche („fărtate”); după terminarea studiilor, după trecerea unui număr de ani, în cadrul unei solemnități, era proclamat alter Herr („domn bătrân”). O organizare foarte riguroasă, care ar aminti de celebrele societăți discrete, dar nu francmasonice. Fiecare student avea un Leibbursche, expresie devenită în românește „fărtate de suflet”, un fel de naș pe toată viața. Să mai adăugăm că fiecare societate studențească avea sediul său, numit cabinet (în limba germană Bude), unde se desfășurau cele mai multe activități.

Cu aceste trei societăți germane – prima era Korps, celelalte două erau Burschenschaft-uri – „Bucovina” și „Moldova” aveau cele mai strânse legături. Dintre celelalte societăți, singura cu care existau asemenea relații era „Lechia” (poloneză). „Franconia”, fiind o societate confesională

(catolică), relațiile erau doar prietenești: aceasta nu practica mensura. Membrilor săi li se spunea ironic Milchtrinker; la celelalte societăți băutura oficială era berea, al cărei consum la ocaziile oficiale era prevăzut în „regulamentul de bere”.

În ce constau deci relațiile dintre „Bucovina” și „Moldova” și cele germane „Alemannia”, „Arminia”, „Teutonia”? Mai întâi ele s-au recunoscut reciproc, în care scop au fost bătute „mensurile de recunoaștere”. În cazuri speciale, se băteau „mensurile pro Patria suite”. Apoi, membrii acestor societăți putea bate între ei „mensuri regulamentare”, „mensuri contrahate” – un fel de dueluri pe chestii de onoare – și temutele „mensuri de pedeapsă”. Un Fuchs de la „Bucovina”, de exemplu, săvârșind o abatere de la regulamentele Întrunirii, trebuia pedepsit. În acest scop, conseniorul „Bucovinei” se adresa conseniorului de la „Alemannia”, „Arminia” sau „Teutonia” ca să desemneze pe unul dintre cei mai buni mânăuitori de rapir să-l pedepsească pe Fuchs-ul vinovat. De obicei mensura se încheia înainte de termen, prin părăsirea terenului de către Fuchs-ul pedepsit, la avizul medicului, când rana era periculoasă („Abfuhr”). Alt timp de mensuri erau cele „contrahate”. Cu membrii altor societăți, neconservative, chestiunile de onoare se rezolvau pe calea duelului cu sabia. Aceeași soluție se aplica și în cazul ofițerilor.

Cel mai important eveniment studențesc era comers-ul, o întrunire organizată de fiecare societate la deschiderea anului universitar („comersul de iarnă”). Iată cum s-a desfășurat comersul organizat de Întrunirile Academice Române „Bucovina” și „Moldova” la deschiderea anului academic 1935–1936. Acesta a avut loc la restaurantul „Astoria”, cel mai elegant restaurant. Din timp, erau lansate invitații rectorului universității, profesorilor, unor personalități politice și, bineînțeles, societăților studențești prietene: „Junimea”, „Dacia”, „Arboroasa”, „Academia Ortodoxă” (românești); „Alemannia”, „Arminia”, „Teutonia”, „Franconia” (germane) și „Lechia” (poloneză). Ținuta era de mare protocol: cei de la societățile conservative erau în costume specifice, cu rapire („in vollem Wicks”, de unde românescul „a te îmbrăca la marele fix”); ceilalți, în frac sau smoking, haine negre. Costumul național românesc era și el considerat de gală. Masa banchetului era împărțită în două: „masa de sus” și „masa de jos” (acolo erau „fucșii”). „Prezidiul” era deținut de „senior”, „contrariul” era de obicei „vulpanul”. Ritualul cuprindea: discursuri omagiale la adresa rectorului și altele, salutarile celorlalte societăți studențești (cele străine erau rostite în limbile respective). Cântecul studențesc erau executate de cei prezenți, după cartea cântecelor studențești, întocmită de Filimon Taniac, multe preluate din culegerea întocmită de Ciprian Porumbescu, destinată studenților de la „România Jună”. Printre acestea: „Tricolorul”, „Pe-al nostru steag e scris unire”, „Cântecul ginteii latine” și, bineînțeles, *Gaudeamus igitur* și „O, trai ferice de student”, preluat de la societățile germane. Atmosfera devenea tot mai prietenoasă: profesori și studenți români, germani și polonezi fraternizau în această atmosferă tinerească. La aceasta contribuia și berea! După partea oficială, când profesorii și reprezentanții autorităților se retrăgeau, urma dansul, care ținea până în zori.

Asemenea comers-uri se organizau și de către celelalte societăți: cele germane la Deutsches Haus, cele poloneze, la Dom Polski.

Alte prilejuri erau marile baluri și serate dansante, uneori șezătorile culturale. Fiind vorba de relații interetnice, trebuie amintit că studenții cernăuțeni proveneau, în cea mai mare parte, de la liceele din Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Storojineț, Câmpulung Moldovenesc, unde elevii erau români, germani, polonezi, deci prietenii de pe băncile liceelor se continuau la universitate și în cadrul societăților studențești. Fiind vorba de baluri și de serate, în cultivarea relațiilor interetnice un rol important l-au avut studentele. Multe idile de pe vremea studenției s-au transformat în căsătorii mixte, despre care s-ar putea scrie un studiu special. Aș putea cita din memorie mai multe cazuri, inclusiv din propria familie.

În 1938, prin decret-regal, au fost desființate toate societățile studențești. În 1940, germanii din Bucovina au fost repatriați în Germania. S-a vorbit – se va vorbi și în viitor – despre Bucovina, ca model de conviețuire interetnică și interconfesională. Societățile studențești, amintite în această evocare, pot fi citate ca exemple în acest sens, drept precursori ale Europei de mâine. Fiind prin excelență naționale, ele împărtășeau totodată valorile europene.

Astăzi, în 1996, foștii studenți de pe vremuri de la Universitatea din Cernăuți, membri ai „Arminiei”, „Teutonia”, „Alemanniei” și „Bucovinei”, trăitori în Germania, se întâlnesc în fiecare an la Prien an der See, săvârșind același ritual studențesc. Întâlnirea este organizată de „Asociația Domnilor Bătrâni” formată din foștii studenți cernăuțeni. Același „Salamandre”, același „Kneipe”, același ritual din care nu lipsesc *Gaudeamus igitur* și, bineînțeles, nostalgicul „O alte

Burschenherrlichkeit, wohin bist du verschwunden!" („O, trai ferice de student, din timpuri depărtate, Te-ai dus și-n veci n-ai să revii cu scumpa-ți libertate!"). Dar mai ales, aceeași prietenie și colegialitate. Președintele are 93 ani, iar cel mai „tânăr", cu care sunt în corespondență, a împlinit și el 85 ani. Printre ei, cunoscutul istoric al Bucovinei, dr. Rudolf Wagner.

O, tempora, o, mores!

BIBLIOGRAFIE

Hans Prelitsch, *Student în Czernowitz. Die Korporationen an der Czernowitzer Universität*, München, Herausgegeben von der Landsmannschaft der Buchenland-deutschen, 1961.

Alma Mater Francisco-Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875, München, Herausgegeben von Rudolf Wagner, Verlag Hans Meschendorfer, 1975.

Dragoș Rusu, Vladimir Trebici, *Întrunirile Academice Române „Bucovina" și „Moldova" 1981* (manuscris, Muzeul „Simeon Florea Marian", Suceava)*.

Orest Tofan, „Societățile academice din Bucovina (1875–1938). Scurtă privire istorică", în „Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei", anul XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, pp. 314–327.

* Acesta a fost publicat în anul 2001: Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *Istoria Universității Cernăuți. Întrunirile Academice Române „Bucovina" și „Moldova" (1880–1938)*, Ploiești, Fundația „Gheorghe Cernea", 2001 (n. ed.).

DE LA DIETA BUCOVINEI LA PARLAMENTUL DE LA BUCUREȘTI (1918–1940)²¹⁷⁸

ȘTEFAN PURICI

From the Bukovinian to the Bucharest Parliament (1918–1940)

(Summary)*

The study presents some aspects of the political-administrative integration of Bukovina into Greater Romania (1918–1940). It will be the policy of the central authorities towards the new provinces, as well as towards the new citizens of different nationalities. The author presents the activities of Bukovinian political parties, the joint enterprises in the national and cultural spheres, the tensions within inter-ethnic cooperation etc. The conclusion, according to the author, would be that the Romanian authorities have not always succeeded in exploiting the creative power of the Bukovinians in the educational development process of Greater Romania.

Keywords: Bukovina, Romania, Parliament, Bucharest, political parties, educational development.

Toamna anului 1918, plină de convulsii politico-sociale, a reprezentat, pe de o parte, sfârșitul unei administrații, descrisă fie în culori optimiste, fie în culori cenușii, iar pe de altă parte, inaugurarea dramatică a unui nou destin pentru cea mai îndepărtată provincie a Casei de Habsburg. Bucovina a cunoscut – de la anexarea, în 1775, a părții de nord-vest a Moldovei la Austria, până la dezmembrarea Imperiului Habsburgic, în toamna anului 1918 – importante procese și mutații sociale, etnodemografice, politice și culturale care au lăsat urme adânci în caracterul, imaginea și mentalitatea comunităților naționale, au imprimat trăsături distincte vieții publice și structurii etno-sociale ale acestui ținut. Trecutul românesc al teritoriului de la sud de Nistru, cu toate particularitățile sale²¹⁷⁹, peste care s-au suprapus cultura și administrația austro-germană, cu toate laturile lor pozitive și negative, modul de constituire și evoluția socio-politică a României Mari (oscilația continuă între modernizarea după modele occidentale și conservarea tradiției autohtone) au determinat în mod decisiv destinele Bucovinei interbelice românești.

În urma unor adunări populare, la care românii din Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banat și-au exprimat dorința de a se uni, împreună cu conaționali lor din Vechiul Regat, într-o entitate statală unitară, cât și datorită consacării internaționale a unirii acestor teritorii de către Conferința de Pace de la Paris, prin semnarea unor tratate internaționale în anii 1919–1920, în sud-estul Europei s-a constituit România Mare. Temelia politică și pilonii instituționali ai noului stat erau fixați în Vechiul Regat.

În pofida obiectivului urmărit, timp de mai multe decenii, de forțele politice din Vechiul Regat de a aduna sub cârmuirea de la București toate teritoriile locuite de români, în ciuda aspirațiilor îndreptate în aceeași direcție ale elitelor politice și intelectuale românești din provinciile în cauză, Unirea de la 1918 n-a fost, așa cum credeau mulți oameni politici romantici, „o simplă restaurare a granițelor naționale și a coeziunii din trecut”²¹⁸⁰. Românii care s-au reunit în cadrele României Mari nu erau omogeni sub aspect cultural (impactul civilizației austro-germane, interferențele româno-maghiare, politica culturală rusească au imprimat provinciilor alipite anumite particularități, deosebite de sensibilitatea moldo-munteană), instituțional, economic și al tradițiilor politice. Totodată, chiar limitele întregirii naționale – mult mai extinse decât s-a putut spera, până la 1914, și cât s-a promis de Puterile Antantei, în 1916 – au condiționat înglobarea unui important număr de minoritari de naționalități diferite în componența unui stat a cărui clasă politică (ca și în celelalte state central și est-europene) nu a avut experiența necesară privind guvernarea unor populații cu interese culturale și politice, deseori deosebite de cele ale națiunii titulare. Această conjunctură conținea din start un întreg

²¹⁷⁸ „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 1, 2002, pp. 125–143.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

²¹⁷⁹ Vezi, în acest sens, capitolele privitoare la caracterul, tradițiile, obiceiurile și comportamentul moldovenilor din lucrarea lui Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*.

²¹⁸⁰ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare. 1918–1930*, traducere din engleză de Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 1998, p. 29.

buchet de tensiuni potențiale atât între centru și provincie, cât și între națiunea majoritară și minoritățile naționale.

În ceea ce privește unirea Bucovinei cu România, trebuie să menționăm că această hotărâre a fost votată nu numai de românii din această provincie; actul a fost susținut – întemeindu-se pe asigurările, date de Consiliul Național Român, privind garantarea necesităților sociale, economice și culturale ale minorităților – de polonezii bucovineni, prin declarația făcută de Stanislaw Kwiatkowski²¹⁸¹, cât și de Consiliul Național German, prin mandatul acordat de Adunarea națională a germanilor bucovineni, din 26 noiembrie 1918²¹⁸². Evreii din Bucovina au aderat la actul unirii treptat, pe comunități locale, pe parcursul anului 1919²¹⁸³. În primii ani, ei au susținut ideea transformării ținutului într-o provincie autonomă în componența României Mari²¹⁸⁴. Ucrainenii bucovineni, rămași fără liderii care se refugiaseră în Galiția, n-au făcut nicio declarație în acest sens.

Altă trăsătură care a marcat întreaga evoluție interbelică a României a fost caracterul preponderent rural al românilor și caracterul covârșitor neromânesc al orașelor din noile provincii. În pofida promovării unei ideologii autohtoniste și antimodernizatoare de către o însemnată parte a intelectualității și de multe – dar cu un număr relativ neînsemnat de membri – partide politice, fenomen privit cu toleranță de cercurile guvernante, formațiunile politice care s-au aflat la guvernare au condus țara, cu mai mult sau mai puțin succes, pe calea modernizării. Acest curs a determinat industrializarea și urbanizarea României, precum și crearea unui rezervor de cadre calificate. De aici a rezultat și politica de alfabetizare accelerată a țărănimii române, românizarea orașelor și a instituțiilor.

Bucovina a intrat în componența României Mari cu structurile sociopolitice și mentalitățile configurate în timpul administrației habsburgice. Față de restul României, ea era caracterizată de o pondere mai însemnată a populației urbane (26,58%) în totalul populației provinciei (față de 20,12% în România Mare). Însă românii reprezentau doar 33% din orășenimea Bucovinei (față de 58,6% în întreaga țară). Românii și ucrainenii constituiau majoritatea populației provinciei, dar reprezentau o minoritate în rândul orășenimii și, mai ales, al elitei, acestea fiind dominate de evrei și germani (44,7% din populația urbană și doar 19,7% în totalul populației Bucovinei)²¹⁸⁵.

Calitatea unor funcționari și specialiști trimiși în provinciile unite lăsa de dorit. Bucovina s-a pomenit practic în aceeași situație în care s-a aflat în primele decenii ale stăpânirii austriece²¹⁸⁶. Lipsa de diplomație a unor înalți demnitari din administrația cernăuțeană în relațiile lor directe cu populația nu putea să nu provoace nemulțumire în rândul bucovinenilor²¹⁸⁷. Nicolae Iorga, bun cunoscător al realităților din Bucovina atât sub stăpânirea austriacă, cât și sub administrația românească, susținea de la tribuna parlamentului: „Eu declar că nu fac nicio parte personală d-lui Toma²¹⁸⁸ în parazitismul care, de când Bucovina a fost unită cu România, domină sub toate regimurile întreaga viață administrativă a acestei provincii. Acesta e adevărul, Bucovina e o provincie dată pe mâna unor funcționari de partid, în cea mai mare parte insuficienți, care tratează provincia aceasta cum nu merită să fie tratată una din părțile cele mai nobile ale României Mari”²¹⁸⁹. În noiembrie 1924, în Camera

²¹⁸¹ „Monitorul Bucovinei”, 5 ianuarie 1919, p. 4.

²¹⁸² *Ibidem*; Karl M. Reinert, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien 1918–1928. Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht*, Thaur/Tirol, Wort und Welt Verlag, 1993, p. 47.

²¹⁸³ Radu Fconomu, *Unirea Bucovinei, 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 38.

²¹⁸⁴ I. A. Piddubnyy, „Do pytannya pro kharakter politychnoy oriyentatsiyi bukovyntsiy pislya zavershennyya Pershoyi svitovoyi viyny”, în *Materialy III Mizhnarodnoyi istoriko-krayeznavchoyi naukovoyi konferentsiyi, prysvyachenoyi 120-rychchyyu zasnavannya Chernivets'koho universytetu (29 veresnya - 1 zhovtnya 1995 r., Chernivtsi)*, Chernivtsi, Ruta, 1995, p. 66.

²¹⁸⁵ Gheorghe Iacob, Luminița Iacob, *Modernizare – europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea*, vol. I, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995, p. 52.

²¹⁸⁶ Cf. Ioan Budai-Deleanu, *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*, în vol. Adolf Armbruster (Hg.), *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, Band II, Augsburg, Hofmann-Verlag, 1993, pp. 268–269.

²¹⁸⁷ Astfel, în anul 1924, Pictorian, inspector general administrativ pentru Bucovina, își permitea să-i apostrofeze pe câmpulungeni în felul următor: „Dacă nu vă plac legile românești, cărați-vă la Austria, la Viena cu voi, la America cu voi!”. Cf. Iorgu G. Toma, *Din neajunsurile Bucovinei. Discurs parlamentar rostit în ziua de 30 octombrie 1924 în Adunarea Deputaților*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1924, p. 28.

²¹⁸⁸ Vezi Iorgu G. Toma, *În slujba dreptății. Două discursuri parlamentare rostite în zilele de 30 mai și 9 iunie 1924 în Adunarea Deputaților*, Cernăuți, 1924; *Idem*, *Din neajunsurile Bucovinei. Discurs parlamentar rostit în ziua de 30 octombrie 1924 în Adunarea Deputaților*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1924.

²¹⁸⁹ „Monitorul Oficial”, 16 mai 1923, pp. 1589–1590.

Deputaților, și unul dintre reprezentanții minoritarilor bucovineni se plângea de faptul că „Bucovina este tratată acum în mai multe privințe ca un copil vitreg, deși Bucovina cu populație civilizată, patriotică și ascultătoare, recunoscătoare și plină de sentimente, formează astăzi o parte integrantă a României Mari și de aceea populația noastră fără deosebire are dreptul să fie tratată în toate privințele pe picior de egalitate cu populația din Vechiul Regat”²¹⁹⁰.

Integrarea Bucovinei în cadrele României Mari s-a produs gradual. De la 10 noiembrie 1918 până în 2 ianuarie 1919, puterea executivă a fost concentrată în mâinile guvernului Bucovinei, în frunte cu Iancu Flondor. Din ianuarie 1919, guvernul Bucovinei a încetat să mai funcționeze, iar administrația Bucovinei a fost pusă sub conducerea unui ministru-delegat al guvernului român cu sediul la Cernăuți, care își exercita atribuțiile prin secretariatele de: 1) Interne; 2) Justiție; 3) Finanțe; 4) Instrucțiune publică; 5) Culte; 6) Lucrări publice; 7) Industrie, comerț și îngrijire socială; 8) Agricultură, domenii și alimentație; 9. Salubritate publică. Un al doilea ministru-delegat al Bucovinei își avea sediul la București²¹⁹¹. În 4 aprilie 1920, Secretariatele de stat din Bucovina au fost desființate, iar locul ministrului-delegat a fost ocupat de președintele Comisiei regionale de unificare, care avea menirea de a lichida serviciile provinciale și de a trece atribuțiile lor asupra ministerelor de la București. Această Comisie a funcționat până la adoptarea Legii pentru unificarea administrativă (14 iunie 1925). După traducerea în viață a acestei legi, Bucovina a încetat să existe ca entitate politico-administrativă. Totuși, lichidarea averii fostului Ducat al Bucovinei urma să se încheie în 1 ianuarie 1933²¹⁹².

Între cele două războaie, guvernele românești au trebuit să oscileze între două posibilități de asigurare a integrității teritoriale. Pe de o parte, România Mare – înconjurată de state nemulțumite de consecințele Primului Război Mondial și de faptul că o anumită parte din foștii lor supuși a nimerit sub administrația românească – putea dăinui doar în cazul în care reușea să construiască o societate românească puternică prin nivelarea identităților regionale și eliminarea sau minimalizarea identităților naționale neromânești. Pe de altă parte, România Mare trebuia să se conformeze prevederilor tratatelor internaționale și să asigure drepturi politice și culturale minorităților naționale, în caz contrar riscând pierderea sprijinului de care a beneficiat la Conferința de Pace de la Paris. Se poate aprecia că supravegherea nemijlocită a Societății Națiunilor, prin misiunile trimise în România, a instituit un control asupra funcționării instituțiilor statului român privind respectarea Tratatului asupra minorităților, din decembrie 1919. Pe de altă parte, „acest control, resimțit ca un amestec în treburile interne, are efecte negative și alimentează un naționalism în retragere, defensiv”²¹⁹³.

În plus, marea majoritate a opiniei publice românești, cel puțin până la mijlocul anilor '30, partidele politice importante (liberal, național din Transilvania, țărănist, social-democrat ș.a.) și cetățenii de origine neromână au revendicat edificarea unui stat, în care să fie respectate drepturile omului și cele ale minorităților naționale. Din aceste motive, între declarațiile politice ale guvernanților și aplicarea lor în practică au existat de multe ori diferențe, resimțite dureros, atât de românii majoritari, cât și de cei minoritari.

Forța politică care a modelat decisiv cadrul juridico-politic al României interbelice a fost Partidul Național Liberal. Acesta, însă, nu s-a putut desprinde hotărât de elementele și tradiția antebelică: „tentația de a mărgini democrația la aspectele sale formale, cultivarea clientelismului și a relațiilor bazate pe grupuri restrânse de interese. Partidul a recurs la metode autoritare de conducere și la centralizarea excesivă a aparatului de stat”²¹⁹⁴.

Celălalt partid care a dominat, din anul 1927, scena politică românească, a fost Partidul Național-Țărănesc. Față de național-liberali și celelalte forțe politice românești, național-țărăniștii au pus problema drepturilor pentru minorități cu o mai mare deschidere, au formulat principiul egalității ca temelie a unei societăți românești democratice²¹⁹⁵. În vederea unei integrări armonioase, P.N.Ț. s-a

²¹⁹⁰ Apud Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 94.

²¹⁹¹ Radu Economu, *op. cit.*, pp. 170–172, anexa XXIX.

²¹⁹² Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita: S.J.S.A.N.), Fond *Prefectura județului Cămpulung*, d. 65/1931, f. 1 5.

²¹⁹³ Catherine Durandin, *Istoria românilor*, traducere de Liliana Buruiană-Popovici, prefață de Al. Zub, Iași, Institutul European, 1998, p. 190.

²¹⁹⁴ Damian Hurezeanu, „În căutarea aproapelui. Naționalitățile: abordarea liberală și național-țărăniștă”, în „Xenopoliana”, anul V, nr. 1–4, 1997, pp. 201–202.

²¹⁹⁵ *Ibidem*, pp. 205–206.

pronunțat pentru raporturi politice și culturale majoritate – minoritate mai relaxate. Victoria acestui partid în alegerile parlamentare din 1928 a fost și o expresie a intereselor locale și regionale împotriva politicii de ultracentralizare a guvernelor anterioare.

Trăsătura fundamentală a vieții politice și parlamentare românești interbelice a fost construirea națiunii române în noile hotare. Partidele politice românești au urmărit consecvent realizarea acestui obiectiv, propunând și adoptând măsuri democratice sau mai puțin democratice. Partidele politice ale minorităților au fost, în general, loiale față de statul român, însă au militat pentru respectarea drepturilor lor naționale, pentru constituirea unui cadru democratic de conviețuire, au opus – cu mai mult sau mai puțin succes – rezistență unor măsuri ale guvernelor române care urmăreau diluarea identităților regionale.

Prim-ministrul României, Ion I. C. Brătianu, confruntat cu adversitățile de la Conferința de Pace de la Paris, urmărind consolidarea guvernării liberale și demonstrarea în fața opiniei publice internaționale a asentimentului populației din provincia la unirea în cadrele României Mari, a fixat alegeri parlamentare pentru octombrie 1919. În Bucovina, la alegeri au participat Partidul Democrat al Unirii, condus de Ion Nistor, și candidați independenți. Celelalte formațiuni politice românești – la fel s-a întâmplat în întreaga țară, cu excepția partidelor românești și minoritare din Transilvania – au declarat că se abțin de la participare din cauza menținerii stării de asediu²¹⁹⁶ și a cenzurii etc. Comunitățile evreiască, germană, ucraineană, poloneză au adoptat aceeași poziție, deoarece nu li s-a acceptat înaintarea candidaților pe baza cadastrelor naționale²¹⁹⁷.

După alegeri, adepții lui Iancu Flondor au cutreierat satele bucovinene cu scopul de a aduna semnături pentru un protest împotriva modului de desfășurare a procesului electoral. Au făcut apel și la reprezentanții minorităților. În timp ce „evreii și rutenii stau până în prezent în expectativă”²¹⁹⁸, germanii au sprijinit demersurile partidei lui Iancu Flondor²¹⁹⁹.

În primul an al administrației românești, organele de siguranță constatau că în rândul populației românești din Bucovina „s-a blazat în mare parte spiritul austriac și dragostea pentru «tătucu de la Viena»”. Totuși, unii, în special țărani bătrâni, erau nostalgici după ordinea, disciplina și legalitatea austriacă²²⁰⁰.

La alegerile din mai 1920, populația Bucovinei s-a manifestat destul de activ, în campania electorală lansându-se reprezentanți ai tuturor naționalităților din acest ținut. Pe lângă 12 deputați români, au fost aleși doi ucraineni (A. Lukașevici și Hruško), doi evrei (I. Pistiner și B. Straucher) și un german (A. Kohlruess), iar alături de opt senatori români s-au aflat un reprezentant al minorității ucrainene (C. Krakalia) și unul al celei germane (R. Gaidosch)²²⁰¹.

În ceea ce privește activitatea partidelor, singura formațiune politică din această provincie care a supraviețuit Primului Război Mondial și și-a continuat activitatea până la instaurarea dictaturii

²¹⁹⁶ În zona stării de asediu, potrivit înștiințării Biroului 2 Informație al Diviziei a 8-a, din 4 februarie 1926, era în vigoare următorul regim al întrunirilor: „1) Întrunirile cu caracter politic sunt complet prohibite; [...] cele cu caracter economic, cultural, sportiv, cinematografice se vor aproba de Comandament; [...] 2) Pentru obținerea autorizațiilor, cererile se vor înainta cel puțin cu 10 zile înainte, însoțite de avizele Prefecturii, Serviciului de Siguranță și Jandarmeriei”. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Prefectura județului Câmpulung*, d. 17/1927, f. 2.

²¹⁹⁷ „Glasul Bucovinei”, 2 octombrie 1919, p. 2; 11 octombrie 1919, p. 3; 18 octombrie 1919, p. 1.

²¹⁹⁸ S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranță, județul Câmpulung*, d. 3/1919, f. 37.

²¹⁹⁹ Astfel, în 16 noiembrie 1919, o importantă comunitate germană a înaintat următorul protest: „Noi, subsemnații alegători germani [46 de persoane – n.n.] din comuna Bucșoia, ne alăturăm în totul protestului concetățenilor noștri români contra abuzurilor care s-au făcut la alegerile pentru Parlament. Noi am fost totdeauna prieteni sinceri și onești ai poporului român, cu care am trăit deja 140 [de] ani în bună înțelegere, ne-am alăturat de bună voie României Mari, am ajuns însă să fim amar înșelați prin faptul că guvernul actual, în contradicție cu declarațiile solemne date cu un an înainte de către Consiliul Național Român, desconsideră drepturile cele mai primitive ale poporului nostru și a creat o lege electorală care desconsideră brutal cerințele timpului modern. La formarea cercurilor electorale, a fost dreptul coloniștilor germani de a trimite în Parlament un reprezentant german, drept ignorat cu desăvârșire sub pretexte deșarte. Abuzurile numeroase la alegeri și suprimarea fără considerare a oricărei expresiuni libere și a libertății presei, interzicerea adunărilor de alegători, falsificarea rezultatelor alegerilor au produs cea mai mare indignare și înfrustrare la toate partidele și națiunile acestei țări. Suntem de acord cu concetățenii noștri români în cererea ca alegerile care s-au făcut în astfel de condiții să fie cât mai repede anulate și să se elaboreze o altă lege electorală, care să corespundă principiilor democratice ale timpului nostru, demnității noii noastre patrii și necesităților tuturor popoarelor și păturilor populației care locuiesc țara”. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranță, județul Câmpulung*, d. 3/1919, f. 39.

²²⁰⁰ *Ibidem*, f. 50–50v.

²²⁰¹ Ștefan Purici, „Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940” (I), în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1, 1997, p. 138.

regale, în anul 1938, a fost Partidul Social-Democrat din Bucovina (înființat în 1896). Ca și în perioada austriacă, el era compus din cinci secții naționale (română, germană, evreiască, ucraineană și poloneză). Ulterior, în mai 1930, Congresul P.S.D. a apreciat, însă, că principiul de constituire în organizații naționale, utilizat de bucovineni, „nu este socotit necesar și salutar de imensa majoritate a partidului”²²⁰². Congresul extraordinar al partidelor socialiste din Vechiul Regat, Bucovina, Ardeal și Banat, întrunit în zilele de 13–14 octombrie 1919 la București, a hotărât neparticiparea la alegeri și retragerea candidaturilor depuse²²⁰³, decizie ce a reprezentat o gravă eroare politică, lipsindu-i pe social-democrați de posibilitatea de a influența organisme decizionale ale statului.

Instituirea stării de asediu (care a fost abrogată în 1928) a periclitat evoluția normală a vieții politice și mai ales a campaniilor electorale din 1919–1920. În ședința Camerei Deputaților din 23 iulie 1920, deputatul Iacob Pistiner avea să declare: „Starea de asediu și această justiție militară sunt ilegale și ar putea cel mult să fie aplicate într-o țară cucerită împotriva celor învinși. Bucovina n-a fost cucerită, căci armata a fost chemată de Consiliul Național pentru a menține ordinea”²²⁰⁴.

În mai 1920, în Bucovina au fost aleși în Parlament social-democrații Iacob Pistiner, Rudolf Gaidosch, Constantin Krakalia, Ion Heșca, iar George Grigorovici a fost ales și în Camera Deputaților și în Senat²²⁰⁵. La începutul anului 1921, în Camera Deputaților s-a constituit grupul parlamentar social-democrat, din care au făcut parte bucovinenii Iacob Pistiner, Rudolf Gaidosch și Constantin Krakalia, iar în Senat, grupul format din trei membri îl includea pe cernăuțeanul George Grigorovici²²⁰⁶.

Socialiștii bucovineni erau moștenitorii tradiției social-democrate austriece și adepții principiului evoluției democratice, reformiste a societății, nicidecum ai metodei revoluționare²²⁰⁷. Influența și popularitatea de care se bucurau social-democrații bucovineni se poate observa și din faptul că în fruntea Federației Partidelor Socialiste din România (F.P.S.R.) – constituită în iunie 1921 și afiliată Internaționalei a II-a – s-au aflat George Grigorovici, președintele Comitetului Executiv, Iacob Pistiner, unul dintre cei doi secretari, Romulus Dan, membru supleant, Constantin Krakalia, membru al Comisiei de control²²⁰⁸. În anul 1922, Partidul Social-Democrat din Bucovina avea, potrivit propriilor evidențe, 2 000 de membri²²⁰⁹. Între anii 1922 și 1926, P.S.D. din Bucovina era singurul partid din F.P.S.R. reprezentat în Parlament, prin deputatul Iacob Pistiner, ales la Cernăuți²²¹⁰, fiind și formațiunea care a editat cele mai multe publicații, atât în limba română („Vremea nouă”), cât și în limbile minorităților („Vorwärts”, „Боротьба”, „Der Kampf” și „Der Strahl”)²²¹¹.

Social-democrații bucovineni au militat pentru elaborarea unei Legi fundamentale a României Mari cu un caracter profund democratic. Astfel, în cadrul ciclului de conferințe pe tema „Noua Constituție a României”, organizat de Institutul Social-Român, în anii 1922–1923, George Grigorovici a susținut prelegerea „Constituția sovietică și constituția democratică”, pledând pentru un sistem politic democratic, cu largi drepturi pentru toate categoriile sociale și minoritățile naționale. Totodată, spre deosebire de colegii săi de partid, el s-a pronunțat pentru păstrarea caracterului monarhic al viitorului regim al României, pledând pentru „o monarhie democratică”²²¹². Deputatul Iacob Pistiner a avut câteva intervenții în Parlament, cerând ca noua Constituție să prevadă drepturi pentru minorități naționale, egalitate efectivă în drepturi între bărbați și femei, o reformă a învățământului, precum și respectarea drepturilor sociale și economice ale muncitorilor. Și în cazul

²²⁰² Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației din România*, București, Editura Științifică, 1994, p. 197.

²²⁰³ *Ibidem*, p. 111.

²²⁰⁴ Apud Petru Rușșindilar, „Mișcarea muncitorească și socialistă din nordul Moldovei, în noile condiții create prin făurirea statului național unitar român (1918–1920)”, în „Suceava”. Anuarul Muzeului județean”, anul XI–XII, 1984–1985, p. 239.

²²⁰⁵ *Ibidem*, p. 242.

²²⁰⁶ Nicolae Jurca, *op. cit.*, p. 136.

²²⁰⁷ Social-democrații bucovineni s-au opus cu fermitate afilierii la Internaționala Comunistă și, din această cauză, conducerea Cominternului a cerut, în decembrie 1920, liderilor Partidului Socialist din România excluderea din rândurile formațiunii a lui George Grigorovici. Cf. *Ibidem*, p. 123.

²²⁰⁸ *Ibidem*, p. 139.

²²⁰⁹ *Ibidem*, p. 141.

²²¹⁰ *Ibidem*, pp. 143, 146.

²²¹¹ *Ibidem*, p. 145.

²²¹² *Ibidem*, p. 151.

dezbaterii proiectului de lege privind unificarea administrativă, I. Pistiner a pledat, în ședințele Camerei Deputaților din 6 și 8 mai 1925, pentru respectarea strictă a principiului descentralizării administrative²²¹³.

Pentru alegerile locale din februarie 1926, P.S.D. din Bucovina a încheiat o înțelegere electorală cu Partidul Țărănesc²²¹⁴, repunând însemnate victorii la nivel de comune în urma acestui scrutin. Însă, în alegerile parlamentare din același an, F.P.S.R. a hotărât să se prezinte cu liste distincte, suferind un eșec total: niciun mandat în Parlament²²¹⁵.

În timp ce o parte a socialiștilor bucovineni s-a menținut pe pozițiile social-democrației, altă parte se apropia tot mai mult de mișcarea comunistă, fenomen care provoca o reacție dură din partea organelor statului. Astfel, în urma unui denunț, în 27 octombrie 1925, Carl Mehlferber a fost arestat de către Serviciul de Siguranță, care a efectuat o percheziție la domiciliul său. A fost, însă, imediat eliberat deoarece denunțul s-a dovedit neîntemeiat²²¹⁶. La Congresul general al F.P.S.R. (mai 1927), care a hotărât transformarea Federației în Partidul Social-Democrat din România, Iacob Pistiner a prezentat *Raportul privind situația economică și politică a României*²²¹⁷, care conținea, în linii mari, o viziune și interpretare procomunistă a situației din țară. Simpatia lui Iacob Pistiner pentru ideologia marxistă s-a putut observa încă de la începutul anilor '20 (poate și mai devreme): „Socialismul se poate înfăptui numai în urma neclintitei lupte de clasă. Oricât de importante sunt reformele, în cele din urmă nu ele hotărăsc. Dar lupta și metoda trebuie potrivite timpului și țării”²²¹⁸. Această alunecare stângistă s-a manifestat și asupra componenței structurilor de conducere a P.S.D., din care a fost exclus George Grigorovici, fiind menținut Iacob Pistiner²²¹⁹. P.S.D. din Bucovina a fost supus și unor presiuni din exteriorul țării, fiind finanțat de organizații procomuniste și comuniste internaționale. Astfel, numai în perioada ianuarie – august 1928, social-democrații bucovineni au primit, pe diverse căi, 33 100 de dolari²²²⁰. Nu întâmplător a fost faptul că, în iulie 1927, în timp ce, în întreaga Românie, social-democrații au obținut doar 1,81% din voturi în alegerile parlamentare, organizația regională Bucovina a P.S.D. a acumulat 16% din simpatiile electoratului din această parte a țării²²²¹.

După ce, în timpul campaniei electorale din 1928, P.S.D. s-a aliat cu P.N.Ț., iar guvernul lui Iuliu Maniu nu și-a respectat întru totul angajamentele, socialistul Carl Mehlferber, președintele organizației județene Câmpulung, a arătat că național-țărăniștii au înșelat speranțele social-democraților, „pornind tot pe drumul capitaliștilor”²²²², iar deputatul Teodor Roznovanu a subliniat că social-democrații bucovineni nu-i mai vor susține pe țărăniști în alegerile comunale și județene²²²³. Din decembrie 1933, social-democrații nu au mai intrat în Parlament.

La Congresul P.S.D. din aprilie 1936, George Grigorovici a prezentat primul dintre rapoartele ce urmau a fi dezbătute de delegați, având ca temă „Social-democrația și problemele politice și economice”. El a fost ales președinte al Comitetului Central al P.S.D. În organele executive au fost aleși din partea Bucovinei Teodor Roznovanu, Carl Mehlferber și Romulus Dan²²²⁴.

După instituirea diciturii regale, liderii social-democrației din Bucovina, George Grigorovici și Teodor Roznovanu, s-au înscris în Frontul Renașterii Naționale. În iunie 1939, primul a devenit senator, iar al doilea deputat în „Parlamentul” lui Carol al II-lea. Grigorovici și-a justificat decizia sa prin necesitatea de a sprijini pe Carol al II-lea în acțiunea de anihilare a Gărzii de Fier²²²⁵.

O forță politică mult mai influentă a fost gruparea intelectualilor „glasiști” care s-a constituit, în 15 septembrie 1919, în Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, sub președinția istoricului Ion

²²¹³ *Ibidem*, p. 152.

²²¹⁴ *Ibidem*, p. 147.

²²¹⁵ *Ibidem*, pp. 148–149.

²²¹⁶ S.J.S.A.N., Fond *Prefectura județului Câmpulung*, d. 22/1922, f. 30, 30v.

²²¹⁷ Nicolae Jurca, *op. cit.*, p. 165.

²²¹⁸ „Vremea nouă”, nr. 102, 22 mai 1921. Apud Petru Rușindilar, *op. cit.*, p. 245.

²²¹⁹ Nicolae Jurca, *op. cit.*, p. 171.

²²²⁰ Ștefan Purici, „Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică, între anii 1918 și 1940” (II), în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 2, 1997, p. 415.

²²²¹ Nicolae Jurca, *op. cit.*, p. 176.

²²²² S.J.S.A.N., Fond *Prefectura județului Câmpulung*, d. 22/1922, f. 59.

²²²³ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (în continuare se va cita: A.S.R.C.), Fond 38, inv. 2, d. 1248, f. 302.

²²²⁴ Nicolae Jurca, *op. cit.*, pp. 240–241.

²²²⁵ *Ibidem*, p. 277.

Nistor. Această formațiune politică era bine organizată și mult mai activă decât celelalte partide. Astfel, în 20 februarie 1922, Serviciului de Siguranță Câmpulung informa că, în județul Câmpulung, adunări electorale au fost organizate doar de Partidul Democrat al Unirii, în timp ce Partidul Poporului și cel Țărănist recurg la propaganda de la om la om²²²⁶. Programul acestei formațiuni politice cuprindea revendicări cu caracter general-democratic (înfăptuirea reformei agrare, largi drepturi electorale pentru toți cetățenii, ameliorarea condițiilor de viață și de lucru ale muncitorilor, reorganizarea învățământului etc.), însă obiectivul fundamental consta în accelerarea procesului de unificare și consolidare a României Mari. Atitudinea partidului față de minoritățile naționale a fost exprimată destul de tranșant de Iorgu G. Toma, secretar general al P.D.U., care a arătat că „toate minoritățile se vor bucura de toate drepturile ce li se cuvin dacă vor fi cetățeni buni, vor sprijini interesele noastre și vor simți românește. Atunci vor fi întotdeauna bine primiți și tratați”²²²⁷. În 27 ianuarie 1923, P.D.U. a fuzionat cu P.N.L. Cu P.D.U. și, apoi, P.N.L. au colaborat reprezentanți ai ucrainenilor, germanilor²²²⁸ și evreilor din Bucovina. De pildă, la alegerile din 1927, pe listele liberalilor au fost înscrși ucrainenii L. Ivasiuk, A. Myhasiuk, V. Lukyniuk și I. Șpytko. Aceștia din urmă au explicat gestul lor prin dorința de a micșora presiunea exercitată de guvern asupra ucrainenilor²²²⁹.

Totuși, după înfrângerea suferită în urma alegerilor din decembrie 1928, editorialul ziarului „Glasul Bucovinei” – publicație care era practic oficiosul P.N.L. în Bucovina – constata: „Nu ne iubesc ucrainenii, care prin reprezentanții lor «independenți» în Parlament ne înfățișează ca pe cei ce le-am făcut cel mai mult rău”, nu ne iubesc germanii, „ne acuză în presă și în parlament că am fi lovit în interesele lor culturale”²²³⁰. Explicând și susținând politica promovată de guvernele liberale, Ion Nistor, subsecretar de stat, în ședința Camerei din 6 martie 1934, aprecia că ideea națională românească și naționalismul reprezintă un răspuns la „nedreptatea și umilirea pe care elementul autohton a trebuit să le suporte” de-a lungul istoriei²²³¹. Iar în Senat, în 9 martie 1934, el menționa că minoritățile trebuie să se subordoneze cu toate mijloacele principiului statului național unitar și politicii de promovare a elementului românesc. Ion Nistor sublinia că pe primul loc trebuie să se afle nu Tratatul pentru minorități, ale cărui prevederi au fost impuse României, ci rezoluțiile Adunărilor de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia²²³².

În opoziție cu național-liberalii s-au situat țărăniștii. În februarie 1922, sub conducerea lui Vasile Bodnarescu, fost membru PDU, s-a constituit Partidul Țărănesc din Bucovina. În 11 iunie 1922, acesta fuzionează cu Partidul Țărănesc și funcționează ca o organizație regională a acestuia²²³³. În 1923, în cadrul organizației regionale țărăniște din Bucovina s-a constituit secțiunea ucraineană a partidului, condusă de Constantin Krakalia²²³⁴. Din iunie 1926, în fruntea Partidului Țărănesc din Bucovina și, apoi, a organizației regionale a Partidului Național-Țărănesc, s-a aflat Teofil Sauciuc-Săveanu. Obiectivul partidului consta în ameliorarea situației țărănimii, respectarea strictă a prevederilor legii agrare, dezvoltarea cooperăției satești, alfabetizarea populației rurale, drepturi economice și sociale pentru muncitori. Pe plan politic, țărăniștii revendicau creșterea rolului Parlamentului în viața publică, democratizarea societății, înlăturarea abuzurilor, desfășurarea unor alegeri libere, revocarea funcționarilor corupți etc.

Pe lângă partidele politice de orientare democratică, în viața politică a Bucovinei s-au manifestat, începând cu anul 1922, și forțele de extrema dreaptă. Inițial aceste organizații au fost

²²²⁶ S.J.S.A.N., Fond Serviciul Special de Siguranță, județul Câmpulung, d. 3/1922, f. 18v.

²²²⁷ *Ibidem*, f. 18.

²²²⁸ Astfel, potrivit informațiilor pe care le deținea Serviciul de Siguranță Câmpulung, în februarie 1922, în comuna Pojorâta erau două partide: primul, „glasist-liberal”, în frunte cu gerantul „Simion Zlavoacă, Cvot. Betrule, gospodar fruntaș, precum și Terfas Iosef, fost secretar de Câmpulung, neamț, care are mare influență asupra nemților din această comună. Acest partid e foarte tare, căci sunt capii cei mai buni gospodari și oameni cu vază în această comună și cu majoritatea poporului de partea lor”; al doilea, partidul „averescan”, care însă „e prea slab față de cel «glasist-liberal»”. Cf. S.J.S.A.N., Fond Prefectura județului Câmpulung, d. 15/1922, f. 3.

²²²⁹ *Bukovyna: istorychnyy narys*, Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 1998, pp. 235–238.

²²³⁰ „Glasul Bucovinei”, 16 ianuarie 1929, p. 1.

²²³¹ Hans-Cristian Maner, *Parlamentarismus in Rumänien (1930–1940). Demokratie im autoritären Umfeld*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1997, p. 398.

²²³² *Ibidem*, p. 402.

²²³³ Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Partidele politice din România (1862–1994). Enciclopedie*, București, Editura Mediaprint, 1995, p. 119.

²²³⁴ *Bukovyna: istorychnyy narys*, p. 236.

tolerate de autorități²²³⁵, atât din pricina numărului redus de membri, cât și din dorința de a le folosi pentru împiedicarea mișcărilor politice ale minorităților. Însă atunci când cuzistii, legionarii ș.a. au început să depășească cadrul legal al manifestărilor publice, întrunirile lor au fost interzise²²³⁶, iar Poliției și Siguranței li s-a cerut organizarea unei supravegheri strânse²²³⁷. În 22 mai 1930, șeful Poliției din orașul Câmpulung-Moldovenesc a adresat prefectului județului un raport confidențial privind mișcarea de extrema dreaptă. Se aducea la cunoștința Prefecturii că, în orașul Vama, în 18 mai, s-a înființat „Organizația muncitorească românească național-creștină”, care a elaborat o moțiune ce cuprindea câteva puncte „cu greu de realizat”²²³⁸. Astfel, s-a cerut instituirea unui moratoriu pentru o perioadă de trei ani asupra datoriilor cetățenilor către bănci și persoane particulare, desființarea dobânzii, transformarea Băncii Naționale în instituție de stat²²³⁹, „puncte de care numita organizație agită în scop de a [se] realiza urgent”²²⁴⁰. Șeful Poliției avertiza că „în toată această acțiune primează curentul antisemit și adevăratul obiect al mișcării este lupta contra evreilor. Faptul acesta este suficient de îngrijorător și măsuri energice de preîntâmpinare a altor excese sunt neapărat necesare”²²⁴¹. Totuși, în anii '30, extrema dreaptă românească devine tot mai puternică, ajungând, la sfârșitul deceniului, la guvernare.

Curentelor extremiste de dreapta, care cucereau masele prin populism, anticomunism și xenofobie, au încercat să li se opună mișcările minorităților. Trebuie subliniat însă că, așa cum românii erau divizați în mai multe partide și orientări, la fel și minoritarii nu erau uniți, fiind separați prin originea etnică, limba maternă, religie și opțiuni politice.

Minoritatea evreiască era poate cea mai bine organizată dintre toate minoritățile, reînnoind deja în 1919 activitatea societății sioniste „Poale Zion”. Evreii, care erau organizați într-o mulțime de societăți cultural-naționale, au constituit, în anul 1920, Blocul evreiesc. În alegerile din mai 1920, această formațiune n-a reușit să obțină niciun mandat în Parlament. Totuși, mulți evrei erau membri ai partidelor românești, candidând și pătrunzând în Parlament pe listele electorale ale acestora²²⁴².

Între 10 și 13 noiembrie 1920, organizațiile cultural-politice evreiești din Cernăuți au organizat câteva adunări de protest împotriva dizolvării inspectoratelor școlare pentru minorități și constituirii unui singur inspectorat pentru întreaga rețea școlară, considerând această măsură drept o nedreptate și un pericol pentru școala lor națională²²⁴³. În vederea apărării drepturilor lor, evreii au încercat să stabilească o colaborare cu celelalte minorități din Bucovina²²⁴⁴, însă aceasta a avut succes doar în cadrul P.S.D.

În august 1925, deputatul Benno Straucher i-a adresat un memoriu primului ministru Ion I. C. Brătianu, în care formula acuzația că administratorii evrei din școlile primare erau dați afară sau retrogradați la rangul de învățători. Benno Straucher susținea că școlile primare din Cernăuți – oraș în care evreii reprezentau până la 50% din populație și plăteau 90% din taxe – erau „curățate” de învățători evrei prin pensionări și suspendări. Aceeași politică era realizată și în școlile secundare. Evreii erau înlocuiți cu neevrei, însă erau angajați, eludând poziția comunității, și evrei tineri pentru a-i înlocui pe cei desemnați de comunitate²²⁴⁵.

În anul 1931, prin fuzionarea diverselor organizații regionale evreiești, s-a constituit Partidul Evreiesc din România. P.E.R. a urmărit promovarea identității evreiești, apărarea drepturilor acestei minorități, educarea tineretului în spiritul sionismului și pregătirea lor pentru plecarea în Palestina²²⁴⁶.

²²³⁵ S.J.S.A.N., Fond *Prefectura județului Câmpulung*, d. 23/1927, f. 2, 8.

²²³⁶ *Ibidem*, f. 24.

²²³⁷ *Ibidem*, d. 23/1930, f. 37; d. 51/1932, f. 14.

²²³⁸ *Ibidem*, d. 31/1930, f. 11.

²²³⁹ *Ibidem*, d. 31/1930, f. 4–4v.

²²⁴⁰ *Ibidem*, d. 31/1930, f. 11.

²²⁴¹ *Ibidem*, d. 31/1930, f. 11v.

²²⁴² Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 127.

²²⁴³ A.S.R.C., Fond 12, inv. 3, d. 110, f. 2–4; Ștefan Purici, *op. cit.* (I), în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1, 1997, p. 136.

²²⁴⁴ Potrivit raportului Serviciului de Siguranță Cernăuți, din 10 ianuarie 1923, studenții evrei „au făcut propunere studenților ucraineni de a le da ajutor și combate mișcarea antisemită și că, în acest scop, chiar a avut loc o prima consfătuire-informație a unei fracțiuni din societatea ucraineană «Zorja» cu studenții evrei în ziua de 3 [iurent], la care majoritatea ucrainenilor a fost contra unei asemenea colaborări”. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranță, județul Câmpulung*, d. 5/1923, f. 63.

²²⁴⁵ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 90.

²²⁴⁶ Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *op. cit.*, pp. 50–51.

Din anul 1933, evreii n-au mai fost reprezentați în Parlament. Doar în Senat, ca membru de drept, s-a aflat rabinul Niemirower²²⁴⁷.

În deceniul al IV-lea, raporturile între evrei și neevrei au cunoscut o evoluție negativă²²⁴⁸ (ciocniri între evrei și studenții români; animozități între comunitățile germană și evreiască, atacuri din partea presei de extrema dreaptă română, germană, ucraineană etc.). Astfel, în 5 aprilie 1933, participanții la adunarea Partidului Evreiesc au hotărât să boicoteze mărfurile germane și să rupă orice relații cu prăvăliile creștine care „vor subvenționa materialicește sau moralicește acțiunea hitleristă și cuzistă din Cernăuți”²²⁴⁹. În același timp, liderii politici evrei, dr. M. Ebner, dr. M. Grünberg, dr. M. Reifer, „au hotărât strângerea de fonduri de la industriași și evrei bogați în scop de a organiza o gardă de autoapărare în contra atacurilor cuziștilor și hitleriștilor”²²⁵⁰.

Statutul evreilor se va schimba dramatic după instaurarea în România a dictaturii lui Carol al II-lea. Situația va deveni cu totul tragică în urma traducerii în viață a prevederilor secrete ale pactului Molotov – Ribbentrop, când o parte dintre evreii români a plecat în U.R.S.S., cunoscând direct și suportând pe pielea proprie „raiul” comunist; altă parte, mult mai mică, a părăsit România, declarându-se de etnie germană. Cei care au avut un rol cât de mic în viața publică în România Mare și au rămas în partea de nord a Bucovinei au fost supuși unor persecuții și deportări, indiferent de naționalitatea lor. În orice caz, soarta lor nu a fost de invidiat.

Față de germanii din Bucovina, autoritățile române au fost mai tolerante datorită ponderii lor relativ neînsemnate (11%) în totalul populației și lipsei unei unități geografice, precum și grație faptului că liderii acestora s-au pronunțat chiar din noiembrie 1918 pentru unirea Bucovinei cu România. În 8–9 iunie 1919, la Sibiu s-a desfășurat prima întrunire a germanilor din România Mare, la care au participat, din partea Bucovinei, Viktor Glondys, protopop evanghelic, și profesorul Alois Lebouton. Participanții au discutat probleme ce țineau de diverse aspecte ale stării de fapt și perspectivelor constituirii unei comunități germane în România²²⁵¹.

În anii 1919–1922, germanii din Bucovina au participat la alegerile parlamentare pe baza reprezentării individuale. În urma primelor alegeri parlamentare din România Mare, din 3–8 noiembrie 1919, în Camera Deputaților a fost ales germanul bucovinean Norbert Kipper²²⁵², iar în mai 1920, deputat a devenit Alfred Kohlruess, președintele Consiliului național german din Bucovina²²⁵³.

În anii 1918–1919, germanii bucovineni au sperat în faptul că „poate va reinvia Austria” sau că „Bucovina va rămâne o republică unică, independentă”, însă alegerile din toamna lui 1919 „le-au zdruncinat credința aceasta”²²⁵⁴. În anul 1920, liderii germanilor au dus o propagandă susținută privind aderarea tuturor conaționalilor lor la diverse societăți cultural-politice germane. În comunele cu o însemnată populație germană, ei au încercat să obțină controlul asupra consiliului comunal²²⁵⁵.

Politica guvernului liberal a pus sub semnul incertitudinii viitorul școlilor neromânești, provocând nemulțumiri în rândul minorităților naționale. Astfel, președintele Societății Creștine Germane din Bucovina susținea că examenele de competență cerute de autoritățile române ar trebui limitate la examenul de limbă, altfel pedagogii neromâni „sunt păgubiți din punctul de vedere al stării lor cetățenești, precum și al garanției de profesiunea lor de față de cei români de la care nu se cere nicio probă de cunoștințe speciale la fel”²²⁵⁶. Liderii germanilor din Bucovina au organizat câteva adunări la nivel regional (30 august și 16 octombrie 1924)²²⁵⁷, și altele în diverse comune în care locuiau reprezentanții acestei etnii²²⁵⁸.

²²⁴⁷ Hans-Christian Maner, *op. cit.*, p. 395.

²²⁴⁸ Ștefan Purici, *op. cit.* (II), în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 2, 1997, pp. 418–419.

²²⁴⁹ A.S.R.C., Fond 38, inv. 2, d. 597, f. 21.

²²⁵⁰ *Ibidem*, f. 22; d. 554, f. 33–33v.

²²⁵¹ Karl M. Reinerth, *op. cit.*, pp. 99–100.

²²⁵² *Ibidem*, p. 105; S.J.S.A.N., Fond Serviciul Special de Siguranță, județul Câmpulung, d. 4/1920, f. 32.

²²⁵³ Karl M. Reinerth, *op. cit.*, p. 117.

²²⁵⁴ S.J.S.A.N., Fond Serviciul Special de Siguranță, județul Câmpulung, d. 3/1919, f. 49.

²²⁵⁵ *Ibidem*, d. 4/1920, f. 74.

²²⁵⁶ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 97.

²²⁵⁷ Karl M. Reinerth, *op. cit.*, p. 202.

²²⁵⁸ În 18 octombrie 1924, șeful Serviciului de Siguranță Câmpulung raporta că, la întrunirile cu germanii bucovineni, deputatul transilvănean Rudolf Brandsch afirma că „nouă ni s-a promis la congres că vom căpăta drepturi în România Mare, drepturi pe care, după cum vedem, nu le avem. Justiția nu-i justiție, căci lucrează cum vrea. Jandarmeria, Poliția și Siguranța de asemenea. Siguranța ne urmărește numai pe noi, germanii. Școlile germane aproape sunt desființate și [autoritățile – n.n.] vroiesc să introducă limba română, cum e cazul cu școala din Iacobeni, unde s-a adus o [profesoară –

În urma scrutinului electoral din mai 1926, când Partidul Poporului a încheiat un cartel cu Partidul Național German și cu cel Maghiar, în Camera Deputaților germanii bucovineni au fost reprezentați de Alfred Kohlruess²²⁵⁹. La alegerile parlamentare din iulie 1927, minoritățile din Bucovina au constituit o alianță care s-a lansat în campania electorală sub numele de Blocul Maghiar-German (reprezentativ pentru Transilvania). Acest cartel electoral n-a inspirat încredere alegătorilor bucovineni, victoria fiind de partea P.N.L.²²⁶⁰. Alegerile din decembrie 1928, în care germanii au încheiat cartel cu P.N.Ț., au făcut ca în Senat să fie ales Alois Lebouton²²⁶¹. Aceeași alianță electorală a funcționat și în anul 1932. În anul 1931 și în decembrie 1933, reprezentanții Partidului Național German au candidat pe aceeași listă cu P.N.L.

La începutul anilor '30, pentru a menține orientarea spre metodele legale de activitate politică și a preîntâmpina pătrunderea unor curente ideologice extremiste, P.N.G. a cerut membrilor săi să semneze declarații privind neparticiparea lor la activitățile altor partide și la subordonarea față de conducerea partidului²²⁶².

Menținerea legăturilor cu patria istorică a înlesnit, însă, pătrunderea și afirmarea în rândul germanilor bucovineni a ideilor național-socialismului. Astfel, în mai 1932, la Cernăuți, sub conducerea lui E. Landwehr de Pragenau, a fost înființată o organizație național-socialistă²²⁶³. Grupările național-socialiste s-au apropiat de organizațiile de extrema dreaptă românești. La alegerile din iulie 1932, adepții național-socialismului, conduși de O. Beck, s-au prezentat pe aceleași liste cu L.A.N.C.²²⁶⁴. Venirea lui Adolf Hitler la putere a fost privită cu simpatie de o mare parte a germanilor bucovineni, care și-au exprimat speranța într-o refacere economică rapidă a Germaniei și în distrugerea „microbului comunist, care era să nimicească poporul german”²²⁶⁵. După 1933, minoritatea germană din România intră direct în sfera de influență a Germaniei naziste²²⁶⁶. Frațiunea social-democrată germană părăsește P.S.D. și trece în organizația național-socialistă. Această formațiune politică și-a întemeiat un organ de presă, „Der Scharfschütze”, redactat de O. Beck²²⁶⁷.

Sub impactul acestor mutații politice, aripa reformistă a comunității germane, Uniunea Germanilor din Bucovina (condusă de E. von Millanich, F. Kopezky, F. Stross ș.a.) a ținut, în 11 iunie 1932, o adunare generală la care s-a pus în discuție poziția acestei formațiuni față de nazism. Prof. Alois Lebouton a prezentat referatul cu tema „Mișcarea național-socialistă și mișcarea germană din afara hotarelor Germaniei”. În urma unor dezbateri, participanții au adoptat un punct de vedere comun, constatând că „mișcarea germană internă [din România – n.n.] urmărește aceeași țintă ca și programul național-socialist și nu poate fi vorba de o nouă mișcare, așa că Uniunea Germanilor se declară solidară cu mișcarea național-socialistă, afară de problema evreilor, care, din punct de vedere a politicii practice a germanilor [din] afară de hotarele Germaniei și din cauza solidarității minorităților, trebuie eliminată din programul Uniunii Germanilor”²²⁶⁸. În anii următori, Partidul Național German s-a menținut pe poziții de loialitate față de statul român, criticând acțiunile național-socialiștilor bucovineni, considerate a fi dăunătoare comunității germane²²⁶⁹.

Cu toate că foștii lideri din perioada austriacă ai ucrainenilor bucovineni au părăsit ținutul, această comunitate a fost foarte activă pe plan politic, propulsând în Parlament reprezentanți care îi exprimau interesele cu fidelitate. Astfel, în ședința Camerei Deputaților din 12 august 1920, social-democratul ucrainean Constantin Krakalia a cerut chiar organizarea unui plebiscit în regiunea dintre Prut și Nistru a Bucovinei, în vederea stabilirii apartenenței statale a acestui teritoriu. Pe un plan mai

n.n.] româncă din Vechiul Regat”. De asemenea, deputatul a criticat modul de realizare a reformei agrare. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranță, județul Câmpulung*, d. 11/1924, f. 56.

²²⁵⁹ Karl M. Reinerth, *op. cit.*, p. 227.

²²⁶⁰ Gheorghe Jacob, Luminița Jacob, *op. cit.*, vol. 1, p. 279.

²²⁶¹ Karl M. Reinerth, *op. cit.*, p. 293.

²²⁶² I. A. Piddubnyy, „Nimets'ka hromada Bukovyny u 1918–1940 rr.: Za materialamy Derzhavnoho arkhivu Chernivets'koyi oblasti”, în *Bukovyna – miy ridnyy kray. II istoriko-krayeznavcha konferentsiya molodykh doslidnykiv, studentiv ta naukovtsiv. Materialy*, Chernivtsi, «Vizyt-INFO», 1997, p. 79.

²²⁶³ Ștefan Purici, *op. cit.* (11), în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 2, 1997, p. 417.

²²⁶⁴ I. A. Piddubnyy, *op. cit.*, p. 79.

²²⁶⁵ A.S.R.C., Fond 38, inv. 2, d. 597, f. 6.

²²⁶⁶ Catherine Durandin, *op. cit.*, p. 194.

²²⁶⁷ A.S.R.C., Fond 38, inv. 2, d. 451a, f. 2v.

²²⁶⁸ *Ibidem*, d. 557, f. 1.

²²⁶⁹ I. A. Piddubnyy, *op. cit.*, p. 79.

realist, el a revendicat reprezentare proporțională pentru ucrainenii în organele administrative ale provinciei, precum și asigurarea dreptului la limbă, învățământ și cultură²²⁷⁰. Iar cernăuțeanul Vasyli Dutciak a înaintat un memoriu pe adresa Societății Națiunilor, revendicând respectarea drepturilor acestei minorități în domeniul învățământului²²⁷¹. În 1921 a fost întemeiat Partidul Popular Ucrainean, avându-i ca lideri pe P. Mihulea, S. Koralevici și R. Ivasiuk, care a colaborat strâns cu guvernul, însă a avut o existență efemeră.

În anul 1922, s-a constituit Partidul Popular-Democratic Ucrainean. Acesta a urmărit ca, pe cale legală, să promoveze interesele ucrainenilor în domeniul învățământului, culturii, cât și pe plan social. Conducerea partidului a înaintat revendicări privitoare la studierea în școli în limba maternă, la suspendarea interdicției impuse introducerii în țară a tipăriturilor în ucraineană, la mărirea numărului de școli ucrainene până la cel antebelic²²⁷². În anul 1926, P.P.D.U. a încheiat o alianță cu Partidul Poporului, datorită căreia ucrainenii Anton Lukașevyci și Yuriy Lysan au fost aleși în Parlament. În Senat, A. Lukașevyci a ridicat problemele legate de învățământ, starea economică a țăranilor, modul de efectuare a recensământului populației de la 1927²²⁷³, a felului și a metodelor utilizate în timpul aplicării reformei agrare²²⁷⁴. După eșecul suferit în campania electorală din 1927, P.P.D.U. și-a încetat activitatea²²⁷⁵.

În toamna lui 1927, foștii membri ai P.P.D.U. au format Partidul Național Ucrainean (președinte Volodymyr Zalozețki), care a activat pe scena politică a Bucovinei până la 1938, susținând interesele ucrainenilor din România Mare. Programul P.N.U. conținea cerința privitoare la introducerea limbii ucrainene ca limbă de predare în instituțiile de învățământ de diverse niveluri nu numai în Bucovina, ci și în Basarabia și Maramureș. De asemenea, partidul milita pentru crearea unor condiții care să asigure ameliorarea situației materiale a țăranilor, muncitorilor și orășenilor, pentru respectarea drepturilor politice ale ucrainenilor. În toate alegerile parlamentare, P.N.U. a încheiat carteluri electorale cu diverse partide românești, fenomen criticat aspru de naționaliștii ucraineni²²⁷⁶. În decembrie 1933, Volodymyr Zalozețki a fost ales în Parlament pe listele P.N.Ț.²²⁷⁷. În ședința Camerei Deputaților din 5 martie 1934, V. Zalozețki a acuzat guvernul de aplicarea unei politici de asimilare „ascunse” și „forțate”, iar în ședința din 31 martie 1934, acesta a revendicat dreptul la folosirea limbii ucrainene în școlile din Bucovina, Basarabia și Moldova și s-a plâns de faptul că spectacolele și concertele în limba ucraineană au fost interzise²²⁷⁸.

Reprezentanții guvernului au respins pretențiile minorităților ca fiind neîntemeiate, deoarece prevederile art. 11 din Tratatul minorităților fuseseră cuprinse în art. 5 și 7 ale Constituției de la 1923 și, în plus, comunitățile neromânești au fost sprijinite prin legi speciale referitoare la autonomia lor în problemele religioase și culturale²²⁷⁹.

Multe dintre măsurile pe care minoritățile le interpretau drept xenofobe au fost adoptate nu atât împotriva neromânilor, cât în favoarea românilor, deși consecințele negative ale acestei politici s-au resimțit în rândul naționalităților minoritare. Totuși, nici chiar românii bucovineni nu aprobau o parte dintre metodele folosite de autorități. Astfel, Organizația Tineretului Învățătoresc din România condamnă în mod expres Asociația Regională a Profesorilor Bucovineni ai cărei lideri, „dintr-un spirit îngust de regionalism și din meschine interese materiale s-au solidarizat cu frații lor dintotdeauna, minoritarii [...]. Protestele minoritarilor au fost numaidecât însușite de către conducătorii asociației regionaliste, jigniți în grozava lor demnitate națională, fiindcă au fost luați din scurt sa-și dovedească românismul”²²⁸⁰.

²²⁷⁰ Idem, „Diyal'nist' bukovyns'koyi sotsial-demokratychnoyi orhanizatsiyi v pershi povoyenni roky (1918–1920 pp.)”, în *Z istorychnoho mynuloho Bukovyny. Zbirnyk naukovykh statey*, Chernivtsi, 1996, p. 197.

²²⁷¹ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 84, nota 72.

²²⁷² I. A. Piddubnyy, „Problema zakhystu prav ukraiyntsyv Bukovyny u diyal'nosti politychnykh orhanizatsiy krayu v 1918–1928 rr.”, în *Pytannya istoriyi Ukrayiny. Zbirnyk naukovykh statey*, Chernivtsi, Zoloti lytavry, 1997, p. 212.

²²⁷³ *Ibidem*, pp. 214–215.

²²⁷⁴ Ștefan Purici, *op. cit.* (I), în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1, 1997, p. 140.

²²⁷⁵ *Bukovyna: istorychnyy narys*, p. 240.

²²⁷⁶ *Ibidem*.

²²⁷⁷ Hans-Christian Maner, *op. cit.*, p. 394.

²²⁷⁸ *Ibidem*, p. 396.

²²⁷⁹ *Ibidem*, p. 398.

²²⁸⁰ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 96, nota 118.

Spre deosebire de alte țări din Europa de sud-est, în România s-a instaurat un regim autoritar abia la începutul anului 1938. Carol al II-lea a suspendat activitatea tuturor partidelor politice. De pe urma acestui act au avut de suferit cel mai mult forțele politice românești, în timp ce minoritățile naționale și-au continuat, practic nestânjenit, activitățile cultural-naționale (chiar și evreii din Bucovina au organizat un șir de întruniri culturale și cu caracter sionist).

Din cele expuse, se poate observa că, în pofida limitelor democrației parlamentare românești, între cele două războaie viața politică a cunoscut o dezvoltare apreciabilă. N-a mai existat Dieta Bucovinei, toate atribuțiile legislative fiind concentrate în instituțiile centrale de la București – Parlament și Monarhie. Atât românii, cât și celelalte naționalități din Bucovina, au avut nevoie de o perioadă relativ scurtă de adaptare la noul regim politic. Acest fapt a fost recunoscut cu sinceritate de mulți dintre reprezentanții grupurilor etnice minoritare. Spre exemplu, în anul 1940, Ministerul Propagandei Naționale era informat că în ziarul „Haareț” din Tel Aviv, Mayer Ebner, unul dintre liderii sioniștilor bucovineni, a publicat un articol în legătură cu ocuparea de către bolșevici a teritoriilor românești dintre Prut și Nistru. Autorul informației, referentul dr. Boris Reicher, prezenta opiniile lui M. Ebner: „De la începutul alipirii Bucovinei la țara mamă, relațiile între români și evrei n-au lăsat nimic de dorit. Spre cinstea românilor trebuie să amintesc atitudinea civilizată a oștirii române în timpul cuceririi, apărând pe evrei de pogromuri. În chestiuni de învățământ evreii au păstrat deplină libertate. A fost înființat chiar o liceu evreiesc cu limba de predare ebraică, un liceu care a fost statornicit de sfatul național evreiesc”. „Evreii din Bucovina, scrie mai departe dr. Ebner, au continuat politica lor națională împotriva voinței conducătorilor evrei din Regat, care au cerut participarea tuturor coreligionarilor evrei alături de partidele politice românești. Guvernul român a recunoscut partidul evreiesc și a sprijinit formarea lui. Trebuie să mărturisesc că toate guvernele române au sprijinit totdeauna mișcarea sionistă pentru emigrarea evreilor din țară”. „Nordul Bucovinei – termină articolul sus-menționat – a fost ocupat de Rusia Sovietică. Nu se știe dacă această ocupație va fi de lungă durată, căci Bucovina n-a aparținut niciodată Rusiei. Este foarte posibil ca în curând acest colț de pământ să fie eliberat iar de sub stăpânirea bolșevicilor”²²⁸¹.

Din documentele de arhivă, din presa vremii, din mărturiile ale contemporanilor, rezultă cu certitudine faptul că, în România Mare, și minoritățile naționale au avut posibilitatea să își expună și să-și susțină aspirațiile și doleanțele, realitate pe care am încercat să o prezentăm mai sus. Evident, în pofida demersurilor făcute de ambele părți, între forțele politice românești și cele ale minorităților naționale nu totdeauna s-a reușit o colaborare sinceră. Atitudinea guvernelor României Mari față de minorități a fost marcată de contradicția dintre teoriile și legislațiile politico-juridice internaționale și interne și realitatea cotidiană. Aplicarea în România – ca și în alte țări est și sud-est europene – a democrației parlamentare vest-europene, bazată pe state naționale cvasiomogene, a avut, deseori, urmări nedorite pentru minoritățile naționale. Deși pentru statul român politica substituirii elitelor neromânești din provinciile unite cu elite mai loiale, românești din punct de vedere etnic, își avea propria logică și justificare, acest proces a înlăturat de pe scena partinico-parlamentară un număr semnificativ de oameni politici care aveau acumulată o bogată experiență civică. În loc să fie cooptați și folosiți în cadrul procesului de modelare a României Mari, cu beneficii și avantaje pentru români și pentru minoritari, aceste elite au fost marginalizate și împiedicate de a influența, în măsura în care și-au dorit-o, cristalizarea societății românești interbelice. Totodată, o însemnată parte a „înțeleghenției” române, grupată în partide sau grupări intelectuale, n-a militat pentru perfecționarea sistemului partidelor, ci a propus desființarea regimului democrației parlamentare. Din perspectiva prezentului și a multiplelor posibilități de acces la diverse surse, se cere o reevaluare a perioadei interbelice din istoria României, o apreciere corectă a nivelului atins de societatea civilă, a laturilor pozitive și a disfuncționalităților parlamentarismului practicat în România Mare. Cel puțin, nivelul insuficient de politizare a maselor, modul de organizare a partidelor (în jurul unor lideri charismatici) și activitatea lor politică destul de redusă (ea s-a manifestat în special în perioada campaniilor electorale) au fost niște verigi slabe ale sistemului politic românesc interbelic.

²²⁸¹ *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. III, 1940–1942: *perioada unei mari restriții*, partea I, cuvânt înainte: acad. prof. dr. Nicolae Cajal, București, Editura Hasefer, 1997, pp. 56–57.

CONSIDERAȚII ASUPRA EVOLUȚIEI UNIVERSITĂȚII DIN CERNĂUȚI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ²²⁸²

RODICA JUGRIN

Considerations on the Evolution of the University of Chernivtsi in the Interwar Period

(Summary)*

The article presents some historical data about the Austrian period of the University of Chernivtsi (founded in 1875), as well as the evolution of this institution in the interwar period. The quality of education at the University of Chernivtsi, which formed an intellectual and political elite, the didactic-scientific activity of teachers of history, theology, chemistry, biology, mathematics and physics, was recognized not only in Bukovina. Some of them were members of the Romanian Academy (Ion Nistor, Eugen Herzog, Al. Procopovici, Teofil Sauciuc-Săveanu, Al. Tzigara-Samurçaș, Mihai Gușuleac, Constantin Hurmuzachi, Eugen Bădărău, Simeon Stoilov, Gheorghe Vrânceanu, Miron Nicolescu). Bukovina's academic ecumenism (interfaith relations between Orthodox, Roman Catholics, Evangelicals, Mosaics and interethnic relations between Romanians, Ukrainians, Germans, Jews and Poles have found at the Faculty of Theology a good place of manifestation, offering "a typical example of integration between ethnicities, with the appreciation of their cultural values", the prestige of this institution abroad, all these were coordinates of the development of the Romanian University in Chernivtsi in support of the idea of cultural progress that marked the entire interwar period.

Keywords: Bukovina, University of Chernivtsi, cultural development, interwar period.

În procesul de restituție istoriografică, merit să completeze dezbaterile asupra perioadei interbelice, se cuvine să ne oprim și asupra problematicii culturii, cu atât mai mult cu cât perioada la care ne referim a consacrat un nou cadru instituțional al culturii și al modalităților de afirmare a acesteia. Mai puțin unitară decât s-ar putea crede²²⁸³, perioada celor două decenii interbelice a adus ample modificări generate de „pătrunderea într-un alt timp”²²⁸⁴ în care obsesia politicianului – unitatea națională se realizase – a fost atenuată prin asumarea unui alt destin, „un destin cultural, valorificând existența și experiența românească prin creații spirituale”²²⁸⁵. Noua etapă pretindea ca statul să-și asume o funcție culturală, datorită căreia deveneau necesare intervențiile cu caracter general și unitar în dezvoltarea inițiativelor culturale de orice fel. Rolul deosebit acordat culturii răspundea unor nevoi resimțite, după Primul Război Mondial, de aliniere la valorile universale, de integrare în istoria culturală a lumii²²⁸⁶.

Din perspectiva acestei „scheme” de dezvoltare culturală, conturată în perioada interbelică, s-au pus în discuție și probleme legate de integrarea noilor provincii, Basarabia, Bucovina și Transilvania, aflate din 1918 în hotarele României întregite. Generația Marii Uniri, formată în jurul „Junimii literare” în Bucovina, a „Lucafăurului” în Ardeal și a „Neamului românesc” în Vechiul Regat, a întreținut lupta pentru „unitatea culturală a tuturor românilor”, astfel încât accesul la valorile culturii românești în noul „spațiu spiritual”²²⁸⁷ a fost însoțit de contribuțiile fiecărei provincii la integrarea politico-culturală înfăptuită după 1918. Procesul nu a fost lipsit de dificultăți, generate de noua

²²⁸² „Analele Bucovinei”, anul V, nr. 1, 1998, pp. 135–151; anul V, nr. 2, 1998, pp. 351–365.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

²²⁸³ Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 15. Autorul remarcă faptul că perioada interbelică n-a fost un bloc unitar; fiecare deceniu trebuie examinat separat, centrul de greutate, sub raport social, politic, literar și în dezbaterile de idei, ocupându-l anii 1918–1930.

²²⁸⁴ Alexandru Zub, „Preocupări de istoria culturii în România interbelică” (în continuare se va cita: Alexandru Zub, *Preocupări de istoria culturii în România interbelică*), în „Studia Universitatis Babeș Bolyai. Historia”, anul XXX, 1985, p. 48.

²²⁸⁵ Idem, *Istorie și istorici în perioada interbelică*, Iași, Editura Junimea, 1989, p. 198.

²²⁸⁶ Idem, *Preocupări de istoria culturii în România interbelică*, p. 58.

²²⁸⁷ Ion Agrigoroaiei, „Implicațiile unirii din 1918 asupra evoluției societății românești”, în vol. *Dezbateri istoriografice*, II, Centrul de multiplicare al Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1983, p. 14.

realitate geo-politică impusă după Primul Război Mondial, când „România românilor”²²⁸⁸ trebuia să facă față unor probleme noi – integrarea provinciilor în spațiul românesc și soluționarea raportului centru-provincie din perspectiva acceptării sau neacceptării existenței unui fenomen regional, manifestat la nivel de provincie²²⁸⁹.

În spiritul ideii „unirii perfecte”, a „intereselor întregului neam românesc”, a unei „binefăcătoare centralizări”, opera de integrare culturală a Bucovinei s-a încadrat în perspectivele deschise societății românești prin „aportul fiecărei provincii la înflorirea culturală, care nu poate și nu trebuie să plece numai de la București”²²⁹⁰. Prezența unor momente tensionate în desfășurarea raporturilor centru-provincie²²⁹¹ nu a putut perturba evoluția unui proces complex, început după 1918, ale cărui rezultate în domeniul educației naționale și învățământului se întrevăd a fi fost adesea superioare celor din perioada antebelică.

Organizarea învățământului în România²²⁹² s-a făcut pe etape, prin elaborarea a patru legi: pentru învățământul primar și normal (26 iulie 1924; legea a fost modificată parțial în 1934 și 1937), secundar (8 mai 1928), universitar (22 aprilie 1932; această lege a fost elaborată prin contribuția esențială a lui N. Iorga) și industrial-comercial (16 aprilie 1937). În 19 decembrie 1925 a fost votată și o lege care reglementa învățământul particular (prin această lege s-a încercat și reglementarea problemei minorităților naționale într-un spirit de toleranță)²²⁹³.

Saltul calitativ înregistrat în domeniul dezvoltării culturale în România poate fi probat evidențierea unor date statistice: față de anul 1912, când numărul știutorilor de carte era de 38,3%, în 1930 procentul era de 57%; numărul învățătorilor a crescut de la 13 600 (1918–1919) la 47 914 (1937–1938); numărul școlilor secundare teoretice și tehnice a crescut de la 186 (1919) la 825 (1938)²²⁹⁴; în ceea ce privește învățământul superior²²⁹⁵ funcționau următoarele instituții: Universitățile din Iași (cu Facultatea de Teologie din Chișinău), Cluj, București, Cernăuți, Școala Politehnică din Timișoara (1920), Institutul Politehnic din București, Academia de Înalte Studii Comerciale din Cluj (exista, din 1913 una și la București), Academii de Arhitectură și Arte Frumoase din București și Iași, Academii de Muzică și Artă Dramatică din București, Iași, Cluj, Cernăuți, Academii de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București și Cluj, Academii Agronomice din București și Cluj,

²²⁸⁸ Șt. Fischer-Galați, *Europa de Est și războiul rece. Percepții și perspective*, Iași, Institutul European, 1996, p. 113.

²²⁸⁹ În epocă, au reținut atenția discursurile asupra regionalismului cultural (cel politic era considerat un atentat la integritatea statală), văzută ca „mentalitate ce se afirmă sub semnul celui mai fanatic românism” (cazul Bucovinei), ca dovadă a existenței conștiinței românești, ca o piedică în fața tendințelor de uniformizare prăpită. În perspectiva ideii conform căreia cultura unei provincii trebuie să fie o sinteză, se avertiza că „provincia nu este numai un organ de asimilare a valorilor produse în marile centre ale vieții culturale, ci trebuie să devină în același timp un semet focar de creație”. Cf. S. Mehedinți, „Regionalism cultural”, în „Năzuința. Literatură. Știință. Arte”, anul I, nr. 1, 1922, pp. 1–5; D. V., „Consiliul cultural al Bucovinei”, în „Revista Bucovinei”, anul II, nr. 11, 1943, p. 542; Al. Dima, „Popas înainte de drum”, în „Provincia literară”, anul III, nr. 1, 1934, p. 1; I. Cristureanu, „Regionalism?!”, în „Viața Bucovinei”, anul II, nr. 3, 1934, pp. 227–228; Mircea A. Diaconu, „Revista «Iconar» și mișcarea literară bucovineană interbelică”, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995, pp. 311–322.

²²⁹⁰ Traian Brăileanu, „Ceterum Censeo...”, în „Glasul Bucovinei”, anul II, 23 septembrie 1919, p. 1; Ion Nistor, „Spre noua orientare”, în „Glasul Bucovinei”, anul I, 13 decembrie 1918, p. 1; Idem, „După nouă ani de zile”, în „Junimea literară”, anul XII, nr. 1–2, 1923, pp. 1–6; Sextil Pușcariu, „Perspective culturale”, în „Gând românesc”, anul I, nr. 9–10, 1933, p. 10.

²²⁹¹ Avertismentul lui N. Iorga că „nimeni nu se gândește să impună o dictatură a Regatului în cultura româniei” a fost uneori ignorat. Cf. N. Iorga, „Ce este România în mișcarea culturii românești?”, în N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, București, Editura Minerva, 1979, p. 285.

²²⁹² Ca o inovație în alcătuirea legislației școlare, în perioada interbelică s-a luat în considerație latura psihologică, menită a accentua necesitatea educației morale și a stabili o legătură organică între școală și progresul cultural. Cf. P. Roșca, „Probleme de învățământ în cei zece ani de la Unire”, în „Societatea de mâine”, anul V, nr. 22–24, 1928, p. 422.

²²⁹³ Dimitrie Gusti (coord.), *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul* (în continuare se va cita: *Enciclopedia României*, vol. I), București, Imprimeria Națională, 1938, pp. 468, 475.

²²⁹⁴ Ioan Scurtu, „Locul perioadei interbelice în istoria poporului român”, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secției de Științe Istorice”, seria IV, tom VII, 1982, p. 82; Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 15. Nivelul științei de carte din România interbelică era superior Portugaliei (39,8%), U.R.S.S.-ului (54,3%), Greciei (56,7%), egal cu al Spaniei și mai mic decât al Bulgariei (60,3%), Poloniei (67,3%), Ungariei (84,8%), Cehoslovaciei (92,6%), Franței (94,1 %).

²²⁹⁵ Despre care s-a afirmat că a evaluat peste nevoile societății și în dezacord cu structura acesteia și cu posibilitățile ei de dezvoltare. Cf. *Enciclopedia României*, vol. I, pp. 479, 490. Remarcăm faptul că, după Primul Război Mondial, dorința de absolvire a unor instituții de învățământ superior s-a accentuat, în condițiile tendinței manifestate în rândul tinerimii de acces la funcții sociale înalte. Pe de altă parte, obiectivul propus, de aliniere la valorile culturii europene și universale nu se putea realiza fără o dezvoltare a învățământului superior.

Institutul de Educație Fizică din București, Școala Superioară de Război, școli militare. Din 1920 existau două Școli Române de Studii Superioare la Paris și Roma. După numărul studenților înscriși, România ocupa locul opt în Europa, cheltuielile alocate pentru dezvoltarea învățământului reprezentând, în perioada 1921–1933, 12,5% din bugetul de stat²²⁹⁶.

Bucovina a participat la acest proces nu lipsit de dificultate²²⁹⁷, de dezvoltare și consolidare a învățământului, urmărind ideea de „unificare a educației după nevoile românismului întreg”²²⁹⁸. Legea fundamentală provizorie, din 12 decembrie 1918, asupra Puterilor Țării Bucovinei, hotărăște ca Afacerile Instrucțiunii Publice să fie conduse de un ministru-secretar de stat al Instrucțiunii. Prin Decretul-lege din 18 decembrie 1918, din serviciul administrativ pentru conducerea Bucovinei, constituit sub controlul ministrului-delegat al guvernului la Cernăuți, făcea parte și un secretar pentru instrucția publică²²⁹⁹. La începutul anului 1919, ziarul „Glasul Bucovinei” inaugurează rubrica „Ancheta noastră”, referitoare la procesul de unificare a Bucovinei cu România, punându-se în discuție, în primul rând, problemele școlare. S-au sugerat, printre altele, convocarea de anchete școlare, desființarea Consiliului Școlar Provincial, crearea unui Sfat Școlar, numirea de inspectori (revizori școlari), menținerea consiliilor școlare districtuale²³⁰⁰. În 28 martie 1919, a avut loc o conferință la Ministerul Instrucțiunii, la care au participat, pentru prima oară, autoritățile școlare din provinciile reunite. Se preconiza, fără a se promova un centralism exagerat, crearea unei omogenități pe teren școlar²³⁰¹. S-a lucrat și prin comisiile și subcomisiile de la Casa Școalelor, care au stabilit principiile și programele viitoarei reforme, ce urmau a fi supuse aprobării reprezentanților învățământului din Ardeal, Bucovina și Basarabia, anul școlar 1919/1920 „dorind să aducă ca fapt împlinit unirea culturală a românismului”²³⁰². Legea unificării administrative din anul 1925 a consfințit integrarea definitivă a Bucovinei în cadrul statului român.

În acest context, reorganizarea învățământului superior în Bucovina viza în mod direct alinierea Universității din Cernăuți la valorile culturii românești. Pentru a înțelege specificul acestui proces, considerăm că sunt necesare câteva precizări istorice despre perioada austriacă a acestei universități. Ea a fost înființată în anul 1875, în urma unor demersuri anterioare din Parlamentul vienez, susținute de deputatul Constantin Tomașciuc. Acesta, în 23 noiembrie 1872, împreună cu arhimandritul ortodox Teofil Bendella, deputatul român Oreste Reney și Eudoxiu Hurmuzachi, a înaintat un memoriu al Societății pentru Propagarea Științelor în Cernăuți, în care se cerea înființarea unei Universități în Cernăuți²³⁰³, „luând în considerație dorințele deosebite ale Bucovinei și în interesul imperiului” („in Berücksichtigung der besonderen Bedürfnisse der Bukowina sowie im Interesse des reiches”)²³⁰⁴.

²²⁹⁶ România, cu un număr de 18 052 896 de locuitori, avea 25 766 de studenți, ceea ce reprezenta 0,14% din totalul populației. Cf. *Enciclopedia României*, vol. I, pp. 476, 479; Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 82.

²²⁹⁷ P. Roșca, analizând situația școlară după 1918, consemna că „trebuia unificat învățământul imediat după unire. În primii ani s-a accentuat tendința de centralizare a administrației școlare la București, în loc să se fi făcut o unificare paralelă cu o înțeleaptă descentralizare”. Cf. P. Roșca, *op. cit.*, p. 421.

²²⁹⁸ I. Bilețchi, „O propunere de urgență”, în „Glasul Bucovinei”, anul I, 21 decembrie 1918, p. 1.

²²⁹⁹ Em. Iliuț, „Învățământul primar și normal primar în Bucovina, după Unire”, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei, 1918–1928*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 301.

²³⁰⁰ „Glasul Bucovinei”, anul I, 22 februarie/7 martie 1919, p. 2.

²³⁰¹ G. Tofan, „Conferința de la Ministerul Instrucțiunii”, în „Glasul Bucovinei”, anul I, 17/30 martie 1919, p. 1. Comentând această conferință, autorul remarcă organizarea superioară a școlii bucovinene și deosebirile existente între școlile din Regatul României și celelalte provincii.

²³⁰² „Reorganizarea învățământului”, în „Glasul Bucovinei”, anul II, 8 aprilie 1919, p. 3.

²³⁰³ Alexandrina Cernov, „Universitatea din Cernăuți în contextul evenimentelor premergătoare inaugurării”, în „Glasul Bucovinei». Revista trimestrială de istorie și cultură” (în continuare se va cita: GB), anul II, nr. 3 (7), 1995, p. 65. Revendicările românești de înființare a unei școli superioare și chiar a unei universități, în cadrul Monarhiei Austriece, au fost mai vechi. În iunie 1848, românii din Ardeal ceruseră înființarea unor seminarii teologice și a unei universități românești. Anton Kral, directorul liceului din Cernăuți, a solicitat, în august 1848, înființarea unei instituții de învățământ superior pentru românii bucovineni. Societatea Studențească „Junimea Română” din Viena a susținut, printr-o petiție înmănată universității vieneze, înființarea unei catedre pentru limba și literatura română în cadrul acestei universități. În 1875 s-a cerut înființarea unei universități naționale. În 1868, Eudoxiu Hurmuzachi, susținut de unii intelectuali români, a propus discutarea necesității înființării unei Academii de Drept la Cernăuți. În aceeași vreme, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a propus înființarea unei catedre de studiu a istoriei românilor.

²³⁰⁴ Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Band 1, *Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburtstag*, Augsburg, Hofmann Verlag, 1991, p. 277. Discuțiile din Parlamentul vienez referitoare la întemeierea universității au fost însoțite și de alte propuneri. Slavistul Franz Miklosich sublinia necesitatea extinderii universității din Viena, geologul Eduard Suess nu era de acord cu investirea de bani pentru o universitate „în străinătate” („im Ausland”), Max Menger contesta capacitatea științifică a viitoarei universități, iar juristul Eugen Ehrlich nu

După dezbaterile din Parlamentul vienez²³⁰⁵, împăratul Austriei a sancționat legea de înființare a unei Universități la Cernăuți²³⁰⁶, în 31 martie 1875, iar prin rezoluția din 4 iulie 1875 a hotărât ca ea să fie numită „Francisco Josephina”²³⁰⁷. Universitatea avea trei facultăți: teologie, drept și filosofie, limba de predare fiind germana²³⁰⁸.

Din expunerea de motive privind înființarea universității cernăuțene reținem, în primul rând, pe cele politice. Rudolf Wagner remarcă: „Universitatea [...] nu a fost înființată numai pentru a mulțumi o indiscutabilă nevoie de învățatură, ci și cu o misiune politică în interesul statului și o misiune deosebită de lăcaș al culturii germane” („der «Franz-Joseph Universität» gewesen, die nicht nur gegründet wurde, um ein zweifellos vorhandenes Unterrichtsbedürfnis zu befriedigen, sondern auch um eine politische Aufgabe im Interesse des Staates und eine besondere Mission als Stätte deutscher Kultur zu erfüllen”)²³⁰⁹. Bucovina și instituțiile ei culturale „trebuiau să fie un punct de atracție pentru națiunile fluctuante ce se unesc acolo” și care „ar vrea să se alătore unui element cultural”²³¹⁰. Universitatea nou creată ar fi satisfăcut și necesitățile germanilor din estul Monarhiei, în condițiile în care cele două instituții de învățământ superior apropiate Bucovinei, universitățile din Lvov și Cracovia, satisfăceau pretențiile provinciale ale Galiciiei. Din 1861, Universitatea din Cracovia a fost parțial polonizată, iar din 1871 la Universitatea din Lvov, la facultățile de drept și filosofie, limbile de predare erau polona și ucraineana. În aceste condiții s-a modificat și situația românilor bucovineni, care ar fi trebuit să frecventeze universitățile din zone mai îndepărtate de Bucovina. Acest „nobil și mărinimos dar al Austriei”²³¹¹ (se apropia jubileul de o sută de ani de la anexarea Bucovinei) își propunea, așa cum preconiza C. Tomașciuc, să apere „omogenitatea monarhiei, integritatea ei” („die Zusammengehörigkeit des Monarchie, ihre Integrität”²³¹². La solemnitatea inaugurării universității (4 octombrie 1875) s-a afirmat, printre altele, că aceasta a fost concepută ca o instituție de propagare și dezvoltare a culturii germane în această parte a imperiului. Delegatul Universității „Karl Franz” din Graz, prof. dr. Johannes Schmid, sublinia ideea că universitatea nou creată trebuia să reprezinte, aidoma celor din vest, un avanpost al culturii germane în această parte a imperiului²³¹³.

Devenită astfel instrumentul răspândirii culturii germane în Bucovina și având drept scop germanizarea românilor, universitatea cernăuțeană a creat o situație specifică în rândurile clasei intelectuale românești. De altfel, aceasta a privit cu rezerve inițiativa înființării universității, acceptându-se tactica pasivității față de evenimentele inaugurării instituției cernăuțene și a sărbătoririi a o sută de ani de la anexarea Bucovinei la Austria, tineretul intelectual fiind „frământat de căutarea unei linii de conduită între naționalism și directivele date de stăpânirea austriacă”²³¹⁴. Apăreau firești

era de acord cu înființarea unei universități într-o „provincie retrogradă” („ruckständige Provinz”) a imperiului. Împotriva înființării unei universități la Cernăuți s-au pronunțat istoricul Kurt Kasser și avocatul de drept constituțional Hans cavalier de Frisch.

²³⁰⁵ Propunerii lui Tomașciuc i-a urmat o alta, a Camerei Deputaților, din 26 martie 1874; Karl von Stremayr, ministrul austriac al învățământului și culturii, confirmând viabilitatea proiectului de înființare a unei universități, a comunicat hotărârea împăratului de a împuternici ministerul pentru rezolvarea acestei probleme. Guvernul a prezentat, în același timp, două proiecte de legi, repartizate comisiei bugetare, cu referire la înființarea unei universități la Cernăuți, categoriile de salarizare ale viitorilor profesori și deschiderea unui credit suplimentar pentru anul 1875. Discuțiile au fost continuate în ședința Camerei Deputaților din 13 martie 1875. Cf. Rudolf Wagner, *op. cit.*, pp. 280–281.

²³⁰⁶ Au existat și alte propuneri în legătură cu alegerea orașului în care urma să fie înființată viitoarea universitate: Praga, Triest, Gorița, Liubliana, Salzburg, conform dorinței cehilor, italienilor, slovenilor și germanilor. Cf. *Cerniveșki universitet. Storiški istorii* (în continuare se va cita: CU), Cernivți, Ruta, 1995, p. 9.

²³⁰⁷ Printre altele, Împăratul Franz Josef I a luat în considerare și ofertele Consistoriului episcopal ortodox român, ale Dietei și ale Consiliului orașului Cernăuți de a pune la dispoziția guvernului central sume de bani și localuri pentru instalarea facultăților viitoarei universități. Cf. Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)* (în continuare se va cita: Mircea Grigoroviță, *Învățământul...*), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 127.

²³⁰⁸ Cu prilejul dezbaterilor din Parlamentul vienez, Eudoxiu Hurmuzachi a propus fondarea, în cadrul universității, a unor catedre de limba și literatura română la facultățile de drept și filosofie, cerând eliminarea paragrafelor de lege despre predarea în limba germană. Propunerea a rămas fără ecou. Cf. Octavian Lupu, *Bemerkungen zur Lage der Rumänen in der Bukowina während der habsburgischen Herrschaft*, Roma, 1980, p. 18; Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 282.

²³⁰⁹ Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 278.

²³¹⁰ Anton Norst, *Alma Mater Francisco Josephina. Festschrift zu deren 25. Jährigen Bestande*, Czernowitz, Verlag der k.k. Universität Buchhandlung „H. Pardini”, 1900, p. 13.

²³¹¹ *Ibidem*, p. 15.

²³¹² Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 280.

²³¹³ Anton Norst, *op. cit.*, pp. 17–19.

²³¹⁴ Filaret Doboș, *Societatea Academică Română „Dacia”. 25 de ani de viață studențească, 21 mai 1905 – 21 mai 1930*, f.l., f.e., 1930, p. 12.

dorințele de înființare a unei universități naționale sau cu paritate lingvistică și a unei catedre de limba și literatura românilor, care ar fi făcut posibilă dezvoltarea unui învățământ academic în limba națională²³¹⁵. Până la trecerea universității sub administrație românească, a funcționat o catedră de limba română, la Facultatea de Filosofie, ocupată de Ion Gh. Sbiera (până în 1907) și de Sextil Pușcariu (1907–1919). Din 1911, în cadrul universității a funcționat o catedră de „istorie sud-est europeană cu o deosebită privire la români” („Geschichte Südosteuropas mit besonderer Berücksichtigung der rumänischen Geschichte”), al cărei titular era Ion Nistor, unde cursurile s-au ținut în limba germană²³¹⁶.

Din anul 1918, Bucovina a evoluat în cadrele statului național unitar român. Noile realități politice au impus reorganizarea Universității din Cernăuți, prin alinierea ei la sistemul românesc de învățământ. Acest proces, nu lipsit de dificultăți, care au marcat de altfel întreaga societate românească după Marea Unire, a cunoscut mai multe etape, fiecare dintre ele marcând un anumit stadiu de dezvoltare a universității cernăuțene.

În 12 septembrie 1919, prin decret regal (Decretul-lege nr. 4 091, publicat în „Monitorul oficial”, nr. 126, 26 septembrie 1919), a fost promulgată legea cu privire la transformarea Universității germane din Cernăuți în universitate românească. Legea, prin cele două articole, prevedea: „1) Universitatea germană din Cernăuți se transformă pe ziua de 1 octombrie 1919 în universitate românească; 2) Salariile, gradațiile și indemnizațiile profesorilor și funcționarilor de la această universitate vor fi aceleași cu ale profesorilor și funcționarilor de la Universitatea din București și [cea din] Iași”²³¹⁷.

Până la inaugurarea solemnă a universității (octombrie 1920), instituția a intrat într-un proces de reorganizare, datorită situației speciale în care se afla, colegiile profesionale fiind formate, în mare majoritate, din profesori germani necunoscători ai limbii române (singurii profesori români de la universitate, cu excepția celor de la Facultatea de Teologie, erau Ion Nistor, Constantin Isopescu-Grecul și Sextil Pușcariu, care a fost chemat după unire la Cluj și însărcinat cu reorganizarea universității de aici). S-a hotărât, în acord cu Ministerul Instrucțiunii Publice din București, menținerea și reorganizarea universității, prin alinierea ei la sistemul românesc de învățământ. Această sarcină a fost preluată de Ion Nistor, care, în colaborare cu Vasile Tarnavski²³¹⁸, a convocat, în ianuarie 1919, toți profesorii români pentru întocmirea unui program de reorganizare, care să aibă în vedere următoarele principii: menținerea universității, românizarea catedrelor, soluționarea problemei profesorilor străini (propunerea era de a învăța limba română și de a depune jurământul de credință față de statul român – în caz contrar era acceptată demisia acestora), menținerea celor trei facultăți, litere, drept, filosofie și înființarea unei facultăți de științe²³¹⁹. Procesul de românizare care se inițiasse a fost susținut și de către tineretul român, prin „Rezoluțiunea studențimii române bucovinene, luată în ziua de 23 mai 1919”, care s-a constituit într-o formă de protest împotriva menținerii caracterului german al universității, cerându-se pfacerea urgentă a acesteia într-un focar de cultură românească²³²⁰. Cu toate acestea, trecerea la universitatea românească nu se putea face brusc, iar cercurile guvernamentale românești nu puteau iniția o „românizare accelerată a universității”, atâta vreme cât complexitatea unei asemenea situații a impus o etapizare în rezolvarea acestor probleme organizatorice și didactice²³²¹.

²³¹⁵ Vasile Pușcaș, „Ideea de universitate în cultura română – aspirații naționale și modele europene (1848–1918)”, în vol. *Cultură și societate*, București, Editura Științifică, 1991, pp. 318–319. Manifestări similare s-au înregistrat și în rândul studenților poloni și ucraineni. Aceștia din urmă, între anii 1908 și 1909, au militat pentru înființarea, la universitatea cernăuțeană, a unei catedre de istorie ucraineană, cu limba de predare ucraineană. Vezi S. S. Kostîșin, „Cernivețkii derjavnii universitet – naukoviî i kulturnîi Ńentr Bukovini”, în vol. *Narodne vice Bucovini, 1918–1993*, Cernivți, Prut, 1994, p. 90.

²³¹⁶ Dragoș Olaru, „Contribuții la istoricul creării catedrei de istoria românilor la Universitatea din Cernăuți”, în GB, anul II, nr. 1 (5), 1995, pp. 76–85; Ion Nistor, *Originea și dezvoltarea Universității din Cernăuți. Rezumat după conferința ținută la 9 ianuarie 1927 în Sala Eparhială*, Chișinău, 1927, p. 6; *Omagiul lui Ion Ion Nistor, 1912–1937*, Cernăuți, 1937.

²³¹⁷ Apud Ovidiu Bozgan, „Ion Nistor. Preliminarii monografice” (II), în „Revista istorică”, s.n., tomul V, nr. 3–4, 1994, p. 350, nota 53.

²³¹⁸ Acesta, după demisia profesorului Pommeranz, primise actele Rectoratului. Vezi Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 411.

²³¹⁹ Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350.

²³²⁰ „Glasul Bucovinei”, anul II, 25 mai 1919, p. 3.

²³²¹ Ion Nistor aprecia, într-un interviu acordat ziarului „Morgenblatt”, în 19 decembrie 1919, că procesul de tranziție de la universitatea germană la cea românească ar putea dura trei ani. Cf. CU, pp. 73, 74.

Cursurile universitare au fost reluate în februarie 1919 (în vremea Primului Război Mondial, universitatea și-a întrerupt activitatea, existând și propuneri de mutare a acesteia din Cernăuți) și s-au desfășurat la început, bilingv, în limba germană și română²³²². În încercarea de a păstra universitatea germană, în martie 1919 s-au dus tratative între conducătorii politici ai provinciei și o delegație a profesorilor germani, care au fost însoțite de un răspuns negativ. Eugen Herzog, decanul Facultății de Filosofie, a opinat că „soarta Universității germane din Cernăuți se pare că este hotărâtă”. Tratative s-au purtat și de către o delegație a studenților evrei care, în octombrie 1919, după ce se elaborase legea de transformare a universității germane în universitate românească, a pus problema susținerii examenului în limba germană. Atunci s-a anunțat oficial că studenții anilor II–IV de studiu pot susține examene și audia cursuri în limba germană²³²³.

În 25 iulie 1919 a avut loc ultima ședință a Senatului Universității germane, iar în august a terminat cursurile ultima promoție a acestei universități; 20 de candidați au obținut titlul de „doctor în drept” (Ioan Cojocar, Ștefan Baculinski, Vasile Baculinski ș.a.), fiind acordate și alte titluri științifice²³²⁴.

După elaborarea decretului regal din septembrie 1919, autoritățile române au trecut la soluționarea problemelor profesorilor de la Universitatea din Cernăuți, care, în majoritatea lor, erau de origine germană, fiind necunosători ai limbii române. Cu excepția lui R. F. Kaindl, profesorii germani nu erau bucovineni, pentru unii dintre aceștia instituția cernăuțeană reprezentând un punct de lansare pentru ocuparea altor catedre de la universitățile din imperiu²³²⁵. S-a propus tuturor profesorilor neromâni să rămână la universitate, cu condiția învățării limbii române și a prestării jurământului de credință, proceduri firește, care se încadrau în practica sistemului de drept internațional. Ion Nistor, preconizând o consfătuire pe această temă la Ministerul Instrucțiunii Publice, a subliniat ideea că profesorii germani sunt cei care împiedică realizarea treptată a procesului de românizare, așa cum a fost el conceput. Propunerea de a învăța limba română, susținând un examen, în care caz ar fi primit garanții pentru a-și păstra catedrele, a fost respinsă, unii profesori solicitându-i lui Ion Nistor un certificat că nu-și pot păstra catedrele, act în baza căruia ar fi obținut posturi în Austria – cerere respinsă de autoritățile române²³²⁶. În aceste condiții, aproape toți profesorii germani de la universitate s-au îndreptat către instituțiile germane din Apus, oficialitățile române înlesnindu-le plecarea prin punerea la dispoziție a unui tren special. Și-au continuat activitatea la universitate profesorii: Eugen Herzog (decanul Facultății de Filosofie), romanist, membru corespondent al Academiei Române, naturalistul Karl Alfons Peneke, economistul Friederich Kleinwechter, membru corespondent al Academiei Române (care rămâne la universitate până în 1920), filosoful Karl Siegel (rămâne la Cernăuți până în 1928, când a plecat la Universitatea din Graz), Mathias Friedwagner (a plecat de la Cernăuți în 1935, la Universitatea din Frankfurt am Main, unde a înființat un lectorat de limba română) și Fritz Netolitzky²³²⁷. Plecarea profesorilor germani, constituită într-un fel de protest față de noile realități politice (se spera ca, prin exodul lor, universitatea să fie desființată), nu a implicat autoritățile române decât în măsura în care acestea au propus singura soluție posibilă – cea a respectării legilor statului român. Soluționarea problemei profesorilor germani de la universitatea cernăuțeană a reprezentat ultima etapă în transformarea ei într-o instituție românească de învățământ.

Între 23 și 25 octombrie 1920 a avut loc inaugurarea solemnă a Universității românești din Cernăuți (ziua de 24 octombrie devine simbolică, destinată deschiderii noului an de studii la universitatea bucovineană, deși cursurile începeau la 1 octombrie), în prezența familiei regale, a membrilor guvernului și Parlamentului, ministrului Bucovinei, mitropolitului, Senatului universitar, a președintelui Academiei Române și a altor membri, a unor profesori de la Universitățile din Iași,

²³²² Ziarul „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” (8 iunie 1919) comunica: „Nu este încă sigură soarta Universității din Cernăuți și pentru anul de studiu 1919/1920 cursurile se vor ține în limba germană”. Apud CU, p. 73. De altfel, Ion Nistor anunțase că pentru anul de studiu 1919/1920, pentru studenții neromâni cursurile se vor ține încă în limba germană. La catedrele ocupate de profesorii români, cursurile s-au ținut în limba română. Cf. Romulus Cândea, „Învățământul superior”, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei, 1918–1928*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 266.

²³²³ CU, pp. 73, 74.

²³²⁴ „Glasul Bucovinei”, anul II, 31 august 1919, p. 3; CU, p. 73.

²³²⁵ Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 132.

²³²⁶ „Glasul Bucovinei”, anul II, 18 mai 1919, p. 2.

²³²⁷ Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350.

București și Cluj²³²⁸. Aflată sub tutelă regală, universitatea a purtat la început numele regelui Ferdinand I; mai târziu, prin decizia Senatului Universității, din 25 mai 1933, Carol al II-lea e proclamat patronul Universității și ales *doctor honoris causa* al tuturor facultăților, instituția purtând de acum încolo numele regelui, devenind în limbaj academic „Alma Mater Carolina Cernovicensis”. La evenimentul inaugurării au participat și invitați din străinătate: profesorul Ștefan Wedkiewicz – reprezentantul Universității poloneze din Posen, atașatii militari polonez și ceh. S-au primit adrese, scrisori și telegrame de salut de la numeroase instituții de învățământ superior franceze, germane, poloneze, cehe ș.a (Universitates Christianensis, Universitates Zürich, Universitates Basel, Universitates de Strasbourg, Universitates Jagellonicae Cracoviensis S.P.D., Universitates of London, Universitates Athena, Université de Laussane, Harvard University Cambridge, Universitates Heidelberg, Imperial University of Tokyo și de la alte centre universitare din 21 de orașe ale lumii)²³²⁹. S-au citit mesaje din partea Academiei Române (Dimitrie Onciul), Universității din București (prof. C. Chiricescu, decanul Facultății de Teologie), Universității din Iași (prof. I. Borcea), Universității din Cluj (prof. Romulus Cândea), Universității din Posnan (prof. Ștefan Wedkiewicz), a studențimii române (M. Vlaicu) și s-au ținut discursuri de inaugurare de către regele Ferdinand I, Ion Nistor, Romulus Cândea, Maximilian Hacman, P. P. Negulescu, ministrul Instrucțiunii Publice. Reținem din aceste discursuri, catalogate de R. Wagner drept „prudente și echilibrate”²³³⁰, pe cel al lui Maximilian Hacman, care afirma, printre altele că „menținerea Universității din Cernăuți și transformarea ei într-o instituție de cultură românească a fost o necesitate de cea mai mare însemnătate națională. Festivitatea de deschidere a acestei universități a fost o festivitate culturală [...] a Bucovinei eliberate de servitute”²³³¹ și pe cel al lui I. Nistor, care sublinia că „în hotarele unui stat național unitar, [...] Universitatea [...] nu poate fi decât națională. Acesta e spiritul care a creat-o”²³³².

În anii în care a funcționat ca universitate românească, instituția a fost condusă de prestigioși oameni de cultură²³³³. Rectorii erau numiți prin ordinul ministrului Instrucțiunii Publice, de regulă pentru un an de studiu. Primul rector al universității românești a fost Ion Nistor (1920–1921; a activat și în perioada 1933–1940), care a avut un rol decisiv în reorganizarea universității²³³⁴; i-au urmat: juristul (specializat în drept comercial) Maximilian Hacman (1921–1922); naturalistul Eugen Botezat (1922–1923), membru corespondent al Academiei Române; teologul Valerian Șesan (1923–1925; 1927–1930); istoricul Romulus Cândea (1925–1926), membru corespondent al Academiei Române; juristul (specializat în drept civil) George Drăgănescu (1926); teologul Nicolae Cotos (1927); juristul (specializat în drept penal) Constantin Isopescu-Grecul (1930–1933)²³³⁵.

Edițiile succesive ale anuarului universității, începute cu anul 1923 și încheiate în anii 1938/1939, oferă date asupra membrilor corpului didactic care au funcționat la universitatea românească. Menționăm că, după plecarea profesorilor germani, se impunea completarea catedrelor rămase vacante, posturile fiind ocupate, prin concurs, de intelectuali din Bucovina (în provincie funcționau mulți profesori din învățământul preuniversitar, care au studiat la universitățile din

²³²⁸ Istoricul N. Iorga a absentat de la aceste festivități. Într-o scrisoare adresată lui Ion Nistor, în 20 octombrie 1920, acesta afirma că, „din cauza împrejurărilor politice și a jignirilor personale, din cauza guvernului, nu pot lua parte la serbările oficiale”. Apud Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350, nota 55.

²³²⁹ Rudolf Wagner, „Die Inauguration der rumänische Universität in Czernowitz”, în „Kaindl Archiv. Mitteilungen der «Raimund Friedrich Kaindl» Gesellschaft”, Heft 3, 1982, p. 7; *Inaugurarea Universității românești din Cernăuți, 23–25 octombrie 1920* (în continuare se va cita *Inaugurarea Universității românești din Cernăuți...*), Cernăuți, 1922, p. 53 și urm.

²³³⁰ Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 8.

²³³¹ *Ibidem*, pp. 10–11.

²³³² Ion Nistor, *op. cit.*, pp. 413–414.

²³³³ Între anii 1875 și 1918, universitatea a fost condusă de 44 de rectori, din care nouă au fost români (toți de la Facultatea de Teologie). Cf. Vladimir Trebici, „Bucovina în perioada interbelică: Universitatea” (în continuare se va cita: Vladimir Trebici, *Universitatea...*), în „«Septentrion». Foiaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, anul II, nr. 6–7, 1992–1993, p. 5.

²³³⁴ Ion Nistor a fost numit de ministerul austriac profesor agregat la Facultatea de Litere în 29 august 1912 și confirmat titular în 9 mai 1914. După unire, a primit două propuneri pentru a funcționa ca profesor de istorie la Seminarul Normal Superior din Iași (adresa din 16 octombrie 1918) și profesor suplinitor la catedra de istoria românilor de la universitatea din Iași (adresa din 29 octombrie 1918), propuneri respinse de universitarul cernăuțean. Rămânând la universitatea din Cernăuți, Ion Nistor a desfășurat o bogată activitate, Ovidiu Bozgan considerându-l pe bună dreptate „al doilea ctitor al Universității”. Cf. Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, pp. 349–350.

²³³⁵ *Ibidem*, p. 351, nota 5; Grigore Bostan, „Universitatea românească din Cernăuți (1920–1940)”, în „[Țara Fagilor». Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, anul IV, 1995, pp. 74–75.

Cernăuți sau Viena), dar și de la universitățile din Iași și București²³³⁶. Conform datelor statistice publicate în anuarele universității (1923–1929), numărul membrilor corpului profesoral a crescut anual. În 1923 acesta era alcătuit din 70 de profesori onorifici, titulari, agregati, suplinitori, conferențieri, asistenți preparatori și laboranți; în 1928 numai numărul profesorilor agregati și al conferențierilor era de 56²³³⁷. Între anii 1930 și 1940, numărul membrilor corpului profesoral a crescut până la 119, funcționând 66 de profesori, 16 conferențieri, 37 de membri ai personalului științific ajutat, care au susținut 1 431 de cursuri de specialitate și 1 049 de ședințe de seminar²³³⁸. Concomitent cu introducerea de noi secții, mai ales la Facultatea de Științe – fizică moleculară, astronomie, calcul diferențial, crește și numărul cadrelor didactice.

În primii trei ani de studii, universitatea a funcționat cu trei facultăți, existente din perioada austriacă: teologie, filosofie și drept. În anul 1923, Facultatea de Filosofie este divizată în două facultăți, Litere-Filosofie și Științe. Legea pentru extinderea dispozițiilor art. 56–117 din Legea învățământului secundar și superior (12 iunie 1925) prevedea în componența universității și o Facultate de Medicină. Acest lucru nu s-a realizat, deși la Cernăuți exista o bună bază clinică și medici cu studii de specialitate la Viena.

Calitatea învățământului de la universitatea cernăuțeană poate fi probată prin evoluția facultăților acestei instituții și a nivelului științific de pregătire al profesorilor. Facultatea de Teologie a universității, care în perioada austriacă era singura facultate teologică din Imperiul Habsburgic și care a fost cea mai veche facultate de acest fel din România, a fost reorganizată pe baza rapoartelor asupra organizării seminariilor și învățământului teologic întocmite de către directorii de seminarii, în urma hotărârii Conferinței Ministerului Cultelor, din mai 1919²³³⁹. Dacă în 1923 la această facultate funcționau patru catedre, într-o perioadă de zece ani numărul acestora s-a dublat, funcționând următoarele catedre: de istoria bisericii românești (Simeon Reli), teologie morală, istoria bisericii universale (Milan Pavel Șesan), teologie practică (Vasile Tarnavschi) ș.a.²³⁴⁰. Conform anuarelor universității din anii 1923–1929, la această facultate și-au desfășurat activitatea trei profesori emeriți, cinci profesori titulari, șefi de catedre; între anii 1930 și 1940, corpul profesoral cuprindea 13 membri, facultatea ținând 330 de cursuri și 212 seminarii²³⁴¹. Profesorii Facultății de Teologie au avut o activitate didactică de valoare²³⁴², cea științifică concretizându-se în elaborarea de lucrări importante pentru teologia ortodoxă. În perioada românească s-au remarcat prin activitatea lor: Vasile Tarnavschi, Milan Pavel Șesan, Valerian Șesan, Petru Rezuș, Simeon Reli etc. Unii dintre cei mai distinși teologi au fost studenți ai Facultății de Teologie: patriarhul Chiril al Bulgariei, mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, mitropoliții Bucovinei, Vladimir Repta și Nectarie Cotlarciuc. Facultatea

²³³⁶ Cei mai mulți dintre profesorii de la Universitatea din Cernăuți erau de origine bucovineană. La Facultatea de Teologie, până în anul 1940, corpul didactic era în totalitate bucovinean, cu o excepție. În perioada austriacă, la această facultate profesorii erau români, cu două excepții: Eugen Kozak, titularul cursului de limbă slavă bisericească și literatură și Dionis Jeremiiv, care ținea cursuri de teologie practică în limba ucraineană, după ce această materie fusese predată de românii Juvenal Stefanelli și Vasile Tarnavschi. La Facultatea de Științe însă, la secția matematică, toți profesorii conferențieri nu erau din Bucovina. Cf. Mircea Grigoroviță, „Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică. Misiunea educativă și științifică” (în continuare se va cita: Mircea Grigoroviță, *Universitatea...*), în GB, anul II, nr. 3 (7), 1995, p. 73; Vladimir Trebici, „Facultatea de Teologie din Cernăuți (1875–1940) și importanța ei ecumenică” (în continuare se va cita: Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie...*), în GB, anul II, nr. 1 (5), 1995, pp. 51, 54, nota 5.

²³³⁷ CU, p. 76; Ion Nistor, „Zece ani de activitate universitară la Cernăuți” (în continuare se va cita: Ion Nistor, *Zece ani de activitate universitară...*), în „Revista Fundațiilor Regale”, anul VIII, nr. 8–9, 1941, p. 385.

²³³⁸ În anul de studii 1938/1939, numărul membrilor corpului profesoral era de 104, dintre care șase erau profesori onorifici, 39 profesori titulari, șapte profesori agregati (profesori care activau la o catedră condusă de alt profesor sau declarată vacantă), un docent, opt conferențieri, cinci șefi de lucrări, șase lectori, șapte asistenți ș.a. În perioada interbelică, în anul de studii 1935/1936, numărul catedrelor din învățământul superior era de 1 872, universitatea cernăuțeană reprezentând din acest total, prin numărul profesorilor, 5,7%. Cf. Vl. Trebici, *Universitatea...*, p. 6; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 75; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

²³³⁹ „Glasul Bucovinei”, anul II, 21 mai 1919, p. 3.

²³⁴⁰ CU, p. 76. În perioada austriacă, la catedra de teologie practică, cursurile se țineau în limba română și ucraineană. Cf. Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie...*, p. 51.

²³⁴¹ CU, p. 76; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

²³⁴² În anul 1942 erau profesori la facultate, printre alții, Orest Bucevschi și Valerian Iordăchescu (teologie morală), Cicerone Iordăchescu (istoria bisericii universale și patrologie), Alexandru Ieșan (filosofie, pedagogie), Vasile Loichița (teologie dogmatică), Leca Morariu (istoria literaturii române), Simeon Reli (istoria bisericii române), Milan Pavel Șesan (istoria bisericii universale). Cf. Mircea Grigoroviță, *Învățământul...*, pp. 137–138.

cernăuțeană a contribuit la promovarea teologiei în Rusia, Bulgaria, Serbia, Dalmația, Bosnia²³⁴³. În vremea celui de-al Doilea Război Mondial, Facultatea de Teologie din Cernăuți s-a mutat la Suceava, iar în 1 aprilie 1948 a fost desființată.

Facultatea de Filosofie a fost scindată din 1923 în Facultatea de Litere-Filosofie și Facultatea de Științe. Facultatea de Litere-Filosofie a fost organizată conform regulamentului întocmit de Ion Nistor și aprobat încă din 30 martie 1922 de către consiliul Facultății de Filosofie. Corpul profesoral a cuprins la început 15 profesori, un lector și un asistent; între anii 1930 și 1940 corpul profesoral cuprindea 27 de membri, care au ținut 363 de cursuri și 228 de ședințe de seminar²³⁴⁴. Facultatea a avut trei secții: istorie, filosofie, filologie și în anul de studiu 1933–1934 a funcționat cu următoarele catedre: la secția istorie – catedrele de istoria românilor, istoria antică, istorie universală medie, modernă și contemporană, istorie sud-est europeană, istoria artelor, epigrafie, bizantinologie (cu o conferință de științe auxiliare ale istoriei și o docență de istoria românilor); secția filosofie – catedrele de istoria filosofiei și estetică, logică și psihologie, sociologie etică și politică, pedagogie și istoria pedagogiei (cu o conferință de pedagogie); secția filologie – catedrele de istoria limbii și literaturii române, literatură română modernă și folclor, limba și literatura latină, limba și literatura elină, limba și literatura franceză, limba și literatura germană, limba și literatura engleză (prima catedră de acest fel din România, ocupată, din septembrie 1923, de Dragoș Protopopescu), limba și literatura italiană (din anul 1937), filologie romanică, catedra de slavistică²³⁴⁵, filologie indoeuropeană (cu o conferință de dialecte române sud-dunărene și una de filologie indo-europeană; în cadrul acestei catedre au funcționat și lectoratele de franceză, germană, engleză, italiană, cehă și polonă și un lectorat de muzicologie)²³⁴⁶.

Facultatea a avut profesori de prestigiu, care s-au remarcat prin activitatea lor științifică și didactică: Eugen Herzog, Dragoș Protopopescu, Ion D. Ștefănescu, slavistul Grigore Nandriș, pedagogul Constantin Narly, sociologul Traian Brăileanu ș.a. Decanii facultății au fost: Eugen Botezat (1920–1921), Teofil Sauciu-Săveanu (1921–1922, 1938–1939, 1939–1940), Radu Sbiera (1922–1923), Romulus Căndea (1923–1924), Alexe Procopovici (1924–1925), Alexandru Ieșan (1925–1926, 1926–1927), Vasile Grecu (1927–1928, 1928–1929), Dimitrie Marmeliuc (1929–1930, 1930–1931), Traian Brăileanu (1931–1932, 1932–1933), Ilie Bacinschi (1933–1936), Leca Morariu (1936–1937, 1937–1938). În anul de studii 1933/1934, corpul didactic al secției de istorie era format din: Ion Nistor – istoria românilor, Teofil Sauciu-Săveanu – istorie antică, Romulus Căndea – istorie universală, Alexandru Tzigara-Samurcaș – istoria artei, Vasile Grecu – bizantinologie²³⁴⁷, Nicolae Grămadă – științe auxiliare, Alexandru Bocăneșu – istorie sud-est europeană, Teodor Balan – docența de istoria românilor²³⁴⁸, profesori cu o remarcabilă activitate didactico-științifică.

Facultatea de Științe a fost organizată în perioada interbelică prin desprinderea ei din Facultatea de Filosofie. Marele prestigiu al școlii științifice românești de la universitatea cernăuțeană a fost susținut prin activitatea profesorilor și a catedrelor, cu atât mai mult cu cât s-au înființat și catedre noi: algebra superioară (condusă de matematicianul Simeon Stoilov, membru al Academiei Române, laureat al Premiului de Stat al României), chimie anorganică (Nicolae Costeanu, membru al Societății de Chimie din Franța), calcul diferențial (Gheorghe Vrânceanu, membru al Academiei Române), fizica – cu specializare în domeniul descărcării electrice în gaze și a plasmei (Eugen Bădărău, membru al Academiei Române, directorul Institutului de Fizică al Academiei Române)²³⁴⁹, geometrie analitică și superioară (Miron Nicolescu, membru al Academiei Române), entomologie și biogeografie (Constantin Hurmuzachi, membru al Academiei Române). Pe lângă acești remarcabili oameni de știință care au profesat la universitatea cernăuțeană s-au remarcat și fizicienii Herbert

²³⁴³ Primul seminar teologic ortodox pentru Bosnia (Relyevo) a fost întemeiat de licențiații teologici din Cernăuți. Cf. Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 138.

²³⁴⁴ Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350; CU, p. 76; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

²³⁴⁵ În perioada austriacă, titularul acestei catedre a fost Eugen Kozak; din 1920 a funcționat profesorul Ilie Bacinschi. Cf. CU, p. 76.

²³⁴⁶ Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 144; Idem, „Facultatea de Filosofie și Litere din Cernăuți în perioada interbelică”, în GB, anul II, nr. 4 (8), 1995, pp. 105–119. Aici este publicată și lista corpului didactic care a funcționat la această facultate.

²³⁴⁷ În urma propunerii prim-ministrului României, Armand Călinescu, de „utilizare rațională a catedrelor” (1938), a fost desființată și această catedră, titularii fiind trimiși la București. Cf. CU, p. 77.

²³⁴⁸ Mircea Grigoroviță, *Învățământul...*, pp. 145–146.

²³⁴⁹ Despre cercetările în domeniul fizicii de la Universitatea din Cernăuți, vezi Radu Grigorovici, „Școala de fizică de la Cernăuți (1918–1944)”, în GB, anul II, nr. 1 (5), 1995, pp. 56–63.

Mayer, Constantin Bedreag, matematicianul Tiberiu Popovici (ulterior membru al Academiei Române), geograful Constantin Brătescu, naturalistii Eugen Botezat, Mihai Gușuleac ș.a. Activitatea didactică s-a desfășurat în patru secții: științe matematice, științe fizice, științe chimice și științe naturale, în cadrul cărora funcționau seminariile și institute de specialitate. Între anii 1930 și 1940, Facultatea de Științe a avut 23 de membri ai corpului didactic, care au susținut 386 de cursuri și 339 seminarii²³⁵⁰.

Facultatea de Drept a funcționat în primii ani după unire cu unul dintre cele mai numeroase corpuri didactice, care cuprindea 11 profesori, un docent și patru lectori²³⁵¹. La facultate au funcționat, printre altele, catedrele de istoria dreptului românesc, economie politică și națională, sociologia și filosofia dreptului, drept penal, constituțional, comercial etc., corpul profesoral remarcându-se și prin desfășurarea unei bogate activități științifice, concretizată în publicarea de cărți și articole de specialitate. Între anii 1930 și 1940 aceasta a cuprins un număr de 19 profesori, care au susținut 352 de cursuri și 270 de seminarii. La Facultatea de Drept s-au remarcat nume de mare valoare ale științei românești: Constantin Isopescu-Grecul (specialist în drept penal și procedură penală), Erast Tarangul (drept administrativ comparat), Valentin Al. Georgescu (drept roman), Maximilian Hacman (drept comercial), Constantin Spulber (istoria dreptului românesc), George Alexianu (drept constituțional comparat)²³⁵².

În urma Decretului regal din 9 decembrie 1933, care se referea la Regulamentul general de aplicare a Legii învățământului universitar, ce a reglementat principiile autonomiei universitare și a Legii pentru modificarea și completarea legilor privitoare la învățământul superior din 4 noiembrie 1938, s-a aplicat principiul raționalizării catedrelor, care a afectat și universitatea cernăuțeană. De acum încolo facultățile au funcționat cu următoarele catedre: Facultatea de Teologie – opt catedre; Facultatea de Drept – 14 catedre și două conferințe; Facultatea de Litere-Filozofie – 17 catedre și trei conferințe; Facultatea de Științe – 14 catedre și șapte conferințe²³⁵³.

În cadrul facultăților universității din Cernăuți a funcționat un număr de institute și seminarii de specialitate, a căror activitate științifică, concretizată prin publicarea unor periodice²³⁵⁴, a completat activitatea didactică.

Din anul 1922 a funcționat Institutul pentru Istorie și Limbă, condus de Ion Nistor, înființat ca urmare a unei inițiative mai vechi, din 20 aprilie 1920, când la universitate s-a constituit „Fundațiunea «Regele Ferdinand» pentru promovarea studiilor istorice, arheologice și lingvistice din domeniul trecutului românesc”, care și-a propus, printre altele, și crearea unui institut științific pe lângă universitate. Ministerul Instrucțiunii Publice a aprobat, în 5 februarie 1924, funcționarea acestui institut care își propunea, prin statutul său, crearea unei biblioteci de specialitate, îndrumarea și încurajarea cercetării și a publicațiilor de specialitate, editarea unui „Buletin” al institutului²³⁵⁵. În ceea ce privește membrii acestuia, statutul prevedea că membrii fondatori sunt actualii profesori de la catedrele de istoria românilor, limba și literatura română, literatura modernă română și folclor, istorie universală, bizantinologie; membrii activi sunt specialiștii în domeniul istoriei și limbii, cooptați de director; membrii corespondenți puteau fi numiți de director, în funcție de meritele lor științifice. Institutul i-a avut ca secretari pe Leca Morariu și, din 28 februarie 1925, pe Vasile Grecu, iar printre membrii s-au numărat, printre alții, Romulus Căndea, Eugen Herzog, Dimitrie Marmeliuc, Dragoș Protopopescu, Teodor Balan, Vasile Gherasim, Nicolae Grămadă, Claudiu Isopescu, Constantin Loghin, Grigore Nandriș, Simeon Reli, Oreste Luția. În 2 ianuarie 1924 s-a hotărât publicarea „Buletinului” acestui institut, „Codrul Cosminului”, care a apărut în zece volume (vol. X, 1936–1939), până în anul 1940, director fiind Ion Nistor, iar secretar de redacție, Vasile Grecu. Această publicație a cuprins studii de istorie, literatură, filologie, semnate, printre alții, de Ion Nistor, Ilie

²³⁵⁰ CU, p. 76; VI. Trebici, *Universitatea...*, p. 6; Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, pp. 147–148 (aici este publicată și lista corpului didactic al facultății pentru anul de studii 1933–1934); Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

²³⁵¹ CU, p. 76.

²³⁵² Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, pp. 142–143; Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 6.

²³⁵³ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 387.

²³⁵⁴ În timpul universității germane, nu s-a publicat niciun periodic științific, cu excepția revistei „Candela”, editată, din 1882, de profesorii Facultății de Teologie. Menționăm că această publicație a fost editată parțial și în limba ucraineană. Cf. Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie...*, p. 53.

²³⁵⁵ Ion Nistor, „Prelaș”, în „Codrul Cosminului”. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă”, anul I, nr 1, 1924–1925, p. 9; Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 351.

Corfus, Romulus Căndea, Teodor Balan, Simeon Reli, Leca Morariu, Vasile Grecu, Vasile Gherasim, Traian Brăileanu, Nicolae Iorga²³⁵⁶. În anul 1926, când C. C. Giurescu scria studiul „Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii 20 de ani”²³⁵⁷, istoricul aprecia că „cercetarea istorică e în stadiul grupării forțelor în jurul unor personalități științifice pregnante sau a unor organe de specialitate”. Un nucleu al dezvoltării școlii istorice românești l-a reprezentat și Universitatea din Cernăuți, prin publicația „Codrul Cosminului». Buletinul Institutului de Istorie și Limbă”, la această remarcabilă școală istorică formându-se Ilie Corfus, Vianor Bendescu, Mihail Guboglu ș.a.

Pe lângă Universitatea din Cernăuți a funcționat și Institutul și Seminarul Pedagogic, conduse de Constantin Narly. Institutul a avut trei secții: pedagogie (condusă de Constantin Narly), etică (Traian Brăileanu), psihologie (Alexandru Ieșan)²³⁵⁸ și a editat periodicul „Revista de pedagogie”²³⁵⁹, al cărui director a fost Constantin Narly. Materialele publicate aici, grupate în mai multe rubrici („Studii”, „Politica școlară și culturală”, „Școala primară”, „Revista documentară”) erau semnate, printre alții, de Constantin Narly, Traian Brăileanu, Romulus Căndea, Traian Chelariu, Victor Morariu, Dimitrie Marmeliuc, Grigore Nandriș, Simeon Reli, Gaston Richard, Ernst Kallós²³⁶⁰.

Din octombrie 1938, a funcționat Institutul de Literatură, care-l avea ca director pe Leca Morariu și care a editat „Buletinul Institutului de Literatură” (mai târziu „Buletinul Institutului «Cernăuți»”), unde au apărut studii semnate de Leca Morariu, Victor Morariu, Nicolae Teaciu-Albu. În anul 1940 institutul avea 14 membri onorifici și 38 de membri activi²³⁶¹.

La Facultatea de Științele Naturii s-au creat numeroase institute, laboratoare de cercetare și seminarii științifice. În cadrul secțiilor acestei facultăți au funcționat următoarele institute: de chimie neorganică, chimie organică, fizică experimentală, teoretică și cosmică, zoologie, fiziologie animală, botanică, de anatomie și fiziologie vegetală, geologie-petrografie, geografie, care aveau o bună dotare tehnică și care au desfășurat o activitate științifică cunoscută și în afara Bucovinei²³⁶².

În perioada refugiului Universității, au funcționat două institute la Facultatea de Teologie: Institutul „Cernăuți” (1941), succesorul Institutului de Literatură și Institutul de Istorie, fondat în 5 decembrie 1942, condus de Simeon Reli²³⁶³.

Pe lângă periodicele care au apărut în cadrul institutelor universitare, activitatea publicistică a corpului profesoral al universității a fost mult mai vastă. Amintim, în acest sens, colaborarea universitarilor cernăuțeni la „Revista filologică” (1927–1928) – organ al Cercului de Studii Filologice de pe lângă Facultatea de Filosofie-Litere (constituit în 13 mai 1926) și condus de Alexe Procopovici²³⁶⁴; „Candela”, Buletinul științific al Facultății de Teologie (1923–1945); „Buletinul «Mihai Eminescu»” (1930–1944), singurul de acest fel din România din acea perioadă, redactat de

²³⁵⁶ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 9; Idem, *Zece ani de activitate universitară...*, p. 385; Mircea Grigoroviță, *Învățământul...*, p. 153.

²³⁵⁷ Studiul a fost publicat în „Revista istorică”, nr. 7–9, 1926, pp. 137–185 și reluat în volumul *Prelegeri universitare inaugurate. Un secol de gândire istoriografică românească (1843–1943)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993, pp. 250–273. La dezvoltarea istoriografiei românești și-a adus contribuția și istoricul Dimitrie Onciul (1856–1923), care preconizase crearea unui institut de istorie după model vieneț și, împreună cu Ion Bogdan și Nicolae Iorga („triada critică”), au pus bazele școlii critice în istoriografia română. Cf. Alexandru Zub, „Școala critică în istoriografia română: model genetic și strategie”, în vol. *Cultură și societate*, București, Editura Științifică, 1991, pp. 286–301. Oprinduse asupra evoluției istoriografiei române, F. Kellog propune o periodizare, anii 1918–1944 reprezentând vârsta de argint (accent pe document), perioadă în care s-au remarcat, prin contribuția lor, și istoricii bucovineni Ion Nistor și Teodor Balan. Cf. F. Kellog, *O istorie a istoriografiei române*, Iași, Institutul European, 1996, pp. 66, 71 și urm.

²³⁵⁸ În perioada austriacă, universitatea n-a avut printre cursurile sale și unul de pedagogie. După 1918, prin crearea catedrei de pedagogie și istoria pedagogiei, s-a pus problema coordonării studiilor universitare spre o pregătire practică. Din anul 1925, studenții au putut asista la lecții în licee din Cernăuți. Din 1936, la Cernăuți s-au organizat, în perioada vacanțelor de Paște, cursuri de pedagogie, seminarii practice și excursii, în cadrul „Săptămânii pedagogice”, la care a participat un însemnat număr de cursanți. Cf. Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 157; Idem, *Universitatea...*, p. 76.

²³⁵⁹ Idem, „Din tradițiile presei pedagogice românești, «Revista de Pedagogie» (1931–1943)”, în „Revista de pedagogie”, nr. 10, octombrie 1991, pp. 58–61.

²³⁶⁰ Idem, *Universitatea...*, p. 76.

²³⁶¹ Idem, *Învățământul...*, p. 158; Idem, *Universitatea...*, p. 77.

²³⁶² Idem, *Învățământul...*, pp. 148–150.

²³⁶³ *Ibidem*, pp. 140–141.

²³⁶⁴ Revista prezintă ample informații despre viața culturală desfășurată în Cernăuți, aduce, printre altele, și date despre organizarea celui de-al treilea congres al filologilor români, desfășurat la Cernăuți, între 20 și 22 mai 1927, unde s-a pus în discuție și necesitatea înființării unei Societăți a Filologilor din România. Cf. Mircea Grigoroviță, *Învățământul...*, p. 154.

Gh. Bogdan-Duică și Leca Morariu; „Junimea literară”, redactor Ion Nistor (1923–1939); „«Făt-Frumos». Literatură. Artă. Știință. Viață socială”, redactor Leca Morariu (1926–1944); „Fond și formă” (Leca Morariu), cu o apariție efemeră (două numere, 1938, 1944), „Revista Bucovinei” (1942–1945), „Revue des études indo-européennes”, condusă de Vlad Bănățeanu (1938, 1939, 1943); Buletinul Facultății de Științe (1927–1938), sub conducerea unui comitet de profesori de la această facultate; „«Bucovina». Revistă lunară de drept, sociologie și criminologie” (1927–1928); „Pagini juridice (1933–1940); „Însemnări sociologice” (1935–1938), condusă de Traian Brăileanu; „Analele Dobrogei”, apărută la Cernăuți între 1924 și 1938, condusă de Constantin Brătescu, devenit profesor la universitatea cernăuțeană²³⁶⁵. La universitate s-au publicat, pentru anii de studii 1923–1928, 1933–1938, anuare, care cuprind ample informații despre activitatea universitară – date statistice, date despre activitatea științifică și didactică, asistență socială, activitatea bibliotecii. În fiecare an s-au publicat „Programele cursurilor și lucrărilor în seminarii, institute și laboratoare”, care cuprindeau numele personalului didactic, gradul de învățământ, tematica cursurilor și a seminariilor etc.²³⁶⁶.

Activitatea științifică a profesorilor de la universitatea cernăuțeană a fost completată prin colaborarea acestora la diferite periodice străine: „Südostdeutsche Forschungen”, „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft”, „Révue Internationale de l'Administration”, „Révue Internationale de Sociologie”, „Byzantion”, „Bulletin de la Société Mathématique de France”, „Zeitschrift für technische Physik” etc. Unii profesori cernăuțeni au fost chemați la universitățile din Iași și București (fizicianul Eugen Bădărău, matematicienii Simeon Stoilov și Gheorghe Vranceanu, geograful Constantin Brătescu, bizantinologul Vasile Grecu, romanistul Alexe Procopovici ș.a.) sau au conferențiat la universități din străinătate și au participat la diferite congrese²³⁶⁷. O parte a universitarilor cernăuțeni (Leca Morariu, Nicolae Grămadă, Simeon Reli, Aurel Morariu, Teodor Balan, Constantin Loghin) a fost cooptată în realizarea proiectului lucrării *Istoria Bucovinei*, inițiat de Muzeul Bucovinei în decembrie 1943, proiect care nu a fost dus la îndeplinire²³⁶⁸.

Activitatea didactico-științifică a profesorilor cernăuțeni de la universitate (făcând un bilanț al activității Universității din Cernăuți, la zece ani de la unire, Ion Nistor aprecia că, în această perioadă, universitarii cernăuțeni au publicat 1 796 de cărți și boșuri)²³⁶⁹ a fost completată și de susținerea unor comunicări în cadrul cursurilor de popularizare, care au început în anul 1920 și s-au ținut nu numai la Cernăuți, ci și în alte orașe (Suceava, Siret, Rădăuți, Storojineț, Chișinău, Timișoara, București, Iași, Roman, Galați etc.). De exemplu, în anul 1923, în lunile noiembrie – decembrie, universitatea a susținut 12 cursuri populare pe teme de istorie, literatură română, istoria artei, pedagogie, chimie, medicină, iar în lunile martie – aprilie ale anului 1924 s-au ținut 15 cursuri pe diverse teme, unii dintre conferențieri propunând o intensificare a acestei opere culturale, printr-o înfrățire a celor patru universități (Iași, Cluj, Cernăuți, București) și prin schimbul reciproc al conferențiarilor. Între anii 1930 și 1940 universitatea a ținut, prin contribuția a 74 profesori, 378 de cursuri de popularizare, frecventate de 16 817 cursanți²³⁷⁰.

În cadrul universității cernăuțene s-au organizat diverse manifestări științifice: în 8 noiembrie 1923 au avut loc festivitățile de comemorare a lui Dimitrie Cantemir; în aprilie 1936 se deschide o expoziție de carte istorică veche, închinată Congresului internațional de științe istorice, care s-a desfășurat la București; în mai 1936 s-a inaugurat Săptămâna cărții, unde s-a expus carte bisericească bucovineană; în septembrie 1936 a avut loc, la Cernăuți, Congresul general al învățătorilor, cu o expoziție pedagogică; în 10 octombrie 1937 s-a deschis o expoziție cu prilejul vizitei participanților la Congresul internațional de antropologie și arheologie preistorică, expunându-se literatură de

²³⁶⁵ Despre activitatea profesorului Constantin Brătescu, vezi Vladimir Trebici, „Constantin Brătescu, profesor la Universitatea din Cernăuți”, în „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 1, 1996, pp. 14–16.

²³⁶⁶ Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, pp. 150–161. Dimitrie Marmeliuc aprecia rolul periodicelor universitare în procesul de românizare a universității. Cf. Dimitrie Marmeliuc, „Aspecte din viața culturală a Bucovinei”, în „Revista Fundațiilor Regale”, anul VIII, nr. 8–9, 1941, p. 451.

²³⁶⁷ Ion Nistor, *Zece ani de activitate universitară...*, pp. 384, 385.

²³⁶⁸ Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 172.

²³⁶⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 385.

²³⁷⁰ Romulus Căndea, „Învățământul superior”, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei. 1918–1928*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, pp. 275–276.; „Junimea literară”, anul XII, nr. 11–12, 1923, p. 464; anul XIII, nr. 3–4, 1924, p. 191; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

specialitate, cărți rare; între 29 octombrie și 2 noiembrie 1937 a avut loc Congresul de arheologie și numismatică etc.²³⁷¹.

Relevantă pentru evoluția universității cernăuțene a fost și activitatea studentescă, componența națională și numărul studenților modificându-se în perioada românească. Dacă între anii 1875 și 1900, studiau anual aproximativ 290 de studenți, între 1901 și 1913 numărul acestora va crește la 820; în anul de studii 1912/1913 universitatea avea aproximativ 1 129 de studenți; în 1919/1920 – 1 671 de studenți; între anii 1930 și 1940 au studiat la universitate 25 569 de studenți, dintre care 9 993 la Facultatea de Teologie, 7 643 la Facultatea de Drept, 4 308 la Facultatea de Litere-Filosofie și 3 625 la Facultatea de Științe²³⁷². Sintetizând aceste date și completându-le cu alte informații, putem prezenta următoarea situație:

Tabel nr. 1
Numărul studenților de la Universitatea din Cernăuți

Anul de studii	1875/1876*	1885/1886	1894/1895	1899/1900	1919/1920	1920/1921	1933/1934	1937/1938	1938/1939
Teologie	38	63	57	36	80	112	1194	1244	716
Drept	101	137	272	306	653	515	1012	936	778
Filosofie	38	60	42	50	938	946			-
Litere-Filosofie	-	-	-	-	-	-	554	274	223
Științe	-	-	-	-	-	-	447	176	242
Total	177	260	371	392	1671	1573	3207	2630	1959

* Pentru anul de studii 1875/1876 sunt prezentate mai multe date referitoare la numărul studenților înscriși la universitatea cernăuțeană: 158 (99 – Bucovina, 49 – Galiția, 2 – România, 8 – din alte provincii ale Austro-Ungariei) (Cf. CU, p. 16); 188 (119 – Bucovina, 56 – Galiția, 2 Austria, 2 – România, 9 – din alte provincii al imperiului) (Cf. Alexandrina Cernov, *op. cit.*, pp. 59); 191 (Cf. Vl. Trebici, *Universitatea...*, p. 6); 208 (53 români, 51 evrei, 41 ucraineni, 31 germani, 28 polonezi, 4 cehi) (Cf. O. Tofan, „Societățile academice din Bucovina (1875–1938). Scurtă privire istorică”, în „Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, anul XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, p. 315). În expunerea de motive privind înființarea unei universități în Bucovina, ministrul austriac al învățământului, Karl von Stremayr, propunea ca această instituție să aibă între 300 și 400 de studenți, lucru care ar fi făcut-o superioară altor universități (Freiburg, Rostok, Yena, Basel etc.) (Cf. A. Norst, *op. cit.*, p. 13).

Tabel nr. 2
Componența națională a corpului studentesc

Etnia	Români		Germani		Ucraineni		Polonezi		Evrei		Alții		Total	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
1875/1876	47	26,6	73	41,2	32	18,1	23	13,0	-	-	2	1,1	177	100
1885/1886	92	35,3	91	35,	39	15,0	35	13,4	-	-	3	1,1	260	100
1894/1895	104	28,0	182	49,0	37	10,0	34	9,1	-	-	14	3,8	371	100
1899/1900	89	22,8	218	55,7	35	9,0	41	10,4	-	-	9	2,2	392	100
1919	217	21,	83	8,0	152	14,6	55	5,3	525	50,5	8	0,8	1040	100
1933/1934	2157	67,2	199	6,2	155	4,9	57	1,8	679	21,1	-	-	3207	100
1937/1938	2186	83,1	101	3,9	75	2,9	-	-	188	7,1	80	3,0	2630	100
1938/1939	1568	80,0	85	4,3	74	3,7	29	1,5	173	8,9	35	1,8	1959	100

Datele prezentate în aceste tabele conduc la următoarele concluzii: – numărul studenților înscriși la Universitatea din Cernăuți a crescut progresiv (de pildă, în anul de studii 1937/1938 numărul studenților a crescut cu 12,5% față de anul precedent²³⁷³). Sigur că, în urma selecțiilor anuale, numărul studenților nu se putea menține același ca la înscriere. De exemplu, în anul de studii 1920/1921, la universitate s-au înscris 1 573 de studenți, din care au absolvit 1 165, adică 85,2% (153 – Facultatea de Teologie, 491 – Facultatea de Drept, 371 – Facultatea de Litere-Filosofie, 50 –

²³⁷¹ „Junimea literară”, anul XII, nr. 11–12, 1923, p. 401; Mircea Grigoroviță, „Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică. Preliminarul”, în GB, anul II, nr. 2 (6), 1995, pp. 125–126.

²³⁷² CU, p. 80; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 81; Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350; *Inaugurarea Universității românești...*, pp. 20–21; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 388.

²³⁷³ Vladimir Trebici, *Universitatea...*, p. 6. În anul 1935/1936 numărul studenților din România era de 38 000, studenții bucovineni deținând 7% din acest total.

Facultatea de Științe)²³⁷⁴; - accesul celorlalte naționalități la învățământul superior era nestingherit; - majoritatea studenților provenea din spațiul românesc, dar la universitate veneau și studenți din țările vecine²³⁷⁵. În perioada interbelică mulți dintre studenți proveneau de la liceele din Bucovina: Liceul „Aron Pumnul”, Liceul Real Ortodox „Mitropolit Silvestru” (ambele din Cernăuți), Liceul „Ștefan cel Mare” (Suceava), Liceul „Eudoxiu Hunnuzachi” (Rădăuți), Liceul „Lațcu-Vodă” (Siret), Liceul „Dragoș-Vodă”(Câmpulung Moldovenesc) etc.²³⁷⁶. La universitate se înscriau și absolvenți din Basarabia²³⁷⁷, Transilvania, Banat; absolvenți ai instituțiilor teologice sau teologico-pedagogice din Caransebeș, Arad, Cluj, Sibiu veneau la Universitatea din Cernăuți în vederea obținerii licenței și a doctoratului. Tot aici veneau absolvenții seminariilor teologice din Oltenia, Moldova, Basarabia²³⁷⁸.

Modalitățile de desfășurare a cursurilor și seminariilor au fost reglementate prin „Regulamentul de activitate al facultăților și catedrelor”, confirmat după adoptarea legii cu privire la recunoașterea Universității din Cernăuți ca persoană juridică (28 octombrie 1924). Aceste documente cuprindeau programul de lucru, efectuarea examenelor anuale de stat și doctorat, reguli de înscriere, de frecvență la cursuri, seminarii, lucrări practice, programele diverselor cursuri etc. La universitate puteau studia doar persoanele care au terminat liceul și aveau bacalaureatul, durata cursurilor fiind de patru ani, lecțiile neținându-se pe ani de studiu, separat. Anul de învățământ începea în 1 octombrie și se termina în 1 iulie, vacanțele fiind fixate între 24 decembrie și 7 ianuarie. La înscriere se plăteau mai multe taxe: pentru folosirea bibliotecii (20 lei), frecventarea cursurilor (50 lei), necesități de cancelarie (10 lei). Studenții trebuiau să parcurgă bibliografia și să elaboreze lucrări de licență. Cu două săptămâni înainte de începerea anului universitar se publicau programele cursurilor și lucrărilor practice de seminar, studenții fiind obligați să fie prezenți cel puțin zece ore pe săptămână la cursuri și seminarii în specialitatea aleasă. Între 1 și 20 iunie se susțineau examenenele anuale; cei ce nu erau admiși la sesiune puteau susține aceste examene între 1 și 20 octombrie sau 1 și 15 decembrie; studenții care în curs de doi ani nu-și susțineau aceste examene erau exmatriculați. Pentru susținerea fiecărui examen se plătea o taxă de 30 de lei²³⁷⁹.

Cursurile universitare puteau fi susținute numai de profesori titulari sau suplinitori. Doctorii și docenții în știință puteau suplini, de regulă, pentru două săptămâni. Problemele tratate nu trebuiau să parcurgă o anumită materie. Profesorii își puteau multiplica cursurile (la editurile „Glasul Bucovinei”, „Mitropolitul Silvestru” și la Tipografia Universității). Între anii 1923 și 1924, de exemplu, pentru publicarea cursurilor s-a alocat suma de 150 000 de lei (așa s-au editat cursurile lui Leca Morariu, *Mihai Eminescu și Ion Creangă*, Dimitrie Marmeliuc, *Homer și drama greacă antică* etc.); între anii 1927 și 1929 s-au alocat 50 000 de lei pentru publicarea cursurilor lui Traian Brăileanu, *Sociologie generală*, Teofil Sauciu-Săveanu, *Cercetări arheologice ale ultimilor ani ai Orientului clasic*, Leca Morariu, *Istoromânia* etc.²³⁸⁰.

La terminarea studiilor, universitatea elibera două tipuri de diplome: de licență și de doctorat. Licența avea două categorii; generală (cu specialitățile drept, teologie, filosofie, științele naturii) și

²³⁷⁴ Grigore Bostan, *op. cit.*, pp. 81–82. În 13 august 1938, se adoptă o lege conform căreia studenții care timp de doi ani consecutiv n-au trecut examenenele unui an de studiu urmau să fie exmatriculați. De aceea numărul lor a scăzut cu 650 față de 1937, reprezentând, în 24 octombrie 1939, 1 959 de studenți.

²³⁷⁵ În perioada austriacă, la universitate majoritatea studenților provenea din Bucovina. Astfel, dacă în anul 1875/1876, din numărul total al studenților, 109 (61,6%) erau bucovineni, 55 (31,0%) erau galițieni, 2 (1,12%) din România și 11 (6,2%) din alte țări, atunci în anul 1899/1900, din Bucovina erau înscriși 293 (74,74%) de studenți, din Galiția 66 (16,83%), din România 6 (1,53%) și 27 (6,88%) din alte țări. Această tendință s-a păstrat și după Primul Război Mondial. De pildă, în anul 1919/1920, erau 1 328 (79,47%) de studenți bucovineni, 250 (14,96%) basarabeni, 48 (2,87%) polonezi, 39 (2,33%) din Regatul României, 3 (0,17%) din Transilvania și 3 (0,17%) din alte țări. Cf. Anton Norst, *op. cit.*, p. 13; *Inaugurarea Universității românești...*, pp. 20–21.

²³⁷⁶ Față de perioada austriacă, rețeaua școlilor de tip liceal s-a extins. Dacă în anii 1913/1914 existau 16 licee în Bucovina, cu 1 500 de cadre și 7 250 de elevi (24% români), în 1927/1928 existau 20 licee, cu 7 800 de elevi (58,5% români). În anii 1936/1937 existau 35 de școli secundare (licee, gimnazii, școli normale, gimnazii industriale), cu 8 257 de elevi (54% români). Sigur că unii dintre absolvenții liceelor bucovinene se îndreptau și spre instituțiile de învățământ superior din București, Timișoara, Cluj, Iași sau spre universități din străinătate, generând acel fenomen de „mobilitate estudiantină”, cu efecte culturale pozitive. Cf. Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 7.

²³⁷⁷ Aceasta va dispune de instituții de învățământ superior din 1926 (Facultatea de Teologie) și 1933 (Facultatea de Agronomie), subordonate universității ieșene. Cf. Ștefan Ciobanu, *Basarabia. Populația. Istoria. Cultura*, București, Editura Clio, 1992, p. 83.

²³⁷⁸ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 7.

²³⁷⁹ CU, pp. 77, 78.

²³⁸⁰ *Ibidem*, p. 78.

specială (matematică, biologie, filologie, istorie etc.). Licența generală reprezenta un grad științific care permitea înscrierea candidaților la examenul de doctorat; licența de specialitate pregătea profesori de liceu sau gimnaziu, cu posibilitatea predării unor obiecte înrudite, prin combinarea unor grupe de materii (fizică-matematică, chimie-biologie, istorie-sociologie etc.). Pentru examenul de licență se plătea o taxă de 200 de lei, diploma era acordată în numele M.S. Regelui, purta sigiliul facultății și era semnată de ministrul Instrucțiunii Publice, decanul facultății respective și comisia examinatoare, din care făceau parte cel puțin trei profesori.

Candidatul pentru obținerea titlului de doctor – toți absolvenții cu licență aveau dreptul să se înscrie la doctorat – trebuia să prezinte o disertație asupra unui subiect ales din materiile facultății și confirmat de profesorul din specialitatea respectivă. Examenul de doctorat consta în susținerea orală a tezei și într-un examen de specialitate. Diploma conținea mențiunea *cum laude* sau *magna cum laude*. Pentru examenul de doctorat se plătea o taxă de 250 de lei, iar pentru diplomă 160 de lei. Aceasta era eliberată în numele M.S. Regelui, tipărită în două limbi: română și latină (pentru studenții străini), purta sigiliul universității și era semnată de ministrul Instrucțiunii Publice, rectorul universității, decanul și profesorul conducător al lucrării. Examenul de licență și doctorat presupuneau o pregătire temeinică; pentru anul de studii 1933/1934, de exemplu, au obținut licența 280 de studenți (138 la Teologie, 50 – Drept, 53 – Litere-Filosofie, 39 – Științe) și titlul de doctor 15 licențiați (opt în drept, cinci în litere și doi în științe), numărul studenților înscriși în 1930/1931 fiind de 2 000; în anul 1937/1938 universitatea a promovat 521 de licențiați (84% români), dintre care zece au obținut și titlul de doctor, din numărul de 3 207 studenți înscriși în anul 1933/1934; în anul de studii 1938/1939 au fost promovați doctori în știință 17 licențiați²³⁸¹.

Studenții erau organizați în societăți studențești, care aveau o tradiție mai veche, din perioada germană a universității. Atunci, potrivit tradiției studențești din spațiul cultural german, au luat ființă diferite societăți, majoritatea naționale, ale românilor, germanilor, ucrainenilor, evreilor, polonezilor: – „Arboroasa” (1875), „Junimea” (1878), „Bucovina” (1880), „Academia Ortodoxă” (1884), „Dacia” (1905), „Moldova” (1910), „Arboroasa” (1921); – „Akademische Lesehalle” (1875), „Austria” (1875), „Gothia” (1876), „Alemannia” (1877), „Arminia” (1879), „Franconia” (1890), „Teutonia” (1903), „Katholische Deutsche Verbindung Unitas” (1891), „Katolische Deutsche Verbindung Franconia” (1906); – „Sojuz” (1875); „Sicz” (1902), „Zaporoje” (1910), „Ciomomore” (1913); – „Hasmonea” (1891), „Zefira” (1897), „Hebronia” (1899), „Humanitas” (1900), „Emunah” (1903), „Heatid” (1918); – „Ognisko” (1885), „Lechia” (1910). Relațiile dintre aceste societăți studențești erau reglementate prin convenții, în spiritul respectului reciproc și al colegialității (s-a vorbit chiar de existența unui model cultural bucovinean, favorizat de legăturile care s-au stabilit între aceste societăți aparținând diferitelor naționalități)²³⁸². Societățile studențești românești și-au desfășurat activitatea în spiritul atașamentului față de cultura și istoria națională, principii care au devenit și mai actuale în perioada interbelică.

După unirea Bucovinei cu România studenții români din Cernăuți s-au reorganizat. Ședința societăților studențești, din martie 1919, și-a propus o nouă orientare, prin elaborarea unor principii generale de reorganizare – organizarea unui Centru studențesc, desăvârșirea operei de consolidare națională, neamestec în politică. La Adunarea generală a studenților români din Cernăuți s-a hotărât înființarea Centrului Studențesc „Arboroasa” (23 martie 1919), care a încercat să unească toate societățile studențești. Acest lucru nu a fost posibil, „Arboroasa” devenind cerc studențesc în 1921. Acesta a organizat, printre altele, la Roșă, o Academie populară, devenită, cu sprijinul universității cernăuțene (catedra de sociologie), „Universitate fărănească”, care a ținut cursuri de popularizare a rezultatelor investigațiilor științifice ale profesorilor cernăuțeni și conferințe pe diverse teme culturale²³⁸³. În perioada interbelică au activat „Academia Ortodoxă” – societatea studenților teologi, „Dacia”²³⁸⁴, „Junimea” (care a contribuit la organizarea unei Universități libere la Câmpulung

²³⁸¹ Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 352, nota 66; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 82; Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 6; CU, p. 81.

²³⁸² Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 6; Mircea Grigoroviță, *Învățământul...*, pp. 165–170.

²³⁸³ „Glasul Bucovinei”, anul II, 10/23 februarie, 1919, p. 2; 26 februarie/11 martie, 1919, p. 2; 13/26 martie 1919, p. 2; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 83.

²³⁸⁴ Pentru istoricul Societății „Dacia”, vezi monografia lui Filaret Doboș, *Societatea Academică Română „Dacia”. 25 ani de viață studențească, 21 mai 1905 – 21 mai 1930*, f.e., f.l., 1930.

Moldovenesc, între anii 1934 și 1935, unde renumiți oameni de cultură au susținut prelegeri)²³⁸⁵. Alături de acestea și-au desfășurat activitatea și societăți ale minorităților naționale: „Franconia”, „Zaporoje”, „Ciornomore”, „Ognisko”, „Lehia”²³⁸⁶. Aceste societăți și-au încetat activitatea în 1938, când au fost desființate²³⁸⁷.

În ceea ce privește sistemul de ajutor material și asistență socială acordate studenților, regulamentul pentru acordarea de burse în țară și străinătate, publicat în 20 septembrie 1923 („Monitorul oficial”, nr. 137), prevedea acordarea de burse în valoare de 1 000 de lei, 600 de lei și semiburse de 300 de lei; bursele se acordau în funcție de note și prin concurs (se susținea o probă la limba română sau, când era nevoie, la limba maternă și la specialitatea respectivă), între 1 și 15 octombrie, în prezența unei comisii formată din profesori numiți de Ministerul Instrucțiunii Publice. Din darea de seamă a rectorului Valerian Șesan aflăm că, în anul de studii 1923/1924, din aproximativ 1 500 de studenți, au beneficiat de burse lunare 125; în 1933/1934, 245 de studenți au obținut burse integrale, iar 169 semiburse, din totalul de 3 207 studenți. Studenții mai primeau burse acordate de Primăria orașului Cernăuți, Consiliul eparhial al Mitropoliei Ortodoxe, Fundația Universitară „Regele Ferdinand I”²³⁸⁸.

În perioada românească a universității cernăuțene s-a dezvoltat și serviciul de asistență socială, un merit deosebit revenindu-i lui Ion Nistor, care a inițiat o veritabilă politică socială universitară (acesta a fost și ministru în anumite perioade în guvernul României, lucru care a facilitat acțiunile lui de întărire a bazei materiale și sociale ale universității). Din 1921 a luat ființă sistemul de asistență socială a studenților, când un comitet compus din profesori și studenți se îngrijea de studenții bolnavi. În anul de studii 1933/1934, Senatul universității a hotărât înființarea unui Oficiu universitar, cu un birou permanent de informații, care avea patru secțiuni: asistență socială, medicală, sportivă, plasare și îndrumare profesională. În 1936 s-a inaugurat Laboratorul de psihotehnică, iar din 1938 a funcționat un Serviciu de orientare profesională și asistență psihotehnică academică, condus de Alexandru Ieșan, Traian Chelariu și Pauliuc Burlă. Aici s-au întocmit fișe antropologice pentru studenți și s-au efectuat examene psihologice experimentale pentru testarea aptitudinilor celor ce se orientau spre învățământul profesional. În octombrie 1937 s-a inaugurat Preventoriul studențesc de la Gura-Humorului, prima instituție de acest fel din România²³⁸⁹.

Baza materială a universității a fost consolidată în perioada românească (în 1918, universitatea dispunea de două clădiri, construite de Fondul religios ortodox român și Primăria orașului Cernăuți; Facultatea de Teologie se afla în complexul Reședinței Mitropolitane). Aceasta dispunea de trei cămine studențești, proprietăți în Cernauca (aici a fost organizată o colonie de vară pentru odihna studenților); în 1925, la insistențele lui Ion Nistor, Ministerul Instrucțiunii Publice cedează un teren de 6 000 de metri în Cernăuți, pentru construirea unui local al Universității²³⁹⁰.

În activitatea universității, un rol important l-a avut biblioteca. Originile acesteia sunt plasate în perioada austriacă, când, la 1852 a luat ființă Biblioteca Țării, cuprinzând aproximativ 2 000 de volume. În 1875 biblioteca a fost integrată universității, având atunci 15 544 de volume, la care s-au adăugat și altele, din bibliotecile particulare, cumpărate de guvern, însumând 31 306 cărți. În anii ce au urmat, fondurile bibliotecii au crescut (în anul 1913 biblioteca a primit încă 7 000 de volume)²³⁹¹. În timpul Primului Război Mondial, deși s-a decis evacuarea și transferarea ei la Viena, biblioteca a

²³⁸⁵ Societatea a editat în perioada austriacă „Gazeta pentru popor «Deșteptarea»”, care a reapărut între anii 1921 și 1922, având un conținut variat, predominând subiectele de istoria românilor și de teologie. Cf. Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 159.

²³⁸⁶ CU, p. 82.

²³⁸⁷ Perioada anilor 1930–1940 a fost dominată de frământări politice care nu au ocolit universitatea cernăuțeană. Criza morală în care se afla România a generat o reacție de natură naționalistă, care s-a manifestat în rândurile studenților bucovineni, mulți dintre aceștia fiind adepți ai mișcării legionare. Tudose Popescu, liderul studenților bucovineni, a fost unul dintre fondatorii mișcării legionare, făcând parte din primul grup de legionari închiși la Văcărești, în 1924. În anul 1938, mișcările studențești iau amploare, festivitatea de deschidere a anului universitar fiind transformată într-o manifestare prolegionară, cerându-se eliberarea colegilor arestați. Cf. Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 352, nota 65; N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, pp. 113, 114.

²³⁸⁸ CU, p. 79; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 80; Romulus Căndea, *op. cit.*, p. 271.

²³⁸⁹ Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, pp. 352–354; Romulus Căndea, *op. cit.*, p. 271; Mircea Grigoroviță, *Universitatea...*, pp. 127, 128.

²³⁹⁰ Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 351.

²³⁹¹ *Ibidem*, p. 353, nota 68; Mircea Grigoroviță, *Învățământul...*, p. 161; Eugen I. Păunel, „Biblioteca Universității din Cernăuți”, în „Boabe de grâu”, anul IV, nr. 4, 1933, p. 230; „Glasul Bucovinei”, anul II, 9 octombrie 1919, p. 3.

rămas intactă, trecând fără dificultăți sub administrație românească. Odată cu exodul profesorilor germani de la universitatea cernăuțeană s-a încercat și evacuarea bibliotecii, însă, la insistențele lui Ion Nistor, biblioteca și-a continuat activitatea. Între cele două războaie mondiale biblioteca a fost condusă de Nectarie Cotlarciuc (1919–1923), Constantin Mandicevski (1923–1930)²³⁹² și Eugen Păunel (1930–1940)²³⁹³.

Biblioteca universității a avut și o rodnică activitate științifică, organizând manifestări și expoziții științifice. Din 1923 biblioteca a realizat o colecție de cărți și reviste pedagogice apărute în țară; în mai 1934, biblioteca, răspunzând invitației Fundației Culturale Regale, a organizat expoziția „Bucovina în cărți și icoane”, prezentând monografiile istorice și geografice despre Bucovina, reviste, dicționare, calendare vechi etc.; expoziția din 1925 a avut ca temă răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, prezentând piese și documente necunoscute până la acea dată; în același an s-au organizat „Săptămâna cărții”, o expoziție închinată istoriei și literaturii cehoslovace etc.²³⁹⁴.

Pe lângă Biblioteca Universității din Cernăuți s-au creat și biblioteci seminariale de specialitate (printre acestea s-a remarcat biblioteca seminarului de istoria românilor, înființată în anul 1919 de către Ion Nistor, care, în 1937, avea un fond de 3 331 de lucrări)²³⁹⁵ îmbogățite cu carte românească, în întreaga perioadă interbelică înregistrându-se o dublare a numărului de cărți, rod al politicii culturale promovate de statul român. În iunie 1918, biblioteca avea un fond de 230 928 de volume, care a înregistrat creșteri: 1919 – 222 000 de tomuri și 14 000 de lucrări ale bibliotecii Facultății de Teologie²³⁹⁶; în urma apelului lansat de Universitatea din Cernăuți, „Dați-ne carte românească”, publicat în ziarele și revistele din țară²³⁹⁷, fondul de carte a crescut: în 1927 biblioteca avea 312 252 de volume, din care 60 807 în limba română (19,5%), până în 1932 biblioteca îmbogățindu-se cu alte volume. În 1935/1936 biblioteca avea 420 140 de volume, la egalitate cu fondurile Academiei Române (fără manuscrise)²³⁹⁸. Din acest an încep și lucrările pentru ridicarea unui nou edificiu al bibliotecii (până atunci biblioteca funcționa în incinta Facultății de Drept), depozitul de carte fiind construit pentru a adăposti până la 1 000 000 de volume. Din 1939 aici a funcționat o legătorie și Tipografia Universității. În 1938, biblioteca avea 472 259 de volume (din care 180 107 în limba română), în 1939 – 495 121 de volume, ajungând să dispună, în preajma celui de al Doilea Război Mondial, de un fond de peste 540 000 de volume, fiind considerată a doua bibliotecă a României, după cea a Academiei Române²³⁹⁹.

În vremea celui de al doilea Război Mondial și a ocupației rusești (1940–1941), au fost transferate la Lemberg 31 283 de volume de la secția Facultății de Drept, readuse în 1943, tezaurul bibliotecii fiind îmbogățit cu aproximativ 90 000 de cărți rusești²⁴⁰⁰.

În contextul evoluției societății românești în perioada interbelică, Universitatea din Cernăuți s-a impus în circuitul valorilor culturale prin prestigioasa activitate pe care a desfășurat-o. Situația specifică cu care această instituție s-a confruntat până la 1918 ținea de imposibilitatea unei dezvoltări

²³⁹² Venit de la Universitatea din Viena, Constantin Mandicevski a introdus o metodă modernă a întocmirii cataloagelor sistematice și topografice. Tot el a elaborat și proiecte de lege cu privire la funcționarea bibliotecilor, prezentate spre examinare la consfătuirea bibliotecarilor din România, organizată la Cernăuți, în iunie 1922, multe dintre inovațiile sale fiind aplicate în bibliotecile din România. Cf. Grigore Bostan, *op. cit.*, pp. 83–84.

²³⁹³ Dimitrie Vatamaniuc, „Eugen Păunel și activitatea sa”, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994, pp. 269–277.

²³⁹⁴ „Junimea literară”, anul XII, nr. 11–12, 1923, p. 464; Mircea Grigoroviță, *Universitatea...*, p. 125.

²³⁹⁵ Doina Huzdup, „Ion Ion Nistor și rolul său în viața culturală a Cernăuțiului”, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994, p. 246.

²³⁹⁶ „Glasul Bucovinei”, anul II, 9 octombrie 1919, p. 3.

²³⁹⁷ „Junimea literară”, anul XIII, nr. 7–8, 1924, p. 392. Conform deciziei Parlamentului României din 27 noiembrie 1922, biblioteca primea gratuit câte un exemplar din producția fiecărei edituri din țară; de asemenea, s-au obținut și lucrări din străinătate: Franța, Germania, Italia, Polonia, U.R.S.S., Liga Națiunilor. Între 1923 și 1924, s-a întocmit de către Ministerul Instrucțiunii Publice o donație bugetară extraordinară pentru acoperirea lipsei de carte românească, completată și prin donațiile Academiei Române, Casei Școalelor, donații publice. Cf. CU, p. 82; Eugen I. Păunel, *op. cit.*, p. 235.

²³⁹⁸ Romulus Căndea, *op. cit.*, p. 273; Eugen I. Păunel, *op. cit.*, p. 235; Mircea Grigoroviță, *Învățămintul...*, p. 161; Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 353, nota 68.

²³⁹⁹ Ion Nistor, *Zece ani de activitate universitară...*, pp. 390–391; Mircea Grigoroviță, *Universitatea...*, p. 124; CU, p. 82; Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 6; Mircea Grigoroviță, *Învățămintul...*, p. 161.

²⁴⁰⁰ *Biblioteca Universității din Cernăuți, 6 VII 1942 – 30 IX 1942. Raport prezentat de dr. Teodor Balan, directorul bibliotecii*, Cernăuți – Lemberg, 1942, p. 1; Ion Nistor, *op. cit.*, pp. 390–391.

culturale firești, prin caracterul german care i s-a atribuit. Accesul la valorile culturii germane, văzut ca o „posibilitate a realizării unei gândiri europene” (Rudolf Wagner), a fost un fenomen cu implicații mai largi, care nu a împiedicat intelectualitatea românească din Bucovina să cultive ideea națională, rolul societăților studențești fiind relevant în acest sens. După anul 1918, universitatea cernăuțeană a fost restructurată în spiritul ideii promovării românității și a creării de elite dedicate consolidării națiunii. Acest proces de restructurare, bazat pe politica centralistă a guvernărilor liberale, de impunere a modelului din Vechiul Regat în sistemul de învățământ al provinciei, a determinat reacții negative în rândul unor reprezentanți ai elitei bucovinene, care acuzau „românizarea” universității, liberalul Ion Nistor fiind considerat unul dintre artizanii acestei acțiuni.

Calitatea învățământului universitar cernăuțean, care a format o elită intelectuală și politică, activitatea didactico-științifică a profesorilor, creatori de școală (de istorie, teologie, chimie, biologie, matematică, fizică), recunoscută nu numai în Bucovina, o parte dintre ei membrii ai Academiei Române (Ion Nistor, Eugen Herzog, Alexe Procopovici, Teofil Sauciu-Săveanu, Al. Tzigara-Samurcaș, Mihai Gușuleac, Constantin Hurmuzachi, Eugen Bădărău, Simeon Stoilov, Gheorghe Vrânceanu, Miron Nicolescu), ecumenismul academic bucovinean (relațiile interconfesionale între ortodocși, romano-catolici, evanghelici, mozaici și raporturile interetnice între români, ucraineni, germani, evrei și polonezi și-au găsit la Facultatea de Teologie un bun teren de manifestare, oferind, cum aprecia Vladimir Trebici, „un exemplu tipic de integrare între etnii, cu prețuirea valorilor culturale ale fiecăruia”), prestigiul acestei instituții în străinătate²⁴⁰¹, toate acestea au fost coordonate ale dezvoltării universității românești din Cernăuți în sprijinul ideii de progres cultural care a marcat întreaga perioadă interbelică.

²⁴⁰¹ S-au dezvoltat legături științifice ale universității cernăuțene cu instituții de învățământ superior din străinătate (Franța, Italia, Spania, Germania etc.). Astfel, la Cernăuți vor conferenția Oliver Martin – profesor la Facultatea de Drept din Paris, Guido Calza – profesor la Universitatea din Roma, Giacomo de Voto – profesor de glotologie indoeuropeană la Universitatea din Florența, Aimé Cotton – profesor de fizică la Sorbona și președinte al Academiei de Științe din Franța, H. Focillon – filolog la Universitatea din Sorbona. Cf. Doina Huzdup, *op. cit.*, p. 254; Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 163. Între anii 1933 și 1938, au fost proclamați *doctor honoris causa* ai universității nouă oameni de știință din străinătate. Cf. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 385.

1) Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I-II, îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografia, notele și indicele: Ion Popescu-Sireteanu, introducere: D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 1996, 366 + 374 p. + 26 p. cu facsimile + *Harta Bucovinei* (politică și administrativă post 1994).

2) *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, 464 p.

3) Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, cuvânt-înainte de Mihai Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi” – Liga Tineretului Român din Bucovina, 1998, 272 p.

4) Mircea Pahomi, *Biserici și schituri ortodoxe românești din Ținutul Cernăuți. Din istoria Bisericii Ortodoxe Române în nordul Bucovinei. Episcopia de Rădăuți*, Suceava, Editura „Hurmuzachi” – Liga Tineretului Român din Bucovina, 1998, 272 p. + 28 planșe cu reproduceri după fotografii.

5) Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, traducerea, rezumatul lucrării și verificarea textelor în limba germană: lector dr. Gina Măciucă, indice general: Veronica Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi” – Liga Tineretului Român din Bucovina, 1998, 198 p. + 15 planșe cu facsimile.

6) Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, Editura Timpul, 1999, 220 p.

7) *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie prin Carpații Dacici (1788–1789)*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, 136 p. + 14 planșe cu reproduceri după vignete și desene colorate.

8) Ștefan Purici (editor), *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Materialele Conferinței Științifice Internaționale, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000, Suceava, Editura Universității, 2002, 264 p.

9) Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Gheorghe Platon, membru al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, 256 p.

10) Valerian I. Procopciuc, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, [Cuvânt de încheiere: Vasile I. Schipor], Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, 312 p. + 27 planșe cu reproduceri după fotografii și facsimile.

11) Petru Bejinariu (coord.), *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, 262 p.

12) Petru Bejinariu, *Eugen Botezat și școala de biologie de la Cernăuți*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Constantin Toma, m. c. al Academiei Române, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, 152 p.

13) Teodor Balan, *Istoria teatrului românesc în Bucovina*, ediție după manuscrise de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 2005, 276 p.

14) Daniel Hrenciuc, *Continuitate și schimbare. Integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari (1918–1940)*, vol. I, *Perspectiva național-liberală (1918–1928)*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, 240 p.

15) Elena Olaru, Marian Olaru (coordonatori), *Colegiul Tehnic Rădăuți. Studiu monografic*, cu o postfață de Vasile I. Schipor, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, 326 p.

16) Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VII–IX, ediție îngrijită, note și comentarii de prof. univ. dr. Ioan Caproșu, indici de nume și de materii de Arcadie Bodale, prefață de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, postfață de prof. univ. dr. Pavel Țugui, Iași, Editura Taida, 2005–2006, 318 + XVI + 164 p.

17) *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile și George Motrescu*, ediție îngrijită, note și comentarii de Marian Olaru, prefață de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, postfață de Vasile I. Schipor, [indice de nume de Rodica Iațencu], Suceava, Editura Universității, 2006, 344 p.

18) *Claudiu Isopescu, mesager al spiritualității românești în Italia, I. Corespondență (1926–1942)*, ediție, prefață și studiu introductiv de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, notă asupra ediției de Elena Pascaniuc, București, Editura Academiei Române, 2006, 246 p.

19) Acad. Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii și documente*, cuvânt-înainte: D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, ediție îngrijită de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2006, 492 p.

20) D. Vatamaniuc, *Bucovina între Occident și Orient. Studii și documente*, cuvânt-înainte de acad. Ștefan Ștefănescu, București, Editura Academiei Române, 2006, 688 p.

21) Teodor Balan, *Die Geschichte des deutschen Theaters in der Bukowina. 1825–1877. Istoria teatrului german în Bucovina, 1825–1877*, editată după manuscrise de către D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, traducere din limba germană de Ida Alexandrescu, București, Editura Anima, 2007, 208 p.

22) Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică. Studii și documente*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 2007, 642 p. + 40 planșe cu facsimile și reproduceri după lucrări de artă.

23) Teodor Balan, *Lupta pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei, 1898–1904*, ediție îngrijită, comentarii, cronologie și indice de nume de prof. dr. Marian Olaru, prefață de prof. univ. dr. Pavel Țugui, traducerea textelor din limba germană de Ștefănița-Mihaela Ungureanu, București, Editura Academiei Române, 2007, 306 p.

24) Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice despre Bucovina și Transilvania și studii lexicografice*, cuvânt-înainte de acad. Radu Grigorovici, ediție, studiu introductiv, note și comentarii de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, [indice de nume de Rodica Iațencu], București, Editura Academiei Române, 2007, 278 p.

25) Petru Bejinariu, *Constantin N. Hurmuzachi – om de știință și om politic*, prefață de prof. univ. dr. Constantin Toma, m. c. al Academiei Române, postfață: Anatolie-Alexandru Hurmuzachi, membru al Academiei de Științe a Republicii Moldova, Rădăuți, Editura Septentrion, 2007, 202 p.

26) Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, tabel cronologic [și album], *Filimon Rusu și Bucovina în care a trăit*, de Vasile I. Schipor, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2009, 300 p.

27) Petru Bejinariu (coordonator), *Ion T. Tarnavski – biolog, întemeietorul Școlii de palinologie*, cuvânt-înainte de Constantin Toma, m. c. al Academiei Române, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2009, 238 p.

28) Constantin Hrehor, *Silvestru Morariu-Andrievici*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Iași, Editura Timpul, 2009, 168 p. + 60 de planșe cu facsimile și reproduceri după fotografii.

29) Dan Camer, *Mazilii și răzeșii din Bucovina. Studiu istoric și statistic elaborat pe baza materialelor recensămintelor moldovenești din anii 1772–1773 și 1774*, cuvânt-înainte de Vasile I. Schipor, Buzău, Editura Omega, 2009, 258 p.

30) Ilie Dugan-Opaiț, *Familia Dugan din Cireș-Opaițeni*, ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției, comentarii, glosar, postfață, anexe și album: Vasile I. Schipor, indice de nume: Rodica Iațencu, Rădăuți, Editura Septentrion, 2009, 638 p.

31) Al. Bocănețu, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei*, studiu introductiv de Ștefan Purici, notă asupra ediției și indice de nume: Rodica Iațencu, Cernăuți, Editura Zelena Bukovyna, 2010, 116 p. + *Planul orașului Cernăuți*, tipărit de D. Werenka, în 1898, după *Protocolul Pitzelli* (1787).

32) Tudor Nandriș, *Jurnal de campanie. 1939–1945*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Ștefan Purici, ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției și comentarii: Iulia Brânză, indice de nume: Rodica Iațencu, Rădăuți, Editura Septentrion, 2010, 224 p.

33) Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *Convorbiri sub scara cu îngeri*, cuvânt-înainte: acad. Eugen Simion, Iași, Editura Timpul, 2010, 405 + 147 p. cu anexe.

34) Constantin Hrehor, *Letopisețul de mătase. Episcopul Gherasim Putneanul și Bucovina*, cuvânt-înainte: Grigore Ilisei, Rădăuți, Editura Septentrion, 2012, 452 p. + 26 planșe cu reproduceri după fotografii + 6 planșe cu facsimile.

35) Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței, anii suferinței. Convorbiri cu Gavril Vatamaniuc*, ediția a II-a revăzută, prolog de Dan Puric, studiu introductiv de dr. Marian Olaru, postfață de Vasile I. Schipor, Suceava, f. ed., 2012, 308 p. + 13 planșe cu reproduceri după fotografii + 3 p. *Curriculum vitae Constantin Hrehor*.

36) Arthur Loebel, *Geschichtliche Entwicklung des Eisenbades Dorna / Evoluția istorică a băilor feroase Dorna*, ediție bilingvă îngrijită, notă asupra ediției și indice de nume: Ovidiu Bătă, traducerea textului german: Ștefănița-Mihaela Ungureanu, Iași, Editura Terra Nostra, 2012, 280 p.

37) Constantin Hrehor, *Grănicești. Un sat sub pecete domnească*, cuvânt-înainte, *Carte pentru inimă și minte*, de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Iași, Editura Timpul, 2014, 936 p.

38) *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, cuvânt-înainte de Ion Agrigoroaiei, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Seria „Documente” (1), 2015, 300 p.

39) Constantin Hrehor, *Casian Bucescu, omul de piatră*, cuvânt-înainte de Elvira Sorohan, studiu [introductiv] de Vasile I. Schipor, Iași, Editura Timpul, 2014, 484 p.

40) „*Revista Bucovinei*”, *București, 1916; Cernăuți–Timișoara, 1942–1945. Bibliografie*, studiu introductiv și notă asupra ediției: dr. Vasile I. Schipor, bibliografie, indice de nume și album: dr. Alis E. Niculică, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, MMXV, seria „Instrumente de lucru” (1), 2015, 156 p.

41) Arcadie Dugan-Opaiț, *Albumul Mare al Societăților Academice „Arboroasa” și „Junimea” din Cernăuți*, ediție îngrijită, prefață, notă asupra ediției, index și glosar: Olaru Marian și Bodale M. Arcadie, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2015, 407 p.

42) *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. II.1, *Adunarea Deputaților, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, seria „Documente” (2), 2016, 341 p.

43) Vasile I. Schipor, *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811–1918). Contribuția lor la propășirea cultural-națională a românilor bucovineni*, cuvânt-înainte de Mihai-Ștefan Ceaușu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, seria „Studii monografice” (1), 2016, 791 p. (premiul „Dimitrie Onciul” al Academiei Române).

44) Alis E. Niculică, Vasile I. Schipor, „*Făt-Frumos*” (*Suceava, 1926 – Cernăuți, 1934 – București, 1940 – Cernăuți, 1941 – Râmnicu Vâlcea, 1944*). *Bibliografie*, Studiu introductiv și notă asupra ediției: dr. Vasile I. Schipor, Bibliografie, indice de nume și album: dr. Alis Niculică, Suceava, Editura Accent Print, seria „Instrumente de lucru” (2), MMXVI, 2016, 300 p.

45) *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. II.2, *Senatul, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, seria „Documente” (3), 2018, 419 p.

46) *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente*, coordonator Rodica Jugrin, București, Editura Academiei Române, 2018, 356 p.

47) Cătălin-Marian Maxim, *Șerbăuți – file de cronică*, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, seria „Documente” (4), 2019, 124 p.

48) Constantin Hrehor, *Dimitrie Vatamaniuc, o viață între manuscrise*, Cuvânt-înainte: acad. Eugen Simion, Postfață de Mircea A. Diaconu, Iași, Editura Timpul, 2019, 557 p.

49) Marian Olaru, *Bucovineni împotriva comunismului. Cazul avocatului Pantelimon Chirilă*, Târgoviște, Editura „Cetatea de Scaun”, seria „Studii monografice” (2), 2020, 187 p.

50) Eduard Fischer, *Război fără armată. Lupta mea pentru apărarea Bucovinei contra rușilor*, traducere de Carol-Alexandru Mohr, studiu introductiv de Ștefan Purici, ediție îngrijită, note și comentarii de Rodica Jugrin și Ștefan Purici, indice de nume de Rodica Jugrin, București, Editura Academiei Române, seria Memoriei (1), 2020, 169 p.

51) Constantin Hrehor, *Fluierul pe sub grinda lunii*, Cuvânt-înainte de Ion Mircea, Iași, Editura Timpul, 2021, 300 p.

INDICE DE NUME

A

Aaron, Petru 184
 Abazeștii 180
 Abrahamowicz, Dominik 185
 Abramovici 181
 Adamescu, Gh. 82, 83
 Adameștii 179
 Adamovici, Simona-Teodora 18
 Adăscăliței, Vasile 17
 Adler, Karl 536
 Agopscha 432
 Agrigoroaiei, Ion 443, 558, 559, 578
 Aifincă, Marin 510
 Aivas, Basilius 184
 Aivas, Christoph 184
 Aivas, Nicolai 184
 Alecsandri, Iancu 325
 Alecsandri, Vasile 61, 325, 326, 330, 354, 403, 510–515
 Alesani, Hieronymus Freiherr von 111, 337
 Alexandrescu, Gr. 31, 32
 Alexandrescu, Ida 577
 Alexandrescu, Ion 552, 553
 Alexandru cel Bun 64, 171, 175, 225, 369, 491, 494, 497, 498
 Alexani 392
 Alexeev, Alexandru 195
 Alexianu, George 567
 Alistarco 177
 Alth, Schmerling de Wilhelm von 415, 417
 Alth, Titus 530
 Amadei, Rudolph von 111, 353
 Amirowicz, August 270
 Anastasie 492
 Andreescu, C. I. 179
 Andrei 94
 Andrievici-Morariu (Andriewicz-Morariu), Samuil (Samuel) (Silvestru) 68, 316, 319, 336, 343, 355, 358, 359, 395, 404, 537
 Andronic, Melanie 431
 Andronic, Nicanor 431
 Anghel, Florin 261, 268, 269–271
 Anghelache 96
 Anhauch, Max 483
 Antioh (Antonchie) Vodă 177, 178
 Antonescu, Victor 458
 Antoni, Ștefan 185
 Antonovici, Gh. 60
 Antonowicz, Ignatz 185
 Anușca 179
 Arab, familie 182
 Arancuteanu, Liliana 14
 Arap, Zoița 184
 Arapu, Sandul 498
 Arapu, Ștefan 143
 Arapul (Arapu), Constantin 96
 Arbore, Luca 65
 Arbure, familie 182
 Arbureștii 180
 Archip, Filip 96
 Archip, Luca 96
 Ardelean, Costan 433
 Argetoianu, Constantin 272
 Arhip, familie 182
 Arhip, Ioniță 179

Arion, C. C. 456, 458
 Ariutinov 443, 445
 Armbruster, Adolf 49, 220, 294, 547
 Artmann, Philipp 291
 Artymovych (Artymowicz), Agenor 479, 482, 483
 Asboth, Gottfried von 283
 Aschenbrenner, Anton 297
 Aschenbrenner, Georg 297
 Aslan, Vasile 181
 Atanasiu, Mihai-Bogdan 307, 315
 Atila 176
 Auen Lodgman, Rudolf von 480
 Auersperg 166
 Auffenberg 442
 August al II-lea Saski 177
 Aurelian, P. S. 302, 317
 Aurite, Joan 434
 Aystetten, Dominik von 296, 297

B

Baal-Șun, Israel 220
 Babor, Michael 527
 Bach, Alexander von 35, 110, 411, 507
 Bach, Eduard von 109, 111
 Bach, J. S. 48
 Bacinschi, Ilie 566
 Baci, Aurelian 433
 Baci, Konstantin 431
 Baci, Michaiu (Mihai) 420, 430
 Baci, Stefanie 432
 Baculinski, Ștefan 563
 Baculinski, Vasile 563
 Bacunin 445
 Baczynski, Nico 428, 432
 Bahrin, Agapi 97
 Bahrin, Grigoraș 97
 Bahrin, Nicolae 97
 Bahrin, Patraș 97
 Balan (Bălan), Teodor 10, 66, 69, 102, 151, 152, 176, 177, 179, 183, 184, 225, 229, 262, 325, 373, 408, 413–416, 437–454, 456–458, 463, 466–468, 478, 482, 485, 488, 492–494, 499, 500, 566–568, 576, 577
 Balan, Grigori 373
 Balan, Iliăș 97
 Balan, Ion 97
 Balan, Maria 373
 Balan, Marius 373
 Balan (Bălan), Silvia 373, 393
 Balan, Virgil 373
 Balasinovici, Dumitraș 97
 Balasinovici, familie 184
 Balașinovici 243
 Balmosch, Nikolaus 113
 Balmoș, Iancu 355
 Baloșescu (Băloșescu), Isaia 316, 318, 323
 Baloșescul, familie 146
 Balsch, Basilius 320
 Balș, familie 146
 Balș, Gh. 494
 Balș, Ilinca 146
 Balș, Ionașco 177
 Balș, Iordache 181
 Balș, Lupul 179, 181

Balș, Maria 95, 96
 Balș, Teodor 179
 Balș, Vasile 79, 96, 104, 105, 107, 146, 147, 177, 181,,
 231, 306, 308, 316, 318–322, 471
 Balșe 176
 Balșo, Andrei 177
 Balușcă, Iuon 185
 Bamberg, Friedrich Bourgignon von 111
 Bantașeștii 180
 Banteș, familie 182
 Barasch, Iulius 237
 Barber, John R. 100
 Barbier, familie 182, 184
 Barbu, Paul 32
 Barbul, familie 182
 Barco, Vincenz von 132, 138
 Barculian, Onislav 433
 Barițiu, George 326, 330, 403, 404
 Barnovschi, familie 184
 Barnovschi, Ion 97
 Barnovschi, Miron 436
 Barnovschi, Toma 97
 Barnovschi-Movilă, Miron 176
 Barvinciuc, Alexandru 97
 Barvinciuc, Ion 97
 Bașotă, Constantin 492
 Bașotă, Ion 178
 Bașotă, Ioniță 184
 Bașotă, Pătrașco 178
 Bașotă, Zosim 178
 Bașoteștii 180
 Bataillard, Paul 36, 37
 Bațarină, Andrei 97
 Bauer, Franz 298
 Bauer, Martin 298
 Băcel, Cozma 247
 Bădărău, Eugen 558, 566, 567, 575
 Bădărău, Gabriel 163, 322
 Bădescu (Bădescu), Ioniță 514, 515
 Bălan, Nicolae 565
 Bălcescu, Nicolae 28, 30–33, 403
 Bălșeștii 180
 Bănar, Gavril 97
 Bănățeanu, Vlad 569
 Bănescu, Nicolae 330
 Bărbulescu, Anca 457
 Bărbulescu, Mihai 414
 Băcu, Daniilă 97
 Bălea (Bilewicz), Ion 323
 Bârlădeanu, Solomon 493
 Bătă, Ovidiu 14, 297, 288, 300, 578
 Beck, Erich 10, 19, 112
 Beck, Joseph von 104
 Beck, O. 555
 Beddäus 192
 Bedreag, Constantin 567
 Bejan, Dionisie 355, 362, 438, 455, 464, 465
 Bejan, Elisaveta 393
 Bejan, familie 182, 184
 Bejenaru, Luca 17
 Bejenaru, Petru 11, 14, 18, 576, 577
 Belafalva, Johann Fekete de 113
 Belcot, C. 359
 Beldiman, Gheorghii 181
 Bell, Benjamin 283
 Bellegarde, Franz 341, 342, 346, 427
 Beller, Josef 293, 297
 Bellio, Emilie 420
 Bendella, Teofil (Theophil) 336, 337, 343, 533, 560
 Bendescu, Vianor 566
 Benedict 500, 501
 Berariu, I. 516
 Berariu, Ștefan 434
 Berariu-Ieremievici, Artemie 353
 Berclay, G. 458
 Berezeczi, Władislaw 270
 Bereznicki, Anton 268
 Berezowski 262
 Berger, Gustav 427
 Bernatzik, Edmund 119, 345
 Bernatzik, Eduard 109, 110
 Beuca, Emilian 429
 Bezpalko (Bezpalko), Iosif (Osyp) 459, 483, 486
 Bidermann, H. J. 101, 191, 192, 194, 196, 232, 235, 250,
 322
 Biedrzycki, Emil 262, 264, 265
 Bihl, Wolfdieter 478
 Bilețchi-Albescu, Ion 458, 459, 560
 Billig, Friedrich 461, 483
 Birnbaum 461
 Blajevici (Blazewicz), Theoctist (Teoctist, Theoktist)
 343, 348, 414
 Blamar, Theodor 431
 Blându, Nicu 425, 432, 438
 Bleyleben, Oktavian Regner von 111, 113
 Bobescu, A. 359
 Bobeta, familie 183
 Boca, Constantin (Konstantin) 433, 431
 Boca, Simion 473
 Bocance (Bocancea), Themistocle (Themistokles) 425,
 433, 444, 445, 473
 Bocancea, Eufrozina 371
 Bocanetu 426
 Bocaneț, Theodor 434
 Bocanețu, Alexander 431
 Bocănețu, Alexandru 227, 247, 420, 566, 567
 Bocșa, Constantin 184
 Bocșan, Andronachi 97
 Bodale, Arcadie M. 306, 576, 578
 Bodea, Cornelia 18, 29, 30, 220, 326, 408
 Bodea, Isidor 454, 480
 Bodnar (Bodnărescu), Mihai 48, 316, 317, 319, 325, 404,
 410, 411–412
 Bodnărescu 389
 Bodnărescu, Leonida 20, 527
 Bodnărescu, Nicolae 376
 Bodnărescu, Victor (Viktor) 428
 Bodnărescu, Fabian 376
 Bodnărescu, Glicheria (născută Dașchevici) 376
 Bodnărescu, Ifrim 376
 Bodnărescu, Vasile 454, 4456, 457, 466–468, 485, 552
 Bogdan Vodă 75, 77, 88, 176, 179, 224
 Bogdan, Ioan (Ion) 191, 5568
 Bogdan, Ștefan 191
 Bogdan-Duică, George 40, 78, 264, 569
 Bogdanowicz, Gregor 184
 Bogdanowicz, Iacob 300
 Boghian, Cristian-Alexandru 14, 25
 Bohateret, Coștaș 97
 Bohateret, familie 184
 Bohateret, Iuon 97
 Bohosiewicz, Franciszek 270
 Bohosiewicz, Johann 113
 Bohosiewicz, Zacharias 340

- Boia, Lucian 436, 457
 Boicu, Leonid 30, 31, 33, 34, 322
 Bojescul, Vasile 96
 Boldescu, Simion 96
 Boldescul, familie 182, 184
 Bolintineanu, Dimitrie 326
 Böller 295
 Bolohan, Lazăr 374
 Bontaș, familie 182
 Borca, familie 182
 Borcea, Andrei 184
 Borcea, I. 564
 Bornemann, Irma 46, 220
 Borșan, familie 184
 Boskowich 227
 Bossy, R. V. 35
 Bostan, Grigore C. 9, 11, 18, 510, 564, 565, 570–574
 Boșneag, Toader 97
 Botaș, Vasile 97
 Botea 495
 Botez, familie 494
 Botez, Grigore 494
 Botez, Ieremia 494
 Botezat, Eugen 564, 566, 567
 Botezoaia, Caterina 494
 Bottwerk, Johann 297
 Botushanskyi (Botušanskyj), V. M. 18, 256, 484, 487, 473–478, 480, 482, 484, 487
 Botușe, Andrei 96
 Botușe, Manoli 97
 Botușe, Vasile 97
 Bozdech, G. 358
 Bozgan, Ovidiu 562–564, 566, 567, 570, 572–574
 Braescu (Braiescul), familie 182, 184
 Braescu, Vasiliu 128
 Braha, Andronachi 97
 Braha, familie 128, 182
 Braha, Gheorghe 184
 Braha, Lupul 97
 Brahms 48
 Brahoiaie, Ioniță 97
 Braniște, Valeriu 269
 Brăescu, Solomon 178
 Brăescu, Neculai 178
 Brăilean, Maria 394
 Brăileanu, Traian 61, 559, 566, 568, 569, 571
 Brătescu, Constantin 5567, 569
 Brătescu, Gheorghe 278
 Brătianu, Ion I. C. 28, 35–37, 362, 375, 449, 452, 464, 474, 549, 553
 Brânzan, familie 184
 Brânzan, Gavril 97
 Brânzan, Grigoraș 97
 Brânzan, Ioniță 97
 Brânzan, Luca 97
 Brânză, Iulia 14., 577
 Breabăn, Casian 380
 Breabăn, Iustin (Justin) 364, 380
 Bredezan, Emanuel 433
 Bredezan, Ilie 433
 Brendzan, Theophil 165
 Brichze, Karoline 531
 Brichze, Natalie 531
 Broniewski 263
 Bruck 35
 Brucker, Emil 434
 Brudermann 442
 Bruja, Radu-Florian 18
 Brusillov, A. A. 463
 Buceescu, Florin 18
 Bucevschi, Dimitrie 454
 Bucevschi, Epaminonda 360
 Bucevschi, Nicolai 185
 Bucevschi, Orest 565
 Bucevschi, Ștefan 96–98
 Buchenthal, Constantin cavalier de 80
 Buchenthal, Nicolae von 412
 Buchenthal-Dobrowolski, Isabella de 392
 Bucium 499
 Bucov, Emilian 82
 Bucur, Cornelia 103
 Buczewski, Stefan 433
 Budai-Deleanu, Ioan (Ion) 40, 78, 107, 196, 197, 241, 319, 321, 547
 Budinszky, Johann 101, 166, 170, 189, 190
 Buhuș, Neculai 177
 Buhuș, Sandul 178
 Buhuș, Toader 177
 Buhuși 176
 Bujor, Teodor 527
 Bujoren, Chiriac 178
 Bujoren, Ion 178
 Bujoren, Iordache 178
 Bulei, Ion 552, 553
 Buliga, Gherasim 358
 Bulwer 35
 Bumbac, Ion I. 330, 516
 Bumbac, Iulia 393
 Bumbac, Vasile 512, 514, 515
 Bumbacu, I. I. 193
 Burger, Hannelore 525, 529
 Burian, P. 194, 196–198
 Burla, Olexa 194
 Burlă, Alecu 384
 Burlă, Dimitrie 384
 Burlă, Domnica (născută Bojescu) 384
 Burlă, Pauliuc 573
 Butkiewicz, Piotr 263
 Butucioaia, Maria 184
 Buțura (Buțură), Vasile 97
 Buțura, familie 184
 Buțura, Ursul 97
 Buțură, Gheorghe 97
 Buțură, Iordache 97
 Buțură, Iuon 97

C

- Cabuzan, N. 165
 Cailean, Petru 432
 Cajal, Nicolae 557
 Calafeteanu, Ion 480, 481, 488
 Calenciuc, Ion 411
 Calimachi, Grigore Ioan 493, 495
 Calinciuc, Ioan (Ion) 353, 354, 355, 414
 Calinescu, Miron 355
 Calistru 96
 Callimachi, Grigore 179
 Callimachi, Scarlat 232, 245
 Calmuțchi, familie 176, 182, 184
 Calmuțchi, Ioan (Ion) 96, 97
 Calmuțchi, Mihalache 95
 Calmuțchi, Nicolae (călugărit Natanail sau Nafton) 500
 Calmuțchi, Teodor 96
 Calmuțchi, Vasile 96

Calza, Guido 575
 Camer, Dan 577
 Canano, Constantin 178
 Canano, Gheorghie 178
 Candrea 426
 Candrea, Claudius 434
 Candrea, I. Aurel 82, 83
 Cantacuzinii 180
 Cantacuzino, Dimitrie 300
 Cantacuzino, familie 180, 184, 491
 Cantacuzino, Ioan (Ion) 72, 74, 181
 Cantacuzino, Iordache 177, 178, 496
 Cantacuzino, Matei 420
 Cantemir, Dimitrie 47, 76, 78, 135, 175, 180, 546, 569
 Cantemir, Dumitrașco 178
 Cantemir, Ștefan 97
 Cantemir, Vasile 324
 Capri, familie 16, 181, 308
 Capri, Ivan 183
 Capri, Josef 279
 Capri, Leon von 412
 Capri, Nicolai 278
 Caproșu, Ioan 277, 279, 497, 576
 Capstrîmb, Ioniță 278
 Capșa 473
 Capverde, Ioan 388
 Capverde, Mardari 388
 Capverde, Parascheva 388
 Carabiovschi, Nicu 432
 Carage, Dumitraș 97
 Carol al II-lea 59, 551, 557, 564
 Carol de Habsburg (Carol al IV-lea, Carol I de Habsburg,
 Karl I) 43, 453, 464–466, 478, 479
 Carol I 437, 449, 474
 Carol Ludwig 397
 Carp, Gheorghe 495
 Casul, Sava 433
 Catană, Vasile 97
 Catargieștii 180
 Catargiu, Constantin 181
 Catargiu, Daniel 11
 Catereniuc 459
 Catiuș (Cautiș), familie 182, 184
 Cavallar, Joseph von 292, 293
 Cazac, Gligoraș 97
 Cazac, Iuon 97
 Cazacescu, familie 182
 Cazimir cel Mare 226
 Călinescu, Armand 566
 Călinescu, G. 209
 Călinescu, Mihail 64
 Călinescu, Miron Mihai 355, 392
 Călugărul, Mîsail 175
 Căzac, Dănilă 97
 Căpitan, Antiochi 96
 Căzăcescu, Vasile 499
 Căndea, Romulus 563, 564, 566–569, 573, 574
 Cărlan, Nicolae 11, 385, 386
 Cârlova, Vasile 326
 Cârste (Cârstea), familie 182, 184, 308, 491
 Cârste, Ilie 96
 Cârste, Vasile 97, 412
 Cârste, Vnuc 178
 Ceauș (Ceaușul), Grigorie 495
 Ceaușu, Mihai-Ștefan 16, 18, 103–105, 109, 110, 119,
 177, 187, 190, 245, 277, 279, 287, 307, 321, 322,
 391, 407, 409, 410, 471, 491, 506, 578
 Cechovschi, Virgil 363
 Cegelski, Roman 479
 Celan, Paul 48
 Cenușă, Mircea 511
 Ceopa, familie 184
 Cernat, Ion 18
 Cernaovschi, Dumitrașco 497, 498
 Cernaovschi, Maria 498
 Cernaovschi, Vasile 497
 Cernăhuz, Ion 97
 Cernăuțean, Vasile 97
 Cerniewski (Cerniovschi), Michalaki (Mihalachi) 96, 250
 Cernov, Alexandrina 9, 11, 14, 16, 18, 560, 570
 Cemușca, Ioan 431
 Cewe, Josef 271
 Chelariu, Traian 60, 61, 568, 573
 Chindriș, Loredana-Mihaela 277
 Chiraș, Gabriel 18
 Chiricescu, C. 564
 Chiri 565
 Chirimescu, L. 359
 Chopin, Frédéric 330
 Chotek, Johann Rudolph conte de 306, 308, 313, 315
 Christof, Peter 417
 Christurean, Georgi 433
 Ciachir, N. 10, 573
 Cichomski 263
 Cigal, Gligori 97
 Cigal, Vasile 97
 Cihodaru, C. 497
 Ciobanu, Ștefan 571
 Ciobanu, Veniamin 103
 Ciobatura, Nicolai 434
 Ciobotar, Nicolai 361, 365, 372
 Ciocan, N. 497
 Ciogoleștii 180
 Ciohodar, Nicuță 97
 Ciolpan (Cioplan), familie 182, 184
 Ciolpan (Cioplan), Iordache (Iordachi) 96, 185
 Ciolpan, Constantin 96
 Ciomărtan, Ioniță 184
 Ciopraga, Constantin 82
 Ciorănescu, Alexandru 79
 Ciomei, Vasili 184, 185
 Ciomohuz, Toader 184, 185
 Ciorteau, Călin-Cezar 18
 Cipariu, Timotei 392, 403
 Ciudin, Constantin 178
 Ciudin, Gheorghică 178
 Ciudin, Vasilie 178
 Ciupărcă, George 364
 Ciupercă (Ciupercovici), Miron 316, 317, 319, 325, 404,
 405, 410–412
 Ciupercovici (Czuperkowicz), Arcadie 338, 392
 Ciupercovici, Leon 353, 354
 Ciuraș, Alexandru 177
 Ciuș, Nistor 431
 Clement 492
 Clipa, Gherasim 316, 318
 Coandă, Constantin 456–458, 467, 468
 Cobâlța, Lukian 194
 Coca, Calistrat 355
 Coca, Georgi 429, 434
 Coca, Ghedeon 60
 Coca, Minodora 393
 Coca, Petru 433
 Cocea, familie 182

Coccea, Vasile (Vasilii) 97, 184
Coceala (Coceata), familie 182, 184
Cocoran, Constantin 498
Cocoran, familie 184
Cocoran, Ifimie 496, 498
Cocoran, Isac 496, 498, 499
Cocoran, Săcuianu 498
Cocoran, Sofronia 498
Cocorean, Costăș 97
Cocorean, Gavril 97
Cocuz, Ioan V. 265, 383, 516
Codrescu, Ienachi 96
Cogălniceanu, Constantin 495
Cojan, familie 184
Cojocar 425, 429, 435
Cojocar, Ioan 563
Cojocar, Justinian-Remus 18
Cojocar, Ștefan 97
Cojocari, Ioan 361, 365, 366
Cojocariu, Dimitrie 373
Cojocariu, Georg 420, 431
Cojocarul, Dimitrie 363
Coman, Vasile 97
Comoroșan, Alexie 535
Comoroșan, Aurelian 387
Conachi, Gavril 184
Condurache, Pătrașco 183
Constantinescu, Ioana 76
Constantinescu, N. 359
Constantinovici, Eusebius 428
Conta 451
Coon, Moise 250
Copeu 429
Cor, Mathurin Joseph 32
Corbea-Hoișie, Andrei 505, 508
Corfus, Ilie 61, 568
Comea, Paul 509
Cosma, familie 184
Cosmița, Constantin 184
Cosmița, Costachi 184
Cosovici, Aglaia 393
Cosovici, Constantin 526
Costache, Lupul 181
Costășco 498
Costăchescu, Mihai 75, 175
Costeanu, Nicolae 566
Costin, Alexandru 353, 354
Costin, familie 491
Costin, Iancu 176, 353
Costin, Ion 96
Costin, Ioan von 414
Costin, Miron 76, 176
Costin, Victoria 392
Costineștii 180
Costiniuc, Vasile 97
Costreș, Iuon 97
Coșriș (Coșraș), Miron 97
Coșriș, Alexandru 97, 185
Coșriș, familie 184
Coșriș, Georgi 96
Coșriș, Iuoniță 97
Coșriș, Vasile 185
Coșan, Teodor 97
Coștiuca, Mihai 97
Cotlarciuc, Nectarie 565, 574
Cotlon, Aimé 575
Cotos (Cotoș), Nicolae (Nikolai) 435, 564

Coudenhove-Kalergi 41
Cozacescul, Gavril 184
Cozma, Ioan 97, 494
Cozmica, Costache 193
Cracalia, Gavril 96
Cracalia, Mihalachi 96
Cracalie, familie 182, 184
Cracalie, Grigoraș 179
Cracalie, Vasilie 179
Craddock, Elfriede (născută Winkelbauer) 284
Creangă, Ion 209
Crețu, Stănuța 514
Crețula, Parasca 184
Crimca, Anastasie 277
Cristescu 457, 468
Cristureanu, I. 559
Criș-Cristian, S. 232, 245
Crișan, Vasile 97
Crupenscheștii 180
Crupenschie, Lupul 178
Cuparenco, Iancu cavalier de 438
Cuparencu, Alexie cavalier de 386
Cuparencu, familie 182, 490, 491
Cuparencu, Ion 96
Cuparencu, Iosefina (născută Limberger) 386
Cuparencu, Mihalachi 96
Cuparencu, Tit cavalier de 386
Cuparencu, Vasile 96
Cyrkowski, Julian 115
Cusiac, Dragoș 14, 17
Cusiac, Liliana-Carmen 14
Custhau, Algey von 239
Cute, Nikolai 434
Cuțui, Alexandrina 419, 420
Cuza, Al. I. 403
Czajkowski (Czaykowski), Michal (Mihal) 30, 263
Czeban, Galina 112
Czerkowski, Tytus 268, 270, 271, 273
Czernin, Ottokar 452, 474
Czörnig 194

D

Dabija, Istrate (Istrati) 178, 493
Damisch, Haralampi 433
Dan, Dimitrie 364, 492, 493, 501, 510, 515, 516, 518
Dan, Ilie 89
Dan, Romulus 550, 551
Danciu, Grigori 433
Danielev 473
Dankl, Viktor 442
Dans, Ferdinand 290
Darie, Mihalache 178
Darie, Toader 178
Darie, Vasilache 178
Dascălu, Nicolae 271, 272
Dașchevici (Dașchievici), familie 177, 182, 184
Dașchievici, Andrei 97
Dașchievici, Simion 97
Dașco 177
David, Iacob 247
David, Ioel 247
Daviduc, Andrei 97
Dax, Iosif 80
Dămbrovan, Gheorghe 97
Dărdală, Ionel 263
Decebal 228, 472
Deckert 170

- Deladorna, Romulus 444
 Deletant, Dennis 414
 Demblin 457, 458
 Demeter 429
 Demetriade, C. 359
 Denesczuk, Wolodemar 258
 Denisko, Ioachim 262
 Descartes 199
 Desetorius, Ilija 433
 Despot Vodă 225
 Diacon, Iuon 97
 Diacon, Peter 433
 Diacon, Theodor 432
 Diaconescu, Emanuel 11, 12
 Diaconescu, Emil 225
 Diaconescu, Thalaläus 431
 Diaconu, Mircea A. 16, 18, 57, 559, 576, 578
 Diakon, Ilie 432
 Diecicki, Stanislaw 264
 Dileirschi, Alexandra 501
 Dima, Al. 559
 Dimitriev (Dmitriev), Pavel G. 40, 77, 124, 130, 163, 316
 Dimitriu, Eugen 325, 516
 Dimitrovici (Dimitroviță), Porfiriu 316, 318, 323, 510
 Dimitrovici, Vladimir 431
 Dimitroviță, Ambrosiu 355, 356, 512
 Djuvara, T. G. 33
 Dlugoborski, Wilhelm 300
 Doblhoff, Anton Freiherr von 409
 Doboș (Doboj), Filaret 430, 561, 572
 Dobrinu, Dorin 176, 179
 Dobrovolschi (Dobrowolski), familie 80, 176, 491
 Dobrovolschi, Toader 184
 Dobrowski 263
 Dobrshanski (Dobrzanskyj), Oleksandr 18, 111, 254, 476, 477, 479, 482–484, 486, 487
 Dobrzanskyj, Serhij 256, 257
 Dolenciuc, Ioan 412
 Dombrowschi, Mihalachi 97
 Dominte, Simion 432
 Domszewski 263
 Donici, Andrei 181
 Donici, familie 184
 Donici, Maria Armășoia 184
 Donici, Vasile 498
 Dorbath 105
 Dorfmeister 94
 Dornean, Arkadie 433
 Doroftei, Aurelian 433
 Dosoftei 47, 176, 499
 Drabitzki, Vasile 412
 Drace, Grigori 179
 Dracinschi, Ștefan 526
 Dräger, Horst 252
 Draghinda, familie 182, 184
 Draghinda, Gavril 97
 Draghinda, Mihalachi 97
 Draghinda, Miron 97
 Dragomirescu, Mihail (pseudonim Radu Bucov) 82
 Dragoș Vodă 64, 88, 176
 Drăgan, Didi 385
 Drăgănescu, George 564
 Drăghin 499
 Drăghinici, Dumitraș 96
 Drăghinici, familie 182, 184
 Drăghinici, Ion 96
 Drăguș, Iuon 97
 Drăgușanul, Ion 278, 279
 Drembei, Nico 432, 434
 Drogli, Aglaia 64
 Drogli, Ioan 64, 358
 Drumur, George 60
 Dubău-Ieremievici, familie 182
 Dubeț, Vasile 97
 Dubicki, Mieczyslaw 270
 Duca, Constantin 177–179
 Duca, Gheorghe 178
 Duca-Tincuțescu, Doina 491, 493, 496, 496–498
 Ducilovici, Dragoș 184
 Dugan, N. 433
 Dugan-Opaiț (Opaitz), Ilie 362, 364, 367, 380, 432, 577
 Dugan-Opaiț, Arcadie 383, 578
 Duminte, Ioan 432
 Dumitrașcu 500
 Dumitrescu, Vlad 497
 Dumnici 494
 Durandin, Catherine 451, 548, 555
 Dutceac, Viorel 437
 Dutciak, Vasyli 556
- E**
- Ebner, Mayer 461, 554, 557
 Ecaterina a II-a 69
 Eckhart, Ferdinand 408
 Economu, Radu 9, 12, 16, 18, 209, 454, 456–459, 467, 478, 480, 481, 485, 547, 548
 Ehrendorf, Israel Josef 249
 Ehrlich, Eugen 560
 Eistein, Alfred 48
 Eliade, Mircea 62
 Ellrichhauser 229
 Ermandi, Emil Ioan 187, 188, 190, 192, 193, 233, 237, 278, 279
 Eminescu (Eminovici), Mihai 47, 51, 53, 54, 62, 63–70, 215, 321, 353, 355, 359, 514
 Eminescu, Matei 63
 Eminovici, Ioana 64
 Eminovici, Vasile 64
 Enachi, familie 491
 Enzenberg, Karl von 104, 105, 106, 123, 147, 155, 162–173, 187–197, 218, 230, 231, 237–249, 277, 278, 289
 Epatov, Maria 18
 Erggelet 184
 Erlich, Eugen 536
 Esenin, S. 82
 Etzdorf, Josef (Joseph) von 43, 111, 437, 456–459, 465, 466, 480, 486
 Evreinov, Simeon 444, 445
 Exner, Franz 536
- F**
- Fabre 33, 34, 38
 Fakas, Samuel 433
 Falkenhayn 398
 Fassel, Horst 18, 19
 Fădor, Serafim 11
 Făliș, Iuoniță 97
 Fedkovyč, Yurij 254, 258
 Feldigel, Wenzel 295
 Feldigl, Albert 298
 Feldigl, Josef 298
 Feleszko, Kazimerz 19
 Fellner 48

Ferdinand I 100, 367, 375, 383, 445, 458, 460, 467, 468, 564
 Ferro, Maurice 33
 Ficker, A. 172
 Filievici, Aurora 397
 Filimon, Grigori 366
 Filipciuc, Ion 18, 458
 Filipescu 419
 Filipoaia, Maria 278
 Finzsch, Norbert 277
 Fisanov, Volodymyr 18
 Fischer, Eduard 43, 365, 418, 440–442, 444, 446, 477, 480, 578
 Fischer, Josef 300
 Fischer, Karl 298
 Fischer, Paul 289
 Fischer-Galați, Șt. 559
 Fleisch 276
 Fleminger, Bernhardt 461
 Flondor (Albotă), familie 16, 80, 182, 184, 490, 491
 Flondor, Gheorghe cavalier de 366, 392
 Flondor, Iancu 355, 366, 437, 455, 456–461, 464–468, 480–482, 485–487, 548, 549
 Flondor, Ilie 96
 Flondor, Ion 96
 Flondor, Isabella 392
 Flondor, Lilli 397
 Flondor, Nicu cavalier de 366, 397
 Flondor, Teodor 96, 341
 Flondor, Tudor 366
 Flondor, Vasile 96
 Flora, Doș 268
 Fochi, Adrian 509, 510
 Focillon, H. 575
 Fodor, Ligia-Maria 18, 417, 526
 Földigl, Adalbert 297
 Forgaci, Ioan (Joan) 420, 430
 Formagiu 278
 Poska, Olexa 194
 Fotea, Mircea 512, 515, 517, 519
 Francisc I (Franz Joseph, Franz Josef, Franz Josif) 43, 100, 104, 113, 119, 294, 298, 300, 358, 406, 411–413, 438, 474, 561, 533
 Franciuc, Vichenti 434
 Frank, Josef 530
 Frankl, Jakob 250
 Franko, Ivan 256, 258
 Frankwell, Johann Karl Umlauff von 118, 331
 Frankwell, Viktor Umlauff von 48
 Franz Ferdinand 41, 361, 437
 Franz Joseph 112, 119
 Franzos, Karl Emil 47, 226
 Frațian, Iuon 97
 Freund, Fritz 346
 Freytag, G. 136, 148
 Fried, Pankraz 54
 Friedel, Alois 272
 Friederic al II-lea 69
 Friedman, Bertholt 461
 Friedmann, Israel 220
 Friedwagner, Mathias (Matthias) 88, 535, 563
 Frimen, Brawert 226
 Frisch, Hans cavalier de 534, 536, 561
 Frisch, Helmuth 19
 Frunză, Andronachi 97
 Frunză, familie 182, 184
 Frunză, Iuon 97

Frunză, Manoli 97
 Fuchs, Andreas 297
 Fuchs, Anton 295
 Fürth, Felix von 113

G

Gadzilescu, Wasile 434
 Gafenco (Gafencu), Andrei 184, 498
 Gafenco, Bazilius 185
 Gafencu, Dumitraș 96
 Gafencu, familie 182
 Gafencu, Miron 496, 498, 499
 Gafencu, Nicolae 96
 Gafița, Vlad 18, 452, 453, 480
 Gaidosch, Rudolf 549, 550
 Galan, George 11
 Galer, familie 182
 Galer, Lupul 96
 Galer, Sandul 97
 Galeriu, familie 184
 Galin, Gheorghe 443
 Galinalias-Popaza, familie 182
 Galino, Mihail 330, 359
 Galița, Ivan 194
 Galițin 177
 Gallin, George Traian von 362, 379
 Gankevici, K. 536
 Garampi, J. 193
 Gartenberg (Sadagorski) 134, 237
 Gartner, Theodor 535
 Gaschler, Michael 289
 Gaschler, Anton 298
 Gaschler, Christof 298
 Gaschler, Franz 115
 Gaschler, Ignatz 297
 Gaschler, Johann 298
 Gaschler, Josef 296
 Gaschler, Leopold 297
 Gaschler, Mathias 296–298
 Gaschler, Norbert 116, 289, 290
 Găină, Vasile 420, 535
 Găină, Victoria 420
 Gedimin 177
 Geiger, Moritz 461
 Gelber, N. M. 229, 230, 233, 235, 237, 239, 241, 243, 245, 246, 248–250
 Genge (Ghenge), familie 185
 Georgescu, Valentin Al. 567
 Gerowski, Alexei 444, 445, 450
 Ghedeon 60, 493, 499
 Ghelasie 493
 Ghenadie 294
 Ghenghe, familie 182
 Ghenghea, Mircea-Cristian 307, 315
 Ghengheștii 180
 Ghengoaoie, familie
 Gheorghian, Octavian 465, 468
 Gheorghian, Vasile 97
 Gheorghiu, Vasile 364, 534, 535
 Gherasim, Vasile 567, 568
 Gherghel, Nicu 456, 466
 Ghergheloaia, Maria 185
 Gherman, Atanasie 361, 363, 365, 369, 370
 Gherman, Dumitru 497
 Gherman, Lazăr 419, 420
 Gherman, Marin 18
 Gherman-Pop, Vasile 514

- Ghețău, Vasile 18
 Ghibu, Onisifor 420
 Ghica al II-lea 494, 497
 Ghica, Gheorghe 492
 Ghica, Grigore Alexandru 39, 68, 69, 95, 136, 167, 178, 191, 492, 567
 Ghica, Ion 30–34
 Ghica, Scarlat Grigore 492
 Ghierge (Ghenge), Dumitraș 97
 Ghienghe, Toader 97
 Ghienghe, Vasile 97
 Ghiorghian, familie 182
 Ghișescu (Ghișescu), familie 182
 Ghișescu, Grigoraș 97
 Ghișescu, Iordachi 97
 Giurescu, C. C. 568
 Giurgiuvan (Giurgiuvean), Ștefan 97, 501
 Giurgiuvan, familie 182
 Giurgiuvan, Mihalachi 97, 184
 Glauche 84
 Gligoraș, Iuon 182
 Gligorce, Gligoraș 97
 Gligorie 498
 Glondys, Viktor 554
 Glownia 262
 Glück, Eugen 155, 224
 Godłowski, Michael 530
 Goehert, J. V. 164
 Goes (Goess), Leopold 111, 395
 Goethe, Johann Wolfgang 47, 56
 Goetzel, David Schmiel 283
 Goga, Octavian 362
 Goian (Gojan), Leon cavalier de 392
 Goian, Alexandru von 411
 Goian, Antohie 492
 Goian, Dumitraș (Dumitru) 96, 183, 492
 Goian, familie 182, 183, 185, 491
 Goian, Gavril 492, 500
 Goian, Gheorghe (Gheorghită) 96, 177, 183, 491, 498, 500
 Goian, Ilie 96
 Goian, Ilinca 96
 Goian, Ion 96
 Goian, Isac 177
 Goian, Mihalachi 96, 97, 183
 Goian, Tănase 495
 Goian, Teodor 183, 492
 Goian, Toader 492, 495
 Goian, Vasile 183, 492
 Goianeștii 177, 180
 Golescu, Al. G.
 Golescu, Iordachi 97
 Golescu, Vasilică 97
 Goluchowski, Agenor 118, 407, 409, 412–415
 Goraș, Andrei 97
 Goraș, Gligoraș 97
 Gore, Costachi 96
 Gore, familie 182, 185
 Gore, Ioniță 96
 Gore, Mateiu 97
 Gorki, M. 82
 Goron, Doru E. 421
 Gorovei, Artur 518, 519
 Gorovei, Ștefan 12
 Gorschi 468
 Gottsmann, Andreas 409
 Grabinski, Mieczyslaw 272
 Grabski 268
 Gramatovici, Teodosie 378, 379
 Grandea, Gr. H. 514
 Grațiani, Gașpar 277
 Grămadă, Ilie 60
 Grămadă (Gramada), Ion (Joan) 93–95, 229, 280, 364, 375, 376, 418, 420, 422, 431
 Grămadă, Nicolae (Nicolai) 10, 79, 80, 81, 148, 150, 288, 295, 302, 320, 566, 567, 569, 576
 Greciuc, Vasile 420, 430, 432, 566–569
 Grecul (Grecu), Vasile 58, 97
 Grecul, Aristeia 393
 Grecul, Constantin 97
 Grecul, Lazăr 97
 Grecul, Mihalachi 97
 Grecul, Paraschiv 96
 Gribowski, Eudoxius 432
 Grierosu, familie 182, 185
 Grierosu, Vasile 498
 Grievschi, Casian 500
 Grigorce, Nicolae 97
 Grigorcea, Alexie von 368
 Grigorcea, Dimitrie 368
 Grigorcea, familie 182, 185, 491
 Grigorcea, Mihail von 368
 Grigorcea, Nicolai 96, 97
 Grigorcea, Olga (născută contesă Logothetti) 368, 392, 393
 Grigorcea, Radu 368
 Grigorcea, Victoria 394, 398
 Grigorcă, Nikolaus von 338, 345
 Grigore 143
 Grigorescu, E. 468
 Grigorescu, N. 360
 Grigorie 178, 498
 Grigorovici, Al. 163
 Grigorovici, Anibal 420
 Grigorovici, Epaminondas 420
 Grigorovici, George (Gheorghe) 346, 453, 456, 458, 464, 465, 478, 479, 481, 483, 486, 550, 551
 Grigorovici, Radu 7, 9, 11, 16, 18, 21, 24, 39, 40, 42–44, 46, 77–79, 102, 107, 122, 125, 131, 134, 135, 155, 199, 216, 277, 288, 566, 576, 577
 Grigorovitza (Grigoroviță), Emanoil (Emil) 43, 128, 148, 280, 288, 289, 290, 295, 263
 Grigoroviță, Barbu 381
 Grigoroviță, Mircea 9, 18, 112, 186, 561, 563, 565–570, 572–575
 Grigorowicz, B. C. 46, 208
 Grillparzer, Franz 403
 Grirosu (Grierosu), Serghi 97
 Groholschi, Anton 185
 Groholschi, Iuon 185
 Grosariu, Georg 427
 Groß, Hans 536
 Grudcznysky, familie 263
 Grünberg, M. 554
 Guboglu, Mihail 568
 Gurgan, Constantin 97
 Gurie (Hurie) 493
 Gusti, Dimitrie 559
 Gușă, Constantin 97
 Gușuleac, Mihai 558, 567, 575
 Gutter, Tiberius 277
 Guțu, Gh. 76

H

- Habsburg, Karl von 292
Habsburg, Otto von 49
Habsburg, Wilhelm de 451
Habsburg-Lothringen, Wilhelm Franz von (Vasyl Vyshyvani, Weschywan Wasyl, Vasile Brodatul, cneaz Stefanovici) 477, 456, 468
Hack, Christian 114
Hacman, Eugen (Eugenie) 114, 119, 254, 354, 404, 408, 411, 490
Hacman, Maximilian 438, 465, 564, 567
Hacman, Nicolae 411
Hacquet, Balthasar 78, 79, 277
Hadenca, Dumitraq 185
Hadik 105, 192, 195, 197, 229, 238
Haendtl, Guido Freiherr von 183
Hafenbrädl, Hans Wenzel 291
Hagauer 441
Hager, Mendel 221
Hagi (Hagiu), Toader 494–496
Hain 194
Haiseniuk, Vytaliy 447
Hakman, S. M. 473–475, 477, 478, 480, 482, 487
Hakman, Serhii 18
Halatktowiczca 262
Haliapinschi 176
Halicki, Anton 268
Halip, G. 193
Halipa, Pan 60
Hallabrin, Otto-Friedrich 51, 55, 109, 332
Hampeis, Carl 279, 282, 283
Hampel, Johannes 54, 55, 56
Hampel, Joseph 107
Hangiu, Ion 516
Hankeyvych, Kost 257
Hansen, Teophil von 335
Hantsch, Hugo 412
Harsany 184
Hartinger, Andreas 291
Hartl 300
Hațieganu 60
Hausleitner, Mariana 254, 255
Haydn 48
Hăbășeștii 180
Healy, Joseph 475
Heinrich al IV-lea 84
Heitmann, K. 101
Heliade-Rădulescu, I. 391
Hellbling, Ernst C. 118
Helmer 48
Henke, Rudolf 101
Henniger, Adalbert von 111
Henry, Paul 318
Herasyimovych, Ivan 259
Herbich, Franz 20
Herescu (Herescul), Dosoftei (Dositei, Dosithei) 93–96, 101, 181, 195, 308, 316, 318, 323, 471, 492, 493, 497–500
Herescu, familie 182
Herescul, Ilie 94–96, 122
Herescul, Teodor 96
Herescul, Vasile 96
Hermet, Guy 263
Hersch, Berl 240
Herșeni (Herszeny), Orest (Oreste, Orestes) Renei (Renei, Renny) de 183, 337, 353, 354, 533, 560
Herzog, Eugen 58, 558, 563, 566, 567, 575
Heșca, Ion 550
Hiller 369
Hiller, Schwartz 445
Himka, John-Paul 252
Himmel, I. 2 26
Hitchins, Keith 414
Hitler, Adolf 45, 555
Hincu, D. 101
Hmelnițki, Bogdan 226
Hochstadt, Moses 461
Hociotă, Ilie 371
Hofbauer, Hannes 276
Höfer, Karl 427
Hoffmann, Johannes 48
Hoffmann, Joseph 283
Hohenauer 296
Hohenlohe-Schillingfürst, Konrad 111
Hoidragu, Gavril 97
Holban, Damian 96
Holban, Maria 76
Hollicki, Sebastian 114
Holubei, Apostol 97
Holubei, familie 182
Holubei, Teodor (Toader) 96, 97
Holubei, Ursul 97
Holubei, Vasile 97
Holzer, Jerzy 263
Horodnic, Mihai 17
Hostiuc, Constantin 473
Hostiuc, Erast 492, 493, 495–498, 500, 501
Hotincean, Eusebius 432
Hotinician, Petru 97
Hrehor, Constantin 21, 577, 578
Hrenciuc, Daniel 261, 576
Hruschewskij, Michael 253
Hruska, Eduard 342, 343
Hrușko 549
Hufeland, Christoph Wilhelm 283
Hulubei, Matei 516
Hurezeanu, Damian 548
Hurjui, Nicolae 518
Hurmuzachi (Hurmuzaki), Alexandru (Hormuzaki, Alexander Freiherr von) 329, 352, 353, 355
Hurmuzachi (Hurmuzaki), Doxache (Doxachi) 193, 324, 326, 329, 331, 404, 408, 415
Hurmuzachi (Hurmuzaki), Eudoxiu (Hormuzaki, Eudoxius Freiherr von) 69, 105, 119, 172, 176, 321, 322, 324, 325, 328, 329–331, 336, 352, 355, 393, 408, 411, 413, 414–416, 533, 536, 560, 561
Hurmuzachi (Hurmuzaki), frații 328–330, 353, 354, 392, 411, 412, 472, 514
Hurmuzachi (Hurmuzaki), Gheorghe (Hormuzaki, Georg von) 328–331, 350, 337, 339, 340, 345, 352–355, 408, 413, 414, 510, 513, 515
Hurmuzachi (Hurmuzăcheștii), familie 16, 182, 316, 319, 323, 326, 328–331, 402, 406, 490, 491
Hurmuzachi, Alexandru (Alec) 328–330, 337, 341, 342, 345, 346, 353–356, 360, 454, 464, 480, 483, 510–512, 408, 436–438, 454–458, 478, 481, 483, 485
Hurmuzachi, Anatolie-Alexandru 577
Hurmuzachi, Constantin 184, 328, 330, 331, 558, 566, 575
Hurmuzachi, Eudoxiu (Doxuța) Gh. 355
Hurmuzachi, Eufrosina 393
Hurmuzachi, Ilinca 392
Hurmuzachi, Iordachi 184
Hurmuzachi, Natalia 391–393

Hurmuzachi, Nicolae 392
Hurmuzachi, Nicu 331
Hurmuzachi, Ștefan 122
Hurmuzachi, Ștefania 393, 397
Hussarek 452, 453
Hutu (Huttu), Aurel 420, 428
Hutu, George (Giorgi) 420, 428
Hutu, Paraschiva 428
Hușan, Vasile 431
Huzdup, Doina 574, 575

I

Iacob al VI-lea Putneanul 96
Iacob, Gheorghe 547, 555
Iacob, Luminița 547, 555
Iacobescu, Mihai 10, 11, 16–18, 21, 40, 66, 76, 92, 103, 107, 110, 163, 168, 187, 190–192, 195, 197, 218, 220, 261, 262, 264, 265, 268, 306–308, 316–318, 320, 321, 323–326, 402, 408, 411, 412, 438, 471, 576–578
Iacobescu, Veronica 576
Iacobowski, Gregor 185
Iacoviță, Alecu 370
Iaczkovicz 437
Iagelloni, familie 177
Iamandi, Cârstea 178
Iamandi, familie 185
Iamandi, Ionița 178
Iamandi, Ștefan 178
Iamandi, Ștefăniță 179
Iamandi, Toma 181
Iancu, Avram 326
Iancu, Ilie 97
Ianoș, Constantin 97
Ianoș, familie 182, 185
Ianoș, Iliș 97
Ianovici, Maximilian 379, 530
Ianovici, Vasile 358
Iaskiewicz 444, 445
Iățencu, Rodica 441, 577, 578
Iaworski 263
Ieremievici-Dubău, Nicolae 358
Ieremiță, Vasile 96
Ieșan, Alexandru 565, 566, 568, 573
Ieșan, Dorin 16
Ieșan, Mihai 420
Ieșan, Ștefan 383
Ieșan, V. 58
Ieșanu, Isidor 10
Ifimie 96
Ignatie 500
Ilarion 500
Ilf, I. 82
Iliș, Alexandru (Alixandru) 178, 493
Ilie, Niculița 405
Iliescu, Vladimir 18
Ilinski 262
Ilisei, Grigore 578
Ilișeștean, S. 517
Iliutz, Gregor 336
Iliuț 448
Iliuț, Daria (născută Dașchevici) 381
Iliuț, Emanuel 58, 420, 430, 560
Iliuț, Grigore 67
Iliuț, Ioan 381
Iliuț, Octavian 381
Iliuț, Traian 374
Ilnitzki, Andreas 432
Ilschi, Alexandru 96, 184, 288
Ilschi, familie 97, 182
Ilschi, Ilie 185
Ilschi, Iordachi 185
Imbault, Leon 96
Imbo 122
Imșel, Johann 291
Ioan al III-lea Sobieski 176, 177, 369, 499
Ionaș, Constantin 97
Ionaș Viteazul 75
Ionescu, I. D. 359
Ionescu, Ion 82
Ionescu, N. 215
Ionescu, Tache 382, 419
Ionesi, Liviu 9, 16, 18
Iordache, Anastasie 191, 458
Iordache, Ion 18
Iordan, Iorgu 77, 79
Iordăchescu, Cicerone 565
Iordăchescu, Valerian 565
Iorga, Nicolae 10, 62, 226, 239, 326, 363, 387, 403, 426, 427, 447, 448, 468, 492, 493, 495, 547, 559, 564, 568
Iorgulescu, Adrian 13
Iosif al II-lea 39, 44, 69, 94, 100, 105, 153, 166, 180, 181, 190, 192, 195, 197, 230, 231, 242, 243, 246, 247, 250, 288, 306–309, 315, 321, 407
Iosif, Victor 17
Irimescu, Gavril 177, 277, 279, 409, 410, 491
Irimescu, Mircea 350, 356, 515, 516
Irimescu, Sevastița 177, 409, 410, 491
Isaak, Mendel 240
Isac, Gheorghe 498
Isachie 493
Isaia 493
Isar, familie 182, 185
Isar, Gheorghe 97
Isăcescu (Isăcescul), Gheorghe von 104, 108, 409, 471
Isăcescu, Mihai 97
Isăceștii 180
Isărescu, familie 182
Isculescul, Vasili 185
Iseczeskul, Leo 336
Isepciuc, Dimitrie 431, 524
Isopescu, Claudiu 382, 383
Isopescu, D. C. 358
Isopescu, Emanoil 527
Isopescu-Grecul, Constantin (Konstantin) 341, 342, 346, 452–455, 464, 465, 476, 478, 479, 481, 536, 562, 564, 567
Isopescul, Aglaia 392, 393
Isopescul, Demeter (Dimitrie) 340
Isopescul, Samuel 531
Isopescul, Silvestru Octavian 535
Israel, David 247
Israel, Șmul 247
Isseczeskul 109
Istrati, Corneliu 179, 499
Istrati Dabija Vodă 178
Istrati, Gheorghe 97
Istrătoaie, Georgeta 97
Istrătuță, Ienachi 185
Îtcuș, N. 61
Iurie 122
Ivanov 442
Ivasiuk, L. 552

Ivasiuk, R. 556
Iwanowicz, Wasili 432
Izrael 227
Izrael, Lazăr 243, 248

J

Jabilkowski, Siegmund 115
Jablonowski, Stanislaw 491
Jakobowski, Gregor 185
Jakubowicz, Krzysztof 271
Jaloba, Ihor 18
Jasinski, Wasili 432
Jaskiewicz 486
Jauca, Vasile 431
Jech, Leo 113
Jelinek, Gabrielle 503, 504, 506
Jemna, Ștefania 531
Jenisch, M. de 77, 130
Jenko, Josef 527
Jeremiiciuk, Dionis 535
Jeremiiv, Dionis 565
Jesan 426
Jeșan, Mihaiu 431
Jian, familie 182, 185
Jonaki, Mircia 435
Jora, Constantin 178
Jora, Grigorie 178
Jora, Sandul 178
Jugrin, Rodica 11, 14, 25, 419, 558, 578
Jukowski, Arkadii 165, 188
Junowicz, Rudolf 530
Jura, Johann 429
Juravschi, Jacob 97
Juravschi, Iliș 97
Jurca, Nicolae 550, 511
Jurgea 550, 551
Jütte, Robert 277

K

Kaindl, Raimund Friedrich 47, 48, 109, 111–113, 164–171,
235, 239, 243, 249, 280–282, 289, 292–294, 296, 297,
299–301, 316, 317, 331, 412, 534, 536, 563
Kallós, Ernst 568
Kaluzniacki, Emil 535
Kamienecki, Kasimir 115
Kampelmacher, Elias 114
Kann, Robert A. 104, 474
Kapri 41, 119
Kapuscinski, Johann 113
Karaczay, F. 101
Kassener, Solomon (Salomon) 461
Kasser, Kurt 561
Kaswan, Markus 461
Kaunitza 92
Keller, Franz 295
Kellog, F. 568
Kelsen, Hans 118
Kerenski 450
Keschmann, Anton 341, 342, 346, 454, 479
Kielmansegg, Erich 396
Kieniewicz, Jan 263
Kiesler, Heinrich 113, 115
Kijak, Andrij 52
Kijak, Taras 51–53
Kipper, Norbert 554
Kirilenko 444
Kirijescu, Constantin 387

Kiteac, Christian 184
Klar, Kajetan 114
Klauser, Heinrich 526, 527
Kleinwächter (Kleinwechter), Friedrich 536, 563
Kloubert, Tetyana 251
Kobelli, Aurora 431
Kobelli, Kosma 431
Kobusiewicz, Dominik 270
Kocój, Ewa 18
Kodelka, Andreas 292
Koevess, von 441, 442
Kogálniceanu, Enache 179
Kogálniceanu, Mihail 69, 326, 403
Kohl, Johann 472
Kohlruss, Alfred 456, 549, 554, 555
Kolberter, Lorenz 297
Kollowrat, Leopold conte de 306, 308, 313, 315
Kolmer, Gustav 118, 413, 414
Kopezinski 262
Kopezky, F. 555
Koralevici, S. 556
Korbut 177
Korduba, Myron (Miron) 479, 483, 484, 487
Kormal 262
Korn, Robert 113
Korn, Wenzel 529
Kosiul, Willi 280, 281, 291, 301
Kossowicz, Cornel 338
Kostîșin, S. S. 562
Kotljarevskij, Ivan 258
Kotzian, Ortfried 16, 18, 51, 112, 255
Kovats, Anton von 337
Koza 262
Kozak, Eugen 535, 565, 566
Kozak, Kornel 528
Kraemer, Markus 461
Krahl, Maximilian 113
Krakalia, Constantin 549, 550, 552, 555
Kral, Anton 118, 299, 325, 410–412, 560
Krasa, Emanuel 114
Krasowska, Helena 16
Kratter, Franz von 104, 198
Kraus, Franz von 111
Krieger, Franz 427
Kriegshaben 263
Kriegshaber, Abraham 289, 300, 301
Krucher, Alois 429
Kzesniowski, Karl Felix 113
Kudashev, Nicolai 473
Kufner, Anton 297
Kugler, Albert von 290
Kuhn, Béla 43
Kukla, Marjan 270
Kuks 278
Kundlich, Hans 410
Kuppetz, Franz 294
Kuzma, Oleksa 487
Kwiatkowski, Josef 271
Kwiatkowski, Stanislaus (Stanislaw) 113, 268, 247
Kwitkowskij, Denys 165

L

La Bruyère, Jean de 8
Ladu, Johann 422, 434
Lakatusch, Georgi 429
Lambsdorf-Galagan 449
Lan, Iankel 247

- Lang, Franz 107, 112, 291, 294
 Langenhan, Friedrich 114
 Lansing, Robert 458
 Larionescu, Traian 176, 177, 179, 181, 182, 307–309, 313, 315
 Larionov, Nichifor 195
 Lastiuca, familie 182, 185
 Lastiuca, Ștefan 97
 Lașinschi, Timofei 97
 Latour 32
 Laurentie 496
 Laurentiev 445
 Lavric, Nikolai 434
 Lazăr, Ilie 459
 Lazăr, Mihai 516
 Lebedeff, Maria de 396
 Lebius 107
 Lebouton, Alois 554, 555
 Lebouton, Ekkehart 117
 Lechner, Elmar 112
 Lecișchi 449
 Lehner, Josef 116
 Leiban, Petro 194
 Lența (Lență), Gheorghe (Gheorghe, Georgi) 96, 185, 499
 Lența, familie 182
 Lența, Nicolai 97
 Lența, Ștefan 97
 Leonteș, Johann 432
 Leontie, Ichim 377
 Leopold al II-lea 103, 322, 408
 Lepădat, Constantin 96
 Lepădat, familie 182, 185
 Lepszy, Joseph 414
 Leu, Paul 451, 517
 Levescu, Athanasius 425, 429
 Levescu, Erast 425, 429
 Levinschi 473
 Lezzeni, von 289
 Liciu, Petre 359
 Lighin 449
 Lihaciu, Ion 18, 505, 508
 Lilienhof 440, 445, 446
 Limberger, Johann 356, 526
 Lincuță, Iuon 97
 Lindelfels, J. 191
 Lintencu, Nikolaus (Niculescu, Nicolae) 430
 Linz, Elena 76
 Lisiniecki, Gedymin (Gydimin) 115, 479
 Liszt, Ferenc 330, 331
 Liszt, Franz von 503, 506
 Liszt, Viktor 331
 Liteanu, Amulius 430
 Litviniuc, Amuliu 371
 Litviniuc, Ioan 392
 Litviniuc, Romulus 432
 Litviniuc-Liteanu, Ion 358
 Livezeanu, Irina 546, 548, 553, 554, 556
 Löber, Hirschl 244
 Löber, Abraham (Besalele) 244
 Löbl, Simon 249
 Loebel, Arthur 578
 Loesch, von, familie 84
 Löffelmann, Jakob 292
 Löffelmann, Josef 291, 292
 Loghin, Constantin 358, 378, 384, 510, 512, 567, 569
 Logigan, Dimitrie (Dumitru) 420, 430, 432
 Logoș, Ulas 194
 Logoteti, Iacob 96
 Logothetti 176, 184
 Logothetti, Emanuil 392
 Logothetti, Luis de 392
 Loichița, Vasile 565
 Lopeisky 184
 Lorber, August 115
 Lorenz, Ottokar 48
 Løvendal, Gheorghe 16
 Löwel, Samuel 246
 Lozan 176
 Luca, Adam 179
 Luca, Ignaz 171
 Luca, Ștefan 179
 Lucaciu, Vasile 420
 Lucasiewitz, Andrej 270
 Lucavețchi, Andrei 176
 Lucavețchi, Gavril 499
 Lucavețchi, Șerbița 176
 Lucavețchi, Vasile 176
 Luceac, Ilie 9, 328–331
 Luchi, Iordachi 184, 185
 Luchian, Dragoș 264
 Luchian, Șt. 360
 Luculeștii 179
 Ludovic al XIV-lea 69
 Ludwig II 53
 Lugoșianu, C. 359
 Lukanjuk, Serhij 51
 Lukasiewitz, Andrez 270
 Łukaszewicz (Lukașevici, Lukașevyci), Anton von 480, 549, 556
 Lukianiuk, Korniy 104
 Lukyniuk, V. 552
 Lungoci, Elena 18
 Lunguleac 429
 Lupașcu, Toader 185
 Lupoiian (Lupoi) 179
 Lupu, Florea 113, 436, 537
 Lupu, Matei 516
 Lupu, Octavian 277–279, 281–283, 561
 Lupu, Ștefan 496
 Lupu, Vasile 150
 Lupul, Johann 338–340, 345
 Lupulenco (Lupulencu, Lupulunco), Ion (Iuon) 97, 185
 Lupulencu, Alexă 97
 Luther 47
 Luția, Lascăr 364, 386, 387, 389
 Luția, Oreste 567
 Luția, Petre 495
 Lysan, Yuriy 556
 Lytwynowysch, Michael 243

M

- Macaulay, Alexander 280
 Machiavelli 44
 Mack, Friedrich 289
 Mackensen, August von 450
 Macri 499
 Madiuk, Nikita 432
 Mahr, Alexander 114
 Majakovski, Vladimir 82
 Maiorescu, Ion 392
 Maiorescu, Titu 82
 Makar, Yu. I. 18, 473
 Malai, Sandul 97
 Malai, Todor 97

- Malikiewiewicz, Eugenjus 270
 Malinas, Julius 427, 428
 Malinescu, familie 182, 185
 Malinescu, Gheorghe 97
 Malinescu, Ștefan 97
 Mallek, Anton 115
 Maltzek, Johann von 104
 Mamina, Ion 552, 553
 Man, Wilhelm 496
 Manastyrski, Artemon 437
 Mandicevschi (Mandyczewski), Constantin (Konstantin) 529, 574, 424
 Mandicevschi (Mandyczewski), Eusebiu (Eusebius) 48
 Maner, Hans-Cristian 552, 554, 556
 Manescu, familie 182
 Manole, familie 185
 Manowarda 176
 Marchidan, Rodica 125, 156, 577
 Marco, Vasili 185
 Marcu, familie 182, 491
 Marcu, Iuon 97
 Marcu, Vasile 96, 497
 Mareci-Sabol, Harieta 14, 276, 391
 Marek, Josef 526
 Marghiloman, Alexandru 456–458, 464, 466–468, 474
 Margină, Tănăsă 97
 Maria Josefa 391, 398
 Maria Theresia (Tereza) 69, 92, 94, 100, 166, 230, 306
 Maria, regină 457, 460
 Marian, S. Fl. 510, 514–517, 519
 Marianciuc, Ioan 97
 Marienescu, At. M. 515
 Marin, Gustav 414, 415
 Marki, Anton de 319
 Marmeliuc, Dimitrie (Dumitru) 58, 59, 62, 375, 420, 426, 431, 566–569, 571
 Marșal, Valentin 95
 Martin, Oliver 575
 Martina, Wenzel von 111
 Martinescu, familie 182
 Martonfy 168
 Marjan, D. P. 31
 Masan, O. M. 410, 473
 Maschievici, Parthenius 425, 430
 Masschievici, Sophie 429
 Massier, Erwin 46, 171, 208
 Mateiaș, Alexandra 496
 Mateiaș, Gavrița 496
 Matiasevici, Crisant 348
 Matthisson, Friedrich 20
 Mauczka, Josef 534
 Mavrocordat, Constantin 176, 177, 179, 494
 Mavrocordat, Nicolae Alexandru 178, 179, 493
 Mawcieliński, Karl 115
 Maxim, Cătălin-Marian 578
 Maximilian, Eugen 115
 Mayer, Herbert 567
 Măciucă, Gina 576
 Mălai, familie 182, 185
 Mălăiasa, Drăguna 498
 Mănescu, Teodor 96
 Mănescul, Mihalachi 185
 Mănuță, Dan 82
 Mărgineanu, Dan Constantin 512
 Mătăsar, Gheorghe 97
 Măzăreanu, Vartolomeu 316, 318
 Măndrescu, Simion 382, 418
 Măjă, Iuoniță 97
 Mehediți, S. 559
 Mehlferber, Carl 551
 Meletie 500
 Melischek, Gabrielle 507
 Menczel, Philipp 443
 Mendrak, Ludwik 270
 Menger, Max 560
 Meran, Rudolf von 111, 418, 419, 422, 423, 437–439, 443
 Merlaub, Berta 232, 250
 Messner, W. 316
 Metternich-Winneburg, Klemens von 30, 100, 322, 324, 403, 472
 Metzeltin, M. 13
 Metzger, von 184, 241
 Meyer, Anton 278
 Michalski, Wladimir 114
 Michelis 452
 Miclescu, Gavril 178
 Miclescu, Ghiorghe 178
 Miclescu, Grigorie 178
 Miclescu, Vasilie 178
 Micleștii 180
 Miculi, Carol 326, 330
 Miculi, Iacob von 411, 413–415
 Miculici, Andreas 415
 Mieg, Friedrich von 78, 135, 148–150, 163, 188
 Mihai Viteazul 370
 Mihaiescu, Elisaveta (născută Manescu) 387
 Mihaiescu, Gheorghe 387
 Mihaiescu, Iancu 387
 Mihail 498
 Mihaileț, Ienachi 185
 Mihailiuc, familie 182
 Mihailiuc, Gavril 97
 Mihailiuc, Iuon 97
 Mihálydy, Gabriel Splény von 47, 77, 78, 81, 92, 93, 95, 102, 104–106, 122–125, 129, 130, 132, 134, 138, 137, 142, 143, 146, 147, 150–155, 162, 168, 171–173, 187, 188, 190, 197, 228–234, 237, 239, 243, 244, 246, 248, 287, 289
 Mihăilă, Gh. 175
 Mihăilescu, Ștefania 391, 392
 Mihăilescu, Vintilă 76
 Mihovan, Manoli 97
 Mihovan, Toder 97
 Mihulea, P. 556
 Miklosich, Franz 560
 Mikulariu, Ambrosi 433
 Mikuli, Ioan von 412
 Mikuli, Jakob von 111, 118, 119
 Mikulicz, Mellita von 296
 Milbacher, Kasimir von 104
 Milkowitz, Vladimir 536
 Millanich, E. von 555
 Millo, Matei 330, 359
 Milo, Iordachi 184
 Mintici, Andrei 97
 Mintici, Axente 97
 Mintici, familie 185, 187
 Mintici, Sandul 97
 Mintici, Teodor 97
 Mircea, Ion 578
 Miron, Vasile Gh. 277, 279, 383, 409, 410, 491
 Miroș, Gheorghe 97
 Miroș, Ioan 97

- Miroș, Toader 185
 Mischler, Ernst 118
 Misiewicz 262
 Mitescu, familie 182
 Mitescul, Gheorghe 185
 Mitescul, Teodor 96
 Mitulescu, Ioan 96
 Mitran, Nichita 494
 Mitran, Nicolai 494
 Mitran, Onuț 494
 Mitric, Octavian 276
 Mitrofanovici (Mitrofanowicz), Vasile (Basil) 345, 534, 535
 Mitrofanovici, Veronica 393, 394
 Mitscha, von 104
 Mocioni, Alexandru N. von 413, 414
 Modes, Johan 290
 Mohanu, Constantin 64
 Mohorât, Ion 185
 Mohr, Carol-Alexandru 14, 25, 578
 Mohr, Eduard 54
 Moisuc, Viorica-Pompilia 480, 481, 488
 Moldovan 432
 Moldovan, Aurel 428
 Moldovan, Aurelian 430
 Moldovan, Dimitrie 431
 Moldovan, Dragoș 79
 Moldovan, Eleonora 431
 Moldovan, Petru 431
 Moldovan, Viorica 431
 Moldoveanu, Gheorghe C. 76, 79, 81, 104
 Molea, Ilie 18
 Monoranu, Octav 327
 Mor, Gabriel von 527
 Morariu 434
 Morariu, Alexandru Leca 294, 363, 364, 565–569, 571
 Morariu, Aurel 58, 188, 229, 569
 Morariu, Aurelian 432
 Morariu, Constantin 68, 364, 438, 529, 536, 543, 576
 Morariu, Eugenia Olga 393
 Morariu, Vasile 68, 433
 Morariu, Victor 568
 Moroianu, G. 362
 Moroschan, Alexander 427
 Morțun, Constantin 96
 Morțun, familie 182, 185, 491
 Morțun, Nicolae 96
 Morțun, Petre 96
 Morțun, Sandul 96
 Morțun, Teodor 96
 Morțun, Toader 97
 Morțun, Vasile 96
 Moruz, Constantin Dimitriu 72, 74
 Moruzi, Alexandru C. 146, 179, 191
 Moruzi, Costache 229
 Moscal, Gavril 97
 Moscu 243
 Moșan, Gheorghe 96
 Moțoc, familie 182, 185, 491
 Moțoc, Gheorghe 178
 Moțoc, Grigore 178
 Moțoc, Ilie 178
 Moțoc, Ioniță 96
 Moțoc, Mihalachi 96
 Moțoc, Neculai 178
 Movilă, Gheorghe 492
 Movilă, Ieremia 176, 178, 179, 492
 Movilă, Maria 492
 Movilă, Simion 81, 492
 Movelești 180
 Mueller, Anita 445
 Müller, Edgar 117
 Müller, Joseph 408
 Muntean, Chiriac 97
 Muntean, Constantin 97
 Muntean, George 9, 11
 Muntean, Ioan 97
 Muntean, Iordachi 97
 Muntean, Mihalachi 97
 Muntean, Nicolai 97
 Muntean, Simion 185
 Muntean, Tănase 97
 Muntean, Teodor 97
 Munteanu, Gheorghe 18
 Muntian, familie 182
 Münzel 442
 Muraviov 473
 Mureșanu, Andrei 512
 Mureșianu, Iacob 392
 Murgoci, Vasile 412
 Murguleștii 180
 Murguleș 184
 Murguleș, Ion 181
 Murguleș, Iordachi 392
 Muscă, Raluca-Irina 14, 25
 Mustatza (Musteață), Anesia (Anisia) 397, 393
 Mustaja, Toader 185
 Mustățâ (Mustatza, Mustazza), familie 119, 182, 491
 Mutenco, Dumitru 185
 Myhasiuk, A. 552
- N
- Nacu, Lupul 181
 Nacul, Toader 495
 Naculeștii 180
 Nadiș-Cudla, Anița 45, 209
 Nagici, Petre 96
 Nalevaico, Toder 97
 Nandriș, Gh. 93
 Nandriș, Grigore (Grigori) 433, 566–568
 Nandriș, Ion 93, 96
 Nandriș, Tudor 577
 Napoleon I 33
 Narly, Constantin 566, 568
 Narodowzi 256, 260
 Nastasă, Lucian 322
 Nastasi, Andreas 431
 Nastasi, Artemie 434
 Nati, Constantin 61
 Nazarie 500
 Năsăudean, Viorel 11
 Neagoe, Stelian 81, 92, 164, 181, 187, 220, 307, 315, 436, 562
 Neale, Adam 276
 Nechayeva-Yuriychuk, Nataliya 18
 Neculai, Constantin 177, 178
 Neculce, Alexandru 181
 Neculce, familie 491
 Neculce, Ion 77, 177, 178
 Neculcea 467
 Negoită, Iuon 97
 Negri, Costache 403
 Negriș, Costan 434
 Negruți (Negruți), Ecaterina 167, 237

Negruzzi, Costachi 326, 513
Negulescu, Constanța 493
Negulescu, P. P. 564
Nemeczek, Wenzel 297, 300
Nemetschek, Mathias 297
Netea, Gheorghe (a lui Pricop) 454
Netolitzky, Fritz 58, 563
Neubauer, Ernst Rudolf 20, 508, 527
Neuborn, Erich 283
Nicoară, Moise 29
Nicolai al II-lea 473

Nicolescu, Miron 558, 566, 575
Niculencu, Domnica (născută Babii) 388
Niculencu, Dumitru 388
Niculencu, Simion 388
Niculică, Alis E. 18, 578
Niculică, Bogdan-Petru 18
Niculici, Vasilii 184
Niculița, Nikolai 433
Niculița, Ilie 325, 404, 405
Niculița-Voronca, Elena 515
Niemeček, Mathias 289
Niemrower 554
Nimigean, George C. 60, 88
Nimigean, Leon Joan 432
Nimigean, Vasile 432
Nistor, Ion I. 10, 40, 49, 58–60, 81, 92, 1264–168, 172, 180, 181, 187–192, 194, 195, 197, 198, 220, 255, 264, 272, 307–309, 313, 315, 326, 329, 375, 392, 404, 414, 419, 420, 425, 429, 436, 437, 439, 442, 443, 465, 477, 487, 500, 536, 539, 549, 552, 558, 559, 562–570, 573–575
Nogolini, Alexandru 97
Nojan, Mihai 185
Norst, Anton 561, 570, 571
Nosievici, Ștefan 513
Nussbaum, O. J. 300
Nuțul, Grigori 97

O

Oberlaender, Moritz 461
Oblinger, Hermann 56
Ohui, O. D. 102
Olariu, Theodor 427
Olaru, Dragoș 536, 562
Olaru, Elena 576
Olaru, Marian 8, 9, 11–18, 21, 436, 441, 459, 576–578
Olechowski, Thomas 503, 504, 506
Olgrid 177
Olinescu (Olenici), Dionisie (Dionisiu) O. 300, 392, 393, 398
Onciul (Onciu), Aurel Ritter von 43, 341, 342, 346, 437, 445, 446, 452, 456, 458, 459, 464, 466, 473, 474, 478, 480, 481–486, 536, 537
Onciul (Onciu), Dimitrie 48, 537, 564, 568, 577
Onciul, Agripina 393
Onciul, familie 182, 185, 490, 491
Onciul, Gavril 97
Onciul, Georg 435
Onciul, Grigoraș 97
Onciul, Ilie 97
Onciul, Ioan 97, 420
Onciul, Isidor de 492, 493, 496, 534, 535
Onciul, Nicolae 97
Onciul, Pentelei 97
Onciul, Vasile 97
Onciulescu 193

Onciulescu, Darie 499
Onciulescu, Gheorghijă 499
Onișkevici, G. 536
Onișoru, Gheorghe 18
Onofreiczuk, Theodor 434
Onufrei 496
Ornea, Zigu 57, 558
Ortmann, Georg 298
Orză, Tănase 97
Osatschuk, Sergij 53
Osvadă, Vasile 420

P

Pace, Anton 111
Pacholkiv, Svjatoslav 252
Pahomi, Mircea 18, 92, 175, 307–309, 313, 315, 490, 576
Paisie 495
Palade (Paladi), Constantin 97, 181
Palade, familie 182
Palade, Toader 177, 178
Paladeștii 180
Paladi, Vasile 96
Palagian, Joan 432
Panaiescu, P. P. 76, 77, 175, 225, 263
Panciuk (Pantschuk), Oleg 18, 52, 53
Pankratz, Adam 297
Pankratz, Franz 298
Pantazi, Constantin 97
Pantazi, Dumitru 98
Panu, Miron 97
Papacostea, Șerban 414
Papiu-Ilarian, Alexandru 392
Papuc, Liviu 18, 443
Para, Dionisie 362, 380
Para, Dumitru 497, 498
Pascaly, Mihail 330, 359
Pascaniuc, Elena 14, 17, 509, 577
Pascu, Șt. 30
Pașcanu, Gheorghe 181
Pătraș, Eugen 14
Pătraș, Mihai 11
Pătraș, Silviu 377, 378
Paul, Anton 527
Paulowicz, Alexander 429
Paulus, N. 283
Pauly, Franz 291, 297
Paus, familie 182
Pavlov 443
Părjilă, Costachi 96
Pătraș, Sandul 185
Pătrașcu, D. D. 449
Pățarină, Gligoraș 97
Pățarină, Vasile 97
Păunel, Eugen I. 573, 574
Păunel, familie 182, 185
Păunel, Gligoraș 179
Păunel, Sandul 96, 179
Păunel, Teodor (Toader) 96, 179
Păuș, Lupașcu 97
Păuș, Vasile 97
Pânzar, George 380
Pârveu, familie 182
Pârvel, Constantin 96, 185
Pâslaru, Mariana 14
Peletiu, familie 182, 185
Peneke, Karl Alfons 563
Pepon, Dmitrie 122

- Perhinski, Vasile 434
 Perjul, Dumitru von 412
 Perjul, familie 182, 185
 Perjul, Gheorghe 96
 Perjul, Iordachi 96, 182
 Perjul, Iuon 97
 Pervul, Constantin 182
 Pescariu, Arion 432
 Petraș, Sandul 97, 183
 Petrașcu, familie 182
 Petrescu, Ghenadie 35
 Petriceicu 497
 Petriceicu, Ștefan 176
 Petriceicu-Hasdeu, Bogdan 509, 514–516
 Petrino, Alexandru (Alexander) N. von 336, 413, 414
 Petrino, Dimitrie 65, 354, 393, 514
 Petrino-Armis, Eufrosina 326, 337, 345, 393
 Petrino, familie 16, 119, 491
 Petrino, Nikolaus (Nicolae) von 110, 118, 283
 Petrov, E. 82
 Petrovici, Cristof von 408, 411
 Petrovici, Emilian Dan 391, 394
 Petrovitz, Andreas 292
 Petru I Mușat 75
 Petru Rareș 225
 Petru Șchiopul 225
 Petruszewicz, Eugen 477
 Piddubny, I. A. 547, 555, 556
 Pieszczoch, Franz 527, 530
 Pietraru, Marius Iulian 262–265
 Pigarewski 443
 Pihuliak, Hierotheus 340–342, 346
 Pihuljak, Jerotej 252
 Pillmon, Ioan 433
 Pino-Friedenthal, Felix von 111, 337, 338, 345
 Pinteia 517, 518
 Pintescu, Florin 18
 Pintilei, Elena 18
 Pipoșiu, Pompiliu 518
 Pippidi, D. M. 76
 Pisemski 449
 Pislea, Johan 427
 Pistiner, Jacob (Jakob) 461, 483, 549–551
 Pitar, Todor 97
 Pitaru, Teodor 96
 Pitei, Eugen 545
 Pitei, Mihai 284
 Piticar, George 383
 Piticar, Petru 432
 Piticariu, Ilie 429
 Pitzelli 184
 Pițul, Peter Vasile 434
 Pițul, Stefanie 431
 Pinzar, Ioan 104
 Plannzer-Baltin, Karl von 446
 Platon, Gheorghe 9, 12, 16, 18, 19, 28, 30, 458, 576
 Platon, Maria 18
 Platter, Julius 67
 Platzer, Johann von 104
 Plechina, Georg 292, 293
 Plechina, Iohann 292
 Plemely, Josef 534
 Pleșu, Catrinel 329
 Plewan, Nikolai 432
 Pochmarski, Isidor 269
 Poclitar, familie 182, 185
 Pohoăță, Ion 381
 Pokorny, Franz 116
 Pokrzyńska, Magdalena 18
 Polaschi, Leon 403
 Polák, Petro 194
 Polek, Johann 96, 98, 125, 136, 162, 164–166, 168–173, 188, 195, 226, 229, 232, 234, 235, 237, 239, 242–245, 247–250, 278, 295, 318
 Pollmann, Johann 295, 297
 Polonic, Aurel 368
 Polonic, Constantin 387
 Pommeranz 562
 Pomohaci, Nicolae 18
 Pompiliu, Miron 514, 518
 Ponteurin, Victor Ritter Ofenheim von 337
 Pop (Papp), Daniil 446, 447
 Pop, Gh. 77
 Pop, Vasile Gr. 515
 Popa, Anghel 361–363, 365, 366, 373, 375–377, 379, 380, 382–386, 388
 Popescu 432
 Popescu, Catinca 394
 Popescu, Constantin 12
 Popescu, Daniela 391
 Popescu, Dumitraș 97
 Popescu, familie 182, 185
 Popescu, G. 359
 Popescu, Gheorghe 97
 Popescu, I. 162, 163, 168, 170, 189, 198
 Popescu, Leon 353–355
 Popescu, Nicolae C. 445, 450, 451, 454
 Popescu, Orest (Ortisie) 68, 536, 543
 Popescu, Porfiriu 513
 Popescu, Tudose 573
 Popescu, Vasile 97, 429
 Popescul, Alexander 420
 Popescul, Aurel 468
 Popescul, Fevronia 393
 Popescul, Ioan (Johann) 280, 429
 Popescu-Marin, Magdalena 79
 Popescu-Sireteanu, Ion 18, 80, 148, 289, 576
 Popescu-Spineni, M. 163
 Popic, Ursul 97
 Popovici I.ogothetti, Elena 391–394
 Popovici (Popowicz), A. 432, 436
 Popovici, Alecu cavalier de 392
 Popovici, Alexander 115
 Popovici, Antioh 97
 Popovici, Anton 97, 420, 431
 Popovici, Aurel C. 41
 Popovici (Popowicz), Constantin 411, 535
 Popovici, Constantin Clement 534, 535
 Popovici, Dorimedont (Dori) 355, 356, 436, 437, 455, 456, 465, 481
 Popovici, Dumitru von 415
 Popovici, Elena 396, 397
 Popovici, Euseb (Eusebie, Eusebiu, Eusebius) 417, 433, 437, 464, 526, 531, 534, 535
 Popovici, familie 185, 491
 Popovici, Georg (George) 339, 340, 345, 395
 Popovici, Ioan 389
 Popovici, Iuon 97
 Popovici, Leon 389
 Popovici (Popowicz), Omelian 466, 458, 478, 479, 483–487
 Popovici, Tiberiu 567
 Popovici, Vasile 97
 Popovici, Zaharias 430

Popovici-Tonate 433
 Popovyč 259
 Popowicz, Iliia 485
 Popowicz, Isaia 432
 Popper, Heinrich 338
 Poppini, F. 107
 Pop-Reteganul, I. 517
 Popșa, Lupu 498
 Popyk, Serhij 18
 Porumbescu, Ciprian 16, 68, 69, 294, 330, 536, 543, 544
 Porumbescu, Iraelie 66, 294, 315, 318, 404, 512
 Posteuca, Georg 431
 Posteuță, Vasile 60, 431
 Poștarencu, Dinu 9, 18
 Potlog, familie 182, 185
 Potlog, Manole 96
 Potocki, J. 85
 Povidas, Mákola 194
 Pragenau, E. 555
 Prăjescul, Andrei 178
 Prăjescul, Ștefan 178
 Prăjescul, Toader 178
 Prăjeștii 180
 Precup, Vasile 11, 12
 Preda, familie 182, 185
 Preda, Vasile (a lui Damian) 97
 Predescu, Lucian 79, 80, 81, 83
 Preidziecky, familie 263
 Prelici, Eufrozina (născută Bocancea) 371
 Prelici, Eusebie 371
 Prelici, Gheorghe 371
 Prelicz, Viktor 233
 Prelipcean, Aurel 435
 Prelipcean, Vasile 433
 Prelitsch, Hans 317, 345
 Prezan, Constantin 386
 Pridie, George 361, 467
 Prisacaru, Ana-Maria 295
 Priscornic, Toader 97
 Procopciuc, Valerian I. 296, 300, 576
 Procopovici, Alexe 558, 566, 568, 569, 575
 Procopovici, Constantin 526
 Procopovici, Traian 532
 Prodan, familie 182, 256
 Prodan, Nicolai 97
 Prodan, Ștefan 97
 Prodan, Vasyl 256
 Prokopovici, Trajan 427
 Prokopowicz (Prokopowitsch), Erich 41, 105, 107, 112, 291–294, 318, 475–477, 480–486, 526, 538
 Prokopowicz, Josef 336
 Prokopowicz, Robert 113
 Protopopescu, Dragoș 566, 567
 Pruncul, familie 182
 Püchler 193
 Pumnul, Aron 63–66, 326, 329, 350, 353, 354, 358, 360, 403, 406, 512, 526
 Pungă, Zinaida 410
 Puric, Dan 578
 Purici, Ștefan 14, 16, 19, 96, 99, 103–108, 118, 119, 155, 165, 187, 408, 410, 412, 414, 470, 471, 546, 549, 551, 553–556, 576, 578
 Pușcariu, Sextil 355, 454, 457, 465, 467, 480, 535, 536, 539, 559, 562
 Pușcaș, Vasile 562
 Putneanu (Putneanul), Iacov (Iacob) 316, 318, 498
 Putneanu, Aurel

Quirsfeld 60

Q

R

Raab, Iosef von 198
 Racoce, familie 182, 185
 Racoce, Ioan 185
 Racoce, Teodor 316, 319, 323, 324, 471, 472
 Racoce, Toader 185
 Racovița, Mihai 177, 491, 497
 Racovița, Neculai 176
 Radașeanu, Nicolai 431
 Radașeanu, Stefanie 431
 Rakovski, Cristian 460
 Ratu, Ileana-Maria 329
 Rauchensteiner, Manfred 474, 475
 Ravociștii 180
 Razul, Costache 177, 178
 Rădulescu, Constantin 218
 Rădulescu-Pogoneanu, Elena 390
 Râpta, Constantin 97
 Râpta, Dumitraș 98
 Râpta, familie 185
 Râpta, Gavril 98
 Râpta, Iuon 97
 Râpta, Petru 97
 Râpta, Tanasi 97
 Râpta, Toader 98
 Rechberg, Johann Bernhard von 118, 415
 Reciuschi, Emilie 431
 Regleanu, Mihai 493, 496
 Reguș, Mihai 374
 Rehbinder, Manfred 18
 Rehtivan, Ioniță 184
 Reichenberg, Jossel (Zossel) 291–294, 298, 299
 Reicher, Boris 557
 Reichmann, August von 107
 Reifer, Manfred 224, 554
 Rein, Kurt 51, 54, 55
 Reinerth, Karl M. 547, 554, 555
 Reitmaier, Josef 298
 Reli, Simeon 289, 292, 293, 565, 567–569
 Remer, Claus 252
 Renner, Karl 479
 Repta, Ștefan 526
 Repta, Vasile de 534, 535
 Repta, Vladimir (Wladimir) de 58, 116, 340, 343, 355, 443, 445, 565
 Reus (Mârza), familie 182, 183, 185
 Reus, Gligoraș 97
 Reus, George 183
 Reus Grigorii 183
 Reus, Ilie 97, 183
 Reus, Toader 97
 Reus Theodori 183
 Reus-Mârza, Elena 393
 Reus-Mârza, Eugen-George cavalier von 385
 Reut, Romulus 115
 Reymont 40
 Rezachevici, Constantin 89
 Rezuș, Petru 326, 565
 Rheinfeld, Franz Myrbach von 111
 Richard, Gaston 568
 Richter, Josef 429
 Riemann 48
 Rimskii-Korsakov, A. V. 122
 Rogojinska, Smaranda 185

Rohrer, Josef 226
 Rohrer, W. 226, 243
 Rojek 432
 Roman, Alexandru 98
 Roman, Viorel 208, 276
 Romanczuk 452, 476
 Romanets, Oleksa 104
 Romankiewitsch, Jakob 292
 Romankiewitsch, Sebastian 292
 Romanovici, Teofil 354
 Romanovski, Gregor 184
 Romaszkan, Michael 113
 Romaş, Alexander 431
 Romaş, Marie 431
 Romaşcan, familie 185
 Romsdorfer, I. 232
 Romstorfer, K. A. 291, 294
 Ropceanul, Grigore 500
 Ropceneştii 180
 Rósät, Lascarachi 72, 74
 Rósät, Nicolai 72, 74
 Roschip, familie 182
 Roschip, Iuon 98
 Roschip, Sandul 185
 Roschmann-Hörburg, Julius von 339, 340
 Rosenfeld, Alexandru 461
 Rosenfeld, Josef 461
 Rosenzweig, Leon 340
 Rosetti, Radu 123, 124, 143, 146
 Rosin, Karl 113
 Rosseti, C. A. 32
 Roşca, Anton 431
 Roşca, familie 182
 Roşca, Ion 60
 Roşca, Nicolae 60
 Roşca, P. 559, 560
 Roşca, Zacharie 431
 Roşu, Ion 63
 Roşu, Traian 458, 459
 Roşu, Vasile 434
 Rotar (Rotariu), Gavril (Gawril) 420, 426, 427, 431
 Roth, Rainer 18
 Rothkirch-Panthen, Karl 111, 118
 Rotica (Rotică, Rotariu), Gavril 58, 59, 420
 Rotompan (Rotopan), Dumitraş 97
 Rotompan (Rotopan), familie 182, 185
 Rott, Josef 338
 Rozenblit, Marshall 482
 Rozmarişă, Iuon 98
 Roznovanu, Teodor 551
 Rubânăi, Mákola 194
 Rubieczka, Tadeus 297
 Rubinowicz, Wojciech 48
 Rubinstein, Isak 337
 Ruckenstein, Mane 300
 Rudeiczuk, Basil 429
 Rudich 450
 Rudolf de Austria 300
 Rumianţev, P. A. 122, 132, 140, 144, 145, 154, 189, 261
 Rump, Hermann 527
 Ruset, Anton (Antonie) 177, 179
 Ruset, Constantin Neculae 181
 Ruset, familie 185
 Ruset, Iordache 177–179
 Ruset, Ştefan 178
 Ruseteştii 180
 Russel, John 35

Russki 442
 Russo, Alecu 403, 514
 Russo, Vlad 546
 Russu, Michael 429
 Rusşindilar, Petru 392, 408, 411, 465, 550, 551
 Rusu, Andrei 509
 Rusu, Dragoş 545
 Rusu, Filimon 577
 Rusu, Liviu 61
 Rusu, Victor 446
 Rybicki, Valentin 293, 294
 Rzadkiewicz 262

S

Sadoveanu, M. 359
 Saghin, Gavril 432
 Saghin, Ştefan 534
 Sahin, Constantin 97, 185
 Saiko, M. M. 102, 118
 Samircius, Vasile 97
 Samson, familie 182
 Samson, Vasile (Vasili) 96, 185
 Samuil 499
 Sandess 404
 Sandulachi, Vasile 98
 Sanicki, Waclaw 270
 Şaškevyč, Markian 258
 Sastal, Atanasie 98
 Satco, Emil 11, 18, 80, 104
 Sauciu, Artemisa 381
 Sauciu, Elisaveta (născută Popescul) 381
 Sauciu, Emanuil 389
 Sauciu, Maria (născută Palievici) 389
 Sauciu, Samuil 381
 Sauciu, Teofil 389
 Sauciu, Vasile 381
 Sauciu-Săveanu, Teofil 522, 558, 566, 571, 575
 Sava 492
 Sava, familie 182
 Sava, Ion 96
 Savescul, familie 185
 Savin 178
 Savineţ, Andrei 185
 Savoia, Aniţa 185
 Sawa, Georg 433
 Sazonov, Serghei 473
 Săpun, Vasile 98
 Sărindar, Ştefan 97, 98
 Săul, Ion (Iuon) 98, 185
 Săul, Toader 98
 Săvescu, Ştefan 97
 Săvescul, Ioan 193
 Sârbu, George (Gheorghe) 452, 456, 464, 465, 478, 481
 Sârbu, Mihai 445
 Sbiera, Ion G. 64, 68, 119, 325, 330, 353, 354–356, 358, 411, 412, 512–514, 535, 538, 562
 Sbiera, Nicolaiu 513
 Sbiera, Radu I. 64, 465, 466, 467, 566
 Sbiera, Traian 115
 Scharr, Kurt 18
 Schätz, Michael 292
 Schessan, Anton 115
 Schessan, Ştefan 427
 Schipor, Vasile I. 11, 12, 14–21, 75, 317, 323, 508, 576–578
 Schlomo, Baruch 249
 Schmelzer, Arie Leon 444, 445, 460, 461

- Schmerlig, Anton von 119, 415, 416, 505
 Schmid, Johannes 561
 Schmiedebauer 95
 Schmil, Ferdinand 292
 Schmück, Franz von 111
 Schmul-Pultawem, Josef 248
 Schneider, Werner 220, 221
 Schönbach, Anton 337
 Schreiber, von 104, 107
 Schröder, W. 105, 231
 Schubert, Franz 48, 299
 Schuller, Andreas 280
 Schulsohn, Samuel Joseph 224, 225, 232, 246
 Schulz, Richard 337
 Schumpeter, Josef 536
 Schuster, Franz 298
 Schuster, Jakob 298
 Schuster, Sebastian 296
 Schwarzenberg 31
 Scraba, familie 185
 Scriban, August 79
 Scripa, Domnica (născută Popovici) 388
 Scripa, Eudoxiu 388
 Scripa, Ion 388
 Scurtu, Ioan 266, 269, 271, 272, 552, 553, 559, 560
 Sedlmeyer, Balthazar 247
 Seethaler, Josef 503, 504, 506, 507
 Seidler 452, 464
 Seilern, Christian August von 307
 Sekin 445
 Seleschi, Iosefina 393
 Semaca, familie 185
 Semaca, Nicolai 458
 Semaca, Vasile 96
 Semaka, Elias von 115, 341–343, 346, 483, 485, 486
 Serbiac, Gligori 185
 Serfas, Valeriu 531
 Sevastos, Elena O. D. 518
 Ševčenko, Taras 256, 258
 Shibinski 272
 Siarczyński, Stanislaw 270
 Sidorovici, Theofil 433
 Siegel, Karl 58, 563
 Siewemieniecky, familie 263
 Sigismund al III-lea 176
 Sigismund I 225
 Sigowsky 105
 Silion 432
 Silion, Ștefan 182
 Simiginowicz, Eugen 108, 112
 Simion, Eugen 13, 14, 82, 577, 578
 Simionescu, Cristofor I. 7, 11, 12
 Simionescu, I. 57
 Simionovici, Teofil (Teophil) 113, 345, 346, 454, 455, 464, 478, 481, 536
 Simionovici, Dionys 424
 Simionovici, Theodor 431
 Simmeyer, Johann 283
 Simolinschi, Gheorghe 98
 Simonowicz, Jakob Ritter von 336
 Siretean (Sireteanu), Eugen 68, 536, 543
 Siretean, Viktor 429
 Siskowis 93
 Skarbek, Ludovic 193
 Skedl, Arthur 113, 340, 341, 342, 346
 Skinteutz, Georg 115
 Skoreyko, G. M. 473
 Slavici, I. 69
 Slawinski, Ilona 112
 Slăvescu, Anița 500
 Slăvescu, Nicolae 500
 Slăvescu, Sandul 500
 Slusanschi (Șlușanschi, Șlusanschi), Emilian 363, 367, 418, 419, 422, 432, 443, 444
 Șlușanschi, Barbu 60
 Smal-Stocki (Stocky), Ștefan (Ștepan) von 257, 259, 342, 437, 535
 Smolka, Francisc 411
 Socolean, Dimitrie 355
 Sofroni, Constantin 11
 Sokotowsky, familie 263
 Sophie Albina Chotek 437
 Sorocean, Andrei 185
 Sorocean, Constantin 185
 Sorocean, familie 182, 185
 Sorocean, Modest von 372, 531
 Sorocean, Ostafi 97
 Sorocean, Ursachi 96
 Sorohan, Elvira 578
 Soveja, Maria 496, 498
 Sovetov (Sovietov), Pavel V. 124, 163, 316
 Spenul, Ilie 458
 Spenul, Nikolaj 341–343, 346, 485, 486
 Spinder 32
 Spinei, Victor 7, 16
 Spiru, D. Ioan 376
 Spulber, Constantin 567
 Stadler, Benedict 297
 Stadler, Emil 301
 Stadler, Franz 297
 Stadler, Ignatz 297, 298
 Stadler, Jakob 297, 298
 Stadler, Josef 298
 Stadler, Katharina 298
 Stalın 45, 466
 Stamati, Dumitru 98
 Stambrook, Fred 443
 Stammen, Theo 51, 55, 56
 Stammen-Lamberty, Irene 56
 Stan, Apostol 30
 Stan, Constantin I. 421
 Staryk, Volodymyr 476, 477, 479, 482, 483, 487
 Staufe-Simiginowicz, Ludwig Adolf 517
 Stawczan Kochanowski, Anton 271, 337, 345
 Stăncescu, Dumitru 520
 Stănescu, Marin C. 478
 Stângaci, Andrei 97
 Stângaci, Dumitraș 97
 Stângaci, Gligoraș 97
 Stângaci, Mihaiu 97
 Stângaci, Vasile 97
 Stârcea (Stârce), familie 16, 182, 185
 Stârcea (Styrcea, Styrca), Eugen 337, 345, 392
 Stârcea, Ilie 96
 Stârcea, Ioan Victor 457
 Stârcea, Manolachi 392
 Stârcea, Mihalache 122
 Stârcea (Styrcea), Victor baron de 337, 355, 392, 398, 484
 Stârcea, Victoria 393
 Stârceștii 180
 Stebly, F. I. 194
 Stefanelli (Ștefanelli), Teodor (Theodor) V. 64, 66, 69, 151, 152, 355, 391, 393–395, 420, 425, 432, 515

- Stefanelli, Aurel 420, 433, 434
 Stefanelli, Juvenal 565
 Stefanelli, Tudor 536
 Stefireac, Johann 427
 Steiger, Karl 292, 293
 Steiner, Aba 300
 Stempel-Gancarczyk, Karina 18, 89
 Stephani, Claus 292
 Stephanovici 181
 Stephanowicz, Stefan 339, 340
 Stere 449
 Sternberg, Benno 461
 Sternberg, Herman 283
 Sternlieb, Ferdinand 461
 Stipor, Aurel 435
 Stöberl, Johann 292
 Stoiber, Martin 296
 Stoicescu, N. 76
 Stoilov, Simeon 558, 566, 569, 575
 Stolzenburg, Bukowski von 293
 Storr 171
 Strachwitz, Friedrich de 84
 Stratescu (Strachina), Vasile 429
 Stratulat, familie 182
 Stratulat, Nicolai 184
 Straucher, Benno 113, 339–343, 345, 346, 438, 461, 478, 549, 553
 Strășca, familie 182
 Strășca, Iuon 182
 Streinul, Mircea 60
 Streinz, Wenzel 281
 Strejac, Mihai 378
 Strejac, Parascheva (născută Piteiu) 378
 Strejac, Vasile 378
 Strelka, Joseph P. 112
 Stremayer, Karl von 337
 Strilețchi, Iuon 98
 Strișca, familie 185
 Strișca, Ioniță 96
 Strișca, Vasile 96
 Stroescu (Stroiescul), familie 182, 185
 Stroescu, Panaite 96
 Stroescul, Constantin 96
 Stroescul, Mihalachi 96
 Stroici, Antohi 185
 Stroici, Dumitrașco 179
 Stroici, familie 182
 Stroici, Ionașcu 500
 Stroici, Luca 176, 500
 Stronczynski, Antoni 271
 Stross, F. 555
 Stumm, Carla Braun von 30
 Sturdza (Sturza), Eliza (Săftica) (născută Hurmuzachi) 330, 354
 Sturdza, Constantin 181
 Sturdza, Dimitrie A. 35
 Sturdza, Ioniță 181
 Sturdza, Mihai D. 29
 Sturza, Gheorghe 72, 74
 Sturza, Mihai 179
 Sturza, Sandul 177–179
 Sturza, Scarlatachi 72, 74
 Sturza, Ștefan 72, 74
 Sturzești 180
 Stutterheim, Anton von 104
 Suess, Eduard 560
 Sulschi, Niku 434
 Sulzer, Franz Joseph 101
 Sutu, Georg 433
 Sworakowski, Edward 271
 Syrzistie, Ferdinand 115
 Szczuka, Stanislaw 76
 Szimonowicz (Szymonowicz), Grezegor 272
 Szymonski 263
- Ș**
- Șaguna, Andrei 325, 326, 403, 413, 414
 Șandru, George 364
 Șandru-Mehedinți, Tudora 79
 Șcheianu, Dumitraș 96
 Șcheianu, Mihalachi 96
 Șcheianu, Ștefan 96
 Șelpan, Iordachi 96
 Șeptelicești 180
 Șerban, Constantin 187, 188, 190–193, 233, 237
 Șerban, Mirela 265
 Șesan, Antoniu 367
 Șesan, Milan Pavel 565
 Șesan, Dimitrie 367
 Șesan, Parascheva (născută Nichitovici) 367
 Șesan, Valerian 564, 565, 573
 Șpytko, I. 552
 Ștefan 491
 Ștefan cel Mare 16, 66, 69, 76, 78, 99, 171, 176, 179, 398, 472, 474, 491, 494, 497
 Ștefanelli, Ioan 535
 Ștefanovici, Olga 187, 391, 398
 Ștefanovici, Sofia 391–396, 398
 Ștefănescu, Ion D. 566
 Ștefănescu, Ștefan 9, 16, 577
 Ștefăniță Vodă 492
 Știrbăț, familie 182
 Știrbăț, Ruxandra 95, 96
 Știrbei, Constantin 185
 Știrbu, Gheorghe 97
 Știrbu, Vasile 325, 404, 405
- T**
- Tabără, Dumitraș 97
 Tabără, familie 182, 491
 Tabără, Grigorașco 497
 Tabără, Iuonijă 97
 Tabără, Manoli 97
 Tabora, familie 185
 Taboră, Dumitru 492
 Taboră, Ștefan 492
 Talleyrand 33
 Talpă, Constantin 494, 495
 Talpă, familie 494
 Talpă, Gheorghe 494
 Talpă, Mihalache 494
 Talpești 180
 Talski (Talsky), Josef 46, 171, 208
 Taniac, Filimon 544
 Tannenhaus, Chain 232, 244
 Tarangul, Constantin 113, 183, 459
 Tarangul, Erast (Ernst) Diti 113, 440, 445, 567
 Tarangul, familie 182
 Tardini, Ștefania (Fany) 330, 359
 Tamavschi, Alexie 385
 Tamavschi, Eudoxie 385
 Tamavschi, Eugenia (născută Patraș) 385
 Tamavschi, Ipolit 364, 438, 465
 Tamavschi, Nistor von 433
 Tamavschi, Otto 434
 Tamavschi, Teodor 535

Tarnavski, Vasile 363, 535, 562, 565

Tarnawski, Georg 115

Tarnovietchi, Cornel 459, 465

Tațomir, Eugen 243

Tausch, Hermann 529

Taylor, A. J. P. 103

Tălăbeștii 180

Târnaș, Sergiu 99

Tâmăiașă, G. 516

Tăslăuanu, Octavian C. 363, 420, 421

Tătărăscu, Gh. 59

Tăutu (Tăutul), Andrei 96

Tăutu (Tăutul), familie 128, 182, 185

Tăutul (călugărit Silvestru) 501

Tăutul, Alexandru 97

Tăutul, Constantin 179

Tăutul, Costachi 179

Tăutul, Dumitraș 96

Tăutul, Gheorghe 179

Tăutul, Gligoraș 97

Tăutul, Grigoraș 97, 182

Tăutul, I. Ion (Ioan) 96, 179, 501

Tăutul, Lupul 179

Tăutul, Nicolae 96

Tăutul, S. Ion 96

Tăutul, Simeon (Simion) 96

Tăutul, Tanase 97

Tăutul, Toader 97, 98, 179

Tăutul, Toma 97

Tăutul, Vasile 97, 179

Tăutuleștii 180

Tcaciuc-Albu, Nicolae 568

Teleaga (Teleagă), Pantelimon 426, 430

Teleaga, Petru 431

Teliman, Antiochi 96

Teliman, familie 182

Teliman, Joan 432

Teliman, Konstantin 115

Teliman, Nepot 97

Telusco, Ioan 96

Teoctist 318

Teodor, Pompiliu 414

Teodorescu, I. 519

Teodosie 96

Teofan 492

Teutul, Vasile von 412

Thierberger 446

Thugut 92, 137

Tiefenthaler, V. Paula 208, 220, 294

Timiș, Gheorghe 325, 410, 412

Timu, Konstantin 433

Tiron, familie 182, 185

Tiron, Georg 433

Tisza, Istvan 474

Tittinger, David 338–340

Tittinger, Wilhelm 113

Tkacz (Tkaczuk), Leonti 433, 434

Toader, Radu 510

Tofan, George 515, 525, 528, 560

Tofan, Orest 545, 570

Tofana 179

Tokarz, W. 194

Tolocariu, Ioan 326

Toma 425

Toma, Constantin 18, 576, 577

Toma, Georg (George) 363, 366, 367, 387, 429

Toma, Iorgu G. 81, 420, 547, 552

Tomasciuc (Tomașciuc, Tomaszczuk), Constantin
(Konstantin) 337, 338, 345, 533, 536, 560, 561

Tomislawicz, Mikolai 177

Tomoruș, Nicolae 97

Tomovei, Iordache 501

Tomșa, Ștefan 148, 492

Tomusei, Gheorghe 96

Tomusei, Iordachi 96

Tomușei (Tomuzeu, Tomuzei, Tumuzei), familie 182,
195

Tonouță, Andrei 98

Tonouță, Constantin 98

Torbinski 263

Torke, Hans-Joachim 252

Torouțiu, Ilie E. 165, 188, 196, 198, 199, 265, 433

Totoiescu, familie 182

Traian, împărat 176

Trebici, Vladimir 7, 9, 11, 12, 15, 15, 18, 156, 187, 218,
316, 526, 534, 538, 542, 545, 564, 565, 567, 569,
570–572, 574, 575

Trelea, Sorin 14, 17

Treptov 449

Trimescu, Marian 433

Troian, Serhii 18

Trubețcoi 177

Tumfirz, Karl 526

Tumurg, familie 182

Tunir Agai, Mehmet 138

Turcu (Turcul), Constantin 177, 497–499

Turcu, Gh. 498

Turcul 169, 176

Turcul, familie 182, 185

Turcul, Simion 96

Turculețeștii 180

Turczynski, Emanuel 40, 41, 47, 108, 112, 119, 254, 534,
535

Turecki, Georg 336

Turețchi, Ștefania 394

Turturean, Georgi 432

Turturean, Lazăr 358

Turturean, Leon 412

Turturean, Theodor 431

Turturean, Toader 364, 365

Turza 262

Tymowski, Michal 263

Tzigara-Samurcaș, Alexandru 558, 566, 575

T

Tărănă, Costășcu 97

Teachea, Alexandru 12

Țiganiuc, Andrei 97

Țiganiuc, familie 185

Țiganiuc, Gheorghe 97

Țintă, Tănăsie 498

Țintă, Atanasie 496, 499

Țintă, familie 495

Țintă, Gheorghe (Ghiorghi) 98, 185

Țintă, Ilie 496, 498

Țintă, Toader 497

Țintă, Tudose 498

Țintilă (Țintilă), Vasile 316, 318, 323, 471, 472

Țopa, Andrieș 182

Țopa, Arsenie 182

Țopa, Dimitrie 96–98, 183

Țopa, Dumitraș 97

Țopa, Dumitru 182

Țopa, familie 182, 185

Topa, Filip 88
 Topa, Gligoraș (Grigoraș) 98, 181, 182
 Topa, Ion (Iuon) 98, 179, 182, 183
 Topa, Mihai 182
 Topa, Mihalachi 183
 Topa, Sandul 182
 Topa, Ștefan 182
 Șopa Toader 183
 Topa, Vasile 98, 182, 183
 Topenii 182
 Tușui, Pavel 9, 18, 64, 65, 163, 168, 170, 171, 189, 453, 456–458, 463, 468, 512, 576, 577
 Turcan, Aurel 436, 457, 465, 485
 Turcan, Ion 397
 Turcan, Nicu 390
 Turcan, Virginia 396
 Turcan, Zoe 390
 Turcanu, Aurel 436

U

Ucakar, Karl 110, 119
 Udržal, František 480
 Ugarte, Alois de 306, 308, 315
 Ugarte, Johann Wenzel de 308, 309, 313
 Ulbirch, Josef 118
 Ullrich 297
 Ungurean, familie 182
 Ungurean, Iuon 98
 Ungurean, Tanase 98
 Ungurean, Vasile 431
 Ungureanu, Constantin 18, 101, 106, 162, 163, 166, 167, 168, 170–172, 294, 296, 351, 417, 480, 483, 487, 521, 522, 524
 Ungureanu, Ștefănița-Mihaela 14, 16, 20, 28, 39, 51, 57, 63, 75, 92, 99, 109, 122, 162, 175, 187, 199, 224, 251, 261, 280, 287, 306, 316, 328, 332, 350, 361, 402, 407, 417, 436, 463, 490, 502, 509, 521, 542, 546, 558, 577, 578
 Ungurian, Ion 185
 Urbanitsch, Peter 110, 118
 Ureche, Constantin 55, 437–439, 441, 442, 446–451
 Ureche, Grigore 28, 175, 177
 Ureche, Nestor 176
 Urecheștii 180
 Urquhart, David 34
 Ursache, Petru 514, 519
 Ursachi, Iuon 98
 Ursachi, Nițuca 434
 Ursuleac, Emilian 363
 Ursuleac, Iancu 376, 377
 Ursuleac, Mihai 363, 376, 377
 Ursuleac, Olimpia 377
 Ursulean, Gavril 98
 Ursulean, Sava 434
 Ustianski, Rudolf 272

V

Vacumenco, Ioniță 280
 Vaida-Voevod, Alexandru 59
 Valenciuc, Dumitru 183
 Varta, Ion 452, 473
 Varteresievici 181
 Vartolomei, Iosif 96
 Vasânta 194
 Vasilco, Alexandru 369, 492
 Vasilco, familie 16, 119, 176, 177, 182, 185

Vasilco, Ioan 193
 Vasilco (Wassilko), Nicolae (Nicolaj, Nikolaus) von 113, 340–343, 353, 354, 345, 346, 445, 452, 454, 474, 479
 Vasilco-Serețchi (Wassilko-Serecki), Alexandru (Alexander) von 344, 415
 Vasilco-Serețchi, Iordache von 411, 414, 415, 491
 Vasilcu, Alexandru 97
 Vasile, Vasile 294
 Vasilescu, M. 359
 Vasilescu, Maria 330
 Vasilescu, Veronica 491, 493, 497, 498
 Vasiliu, Aurel 64, 66
 Vasiloschi, Aurelian 433
 Vasilovici, Nicolae 499
 Vatamaniuc, Dana 460
 Vatamaniuc, Dimitrie 7–9, 11, 12, 14–16, 18, 19, 21, 24, 51, 53, 54, 63–66, 77, 79, 88, 102, 107, 125, 135, 148, 156, 209, 277, 288, 289, 526, 574, 576, 577
 Văitoianu, Artur 457
 Vătav, Nicolai 96
 Vârguleț, Gheorghii 185
 Vârnav, Constantin 106
 Vârnav, Ioniță 185
 Venedict 494
 Venizelos, Eleftherie 448
 Verax 234, 235
 Verdeș, familie 182
 Verenca, Daniel 528
 Verenca, Iuon 98
 Vereș (Verdiș), Iuon 98
 Vergulici, Gheorghii 97
 Verigă, familie 182
 Veriha, familie 185
 Veslovski, Elias 426, 427
 Vesper, Iulian (născut T. C. Grossu) 60, 61
 Vicol, Aglaia 434
 Vicol, Aurora 425, 429
 Vicol, Konstantin 434
 Vicol, Mihai 358
 Vicol, Theodor 429
 Vintilă, Alexandru-Ovidiu 18
 Virmeșan, Vasile 432
 Visteg, Ana 397
 Vitencu, Dragoș 62, 188
 Vitovski, Dmytro 487
 Vlachovici, Peter 185
 Vlad 75
 Vlad, Andrei 491
 Vlad, Andronache (călugărit Gherasim) 491, 492
 Vlad, Dumitraș (Dumitrașco) 97, 498
 Vlad, familie 182, 185
 Vlad, Gheorghe (călugărit Gherasim) 491, 492
 Vlad, Ilie 97
 Vlad, Ion 97
 Vlad, Iuon-Veljicica 97
 Vlad, Maria 497
 Vlad, Vasile 97, 492
 Vlaicu (Vlaico), familie 491
 Vlaicu, Aurel 359
 Vlaicu, Constantin 97
 Vlaicu, familie 182
 Vlaicu, Ilie 97
 Vlaicu, Mihai 97, 387, 564
 Vlădicescu-Tardini 359
 Vodală, Gafița 278
 Voevidca, Alexandru 88

Voinowicz 177
 Voiuțchi, Emilian 534, 535
 Volcinschi, Alma 356, 392, 393
 Volcinschi, Antiochi 97
 Volcinschi, Constantin 97, 500
 Volcinschi, familie 182, 185, 491
 Volcinschi, Gligoraș 97
 Volcinschi, I. Ion (Ioan, Ioniță) 97, 356, 495
 Volcinschi, Iancu de 395
 Volcinschi, Maria (născută Goian) 500
 Volcinschi, S. Ion 96
 Volcinschi, Ștefan 97
 Volcinschi, Toader 495
 Voltaire 318
 Vorobchievici, Ipolit 363
 Vorobchievici, Isidor 512, 513, 537
 Vorobkevyč, Sydir 260
 Voronca, Elena 393, 394
 Voronca, Epaminonda 445
 Voronca, Trajan 433
 Voronca, Zacharie (Zaharia) 68, 430, 536, 543
 Voto, Giacomo de 575
 Vrabie, Gh. 510, 518
 Vrânceanu, Gheorghe 558, 566, 569, 575
 Vuia, Traian 382
 Vulcan, Iosif 392, 397, 515

W

Wachowski, Johann 268
 Wagner, familie 84
 Wagner, Heinrich 337, 338
 Wagner, Rudolf 19, 46, 49, 111, 112, 114, 117, 147, 220,
 291, 294, 527, 534, 536, 545, 560, 561, 564, 575
 Waldburg 474
 Wandruszka, Adam 110, 118
 Wassilko, Ecaterina (născută Flondor) 369
 Wassilko, Gavril 369
 Wassilko, Vasile 369
 Wassilko, Victor von 368, 369
 Wassilko-Serecki, Georg von 338, 339–341, 344, 345
 Watts, Larry L. 460
 Watzlawek, Simon 292, 293
 Webenau, Karin von 54
 Weber, Anton 292
 Weber, Eugen Joseph 254
 Weber, Franz 295, 297, 298
 Weber, Johann 295 296
 Weczerka, Hugo 18, 106, 281, 282, 294
 Wedkiewicz, Ștefan 564
 Weger, von 84
 Weglitzky, H. 232
 Wehrborn, Gustav Wagner von 113
 Weibel, Jakob (Schmul Jankel) 283
 Weidle, Alexander 18
 Weigand, Gustav 42
 Weineck 281
 Weinfelder, Michael 298
 Weinzierl, Erika 412
 Weismann, Ignatz 414
 Weisselberger, Salo 113, 438, 443
 Wejdeck, Wojciech 270
 Wendling, Christian 112
 Werenka, Daniel 78, 104, 162, 163–166, 168, 172, 187,
 197, 426, 577
 Wertheimer, Josef 235
 Wickenhauser, Adolf Franz 134, 166, 168, 235
 Wickenhauser, N. 249

Wieruszewska-Calistru, Elzbieta 89
 Wilaume, Marguerite 263
 Wild, Ferdinand 292
 Wilde, William Robert 277, 279, 280
 Wilhelm de Habsburg 451
 Wilhelm, Eufrosina 397
 Wilson, Th. W. 451, 453, 458, 468, 484
 Winckler, Johann 502
 Winiarski, Eduard 444
 Winiger, Schlomo 283
 Winkler, Markus 505, 508
 Winniki, Isidor 339, 340, 345
 Winzinger, Titus 454
 Wisjnowiecki 117
 Wiszniowski, Franz 291, 292, 294, 459
 Witowski, Johann 292
 Woilerowicz, Tomasz 297
 Woinowski, Ștefan 185
 Wojucki, Sinclitichia 393
 Wolan, Basil 339, 340
 Wolf, Karl 113, 526
 Wolf, Ștefan 526
 Woynarowicz, Johann 337
 Wproniecki 177
 Würfl, Christoph 526
 Würzer, Johann 295, 298
 Würzer, Romuald 527

Y

Yatseniuk, F. S. 106

Z

Zachar, Anton 211, 218, 221
 Zachmann, Mendel 220
 Zadik, Iacob 457–460, 467, 468, 487
 Zaharia, E. Ar. 58, 60
 Zaharowski (Zaharowski), Toader 497
 Zajatsik 246
 Zalozețki, Volodymyr 556
 Zaloziecka, Sofia 393
 Zamfir, Manoli 498
 Zamoiski 81
 Zane, Elena G. 31
 Zane, G. 31
 Zapolovsky, Volodymyr 476, 477, 482, 483
 Zarifopol 82
 Zastawczan, Luka 429
 Zavadovschi 377
 Zavialeț, Gligoraș 97
 Zăstroiu, Remus 518
 Zdeněk, David V. 104, 474
 Zeidner, Ferdinand 300
 Zelenevschi, Toader 500
 Zemna, Eusebius 431
 Zenker, Ernst Viktor 502, 504–507
 Zewe, Iosef 270
 Zgură, familie 182
 Zhaloba, I. V. 106
 Zieglaue, Ferdinand V. 162, 163, 166, 250, 277, 318,
 321, 536
 Zmucilă, Grigorie 178
 Zmucilă, Dumitrașco 179
 Zmucilă, Ilie 178
 Zmucilă, Savin 178
 Zoia lui Arbure 179
 Zöllner, Erich 100–103, 119, 408, 415
 Zoppa, Konstantin 422, 431

Zoppa, Ovid von 430
Zota, Iftini 96
Zota, Ion (Iuon) 97, 98, 355
Zota, Ștefan 97
Zotta, familie 182, 185, 491
Zotta, Iancu de 355
Zotta, Isidor von 338
Zotta, Johann von 338
Zotta, Mihai von 353, 354, 411
Zotta, Safta (născută Gafencu) 496

Zotta, Sever 330, 456, 467
Zub, Alexandru 548
Zubaroff 450
Zucker, Markus 283
Zukowsk, Kazimierz 270
Zukowski, O. M. 196
Zurcan, Virginia 393
Zurkan, Johann 339, 340
Zus, Julian 429

ISBN 978-973-666-738-1